ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

Gençliğin Bilgiyle Buluştuğu Üniversite

Uluslararası darbe sempozyumu

26-27-28 MAYIS 2017

"27 Mayıs 1960'dan 15 Temmuz 2016'ya"
Darbeler ve Geçmişten Günümüze Darbe Olgusu ve Millet Egemenliği Kültürü

BİLDİRİ KİTABI

CİLT - 2

ULUSLARARASI DARBE SEMPOZYUMU

- CİLT 2 -

EDİTÖRLER

Yrd.Doç.Dr. Mustafa ASLAN
Yrd.Doç.Dr. Ramazan Kemal HAYKIRAN
Yrd.Doç.Dr. Ali BİLGENOĞLU
Arş. Gör. Muhittin ÇEKEN
Arş. Gör. Ali Emre DİNGİL

Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları

Aydın, 2017

ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ YAYINI: 58
Tüm hakları saklıdır.

KİTABIN ADI
ULUSLARARASI DARBE SEMPOZYUMU / CİLT 2

EDİTÖRLER
Yrd.Doç. Dr. Mustafa ASLAN
Yrd.Doç. Dr. Ramazan Kemal HAYKIRAN
Yrd.Doç. Dr. Ali BİLGENOĞLU
Arş. Gör. Muhittin ÇEKEN
Arş. Gör. Ali Emre DİNGİL

GRAFİK TASARIM
Kamil MERSİN
Emine DOĞAN
Ramazan GÜNEY

ISBN NO : 978-975-8254-64-4

Uluslararası Darbe Sempozyumu Adnan Menderes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi **17001** nolu proje tarafından desteklenmektedir.

Kitapta yer alan yazıların ilmi ve fikri sorumluluğu yazarlarına aittir.

ADRES
Merkez Kampüsü, Kepez Mevkii Efeler / AYDIN
Tel: +90 256 218 20 00
Fax: +90 256 214 66 87

ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

SEMPOZYUM ONURSAL BAŞKANI
Prof. Dr. Cavit BİRCAN Adnan Menderes Üniversitesi Rektörü

BİLİM KURULU
Prof. Dr. Ahmad NAHMADOV - Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ - Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Birol AKGÜN - Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Essam Mohamed Abdelshafy ABDELWAHAB - Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ - Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÇELİK - Anka Teknoloji Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Erdemir GÜNDOĞMUŞ - Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Milton LAHUERTA - Sao Paulo Devlet Üniversitesi
Prof. Dr. Muzaffer DEMİR - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Namık AÇIKGÖZ - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Rogerio Baptistini MENDES - Mackenzie Üniversitesi
Prof. Dr. Salih YILMAZ - Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman İNAN - Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Talip KABADAYI - Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Turan GÖKÇE - İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. İ. Yaşar HACISALİHOĞLU - İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Yücel BOZDAĞLIOĞLU - Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Cihan ÖZGÜN - Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Dilşen İNCE ERDOĞAN - Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin ÜRETEN - Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ali BİLGENOĞLU - Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ceyhune HÜSEYNOVA - Sumqayıt Devlet Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hossein Asgar POUR - Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet BAŞARAN - Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mohammed KURDI - Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Tuncay Ercan SEPETÇİOĞLU - Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Eduardo S. BARCESAT - Buenos Aires Üniversitesi
Dr. Oec. Aina DOBELE - Letonya Ziraat Üniversitesi
Dr. Oec. Andra ZVIRBULE - Letonya Ziraat Üniversitesi
Eleftherios GIOVANIS - Adnan Menderes Üniversitesi
Osman SOFTIC - Bosna Hersek Boşnak Sanat ve Bilimler Akademisi
Rafael Marchesan TAUIL - Sao Carlos Federal Üniversitesi
Violeta KAMANTAUSKIEE - Kaunas Koleji

DÜZENLEME KURULU BAŞKANI
Yrd.Doç. Dr. Mustafa ASLAN

DÜZENLEME KURULU
Yrd.Doç.Dr. Ramazan Kemal HAYKIRAN
Yrd.Doç.Dr. Ali BİLGENOĞLU
Arş.Gör. Muhittin ÇEKEN
Uzm. Öncel SENCERMAN
Mustafa ALP

SEKRETERYA
İpek YÜKSEL
Sümeyra ERYILMAZ

İÇİNDEKİLER

27 MAYIS ASKERİ MÜDAHALESİ ve TBMM'DEKİ KADIN VEKİLLER 477
Doç.Dr.Filiz ÇOLAK

TÜRK BASININA GÖRE 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİNİN SİYASİ HAYATA ETKİLERİ....509
Gamze BUDAK

TÜRK SİYASAL TARİHİNDE DARBELER....531
Yrd. Doç. Dr. Sayim TÜRKMAN
Giray Alp KARAKUŞ

15-16 TEMMUZ KOLEKTİF ŞİDDETİ: SEBEP VE SONUÇLARI 549
Prof. Dr. H. Aliyar DEMİRCİ

DARBELERDE DÎNÎ TEMEL III. YEZİD B. I. VELİD B. ABDÜLMELİK ÖRNEĞİ 557
Yrd. Doç. Dr. Hakan ÖZTÜRK

EMPERYALİST ENTRİKANIN TEO-POLİTİK YÜZÜ OLARAK FETTULLAHÇI TERÖR ÖRGÜTÜ ve DİNLER ARASI DİYALOG 575
Yrd. Doç. Dr. Halil MUTİOĞLU*

KUR'AN'DA SALDIRGANLIK PSİKOLOJİSİNİ ENGELLEMENİN YÖNTEMLERİ ...593
Yrd. Doç. Dr. Halit BOZ

TOPLUMSAL ALGI OLUŞTURMADA MEDYANIN ROLÜ....607
Arş. Gör. Haluk YAMAN
Arş. Gör. Ahmet KÖSTEKÇİ

İttihat Terakki'nin Muktedir Olma Kavgası: Bâbıâlî Baskını 623
Prof. Dr. Hasan BABACAN*

TÜRKİYE'DE DARBELERİN SOSYAL HAKLAR VE SENDİKALAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 635
Doç. Dr. Hatice EROL
Doç. Dr. Abdullah ÖZDEMİR

DEMOKRASİNİN KESİNTİYE UĞRADIĞI OLAĞANÜSTÜ DÖNEMLERDE 4. GÜÇ OLARAK BASININ ROLÜ: ADÜ ÖĞRENCİLERİ ÖZELİNDE BİR DEĞERLENDİRME....655
Yrd.Doç.Dr. Hicabi ARSLAN
Yrd.Doç.Dr. Mustafa ASLAN
Yrd.Doç.Dr. Aynur ÖRNEK

TÜRK DEMOKRASİNİN BÜYÜK FAY HATTI: DARBELER 685
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin AYDOĞDU

1980 ASKERİ DARBESİ VE KURUCU İKTİDARIN DARBESİ DENGE-DENETLEME MAKAMI: CUMHURBAŞKANLIĞI 703
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin GÜL
Yrd. Doç. Dr. Celalettin YANIK

15 TEMMUZ 2016 DARBE GİRİŞİMİ VE TÜRK TOPLUMU 721
Doç. Dr. Hüseyin KOÇAK
Fatma Zehra DURNA

ATİNA'DA DEMOKRASİ DENEYİMLERİ VE ANTİK DÖNEM DÜŞÜNÜRLERİNİN GÖRÜŞLERİ....733

DEMOCRATICAL EXPERIENCES IN ANCIENT ATHENS AND OPINIONS OF THE PHILOSOPHERS OF THE PERIOD 733
Doç. Dr. Hüseyin ÜRETEN

TARİHTE BİR PARALEL YAPI DARBESİ: AKKOYUNLU DEVLETİ'NİN YIKILIŞI VE ŞAH İSMAİL....759
Yrd. Doç. Dr. Kemal Ramazan HAYKIRAN

II. MEŞRUTIYET DÖNEMINDE ASKER-SIYASET İLIŞKILERI (1912-1913): HALASKÂR ZABİTAN GRUBU 773
Prof. Dr. Kenan OLGUN

GALYA FATİHİNDEN DİKTATÖRLÜĞE: CAESAR DARBESİ 791
Yrd. Doç. Dr. Kevser TAŞDÖNER*

ROMA CUMHURİYETİ'NİN İÖ 80'Lİ YILLARI: SİYASET, DARBELER ve İÇ SAVAŞ 807
Prof. Dr. Mehmet Ali KAYA

İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN YERALTI FAALİYETLERİ: FEDAİ ZABİTAN OLUŞUMU VE SİYASİ CİNAYETLER....829
Yrd. Doç. Dr. Mehmet BAŞARAN
Ali ÖZÇELİK

15 TEMMUZ DARBE KALKIŞMASI'NIN ÖNAÇICI LİDERLİK VE ÖNALICI GÜVENLİK BAĞLAMINDA ANALİZİ 853
Öğr. Gör. Menderes ALPKUTLU

TÜRKİYE EDEBİYATINDA 15 TEMMUZ HADİSELERİNİN TESVİRİ 875
Doç. Dr. Necefova MERZIYYE

15 TEMMUZ 2016 DARBE GİRİŞİMİN TEOLOJİK TAHLİLİ -Felsefe, Kelam ve Tasavvuf Disiplinlerinin Eşgüdümünü Sağlayarak Yeni Bir Din Dili Oluşturmak 885
Prof. Dr. Mevlüt UYANIK*

مواقف وسائل الاعلام السورية والمصرية من محاولة الانقلاب الفاشلة في تركيا 907
Yrd. Doç.Dr. Mohamed KURDI
Arş. Gör. Muhittin ÇEKEN
Mustafa ALP

BİZANS'TA BAŞARISIZ BİR DARBE TEŞEBBÜSÜ: NİKA İSYANI....915
Arş. Gör. Muhittin ÇEKEN

ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

27 MAYIS ASKERİ MÜDAHALESİ ve TBMM'DEKİ KADIN VEKİLLER

Doç.Dr.Filiz ÇOLAK

ÖZET

1946'ya kadar tek partiden, CHP, oluşan TBMM, bu tarihten günümüze kadar, arada kısa duraklamalarla birlikte, demokratik rejimin temel özelliği olan çok partili yapıya kavuşmuştur. Ayrıca 1924 Anayasası'nda 5 Aralık 1934 tarihinde yapılan bir değişiklikle kadınlara da seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Türk kadını kendisine verilen bu hakkı 1935'deki seçimlerden itibaren titizlikle kullanmıştır. 1935'de ki seçim sonuçlarına göre Meclis'e 17 kadın milletvekili girmiştir. 1936'da boşalan milletvekillikleri için yapılan ara seçimde Hatice Özgener Çankırı'dan milletvekili seçilmiş olup, böylece Meclis'teki kadın milletvekili sayısı 18 olmuştur. Bu sayı yıllar içerisinde iniş-çıkışlı bir grafik izlemiştir. 1 Kasım 2015'de ki son genel seçimler sonrasında oluşan 26. Dönem TBMM'de kadın milletvekili sayısı 82 olmuştur.

Türkiye, 27 Mayıs 1960 sabahı ilk askeri müdahale ile karşılaşmış ve Gn.Cemal Gürsel başkanlığındaki Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Demokrat Parti iktidarındaki devlet yönetimine el konulduğu açıklanmıştır. Geniş yetkilerle kurulan Milli Birlik Komitesi kararı ile Cemal Gürsel'e, Devlet ve Hükümet Reisi, Milli Müdafaa Vekaleti Vekilliği ve TSK Başkumandanlığı görevleri aynı anda verilmiş ve 28 Mayıs'ta Gürsel başkanlığında yeni hükümet kurulmuştur. 12 Haziran'da ise geçici Anayasa ilan edilerek bir süreliğine Meclisin sahip olduğu tüm hak ve yetkilere MBK sahip olmuştur.

Böylelikle XI.Dönem TBMM'nin hukuksal varlığı da resmen sona ermiştir.

1957 erken genel seçimleri ile 610 sandalyeden oluşan XI.TBMM'ne sadece 8 kadın milletvekili girebilmiştir: Perihan Arıburun(DP-İzmir), Nuriye Pınar(Sonradan Erdem, DP-İzmir), Nazlı Tlabar(DP-İstanbul), A.Necla Tekinel(DP-İstanbul), Ayşe Günel(DP-İstanbul), Hilal Ülman(DP-Bursa), Piraye Levent(DP-Aydın), Ubeyde Elli(CHP-Ankara).

Hepsi de iyi eğitimli ve meslek sahibi olan bu kadın vekillerden CHP Ankara mebusu Ubeyde Eli hanım dışındaki DP'ye mensup olan diğer 7'si, erkek meslektaşları gibi MBK'nin kararı ile başta Anayasayı İhlal olmak üzere çeşitli suçlamalarla önce gözaltına alınmışlar sonra da 14 Ekim 1960'tan 15 Eylül 1961'e kadar süren Yassıada Askeri Mahkemesi'nde yargılanmışlar ve hüküm giymişlerdir.

Bu çalışmanın amacı, 27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nin etkilerini kadın milletvekilleri üzerinden incelemeye çalışmaktır. Her birinin ayrı yaşam öyküsüne sahip olduğu bu seçkin ve seçilmiş kadınların gözaltına alınmaları ve mahkeme sürecindeki mahkumiyet yaşantıları, burada karşılaştıkları sorunlar ve suçlamalar karşısındaki savunmaları çalışmanın içeriğindeki temel bölümleri oluşturmaktadır. Çalışmamızın temel kaynağını dönemin basını, hatıratlar, Cumhuriyet Arşivi ve bilimsel eserler oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs, Müdahale, TBMM, Kadın, Parlamento

MAY 27 MILITARY INJURY AND WOMEN DEPUTIES IN THE TBMM

Associate Prof.Dr.Filiz ÇOLAK

ABSTRACT

Until 1946, the CHP formed a multi-party structure, which was the main feature of the democratic regime, together with short intermittent pauses until this day. Furthermore, with the amendment made in the Constitution of 1924 on 5 December 1934, women were also given the right to be elected and elected. The Turkish woman used this right given to her from the elections in 1935 meticulously. According to the results of the election in 1935, 17 deputies entered parliament. In the interim election made for the deputies who were vacated in 1936, Hatice Özgener Çankırı was elected deputy, thus the number of deputies in parliament was 18. This number has followed an up-and-down chart over the years. The number of female parliamentarians in the 26 th term Parliament which was formed aftere the last general elections on November 1, 2015 was 82.

Turkey encountered the first military intervention on the morning of May 27, 1960 and it was announced by the Turkish Armed Forces under the leadership of Gn.Cemal Gursel that the state administration under the Democratic Party was confiscated. With the decision of the National Unity Committee established with wide authority, Cemal Gursel, the State and Government Rebellion, the Deputy of National Defense, and the TSK Supreme Commander were assigned at the same time and a new government was established on May 28 in Gursel. On June 12, the Interim Constitution was proclaimed and all the rights and authorities that the Assembly had for a period of time had the MBK. Thus, the legal existence of the XI.Demand TBMM has officially come to an end.

Only 8 women were able to enter the XI.TBMM consisting of 610 seats in the early general elections of 1957: Perihan Arıburun (DP-İzmir), Nuriye Pınar (later Erdem, DP-İzmir), Nazlı Tlabar (DP-Istanbul), A. Necla Tekinel (DP-Istanbul), Ayşe Günel (DP-Istanbul), Hilal Ülman (DP-Bursa), Piraye Levent (DP-Aydın), Ubeyde Elli (CHP-Ankara).

All of these women and their well-educated and professed members of the CHP Ankara deputy Ubeyde Eli other than the wife of the DP 7 other men, such as colleagues of the MBK's decision and the Constitutional Infringement, especially before the various charges were taken into custody and then 14 October From 1960 to September 15, 1961, they were tried and convicted at the Yassıada Military Court.

The purpose of this work is to try to examine the effects of the May 27 Military Intervention through women's parliament. These elite and elected women, each of whom has a separate life story, are taken into custody and constitute the essential parts of the trial's convictions, the challenges they face and the defenses against the charges. The main source of our work is the press, memorabilia, the Republican Archives and scientific works.

Key words: May 27, Intervention, Parliament, Women, Parliament

GİRİŞ: TÜRKİYE'DE KADIN VE SİYASET

Dünya nüfusunun yaklaşık olarak yarısını kadınlar oluşturmasına rağmen dünya siyasetinde temsil oranı nüfus oranına tezat bir şekilde gelişim göstermiştir. Dünya kadınlarının parlamentolarda ve kurulan hükümetlerde yer alma oranı zaman içerisinde göreceli olarak artmış ise de hala düşük seviyede seyretmektedir.

Kadınlara seçilme hakkı ilk olarak 1788'de ABD'de verilmiştir. Ardından 1893'de Yeni Zelanda'da seçme hakkını[1] takiben Avrupa'da ise seçme ve seçilme hakkını/genel ve eşit oy hakkını ilk tanıyan ülke Finlandiya olmuştur. 1907'de 200 üyeli Finlandiya Parlamentosu'na 19 kadın girmiştir. Finlandiya'yı Norveç(1907 seçilme, 1913 seçme), Danimarka ve İzlanda(1915), Kanada ve Hollanda(1917), Almanya, Avusturya, Estonya, Gürcistan, Macaristan, İngiltere, Polonya, Rusya(1918), Belçika, İsveç(1919) takip etmiştir[2].

Türkiye'de kadınların seçme ve seçilme hakkı 3 aşamada gerçekleşmiştir; İlk olarak 1930 yılında çıkarılan Belediye Kanunu ile belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkını takiben 26 Ekim 1933'de Köy Kanunu'nda değişiklik yapılarak köylerde muhtar olma ve ihtiyar meclisine seçilme hakkı ve son olarak 5 Aralık 1934 tarihinde kabul edilen bir yasa ile Türk kadınına milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır[3]. Aynı yasa ile seçmen yaşı 18'den 22'ye çıkartılmış, 40.000 kişiye bir mebus seçilebilmesi esası da getirilmiştir[4].

Bu düzenlemenin ardından kadınlar ilk defa 8 Şubat 1935'de gerçekleşen genel seçimlere katılmışlardır. Seçim sonuçlarına göre, Meclis'e 17 kadın milletvekili girmiştir. 1936'da boşalan milletvekillikleri için yapılan ara seçimde Hatice Özgener Çankırı'dan milletvekili seçilmiş olup, böylece V. Dönem TBMM'de(1935-1939) 18 kadın milletvekili yer almıştır. Kadınları Meclisteki temsil oranı % 4.5'dir(381 Erkek, 18 Kadın)[5].

1939 ve 1943 seçimlerinde 16'şar kadın Parlamentoya girme hakkı elde etmesine karşılık 1946'da bu rakam 9'a düşmüştür. Bu dönemi izleyen yıllarda kadın parlamenterlerin sayısında önemli bir artış olmamıştır.[6]

1 Kadın Parlamenterler, Haz.Yüksel Binici, Demokrat Parti AR-GE Başkanlığı, Ankara, 2009, sy.1
2 Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009, Ankara, 2009, sy.1
3 Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009, sy.16
4 Milletvekili Genel Seçimleri, 1923-2011, TUİK, Ankara, 2012, sy.X
5 Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bakınız: Sibel Duroğlu, Türkiye;'de İlk Kadın Milletvekilleri, AÜ, SBE, T.Cumhuriyeti Tarihi Anabilim dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007
6 Ayşegül Yaraman, Bir Demokrasi Tartışması, Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili (1935-1999), İstanbul, 1999, s.55

Hatta tek partili dönemde mecliste kadınların oranının daha yüksek olduğu, çok partili dönemde ise en aza indiği görülmektedir. Örneğin 14 Mayıs 1950 seçimlerinde 487 milletvekilinin sadece 3 tanesi kadındır. 27 Mayıs Askeri Müdahalesine kadar geçen süreç içerisinde gerçekleşen diğer iki seçimde de parlamentodaki kadın sayısı çok düşük kalmıştır(1954'de 4, 1957'de 8)[7].

A. Türkiye'de İktidar-Muhalefet Gerginliği ve 27 Mayıs Askeri Müdahalesi

14 Mayıs 1950 seçimleri ile iktidara gelen Demokrat Parti bu büyük başarısını uzun vadeli olarak sürdürememiştir. 1946-50 arasında CHP'ne karşı yürüttüğü ve onları eleştirdiği konuları iktidar döneminde kendisi uygulamaya başlamıştır. 1954 seçimlerinden sonra basına, üniversiteye, muhalefet partisine karşı uyguladığı sert politikadan, muhalefete oy veren Kırşehir gibi bir ili ilçe haline getirmesinden, ekonomik hayatta baş gösteren sıkıntılardan, 6-7 Eylül 1955 olaylarının toplumda bıraktığı izlerden iktidar zayıflamaya, güvenirliğini ve otoritesini kaybetmeye başlamıştır[8].

D.P'nin bu tür hareketleri karşısında ana muhalefet partisi olan CHP XII. Olağan Kurultayı'nda (21 Mayıs 1956) önemli bir karar almıştır. İki sene sonraki genel seçimlerde Meclisteki bütün muhalefet partilerinin (CHP, HP, CMP) "*güçbirliği*" hareketi içinde biraraya gelmelerini sağlayarak DP iktidarı karşısında ortaklaşa mücadele için girişimlerde bulunmak üzere Genel Başkan İsmet İnönü'ye yetki verilmiştir[9]. Bu yetki ile çalışmalara başlayan CHP'nin bu girişimine karşılık iktidar partisinin cevabı 5 Mayıs 1957 tarihli grup toplantısında verilmiştir. Bu toplantıda, Sıtkı Yırcalı'nın önerisiyle Mayıs 1958'de yapılması gereken genel seçimler öne çekilerek erken genel seçime gitme kararı alınmıştır[10].

Bu gergin siyasi ortamda yapılan 27 Ekim 1957 seçimlerinde DP oyların %47.91'ini alarak birinci parti olmuş ve iktidarını devam ettirme yetkisini bir kez daha kazanmıştır. Seçim sonuçları ve XI.TBMM'yi oluşturan partilerin temsil oranları şöyledir [11]:

DP % 47.91, 424 mv, CHP % 41.12, 178 mv,

CMP % 7.08, 4 mv, HP %3.84, 4 mv

7 Milletvekili Genel Seçimleri, 1923-2011, TUİK, sy.5
8 Suna Kili, 1960-75 Döneminde CHP'nde Gelişmeler, İstanbul, 1976, sy.124
9 Suna Kili, age, sy.124
10 Rıfkı Salim Burçak, On Yılın Anıları, Ankara, 1998, sy.475
11 http://www.secimsonucu.com/GenelSecimSonuclari.asp?SY=1957(6.5.2017, 01.31)

1957'den sonra iktidar ve muhalefetin gittikçe gerginleşen ilişkileri ekonomik sıkıntılarla birleşince daha da içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Sürekli artan enflasyon ve şiddetli döviz krizinden kaynaklanan ekonomik durgunluk Başbakan Menderes'i daha popülist siyasetler izlemeye sevk etmiştir.

1958'in sonunda muhalefetin sert eleştirilerine hükümet gerginliği daha da arttıracak bir yöntemle, *Vatan Cephesi'ni* kurarak yanıt vermiştir. 12 Ekim 1958'de DP Manisa il kongresinde yaptığı konuşmada Başbakan Menderes; *"...politika ve ihtirastan vareste vatandaşların kin ve husumet cephesine karşı bir vatan cephesi kurmalarını"* istemiştir[12]. Bu uygulama ile ülke "Demokratlar" ve "Demokrat Olmayanlar" diye iki kampa ayrılmıştır.

Vatan Cephesi'nin ardından iktidar-muhalefet arasındaki gerginliği tırmandıran bir diğer gelişme CHP'nin başlattığı Ege Taarruzu hareketidir. CHP lideri İnönü, beraberinde kırk kadar milletvekili ile Ege Bölgesi ve Kayseri'ye doğru bir yürüyüş düzenledi. Uşak'tan İzmir'e, sonra Kayseri'ye kadar uzanan geniş bir bölge adım adım gezilirken iki taraf arasında müessif bir çok olay gerçekleşmiştir[13]. Bunlardan en ünlüsü, İnönü'nün damadı gazeteci Metin Toker'in *"iktidarı elinde tutan kuvvetin ilk defa bozguna uğradığı yer"* olarak da nitelendirdiği[14], 27 Mayıs'ın gerekçelerinden birisi olarak Yassıada Mahkemeleri'nde de gündeme getirilen Uşak'ta cereyan eden "İnönü'nün taşlanması" olayıdır[15]. 30 Nisan 1959'da iktidar taraftarı ve onun aleyhinde olan kimselerden meydana gelen büyük bir kalabalık, şehre giren İnönü'yü aleyhte tezahüratlarla karşılamışlar, bu esnada kalabalık içinden birisi tarafından İnönü'yü hafif şekilde başından yaralayan bir taş atılmıştır[16]. Bu olay, iktidar ile muhalefetin karşılıklı birbirini suçlamalarına ve aralarındaki gerginliğin daha da tırmanmasına neden olmuştur.

27 Mayıs'a giden süreçte iktidarın gerçekleştirdiği son önemli gelişme Meclis'te bir Tahkikat Komisyonu kurulması olmuştur. Bu komisyonun kurulması ile ilgili takrir 15 Nisan 1960'da, DP milletvekilleri Baha Akşit ve Mazlum Kayalar tarafından, Millet Meclisi Başkanlığı'na verilmiştir. 18 Nisan'da da teklifin Meclis'te görüşülmesine başlanılmıştır[17]. Oldukça tartışmalı geçen bu görüşmelere ve muhalefetin tüm itirazlarına rağmen[18] DP bu komisyonun kurulmasında ısrarlı davranmış ve 28 Nisan 1960'da, CHP'li milletvekillerinin Meclisi terk ettiği bir oturumda 15 kişiden oluşan *" Meclis Tahkikat Komisyonu "* adında bir kurul kurulması kabul edilmiştir[19]. Meclis Başkanı Refik Koraltan'ın okuduğu mazbata ile *"Cumhuriyet Halk Partisi'nin yıkıcı, gayrimeşru ve kanundışı faaliyetlerinin memleket sathında cereyan tarzı ve bunların mahiyetinin nelerden ibaret olduğunu tahkik, tespit ve memleketin her tarafında yaygın bir halde görülen kanun dışı siyasi faaliyetlerin muhtelif sebeplerine intikal etmek, matbuat meselesiyle adli ve idari mevzuatın ne suretle tatbik edilmekte olduğunu tetkik eylemek üzere"* komisyonun kurulduğunu açıklamıştır[20].

Tahkikat Komisyonu'nun kurulması Meclis'te ve ülkede gergin olan ortamı daha da germekten başka bir işe yaramadı. İktidar partisi savcıların ve askeri yargıçların bütün yetkileriyle donattığı bu kurula, muhalefetteki milletvekillerini ve iktidara muhalif olan kişileri, isnat ettiği suçlarla ilgili olarak hâkim önüne göndermeden, sorguya çekmek ve hapsetmek yetkisi verilmekle yargının tüm yetkileri CHP'yi kapatmak için, Meclis'te oluşturulan bu komisyona verilmiş oluyordu[21].

Komisyonun faaliyetlerine hemen başlaması, 1960 yılının ilk aylarından itibaren muhalefetin ve vatandaşın rejim konusunda kaygılarının en üst düzeye çıkmasına neden olmuştur. Hükümetle işbirliği halindeki Komisyonun her türlü toplantıyı yasaklaması, yayın yasağı getirmesi, gazete ve dergileri kapatması gibi kararlara imza atmasına hem Meclis'te hem de sokaklarda tepkiler gecikmedi. Tarihi 27-28 Nisandaki Ankara ve İstanbul'daki protestolara karşılık sıkıyönetim ilan edilmesi, birbirini takip eden yasaklar, 5 Mayıs 1960'da Ankara'daki 555 K olayları, 21 Mayıs'ta Ankara Harp Okulu öğrencilerinin gösterileri 27 Mayıs'ın ayak sesleri olmuştur.

Bu gelişmelerin ardından, Şevket Süreyya'nın tabiriyle «Beklenilen İhtilal»[22] fazla gecikmemiş ve Türk halkı 27 Mayıs 1960 sabahına Ankara radyosundan saat 04.36'da Albay Alpaslan Türkeş tarafından okunan TSK'nin devlet yönetimine el koyduğunu açıklayan bildirisi ile uyanmıştır[23]. Aynı gün saat 16.00'da Genel Kurmay Başkan'ı Org.Cemal Gürsel tarafından hazırlanan ikinci bildiri de ise "Demokrat Parti'nin takip etmekte olduğu hırslı politika memleketin bütünlüğünü tehdit eden korkunç bir afet halini almak

12 Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, İstanbul, 1976, sy.185
13 Ali Fuat Başgil, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, çevirenler:Av.M.Ali Sevük-Av.İ.Hakkı Akın, İstanbul, 1966, sy.115
14 Metin Toker, Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları1944-1973, Demokrasiden Darbeye 1957-1960, Ankara, 1992, sy.231
15 İ.İnönü'nün Uşak'ta taşlanması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Mehmet Karayaman, İsmet İnönü'nün Uşak'ta Taşlanması Olayının İçyüzü, İstanbul, 2013
16 Mehmet Karayaman, age, sy.28
17 Nezahat Belen, Türkiye'ye Damgasını Vuran Bir Dönem, Bir Olay, Bir yaşam Dr.Baha AKŞİT, Demokrat Parti Dönemi, Yassıada Mahkemeleri ve Yassıada Sonrası, Basım yılı ve yeri yok, sy.87-88
18 Şevket Süreyya Aydemir, Menderes'in Dramı, İstanbul, 1976, sy.412-414
19 Rıfkı Salim Burçak, age, sy.672
20 Seçil Karal Akgün, 27 Mayıs, Bir İhtilal, Bir Devrim, Bir Anayasa, Ankara, 2009, sy.73
21 Tahkikat Komisyonu'nun görev ve yetkileri adlı kanunun maddeleri için bakınız: Cem Eroğul, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, Ankara, 1990, sy.237
22 Şevket Süreyya Aydemir, age, sy.489
23 Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, age, sy.211

üzere bulunmasından dolayı Türk Silahlı Kuvvetleri müdahalede bulunmak lüzumunu hissetmiştir." denilerek askeri müdahalenin açıkça DP iktidarına karşı yapıldığı açıklanmıştır[24].

Geniş yetkilerle kurulan Milli Birlik Komitesi kararı ile Cemal Gürsel'e, Devlet ve Hükümet Reisi, Milli Müdafaa Vekâleti Vekilliği ve TSK Başkumandanlığı görevleri aynı anda verilmiş ve 28 Mayıs'ta Gürsel başkanlığında yeni hükümet kurulmuştur[25]. Öncelikli iki iş, sorumluların gözaltına alınması ve eylemin yurt içinde ve dışında haklılığının sağlanmasıydı. Bunun için de, laik, demokratik Türkiye Cumhuriyeti'nin düzenini sarsmaktan sorumlu tutulan Cumhurbaşkanı, Başbakan ve kabine üyelerinin yanı sıra, ihtilalcıların hazırlamış oldukları 74 kişilik listede yer alan bazı DP milletvekilleri ile partililer gözaltına alındılar[26].

12 Haziran'da ise geçici Anayasa ilan edilerek bir süreliğine Meclisin sahip olduğu tüm hak ve yetkilere, çoğu Kara Kuvvetlerine mensup askerlerden oluşan 38 kişilik Milli Birlik Komitesi sahip olmuştur[27]. Böylelikle XI. Dönem TBMM'nin hukuksal varlığı da resmen sona ermiştir.

A.Yassıada'daki Kadın Milletvekilleri ve Özgeçmişleri

Yassıada Mahkemeleri'nde yargılanan XI.Dönem TBMM milletvekillerini parlamentoya taşıyan genel seçimler, 27 Ekim 1957'de gerçekleşmiştir. % 76.61 katılım oranıyla sonuçlanan bu erken genel seçimde 4 siyasi parti Parlamentoda temsil hakkı kazanmıştır.

Toplam 610 sandalyeli XI.TBMM'ne ancak 8 kadın milletvekili girebilmiştir. Meclisin % 1.3 gibi oldukça cüz'i bir kısmını oluşturan bu kadınlar; Perihan Arıburun(DP-İzmir), Nuriye Pınar(Sonradan Erdem, DP-İzmir), H. Nazlı Tlabar(DP-İstanbul), A.Necla Tekinel(DP-İstanbul), Ayşe Günel(DP-İstanbul), Hilal Ülman(DP-Bursa), Piraye Levent(DP-Aydın), Ubeyde Elli'(-CHP-Ankara)dir. Her biri yüksek eğitimli bu seçkin 8 kadın milletvekilinin 7'si DP'ye, 1'i CHP'ye mensuptur. Milletvekillerinin özgeçmiş bilgileri şöyledir: **Piraye LEVENT** (1915-20.4.1992): 1957 seçimlerinde 109.839 oyla DP Aydın milletvekili seçilmiş olup Sicil numarası 2257'dir[28]. İstanbul-Üsküdar doğumlu olan P.Levent'in baba adı Mustafa Necmi, anne adı Nezihe

24 Orhan Cemal Fersoy,Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes, İstanbul, 1971, sy. 292 ; CUMHURİYET, 27 Mayıs 1960
25 ULUS, 28 Mayıs 1960
26 Seçil Karal Akgün, age, sy.97
27 Seçil Karal Akgün, age, sy.113
28 Prof.Dr.Zühtü Arslan, Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XI.Dönem(1957-1960) ,c:3, Ankara, 2013, sy.181

olup, 2 çocuk annesidir[29]. İstanbul Kız Lisesi'nden sonra İ.Ü Eczacılık Fakültesi'ni bitirmiştir. 1939-43 arasında Aydın Ortaokulunda fizik ve kimya öğretmenliği yapmış, eşinin vefatından sonra 1952'de Aydın'da bir eczane açarak (Aydın Emniyet Eczanesi) serbest eczacılığa başlamıştır. Aynı tarihte DP İl İdare Heyeti'ne girmiştir. TBMM'deki vekilliği döneminde mesleğine uygun olarak Sıhhat ve İçtimai Muavenet (Sağlık ve Sosyal Yardım) Komisyonu'nda üyelik yapmıştır[30].

Hilal ÜLMAN(1918- 24.6.2000): 1957 seçimlerinde 156.508 oyla DP Bursa milletvekili seçilmiş olup Sicil numarası 2276'dir[31]. Gaziantep doğumlu olan H.Ülman'ın baba adı Adil, anne adı Sabiha olup, 2 çocuk annesidir[32]. İ.Ü.E.F Tarih Bölümü mezunu olan Hilal hanım, Erenköy Kız Lisesi, Beykoz ve Kadıköy Ortaokullarında 2'şer yıl tarih öğretmenliği yaptıktan sonra 1945'te Üsküdar Kız Koleji Tarih öğretmenliğine tayin edilmiş ve 1957'ye kadar da bu lisede görev yaptıktan sonra aynı yıl Bursa milletvekili seçilmesiyle görevinden ayrılmıştır. XI.Dönem TBMM'de Milli Eğitim ve Çalışma Komisyonluğunda üyelik yaptı. 2 Kanun teklifi vardır[33].

Ayşe GÜNEL(1900-19.6.1988[34]): 1957 seçimlerinde 315.602 oyla DP İstanbul mv seçilmiş olup Sicil numarası 2341'dir[35]. Trabzon eşrafından Ali-Atiye Kalafat'ın kızı[36], DP Çanakkale milletvekillerinden olup Gümrük ve Tekel Bakanlığı yapmış olan Emin Kalafat'ın ablasıdır[37].

İstanbul Kız Muallim Mektebi mezunu olan Günel[38], Çanakkale Fransız Mektebi'nde, Çanakkale İlkokulu ve Ortaokulu'nda Türkçe Öğretmeni olarak görev yapmıştır[39]. 1935'de Çanakkale Umumi Meclis ve Daimi Encümen Üyeliğinde bulunmuş, 1940'dan sonra İstanbul'a yerleşmiştir. Burada

29 TBMM Albümü-1920-2010, 2.Cilt-1950-1980, Ankara, 2010, sy.697
30 Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009, sy.267-268
31 Prof.Dr.Zühtü Arslan, age, sy.253
32 TBMM Albümü-1920-2010, sy.704
33 Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009, sy.418-419
34 Ayşe Günel'in doğum ve ölüm tarihi kaynaklarda farklılık göstermektedir. TBMM Meclis Albümü'nde 1900-19.6.1988 olarak verilmişken(TBMM Albümü, c:II,sy.721), Kadın Parlamenterler adlı eserde doğum tarihi aynı olmakla birlikte ölüm tarihi 27.5.1991 olarak verilmektedir(Kadın Parlamenterler, sy.193). Türk Parlamento Tarihi'nde ise 1906-1988'dir(Prof.Dr.Zühtü Arslan, age, sy.502). Milliyet Gazetesi'ndeki ölüm ilanında 19.6.1988 tarihi verilmiştir(Milliyet, 21 Haziran 1988). Bu veriler ışığında TBMM Albümü'ndeki bilginin doğruluğu test edildiği için buradaki esas alınmıştır(Filiz Çolak).
35 Prof.Dr.Zühtü Arslan, age, sy.502
36 MİLLİYET, 21 Haziran 1988, sy.7
37 MİLLİYET, 11 Kasım 1984, sy.9
38 Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009, sy.193
39 TBMM Albümü-1920-2010, 2.Cilt-1950-1980, sy.721

İstanbul Belediye Meclis Azası, İstanbul Tütün Bank Meclis Azası görevlerinin yanısıra çocuk yuvaları, Kızılay gibi sosyal kurumlarda vazifelerde bulunmuştur.

1946'da DP kurulduktan sonra hemen bu partiye başvurarak Teşvikiye Ocağı'na kayıt olmuştur. Aynı zamanda İdare Heyetine de seçilmiştir. 1949'da Beşiktaş İlçe Meclisi'ne ve DP Barbaros Dispanseri Başkanlığı'na seçilmiş, Belediye Meclisi üyeliği yapmıştır. 1957'de girdiği TBMM'de Maarif Komisyonu'nda görev almıştır[40].

A.Necla TEKİNEL (1921-2015): 1957 seçimlerinde 315.900 oyla DP İstanbul milletvekili seçilmiş olup Sicil numarası 2353'tür[41]. Baba adı Ali, anne adı Naciye'dir. İstanbul İtalyan Lisesi'nin ardından İ.Ü Hukuk Fakültesi'ni bitirmiştir. 1948'den itibaren serbest avukatlık yapmaya başlamıştır. 2 çocuk annesidir[42].

1950'de İstanbul Belediye Meclisi ve 1953'de Sarıyer Encümen Üyesi ve yine aynı yıl Sarıyer İlçesi İdare Heyeti Reisi görevlerinde bulunmuştur. 1946'da DP'ye katılmış ve 1957 seçimleri ile XI.Dönem TBMM'ye DP İstanbul milletvekili olarak girmiştir. XI.Dönem TBMM'de Adliye, XVII. dönemde Bayındırlık, İmar, Ulaştırma ve Turizm ve Dilekçe komisyonları ile Parlamentolararası Birlik Türk Grubu üyeliklerinde bulundu.

27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi ile siyasi hayatı akamete uğrayan Tekinel'in siyasi yasağı kalktıktan sonra tekrar siyasete dönmüştür. XVII. Dönem(1983-1987) TBMM'ye Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin İstanbul milletvekili olarak girmiştir(MDP'nin kendisini feshetmesi üzerine 15.5.1986'da DYP'ye katılmıştır.) .[43]

H.Nazlı TLABAR (1915-22.4.1971) : IX., X. ve XI. Dönem DP İstanbul milletvekili olan N.Tlabar, 1957 seçimlerinde 316.310 oy almıştır. Sicil numarası 1715'dir[44]. Baba adı Mazlum Hamit, anne adı Fatma Zehra'dır. 1 çocuk annesidir[45].

Almanya'daki Heidelberg Üniversitesi Felsefe bölümünden mezun olduktan sonra serbest gazetecilik yapmıştır. Kandilli Sultanisi, Arnavutköy Kız Koleji ve çeşitli hayır kuruluşlarında çalışmıştır. Yenişehir Bostan Mahallesi'nde bir çocuk bakımevi kurmuş, Hür Fikirler, Türk Turizm ve Türk-Pakistan Dostluk Cemiyeti ile WCA Amerikan Cemiyeti'nde çalışmıştır. Belçika "Newa Exchange Ajansı" ile haftalık Avusturya "Wiener Illstrierte" Dergisinin Türkiye mümessilliği ve muhabirliğinde bulunmuştur.

40 Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009, sy.194
41 Prof.Dr.Zühtü Arslan, age, sy.483
42 TBMM Albümü-1920-2010, 2.Cilt-1950-1980, sy.724
43 Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009, sy.373-374
44 Prof.Dr.Zühtü Arslan, age, sy.485
45 TBMM Albümü-1920-2010, 2.Cilt-1950-1980, sy.724

DP kurulduktan sonra bu partiye girerek çeşitli kademelerinde hizmet vermiştir. DP İstanbul İli Yayın ve Propaganda Bürosu başkanlığı ve Beyoğlu ilçe başkanlığı görevlerinde bulunmuştur.. 1947'de DP'nin I.Büyük Kongresi'nde Yayın ve Propaganda Komisyonuna başkanlık yapmıştır. TBMM'de Başkanlık Divan Kâtip üyeliği ve Dış İşleri Komisyonu üyeliklerinde bulunmuş, Emekli Sandığı Kanunu'nun değiştirilmesi konusunda kurulan geçici komisyonda görev almıştır. Parlamento sonrasında Cerrahoğulları TAŞ'nde çalışmıştır[46].

N. PERİHAN ARIBURUN (23.1.1913-9.1.2001): Atatürk'ün Harp Okulu'ndan hocası olan Gen. A.Naci Eldeniz'in **kızı, Türk Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin A**rıburnu'nun eşidir. 1957 seçimlerinde 217.655 oyla DP İzmir milletvekili seçilmiş olup Sicil numarası 2359'dir[47]. TBMM'de Milli Eğitim ve Milli Savunma Komisyonlarında üyelik yapmıştır.

Ankara Kız Lisesi'nden sonra 1931'de AÜ Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra Atatürk tarafından İngiltere'ye gönderilmiştir. Temyiz Mahkemesi 3.Ceza Dairesi Hakimi, Cide Hakim Muavinliği görevlerinden sonra, 1953'den itibaren serbest avukatlık yapmıştır. 2 çocuk annesidir[48].

Türk Hava Kurumu, Ankara Körler Okulu ve kurucu üyesi ve Genel Başkanı olarak görev yaptığı Körlere Işıklar Vakfı'nda çalışmalarda bulunmuştur. Ankara Körler Ortaokulu'nda 15 yıl haftada 1 gün kitap okumuş ve Yabancı Dil Laboratuarı'nın kurulmasını sağlamıştır. 1946-48 arasında Washington Kızıl Haç Kan Bankası'nda gönüllü çalışmalarını müteakip Kızılay Kan Bankası'nın kuruluşunda ve 1956-60 arasında Türk Hava Kuvvetleri'nde bayan subaylar yetiştirilmesinde etkin hizmetleri olmuştur[49].

Yayınlanmış eserlerinden bazıları[50];

Atatürk'ün Öğretmeni, Ankara, 1994

"Cumhuriyetin 50.Yılında Türk Kadını", Belleten, c:37, sayı:148(Ekim 1973), s.481-483

46 Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009, sy.380-381
47 Prof.Dr.Zühtü Arslan, age, sy.561
48 TBMM Albümü-1920-2010, 2.Cilt-1950-1980, sy.725
49 Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009, sy.69-70
50 Prof.Dr.Zühtü Arslan, age, sy.562

"Mevlana'da Yaşama Sanatı", Bildiriler (Mevlana'nın 700.Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası Mevlana Semineri, 15-17 Aralık 1973, Haz. Mehmet Önder, Ankara, 1973, s.337-344

"Hikmet Bayur" Ord.Prof.Hikmet Bayur'a Armağan, Ankara, 1985, s.75-79

Bunların dışında çocuk suçluluğu üzerine tercüme makaleleri de vardır.

NURİYE FERHAN PINAR (ERDEM) (1914-2.10.2006): Türkiye'nin ilk Jeoloji Profesörü olan Nuriye Hanım, X. XI.Dönem DP İzmir milletvekillerindendir. 1957 seçimlerinde 217.423 oyla milletvekili seçilmiş olup Sicil numarası 2061'dir[51].

1932'de İstanbul Erenköy Lisesi'ni bitirdikten sonra açılan sınavı kazanarak Fransa'ya gönderildi. Bordeaux Üniversitesi Kimya ve Tabii İlimler Bölümü'nü 1937'de bitirmiştir. 1937'de İÜ Jeoloji Enstitüsü'nde asistanlık yapmış, 1942'de "Marmara Denizi Havzasının Sismik Jeoloji ve Meteorolojisi" adlı tez çalışması ile doktora, 1945'de "Ege Bölgesi'nin Tektoniği, Sıcak Su ve Madensuyu Kaynakları" adlı tezi ile doçent unvanını almıştır. Nisan 1945'de İ.Ü Fen Fakültesi Jeodezi Enstitüsü Doçentliğine atanmıştır. Aynı yıl yabancı bir profesörle birlikte A.Ü, DTCF'nde Paleontoloji derslerini okutmuştur[52]. Uzmanlık alanı: Jeoloji, Sismoloji, Paleontolojidir. 1953'e kadar İÜ'nde Jeoloji Doçenti olarak çalıştıktan sonra 1954'deki seçimlerde İzmir milletvekili olarak TBMM'ye seçilince üniversitedeki görevinden ayrılmıştır. TBMM'de Dışişleri ve Milli Eğitim Komisyonlarında çalıştı. Turizm Genel Müdürlüğü Teşkilatı, Güzel Sanatlar Akademisi statüsünün değiştirilmesi konularında kurulan geçici komisyonlarda görev aldı. Emekli sandığı ve Üniversiteler Kanunlarının değiştirilmesine dair üç kanun teklifi vermiştir [53].

1939 Erzincan, 1942 Adapazarı, 1949 Karaburun, 1951 Kurşunlu, 1953 Yenice-Gören depremleri hakkında etüd çalışmaları yapmış ve bunları yayınlamıştır. Aynı zamanda Türkiye'de toplanmış bulunan fosilleri tatil aylarında Paris'te inceleyerek Türkiye'ye ait orijinal fosil türleri de bulmuştur. 1951-54 arasında Brüksel, Cezayir ve Roma'da yapılan milletlerarası jeolojik kongrelerinde Türkiye'yi temsil ederek konuşmacı olarak bulunmuştur.

Milletvekilliği süresince de bilimsel faaliyetlerine devam etmiş

51 Prof.Dr.Zühtü Arslan, age, sy.547
52 Kazım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, 10.Dönem-1954-1957, c:2, Ankara, 2010, sy.476-477
53 Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009, sy.328-330 ; Kazım Öztürk, age, sy.476

olan N.Pınar, 1954'de Dünya Parlamentolar Birliği Türk Grubunun Genel Sekreteri sıfatıyla Viyana'daki toplantısına, 1956'da Viyana'da toplanan Avrupa Sismoloji Komisyonuna, 1956'da San Francisco'da ilk kez toplanan Dünya Deprem Mühendisleri Konferansı'na tek kadın Jeolog olarak katılmış ve o toplantıyla ilgili bir anısını şu şekilde paylaşmıştır: *"ABD Senatosu'nda beni takdim ederlerken, dönemin Başkan yardımcısı Richard Nixon, "Dr.Pınar, lütfen burada deprem yapmayın" dedi."*[54] 1957 ve 1958'de Dünya Parlamentolar Birliği'nin toplantısına, 1959'da Avrupa Sismoloji Komisyonu'na katılmıştır. 1960'da Japonya'da toplanan II.Dünya Deprem Mühendisliği Konferansına 2 tebliğ göndermiş ancak 27 Mayıs Askeri Müdahalesi sonrasında tutuklandığı için bu konferansa katılamamıştır.

31 Aralık 1962'de Kayseri Cezaevi'nde eski Bilecik DP milletvekili Mehmet Erdem ile evlenmiştir[55]. 1967'de Af Kanunu'ndan sonra tekrar mesleğine dönen Erdem, Mayıs 1967'de Elazığ Teknik Okulu Öğretmenliği'ne, Ekim 1967'de İstanbul Teknik Okulu Jeoloji öğretmenliğine, Ekim 1968'de aynı okulumun doçentliğine, Temmuz 1970'de İDMMA İnşaat Bölümü doçentliğine atandı. Şubat 1971'de aynı yerin Jeodezi Kürsüsü profesörlüğüne, Temmuz 1982'de YTÜ Mühendislik Fakültesi, İnşaat Bölümü profesörlüğüne getirildi. Buradaki görevinden Mart 1983'de emekli olmuştur[56].

Eserlerinden bazıları şunlardır[57]:

Türkiye'nin Arzani Tektoniği, 1941

Marmara Denizi'nin Sismik Havzası'nın Sismik Jeoloji ve Meteorolojisi, İstanbul, 1943

Ege Havzasının Tektoniği Sıcak Su ve Maden Suyu Kaynakları, İstanbul, 1948

Mühendislik Jeolojisi, İstanbul 1976

B.Yassıada'ya Gidiş

MBK'nin ülke yönetimine el koymasıyla DP'li milletvekillerinin gözaltına alınmalarına da hemen başlanılmıştır. Kadın milletvekillerinin gözaltına alınma tarihleri şöyledir[58]:

54 Cumhuriyetten Günümüze İzmir'in Kadın Siyasetçileri, Hazırlayanlar; Yrd.Doç.Dr. Defne Erzene Bürgin, Yrd.Doç.Dr.Nazife Aydınoğlu, Dr.Yusuf Yalçın, Editör: Yrd.Doç. Dr.Gülnur Erciyeş, İzmir, 2015, sy.35
55 Kazım Öztürk, age,, c:2, sy.476
56 Kazım Öztürk, age, c:2, sy.477
57 Kazım Öztürk, age, c:2, sy.478
58 Yüksek Adalet Divanı Kararları, İstanbul-Yassıada 14 Ekim 1960-15 Eylül 1961,

P.Levent – N.Tlabar : 27 Mayıs 1960 N.Tekinel: 30 Mayıs 1960

N.Pınar: 31 Mayıs 1960 A.Günel: 1 Haziran 1960

P.Arıburun: 2 Haziran 1960 H.Ülman: 8 Haziran 1960

Ankara Harp Okulu'nda ve İstanbul Davutpaşa Kışlası'nda tutuklu olarak toplanan Demokrat Partililerin Yassıada'ya nakilleri 5-17 Haziran arasında yapılmıştır. Bu nakiller sırasında yaşananlar bir nevi Yassıada'nın ön provası gibidir[59]: "*Milletvekilleri askeri gambotlarla Yassıadaya götürülmüşlerdir. İskeleden motöre binerken de tıpkı Hava meydanında olduğu gibi tecavüzler olmuştu. Bu tecavüzler münferit olarak bütün Yassıada davaları boyunca devam etmiş bulunuyordu.*"[60]

Beliğ Beler ise *"İskelede yüzlerce subay, ve yüzlerce tomsonlu askerin sağa solo muntazam bir şekilde yerleştirilmiş olması ve alaca karanlık insana dehşet veriyordu. Sonradan isminin ada kumandanı Tarık Güryay olduğunu öğrendiğimiz Topçu Yarbayının, "Önümüzden geçen herkes ismini söylesin ve kiminle teşerrüf ettiğimizi anlıyalım " kabilinden sert sözleri üzerine, hepimiz olanca kuvvetimizle isim ve soyadlarımızı yüzlerce insana duyurmak için çaresiz bağırıyoruz. Bu arada bazılarımız söz ve tekme ile tecavüzlere maruz kalıyorduk. Bu şekilde asap bozukluğu içinde koğuşlarımıza getiriliyoruz. Artık Yassıada'daki hayatımız böylece başlıyordu."* sözleriyle anlatmaktadır[61].

Sabık DP Bursa milletvekili Hilal Ülman Yassıada'daki ilk sabahı hatıralarında şu ifadelerle nakletmektedir: "*Gözlerimi açtığımda küçük odada dört karyola vardı. Tek penceresinin kapalı perdelerinden sızan ışıkta etrafı araştıran gözlerle süzdüm. Karşımdaki yatakta kesik saçlarının çevrelediği sempatik yüzlü kadın zeki gözlerini tavana dikti. Ayak ucumdaki karyolada ellerini başının altında kenetlemiş gözleri kapalı genç kadının yüzü gergindi.*

İstanbul, 2007 Eklerdeki Sanıkların Mufassal İsim Listesi

59 H.Emre Oktay, Türk Tarihinin Kayıp Yılları 27 Mayıs, Bu Bir İhtilal Değil Darbedir, İstanbul, 2013, sy.173
60 Tekin Erer, Yassıada ve Sonrası, İstanbul, 1965, sy.350
61 Beliğ Beler, Politikada 30 yıl, Yassıada ve Balmumcu Hatıraları Bayar-Demirel Anlaşmazlığı, 1978, sy.13

Onun karşısında beyaz tenli, saçlı yumuşak saçlı bir kadın arkasını yastığa dayayarak kitap okuyor ve zaman zaman içini çekiyordu. Karyolaların ayak uçlarında hanım elbiseleri, havlular asılmıştı. Neredeyim diye düşündüm bir an... Burası yabancı bir yerdi. Hatırlamak için kapattığım gözlerime yaş, sıktığım dudaklarıma kan doldu sanki. Hatırlamıştı. Artık ne kadar kalacağımı hiç kimsenin bilmediği YASSIADA'da idim."[62]

Gözetim altına alınarak Yassıada'ya getirilen DP'lilerin yargılanmasını sağlayacak Soruşturma Kanunu 19 Haziran 1960'da çıkmıştır. 26 maddelik kanuna göre, sabıkların yakınları da mal beyanına tabi tutulabilecek ve yurt dışındaki servetler geriye getirilebilecek. Duruşma aleni ve aralıksız yapılacak, sanıklar 3 avukat tutabileceklerdir[63].

DP'lilerin Yassıada'ya nakledilmesine rağmen tarihi duruşmaların nerede yapılacağına dair karar hemen verilememiştir. İlk olarak Dolmabahçe Sarayı[64] düşünülmesine rağmen sonra bu fikirden vazgeçilmiş ve 19 Temmuz'da MBK'nin aldığı bir kararla yargılamaların Yassıada'da yapılacağı açıklanmıştır[65].

Bu kararla, 1952'den beri deniz kuvvetlerinin eğitim üssü olarak kullanılan, dik, yekpare bir kayadan ibaret olan yaklaşık yüz dönümlük Marmara Denizi'ndeki bu küçük ada[66], bir yıldan fazla bir süre Türk ve dünya siyasetinin gündemine oturmuştur. 400'den fazla siyaset adamı, çevresinde nöbet gezen harp gemileri, yakaları kırmızı şeritli siyah cübbeli hakimleri, süngülü, tüfekli, tabancalı muhafızları ile bir devrin sembolü olarak hatıratlarda ve siyasi tarihimizin önemli bir dönüm noktası olarak günümüze kadar gelmiştir...

C.Yassıada Askeri Mahkemesi

Yassıada'daki deniz okulunun spor salonu olarak kullandığı büyük bina mahkeme salonu olarak düzenlenmiştir. DP milletvekili Samet Ağaoğlu mahkeme salonunu şöyle tarif etmektedir: *"Salonun batı kısmı Divan yeri olarak ayrılmış, tam üstüne "Adalet mülkün temelidir. " levhası asılmıştır. Ayrıca bir de sancak dikilmişti. Yazının sol yanında Atatürk'ün kabartma başı vardı. Salonun sol ve arka kısımlarına dinleyici tribünleri yapılmıştı. Sanıklar orta yerde oturacaklardı. Tanıklık ve sorgu yerleri ile Divan Başkanı ve Baş-*

62 Hilal Ülman, Kadınlar Koğuşu, Yassıada, Ankara, 2013, sy.5
63 Akşam, 19 Haziran 1960
64 Akşam, 15 Temmuz 1960
65 Cumhuriyet, 20 Temmuz 1960 ; Akşam, 20 Temmuz 2960

66 Samet Ağaoğlu(1), Marmara'da Bir Ada, İpin Gölgesindeki Günler, İstanbul, 2011, sy.14-15

savcının önüne mikrofonlar konulmuştu."[67]

11 ay, 1 gün sürecek olan Yassıada Duruşmaları 14 Ekim 1960, Cuma günü başlamıştır. Salona önce dinleyiciler alınmış, herkes ellerinde yazılı yerlerine oturtulmuştur. Adadaki Garnizon Kumandanı Tarık Güryay, hazırlıklarla bizzat ilgilenmiştir. Saat 9.00'da herkes duruşma salonundaki yerini almıştır. Salona önce C.Bayar, ardında A.Menderes, bütün bakanlar, R.Koraltan, Meclis Başkan Vekilleri, 15 kişilik Tahkikat Komisyonu üyeleri ve milletvekilleri sıra sıra girip kendilerine ayrılan yerlere oturmuşlardır[68].

Duruşma Salonu'na ilk giren kadın milletvekili Piraye Levent olmuştur. O'nun ardından Hilal Ülman, Ayşe Günel, Necla Tekinel, Nazlı Tlabar, Perihan Arıburun, Nuriye Pınar gelmişlerdir. Duruşmaları takip eden gazetecilerden Tekin Erer, hanım mebusların b***ütün*** itinalarına rağmen hepsinin yüzlerinin solgun olduğunun gözlerden kaçmadığını söylemektedir [69].

Duruşma Divanı Hilal Ülman'ın hatıratında şöyle anlatılmaktadır: *"Divana her girişimde kendimi bir sinema seyircisine benzetirdim. Kapıda kısa bir müddet bekletirlerdi bizi... sonra salona alınırdık. Vicdanım o kadar rahattı ki Anayasayı ihlal davasına giden bir suçlu gibi değil, diploma merasimine çıkan bir öğrenci gibi hissederdim. Salonun ortası tahta direklerle çevrili idi. Karşımızda yüksek bir sahne yeri hâkimlerle savcılara ayrılmıştı. Onun hemen önünde mikrofon durur, mikrofonun arkasında zabıt kâtipleri yerlerini almış olurlardı. Oturma gürültüleri bitince bir şişman astsubay sahneye çıkar, hâkim ve savcıların geleceğini haber verirdi. Hep birden ayağa kalkardık. "*[70]

80'e yakın yerli ve yabancı basın mensubu duruşmaları takip etmiş ve Sanıklar 8 bin dosyalık suçla yargılanmışlardır. Duruşmalar, aleniyet esaslarına göre yapılmış ve üç dile çevrilmiştir[71]. Ayrıca 3 radyoda (Ankara-İstanbul-İzmir) "Yassıada Saati" adı bir programla, 15-30 dakika arasındaki teyp kayıtlarıyla duruşmalar halka duyurulmuştur[72].

1.Suçlamalar

Yassıada Askeri Mahkemesi'nde DP'ye mensup 7 kadın milletvekili yargılanmış olup suçlamalar iki davada yoğunlaşmıştır; Anayasayı İhlal Davası ve Gayrimeşru Servet İktisabı Davası.

67 Samet Ağaoğlu(1), age, sy.30
68 Samet Ağaoğlu(1), age, sy.31
69 Tekin Erer, age, sy.49
70 Hilal Ülman, age, sy.47
71 Ulus, 24 Ağustos 1960
72 Ulus, 3 Eylül 1960

Anayasayı İhlal Davası'nın içeriğini 1950-1960 arasındaki DP iktidarı döneminde keyfi olarak ve parti yararına Anayasada haksız düzenlemelerin yapılmış olması oluşturmaktadır. Haksız ve partizanca düzenlemeler olarak nitelendirilen uygulamalar arasında özellikle vurgulananlar; 14.12.1953 tarihli CHP'nin mallarına el konulması, 1954 seçimleri sonrasında DP'nin kazanamadığı Kırşehir'in 30.6.1954 tarihinde Nevşehir'e bağlı bir ilçeye dönüştürülmesi, 30.6.1954 ve 11.9.1957 tarihlerinde seçim kanunun 35. ve 109. maddeleri değiştirilerek seçme ve seçilme hakkının sınırlandırılması ve 18 Nisan 1960 kabul edilen düzenleme ile Meclis Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasıdır[73]. Bu düzenlemeleri destekleyen ve kabul oyu veren bütün DP milletvekilleri Yassıada Askeri Mahkemesi'nde Anayasayı İhlal Davası'nda yargılanmışlardır. Dolayısıyla Yassıada'da tutuklu bulunan 7 kadın milletvekilinin hepsi de bu davanın sanıkları arasında yer almışlardır. Davanın görüşülmesine 11 Mayıs 1961'de başlanılmıştır[74].

Gayrimeşru Servet İktisabı Davası'nda ise DP iktidarın döneminde bu partiye mensup milletvekillerinin haksız kazanç ve servet sağladıkları iddiası yer almaktadır. Bu nedenle bütün milletvekillerinden 10 yıllık döneme ait harcama ve kazançlarını gösteren ayrıntılı bir varlık beyannamesi istenmiştir[75]. Bu davada yargılanan 5 kadın milletvekilleri vardır; Piraye Levent, Hilal Ülman, Nuriye Pınar, Ayşe Günel, Nazlı Tlabar.

Milletvekillerinin müdafaasını sabık milletvekili ve bakan Samet Ağaoğlu'nun kız kardeşi Av.Süreyya **Ağaoğlu** üstlenmiştir. Bununla birlikte müdafi olarak katılan avukatlar da olmuştur ki bunlar[76]:

Av.Doğan Akman(P.Levent)

Av.İ.Hakkı Tekinel(N.Tlabar'ın eşi)

Av.Ziya Kant(A.Günel)

Av.Saim Hüseyin Akand(N.Tlabar)

Av.A.Ferruh Ağan(P. Arıburun)

2.Savunmalar

Piraye Levent: Anayasayı ihlal davasının gerekçeli kararında P.Levent'in Selahiyet kanunu ile iç tüzük tadilatına oy verdiği için bu dava içeri-

73 Yüksek Adalet Divanı Kararları, sy.12-16
74 Demokrat İzmir, 12 Mayıs 1961
75 Mithat Perin, Yassıada Faciası,c:2, İstanbul, 1990, sy.36
76 Mithat Perin, Zindana Tıkılan İktidar, İstanbul, 2011, sy.259-265 arasındaki EK 8

sinde yer aldığı belirtilmektedir[77].

P.Levent'in müdafii avukat Doğan Akman 1 Ağustos 1961'deki savunmasında, milletvekilinin 1957 seçimlerinde milletvekili seçildiğini, iddia makamının müvekkilinin lehinde olduğu gibi aleyhinde hiçbir delil gösteremediğini, teşrii hayatında sadece 4000 liralık döviz aldığını, müvekkilinin tüccar eczası olduğu nazara alındığı takdirde tüccar olarak daha fazla döviz almak imkânına sahip olduğunu, döviz almanın suç teşkil etmeyeceğini ifade ederek beraatını istemiştir. Piraye Levent de müşterek savunma ile avukatının savunmasına aynen iştirak ettiğini bildirerek şahsen savunma yapmayacağını söylemiştir[78].

Hilal Ülman: Selahiyet kanunu ile iç tüzük tadilatına oy verdiği gerekçesi ile Anayasayı İhlal Davası'nda yargılanan H.Ülman'ın, 25.2.1960 tarihinde maarif bütçesinin BMM'nde müzakeresi sırasında; *"Demokrasi fikre saygı, hüsnüniyet, medeni cesaret, mertlik ve karşılıklı itimat rejimidir. Feragat ve fedakarlıkla samimiyet sayesinde yaşar; demogoji ile ölür. Bu rejim yetişecek nesle intikal ettirebilmek, onları asırlarca arzuladığımız demokratik bir terbiye ve ahlak sistemi üzerinde yetiştirebilmek için maarif davalarımızı da bitaraf bir gözle tetkik etmek çok yerinde olacaktır... kusurlarımız yoktur diyemeyiz, elbette olacaktır. Ama, munsıf ve yol gösterici ve yapıcı tenkitlerinizden faydalanarak münevver insanların olgunluğu içinde mes'elelerimizi daha parlak yollara götürmek elinizdedir."* tarzındaki konuşması, lehinde hafifletici sebep olarak sayılmıştır[79].

Hilal Ülman 2 Ağustos 1961'de Yüksek Adalet Divanı Başkanlığı'na gönderdiği yazılı ifadesinde kendisini şöyle savunmaktadır: "*2 Ağustos 1961, Yüksek Adalet Divanı Başkanlığı'na, ... bu* kısa konuşmayı yapmamın sebebi müdafaanın mukaddes bir hak olduğunu söylememiş, benim de Türk milleti adına sizlere hesap vermek durumunda bulunmam *dolayısıyladır. Çünkü hak etmediğim ağır bir ithamın "mefhuz bir vatan ihaneti" ve "diktayı destekleme" ithamının bütün ağırlığını omuzlarımda taşımak istemiyor bunun için bir kaç dakikanızı almaya cesaret etmiş bulunuyorum.*

... Mecliste daha ziyade kendi ihtisasım olan maarif encümeninde ve son yılda çalışma encümeninde ilave olarak vazife aldım. Maarif Encümeni'nde mazbata muharrirliğinin 2 yıl üst üste bir hanım mebus tarafından yapılması meclis tarihinde ilk defa vuku bulmuştur. ... ayrıca bütçe encümeninin

77 Yüksek Adalet Divanı Kararları, sy.189-190
78 BCA, 010.09.40.119.1 Anayasayı İhlal Davası, Piraye Levent Savunması ; Demokrat İzmir, 3 Ağustos 1961, sy.5
79 Yüksek Adalet Divanı Kararları, sy.209

daimi dinleyici olarak kendimi yetiştirmeğe ve ihtisasım dahilinde ki tenkitlerimle de murakabe v*azifemi yapmağa gayret ettim.* Bütün tatillerimi evim İstanbul'da olduğu halde daima seçim bölgem olan Bursa'da geçirdim. 785 köyümüzden en az üçyüzünü *ve onbir kazadan her birini en az dört defa ziyaret edip mahalli dertlerle ilgilenmiş olmam iddia makamının pek değer verdiği hüsnüniyetime ve hizmet aşkıma açık bir misaldir.*

1960 yılı maarif bütçesi müzakeresi esnasındaki konuşmamdan aşağıya aldığım şu satırlar benim dikta fikrinden ve onu desteklemekten ne kadar uzak memleket meselelerinde ne kadar titiz ve muhalefete karşı ne derece müsamahalı oluşumun bariz bir delili sayılabilir sanıyorum. Tutanak dergisinden aynen "Demokrasi fikre saygı hüsnüniyet, medeni cesaret, mertlik ve karşılıklı itimat rejimdir. Feragat ve fedakarlıkla yaşar, demagoji ile ölür. Bu rejimi yetişecek nesle intikal ettirebilmek, onları asırlarca arzuladığımız demokratik bir Türkiye ve ahlak sistemi üzerinde yetiştirebilmek için maarif davalarımızı bitaraf bir gözle tetkik etmek çok yerinde olacaktır."

Milletimin ve memleketimin hayrına olduğuna inandığım her kanuna oy kullandım. Vicdani kanaatim daima rehberim oldu. Neye inandımsa onu yaptım. Hiç bir zaman kasıtlı hareketim olmadı. Gayrimeşru servetim yoktur. Bu husus yüksek soruşturma kurulu tarafından bana tebliğ edilmiş bulunuyor. Döviz olarak aldığım ve her mebusa seyyanen verilen üç bin lirayı "görgü ve bilgimi geliştirmek" maksadıyle kendi paramla aldım ve bir aylık Avrupa gezisinde de çeşitli devlet şekillerini incelemekle uğraştım."[80]

Gayrimeşru Servet İktibası Davası'nda ise H. Ülman'ın dosyasında yapılan inceleme sonunda 17 Ocak 1961 tarihli karar ile haksız kazancı olduğunu ifade edecek herhangi bir husus görülmediği için tahkikatın derinleştirilmesine lüzum görülmediği kanaatine varılarak malları üzerine konulmuş olan ihtiyati tedbirlerin kaldırılmasına karar verilmiştir[81].

Ayşe Günel: Anayasayı İhlal Davası'ndaki yargılamalarda A.Günel kendi yaptığı savunmasında seçimle iktidara gelmiş ve Nato'ya girmiş bir iktidarın diktaya gideceğini kabul etmenin güç olacağını ifade ederek Meclisteki huzursuz havayı izaha çalışmış ve teşrii faaliyetini daha ziyade Milli Eğitim Encümeni'nde yoğunlaştığını söylemiştir. Mahkeme Başkanı Başol, Meclisteki huzursuzluğun sebebini Ayşe Günel'den sorduğunda ise huzursuzluğun devasını encümenden Meclise ittifakla gelen Seçim Kanunu tasarısında bulduğunu ifade etmiştir. Yine 27lik takrire imza attığını, fakat imzanın silinmiş olduğunu söylemesi üzerine Başkan Sarol, imzanın kimin tarafından ve

80 BCA, 010.09.37.112.4 Anayasayı İhlal Davası-Hilal Ülman
81 BCA, 10.9.0.0.274.839-3 Gayrimeşru Servet İktibası Davası-Hilal Ülman

niçin silindiği hususu izah edilmediği müddetçe "imza konulduktan sonra, görünmek istemediğinden dolayı imzayı sildirme" hususunun akla daha yakın olacağını beyan etmiştir. Bunun üzerine Ayşe Günel, Salahiyet Kanunu'nda da imzası bulunmadığını ve Mecliste kasıtlı hareket olmadığını söylemiştir. İlerleyen konuşmalar sırasında gerilime dayanamayan Ayşe hanım baygınlık geçirmesi üzerine duruşma salonundan çıkarılmıştır[82].

Necla Tekinel: 27 Mayıs sonrasında tutuklanıp Yassıada'ya getirildiğinde hamile olan N.Tekinel hamileliğini, kısa bir sürede tutukluluğunun biteceği ve serbest kalacağı düşüncesiyle koğuş arkadaşlarından bile saklamıştır. Hilal Ülman hatıratında bu konuyu şöyle anlatmaktadır: *" İddianamelerin Adaya geldiği gündü. Odamızda beş sene ile on sene arasında istenen cezalarımızın ağırlığı altında ezilmiş gibi susmuş düşünüyorduk. Kapı ağır ağır açıldı. Necla Tekinel* yüzü sapsarı içeriye adeta süzüldü. Hepimiz onun ne kadar metin olduğunu bildiğimiz için bu sararmış yüzden korkarak kendisine baktık. O birdenbire hırçınlaşan sesle: «Ne düşünüyorsunuz sanki ne var? Önemli olan asıl benim durumum, 4 aylık hamileyim çünkü...» diye sızlandı. Ellerini yüzüne kapayarak en yakın karyolaya adeta çöküverdi. Odada sanki top patlamıştı. Herkes veya her şey donmuştu. Sonra herkes birden konuşmaya başladı yine... Kısa bir zaman sonra durum iyice belirmişti. Bizleri kendi durumuna üzmemek isteyen *fedakar arkadaşımız belki çıkarız ümidi ile bu durumunu bizden gizlemişti. "* [83] N.Tekinel'in bu durumu aylar sonra Cumhuriyet gazetesinin "Yassıada'da Bir Hamile Var!" başlığı ile kamuoyuna duyurulmuştur[84].

Necla Hanım'ın mahkemede savunmasını kendisi gibi avukat olan eşi İ.Hakkı Tekinel yapmış ve savunmalarda sık sık eşinin bu durumuna dikkat çekmiştir[85]. Duruşmalar devam ederken doğum için 14 Ocak 1961'de Yassıada'dan kısa bir süreliğine ayrılan Tekinel[86], 9 Şubat 1961'de bir erkek çocuğu dünyaya getirmiştir[87]. Doğumdan kısa bir sonra da yeni doğmuş bebeğinden ayrılmak zorunda bırakılarak tekrar Yassıada'ya dönmüştür[88].

İddianamede, son devrede milletvekili olduğu belirtilen N.Tekinel'in İçtüzük tadiline ve Tahkikat Encümeni kurulmasına oy verdiği, ayrıca Yirmisekizlik takriri de imza ettiği belirtilmektedir. Yine, 7.4.1960 ve 214 numarada Ayşe Günel'e ait kararın metnine geçirilmiş bulunan takriri de imzaladığı

82 Demokrat İzmir, 10 Haziran 1961, sy.5
83 Hilal Ülman, age, sy.19
84 Cumhuriyet, 2 Aralık 1960
85 Tekin Erer, age, sy.570 ; Samet Ağaoğlu(2), Yassıada, Kayseri ve Toptaşı Cezaevi Günlükleri, İstanbul, 2013, sy.79
86 Cumhuriyet, 15 Ocak 1961
87 Yeni Asır, 11 Şubat 1961
88 Hilal Ülman, age, sy.21

için sorumluluğu kaldıracak mahiyet ve derecede bir faaliyeti görülemediği ifade edilmiştir[89].

8 Ağustos 1961'deki duruşmalarda, N.Tekinel'in yazılı savunmasını okumasından ve beraatini talep ederek yüksek adalet divanına vermesinden sonra Av.Saim Hüseyin Akanta söz verilmiştir. Müdafii avukat yazılı müdafaasını ve ekli vesikaları yüksek adalet divanına vererek Nazlı Tlabar'ın beraatine karar verilmesini talep etmiştir[90].

Nazlı Tlabar: 1950-1960 arasında 3 dönem DP İstanbul milletvekili olan N.Tlabar Anayasayı İhlal Davası'nda "Halk Partisi malları kanununa, Kırşehir Kanunu'na, seçim kanununun tadillerine, 39.maddenin ve iç tüzüğün tadiline oy vermesi" nedeniyle suçlanmıştır[91].

Nazlı Tlabar'ın Haksız kazanç davasında salona gelişi ve savunması basında şöyle yer almıştır: "Düz, koyu bir rop giymiş olan Tlabar bir erkek yürüyüşü ile şahitlere mahsus bölmeye geçerek şunları söyledi: *"- Örtülü ödenek, bildiğime göre devlet hizmetinde kullanılır. Ben örtülü ödenekten iki defa para aldım. Birincisinde 1954 yılında İsviçre'deki bir kongreye gitmek için, ikincisinde de Amerika seyahatinden önce almıştım."* Tlabar aldığı bu paraların yaptığı devlet hizmetleri karşılığı kendisine verildiğini söyleyerek bir Amerikan Senatörü ile Selim Sarper tarafından kendisine yazılan iki mektubunu okumuştur. Okunan bu mektuplarda Tlabar' övgü ifadelerinin yer alması ve sık sık Tlabar'ın zeki olduğuna dair geçen kelimelerin mahkeme salonunda gülüşmelere yol açtığı ifade edilmektedir [92].

Savunmasında Nazlı Tlabar, 1950 seçimlerinden sonra Meclise geldiği zaman isosyal adalet konusunun üzerinde ısrarla durduğunu beyan etmiş ve *"CHP mallarının kanun yolu ile alınmasını isterdim. Fakat ben hukukçu olmadığım için bu hareketi hukuki yönden tetkik imkanı bulamadım"* demiştir. Bunun üzerine Başkan Başol, buna rağmen kanun lehinde konuşmalar yaptığını ve oy verdiğini Nazlı Tlabar'a hatırlatması üzerine Sanık Tlabar, rey vermiş olabileceğini ifade etmiştir.

Tlabar'ın savunmasının ardından Savcı Egesel de, sanık Nazlı Tlabar'ın sosyal adalet fikrinin müdafii olduğunu ifade etmiş bulunduğunu, fakat CHP mallarının alınmasından sonra, bilhassa seçimler sırasında DP devlet vasıtalarına ve hatta vatandaş servetine el uzattığını ifade ederek, bu devrede sosyal adalet fikrinin Nazlı Tlabar'da devam edip etmediği hususunun kendisine sorulmasını istemiştir. Sanık Nazlı Tlabar, *"Kendi partim dahi haksız ik-*

89 Yüksek Adalet Divanı Kararları, sy.243
90 Yeni Asır, 9 Ağustos 1961
91 Yüksek Adalet Divanı Kararları, sy.243
92 Cumhuriyet, 2 Aralık 1960, sy.4

tisapta bulunsa affetmem" şeklinde bir ifadesinin bulunduğunu, ancak DPnin seçimler sırasında devlet vasıtalarını kullandığını bilmediğini söylemiştir.

Nazlı Tlabar, cipler ve devlet vasıtalarının parti hesabına kullanılmasından haberdar olmadığını tekrar ettikten sonra *"gazetelerden öğrendiğime göre, DP malları satıldıktan sonra dahi borçlarını ödeyememiştir. Halbuki CHP yalnız tahsisatı mestureden 9 milyon lira yardım almıştı."* diyerek sözlerine devam etmiştir. Kırşehir'in kaza haline getirilmesine dair kanuna müspet oy verenler arasında adının geçmesinin bir hata olduğunu ileri sürmesinin ardından Başkan Başol, *"Bir arkadaşınıza rey pusulanızı vererek gitmiş olamaz mısınız?"* sorusunu sanık Tlabar'a yöneltmiştir. Nazlı hanım, başkanın bu sualini *"Böyle birşey yoktur"* diye cevaplamıştır[93].

Haksız Kazanç davasında ise yapılan incelemeler sonunda herhangi bir haksız kazancı olmadığına kanaat getirilerek Ağustos 1960'da mallarına konulan tedbir kararı Mayıs 1961'de kaldırılmıştır[94].

Perihan Arıburun: Anayasayı İhlal Davası'nda İçtüzük tadiline, Tahkikat Encümeni kurulmasına ve yetki kanuna oy vermesinden dolayı yargılanmıştır[95].

9.6.1961 tarihli yazılı savunmasında Maarif ve Milli Müdafaa Encümenlerinde görev yaptığını, dikta yönetimine doğru bir gidişin olmadığını, bilakis Seçim Kanunu ile ilgili düzenlemeler yapılmak istendiği için seçime gidişin olduğunu ifade ederek dikta teşebbüsünü desteklemesinin mümkün olmadığını ifade etmektedir[96].

Av.A.Ferruh Ağan'ın 7. 8.1961 tarihli yazılı savunmasında müvekkili P.Arıburun'a istinat ettirilen Anayasayı ihlal suçlamasının gerçekçi olmadığına vurgu yapılarak hukukçu olan müvekkilinin tek amacının Atatürk'ün yolundan gitmek olduğunu belirterek beraatini talep etmiştir[97]. Perihan Arıburun'da 8.8.1961 tarihli yazılı savunmasında Av.Ağan'ın dikkat çektiği konuları bir kez daha şöyle sözlerle ifade etmektedir: *"...Bir Türk kadını olarak vatana hizmet etmek istemiştim. Atatürk'ün şu sözlerine inanmıştım: "Bırakın hamur teknelerinizi, Büyük Millet Meclisine gelin. Vatan sizden hizmet bekliyor... " Bir asker kızı ve asker eşi olduğumu isbat etmek istemiştim. Benim, kendime örnek saydığım kadın, ne Avrupalı ne de Amerikalıdır. Kara Fatmayı hatırlatmak isterim. Türk kadınına askerlik yakışır. Erkekle omuz omuza silah alabilir.*

93 Demokrat İzmir, 12 Mayıs 1961, sy.4
94 Demokrat İzmir, 23 Mayıs 1961, sy.4
95 Yüksek Adalet Divanı Kararları, sy.245-246
96 BCA, 10.9.0.053.157/7-8 Anayasayı İhlal Davası-Perihan Arıburun Dosyası
97 BCA, 10.9.0.053.157/3-5 Anayasayı İhlal Davası-Perihan Arıburun Dosyası

Atatürkümüz: "Türk kadını! Demiştir. Sen yerlerde sürüklenmeye değil, omuzlar üzerinde göklere yükseltilmeye layıksın" Göklere yükseltilmek şöyle dursun, bir yıldan fazladır evlat ve yuva hasreti çekmekteyim. Suçsuzum ve beratimi istiyorum."[98] İfadesiyle beraatini talep etmiştir.

Annesi Makbule Eldeniz(Kamil Paşa'nın kızı, Gen.Naci Eldeniz'in eşi) Yassıada kumandanlığına 2 dilekçe göndererek kızının tutukluluk halinin evinde geçirilmesine izin verilmesini talep etmiştir. Yapılan inceleme sonucunda bu dilekçelere verilen cevapta bunun kanunen mümkün olmadığı belirtilmiştir[99].

Nuriye Pınar: Anayasayı İhlal Davası'nda, Kırşehir Kanunu ile 39.maddenin tadiline, seçim kanununun 957'deki tadiline, iç tüzüğün tadiline ve tahkikat komisyonuna oy verdiği için yargılanmıştır[100].

12 Haziran 1961'deki Anayasayı İhlal Davası'ndaki duruşmada yaptığı savunmasında Nuriye Pınar, 1954 yılında mebus seçildiğini, diktaya doğru bir gidişi görmediğini, sezmediğini, kültür durumu, yetiştiği muhitin ve yetişme tarzının diktaya doğru bir gidişi destek olmasına imkan veremeyeceğini, bu bakımdan bu iddiayı reddettiğini, diktaya gidişi desteklemek için Anayasaya aykırı kanunlar çıkarıldığı iddiasının da varit olamayacağını, zira B.M.Meclisi'nde müzakere edilerek kabul edilmiş bulunan hiçbir kanunun Anayasaya aykırı olduğu iddiasında bulunulamayacağını söylemiş ve buna dair Atatürk'ün ve İsmet İnönü'nün konuşmalarından bazı pasajlar okuyarak *"Serbest seçim yolu, serbest muhalefeti bulunan Atatürk Türkiyesi'nde, dikta rejiminden bahsetmek abestir."*[101] demiştir.

Sanık Pınar, İzmir kazalarında tetkiklerde bulunduğu sırada Türk kadınına karşı yapılan çirkin propagandaların memleketin her tarafında yaygın olduğunu, böyle kötü propagandaların menşe ve yuvalarını öğrenmek maksadıyla Anayasaya ve içtüzüğün sağladığı salahiyetlere dayanarak sırf bilgi edinilmek gayesiyle Meclis Tahkikat Encümeni'nin kurulduğunu, Yeşilhisar olayları hakkında Dahiliye Vekilinin verdiği izahata itibar ettiğini, zira o tarihlerde istifa eden Adliye Vekili Esat Budakoğlu ile Adliye Vekaleti Vekilinin herhangi bir ikazda bulunmadıkları gibi, itiraz da etmediklerini, salahiyet kanununa kat'i bir kanaate sahip olmadığı için oy vermediğini, gayrimeşru serveti bulunmadığını, murakabe vazifesini yaptığına kani olduğunu partiden ve milletvekilliğinden istifa etmeyi düşünmediğini, DP grubunda yaylacı diye

98 BCA, 10.9.0.053.157-1,2 Anayasayı İhlal Davası-Perihan Arıburun Dosyası
99 BCA, 10.9.0.0.53.157.1-10,12,13,15 Anayasayı İhlal Davası, Perihan Arıburun savunması
100 Yüksek Adalet Divanı Kararları, sy.249
101 BCA, 10.9.0.0.53.155.4/27-28 Anayasayı İhlal Davası, Nuriye Pınar'ın Savunması

tarif edilen gruba her zaman katıldığını, 1955 de olduğu gibi bir grup hareketinin tekrar olabileceğine inandığını ifade etmiştir[102].

Bunun üzerine Başkan Başol'un *"Neden 1955'deki hareket gibi bir hareket yapmadınız?"* sualine cevabı ise *"27 Mayısta ihtilal olacağını bilmemize imkan yoktu..."* olmuştur. Başkan Başol daha sonra, sanık Nuriye Pınar'dan "neşir yasaklarına karşı da bir itirazda bulunmadınız?" diye sormuştur. Nuriye Hanım bu suale verdiği yanıtta, basına ve üniversiteye serbesti verilmesi için çalıştığını ifade ederek, *"Basın da mesuliyetini bilmelidir. Bugün, bizim memleketimizde mesuliyetini müdrik bir basına şiddetle ihtiyaç vardır."* demiştir. Daha sonra kadınlar hakkında yapılan çirkin propagandaya temas etmiş, bu şekilde çıkarılan çiğ lafları, şehir halkının kabul etmesine imkan bulunmamakla beraber, köy halkı üzerinde bunun tesiri olduğuna inanmak gerektiğini söylemiş ve hatta bu mevzuda Trabzon ilinde çıkan bir gazetenin başyazarının "Amerikalılar savulun" başlıklı bir baş yazı neşrettiğini ve bu zatın aynı zamanda Halk Partisi İl İdare Kurulu azası olduğunu belirtmiştir[103].

Haksız kazanç davasındaki savunmasında ise N.Pınar, ödenekten iki defa para aldığını birincisinde mebus olmadan önce jeoloji doçenti olarak Viyana'daki bir toplantıya gitmek üzere ikincisini de yine İspanya'daki bir kongreye gitmek için toplam 6.000 lira almış olduğunu söylemiş ve bunlardan haksız bir kazanç elde etmediğini ifade etmiştir[104]. Bu dava ile ilgili 16.5.1961'li Yüksek Adalet Divanı Başkan ve üyelerinin imzaları ile N.Pınar'ın haksız mal iktisabı olmadığı ve bu nedenle mallarına konulan ihtiyati tedbir ve haczin kaldırılmasına karar verilmiştir[105].

3.Karar

Yassıada davaları 14 Ekim 1960'dan karar günü olan 15 Eylül 1961'e kadar, 11 ay 1 gün sürmüş, bu müddet içinde 203 gün davalara bakılmıştır. 203 günde 287 celse yapılmış, bu celseler 1033 saat tutmuştur. Yassıada'da 19 davaya bakılmış, bunlardan "Değirmen davası" zaman aşımı ile düşmüş, davalardan 17'si Anayasayı İhlal davası ile birleştirilmiştir.
Kararlar 15 Eylül 1961 Cuma günü sabah 9'da açıklanmıştır. 130'dan fazla avukat mahkemede hazır bulunmuş ve 24 gruba ayrı ayrı kararlar okunmuştur[106].

15 Eylül 1961'de açıklanan karara g**öre** kadın milletvekillerinin aldığı cezalar şöyledir[107];

P.Levent: Anayasayı İhlal suçundan 5 sene müddetle ağır hapse konulmasına ve amme hizmetlerinden müebbeten memnuiyetine, 173.madde izabınca muayyen cezanın üçte biri olan 1 sene 8 ay müddetle Aydın'da umumi emniyet nezareti altında bulundurulmasına, 182 lira 50 kuruş maktu harcın alınmasına oy birliği ile

H.Ülman:Anayasayı ihlal suçundan 146/3, 59, 173.maddeler hükmünce 4 sene 2 ay ağır hapse konulmasına ve müebbeden amme hizmetlerinden memnuiyetine 1 sene 8 ay müddetle Van'da umumi emniyet nezareti altında bulundurulmasına , 182 lira 50 kuruş maktu harcın alınmasına oy birliğiyle... Kararın açıklanmasının ardından H.Ülman baygınlık geçirmiştir.[108]

A.Günel: Anayasayı ihlal suçundan 146/3, 59 ve 173.maddeler hükmünce 5 sene 2 ay ağır hapislerine ve amme hizmetlerinden müebbeden memnuiyetlerine, 1 sene 4 ay, 20 gün İstanbul'da umumi emniyet nezareti altında bulundurulmasına, 152 lira maktu harç alınmasına oy birliğiyle...

N.Tekinel: Anayasayı ihlal suçundan 146/3, 59 ve 173.maddeler hükmünce 4 sene 2 ay ağır hapislerine ve amme hizmetlerinden müebbeden memnuiyetlerine, 1 sene 4 ay, 20 gün İstanbul'da umumi emniyet nezareti altında bulundurulmasına, 152 lira maktu harç alınmasına oy çokluğuyla...(Hıfzı Tüz, Abdullah Üner, Selman Yörük ve Başkan beraat reyindedirler)

N.Tlabar: Anayasayı ihlal suçundan 146/3, 59 ve 173.maddeler hükmünce 4 sene 2 ay ağır hapislerine ve amme hizmetlerinden müebbeden memnuiyetlerine, 1 sene 4 ay, 20 gün İstanbul'da umumi emniyet nezareti altında bulundurulmasına, 152 lira maktu harç alınmasına oy birliğiyle...

P.Arıburun:Anayasayı ihlal suçundan TCK'nun 146/3, 59 ve 173. maddeler hükmünce 4 sene 2 ay ağır hapislerine ve amme hizmetlerinden müebbeden memnuiyetlerine, 1 sene 4 ay, 20 gün İzmir'de umumi emniyet nezareti altında bulundurulmasına, 152 lira maktu harç alınmasına oy birliğiyle...

N.Pınar:Anayasayı ihlal suçundan 146/3, 59 ve 173.maddeler hükmünce 4 sene 2 ay ağır hapislerine ve amme hizmetlerinden müebbeden memnuiyetlerine, 1 sene 4 ay, 20 gün İzmir'de umumi emniyet nezareti altında bulundurulmasına, 152 lira maktu harç alınmasına oy birliğiyle...

102 BCA, 10.9.0.0.53.155.4/29-33 Anayasayı İhlal Davası, Nuriye Pınar'ın Savunması
103 Demokrat İzmir, 13 Haziran 1961, sy.4
104 Cumhuriyet, 2 Aralık 1960, sy.5 ; Yeni Asır, 2 Aralık 1960, sy.4
105 BCA, 10.9.0.0.243.750.2/3,4 Gayrimeşru Servet İktibası Davası- Nuriye Pınar'a
106 Tekin Ere, age, sy.566
107 Yüksek Adalet Divanı Kararları, sy.357, 375-378
108 Akşam, 16 Eylül 1961 ; Cumhuriyet 16 Eylül 1961

Kararların açıklanmasından dört gün sonra, 19 Eylül'de Yassıada'dan sivil cezaevlerine nakiller başlamıştır[109]. Müebbet hapse mahkum olanlar ve idam hükümleri müebbet hapse çevrilenlerden oluşan 43 kişi **İmralı Cezaevi'**ne yerleştirilmiş, hasta olan 8 kişi İstanbul'daki Askeri hastanelere bırakıldı. Kadın milletvekillerinin de aralarında olduğu 297 mahkum **Kayseri Cezaevi**'ne, 113 mahkum ise **Adana Cezaevi'**ne nakledilmiştir[110].

Sonuç

Türkiye, 27 Mayıs 1960 sabahı ilk askeri müdahale ile karşılaşmış ve Gn.Cemal Gürsel başkanlığındaki Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Demokrat Parti iktidarındaki devlet yönetimine el konulduğu açıklanmıştır. Geniş yetkilerle kurulan Milli Birlik Komitesi kararı ile Cemal Gürsel'e, Devlet ve Hükümet Reisi, Milli Müdafaa Vekaleti Vekilliği ve TSK Başkumandanlığı görevleri aynı anda verilmiş ve 28 Mayıs'ta Gürsel başkanlığında yeni hükümet kurulmuştur. 12 Haziran'da ise geçici Anayasa ilan edilerek bir süreliğine Meclisin sahip olduğu tüm hak ve yetkilere MBK sahip olmuştur. Böylelikle XI.Dönem TBMM'nin hukuksal varlığı da resmen sona ermiştir.

1957 erken genel seçimleri ile 610 sandalyeden oluşan XI.TBMM'ne sadece 8 kadın milletvekili girebilmiştir: Perihan Arıburun(DP-İzmir), Nuriye Pınar(Sonradan Erdem, DP-İzmir), Nazlı Tlabar(DP-İstanbul), A.Necla Tekinel(DP-İstanbul), Ayşe Günel(DP-İstanbul), Hilal Ülman(DP-Bursa), Piraye Levent(DP-Aydın), Ubeyde Elli(CHP-Ankara).

Hepsi de iyi eğitimli, meslek sahibi ve tanınmış bu kadın vekillerden CHP Ankara mebusu Ubeyde Eli hanım dışındaki DP'ye mensup olan diğer 7'si, erkek meslektaşları gibi önce gözaltına alınmışlar sonrada tarihi mahkemelerin gerçekleşeceği Marmara Denizi'ndeki Yassıada'ya götürülmüşlerdir.

Zor şartlar altında geçen Yassıada günlerinde çeşitli baskılara, horlanmalara ve şiddete direnen kadın vekiller Yüksek Askeri Mahkeme'de 2 davada mahkemelerde yer almışlardır. Anayasayı İhlal Davası'nda hepsi, Gayrimeşru Servet İktibası Davası'nda ise Piraye Levent, Hilal Ülman, Nuriye Pınar, Ayşe Günel, Nazlı Tlabar yargılanmışlardır. 14 Ekim 1960'da başlayan duruşmalarda birkaç kez hakim karşısına çıkan vekiller yazılı ve sözlü savunmalarında taraflarına yöneltilen suçlamaları kabul etmemişlerdir. Haksız kazanç davasından beraat eden kadın mebuslar, Anayasayı ihlal davasından suçlu bulunarak hem para cezasına hem de hapis cezasına çarptırılmışlardır. Ayrıca kamu görevinde bulunmaları da yasaklanmıştır. 4 ile 5 yıl arasında değişen hapis cezalarını geçirecekleri yer ise Kayseri Cezaevi olmuştur. 19

109 Cumhuriyet, 20 Eylül 1961
110 Demokrat İzmir, 20 Eylül 1961

Eylül 1961'de Yassıada'nın kadınlar koğuşu, diğer mahkumlarla birlikte Kayseri'ye nakledilmişler ve hükümlülüklerinin kalan süresini burada geçirmişlerdir.

27 MAYIS ASKERİ MÜDAHALESİ SONRASINDA YASSIADA'DAKİ ASKERİ MAHKEMEDE YARGILANAN XI.DÖNEM KADIN MİLLETVEKİLLERİ

PİRAYE LEVENT(AYDIN)

HİLAL ÜLMAN(BURSA)

AYŞE GÜNEL(İSTANBUL)

NECLA TEKİNEL(İSTANBUL)

H.NAZLI TLABAR(İSTANBUL)

N.PERİHAN ARIBURUN(İZMİR)

NURİYE PINAR(İZMİR)

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BCA, 010.09.40.119.1 Anayasayı İhlal Davası, Piraye Levent

BCA, 10.9.0.0.261.799-7 Gayrimenkul Servet Davası, Piraye Levent

BCA, 010.09.37.112.4 Anayasayı İhlal Davası, Hilal Ülman Savunması

BCA, 10.9.0.0.274.839-3 Gayrimeşru Servet İktibası Davası, Hilal Ülman

BCA, 10.9.00.44.131.2 Anayasayı İhlal Davası, Ayşe Günel

BCA, 10.9.0.0.259.792.5 Gayrimeşru Servet İktisabı Davası, Ayşe Günel

BCA, 10.9.0.0.43.127.1 Anayasayı İhlal Davası, Nazlı Tlabar

BCA, 10.9.0.0.53.157.1 Anayasayı İhlal Davası, Perihan Arıburun

BCA, 10.9.0.0.53.155.4 Anayasayı İhlal Davası, Nuriye Pınar

BCA, 10.9.0.0.243.750.2 Gayrimeşru Servet İktibası Davası- Nuriye Pınar

Resmi Yayınlar

Milletvekili Genel Seçimleri, 1923-2011, TUİK, Ankara, 2012

TBMM Albümü-1920-2010, 2.Cilt-1950-1980, Ankara, 2010

Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009, Ankara, 2009

Süreli Yayınlar

Akşam(1960-1961)

Cumhuriyet (1960-1961)

Demokrat İzmir(1960-1961)

Ulus(1960-1961)

Yeni Asır(1960-1961)

Kitaplar

Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, İstanbul, 1976

Akgün, Seçil Karal, 27 Mayıs, Bir İhtilal, Bir Devrim, Bir Anayasa, Ankara, 2009

Ağaoğlu, Samet, Marmara'da Bir Ada, İpin Gölgesindeki Günler, İstanbul, 2011

Ağaoğlu, Samet Ağaoğlu, Yassıada, Kayseri ve Toptaşı Cezaevi Günlükleri, İstanbul, 2013

Arslan, Prof.Dr.Zühtü, Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XI.Dönem(1957-1960) ,c:3, Ankara, 2013

Aydemir, Şevket Süreyya, Menderes'in Dramı, İstanbul, 1976

Başgil, Ali Fuat, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, çevirenler:Av.M.Ali Sevük-Av.İ.Hakkı Akın, İstanbul, 1966

Belen, Nezahat, Türkiye'ye Damgasını Vuran Bir Dönem, Bir Olay, Bir yaşam Dr.Baha AKŞİT, Demokrat Parti Dönemi, Yassıada Mahkemeleri ve Yassıada Sonrası, Basım yılı ve yeri yok

Beler, Beliğ, Politikada 30 yıl, Yassıada ve Balmumcu Hatıraları Bayar-Demirel Anlaşmazlığı, 1978

Burçak, Rıfkı Salim, On Yılın Anıları, Ankara, 1998

Cumhuriyetten Günümüze İzmir'in Kadın Siyasetçileri, Hazırlayanlar; Yrd. Doç.Dr.Defne Erzene Bürgin, Yrd.Doç.Dr.Nazife Aydınoğlu, Dr.Yusuf Yalçın, Editör: Yrd.Doç.Dr.Gülnur Erciyeş, İzmir, 2015

Erer, Tekin, Yassıada ve Sonrası, İstanbul, 1965

Eroğul, Cem, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, Ankara, 1990

Fersoy, Orhan Cemal,Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes, İstanbul, 1971

Kadın Parlamenterler, Haz.Yüksel Binici, Demokrat Parti AR-GE Başkanlığı, Ankara, 2009

Karayaman, Mehmet, İsmet İnönü'nün Uşak'ta Taşlanması Olayının İçyüzü, İstanbul, 2013

Kili, Suna, 1960-75 Döneminde CHP'nde Gelişmeler, İstanbul, 1976

Oktay, H.Emre, Türk Tarihinin Kayıp Yılları 27 Mayıs, Bu Bir İhtilal Değil Darbedir, İstanbul, 2013

Öztürk, Kazım , Türk Parlamento Tarihi, 10.Dönem-1954-1957, c:2, Ankara, 2010

Perin, Mithat , Yassıada Faciası,c:2, İstanbul, 1990

Perin, Mithat, Zindana Tıkılan İktidar, İstanbul, 2011

Toker, Metin, Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları1944-1973, Demokrasiden Darbeye 1957-1960, Ankara, 1992

Ülman, Hilal, Kadınlar Koğuşu, Yassıada, Ankara, 2013

Yaraman, Ayşegül, Bir Demokrasi Tartışması, Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili (1935-1999), İstanbul, 1999

Yüksek Adalet Divanı Kararları, İstanbul-Yassıada 14 Ekim 1960-15 Eylül 1961, İstanbul, 2007

Makaleler

Güveloğlu, Gülşah Kurt, "Demokrat Parti'nin Kadın Milletvekillerinden Nazlı Tlabar(1950-1960", Tarih ve Gelecek Dergisi, Ağustos 2016, c:2, sayı: 2,

ss.3-35

Tezler

Duroğlu, Sibel, Türkiye;'de İlk Kadın Milletvekilleri, AÜ, SBE, T.Cumhuriyeti Tarihi Anabilim dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007

TÜRK BASININA GÖRE 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİNİN SİYASİ HAYATA ETKİLERİ

Gamze BUDAK

ÖZET

Türk siyasal hayatında önemli bir yer edinen ordu tarih boyunca yönetimi dizayn etmeye çalışmıştır. Askeri kitlelerin çeşitli gerekçeler ile yönetim üzerinde hak iddia etmesi, Cumhuriyet döneminde de farklı kitlelerin katılım ve destekleri ile devam etmiştir. İlki 27 Mayıs 1960 İhtilali olarak adlandırılan askeri darbe ile darbe mantığı ve algısı, ordu ve toplum zihninde yer edinerek belirli aralıklarla bu silsile tekrar etmiştir. Böylece ordu, siyasi alanda aktif hale gelerek, toplum hayatında önemli bir etken olarak faaliyet göstermiştir.

Ordu, ülkedeki ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar, anayasadaki yasal boşlukların siyasi kaoslara yol açması, iktidar-muhalefet çatışmaları ile toplumda gerçekleşen huzursuzluk ve toplumsal alt yapı eksikliğini yönetime müdahale etme gerekçeleri olarak göstermiştir. Bu şartlar ve gerekçeler ile ordu sıklıkla müdahil olduğu devlet yönetiminde yeni ve olumlu bir toplumsal düzen getirmek arzusunda olduğunu ifade etmiştir. Ekonomik istikrarsızlık, bitmeyen siyasi kavgalar, anarşi ve terör ortamının ve sağ-sol bölünmelerinin hızla yayılmasını bahane olarak gösteren ordu üst kademesi, 12 Eylül 1980 tarihinde ülke yönetimine doğrudan müdahale etmiştir. Bu süreçte siyasi partiler kapatılmış ve ülkenin siyasi hayatında yeni bir dönem başlamıştır. İhtilalden sonraki süreçte dış baskıların da artmasıyla sivil rejime geçmek için

seçim süreci başlatılmıştır. Ancak askeri rejim, 12 Eylül 1980'de kapatılan siyasi partilere 1983 seçimlerine katılma yasağı getirmiştir. Seçim yarışına katılan yeni siyasi partilerin 1982 anayasası ile cumhurbaşkanı seçilen Kenan Evren'in onayı ile seçime girmesi de değişen siyasi hayatın ve antidemokratik uygulamaların bir örneğini teşkil etmiştir. Askeri rejimin bu uygulamasında yasaklı siyasi partilerin önderlerinin siyasi hayattan uzak tutulması isteği etkili olmuştur. Bu durum askeri darbe ile değişen siyasi hayat üzerinde otokratik yönetim izlerinin görüntüsünü sunmuştur.

Bu kapsamda hazırlanan çalışmada, 1980 darbesiyle yönetime geldikten sonra ordunun siyaset üzerindeki etkileri basının değerlendirmeleriyle ele alınmıştır. 1980 darbesi sonrası basın üzerinde uygulanan ve birçok gazetenin de kapatılmasıyla sonuçlanan baskı aygıtının yeni düzeni nasıl etkilediği de irdelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışma ile askeri rejim ve basın arasındaki ilişkiler, aydınların tutumuyla değerlendirilmiş ve böylece bahsi geçen dönemin demokrasi ortamı aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Basın, 12 Eylül, Darbe, Ordu-Siyaset, Ordu-Basın

ABSTRACT

Army gained an important place in Turkish political life, he has tried to design management throughout history. To claim on the grounds of military administration with a variety of audiences, during the Republic it has also continued with the participation and support of different audiences. May 27, 1960 coup, the first logic and perception of the military coup, called Revolution, the army and the society in mind pursuing this sequence was repeated at regular intervals. Thus the army, becoming active in the political sphere, society has functioned as an important factor in his life.

Military, economic and political instability in the country, to cause political chaos of legal gaps in the constitution, the government-opposition conflict with demonstrated unrest occurring and to intervene in the management of the reasons for the lack of social infrastructure in the community. With these terms and conditions, the army has expressed its intention to bring a new and positive social order in the state administration, which is often involved. The upper stage of the army, which pretended economic instability, endless political battles, anarchy and terror, and the rapid spread of the left-right divisions, intervened directly on the state administration on 12 September 1980. In this process, political parties were closed and begin a new era in the political life of the country. After the revolution, the election process was initiated in order to pass the civilian regime with the increase of foreign pressures. However, the military regime brought a ban on political parties closed on September 12, 1980, to participate in the 1983 elections. The election of new political parties participating in the election race with the approval of Kenan Evren, who was elected president with the constitution of 1982, the changing political life and has constituted an example of undemocratic practices. In this application of the military regime, the desire of the leaders of the forbidden political parties to stay away from politics was effective. This situation presented an image of the autocratic administration traces over the changing political life through the military coup.

In this work we have prepared, in this paper dealt with the effects of of army came to power after 1980 military coup on politic by the media's evaluations. It was tried to investigate how affect the pressure apparatus which applied to the press and resulted in the closure of many newspaper, the new system after the 1980 coup. In this study, the relationship between the military regime and the press,was evaluated by the attitude of the intellectuals and thus the democracy environment of the period has tried to be illuminated.

Keywords: Press, September 12, Coup, Army-Politics, Army-Press

GİRİŞ

Türkiye 1945 yılına kadar tek parti iktidarıyla yönetilmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasından sonra imzalanan San Francisco Konferansıyla çok partili hayata geçilmek için ilk emareler verilmiş ve böylelikle ilk muhalefet partileri de kendini göstermeye başlamıştır.[1] 7 Ocak 1946'da kurulan DP en önemli muhalefet partisi haline gelmiştir.[2] 1950 seçimlerini kazanan DP ile Türkiye'nin tek parti dönemi kapanmış oldu. Ayrıca DP, Türkiye'nin demokratik seçimler yoluyla iktidara gelen ilk siyasi partisi olma özelliğini taşımaktadır.[3]

DP'nin ilk icraatları arasında ordu üst kademesinde tasfiyeler yapılmıştır. Başta genelkurmay başkanı Abdurrahman Nafiz Gürman olmak üzere,

1 Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi,* İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.21.
2 Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, (çev. Yavuz Alogan), İstanbul, Aralık 2012, s.125-126.
3 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK Yayınları, Ankara, 2000, s.380.

Kazım Orbay, Salih Omurtak gibi isimler emekliye sevk edildi.[4] Menderes, 1952'de NATO'ya üye olduktan sonra ülkede aşırı hizipçiliğe izin vermeyerek sağ ve sol gruplaşmaları egale etmeye çalıştı. Millet Partisi kapatıldı ve CHP malları müsadere edildi.[5]

Menderes hükümetinin orduyu sivilleştirme çabaları, orduyu yedek subaylarla yöneteceğini duyurması ve DP'de asker kökenli vekillere çok küçük bir yer ayırması DP hükümetinin orduya karşı aleni olarak ilk cephe alma hareketi olarak yorumlanmıştır.

Ekonomide enflasyon ve döviz sıkıntısının arttığı 1957 seçimleri döneminde DP'nin oyları düşmeye başladı. Ordunun alt sınıflarında 1950'lerde başlayan gerilim DP politikasının ve enflasyonun da etkisiyle tırmanmıştır. Ankara'da öğretim üyeleri ve öğrencilerin başlattıkları protesto yürüyüşleri hızla tüm ülkeye yayıldı. Sıkıyönetim ilan edilse de ortam yumuşamadı.[6] Toplumdaki gerilimin artmasına neden olan diğer bir olay da yine İnönü'nün *"şartlar mecbur ettiğinde, ihtilal milletin meşru hakkıdır"*[7] sözüdür.

27 Mayıs 1960 askeri darbesi hiyerarşik düzenin dışında alt rütbeli subaylar tarafından gerçekleşmiştir. MBK, 25 Ekim 1961 sivil rejime geçene kadar ülkeyi fiilen yönetmiştir. Org. Cemal Gürsel komite lideri kabul edilmiştir. Darbeyle beraber DP kapatıldı, tüm siyasi faaliyetler yasaklandı ve siyasi partilerin köy kasaba şubeleri kapatılmıştır

Devlet başkanı Gürsel, Kurucu Meclisin teşekkülü için 31 Ekim 1960'da Turhan Feyzioğlu önderliğinde bir komisyonu görevlendirilerek anayasa hazırlık süreci başlamıştır. MBK ve Temsilciler Meclisinden oluşan 262 üyeli KM 6 Ocak 1961'de görevine başlamış 15 Ekim 1961 seçimlerinden sonra sivil hükümete meclisi devrederek kapanmıştır. KM'in hazırladığı yeni anayasa 9 Temmuz 1961 referandumuyla kabul edilmiştir. DP'den doğan boşluğu kapatmak üzere 13 yeni siyasi parti kurulmuştur

1961 anayasasına göre TBMM millet meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan teşkil edilmiştir. Böylece MBK üyeleri tabii senatör olarak Milli Birlik Grubu adı altında mecliste yer almıştır. Bunun yanında Türkiye'de ilk kez güçler ayrılığı ilkesi benimsenmiştir. Milli Güvenlik Kurulu kurulmuştur. Daha geniş ekonomik ve toplumsal politika için Devlet Planlama Teşkilatı

4 Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960),* Phoneix Yayınevi, Ankara, 2004, s.191-192.

5 M. Serhal Yücel, "Menderes Dönemi (1950-1960)", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, (ed. Hasan Celal Güzel), C.16, Ankara, 2002, s.839-840.

6 Ahmad, a.g.e., s.138.

7 Yusuf Tekin-Çağatay Okutan, *Türk Siyasal Hayatı*, Orion Yay. Ankara Ekim 2012, s.146.

kurulmuştur. Genelkurmay Başkanlığı tekrar Başbakanlığa bağlanmıştır.[8]

27 Mayıs 1960 darbesi ile gelen MBK yönetimi, genel seçimlerin yapıldığı 15 Ekim 1961 tarihinden on gün sonra meclis kararıyla sona erdirildi.

1968 yılında başlayan öğrenci hareketleri ve anarşi ortamı hızla bütün ülkeye yayılınca TSK, İç Hizmetler Kanununun 35. Maddesinin ülkeyi koruma ve kollama ilkesini gerekçe göstererek hükümete bir muhtıra vermiş ve Başbakan Demirel'in istifa etmesini sağlamıştır. 1971 Muhtırasının verilmesindeki başlıca sebepler; Demirel hükümetinin anarşi ve bozulan sistemi düzenlemeyeceğine duyulan inanç, askerlerin anarşi ortamından parlamenterleri suçlarken onların bu sorumluluğu kabul etmemesi, ordudaki bir kısım grubun liberal demokratik değerlerle ilerleme sağlanamayacağı düşünmeleridir.[9] Muhtıraya göre eğer verilen ikazlar dikkate alınmazsa ülke yönetimine doğrudan el konulabileceği açık bir şekilde dile getirilmiştir. Demirel hükümeti istifa ederken yerine partilerüstü bir teknokratlar kabinesi oluşturulmuş ve MGK altında örgütlenen ordu desteğiyle Nihat Erim başbakanlığa getirilmiştir.

1973'de cumhurbaşkanlığına AP-CHP işbirliği ile asker kökenli Fahri Korutürk getirilmiştir. 14 Ekim 1973 genel seçimlerinde CHP tek başına iktidar olabilecek bir oy alamasa da büyük bir atılım yapmıştır. Ecevit, 1974'de Naim Talu hükümetinin istifasından sonra CHP-MSP koalisyonunu kurabildi.[10] Böylelikle Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yeni bir dönem başlamış, 12 Mart dönemi kapanmış ve karma hükümet dönemi başlamıştır.[11] Ecevit, 1974 Kıbrıs zaferi sonrasında tek başına iktidar olabilme umuduyla istifa etmiştir. Ordu ise Kıbrıs savaşıyla meşgul olduğundan ülkenin iç siyasetinde sessiz kalmayı tercih etmiştir.[12]

Ecevit'in istifasından sonra AP-MHP-MSP-CGP koalisyonuyla I. MC hükümeti kurulmuştur. Bu dönemde anarşi ve terör olayları artmaya başlamış ve sağ-sol hizipleşmeler somut bir hal almıştır. 1977 seçimlerinde CHP %41,4 oy alsa da meclisten güvenoyu alamadığı için II.MC hükümeti iktidar olmuştur. Karpat, 1977 seçimlerini iki büyük partinin bir araya gelmesi için bir fırsat olduğunu ancak bu partiler kişisel görüşleri yüzünden bu fırsatı teptiklerini ve önceki dönemi tekrar ederek 1980'e doğru gidildiğini ifade etmektedir.[13] Ancak AP'den istifa ederek CHP'ye geçen 12 milletvekili saye-

8 William Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset-1789'dan Günümüze*, Hil Yayınları, (çev. Ahmet Fehmi), İstanbul, 1996, s.125.

9 Hale, *a.g.e.,* s.161.

10 Ertuğrul Alatlı, *Müdahale*, Alfa Yayınları, İstanbul Mayıs 2002, s.94-96.

11 Alatlı, a.g.e., s.112-118.

12 M.Ali Birand, *12 Eylül Saat 04.00*, Karacan Yayınları, 1984. s.43.

13 Kemal Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset,* Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.263.

sinde hükümet tekrar el değiştirmiştir.

Ecevit'in 1978-1979 ikinci iktidar döneminde ülke tam bir kaosa sürüklenmeye başlamıştır. Ekonomi iflas eşiğine gelirken, grevler ve toplu sözleşmeler enflasyonu hızla arttırmaya başlamıştır. Sıkıyönetimin ilanı dahi anarşi ve terör eylemlerini, suikastları, soygunları durdurmaya yetmemiştir. Öğretmen ve polisler ideolojilerine göre kutuplaşmaya başladılar. Sosyalizm yanlısı olan hükümet üst makamlara Marksistleri ve solcuları atamaya sürekli devam etmiştir.[14] Malatya Belediye Başkanı Hamit Fendoğlu'nun evine gönderilen bombayla öldürülmesi, Bahçelievler ve Balgat Katliamlarında üniversiteli gençlerin öldürülmesi, 1978 Maraş olayları, Çorum Olayları, gazeteci Abdi İpekçi'nin öldürülmesi ile ülke tam bir kaos içerisine sürüklenmiştir. Maraş olaylarından sonra Ecevit hükümeti 13 ilde sıkıyönetim ilan etmek zorunda kalmıştır. 1979'da her gün neredeyse 20 kişi öldürülüyordu. Tek bir kesime yönelik değil, asker polis, öğretmen, işçi, akademisyen gazeteci, milletvekili her kesimden insan öldürülüyordu.[15]

1979 ara seçimlerine girerken ülkede ekonomi durma noktasına gelmiştir. Enflasyon oranı zirvede, üretim düşük, ithalat ve ihracat yapılamayacak durumdadır. Halkın temel ihtiyaçları dahi karşılanamayacak ölçüdeydi. Ekonomik kriz sürüp giderken sürekli zam yapılması da orduya fırsat veriyordu. Temel ihtiyaç maddelerinde yaşanan karaborsaya ve petrol fiyatlarındaki artışa siyasi kaos ortamı da eklenince 12 Eylül'ün çarkı dönmeye başlamıştır.[16] Ekim 1979 seçim sonucunda AP daha güçlü çıkmıştır. Diğer sağcı partilerle birleşen AP hükümeti III. MC hükümetini başlattı ve en önemli icraatı olan 24 Ocak Kararlarını yürürlüğe koydu.[17]

24 Aralık 1979'da Evren ve kuvvet komutanları cumhurbaşkanına hitaben, herkesin üzerine düşen görevleri yerine getirmesini, AP-CHP büyük koalisyonunun gerçekleşmesi, anarşi ve bölücülüğe karşı birlik ve beraberlik içerisinde olunması gerektiğini ifade eden ayrıca TSK'nın görüş ve önerilerini de içinde barındıran bir uyarı mektubu verdi. Böylece ordu yönetime fiilen el koymuş oluyordu.[18]

1980 cumhurbaşkanlığı seçim krizi 115 turda sonuç vermeyince 12 Eylül'e kadar ülke yönetimi vekaleten İhsan Sabri Çağlayangil'e verildi. MSP 6 Eylül'de Konya mitingini gerçekleştirirken ana muhalefet partisi lideri Bülent

14 Karpat, *a.g.e.,* s.263-264.
15 Birand, a.g.e., s.76
16 Tekin-Okutan, a.g.e., s.190
17 Hikmet Özdemir, Siyasal Tarih (1960-1980), Türkiye Tarihi 4, (ed. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul 2011, s.279.
18 Hikmet Özdemir, "1980 ve sonrası", *Türkler*, C.17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.128.

Ecevit ise Petrol-İş sendikasında bir konuşma yapmaktaydı. Bu konuşmada *"böyle giderse, birisi düdüğü çalar ve demokrasi biter."*[19]demektedir. Darbe hazırlığında olan generaller için bu konuşma darbenin son meşru sebebidir.[20] Böylece 12 Eylül 1980 günü saat 04.00'da TSK, İç Hizmetler Kanunu'nun 35. Maddesi uyarınca kendisine verilen ülkeyi koruma ve kollama görevi gereği yönetime el koymuştur.

1. 12 EYLÜL 1980 DARBESİ

1.1. Darbenin Basına Yansımaları

12 Eylül darbesi emir-komuta zinciri içerisinde Milli Güvenlik Konseyi adıyla yönetimi ele geçirmiştir. MGK üyeleri, Genelkurmay Başkanı ve Devlet Başkanlığını uhdesinde toplayan Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Nejat Tümer ve Jandarma Genel Başkanı Sedat Celasun'dan[21] oluşmaktadır. Ayrıca günlük yaşamı fiilen idare eden sıkıyönetim komutanlarının varlığı da söz konusudur. Sıkıyönetim konusunda en önde gelen isim İstanbul Sıkıyönetim ve I. Ordu Komutanı Org. Necdet Üruğ'dur.[22]

Devlet Başkanı Kenan Evren darbe sabahı saat 13.00'te radyo ve televizyondan okuduğu bildiri metninde;

"*…TSK; ülkenin ve milletin bütünlüğünü, milletin hak, hukuk ve hürriyetini korumak can ve mal güvenliğini sağlayarak korkudan kurtarmak, refah ve mutluluğunu sağlamak, kanun ve nizam hakimiyetini, diğer bir deyimle devlet otoritesini tarafsız olarak yeniden tesis ve idame etmek gayesiyle devlet yönetimine el koymak zorunda kalmıştır."*[23]

Darbe bütün siyasi parti, kurum ve kuruluşlarına yapıldığı ve anarşiyi sona erdirmek amacını taşımasıyla halkın desteğini ve ilgisini kazanmıştır.[24] Birand, darbenin halk üzerindeki etkisini, *"Türk toplumu yıllarca süren terörün şoku altında, Evren'e ve orduya bir kurtarıcı gibi sarıldı"*[25] şeklinde değerlendirmiştir.

19 Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım*, C.1, Milliyet Yayınları, İstanbul 1994, s.217-218.
20 Hale, a.g.e., s.206.
21 Bülent Tanör, "Siyasal Tarih (1980-1995)", *Türkiye Tarihi*, C.5, (ed.Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul 1995, s.26-27.
22 Ahmad, a.g.e., s.215.
23 Resmi Gazete, 12 Eylül 1980, 17103, s.1-6.
24 Davut Dursun, *12 Eylül Darbesi Hatıralar Gözlemler Düşünceler*, Şehir Yayınları, İstanbul, 2005, s.97.
25 Birand, a.g.e., s.300.

Basında 12 Eylül Hürriyet *"Terörün sonucu: yönetim Milli Güvenlik Konseyinde"* ve *"Atatürk yolunda devam"*[26], Milliyet *"Evren: 'Yeni Yönetime Herkes Yardımcı Olmalı'"*[27], Cumhuriyet *"Parlamento ve hükümet feshedildi. Silahlı Kuvvetler Yönetime El koydu"*[28], Tercüman da *"Silahlı kuvvetler yönetime el koydu. Yeni anayasa hazırlanacak"*[29] manşetleriyle verdiler. MGK üyelerini tanıtılması içinde kısa özgeçmişlerini beyan edilmiştir.

Oktay Ekşi'nin *"Oh Olsun Demeli mi?"* başlıklı ve sert bir dille eleştirdiği Türkiye'nin 12 Eylül sürecine gelmesinde eski parlamenterlerin, parti lider ve üyelerinin, işçi sendikalarının, bilim adamlarının ihmalkârlıkları ve menfaatleri uğruna ülkenin keşmekeşe sürüklendiğini açıklamıştır. Bu sebeple Türkiye'yi 12 Eylül'e getiren nedenler arasında ismi sayılan zümrelerin rollerinin büyük olduğunu ve müdahalenin kaçınılmaz son olduğunu Evren'in 1979 uyarısından bile anlaşıldığını ifade etmektedir.[30]

Oktay Akbal, *"Yeni Bir Tarih Yaprağı"* başlığı ile yayımladığı yazısında ordunun müdahalesini olağan karşılamış ve destek vermiştir. Türkiye'nin içerisinde bulunduğu durumdan, siyasi kargaşadan, ekonomik çıkmazdan, anarşiden bahsederek şunları eklemiştir: *"şimdi yeni bir yaprak açılmıştır. Bu yeni yaprağın, Atatürk'ün özlediği devrimci demokrasi çizgisinde ileri aşamalar yaratması beklenir."*[31]

17 Eylül tarihinde Burhan Felek 12 Eylül değerlendirmesinde; 10-12 yıllık dönemlerle sivillerin işleri bozduğunu ve askerlerin de düzelttiğini belirtmiştir. *"askeri idareler bizde niçin geldiğinin gayesine varmadan ve işi sağlama bağlamadan çekilirler."*[32] Diyerek yeni yönetime iyi dileklerde bulunmuştur.

15 Eylül'de Ahmet Kabaklı köşe yazısında 27 Mayıs ve 12 Eylül'ün arasındaki farkların çok belirgin olduğunu maddeleriyle açıklamış ve *"12 Eylül, Türk tarihine kutlu devletimin ve nurlu demokrasinin mimarı olarak geçmek azmi gösterecektir."*[33] diyerek yeni rejime karşı toplumun ümitlerini dile getirmiştir.

Nazlı Ilıcak *"12 Eylül Harekatı"* başlıklı yazısında darbelerin demokrasiyi geriye götürdüğünü ve demokratik bir toplum için siyasi partilerin var olmasını gerektiğini ifade etmiştir:

"'...Biz dememiş miydik' diye sorumluluğu siyasi kadrolara yüklemek, konuşma ve kendilerini savunma hakkına sahip bulunmayan kimseleri, yerden yere çalmaktır. Biz böyle yapmayacak, onlarla hesaplaşmak için, demokratik sistem içinde yeniden yerlerini almalarını bekleyeceğiz... Eğer demokrasinin bir an evvel geri gelmesini istiyorsak, siyasi kadronun ayakta kalmasına çalışmalıyız."[34] demektedir.

ABD Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklamada 12 Eylül harekatının Türkiye rejimi ve hükümet sisteminin işlerlik kazanması için bir zaruret halini aldığını belirtmiştir. İlaveten NATO ve üye ülkeler Türkiye ile olan ekonomik ilişkilerini devam ettireceğini açıklamıştı. Milliyet gazetesinin üçüncü sayfası dış basına ayrılmış ve 12 Eylül'ün dış basındaki yankıları gösterilmiştir. Buna göre Fransız basını *"Ordunun şiddete başvurmadan ve kan akıtmadan iktidarı ele aldığı"* şeklinde yorumlamıştır. Times gazetesi 11 Eylül 1980 tarihli yazısında *"Türkiye'de askeri darbelerin belirli zamanları varsa, şimdi de bir askeri darbe her an beklenebilir."* Diyerek adeta bir gün sonrasından haberdar gibi konuşmuştur.[35]

1.2. **12 Eylül'ün Politik Gelişim Safhaları**

12 Eylül günü MGK kararı ile yayınlanan bildirilerde yasaklamalar ve vatandaşın uyması gereken kurallar madde madde açıklanmıştır. Buna göre; hava ve deniz sınır kapıları ülkeden çıkışa kapatılmıştır. Yurtdışı ile telsiz haberleşme yasaklanmıştır. Siyasi parti faaliyetleri yasaklanmıştır. DİSK ve MİSK gibi işçi sendikaları kapatılmıştır. THK, ÇEK ve Kızılay hariç tüm dernekler kapatılmıştır. Bütün spor faaliyetleri yasaklanmıştır. Bankaların faaliyeti durdurulmuş ve sıkıyönetim bankaların güvenliğinden sorumlu tutulmuştur. EGM, Jandarmaya bağlanmıştır. Parlamento dağıtılıp meclis feshedildiği için müsteşarlara bakanlık görevi verilmiştir. Kenan Evren, devlet Başkanı unvanını almıştır.[36]

Yeni hükümet ve yasama organı kuruluncaya kadar belli bir zaman için yasama ve yürütme yetkileri MGK komutanları tarafından kullanılacak, yeni anayasa hazırlanana kadar kapatılan partiler faaliyette bulunamayacaktır. Parlamento üyeleri siyasi faaliyetlerinden dolayı yargılanmayacaktır. Ancak suç kabul edilen davranışları işleyen parlamenter hakkında yargı hakkı kullanıla-

26 Hürriyet, 13 Eylül 1980, s.1.
27 Milliyet, 13 Eylül 1980, s.1.
28 Cumhuriyet, 13 Eylül 1980, s.1.
29 Tercüman , 13 Eylül 1980, s.1.
30 Oktay Ekşi, "Oh Olsun Demeli Mi?", *Hürriyet*, 13 Eylül 1980, s.3.
31 Oktay Akbal, "Yeni Bir Tarih Yaprağı", *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1980, s.2.
32 Burhan Felek, *Milliyet,* 17 Eylül 1980, s.2.
33 Ahmet Kabaklı, "Değişen Türkiye ve 12 Eylül", *Tercüman*, 15 Eylül 1980, s.4.
34 Nazlı Ilıcak, "12 Eylül Harekatı", *Tercüman*, 17 Eylül 1980, s.1-9.
35 Milliyet, 13 Eylül 1980, s.3.
36 Resmi Gazete, 12 Eylül 1980, 17103, s.7-10; Milliyet, 13 Eylül 1980, s.6-7.

caktır. NATO, AET ve Avrupa Konseyi gibi dış politik konular devam ettirilecektir.[37]

Uğur Mumcu, 15 Eylül tarihli yazısında 27 Mayıs'ın DP'lilere idam cezasını uygulamasını toplumda yankı uyandırdığını belirterek Evren'in parlamenterlerin siyasi suçlarından ötürü suçlanmayacağını gerçekçi olduğunu açıklamıştır. İlaveten;

"*Terörün olduğu yerde, anayasadan, hukuk devletinden, serbest seçimlerden, bağımsız yargıdan söz etme olanağı yoktur… TSK, 27 Mayıs'ta da 12 Mart'ta da kalıcı bir askeri yönetim kurmak istemedi. Yeni yönetimde 'özgürlükçü, demokratik, laik ve sosyal' nitelikli 'sivil yönetim' kurma amacını taşıdığını ilan etti."*[38] demektedir.

22 Eylül 1980'de yeni hükümet eski deniz kuvvetleri komutanı Bülent Ulusu'ya teslim edildi. Ulusu kabinesinde beş emekli general ve çok sayıda bürokrat ve teknokrat da yer almıştır. Milliyet'in *"Başarı Dilerken"* başlığıyla "*Bülent Ulusu'nun en büyük avantajının Türk halkının 12 Eylül'e duyduğu ümittir. Başarının sonunda devletin yeniden işler hale gelmesi ve demokratik rejime kısa sürede dönülmesi vardı. İşte bu hedefler 12 Eylül'ü engin bir kamuoyu desteği ile donatmaktadır…"*[39] diyerek halkın askeri rejim yanlısı olduğunu ifade etmektedir. Yeni rejimin partilerüstü ulusal karakterini korumak isteyen komutanlar, siyasi partilerle ilişkileri asgari düzeyde tutmaya özen gösterdiler.[40]

26 Ekim 1980 tarihinde 2324 sayılı *Anayasa Düzeni Hakkında Kanun'la* yapılacak çalışmalardan sonra değiştirilecek olan anayasa hakkındaki değişiklikleri şöyle açıklamıştır:

- TBMM'nin yetkileri MGK, cumhurbaşkanına ait yetkiler ise MGK Başkanı tarafından kullanılacaktır.
- 1961 Anayasası yeni anayasa yapılıncaya kadar geçerlidir.
- MGK tarafından alınan kararların anayasaya aykırılığı iddia edilemeyecektir.
- Kamu personelleri hakkında verilmiş veya verilip uygulanacak olan kararların durdurulması istenemez.
- MGK tarafından yeni uygulanacak kanun ve hükümlerin, 1961 anayasasına uymayanların anayasa değişikliği, yürürlükteki kanunlara uymayanları da kanun değişikliği olarak yayımlandıkları tarihte kabul edilecektir.[41]

  Bu kanunla Kenan Evren'in hükümet karşısında üstün bir konumunu yasalaştırmış oldu.[42]

37 Milliyet, 13 Eylül 1980, s.1.
38 Uğur Mumcu, "Terörsüz Özgürlük", *Cumhuriyet,* 15 Eylül 1980, s.1-5.
39 Milliyet, 22 Eylül 1980, s.1.
40 Kemal Karpat, *a.g.e.,* s.267.

MGK, 29 Aralık 1980 tarihinde Sıkıyönetim Koordinasyon Başkanlığı ile görüşerek bazı gazeteleri süreli veya süresiz kapatma kararı aldı. Bu kararı almada ise gazetelerin siyasi partilerin yasaklı olmasına rağmen bazı liderleri öne çıkarıcı yazılar yazması ve gündeme tekrar particiliği getirmeyi düşünmeleri etkili olmuştur.

Mustafa Ekmekçi, Geçici Anayasanın Cumhuriyet bayramıyla denkleştirilmesini isabetli olduğunu söylemektedir. Çalışmaların gizli tutulduğunu ve Danıştay, Yargıtay ve Anayasa Mahkemesine müdahale edilmediğini belirtmektedir. Ayrıca Geçici Anayasa'da Kurucu Meclis'ten söz edilmediğini 27 Mayısla karşılaştırarak güçlendirmiştir. *"yeni anayasanın da 1961'in ruhundan, esprisinden, genel yapısından ve sistematiğinden uzak olmayacağını hissettiriyor."*[43] Sözleriyle de anayasa çalışmalarının 1961'den çok farkı olmayacağını vurgulamaktadır.

Uğur mumcu 29 Ekim tarihli yazısında cumhuriyet ve demokrasi kavramlarına açıklık getirdikten sonra *"…Geçici Anayasa ilan edilmiş ve Cumhuriyetin çerçevesini çizecek olan Kurucu Meclis'in oluşturulması için çalışmalara girişilmiştir. Bunlar, sivil yönetime geçişin olumlu aşamalarıdır."*[44] Demektedir.

Geçici anayasanın ilanından sonra eski parlamenterlere siyaset yasağının getirilemesi üerine CHP lideri Ecevit istifa etti. MGK, Ecevit'in istifa yazısını kamuoyuna açıklamasına izin vermemiştir.[45]

Kenan Evren'in Konya konuşmasında Kurucu Meclis için tarih verilmiştir. *"…kurucu Meclis 30 Ağustos ile 29 Ekim tarihi arasındaki bir tarihte kurulacak… Ve bu Kurucu Meclis'e partili olarak, partililerden kimseyi almayacağız."*[46]

30 Haziran 1981 yılında Kurucu Meclis Hakkında Kanun kabul edildi.

41 Evren, a.g.e., s.261-262.
42 Mehmet Semih Gemalmaz, "12 Eylül Rejimi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,* İletişim Yayınları, İstanbul, 1996,C.14, s.978.
43 Mustafa Ekmekçi, "Geçici Anayasanın Satır Araları", *Cumhuriyet,* 29 Ekim 1980, s.5.
44 Uğur Mumcu, "Cumhuriyet…", *Cumhuriyet,* 29 Ekim 1980, s.9.
45 Cumhuriyet, 31 Ekim 1980, s.1-7.
46 Evren, a.g.e., s.284-285.

Kurucu meclisin görevi; anayasayı hazırlamak, Siyasi Partiler Kanunu, Seçim Kanununu hazırlamak, ülkenin kalkınmasına yardımcı olmak, sivil yönetime geçilene kadar meclisin yasama görevini elinde bulundurmaktır. 160 üyeden oluşan Danışma Meclisi illerin adayları arasından MGK tarafından seçilen 120 üye ile doğrudan MGK tarafından seçilen 40 üyeden oluşmaktaydı. DM, üye tamsayısının salt çoğunluğunun kararı olmadıkça sorguya çekilemez ve tutuklanıp yargılanamaz.[47] Böylece MGK, DM üzerinden siyasi parti nüfuzunu yok etmek istemiştir.

Oktay Akbal, *"Gerçek Demokrasiyi Kurmak.."* başlıklı yazısında 1961'de oluşturulan Kurucu Meclis ile 1981'deki Kurucu Meclisi karşılaştırarak değerlendirmiştir. Yeni Kurucu Mecliste yükseköğrenim şartı aranması sebebiyle bunu "Okumuşlar Meclisi" olarak nitelemektedir.[48]

Cumhuriyet gazetesi Kurucu Meclis konusunu *Partililere Kurucu Meclis Kapalı* manşetiyle vermiştir. Yalçın Doğan da yazısında "MGK'nin kendisini Kurucu Meclisin hukuksal deyimle 'ayrılmaz bir parçası' olarak kabul etmektedir."[49]

16 Ekim 1981'de MGK'nın 52 sayılı kararı ile mahkeme kararı olmaksızın MGK idari tasarrufuna istinaden bütün siyasi partiler feshedilmiştir.[50] Bu karara göre;

- Devlet içerisine sızan kişisel menfaate dayalı partizan hareketleri engellemek,
- DM'nin geleceği düşünerek rahat bir şekilde varlığını göstermek,
- Türkiye'de kurulacak demokrasinin özgür bir şekilde, geçmişe saplanmadan, Atatürk ilkelerine sadık ve geleceğe dönük partilerle yürütülmesini sağlamak,
- Siyasi yasakları olmasına rağmen gerek basın toplantısı gerek yazı ve söyleşileriyle hala eski rejimi direten kapatılan siyasi partilerin hiçbir umut teşkil etmediği gibi sebeplerle MGK'nın onayıyla bütün siyasi partiler tamamen kapatılmıştır.[51]

Kenan Evren siyasi partileri kapatma kararı almasındaki sebeplerini anlatırken şunlara değinmiştir:

47 Resmi Gazete, 30 Haziran 1981, S.17386, s.1-7.
48 Oktay Akbal, "Gerçek Demokrasiyi Kurmak", *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1981, s.2.
49 Yalçın Doğan, "Son Kararlar MGK'nın", *Cumhuriyet,* 1 Temmuz 1981, s.1.
50 Ahmet Çobanoğlu, *12 Eylül'ün Getirdikleri-Götürdükleri ve CHP'nin Serüveni*, Konya, 1992, s.21.
51 RG, 16 Ekim 1980, S.17486, s.1-2; Evren, a.g.e., s.356-359.

"12 Eylül sonrası demokrasiye olan inancımın bir gereği olarak, siyasi partilerin sadece faaliyetlinin durdurulası ile yetinilmiştir. Ancak Türkiye'nin bu duruma gelmesinde büyük sorumluluk taşıyan siyasi parti mensup ve yöneticilerinin, yeni anayasa, yeni seçim ve partiler kanunu hazırlanıp normal seçimler yapılıncaya kadar, bu yönetime yardımcı olmaları beklenirken…12 Eylül'den önceki davranışlarını memlekette hiçbir şey olmamış gibi devam ettirme çabası içinde bulundukları görülmüş, bunun üzerine Türk toplumunun muhtaç olduğu huzur ve güven açısından bu gibi faaliyet ve davranışların önlenmesi maksadıyla 52 sayılı Milli Güvenlik Konseyi kararı alınarak yürürlüğe konulmuştur."[52]

Anayasa taslağının Resmi Gazetede yayımlanmasından sonra MGK 71 nolu bildirisi ile Geçici maddeler ve Kenan Evren'in anayasayı tanıtma konuşmalarını eleştirmek yasaklanmıştır. 11 Eylül 1980 günü bir siyasi partiye mensup olup da Yeni dönemde seçimlere katılabilecek tek kişinin CGP lideri Turhan Feyzioğlu olduğu manşetlere düşen haberler arasındadır.[53]

MGK, baskı altındaki basın-yayın organlarında anayasaya evet kampanyasını sürdürmüştür.

Prof. Nusret Fişek: *"Düşünce ve yayın özgürlüğünden kaçınanlar, fikirlerinin doğruluğunu savunamadıkları ve inandıkları için kendilerine ters düşen fikirleri yasaklamak istiyorlar."*[54]

Prof.Yüksel Ülken: *"…gereğinden fazla şişmiş, fazla ayrıntılara girdiği için gereksiz tartışmalara açık bir metin hazırlanmıştır. Taslağın temel özelliklerini iki ana eğilim oluşturmaktadır. Cumhurbaşkanının yetkilerinin artırılması yoluyla başkanlık sistemine yönelmek istemesi iki, ekonomik ve sosyal içeriğinin 61 Anayasası'na göre zayıflamasıdır."*[55]

Oktay Ekşi *"Siyaset Kısıtlaması"* başlıklı yazısında olası anayasa tasarısının eski parlamenterlere on yıl siyaset yapma yasağı getirmesini değerIendirmiştir. Tasarıya göre devletin şahsiyetine karşı işlenmiş bir cürümler" şartının MSP ve MHP'ni, 11 Eylül 1980 tarihinde iktidar ve Ana muhalefet partileri denilerek de AP ve CHP'nin kastedildiğini belirtmektedir. Geçici maddenin eski siyasi partilerin merkez kadrosunda olmayanlara seçilme hakkı tanımasını ise olumlu bir gelişme olarak nitelemektedir.[56]

Bedii Faik, *"Anayasa Üzerine*" adlı yazısında 1982 Anayasa taslağına

52 Evren, a.g.e., s. 357.
53 Hürriyet, 21 Ekim 1982, s.1.
54 Cumhuriyet, 19 Temmuz 1982, s.3.
55 Milliyet, 19 Temmuz 1982, s.5.
56 Oktay Ekşi, "Siyaset Kısıtlaması", *Hürriyet*, 20 Ekim 1982, s.3.

ilişkin eleştirilerini şöyle yazdı:

"*1924 Anayasası devleti tahkim ederken kişi hak ve hürriyetlerine fazla yer bırakmamıştı.1961' de aldık onları ele, ama bu defada devleti güçsüz kıldık….geldik 1982'ye. Haydiii…Yine devleti tahkim edelim derken, bazı kişi hak ve özgürlükleri geriye…Anlaşılan şu ikisini bir arada yaşatmak kısmet olmayacak."*[57]

Anayasa tanıtım konuşmaları kapsamında Edirne'de konuşan Devlet Başkanı Kenan Evren, "*Ordu, Kışlaya dönme hazırlığını tamamladı."*[58] dedi. İstanbul mitinginde Kenan Evren halka hitaben *"Oyunuzu kara günleri hatırlayarak kullanınız"* diyerek 12 Eylül öncesi Türkiye şartlarını hatırlattı.[59]

Seçim hazırlıklarında halkın katılımı zorunlu tutulmuştur. Hayır oyu kasti olarak mavi renkli zarfa evet oyu ise beyaz renkli zarflara konuluştur. Ayrıca seçim günü boyunca silahlı kuvvetler seçim binalarının içine kadar girerek halkta bir baskı unsuru olmuştur. Yani bu anayasa her ne kadar %92 oranında kabul edilse de hazırlama ve uygulama sürecine bakılarak anti-demokratik bir özellik taşıdığı söylenebilir.[60]

7 Kasım 1982 tarihinde halkoylamasına sunulan anayasa tasarısı %91.27 oyla kabul edilerek Türkiye'nin yeni anayasayı olmuştur. İlaveten Kenan Evren'de doğrudan cumhurbaşkanı seçilmiştir.[61] Böylece Evren halkın tam desteğini alarak mutlak güce ulaşmıştır.

Anayasaya göre cumhurbaşkanı, yürütme organını üzerinde toplamıştır. Cumhurbaşkanlığına meclis dışından da aday konulabilir (md.101/2) hükmü getirilmiştir. Bir kişi 7 yıllığına cumhurbaşkanı seçilir (md.101/1) ve iki kez cumhurbaşkanı seçilemez, seçilirse partiyle ve TBMM üyeliğiyle ilişiği kesilir. Bunun nedeni ise önceki anayasalarda bu konulardan doğan sorunlardır. Bu kararla cumhurbaşkanının görev süresi TBMM'den daha fazla hale getirilmiş ve cumhurbaşkanının daha rahat hareket etmesi sağlanmıştır.[62]

1982 anayasasına göre yargı denetimi bağımsız mahkemelere bırakılacaktır.(md.9), hakimler bağımsızdır. Ayrıca askeri yargı denetimi de askeri mahkemelere bırakılmıştır. DGM'lerin, askeri yargıç ve savcılardan oluşan kuruluşları bağımsızlığa tezat oluşturmaktadır.[63] Güçler ayrılığı ilkesinden yargı

57 Tercüman, 25 Temmuz 1982, s.7.
58 Hürriyet, 4 Kasım 1982, s.1.
59 Milliyet, 5 Kasım 1982, s.3.
60 Gemalmaz, a.g.m., s.988.
61 Tanör, a.g.m., s.42.
62 Murat Sevinç, "Güncel Gelişmelerin Işığında, 1982 Anayasası'na Göre Cumhurbaşkanı", *Ankara üniversitesi SBF Dergisi*, C.57, S.2, s.116-119.
63 Yılmaz Efendioğlu, "1982 Anayasası ve Uygulama", *Amme İdaresi Dergisi*, C.30, S.2,

erki 1982 anayasası ile yürütme erki karşısında bağımsızlığını kaybetmeye başlamıştır. Buna göre Yargıtay dışındaki tüm yüksek mahkeme yargıçlarının ve HSYK üyelerinin seçimi ve tayini yürütmenin yetkisine bırakılmıştır.[64] Buna rağmen 1982 anayasası yargı sürecini düzenlemeye çalışsa da uygulama aşamasında başarı sağlayamamıştır.

1982 anayasasıyla MGK'nın sivil sayısı asker sayısından daha fazla olamaz hükmü getirilmiştir. Sivil üyeler cumhurbaşkanı, başbakan ve üç bakan, asker üyeler ise genelkurmay başkanı ile kuvvet komutanları ve jandarma komutanıdır. Fakat cumhurbaşkanı ile başbakanın bu dönemde asker kökenli olduğu düşünülecek olursa asker üyeler salt çoğunluğa erişmiş oluyordu. Ayrıca 1961 anayasasında MGK kararları tavsiye niteliğinde kabul edilirken 1982 anayasasında MGK kararlarının öncelikli olması asker ve sivil idare arasındaki dengenin asker lehine değiştiğini kanıtlar niteliktedir.[65]

Org. Haydar Saltık, Demirel ve Ecevit şartlar hazırlandığında siyasi hayata döneceğini açıklamıştır. Ayrıca 12 Eylül'den itibaren aşırı sağ kesimli 106 kişi, aşırı sol kesimli 437 kişinin tutuklandığı açıklanmıştır.[66]

1.3. **Sivil Hayata Dönüş**

12 Eylül 1980'den itibaren kapatılan siyasi partilerin 24 Nisan 1983 itibariyle tekrar kurulmasına izin verilmiştir. İlk genel seçimler için 6 Kasım 1983 tarihi belirlendi.[67] 12 Eylül sonrası kurulan ilk parti Turgut Sunalp başkanlığındaki Milliyetçi Demokrasi Partisi olmuştur. Merkez sol bir parti olarak düşünülen Necdet Calp'in kurduğu Halkçı Parti ise ikinci parti olarak kurulmuştur. Ordunun destek verdiği ve ekonomiyle sorumlu tutulan Turgut Özal'ın kurduğu Anavatan Partisi kurulan üçüncü parti olmuştur.[68] MDP, askeri yönetimin seçimlerdeki uzantısı olarak görülmektedirve MGK tarafından desteklenmektedir. HP, solcu bir siyaset takip etmiştir. ANAP ise ekonomik refah vaatleriyle sermaye kesiminin ve halkın dikkatini çekmiştir.[69] Bu üç partinin programların bakıldığında en fazla yeri ekonominin aldığı görülmektedir. MDP 9, HP 21, ANAP 7 sayfa programında ekonomik çözümlere yer vermiştir.[70]

Haziran 1997, s.5-6.
64 Nurşen Mazıcı, *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri*, Gür Yayınları, İstanbul, 1989, s.128-129.
65 Mazıcı, a.g.e., s.112-113.
66 Tercüman, 29 Ekim 1980, s.1
67 Tanör, a.g.m., s.52.
68 Tekin-Okutan, s.197.
69 Levent Ünsaldı, *Türkiye'de Asker ve Siyaset*, (Çev. Orun Türkay), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s.104.
70 Hürriyet, *Ekonomi Dünyası,* 4 Kasım 1983.

Partilerin kurulmasına izin verilmesine rağmen kurulan partilerin hepsi 1983 seçimlerine katılamamıştır. Çünkü MGK, müdahale öncesi siyasi partilerin devamı olarak görülen partiler için kapatma kararı vermiştir. Ayrıca kurulacak siyasi partilerin üyeleri arasından 30 kişinin veto edilmesi halinde bu parti seçimlere katılamayacaktı. Nitekim eski AP'li milletvekillerinin oluşturduğu ve Demirel'in de destek verdiği Büyük Türkiye Partisi (BTP) daha sonra aynı çizgide kurulan Doğru Yol Partisi (DYP); MSP'nin izinden giden Refah Partisi (RP); MHP'nin uzantısı Huzur Partisi (HP) ile Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) vetolar nedeniyle seçimlere katılamamışlardır. Kenan evren bu vetoların istikrarı sağlamak için yapıldığını öne sürmüştür.[71] Vetolar gittikçe artmaya başlamıştır. Öyle ki Temmuz ayında 185 veto, Ağustosta 416 olmuştu.[72] Hürriyet gazetesi askeri rejimin de desteklediği MDP'ne halkın oy vermesi yönünde teşvik etmiş, neden evet denilmesi gerektiği hakkında gazete sayfalarında iri puntolu tam sayfa yazılar yazmıştır.

Milliyet, Turgut Özal'ın genel seçimler için televizyonu çok iyi değerlendirdiğini ve halkın üzerinde büyük tesiri olduğunu açıklamıştır.[73]

Hasan Pulur "*Niçin Sandık Başına"* başlıklı yazısında 6 Kasım günü yapılacak genel seçimlere gidilmesinin bir vatandaşlık görevi olarak kabul etmiştir. Anarşi ve terör olaylarının yaşanmaması, siyasi partilerin gerçek kimliği ile çıkar ilişkisi gütmeden çalışması, insanları din, dil, ırk, ideoloji olarak ayrılmaması, Kahramanmaraş, Erzincan, Çorum katliamlarının tekrarlanmaması için vatandaşın sandık başına gitmesi gerektiğini vurgulamaktadır.[74]

1983 seçimlerine giren üç parti de zamanında askeri rejimle ilişki içerisinde olan kişilerden oluşmaktaydı. Sonuçta 6 Kasım 1983 seçimlerini ANAP kazandı. ANAP %45.15 ile 211, HP %30.46 ile (117), MDP %23.27 ile (71) milletvekili çıkarmışlardır.[75] Böylece ANAP iktidar, HP ise ana muhalefet partisi konumuna gelmiş oldu. hürriyet, seçim sonuçlarını "Seçmen Özal, dedi" manşetiyle ve "ANAP: Bayram Sevinci, HP: Yüksek Moral, MDP: Ümit, kırsal kesimde"[76] başlığıyla değerlendirdi. Askerlerin açıkça desteklemesi ve Evren'in konuşmalarında halkı MDP'ye yönlendirmesi sonuçsuz kalmış ve parlamentodaki 3. parti olmuştur. Hasan Pulur, yapılan seçimlerin her bakımdan yeni çizgilerle doğması sebebiyle MDP'nin ataklarına karşı Turgut Özal'ın en büyük başarıyı kazandığını vurgulamıştır. Ayrıca, "ANAP %50, artı MDP yüzde 20… işte size sağ oylar. HP de %30 sol oylar"[77] diyerek

71 Tekin-Okutan, s.198.
72 Tanör, a.g.m., s.53-54.
73 *Milliyet,* "Pazar'a Doğru", 2 Kasım 1983, s.1.
74 Hasan Pulur, "Niçin Sandık Başına", *Hürriyet*, 5 Kasım 1983, s.5.
75 Tanör, a.g.m., s.56-57.
76 Hürriyet, 7 Kasım 1983, s.1.
77 Hasan Pulur, "Özal Bu İşi Götürdü", *Hürriyet*,7 Kasım 1983, s.5.

seçimleri ideolojik yönden de sağ kesimin kazandığını belirtmiştir. . Özal'ın siyasette yükselmesinin sebebi ekonomide izlediği politikalar ile ABD ve Avrupa ile olan ilişkilerinin payı büyüktür. Bu sebeple 1983 seçiminin kazananı sağcılardır.[78]

Kenan Evren, 7 Aralık günü ANAP lideri Turgut Özal'ı hükümeti kurmakla görevlendirdi. Özal, 24 Aralık'ta güvenoyu alarak askeri yönetim güdümünde olacak sivil yönetimi kurmuş oldu. Böylece 3 yıllık MGK ara dönemi kapanmış ve sivil yönetim dönemi başlamıştır. Ancak Kenan Evren'in cumhurbaşkanlığının ve MGK üyelerinin TBMM'de 6 yıl daha görevde kalacak olmaları ve sıkıyönetimin üç ay daha uzatılması ordunun sivil siyaset üzerindeki vesayetini sürdürmesine neden oldu.[79]

ANAP iktidarı 1969'dan 1983'e değin geçen süre içinde kurulan ilk tek başına parti kurabilecek çoğunluğa ulaşan aynı zamanda 12 Eylülden sonra sivil yönetimin kurulmasına olanak sağlayan parti olması bakımından önemlidir. 6 Kasım 1983 seçimleri olağanüstü bir sistemde yapılmıştır. Askeri rejim siyasi partiler üzerinde denetimini oldukça fazla hissettirmiştir. Kimileri, Turgut Özal'ı ekonomik alanda liberal, siyasal alanda muhafazakar bir sağ partisi olarak değerlendirmektedir. Darbeden sonra 1983'de yeniden çok partili siyasi hayata geçilmesiyle birlikte demokrasi gelişmiş siyasi kültür yönünde gelişme göstermiştir.[80]

SONUÇ

Cumhuriyet tarihinde ikisi fiili ikisi dolaylı olmak üzere dört askeri darbe gerçekleşmiştir. 27 Mayıs 1960 süreciyle beraber başlayan darbe dönemi her on yılda bir görülerek demokrasiye darbe vurmuştur.

12 Eylül rejimi, önceki darbelerin eksikliklerini de görmüş ve daha sert ve baskıcı bir politika izlemiştir. Siyasi partilerin kapatılması, parlamenterlerin ellerinden haklarının alınması, yargılanma sürecinin başlatılması ve tutuklamaların olması siyasete vurulmuş bir tokat olarak görülebilir.

12 Eylül askeri rejimi, ülkedeki anarşi ve terör olaylarını, ekonomik istikrarsızlığı, siyasi partilerin uzlaşma sıkıntısını öne sürerek ve dış mihraklı güçlerden aldıkları destekle yönetime el koymuşlardır. İdareyi ele geçirince demokrasiyi tekrar getireceğini, ekonomiyi iyileştirerek halkı refah seviyesine

78 Ali Arslan, "12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye'nin Siyasi Yapısı", *Akademik Bakış*, S.11, Ocak 2007, s.3-5.
79 Karpat, a.g.e., s.275.
80 Osman Demir-Adem Üzümcü, "Türkiye'de Yaşanan Ara Rejimlerin Sebepleri Üzerine Bir İnceleme", *Gazi Üniversitesi İİBF dergisi*, S.1, 2002, s.161.

çıkarmak için kendini bir araç olarak gören ordu aksine ülkeyi daha da geriye götürmüş diyebiliriz.

Askeri rejim döneminde basına yasaklamalar getirildiği görülmektedir. Yönetime karşı yayın yapanlar gözaltına alınmış, birçok defa gazeteler kapatılmıştır. İfade özgürlükleri ellerinden alınan basın organları yönetimi eleştirecek yazılar yazmakta çekindiği anlaşılmaktadır. Anayasa taslağının aydınlar tarafından eleştirilmesi yasaklanmıştır. Bu da diğer tüm askeri uygulamalar gibi anti-demokratiktir.

MGK iş başına gelince hükümeti dağıttı ve siyasi parti liderlerini ev hapsinde tuttu. Yeniden demokrasiye geçiş için Danışma Meclisini ve akabinde Kurucu Meclisi kurarak anayasayı değiştirmek için kolları sıvadı. Bu süreçte siyasi partiler tamamen kapatıldı ve 1982 anayasası ile de özerkliği sonlandırıldı.

Siyasi partilerin kapatılması Türkiye'nin Anayasa Komisyonu ve AET ile arasını açınca 1983 yılında sivil hayata geçiş için yeni siyasi partilerin kurulmasına izin verildi. 11 Eylül 1980 günü var olan hiçbir siyasi parti yeni dönemde görülmeyecekti. Bu bağlamda MDP, HP ve ANAP kuruldu. Seçim yarışında cumhurbaşkanı sıfatıyla halkı MDP'ye yönlendirmiştir. Bu parti askeri rejimin desteklediği ve liderliğinde de asker menşeli Turgut Sunalp'in olması askeri rejimin seçim sonunda devam edebileceği izlenimini yaratmıştır. Turgut Özal'ın televizyon ve radyoyu iyi değerlendirmesi ve ekonomik vaatlerde bulunması ile hem halkın hem de iş dünyasının dikkatini üzerine çekmiştir. 6 Kasım 1983 genel seçimlerinde askeri rejimin desteklediği MDP değil sivil bir lider olan ANAP'ın kazanması ile MGK ara dönemi bitmiş ve sivil hayata geçilmiş oldu.

KAYNAKÇA

AHMAD, Feroz, (2012), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, (çev. Yavuz Alogan), İstanbul.

ALATLI, Ertuğrul, (2002), *Müdahale*, Alfa Yayınları, İstanbul.

ALBAYRAK, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960),* Phoneix Yayınları, Ankara.

ARSLAN, Ali, (Ocak 2007), "12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye'nin Siyasi Yapısı", *Akademik Bakış*, S.11, ss.1-29.

BİRAND, M.Ali, (1984), *12 Eylül Saat 04.00*, Karacan Yayınları, İstanbul.

ÇOBANOĞLU, Ahmet, (1992), *12 Eylül'ün Getirdikleri-Götürdükleri ve CHP'nin Serüveni*, Konya.

DEMİR, Osman – ÜZÜMCÜ, Adem, (2002), "Türkiye'de Yaşanan Ara Rejimlerin Sebepleri Üzerine Bir İnceleme", *Gazi Üniversitesi İİBF dergisi*, S.1, ss.155-182.

DURSUN, Davut, (2005), *12 Eylül Darbesi Hatıralar Gözlemler Düşünceler*, Şehir Yayınları, İstanbul.

EFENDİOĞLU, Yılmaz, (Haziran 1997), "1982 Anayasası ve Uygulama", *Amme İdaresi Dergisi*, C.30, S.2, ss.3-18.

EROĞUL, Cem, (2003), Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, İmge Kitabevi, Ankara.

EVREN, Kenan, (1994), *Zorlu Yıllarım*, C.1, Milliyet Yayınları, İstanbul.

GEMALMAZ, Mehmet Semih, (1996), "12 Eylül Rejimi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,* İletişim Yayınları, İstanbul, C.14, ss. 974-981.

HALE, William, (1996), *Türkiye'de Ordu ve Siyaset-1789'dan Günümüze*, Hil Yayınları, (çev. Ahmet Fehmi), İstanbul.

KARPAT, Kemal, (2010), *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul.

LEWİS, Bernard,, (2000), *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* TTK Yayınları, Ankara.

MAZICI, Nurşen, (1989), *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri*, Gür Yayınları, İstanbul.

ÖZDEMİR, Hikmet, (2011), Siyasal Tarih (1960-1980), *Türkiye Tarihi 4,* (ed. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul.

ÖZDEMİR, Hikmet, (2002), "1980 ve sonrası", *Türkler*, C.17, Yeni Türkiye Yayınları, (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Ankara, ss.125-131.

SEVİNÇ, M. (2002). Güncel Gelişmeler Işığında, 1982 Anayasası'na Göre Cumhurbaşkanı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 57*(2), 109-137.

TANÖR, Bülent , (1995), "Siyasal Tarih (1980-1995)", *Türkiye Tarihi*, C.5, (ed.Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, ss.23-158.

TEKİN, Yusuf- OKUTAN, Çağatay, (2012), *Türk Siyasal Hayatı*, Orion Yay., Ankara.

ÜNSALDI, Levent, (2008), *Türkiye'de Asker ve Siyaset*, Kitap Yayınevi, (çev. Orçun Türkay), İstanbul.

YÜCEL, M. Serhal, (2002), "Menderes Dönemi (1950-1960)", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, (ed. Hasan Celal Güzel), C.16, Ankara, ss.835-854.

Süreli Yayınlar

Cumhuriyet: 13.09.1980; 15.09.1980; 29.10.1980; 31.10.1980; 1.07.1981; 4.07.1981; 19.07.1982

Hürriyet: 13.09.1980; 20.10.1982; 21.10.1982; 7.11.1983; 2.11.1983; 4.11.1983; 5.11.1983; 4.11.1982

Milliyet: 13.09.1980; 17.09.1980; 5.11.1982; 19.07.1982; 22.09.1980

Resmi Gazete: 17103; 17386; 17486

Tercüman, 13.09.1980; 15.09.1980; 25.07.1982; 29.10.1980

AKBAL, Oktay, "Yeni Bir Tarih Yaprağı", *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1980, ss.2.

AKBAL, Oktay, "Gerçek Demokrasiyi Kurmak", *Cumhuriyet,* 4 Temmuz 1981, ss.2.

DOĞAN, Yalçın, "Son Kararlar MGK'nın", *Cumhuriyet, 1* Temmuz 1981,s s.1.

EKMEKÇİ, Mustafa, "Geçici Anayasanın Satır Araları", *Cumhuriyet,* 29 Ekim 1980, ss.5.

EKŞİ, Oktay, "Oh Olsun Demeli Mi?", *Hürriyet,* 13 Eylül 1980,s s.3.

EKŞİ, Oktay, "Siyaset Kısıtlaması", *Hürriyet*, 20 Ekim 1982, ss.3.

FELEK, Burhan, *Milliyet,* 17 Eylül 1980, s.2.

ILICAK, Nazlı, "12 Eylül Harekatı", *Tercüman*, 17 Eylül 1980, ss.1-9.

KABAKLI, Ahmet, "Değişen Türkiye ve 12 Eylül", *Tercüman*, 15 Eylül 1980, ss.4.

Milliyet, "Pazar'a Doğru", 2 Kasım 1983, ss.1.

MUMCU, Uğur, "Terörsüz Özgürlük", *Cumhuriyet,* 15 Eylül 1980, ss.1-5.

MUMCU, Uğur, "Cumhuriyet…", *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1980, ss.9.

PULUR, Hasan, "Niçin Sandık Başına", *Hürriyet*, 5 Kasım 1983, ss.5.

PULUR, Hasan, "Özal Bu İşi Götürdü", *Hürriyet*,7 Kasım 1983, ss.5.

TÜRK SİYASAL TARİHİNDE DARBELER

Yrd. Doç. Dr. Sayim TÜRKMAN
Giray Alp KARAKUŞ

ÖZET

Ülkemizde askerî müdahaleler, tarih boyunca kimi zaman ordunun kurumsal olarak, kimi zaman ise bazı yüksek rütbeli subayların kendi başlarına inisiyatif alarak sivil yönetime el koyma girişimleri olarak vuku bulmuştur. Bunlardan bazıları başarıya ulaşmış, bazıları ise yalnızca hükümete yapılan bir uyarı olmakla kalmıştır. Özellikle dünyanın geri kalmış yerlerinde ortaya çıkan askeri darbeler ne yazık ki ülkemizde de meydana gelmiştir. Türk siyasal tarihinde ortaya çıkmış darbelerin Türkiye üzerinde ortaya çıkış süreçleri konumuzda anlatılmaya çalışılmıştır. Yaşadığımız son 10-12 yılı göz önünde bulundurursak İbn Haldun'un buyurduğu gibi suyun suya benzediği kadar, tarih tarihe benzerdir. Bugün yaşadıklarımızın hemen hemen hepsinin 50 yıl önce de yaşandığının, en azından yoğun benzerlikler olduğunun kanıtıdır. Yani Türkiye Cumhuriyeti tarihi, gerçeği yaşayanlar ile yalanı yazanlar arasında gidip gelirken, aslında en büyük zararı yine Türkiyeli vatandaşlar görmüştür.

Bu çalışmada genellikle ikinci el kaynaklar kullanılmıştır. Çünkü yakın bir dönem olduğu için henüz birinci el kaynaklara ulaşmada arşivler açılmamıştır. Dönemin siyasal süreçleri genel anlamda anlatılmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

In our country, military interventions, sometimes as a corporate army throughout history, sometimes while some high-ranking officers take the initiative on their own have occurred as a civilian administration to confiscate initiatives. Some of them have been successful, others have only made a warning to the government only. Especially military coup emerged in underdeveloped places in the world have unfortunately occurred in our country. output processes occur on the coup appeared in Turkish political history of Turkey has tried to explain our issues. Considering that we live in the last 10-12 years as İbn Haldun's like water to the water as you go, it is like a date date. Almost all of what we have seen today that happened 50 years ago, is proof that at least intense similarities. So the history of the Republic of Turkey, while going to lie in the fact that those living with writers, actually saw the biggest losses were again Turkish citizens.

This usually second-hand sources were used in the study. There has been no access to primary sources in archives for that period because it was close. siysal process for the period has been explained in general terms.

TÜRK SİYASAL TARİHİNDE DARBELER

Yrd. Doç. Dr. Sayim Türkman*[1]

Girayalp Karakuş*[2]

27 Mayıs 1960 Darbesi

En büyük handikapımız olan siyasi kutuplaşma tarihimize de yansımaktadır. Partizanlık, kutuplaşma, ideolojik önyargı ve analitik düşünce yoksunluğu bizi kamplara bölmektedir. Tarih bilimi ise ak ve kara şablonlar ile değerlendirmek metodolojik olarak yanlıştır. Türk siyasal tarihindeki darbelere bakış açımız siyasi görüşlerimize göre değişmektedir. Örneğin; eğer liberal-demokrat bir kişi isek 27 Mayıs darbesi gayrimeşrudur fakat sol görüşlü isek bu darbe değil demokrasi adına yapılmış bir müdahaledir. Emmanuel Kant şiddet kullanımı ile ilgili şunları ifade etmektedir: *"Ortada bir haksızlık var ise buna başkaldırabilirsin fakat şiddete başvuramazsın. Çünkü şiddet illegaliteyi doğurur."* Gerçekten de Türk Siyasal tarihine baktığımızda illegalite illegaliteyi doğurmuştur. 60 Darbesi, 71 Muhtırası, 80 Darbesi, 28 Şubat, 27 Nisan e-muhtıra ve son olarak 15 Temmuz 2016 darbe girişimi. Biz her zaman sivil siyasetin yaptığı hataları sivil siyasetin düzeltmesi taraftarı olduğumuz için olaylara demokrasi açısından bakıyoruz. *"Tarih ak ve kara şablonlarla değerlendirilemez"* her ne kadar Cumhuriyet tarihinde darbe geleneği 1960 Darbesi ile başlatılsa da (Çünkü bu darbe girişimi başarılı olmuş) aslında darbe geleneğimiz 1950'lerde başlamaktadır. Seyfi Kurtbek ve Fahri Belen gibi Demokrat Pati yanlısı subaylar (Sonradan DP'ye katılacaklardır) 1946 hileli seçimlerinin 1950 seçimlerinde tekrarlanması durumunda, ordunun siyasete müdahale edeceğini Celal Bayar'a iletmişlerdir. Eğer, böyle bir darbe gerçekleşse idi bu sefer DP'yi değil de, CHP'yi konuşuyor olacaktı. Bu sebep tarih ak-kara gibi kesin çizgilerle değerlendirilmemektedir.

1960 Darbesine Giden Süreç

1950'de yapılan seçimlerde iktidara gelen Demokrat Parti, 1954 ve 1957 seçimlerini de kazandı. Demokrasinin kurumsallaşması için bu dönemde önemli adımlar atılmış olduğu halde, demokratik kurumlar gerekli olduğu kadar pekişmediler. Bu dönemde en başta iktidar-muhalefet arasındaki ilişkilerde bu kurumsallaşma yetersiz kalmıştır. Türk siyasal kültüründe muhalefete olumlu gözle bakılmamıştır. Bundan dolayı çok partili döneme geçildikten sonra iktidar partilerinin muhalefete karşı tahammülsüz davrandıkları ve bunun da askeri darbelere giden yolda önemli bir etken olduğu söylenebilir.[3] Oldukça sert olan iktidar-muhalefet ilişkisi günümüze kadar aynı şekilde devam etmiştir.

Bu tahammülsüzlük olayı DP ile sınırlı değildir. Tek parti döneminde muhalefetin kurumsallaşması diye bir şey mümkün olmamıştır. Arada bir ortaya çıkan muhalif tavır ve eylemler ise ağır bir şekilde bastırılmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı sonrasında, dünyadaki konjonktürün de zorlamasıyla muhalefetin kendini meşru bir zeminde ifade edilebilmesine göz yumulmuştur. 1946'da DP kurulduktan sonraki dönemde CHP'nin tutum ve davranışlarının muhalefeti hedef alarak, yeni bir partiyi meşru görmediği anlaşılmaktadır. Uluslararası baskılar ile CHP, muhalefete tahammül etmek zorunda kaldı. Muhalefette kaldığı dönem içerisinde CHP'nin tahammülsüzlüğünden durmadan şikâyetçi olduğu halde, kendisi iktidar olduktan sonra, aynı olumsuz tavırları DP de sergilemiştir. Bu durum iktidar-muhalefet ilişkisinin kurumsallaşmasını olumsuz etkilemekle kalmamış, sistemi krize sokmuştur ve sonunda darbenin

1 Yrd. Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, sayimturkman@hotmail.com

2 Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Doktora Öğrencisi, girayalp71mail.com

3 Davut Dursun , "Türk Demokrasisinde Kurumsallaşma Sorunu ve Krizleri Çözme Yöntemi Olarak Askeri Darbeler", **Muhafazakâr Düşünce**, Sayı 3, Kış 2005, s.175-196.

gerekçelerinden biri haline gelmiştir. DP, sadece CHP'ye karşı değil, diğer muhalefet partilerine ve kendisine muhalefet eden toplum kesimlerine karşı da tahammülsüz davranmıştır. Hatta kendi içerisindeki muhalifleri de tasfiye etme yoluna gitmiştir.[4]

DP her ne kadar yeni bir parti hüviyetine bürünse de tüzükleri ve programları CHP ile aynıydı sadece 6 oku yorumlayış biçimleri farklıdır. Aynı zamanda DP tek parti döneminden kalma partizanlık ve otoriterlik eğilimlerini de bünyesinde barındırıyordu. 1950-1954 arası ekonominin iyi olması ve görece istikrarın sağlanması bunları gölgelemişti. CHP'nin malvarlığına el konulması, CHP'nin yayın organı Ulus'a baskı uygulanması gibi olaylar bu dönemde olmuştur.

1954 sonrası ise DP için dönüm noktası olmuştur. Bu dönemden sonra ekonominin kötüye gitmesi ile birlikte muhalefette sesini daha gür biçimde çıkarmaya başlamıştır. Muhalefet DP'yi üç şey ile suçluyordu:

1) DP dini siyasete alet ediyor

2) DP diktatörlük kuruyor

3) DP ülkeyi satıyor

Muhalefetin iyiden iyiye güçlenmesi DP'yi rahatsız etmiş ve muhalefeti susturma yoluna gitmiştir. DP'ye oy vermeyen illerin cezalandırılması (Malatya'nın Adıyaman diye bölünmesi, Kırşehir'in ilçe yapılması vb), Osman Bölükbaşı'nın tutuklanması, Hüseyin Cahit Yalçın'ın 80 yaşında hapse atılması, İnönü'nün damadı Metin Toker'in tutuklanması, "Siyasal Partiler Kanunu"nun değiştirilmesi ve basın üzerindeki baskının arttırılması gibi. Bütün bunlar orduda kıpırdanmalara sebep olmuş ve İnönü'ye yapılan her hareket orduya yapılmış gibi bir algı oluşturulmaya çalışılmıştır. Aslına bakılırsa ilk olarak ordu 1950 seçimlerinde seçimlere müdahale etmek için İnönü'den izin istemiş, fakat İnönü seçimlere saygı duyulması gerektiğini bildirerek bu güruhun isteklerini geri çevirmiştir. 1957'ye gelindiğinde darbe yapmak isteyen 9 subay Faruk Güventürk'ün anılarında belirttiğine göre yine İnönü'nün kapısını çalmış fakat İnönü DP'yi demokratik yollarla devirmenin en doğru yol olduğunu belirterek yine darbecilere yardım etmemiştir. Sonuç olarak bu 9 Subay bir ihbarcının sayesinde yakalanmış fakat çok sürmeden serbest bırakılmışlardır. O dönemde hücreler halinde örgütlenen gruplar ikiye ayrılıyordu: Talat Aydemir ekibi ve Sadi Koçaş ekibi. Alparslan Türkeş de Talat Aydemir'in ekibindeydi. Ordu da bu kıpırdanmalara sebep olan sadece iç siyasal çekişmeler değildi, ayrıca NATO nezdinde Türkiye'ye gelen yabancı

4 Ayrıntılı bilgi için Bkz: Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010.

askerlerin Türk askerleri üzerinde hakimiyet kurmaya çalışması ve Türk askerlerinin maddi durumlarının gittikçe kötüye gitmesi DP üzerinde askeriyenin sempatisinin kaybolmasına sebep olmuştur. Tabi şunu belirtmek de fayda var askeriyede üst rütbeliler DP'ye yakın iken, alt rütbeliler DP'ye karşıydı. [5]

Basın ve CHP'yi baskı altına almak için mecliste 15 kişiden oluşan bir "Tahkikat Komisyonu" kuruldu. Buna muhalefet, basın ve üniversiteler çok sert tepki gösterdiler. Her gün yeni yasaklar ve baskılar geliyordu. İnönü ise hükümeti tehdit ediyordu.[6] Bu dönemdeki mücadelenin bürokratik merkez ile demokratik kenar arasında olduğu söylenebilir. Bir tarafta cumhuriyetin kurulması ile oluşan sosyo-politik düzenin korunması için mücadele eden merkez (bürokrasi ve aydınlar), diğer tarafta ise değişim talep eden kenar vardı. Merkez, askeri seçkinleri de kapsadığı için güç kullanma tekeline sahipti.[7]

1958'de devalüasyon yapılması ulusal paranın bir gurur kaynağı olduğunu düşünen orduda tepkilerin artmasına sebep olmuştur. 1960'lara gelindiğinde siyasi gerginlik had safhaya ulaşmıştı. 28 Nisan 1960 Olayları, 555K[8], 21 Mayıs Harbiyelilerin Yürüyüşü, 26 Mayıs üniversite hocalarının sessiz yürüyüşü gelecek olan darbenin habercisiydi. Ancak şunu belirtmeyi lüzum görüyoruz 3 Mayıs 1960'da Cemal Gürsel Ethem Menderes'e bir mektup yazıyor ve mektubunda Celal Bayar'ın yerine Adnan Menderes'in gelmesi, antidemokratik uygulamaların kaldırılması ve din istismarının sonlandırılması sonucunda her şeyin düzeleceğini belirtiyordu fakat Ethem Menderes bu mektubu Adnan Menderes'e ulaştırmıyor. Aslına bakılırsa Adnan Menderes'in de darbeye giden süreçte yanlış yönlendirildiği izlenimini görmekteyiz. DP'nin Batı'dan ve Amerika'dan yardım alamaması hatta Celal Bayar'ın Amerikan başkanına mektuplarının sonuçsuz kalması Türkiye'yi Sovyetler ile ilişki kurmaya yöneltmişti. Menderes'in darbeden 2 ay sonrasında Sovyetlere gitmeyi planlaması dikkate alınması gereken bir olaydır.[9]

İhtilalcilerin ihtilali yapma gerekçeleri ise içi boş ve muğlaktı. Anılarında ihtilali yapma gerekçelerini kendileri bile doğru düzgün açıklayamamaktadırlar. Mesela diyorlar ki *"Toplumda siyasi kutuplaşma var"* halbuki demokrasinin olduğu yerde kutuplaşma olur. Amerika'da bile kürtaj

5 Bkz. Cemil Koçak, **Demokrat Parti Karşısında CHP**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2017.

6 Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, 3. B, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2004,

7 Ersin Kalaycıoğlu, (1994), "1960 Sonrası Türk Siyasal Hayatına Bir Bakış: Demokrasi Neo-Partimonyalizm ve İstikrar", Ersin Kalaycıoğlu; Ali Yaşar Sarıbay (der.), **Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim içinde**, Der Yayınları, İstanbul, s.469-493.

8 555K: 5 Mayıs saat 5'de Kızılay anlamına gelen bir ifade olarak kullanıldı.

9 Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 323-351.

yanlıları ve karşıtları diye polarizasyon var. Ayrıca kardeş kavgası olduğunu iddia ediyorlar ama bu sadece iddiadan öteye geçmeyecek bir şey. Çünkü o dönemde böyle bir şey yok. Bu darbede en çok konuşulan konulardan biri de CHP bu darbenin ne kadar içindeydi? CHPli Ferda Güley, Turgut Göle ve Suphi Baykam gibi isimler ihtilalcilerle bağlantılı, fakat bunu tüme indirgemek ne derece doğru bilemiyoruz. Bunu örneklendirmemiz gerekirse darbe sonrası Cemal Gürsel'in İnönü'yü arayarak "Paşam size haber verseydik izin vermezdiniz" demesi kafa karıştırıcıdır. Ancak şu var ki darbe sonrası CHP'nin 1959'daki "İlk Hedefler Beyannamesindeki" her şeyi darbeciler yerine getirecekti. Bu beyannamede anayasa mahkemesi, özerk üniversite, özerk radyo, planlama teşkilatı, çift meclis vardı.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez vuku bulan darbe ile halkın temsilcilerinin iktidardan uzaklaştırılmalarına nasıl tepki verileceğini ne yönetim ne de halk biliyordu. Osmanlı Devleti döneminde sultanların hal edilmesi ve yerine başkasının geçirilmesi halkı pek ilgilendirmiyordu. DP ile iyi ilişkileri olmayan aydınlar, üniversiteler, basın başta olmak üzere bazı kesimler tarafından bu darbe büyük bir mutlulukla karşılandı.[10] Halk ise darbeye somut tepkisini anayasa oylamasında ve seçimlerde gösterecekti.

MBK (Milli Birlik Komitesi), içlerinde 235 generalinde olduğu 4000'i aşkın subayı emekliye ayırdı. Bunlar ordudaki radikal kesimdi; yani yönetimin siyasilere devrine karşı çıkanlardı. 28 Ekimde ise 147 öğretim üyesi üniversiteden uzaklaştırıldı. Darbe sonrasında sadece DP değil, darbe taraftarı olan bazı asker ve sivillerin de zarar gördüğü söylenebilir. 1960 darbesi sonrasında atılan tüm adımların gayesi, yönetimi siyasal elitlerden alarak, tamamen bürokratik kadrolara vermekti.

Ayrıca darbeyi yapanlarda kendi arasında üçe ayrılıyordu:

1) İnönü'nün başa geçmesini savunanlar,

2) Askeri diktatörlüğün devamını savunanlar,

3) Demokrasiye hemen geçilmesini savunanlar

Sonuç olarak Ekim 1961'de Cemal Gürsel, İnönü, Türkeş ve hatta Amerikan Başkanının asılmaması için uğraşmasına rağmen Adnan Menderes, 13'e 9 oyla MBK tarafından idamına onay verilmiştir. 1 ay sonra seçim yapılmış ve CHP-AP koalisyon hükümeti kurulmuştur.

Tabi bu darbecilerin beklemediği bir şeydi. Türk halkı idamlara sessiz bir şekilde protesto etmiş ve geleneksel otoriteye boyun eğme eğiliminden ilk

10 Faruk Özgür"Darbe Kültürümüzde ilerlemeler", **Yeni Türkiye**, S: 29, Eylül-Ekim 1999, s.158-162

defa başka yöne sapmıştı.

Şubat 1962 ve Mayıs 1963 Talat Aydemir Darbe Girişimleri**:**

1961 seçimlerinden 1 sene sonra Şubat 1962'de Talat Aydemir ve ekibi tarafından bir darbe teşebbüsü oldu. Bunlar 27 Mayısçılardan memnun olmayanlar, seçimlerin erken yapıldığını ve darbeyi yapanların bir doktrini olmadığını savunanlardır. Darbecilerin başında Talat Aydemir, 27 Mayıs darbesinin çekirdeğini kendisinin oluşturduğunu savunuyordu. Talat Aydemir Harp Okulunun başındaydı ve çok sevilen biriydi. O dönemin Harp Okulu tamamen Talat Aydemir taraftarı idi.[11] Darbeden önce 21 Ekim Protokolünde üst rütbelilerle bu işin olmayacağını anlayan Talat Aydemir bu işi alt rütbelilerle yapabileceğini düşündü. Darbe girişiminde meclis kuşatılmış, fakat ihtilalci kuvvetleri Meclise sokamayan Talat Aydemir'in darbe girişimi sonuçsuz kalmıştır. Başarısız darbe girişimi sonrası, Talat Aydemir neden son emri vermediği sorusuna: *"Ben isteseydim Meclisi de Genelkurmayı da yerle bir ederdim fakat bunu yapsaydım iç savaş çıkacaktı. Bizim amacımız demokrasiyi kurmaktı"* diyerek kendi görüşlerine bir çıkar yol bulmaya çalışmıştır. Talat Aydemir'in siyasi çizgisi sol görüşlü bir kişi olup İşçi Partisine yakındı. Sol görüşlü Yön Dergisi'de Talat Aydemir'i destekliyordu.

21 Mayıs 1963'te bir darbe girişimi daha yapılmış ve bu darbe girişimi de sert bir şekilde bastırılmıştır. Bu darbe girişimleri neticesinde Talat Aydemir ve Fethi Gürcan gibi liderler asılmışlardır.

12 Mart 1971 Muhtırası ve 12 Eylül 1980 Darbesi:

1961 Anayasası ile demokratik siyasal hayata geri dönüldükten sonra geçen 10 yıllık süre içerisinde, yeni oluşturulan düzen ihtiyaçlara cevap veremez hale geldiği için, bir restorasyona ihtiyaç duyuldu. 1969'da dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de gençler değişim talepleri ile sokaklara döküldüler.[12] 12 Mart 1971 tarihinde Türkiye'de ikinci kez yaşanan ters dalga sonucunda demokrasiden otoriter yönetime geçildi. Bu kez işlem daha değişik bir yöntemle gerçekleştirildi. Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının birlikte imzaladıkları "muhtıra" radyodan okundu. Bu muhtırada komutanlar demokratik seçimlerle iş başına gelmiş olan hükümetin istifasını ve Atatürkçü bir anlayışla anayasanın öngördüğü düzenlemeleri yerine getirebilecek güçlü bir hükümetin kurulmasını talep etmekteydiler. Eğer bu talepler yerine getirilmezse ordunun yönetime tamamen el koyacağı ihtarı da yapılmaktaydı. [13] Özbudun, 12 Mart Muhtırasını demokrasinin yeniden dengelenmesi olarak

11 Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010, s. 281-311.
12 Davut Dursun, **Ertesi** Gün; Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar, s. 8.
13 M. Turhan, **Siyasal Elitler,** Ankara, Gündoğan Yayınları, 1991, S. 176-177.

görmektedir. Çünkü Anayasa yürürlükten kaldırılmadığı gibi, ne meclis dağıtılmıştır ne de siyasal partiler kapatılmıştır.[14] Fakat bu muhtıra Anayasaya uygun olmayan bir girişimdi ve dolayısıyla bunu demokrasinin yeniden dengelenmesi olarak değil de, sistemin yeniden askeri elitlerin istediği şekilde yapılanması olarak değerlendirmek gerekir.

1971 Muhtırasının yapılma sebebi tamamı ile yükselen sola karşı yapılmış bir Amerikan operasyonuydu. Her darbe gibi bu girişim de toplumun demokratik alanının kısıtlamış, ülke prestijini yerle bir etmiş, ekonomik yatırımlar ve sermaye dışarı kaçmıştır. Doğan Avcıoğlu'nun "ordu-gençlik" ele ele tezi bir darbe ile yerle bir olmuştur. Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan gibi solcu gençler sıkıyönetim mahkemelerinde asılarak cezalandırılmıştır.

1971 Muhtırası ile alınan anti-demokratik önlemler yanan yangına bir çare olmamış hatta yangını daha da büyütmüştür. 1970-1980 arası dönem siyasi cinayetlerin, ekonomik ve siyasi istikrarsızlıkların olduğu bir dönem olmuştur. Siyasi anarşinin sebeplerini ekonomik temellerde aramak, herhalde yerinde olacaktır. Enflasyon ve işsizlik o dönemdeki gençlerde bir kimlik arayışına sebep olmuş ve sağ-sol örgütlere üye olan gençler siyasi kaosa neden olmuştur.

1980'de darbeyi yapacak olan Kenan Evren, ilk darbe planlarını 1979'da üç kişilik bir komisyon kurarak yapmıştır. Kendisinin ifade ettiğine göre darbenin olgunlaşmasını beklemişlerdir. Peki şu soruyu sormak yerinde olacaktır. 1 Mayıs 1977'de 35 kişi can verdiğinde darbe koşulları olgunlaşmamış mıydı? Bu tarihten 12 Eylül'e kadar ki süreçte 2 bin 500 kişi can vermiştir.

Kenan Evren, darbe sonrası izlediği dış politika çizgisine ve iç siyasette izlediği yola baktığımızda tamamen güdümlü bir siyaset izlemiştir. Darbe sonrası Yunanistan'ı NATO'ya kabul ettirilmesinde veto hakkını kullanmaması, Suudi Arabistan gibi Amerika'nın güdümündeki Müslüman ülkelerle işbirliğine gitmeye çalışması, Sovyetlere tamamen sırtını dönmesi, liberal politikaları desteklemesi gibi Yeni Dünya Düzeni'nin ilk çalışmalarında yer alması yeni bir dış siyasetinin göstergeleri olmuştur.

Bu dönem öylesine bir terör dönemiydi ki, üç milyonu aşkın kişi gözaltına alınmış, sorgulanmış, işkence görmüştür. Aynı dönem içerisinde 650 bin kişi tutuklanmış, değişik sürelerle cezaevlerinde tutsak edilmişlerdir. Yetmişe yakın idam cezası infaz edilmiş ve yüzlerce kişi işkencelerde, operasyonlarda katledilmiştir. Kitlesel tutuklamalar birbirini izlemiş, askeri yönetimin onaylamadığı her türlü politik ilişki ve düşünce, en acımasızca ezilmeye çalışılmıştır. Sözcüğün tam anlamıyla ve en geniş ölçekte depolitizasyona, yani kitlelerin politikadan uzaklaştırılmasına yönelinmiştir.[15]

14 Ergun Özbudun, Çağdaş Türk Politikası, Çev. Ali Resul Usul, 2. Baskı, İstanbul, Doğan Egmont Yayıncılık, 2007, s. 29.

12 Mart döneminde Anayasa değişiklikleriyle sınırlandırılan TRT ve üniversite özerklikleri, askeri yönetimin hemen ilk planda ele aldığı iki temel konu olmuştur. TRT, tümüyle askeri yönetimin denetiminde bir propaganda aracı olarak kullanılması ile sınırlı olmayan girişim, kurumun her türlü yayınını da kapsayacak boyutlara ulaştırılmıştır. Özellikle yetişmiş personel açısından yapılan kıyımlar (bir kısım TRT yöneticilerinin Orman Bakanlığında memur olarak görevlendirilmesi gibi), ilk anda herhangi bir hükümet değişikliği ertesinde meydana gelen olaylar gibi görülmüşse de, sonuç olarak, eğlence programlarından belgesellere kadar dönemin hedeflediği kalıplarda "vatandaş" yetiştirmeye yönelmiştir. [16]

12 Eylül 1980 sadece bir askeri darbenin tarihi değil. Bir başka deyişle, söz konusu askeri darbe sadece siyasi amaçla gerçekleştirilmiş değil. 12 Eylül'ün perde arkasında kalan ama gerçekte en güçlü gerekçesini oluşturan neden, 24 Ocak 1980 ekonomik dönüşüm kararlarının (veya ekonomik darbesinin) uygulanabilmesini sağlamaktı.[17] 24 Ocak kararlarıyla gündeme gelen neo-liberal dönüşüm modeli gerek dış, gerekse iç güçler açısından kritik bir öneme sahipti. Öyle olmasaydı, bugün çeyrek yüzyıl sonra, hala bu modelin başlangıç koşullarını ve o dönemden miras kalan sorunları tartışma durumunda kalınmazdı.

Askeri darbenin rolü sadece geçici olarak grevleri yasaklamak, sendikacıları ve muhalefetin önemli-önemsiz tüm unsurlarını (dönem boyunca gözaltına alınanların sayısı 650 bini buldu) gözaltına almak ve tutuklamak, işkence, idam ve benzeri baskı araçlarını harekete geçirmek, siyasi partileri, sendikaları, dernekleri yasaklamak ve kapatmakla sınırlı kalmadı. Çalışma mevzuatını sıkı yönetim kanununun ilgili hükümlerine varana kadar yeniden düzenleyerek kalıcı bir "dikensiz" gül bahçesi oluşturmaya yöneldi. Hukuk düzeni değişikliği, Anayasanın yeniden yazımını içerecek denli kapsamlı tutuldu ve kalıcılaştırılmak istendi. [18]

Başka alternatif (seçenek) var mıydı ki? Kuşkusuz vardı ve her zaman vardır; bugün de olduğu gibi. Türkiye 1978'de Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planıyla bu seçeneği oluşturma çabasındaydı. Ancak, bu yeni sanayileşme atı-

15 **http://amargi.blogcu.com/12-eylulun-toplum-uzerindeki-etkileri-ve-getirdigi-baskilar/1398211**
16 **http://amargi.blogcu.com/12-eylulun-toplum-uzerindeki-etkileri-ve-getirdigi-baskilar/1398211**
17 "12 Eylül'ün Ekonomi Politiği", **Bir Gün Gazetesi,** s. 13.
18 **Agm**, s. 13.

lımının gerekleri için küçük bir mali destek vermeyi dahi reddeden IMF/DB çevreleri ve kuşkusuz arkasındaki büyük devletler, Türkiye'yi zorladıkları 24 Ocak-12 Eylül sürecinden sonra para musluklarını açmakta tereddüt etmediler. Çünkü, gelişmiş dünyanın çıkarları doğrultusunda başlatılan "Neo-Liberal Dönüşüm Süreci", 1978'de yazılan Dünya Bankası raporunda tanımlanmıştı.

28 Şubat 1997 Post-Modern Darbe

28 Şubat 1997'de, rejimin yeniden restore edilmesi için köklü bir program yürürlüğe sokulmuştur.[19] 28 Şubat 1997 tarihinde yapılmış olan MKG (Milli Güvenlik Kurulu) toplantısında alınan 406 Sayılı Karar'la tarihe "post-modern darbe" olarak geçen *"28 Şubat"* sürecinde; "durumdan vazife çıkaran" güçler, seçilmiş bir hükümeti iş yapamaz hale getirerek istifaya zorlamışlardır. "Bu maksatla, psikolojik harekât yöntemleri kapsamında, basın-yayın vasıtaları kullanılarak, *"silahsız kuvvetler"* yoluyla, iktidardaki koalisyon hükümetini oluşturan partiler itibarsızlaştırılmış, tüm topluma irtica korkusu yayılarak, demokrasiye müdahale edilmiştir."[20] 28 Şubat sürecinde geçmişte yaşanmış olan darbeler gibi klasik anlamıyla fiili bir darbe süreci söz konusu olmamıştır.[21]

28 Şubat sürecinde; kendisini *"rejimin teminatı"* olarak gören TSK, emir-komuta zinciri içerisinde hareket etmiş, eğitim şekli itibarıyla, sadece savunma gücü olarak değil, aynı zamanda, topluma liderlik yapma anlayışıyla da yetiştirilmesinden kaynaklanan, *"Atatürk İlke ve İnkılaplarının elden gittiği"* düşüncesi içinde olmuştur. 28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısında alınan 406 Sayılı Karar'da yer alan *"Atatürk İlke ve İnkılapları"* ve *"Devrim Kanunları"* vurgusu, *"kışla-cami çekişmesinin"* bir yansıması olmuştur. Ayrıca bu süreç, asker ve sivil bürokrasi arasındaki ittifaktır. İktidardaki RP - DYP koalisyon hükümetini (Refah-Yol Hükümeti), *"irticai tehdit"* olarak gören bu ittifak, seçilmişlerin, bir başka deyişle hükümetin, baskı altında tutulmasında ve nihayetinde iş yapamaz konuma getirilmesinde başarılı olmuştur. Bunu yaparken, psikolojik harekât yöntemleriyle Genelkurmay Başkanlığında verilen brifinglerle yargının, üniversitelerin, basının, sivil toplumun, sermayenin, iş dünyasının, sendikaların önemli bir kısmının desteği alınmıştır. Hükümetin iç ve dış politika icraatlarının ülkeyi yıkıma götürdüğü öne sürülerek, sivil

19 Türkiye Büyük Millet Meclisi, "Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu", **Meclis Araştırması Komisyonu Raporu**., ss. 64-68.

20 **Agr**., s. 917-918

21 **Agr**, s. 80.

siyaset alanı adeta yok edilmiş; koalisyon ortağı partiye mensup milletvekilleri istifaya zorlanmış ve milli irade hiçe sayılmıştır. Bu süreçte tüm toplum üzerinde psikolojik harekât faaliyetleri uygulanmış; tehdit, gerilim, korkutma, beyin yıkama, düşman algısı oluşturma vb. yollarla toplum baskı altında tutulmuş ve *"laik-anti laik"* şeklinde ayrıştırılmaya çalışılmıştır.

Ordu içerisinde hiç bir kanuni yetkisi olmamasına rağmen, oluşturulan Batı Çalışma Grubu ile ne kadar asker, sivil dindar ve işadamı varsa fişlenmiş ve bu kapsamda 1543 kişi Yüksek Askeri Şura (YAŞ) kararları ile ordudan ilişkisi kesilirken, 4.000 kişi de emekliliğe zorlanmış ve zorla emekli edilmiştir.[22] Batı Çalışma Grubu ordu içerisinde hiyerarşik emir komuta zincirini bozmuş, alt rütbedeki biri üst komutanlarına Batı Çalışma Grubu üyesi olduğu gerekçesi ile baskı yapmaya dindar kişilere korku salmaya başlamışlardır. Aslında, Çanakkale'de Mehmet Yüzbaşının ifade ettiği "Bölüğümde beş vakit namaz kılmayan hiç bir er yoktu." sözü akla gelmektedir. Dinine ve görevine bağlı subay ve astsubayların namaz ve hanımlarının başörtüsü sebepleri atılma girişimleri, o dönemde Ordumuzun Çanakkale ruhundan ne kadar uzaklaştığını göstermektedir. Bu vatan sevgisi ile dolu olan insanların Güneydoğu'da ve Irak'ta ön saflarda PKK ile çarpışmak için görev istediği ve bir kısmının bu görevleri icra ederken cepheden çağrılarak Ordudan atıldığı iyi bilinmektedir.

Ayrıca bu süreç içinde dış destek arayışına gidilmiş ve hükümetin iç ve dış politika tercihleri, icraatları Batılı ülkelere şikâyet edilmiştir. Başbakan Necmettin Erbakan'ın İslam ülkeleriyle olan yakınlaşma çabası, Türkiye'nin yüzünü Doğu'ya çevrilmesi *"anti-siyonizm"* şeklinde bile tanımlanmış, asker-polis arasında yetki çatışması yaratılmaya çalışılmış, ordunun vesayetçi anlayışı tahkim edilmiş ve yargıya müdahale edilmiştir.[23] "Yargı, tarafsızlığını kaybederek *"laiklik"* ilkesini savunuyorum diye 28 Şubat 1997 tarihli MGK Kararı'nı gerekçe göstermek suretiyle, mücadele yürütmüş ve neticede çok sayıda *"yargı mağduru"* meydana gelmiştir. Özetle, Genelkurmay Başkanı tarafından *"1000 Yıl Yaşayacağı"* ifade edilen, *"28 Şubat ruhu"*, dönemin yargı kurumlarının kararlarına da sirayet etmiş,[24] ancak bu girişim 5-6 yıl gibi kısa sürede halkın tepkisi ile karşı karşıya kalarak işlevsiz bırakılmıştır.

28 Şubat süreci, doğrudan TSK'nın diğer klasik darbelerde olduğu gibi askerin yönetime el koyduğu bir model olarak ortaya çıkamamıştır. Bunun en önemli nedeni ise, Türkiye'nin artık böylesi bir darbenin yapılması

22 2010 Yılında çıkarılan bir kanun ile YAŞ kararları ile atılan 1543 mağdur subay ve astsubayların hakları verilirken, baskı ile ayrılanların hakları verilmemiştir.

23 İsmail Gülmez, "28 Şubat 1997 Askeri Darbesi ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri." **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, s. 12-13.

24 **Agt.,** s. 13.

değilse de sürdürülmesi bakımından elverişli olmaktan çıkmasıdır.[25] Sonuç olarak, "28 Şubat dönemi için "post modern darbe" kavramı kullanılmış ve 28 Şubat 1997 MGK kararları ise bir Askeri darbe niteliğinde olmuştur."[26] Ayrıca 28 Şubat'ı, tıpkı 1960 ve 1971 darbeleri gibi, çeşitli gerekçelerle, darbe olarak görmeyenlerin olduğu da bir vakıadır.[27]

25 **Agt.,** s. 36.

26 **Agt.,** s. 17.; Ortadoğu'da asker-sivil iliskileri üzerine çalışan Steven A. Cook ise şu ifadelerde bulunmuştur: "Türkiye'de 1997 yılında yaşanan "postmodern" darbeydi. 28 Şubat 1997 tarihinde Milli Güvenlik Kurulu toplantısında TSK önderliği tarafından dikte ettirilen kararlar, Refah Partisi lideri Necmettin Erbakan başkanlığındaki koalisyon hükümetinin istifasıyla sonuçlanan bir dizi sosyo-politik gelişmeye neden olmuştu. Erbakan, Türkiye'deki askeri müdahalelerin, anayasayı askıya alma ve parlamentoyu feshetmeyi içeren "klasik formülü" uygulanmadan, istifaya zorlanmış, bu nedenle de bu süreç, "postmodern darbe" olarak tanımlanmıştı." Aktaran; Sezin Öney, **Sivilleşen askerler-askerleşen siviller: Soğuk Savaş'tan günümüze Türkiye'de sivil-asker ilişkilerinin dönüşümü**, Helsinki Yurttaşlar Derneği, Aralık 2011, s. 4. (Çevrimiçi) http://www.hyd.org.tr/staticfiles/files/sivillesen_askerler.pdf Tansu Çiller, 07.11.2012 tarihinde Meclis Araştırma Komisyonu'na şunları söylemiştir: "…28 Şubat bir darbedir. Bu belki ezber bozan bir darbedir ama bir darbedir. Ezber bozan bir darbe çünkü öncelikli olarak, zihinlerde bir darbenin silahlı, tanklı yapılması, Meclisin önüne gelmesi, Meclise kilit vurulması gibi bir şartlanmışlık var. Siyasi tarihimizin bize bıraktığı bir şartlanma bu. 28 Şubat böyle değil, 28 Şubat tankla tüfekle yapılmadı, Meclisin önüne gelmedi tanklar."; Tansu Çiller, Bilgisine Başvurulan Kişilerin Görüşme Tutanakları, **28 Şubat 1997 Alt Komisyonu**, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, 07.11.2012, s. 2.

27 Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı, 25 Haziran 2012 tarihinde Meclis Araştırma Komisyonu'na şunları söylemiştir: "Postmodern darbe ifadesini kullanan fevkalade aptalca bir ifade kullanmıştır. Hani bazı insanlar vardır, ileri çıkmak, önde görünmek şeyi… Bunu kim çıkarttı, nereden çıkarttılar hâlâ hayıflanırım ve üzülürüm…." Bkz.; Türkiye Büyük Millet Meclisi, *"Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"*, **Meclis Araştırması Komisyonu Raporu**, s. 918.; Ayrıca, 28 Şubat döneminin Genelkurmay Sekreteri emekli Tümgeneral Erol Özkasnak, süreci bir "postmodern darbe" olarak nitelerken, aynı dönemin Donanma Komutanı emekli Oramiral Salim Dervişoğlu ise, olayı bir "legal reaksiyon" olarak nitelemiş ve Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı'nın 'Gerekirse 28 Şubat bin yıl sürer' sözüne katılarak şunları söylemiştir: " Ben post-modern, pre-modern ya da modern darbe gibi sözcüklerle 28 Şubat sürecinin adlandırılmasına tamamen karşıyım. 28 Şubat süreci, anti-laik, gerici ve şeriatçı akımlara karşı oluşan bir reaksiyondur ve post-darbe değildir. Cumhuriyetin en hassas olduğu konu laiktir. Cumhuriyetin başından beri bu tür tehlikeler oluştuğunda benzer reaksiyonlar olmuş ve oluşacaktır. 28 Şubat, tamamen MGK gündeminde masaya yatırılan ve Anayasa'da çerçevesi oluşturulmuş legal bir reaksiyondur. Yasal bir platformda gösterilen Anayasal bir harekettir. Sayın Genelkurmay Başkanımız Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu da 'Gerekirse 28 Şubat bin yıl sürer' sözleriyle, bunun şartlara bağlı bir reaksiyon olduğunu en güzel şekilde ortaya koymuştur." Bkz. ; Hulki Cevizoğlu, **Generalin 28 Şubat İtirafı: "Postmodern Darbe"**, 2. b., Ceviz Kabuğu Yayınları, Ankara, Şubat 2012, s. 174.; İsmet Berkan, "Postmodern darbe mi?", **Radikal**, 26 Nisan 2003. http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ismet_berkan/postmodern_darbe_mi-667916

Türk siyasi tarihinde "post-modern darbe" olarak bilinen "28 Şubat" süreci ve "27 Nisan e-muhtıra"sı bu çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır.

27 Nisan E-Muhtırası

AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan siyasi yasaklı olması nedeniyle 3 Kasım 2002 seçimlerine katılamadı ve 3 Kasım 2002 seçimleri sonucunda hükümeti kurma görevi Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından Abdullah Gül'e verildi. 18 Kasım 2002 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin 58. Hükümeti kurularak Abdullah Gül göreve başladı. 27 Aralık 2002 tarihinde kabul edilen 4777 sayılı Kanun ile Anayasanın 76. ve 78. maddelerinde yapılan değişiklikle AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın milletvekili seçilmesi önündeki hukuki engel ana muhalefet partisi CHP'nin desteği ile ortadan kalktı. AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, 9 Mart 2003 tarihinde Siirt İl Seçim çevresinde yapılan yenileme seçimi ile milletvekili seçildi ve 14 Mart 2003'te Türkiye Cumhuriyeti'nin 59. Hükümetini kurdu. Ak Parti iktidarı ile birlikte "türban-laiklik-kamusal alan" tartışmaları da siyasetin ve devlet üst kademesinin en sıcak gündemi haline geldi.[28]

"2000'li yılların başından itibaren, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) arka arkaya kazandığı seçim zaferleriyle birlikte, asker-sivil sürtüşmesi giderek artan bir şekilde Türkiye'nin gündeminde yer aldı."[29] Özellikle 2006-2008 yılları arası sivil-asker ilişkileri açısından oldukça gerilimli geçen bir dönemdir. Bu döneme damgasını vuran olay, TSK'nın son müdahale girişimi olarak değerlendirilen 27 Nisan e-muhtırası olmuştur.[30]

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılacağı 2007 yılına girilmesi ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın cumhurbaşkanlığı adayı olacağı varsayımı üzerinde yoğunlaşması ile beraber cumhurbaşkanlığı seçimi konusuna TSK'da dahil edilmeye çalışılmıştır. CHP Genel Başkanı Deniz Baykal: "Erdoğan Cumhurbaşkanı olmamalı. Silahlı Kuvvetler buna kayıtsız kalmayacaktır diye düşünüyorum." ve "Başbakan Başkomutan olamaz. TSK ile uyumsuz birinin Başkomutanlık yetkisini de kuşanan Cumhurbaşkanlığına oturması engellenmelidir. Kamuoyuna Cumhurbaşkanlığı seçiminin Başkomutanlık

28 Türkiye Büyük Millet Meclisi, *"*Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*"*, **Meclis Araştırması Komisyonu Raporu**, s. 1243.

29 Sezin Öney, **Sivilleşen askerler-askerleşen siviller: Soğuk Savaş'tan günümüze Türkiye'de sivil-asker ilişkilerinin dönüşümü**, Helsinki Yurttaşlar Derneği, Aralık 2011, s. 4. http://www.hyd.org.tr/staticfiles/files/sivillesen_askerler.pdf .

30 Özlem Kaygusuz, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'de Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümüne Bir Bakış: Küresel Eğilimler,AB Süreci ve Kürt Sorunu'nun Etkileri", **Mülkiye Dergisi**, s. 205.

boyutunu da anlatmalıyız" şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.[31]

Bu gelişmelerden sonra Genelkurmay Karargahı'nda, 12 Nisan 2007 tarihinde kuvvet komutanlarının da hazır bulunduğu bir basın bilgilendirme toplantısında Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt şu açıklamada bulunmuştur: [32]

> "…seçilecek Cumhurbaşkanı aynı zamanda TSK'nın Başkomutanıdır. Bu yönüyle TSK'yı yakından ilgilendirmektedir. Biz hem Cumhurbaşkanımızın hem de aynı zamanda Başkomutanımızın Silahlı Kuvvetler ve Türk Milletinin sahip olduğu Cumhuriyetin temel değerlerine, Anayasamızda ifadesini bulan laik, demokratik ve sosyal hukuk devleti idealine, devletin üniter yapısına bağlı ama sözde değil özde, bunu davranışlarına yansıtacak şekilde bir Cumhurbaşkanının oraya seçileceğine olan inancımı belirtmek istiyorum. Tabii ki yasal mevzuatı, anayasayı, hukuku, Cumhurbaşkanı nasıl seçiliyor, bunların hepsini biliyoruz. Hem vatandaş hem TSK'nın bir personeli olarak Cumhuriyetin temel değerlerine sözde değil özde sahip olan bir kişinin Cumhurbaşkanı seçilecek olmasını umut ediyoruz. Bunu biz bilemeyiz. Karar Meclis'in kararıdır. Cumhurbaşkanlığı konusunda zaten bundan başka da bir şey söyleme durumunda değilim. Hukuken de hakka sahip değilim."

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt'ın yaptığı açıklamadan bir gün sonra Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer de 13 Nisan 2007 tarihinde Harp Akademileri Konferansında şu sözleri söylemiştir: "Türkiye'de siyasal rejim, Cumhuriyet kurulduğundan beri, hiçbir dönemde günümüzde olduğu kadar tehlikeyle karşı karşıya kalmamıştır."[33]

24 Nisan 2007 tarihinde ise Ak Parti Grup Toplantısında Cumhurbaşkanı adayı olarak Abdullah Gül açıklanmıştır. "Cumhurbaşkanlığına adaylığını koyan Abdullah Gül, Anayasanın belirlemiş olduğu bütün şartları haiz

31 Türkiye Büyük Millet Meclisi, *"Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"*, **Meclis Araştırması Komisyonu Raporu**, s. 1253.

32 **Agr.**, s. 1253.

33 **Agr.**, s. 1253.

olduğu halde, onun adaylığına karşı çıkan bir kesim olmuştur." [34]27 Nisan 2007 Cuma günü yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminin birinci oylamasında 361 milletvekili oy kullanmıştır. Bu seçimde Abdullah Gül 357 oy almış, 3 oy geçersiz, 1 oy ise boş çıkmıştır. Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan oylamada Anayasa'nın 102. maddesinde öngörülen üçte iki çoğunluğun sağlanamaması üzerine Cumhurbaşkanı seçiminin ikinci oylaması 2 Mayıs 2007 Çarşamba günü yapılması kararlaştırılmıştır.[35] Seçimin yapıldığı 27 Nisan 2007 gecesi ise Genelkurmay Başkanlığı'nın laiklik ilkesinin aşındırıldığı görüşü üzerine temellenen basın açıklaması saat 23:17'de Genelkurmay Başkanlığı internet sitesinde yayınlanmıştır.[36]

Söz konusu basın açıklamasında çeşitli laiklik karşıtı olduğu düşünülen uygulamalardan örnekler verilmiştir. Ayrıca cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde laiklik konusunun tartışılıyor olmasından duyulan rahatsızlık belirtilmiştir. TSK'nın bu tartışmalarda taraf olduğu, laikliğin savunucusu olduğu, TSK'nın yapılmakta olan tartışmalarla ilgili gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacağı ifade edilmiş ve TSK'nın kendisine kanunlarla verilmiş olan açık görevleri eksiksiz yerine getirme kararlılığında olduğu vurgulanmıştır.[37]

SONUÇ

Kuruluşundan itibaren Batı toplumlarının ulaştıkları modern seviyeyi kendisine hedef alan Türkiye bu süreci yaşarken gerek iç gerekse dış dinamiklerin etkisinde kalmıştır. 1960 darbesini hazırlayan ortam her ne kadar demokrasiyle ilişkilendirilemiyorsa askeri kuvvetlerin halkın oylarıyla seçilmiş iktidar partiyi tasfiye etmesi ve parti önde gelenlerini idam ettirmesi de demokrasiyle bağdaşmamaktadır. Özellikle Batı'nın nezdinde bu idamlarla Türkiye çağdışı bir görünüm kazanmıştır. Nitekim DP'nin yargılanma sürecini ve alınan kararları ne vicdanlar ne de kanunlar kabul edebilir. 1970'lerde gerçekleşen ve ülkeyi adeta kaos ortamına sürükleyen olaylar Türk demokrasi hayatını zedelemiş ve modernleşme sürecini sekteye uğratmıştır. 1980 darbe-

34 Abdulvahap Akıncı, "Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:15, Sayı: 2, Aralık 2013, s. 51. http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr/abdulvahap.akinci/diger/abdulvahap.akinci14.05.2014_10.37.44diger.pdf

35 Türkiye Büyük Millet Meclisi, *"Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"*, **Meclis Araştırması Komisyonu Raporu.**, s. 1254.

36 Bildiri metni için bkz.; **Agr.**, ss. 1255-1256.

37 **Agr.**, s. 1255.

siyle oluşturulmak istenen "Demokrasiyi kurtarıyoruz!" iddiası demokrasiyi kurtarmak yerine ona zarar vermekten öteye gitmemiş ve siyasetle uğraşmak ya da ilgilenmek suç işlemekle eş tutulmuştur. Demokrasinin diğer bir anlamının halkın siyasetle ilgilenmesi olduğu adeta unutulmuş ve yapılan araştırma göstermektedir ki askeri darbeler, Türkiye'yi bir kaos ortamından, başka bir kaos ortamına sürüklemiştir. Demokrasinin siyasi partiler tarafından engellendiği iddiasıyla çıkılan askeri darbe yolunda demokrasiden ya da hukuktan söz etmek mümkün değildir. Türkiye'nin demokrasi ve çağdaşlaşma adına kat edeceği uzun bir yolu vardır. Her askeri darbe demokrasi ve çağdaşlaşmada gidilen yolu daha da uzatmaktadır. Türk demokrasisinin yaşadığı bütün darbelerde, toplumdaki bir takım gelişmeler dolayısıyla ülkenin yıkıma gittiği, eğer müdahale edilmezse büyük karışıklıklar çıkacağı, rejim değişikliği ve kardeş kavgası olacağı gibi argümanlar ileri sürülmüştür. Bu argümanlar ise Türk siyasal sisteminin merkezi halka fazla güvenilmediğini göstermektedir. Darbeler, demokrasi açısından tarihe bir gerçeği öğretir ki, o da bir defa askeri yönetim ülkenin demokratik yapısını kesintiye uğrattığında tekrar demokrasiye dönülmesinin kolay olmadığı gerçeğidir.

KAYNAKÇA

Davut Dursun , "Türk Demokrasisinde Kurumsallaşma Sorunu ve Krizleri Çözme Yöntemi Olarak Askeri Darbeler", **Muhafazakâr Düşünce**, Sayı 3, Kış 2005, s.175-196.

Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010.

Cemil Koçak, **Demokrat Parti Karşısında CHP**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2017.

Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, 3. B, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2004.

Ersin Kalaycıoğlu, (1994), "1960 Sonrası Türk Siyasal Hayatına Bir Bakış: Demokrasi Neo-Partimonyalizm ve İstikrar", Ersin Kalaycıoğlu; Ali Yaşar Sarıbay (der.), **Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim içinde**, Der Yayınları, İstanbul.

Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.

Faruk Özgür"Darbe Kültürümüzde ilerlemeler", **Yeni Türkiye**, S: 29, Eylül-Ekim 1999, s.158-162

Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010.

M. Turhan, **Siyasal Elitler,** Ankara, Gündoğan Yayınları, 1991.

Ergun Özbudun, Çağdaş Türk Politikası, Çev. Ali Resul Usul, 2. Baskı, İstanbul, Doğan Egmont Yayıncılık, 2007, s. 29.

http://amargi.blogcu.com/12-eylulun-toplum-uzerindeki-etkileri-ve-getirdigi-baskilar/1398211

"12 Eylül'ün Ekonomi Politiği", **Bir Gün Gazetesi,** s. 13.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, *"*Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*"*, **Meclis Araştırması Komisyonu Raporu**., ss. 64-68.

İsmail Gülmez, "28 Şubat 1997 Askeri Darbesi ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri." **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, s. 12-13.

http://www.hyd.org.tr/staticfiles/files/sivillesen_askerler.pdf

Tansu Çiller, Bilgisine Başvurulan Kişilerin Görüşme Tutanakları, **28 Şubat 1997 Alt Komisyonu**, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, 07.11.2012, s. 2.

Hulki Cevizoğlu, **Generalin 28 Şubat İtirafı: "Postmodern Darbe"**, 2. b., Ceviz Kabuğu Yayınları, Ankara, Şubat 2012, s. 174.

İsmet Berkan, "Postmodern darbe mi?", **Radikal**, 26 Nisan 2003. http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ismet_berkan/postmodern_darbe_mi-667916

Türkiye Büyük Millet Meclisi, *"*Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*"*, **Meclis Araştırması Komisyonu Raporu**, s. 1243.

Sezin Öney, **Sivilleşen askerler-askerleşen siviller: Soğuk Savaş'tan günümüze Türkiye'de sivil-asker ilişkilerinin dönüşümü**, Helsinki Yurttaşlar Derneği, Aralık 2011, s. 4. http://www.hyd.org.tr/staticfiles/files/sivillesen_askerler.pdf .

Özlem Kaygusuz, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'de Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümüne Bir Bakış: Küresel Eğilimler,AB Süreci ve Kürt Sorunu'nun Etkileri", **Mülkiye Dergisi**, s. 205.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, *"*Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*"*, **Meclis Araştırması Komisyonu Raporu**, s. 1253.

Abdulvahap Akıncı, "Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:15, Sayı: 2, Aralık 2013, s. 51. http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr/abdulvahap.akinci/diger/abdulvahap.akinci14.05.2014_10.37.44diger.pdf

Türkiye Büyük Millet Meclisi, *"*Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*"*, **Meclis Araştırması Komisyonu Raporu.**, s. 1254.

15-16 TEMMUZ KOLEKTİF ŞİDDETİ: SEBEP VE SONUÇLARI

Prof. Dr. H. Aliyar DEMİRCİ

ÖZET

"Kolektif şiddet" kavramı sosyolog Charles Tilly tarafından geliştirilmiştir. Tilly'e göre askerî darbeler de bir kolektif şiddet eylemdir. 15 Temmuz darbe girişimi hangi bileşenleriyle bu kapsamda düşünülebilir? Eylemi gerçekleştiren askerlerin hangi formasyonu bu sonucu üretmiştir? Ordu büyük bir sosyal gruptur. Kolektif şiddetin grup içi köklerinden söz edilebilir mi? Modern ordular nasıl yapılanır, örgütlenir? Şiddet nasıl kontrol altına alınır? FETÖ profesyonel askerleri nasıl denetim dışı bıraktı? Darbecilerin şiddet organizasyonu nasıl sonuçlar üretti? Niçin başarısız oldu? Tebliğ bu sorulara sosyoloji disiplininin terminolojisi içinden cevaplar aramaktadır.

Anahtar kelimeler: FETÖ, 15 Temmuz, kolektif şiddet, askeri darbe, ordu

ABSRACT

July 15-16 "Collective Violence": Causes and Consequences

The concept of "collective violence" was improved by sociologist Charles Tilly. According to Tilly, military coups are a collective act of violence,too. Whi-

ch components of the July 15 coup attempt can be considered in this context? Which formation kind of the soldiers, who carried out the action produced this result? The army is a great social group. Can the in-group roots of collective violence be discussed? How are modern armies structured and organized? How is violence controlled? How did the FETÖ leave the professional soldiers out of military discipline? Which results did violence organization of the coup produce? Why did they fail? The article seeks answers to these questions through the terminology of the sociology discipline.

Keywords: FETÖ, July 15, violence, military, collective violence, military coup

GİRİŞ

Son çeyrek asırlık tarihimizin münakaşa götürmeyecek bir şekilde en önemli toplumsal aktörlerinden biri (F. Gülen), askerî bir darbenin faili oldu. Müşevvik, müzâhir değil bizatihî fail. Üstelik barış, diyalog, hoşgörü gibi temaları yoğun bir şekilde kullanırken, ilişkilerinde bunlara dikkat ettiği izlenimi verirken, çevresine bunun telkinini yaparken tercihini değiştirdi. Bu fikirlerin uzun süre yayıcısı bir topluluğun içinden, sosyal hayatımızın her parçasına girdikleri, her çeşit meşru, legal organizasyonu kurdukları bir aşamada bir de suç örgütü çıktı. Türkiye'de askerî darbe karşıtı kamuoyunun en hararetli parçalarından biri olan bu oluşum, kendi eylem biçimleri arasına bir darbeyi de dahil etti.

2014'te AK Parti'yle eski adlandırmayla "Gülen Cemaati" arasında yaşanan çatışma için bir dostum, devlet içinde şu an bir "iç savaş" yaşanıyor demişti. Görünen kısmı, telefon ve ortam dinlemeyle başlayıp, medya manipülasyonlarıyla devam etmiş, karşılıklı idarî tasarruflar, mahkeme kararlarıyla tekemmül etmişti. Son aşamada tankla topla değil, kamu hukukunun enstrümanlarını kullanarak bu savaş yürüyordu. Siyasetin meşhur tariflerinden biri kıt kaynakların bir otorite marifetiyle dağıtımıdır. F. Gülen bu otoriteye ortak olmak hatta otoritenin yerine geçmek için hamle üstüne hamle yaptı. Demokratik siyasette otoriteye talip olunduğunda takip edilecek meşru yol ve zeminler belliyken bunun dışına çıkmayı hak gördü, meşru yol ve zeminleri kullanmak yerine en son aşamada savaşa yöneldi. Savaş üzerinde en kapsamlı metinlerden birini kaleme alan Clausewitz'in tespiti bir kere daha vücud buldu. "Savaş siyasetin başka yöntemlerle sürdürülmesidir." Gülen bir bakıma son kertede siyasetin en son ve ölümcül enstrümanını gerçek bir savaşı ve şiddeti tercih etti.

Sayılarla 15 Temmuz'un Şiddeti:

15 Temmuz-16 Temmuz darbe teşebbüsü Türkiye tarihinin en kanlı darbe hadisesi olarak tarihte yerini aldı. 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül darbelerinde darbenin gerçekleştiği günde, bilinen tarihte kanlı olaylar yaşanmamıştı. 1962'de Birinci Talat Aydemir Ayaklanmasında can kaybı olmadı. Bugüne kadar en kanlı darbe hadisesi, 1963'teki İkinci Talat Aydemir Ayaklanmasıydı. Bu darbedeki kayıplar için, iki farklı kaynakta birbirine yakın rakamlardan söz edilir. 6 ölü 30 yaralı (Aydın-Taşkın, 2014: 116) veya 8 ölü, 26 yaralı (İsen, 1964: 173).

Son darbe teşebbüsünde 250'ye yakın şehit verdik, 2.000'i aşkın gazimiz oldu. Ağustos 2016 verilerine göre 36 darbeci öldürüldü, 49'u yaralandı[1]. Milletçe televizyondan canlı yayımlanan, katl, yaralama, bombalama hadiseleriyle kuvveden fiiile geçen bir darbeye şâhit olduk. Boğaz Köprüsü'nün direklerinden ateş eden keskin nişancı katil, tutsak aldığı polis amirini başından vurup katleden câni, Köprü'de tank topunu ateşlemekte tereddüt etmeyen zâlim, helikopterle Ankara Emniyet Müdürlüğünü tarayan hain, savaş uçağına cana mala en fazla hasar verecek bombayı yükleyip kullanmaktan imtina etmeyen şakirt vd.leri… Otuz iki kısım tekmili birden bir şehir muharebesi formunda, adeta bilgisayar oyunlarından fırlamış geceli gündüzlü bir çatışma yaşadık. Şüphesiz bu görüntüler arasında bu hadiselere karışıp üstünün emrini dinleyip sokağa çıkan, ardından ne olduğunu anlamayıp fark ettiğinde polise teslim olan, silah kullanmamış şaşkın erler vb.leri hafızalarımızda yer tuttu. Ne yazık ki bazı karargâhlarda, garnizonlarda komutayı tekrar ele geçirmek için cansiperane mücadele eden subayların görüntüleri pek paylaşılmadı, ancak bir kısmının hikâyeleri ileriki günlerde basında yer aldı[2].

Genel Kurmay Başkanlığı ilk günlerdeki açıklamasında olaylara bin 214 askeri öğrenci, bin 676 er ile 5 bin 761 subay ve astsubayın katıldığını; 35 uçak, 37 helikopter, 3 gemi, 74'ü tank 246 zırhlı araç ve 3 bin 992 hafif silahın kullanıldığını bildirdi. Aynı açıklamada, "Milletimize, değerlerimize, yüce Meclisimiz başta olmak tüm kurumlarımıza asker elbisesi taşıyan illegal çete mensubu hain teröristlerin (FETÖ) sayısının 8.651 olduğu, bu sayının TSK personel mevcudunun % 1,5'ine tekabül ettiği, dolayısıyla TSK'nin kahir ekseriyetinin bu hain girişime şiddetle karşı çıktığı zaten sayılar üzerinden

1 Başbakan Binali Yıldırım'ın açıklaması 17 Ağustos 2016.

2 Mesela piyade Kurmay Albay Sait Ertürk'ün eski birliği 66. Zırhlı Tugay Komutanlığı'nın darbeye desteğinin engellenmesi için birkaç kişiyle verdiği mücadele ve sonrasında şehit olması hadisesi için bkz. "Albay Sait Olmasaydı Bugün İstanbul Yoktu", *Karar*, 9 Ağustos 2016, s. 4. Jandarma Özel Asayiş Komutanlığını darbecilerden geri almak için askerini teşkilatlandırabilen ve bizzat mücadele eden dört generalin hikâyesi için bkz. "Kahraman ekip komutayı devraldı", *Yeni Şafak*, 1 Haziran 2017, s.16.

de görülmektedir[3].” kelimeleriyle durum tespiti yapıldı. 15 Temmuz sonrası darbenin başarısızlığı üzerine odaklanan Batı kamuoyunda (!), “başarılı bir darbe için iyi organize olmuş ordu içindeki yüzde 2 oranında bir kuvvetin yeterli olduğu”, bunun bir taburla bir tugay arasında bir büyüklüğü içerdiği açıklaması dikkat çekiciydi (akt. Alkan, 2016: 258).

15 Temmuz darbe teşebbüsü, devletin kontrolü dışına çıkmış bir kariyer mekanizmasıyla orduya girmiş, etkili mevkilere yükselmiş, çoğunlukla Gülen örgütü mensubu olan subaylar tarafından gerçekleştirildi. Bir önceki sene, yani 2015 sonbaharında TSK tarafından kamuoyuyla paylaşılan bir bilgiye göre, TSK’de 40 bin 458 subay, 98 bin 832 ast subay görev yapmaktaydı[4]. 15 Temmuz darbe teşebbüsüne 5 bin 761 subay ve astsubay katıldığı tahminine göre rakam bütünün içinde nispeten azdı; ancak tesiri büyük oldu.

Şüphesiz rakamlara bakarak aldanmamak gerekir. Şiddet sürecinde katılımcı sayısı anlamını yitirir. “ (…) şiddet sayılara ya da görüşlere değil, kullanılan araçlara dayalıdır (…) diğer tüm aygıtlar gibi şiddet aygıtları da insan gücünü katlayarak artırır (Arendt, 2003: 66), “tek bir makineli silah, yüzlerce iyi örgütlenmiş insanı denetim altında tutabilir. Yine de kolektif şiddette, şiddetin en tehlikeli biçimde câzip nitelikleri öne çıkar (Arendt, 2003: 82).” Kritik bir kuruma atılan tahrip gücü yüksek tek bir bomba, yoğun bir helikopter ateşi ciddî bir kayıp ve psikolojik bir yıkım getirebilir.

Kolektif Şiddetin Grup İçi Kökleri

Şiddet sosyolojisi üzerine çalışmalarıyla da tanınan Charles Tilly, kolektif şiddet kavramına başvurarak şiddetin tipolojisini çıkarmıştır. Tilly’ye göre ortaya çıkan zararın içinde en az iki fail varsa ve failler arasında bir koordinasyon mevcutsa burada kolektif şiddetten söz edilebilir. Bu tipoloji içinde kolektif şiddet eylemlerinde, bazı durumlarda gruba karşı gösterilen direnç insanlara ya da objelere zarar veren eylemlere yol açar, bu şartlarda aktörler şiddet gözdağı verir, bazı durumlarda bu fizikî hasara kadar uzanır. Tilly, askerî darbeleri de bu cümleden örnek olarak verir (2009: 34). Kendisi, kolektif şiddet tezahürlerini ele alırken, aktörler arasındaki koordinasyonun seviyesi ve ortaya çıkan hasarın büyüklüğü arasında bir korelasyon aramıştır. Askerî darbeler, pek çok kolektif şiddet vakasına göre bu koordinasyonun yüksek, buna mukabil ortaya çıkan kısa vadeli zararın düşük seviyede kaldığı vakalarıdır (Tilly, 2009: 32). Aslında 2016 darbe teşebbüsüne kadar Türkiye’nin kendi tecrübeleri de bu tespitleri teyit etmiştir. Mamafih, 15 Temmuz Vakası bu tespiti teyit eden bir örnek olmak bir yana tamamen dışında kalmıştır.

3 http://www.haberturk.com/gundem/haber/1272644-tsk-asker-elbiseli-teroristlerin-sayisi-ve-oranini-acikladi [27 temmuz 2016]

4 http://www.ntv.com.tr/turkiye/tsk-asker-sayisini-acikladi,NAj4V8fQGUOutDSS-v4q9MQ (1 Eylül 2015]

Gülen örgütünün askerî kanadı, devlet içindeki diğer kadrolarda olduğu gibi “toplumdan devlete uzanan ve devletin kontrolü altında olmayan bir kariyer mekanizması” içinde şekillenmiştir (Mahçupyan, 2000: 154). Örgütün subay/astsubay kademesinde görev yapanlar bilinen tüm örneklerinde, askerî okul giriş sınavı öncesinde kendi bünyesine kattığı gençlerdir. Sosyolojik olarak bu gençlerin muhatap oldukları bir “birincil gruptur”. Çoğunlukla farklı okulların sınavlarına hazırlanırken kazanmadan ya da kazandırılmadan önce “tedricen” bu gruba girmişlerdir. Zaman içinde yüz yüze ilişkilere dayalı, güçlü duygular uyandıracak, samimî bir dayanışma ortamı ve biz diyebilecekleri ortak bir bütün içinde hareket edecekleri bir vasatta kendilerini bulmuşlardır[5]. Grupla ilişkileri, çocukluk arkadaşlıklarını, akrabalık bağlarını, aile bağlarını aşacak hatta onları arkada bırakacak şekilde onlara alternatif bir dünya yaratmıştır. Bu ilişki subay/astsubay okullarında öğrenci olarak başlayıp mesleğe intisap ettikten sonra sürmüştür.

Tamamına yakını mensubu oldukları oluşumun büyüklüğünü de büyümesini de, ordu içindeki kapasitesini, ölçeğini hiç bilememiş, resmin tamamını da görememiş, 15 Temmuza kadar öğrenememiştir. Her bir subay, mensubu oldukları birincil grupta, seneler içinde “abiler” arasında büyük mahremiyet içinde birinden diğerine devredilmiştir[6]. Endoktrinasyon, aşılama ya da tebliğ ve irşad (!) bilumum tesir ve telkine maruz kalarak formel bir yapı içinde informel, mahrem bir hayatı da sürdürmüştür. Bu subayların bir kısmı kurmay olur. Kendileri gibi yenilerine daha büyük kapıların açılmasına imkân sağlarlar. Bazıları kendileri gibi olmayanların öğrencilik döneminde ya da meslek hayatlarının içinde elenmeleri için gerektiğinde acımasız hareket eder. Kuvvetle muhtemel kendilerini seçilmişler topluluğu içinde en seçilmişler olduğu telkini yapılır, sınırları kesin ve keskin bir sistemin sert ve görünmeyen halkası olurlar (bkz. Göka, 2016: 73) . “Modern cemaatin mensuplarının hem birey olduklarının bilincinde hem de meslekî ve toplumsal farklılaşmanın özelliklerini koruyarak bir arada bir cemaat meydana getirdikleri, devlete ve içinde yaşadıkları daha geniş sosyal birliğe topluma aidiyet hissi ve bilinciyle bağlı oldukları” (Bulaç, 2007: 43) tezinin münakaşa götürmeyecek bir şekilde çürüdüğü mecra, bu zeminde şekillenir. 15 Temmuz FETÖ’cü subayların devlete ve cemiyete aidiyet hissi ve bilincinin tamamen iflas ettiğinin tescilidir.

Modern Orduların Yapıları:

Modern dünyada ordular teşkilatlanma formlarıyla “ikinci grupların” kayda değer örneklerindendir. Tıpkı büyük şirketler, holdingler, bakanlıklar gibi işbölümünün, uzmanlaşmanın ve elbette bürokratikleşmenin yoğun yaşandığı işlevsel bağların egemen olduğu yapılardır. Weber’in bürokrasi tarifinde

5 http://www.hurriyet.com.tr/bir-astsubayin-itiraflari-40176169 [30 Temmuz 2016]

6 http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/zimmetlenme-oznesi-olarak-gulenci-subaylar-40474001 [30 Mayıs 2017].

olduğu gibi, formel, varlığına amaçlar, araçlar ve kuralların ve gerçekçiliğin egemen olduğu oluşumlardır (bkz. Weber, 1993: 216). Hiyerarşik, elbette rasyonalize edilmiş organizasyonlardır. İktisadî işletmeler mal ve hizmet üretir, ordular caydırmaya dayalı tabiatı gereğince "güvenlik" üretir. 19. asrın ikinci yarısından bu yana askerlik görevi teknik bir göreve dönüşmüştür (Bröckling). Ordular da teknikleşmiştir. Sayısız pozisyon, görevi içeren hiyerarşik olarak bölünmüş, rasyonalize edilmiş disiplinli kurumlardır (Bröckling, 2001: 25). Bütün zamanlarda askerlik bir itaat mesleğidir. Modern zamanlarda bu itaatin kapsamı genişlemiştir. İtaat sadece üstlere değil aynı zamanda makinelere itaat şeklini de almıştır. "Gemilerin topçuları, uçakların bombacı mürettebatı kumanda ettikleri makineleri genellikle kişiliklerini ve kendilerini dışta tutan bir ruh haliyle ateşler. Silahlar mekanikleştikçe ve teknolojik düzey yükseldikçe onlar da mekanikleşir. Askerî teknik personel, teknik aygıta ayak uydurur. Makinelerin ondan talep ettiği itaati sergilerler (Bröckling, 2001)." Ortaya çıkacak etkiden bağımsız, cihazla bunu kullanan personel arasında bir itaat ilişkisinden söz edilir. Her bir makine, cihaz, vasıta onu kullanan personeli de ayrıca disipline eder, mekanikleştirir. Askerlik mesleği haliyle bireyselliği yok eder. Emir komuta silsilesi bunu zorunlu kılar. Teknolojinin gelişmesi bireyselliğin kaybolmasına daha fazla tesir eder.

Çağdaş teşkilatlarda işbölümü, uzmanlaşma ve bürokratikleşmenin yabancılaşma ve nesneleşmeye yol açtığı gerçeği, geçen asrın başlarından itibaren sosyolojinin meselesi olmuştur. Büyük teşkilatların mensuplarının adeta bir bilgisayar kodu, dosyasına dönüştükleri öne sürülmüştür. Modern büyük orduların profesyonel mensupları, nesneleşme ve yabancılaşmayı daha farklı şekilde yaşar. 20. asırda silahlar daha mekanikleştikçe teknolojik düzey arttıkça onu kullananlar da mekanikleşmiştir. İnsanın nesneleşmesi, ordu ortamında "acımasızca" öldürme ihtimalini gündeme getirir. Modern dünyanın dilinde orduların savunma ve caydırıcılık maksatlı oluşturulduğu söylenir. Her bir subay, profesyonel savunma ve güvenlik uzmanıdır. Ama bir taraftan da her biri ölmeye ve öldürmeye hazır ve istekli olmak zorundadır. İşin tabiatından kaynaklanan bu durumun meydana getirebileceği muhtemel meseleleri bertaraf etmek için devletler tedbirlerini de alır. Bunun için ordunun kurumsal hiyerarşisi dahilinde personelin tamamen denetim altında tutması ve sonrasında da bu denetimi elinden kaçırmaması gerekir (Bröckling, 2001: 25). Meşru güç kullanma tekelini elinde bulunduran devlet, bu denetimin aynı zamanda kendi elinden kaçmaması için ihtimam gösterir. Bu hassasiyet aynı zamanda kamu düzeninin de bir parçasıdır. Bu durum sadece askerleri değil, polisleri vb. bütün legal silahlı güçleri kapsar.

Tekrar 15 Temmuz sürecine döndüğümüzde TSK içinde darbeci subayların mensubu oldukları ikinci grubun (ordu) mesleğe has kendi şartları, ait oldukları birinci grubun (FETÖ) kendi dinamikleriyle birleştiğinde ortaya

çıkan şiddet ürkütücü olmuştur. Daha önceki makalemizde de (Demirci, 2016) işaret ettiğimiz mahremiyetin sosyolojisi üzerine düşünen Sosyolog Simmel'i tekrar hatırlayalım. "Simmel 1870'li yıllarda İrlanda'da faaliyet gösteren gizli bir çeteden bahseder, çete mensupları gizlenmek için kendilerini sayılarla isimlendirirler, birbirlerini fiziken tanısalar bile gerçek isimlerini bilmezler. Burada da her ne kadar maksat gizlilik ise de yan sonuçlarından biri bireyselliğin ölmesidir (Simmel, 2016: 54)."

Gülenist örgütün, şahsiyetini en yoğun bir şekilde kaybeden mensuplarının subay kadrosu olduğu öne sürülebilir. Kod isimler, evlilik katalogları, hücre tipi yapılar, neredeyse çocuk yaşta askerî liselerde başlayan kesif bir mahremiyet... Gülenist subay, subaylık mesleğinin tabiatında olan cemiyet hayatından izole edilmişlikten katbekat fazla bir izolasyon içinde hayatını idame ettirmiştir. İki hayatını da örgüte teslim etmiştir. Gerçeklik duygusunu tamamen yitirmiş, mahremiyet arttıkça fedakârlığı artmış, kültleşmiş bir yapıda adanmışlık psikolojisi içinde kendisine verilen talimatı yerine getirmiştir. Neticede örgütün darbede görev alan her bir mensubu, geriye dönüşü olmayan bir eyleme girişmiştir. Ortaya çıkan kolektif şiddet; "barış uzmanlarını" şiddet uzmanına, bir dinî grubu "şiddet cemaatine" dönüştürmüş, bu subaylarla kendi ülkeleri ve toplumlarıyla aralarındaki tüm köprüler yıkılmıştır. Gülenist subayın yoğun bağlarla ilişkili oldukları birinci grup, bireyselliğin tamamen ölmesine, şahsiyetin yok olmasına yol açmıştır.

SONUÇ:

Tilly'nin tipolojisinde darbelerin yüksek koordinasyon içeren özelliği, 15 Temmuz'da teyit edilmiştir. Darbecilerin kara, deniz, hava unsurlarını birbirine bağlayan, nereden hangi birliği nereye nasıl sevk edeceklerine, hangi generali nasıl derdest edeceklerine varıncaya kadar teferruatlı bir harekât planı hazırladıkları aşikârdır. Bugün ana hatlarıyla herkesin malûmu olan sebeplerden dolayı bu plan başarısız kalmıştır. Devlet bir koordinasyon merkeziyse darbecilerin koordinasyonuna karşı devletin kendi koordinasyonunu sağlama hızı ve refleksi, darbelerin önünün kesilmesinde müessir rol oynar. Devletin askerî ayağı darbecilere karşı bu koordinasyonu sağlamakta zorlanmıştır. 16 Temmuzda geceyi sabaha bağlayan saatlerde ancak karşılık vermeye muvaffak olmuştur. Diğer taraftan Türkiye'nin 15 Temmuz'da maruz kaldığı can kaybı ve şahit olduğu hasar ve şiddet, Tilly'nin çizdiği çerçevenin dışında emsallerine göre istisnaî bir boyutta yaşanmıştır. Buradaki şiddet, Türk toplumuna zihinsel ve duygusal olarak hasar vermiştir. Bu şiddet devlet içi koordinasyon sağlanamasaydı, devlet kapasitesi tekrar açığa çıkmasaydı; belki bir iç savaşa vesile olacak belki bir "kurucu şiddet" olarak yeni şiddet dalgalarına ebelik yapacaktı. Bu açıdan bakıldığında devlet içinde iktidar yapısının bozulmadığını anlamaları darbecileri peyderpey teslim olmaya zorlamıştır. Dev-

letin elindeki şiddet araçlarının kontrolü önümüzdeki yıllarda da Türkiye'yi meşgul edecektir. Bölgesel gerçekler ve coğrafya, güçlü, etkili ve disiplinli bir orduya her zamankinden daha fazla ihtiyacımız olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Alkan, Haluk (2016), "15 Temmuz'u Anlamak: Parametreler ve Sonuçlar", *Bilig*, sayı: 79, s. 255-272.

Alkan, Türker (1983), *Saldırganlık Ön Yargı ve Yabancı Düşmanlığı*, Hil Yayınları, İstanbul.

Arendt Hannah (2003), Şiddet Üzerine (çev: Bülent Peker), İletişim Yayınları, İstanbul, 2. Baskı.

Aydın Suavi, Yüksel Taşkın (2014), *1960'dan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Bröckling, Ulrich (2001), *Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi* (çev: Veysel Atayman), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.

Bulaç Ali (2007), *Din Kent ve Cemaat Fethullah* Gülen Örneği, Ufuk Yayınları, İstanbul.

Demirci, H. Aliyar (2016), "15 Temmuz Siyasî ve Sivil Depreminin Ardından Tespit ve Gözlemler, *Türkiye Günlüğü*, sayı: 127, ss.93-108.

Göka, Erol (2016), *Mutedil Müslümanlığın Günümüzdeki Düşmanları*, Kapı Yayınları, İstanbul

İsen, Can Kaya (1964), *Geliyorum Diyen İhtilal*, İstanbul.

Simmel, Georg (2016), *Gizliliğin ve Gizli Toplumların Sosyolojisi* (çev: İdil Dündar), Pinhan Yayınları, İstanbul.

Tilly, Charles (2009), *Kolektif* Şiddet *Siyaseti* (çev: Seda Özel), Phoenix, Ankara.

Weber, Max (1993), *Sosyoloji Yazıları* (çev: Taha Parla), Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.

DARBELERDE DÎNÎ TEMEL III. YEZİD B. I. VELİD B. ABDÜLMELİK ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Hakan ÖZTÜRK

The Religious Basis at The Coups:
The Example of III. Yazid b. I. Velid b. Abdu'l-Malik

ÖZET

Tarihi süreçte, çeşitli yönetim şekillerine sahip ülkelerde devlet yönetimini ele geçirmek için yapılan darbe girişimleri görülmüştür. İslam tarihinde de, bu tür olaylarla Hz. Muhammed'in vefatından, çok kısa bir süre sonra karşılaşılmaktadır.

Emevi Devletinin on birinci halifesi II. Velid b. II. Yezid zamanının çoğunu eğlence ile geçiriyordu. Kısa süre yönetimde kalabilen II. Velid'in bazı faaliyetleri halkın tepkisini çekmiştir. Açıktan şarap içmesi, İbn Sureyc, Mabed, Garid ve İbn Aişe gibi şair ve şarkıcıları en yakın dostları edinmesi vs. Toplum içerisinde en fazla rahatsızlığa yol açan durum ise II. Velid'in İslam dininin hükümlerine aykırı fiillerde bulunmasıdır. Ayrıca bunun yanında devlet hazinesini saçıp savurması, kabileler arasında ayırım yapması ve kendinden önceki yöneticilerin tamamına yakınını görevinden alması, Yahya b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali'nin öldürülmesi, Halid b. Abdullah el-Kasrî'nin öldürülmesi ki Kays ve Kelb kabilelerinin kavgasını tırmandırmış Emevilerin

yıkılmasındaki en önemli olaylardan birisi olmuştur. Mevaliden ek vergiler alınması gibi durumlar karşıt bir oluşumun meydana gelmesine katkı sağlamıştır.

Siyasi rakipleri bu sayede taraftar toplamış ve III. Yezid b. I. Velid'in liderliğinde darbeyi başarılı bir şekilde gerçekleştirmişlerdir. Ancak bu darbe Emeviler hanedanlığının iyice zayıflamasına ve çöküşe gitmesine zemin hazırlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Emeviler, II. Velid, III. Yezid, Darbe, İslam Tarihi

Abstract

Progression of history, some coup attempts have been seen to take control of ruling countries which have various forms of governance. In the islamic History, These kinds of events are encountered short time after the death of the Prophet Hz. Muhammad.

The State Umayyads' eleventh caliph II. Walid b. II. Yazid passed his time with entertainment. II. Walid's short term rulling country demands got reaction by people. He publicly drunk wine, He made friends like Ibn Surayc, Mabad, Garid and Ibn Aise were poet and singer. Walid's antithetical acting to the provisions of the Islamic religion was The situation caused the most disturbing in society. Situations such as his squandering of puclic purse and showing favor between the tribes and depriving almost all of the governors and period of his caliph was killed of Yahya b. Zayd b. Ali b. Huseyin b. Ali and Halid b. Abdullah el-Kasri that His death contributed to the downfall of Ummayads because of the rivalry between Kaysis and Kelbis, took surtax of Mavalî was effective to emerge an opposite nascency.

In this way, his political competitors found supporters and leadership of III. Yazid b. I. Valid made the coup succesfully. But this coup paved the way for making Umayyad Dynasty weaker and falling.

Keywords:Umayyads, II. Walid, III. Yazid, The Coup (Stroke), History of Islam

GİRİŞ

Yakın zamanda yaşamış olduğumuz 15 Temmuz darbe girişimi ile yüzlerce vatandaşımız şehit olmuş ve ülkemiz büyük bir sarsıntı atlatmıştır. İnsanlarımızın "Darbe" kelimesinden başlayarak geçmişte yapılmış darbe girişimleri ve millet olarak yaşadığımız darbe teşebbüsleri hakkında bilgi sahibi olması için düzenlenen bu sempozyum takdire şayandır. Bu vesile ile Adnan Menderes Üniversitesi tarafından düzenlenmiş olan Darbe Sempozyumuna katılarak küçük de olsa bir katkıda bulunmaktan memnuniyet duyduğumu belirtmek isterim.

Tarihi süreçte darbelerin oluş şekillerini ve sebeplerini dikkate alırsak şu şekilde bir maddelendirme yapabiliriz:

a. Etnik
b. Beşerî
c. Askerî
d. Sosyal
e. Ekonomik
f. Dînî

Bu çalışmada ele alınan III. Yezid b. I. Velid'in darbe hareketinde de bu maddelerin çoğunluğu etkilidir. Öncelikle darbenin tanımı yapılacak, daha sonra kendisine karşı darbe yapılan halife II. Velid b. II. Yezid'in dönemi hakkında kısaca bilgi verilecektir. Darbe teşebbüsünde bulunan ve ihtilal hareketini gerçekleştiren III. Yezid b. I. Velid'in hayatı, kişiliği ve kaderiye mezhebi ile ilişkisi üzerinde durulacaktır. Değerlendirme bölümünde ise 15 Temmuz darbe girişiminden farklı ve benzer yönleri tespit edilecektir.

Darbe'nin Tanımı

"Darbe" kelimesi Arapçada " **ضرب**" darabe" fiilinden " **ضربة**"şeklinde isimleşmiş bir kelimedir.

"**ضرب**" "darabe" kelimesi sözlükte vurma, vuruş, çarpış, kaygılı, parçalamak, kırmak, bir değneği toprağa çakmak, birisine değnekle vurmak, para basmak, bir kimseyi manen yıkan olay veya eylem, felaket, musibet gibi anlamlara gelir.[1] Bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yol-

1 İsmail Parlatır, Gözaydın Nevzat, Zülfikar, Hamza, **Türkçe Sözlük**, c. I, Ankara, 1998,

lardan yararlanarak hükümeti istifa ettirmek veya rejimi değiştirecek şekilde yönetimi devirme işine darbe denir.[2]

II. Velid b. II. Yezid Dönemi Genel durum

II. Velid b. II. Yezid[3] b. Abdülmelik b. Mervan b. Hakem, Ebu'l-Abbas el-Ümevi ed-Dımeşkî[4] amcası Hişam b. Abdülmelik'ten sonra ikinci veliaht olarak babası tarafından[5] amcası Mesleme b. Abdülmelik'in tavsiyesi ile tayin edilmişti. O sıralarda on bir yaşında idi.[6] II. Yezid b. Abdülmelik'in daha sonra pişman olduğu ve kardeşi Hişam'ı veliahtlıktan çekilmesi için ikna etmeye çalıştığı da kaynaklarda belirtilir.[7]

Hişam ilk zamanlarda II. Velid'e karşı yakın ilgi göstermiştir.[8] Ancak II. Velid'in dîni hafife alması, açıktan şarap içmesi, kendisine içki arkadaşları edinmesi gibi sebeplerden dolayı onu ıslah etmek istemiştir. Hac Emiri olarak görevlendirmiştir. Fakat II. Velid'in doğru yolu bulma gibi bir niyetinin olmadığını anladıktan sonra onu veliahtlıktan azletmek ve oğlu Mesleme b. Hişam'ı halifeliğe hazırlamak istediyse de başarılı olamamıştır.[9] II. Velid amcasının ölümünden sonra otuz beş yaşında[10] hilâfet makamına oturdu (6

s. 529; İbn Manzur, **Lisânü'l-Arab**, c. IV, Kahire, 1119, s. 2565; Yaşar Çağbayır, **Türkçe Sözlük**, c. I, İstanbul, 2007, s. 1105-1106; Rohi Baalbaki, **al-Mawrid**, Beyrut, 1990, s. 706-707.

2 İsmail Parlatır, **Türkçe Sözlük**, c. I, s. 529.

3 Künyesi Ebu Abbas'tır. Kendisine "Baytar" lakabı takılmıştır. Bkz. Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Cabir (ö. h. 279), **Ensâbü'l-Eşrâf**, c. IX, Beyrut, 1996, s. 127.

4 İbn Kesîr, İmadüddin Ebu'l-Fida İsmail İbn Ömer b. Kesîr el-Kureyşî ed-Dımeşkî (ö. h. 774), **el-Bidaye ve'n-Nihaye**, c. XIII, 1998, s. 168.

5 İbn Kesîr, **el-Bidaye**, c. XIII, s. 160; Saim Yılmaz, "Veliaht", **TDVİA**, c. 43, İstanbul, 2013, s. 29.

6 Belâzurî, **el-Ensâbü'l-Eşrâf**, c. IX, s. 129; Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir (ö. h. 310), **Tarihu'l-Taberî, Tarihu'l-Rusul ve'l-Muluk**, thk. Muhammed Ebu Fazıl İbrahim, c. VII, Kahire, 1965, s. 209; el-İsfehânî, Ebu'l-Ferec Ali b. Hüseyin (ö. h. 356), **Kitâbü'l-Eğânî**, thk. İhsan Abbas, c. VII, Beyrut, 2008, s. 6; İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasen İzzeddin Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed el-Cezeri (ö. h. 630), **el-Kâmil fi't-Tarih**, c. IV, Beyrut, 1987, s. 347.

7 Yakûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb (ö. h. 292), **Tarihu'l-Yakubî**, c. II, s. 376.

8 Taberî, **Tarih**, c. VII, s. 209; İsmail Hakkı Atçeken, "Velid II", **TDVİA**, c. 43, İstanbul, 2013, s. 31.

9 Taberî, **Tarih**, c. VII, s. 209-210; İbn Kesîr, **el-Bidâye**, c. XIII, s. 160-161; Julius Wellhausen, **Arap Devleti ve Sukutu,** Çev. Fikret Işıltan, Ankara, 1963, s. 166.

10 Yakûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb (ö. h. 292), **Tarihu'l-Yakubî**, c. II, s. 396-397.

Rebîülâhir 125 / 6 Şubat 743).[11] İslam tarihinde "Fasık Velid" olarak adlandırıldığı da olmuştur.[12]

II. Velid halifelik mührünü alır almaz hemen Hişam tarafından hapse atılan eski kâtibi İyaz'ın salıverilmesi için emir verdi. İyaz hapishaneden çıktı ve hazinenin kapılarını mühürledi.[13] Hişam b. Abdülmelik Rusafe'de vefat etmişti. On dokuz yıl dokuz ay yirmi bir gün hilafet görevine devam etmişti. Hişam'ın cenazesini yıkamak için hazine görevlisinden iki kulplu bakır bir kap istediler, ancak II. Velid'in kâtibi İyaz, verilmesine müsaade etmedi. Ödünç bir kap bulunarak Hişam'ın cenazesini yıkandı. Cenaze namazını oğlu Mesleme kıldırdı ve Rusafe'ye defnedildi.[14]

II. Velid, Hişam'ın ölümünün hemen ardından, Abbas b. I. Velid b. Abdülmelik b. Mervan'a, Rusafe'ye gitmesini, Mesleme b. Hişam hariç, Hişam'ın çocuklarının mallarına el koymasını emretti. Mesleme'yi istisna tutmuştu çünkü Mesleme, babasından II. Velid'e yumuşak davranmasını isterdi. Abbas, II. Velid'in emrettiklerini hemen yerine getirdi.[15]

II. Velid, Hişam'ın ailesine ve taraftarlarına büyük bir baskı ve zulüm yaptı.[16] Bir rivayete göre II. Velid, amcası oğlu Süleyman b. Hişam'a yüz kırbaç vurdurmuş,[17] başını traş ettirmiş, sakalını yoldurmuş ve onu, Umman'a sürgüne göndermiş, hatta orada zindana attırmıştır. II. Velid'in ölümüne kadar orada tutuklu kalmıştır. [18]

II. Velid, Hişam'ın yazışmalarına bakarak hangi valilerin kendisi aleyhinde olduğunu, hangi valilerin de kendisini desteklediğini ortaya çıkardı. Bunun üzerine kendisine karşı olanları görevinden uzaklaştırmaya karar verdi. Kendisini savunanları ise önemli görevlere getirdi ve onlara ihsanda bulundu. Kendisine karşı olanları görevinden almasının yanında çeşitli işkencelere tabi tuttu.[19]

II. Velid halife olunca Ermeniye valisi Mervan b. Muhammed ona bir

11 İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, c. IV, s. 467; İbn Haldun, Abdurrahman b. Haldun (ö. h. 808), **Tarihu İbn Haldûn**, c. III, Beyrut, 2000, s. 129; Wellhausen, **Arap Devleti ve Sukutu,** s. 164; Atçeken, "Velid II", s. 32,

12 Bkz. İhsan Süreyya Sırma, **Hilafetten Saltana Emeviler Dönemi**, İstanul, 1991, s. 120.

13 İbn Haldun; **Tarih,** c. III, s. 129.

14 İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, c. IV, s. 465.

15 İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, c. IV, s. 469; İbn Haldûn, **Tarih**, c. III, s. 129.

16 İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, c. IV, s. 469-70.

17 İbn Haldun, **Tarih**, c. III, s. 133; Wellhausen, **Arap Devleti ve Sukutu,** s. 167.

18 Belâzurî, **el-Ensâbü'l-Eşrâf**, c. IX, s. 166; İbn Kesîr, **el-Bidaye,** c. XIII, s. 175.

19 Ali Muhammed Sallâbî, **Emeviler Dönemi II**, Terc. Harun Ünal, İstanbul, 2009, s. 692; Şaban Öz, **İslam Tarihi**, Konya, 2013, s. 120.

mektup yazarak halife olmasından duyduğu memnuniyeti bildirdi. Kendisinin ve Ermeniye halkının ona biat ettiğini belirtti.[20]

II. Velid, Nasr b. Seyyar'ı Horasan'ın müstakil valisi yaptı. Ancak Yusuf b. Ömer, II. Velid'in yanına gelerek Horasan valiliğinin yeniden kendisine verilmesi halinde yüksek meblağda bir parayı II. Velid'e vereceğini söylemesi üzerine halife onu Hişam dönemindeki gibi tekrar Horasan valiliği görevine geri getirdi. Çünkü II. Velid, Hişam b. Abdülmelik döneminde tasarruf tedbirleri ile devlet hazinesinde birikmiş olan parayı çok kısa sürede tüketmişti.[21] Nasr b. Seyyar ile amilleri de Yusuf b. Ömer'in emri altına verildiler.[22]

II. Velid, h.125/m.742 yılında, önce oğullarından Hakem'i, sonra da Osman'ı kendisinden sonra göreve gelmek üzere veliaht tayin etti ve onlar için biat aldı.[23] Bu biatı Irak ve Horasan valisi Yusuf b. Ömer'e gönderdi. Yusuf b. Ömer'de Horasan'daki amili Nasr b. Seyyar'a, biat emrini gönderdi.[24]

Muhammed b. Hişam b. İsmail el-Mahzumi, Medine, Mekke ve Taif valilikleri görevini yürütmekteydi. II. Velid, onu görevinden uzaklaştırarak Yusuf b. Muhammed es-Sakafi'yi getirdi.[25] Yusuf b. Muhammed es-Sakafi, Muhammed b. Hişam ve kardeşi İbrahim'i Medine'ye getirdi ve insanların arasına çıkardı. Burada onları horlayarak küçük düşürdü. Çünkü bunlar Hişam'ın dayılarıydılar. Daha sonra da onları Şam'a gönderdi. II. Velid'in huzuruna çıkartıldılar. II. Velid, bunlara sopa vurulmasını emretti. Muhammed b Hişam, II. Velid'e: "Sizden yakınlık istiyorum dedi. II. Velid ise ona: "Aramızda ne gibi bir yakınlık var?" diye sordu. Muhammed: "Resulullah(s.a.v.) had cezası dışında bir kişiye sopa vurmayı nehy etti" cevabını verdi. II. Velid, bunun üzerine: "Sana kısastan dolayı had cezası uyguluyorum. Sen amcamın oğlu ve Emirü'l-Mü'minin Hz. Osman'ın oğluna kötü muamele yapanların ilkisin" dedi. Sonrada onların Irak valisi Yusuf b. Ömer'e gönderilmesini emretti.[26] Yusuf b. Ömer onlara ölünceye kadar işkence yaptı.[27] Para ve mallarına el koydu.[28]

II. Velid, Sa'd b. İbrahim'i Medine kadılığından azlederek yerine Yahya b. Said el-Ensari'yi görevlendirdi. Deniz kuvvetlerinin başına Esved b. Bilal el-Müharibi'yi getirdi. İlk olarak Esved b. Bilal'i Kıbrıs'a göndererek halkın Şam'a veya Bizans'a gitmelerini sağladı. Kıbrıslılardan bir kısmı İslam'ı kabul ettiler ve Şam'a geldiler. Diğerleri ise Bizans'a gitmeyi tercih ettiler.[29]

20 İbn Kesîr, **el-Bidaye**, c. XIII, s. 163.
21 Wellhausen, **Arap Devleti ve Sukutu,** s. 169.
22 İbn Kesîr, **el-Bidaye**, c. XIII, s. 164.
23 Taberî, **Tarih**, c. VII, s. 218; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, c. IV, s. 470; İbn Haldun, **Tarih**, c. III, s. 129.
24 İbn Kesîr, **el-Bidaye**, c. XIII, s. 164; İbn Haldun, **Tarih**, c. III, s. 129.
25 İbn Kesîr, **el-Bidaye**, c. XIII, s. 164
26 İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, c. IV, s. 473.
27 Taberî, **Tarih,** c. VII, s. 227.
28 İbn Kesîr, **el-Bidaye**, c. XIII, s. 165.

II. Velid, halife olduktan sonra oyun oynamayı, zevk ve sefa peşinde koşmayı, içki içmeyi, ava gitmeyi, daha da artırdı. Fasıklarla arkadaşlık etmeye devam etti.[30] Allah'ın haramını hiçe sayar, günah işlemekten çekinmezdi.[31] Hiç kimseden de utanmazdı. Dış görünüşü itibarı ile de asi, müstehcen ve isyankâr bir şairdi.[32] İbn Sureyc, Mabed, Garid ve İbn Aişe gibi şair ve şarkıcılar onun en yakın dost ve danışmanları idi.[33] Şarkıcılarla birlikte oturur açıkça içki içer, raks ederdi. Onun zamanında devlet ricalinden ve halktan şarkı tutkunu olmayan kalmamıştı. Kadın şarkıcılar tutardı. Onları gittiği yerlere götürürdü. Üstünü başını yırtar, edepsiz şakalar yapar ve çırılçıplak olurdu. II. Velid'in tahtına hiç uğramadan iki gece sürekli eğlendiği zamanlar olurdu.[34]

Hz. Hüseyin'in torunu Zeyd b. Ali, h.122/m.740 yılında Kufe'de biat almaya başladı. İnsanları Allah'ın kitabı ve Rasûllahın sünnetine ve bidatlerin söndürülmesine davet ediyordu. Bu durumdan haberdar olan Yusuf b. Ömer'in kuvvetleri tarafından Hişam b. Abdülmelik döneminde öldürüldü.[35] Zeyd'in öldürülmesinden sonra oğlu Yahya önce Belh'e oradan Serahs'a, oradan da Beyhak'a gitmişti. Bu süreçte halife Hişam ölmüş onun yerine II. Velid halife olmuştu. II. Velid'in valisi Nasr b. Seyyar, Salem b. Ahvez'i sekiz bin kişilik bir birlikle o sırada Cürcan'da bulunan Yahya'nın üzerine gönderdi. Aralarında, üç gün süren şiddetli çarpışma yaşandı. Savaş sırasında Yahya'nın alnına bir ok isabet etti ve Yahya öldü. Yahya'nın adamları da burada öldürüldü.[36] Nasr b. Seyyar'ın komutanlarından Sevre b. Muhammed el-Kindi Yahya'nın başını kesti ve mallarını yağmaladı.[37]

Yahya'nın başı Nasr b. Seyyar'a gönderildi. Nasr da Yusuf b. Ömer'e oda II. Velid'e gönderdi. Şam'da Yahya'nın başı teşhir edildi cesedi ise Cüzcan'da asıldı. Yahya'nın cesedi burada Ebu Müslim'in ortaya çıkışı ve Horasan'ı ele geçirmesine kadar asılı olarak kaldı.[38] Bu durum bölgedeki Emevi düşmanlığını ve özellikle de II. Velid'e karşı olan nefreti arttırmıştır.

29 Taberi, **Tarih**, c. VII, s. 227; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, c. IV, s. 474.
30 İbn Esîr, **el-Kâmil**, c. IV, s. 479.
31 el-İsfehânî, **Kitâbü'l-Eğânî**, c. VII, s. 5.
32 İbn Kesîr, **el-Bidaye**, s. XIII, s. 170.
33 Taberi, , **Tarih**, c.VII, s.209-210; Mes'ûdî, Ebu Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (ö. h. 346), **Murucu'z-Zeheb,** Beyrut, c. III, s. 217.
34 Mes'udi, **Murucu'z-Zeheb**, s. 225-226.
35 İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, c. IV, s. 452-454.
36 Taberi, **Tarih**, c. VII, s. 228-230; İbn Kesir, **el-Bidaye**, c. XIII, s. 167.
37 Taberi, **Tarih**, c.VII, s. 230; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, c. IV, s. 471-472.
38 Mes'ûdî; **Murucu'z-Zeheb**, c. III, s. 225; İbnü'l-Esir, **el-Kâmil**, c. IV, s. 472; İbn Haldun, **Tarih**, c. III, s. 130.

II. Velid döneminin bir diğer önemli olayı ise Hişâm döneminde on beş yıl Irak valiliği yaptıktan sonra görevinden alınıp tutuklanan ve ardından serbest bırakılan Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin öldürülmesidir.[39] Halid b. Abdullah, II. Velid b. II. Yezid'in hac yapmak istediğini ve bu esnada Kabe'nin damında içki içmek istediğini duymuştu. Ancak halk II. Velid'i parçalayarak öldürmek niyetindeydi. Halid bu durumu II. Velid'e bildirmiş ve bu işten vazgeçmesini istemişti.[40] Bunun üzerine II. Velid, Halid'e baskı yaparak bu planı yapanların isimlerini istedi. Ancak Halid konuşmadı. Yusuf b. Ömer 50 milyon dirhem karşılığında Halid'i II. Velid'den satın aldı. Çeşitli şekillerde işkenceye maruz kalan Hâlid bacakları kırılarak ve testere ile kesilerek işkence ile öldürüldü.[41] II. Velid'in Halid b. Abdullah'a müteşekkir olması gerekirken[42] onu öldürtmesi kendisi açısından iyi olmadı. Güney Araplarının sevgisini kazanmış olan ve bölgede uzun yıllar valilik yapmış olan Halid b. Abdullah'ın ölümü de özellikle güney Araplarının II. Velid'den nefret etmesine sebep olmuştu Halid'in tek suçu II. Velid'in iyiliğini düşünmekti. Buna rağmen sonu kötü oldu.

III. Yezid b. I. Velid ve Halifeliği Ele Geçirmesi

III. Yezid'in babası I. Velid b. Abdülmelik b. Mervan b. Hakem b. Ebi'l-As'dır. III. Yezid " en-Nakıs" diye lakablanmıştır.[43] Onun halifeliği dönemi Emevi devletinin zirve noktası olarak kabul edilir. Bu dönemde İslam fetihleri hızla yayılmış Müslüman askerler Sind bölgesinde Deybul (Karaçi) ve Pencab bölgesinin en büyük şehri Multan'ı fethetmişlerdi. Diger taraftan Kuteybe b. Müslim önderliğinde Buhara, Beykent ve Semerkant şehirleri alınarak Maveraünnehir bölgesinin fethi gerçekleşmiş ve Müslümanlar Çin sınırına dayanmışlardı. Batıda ise Musa b. Nuseyr ve Tarık b. Ziyad, Endülüs bölgesinin fethini gerçekleştirmişler ve Fransa içlerine kadar ilerlemişlerdi.

Annesi ise Şahferid bnt. Fîrûz b. Yezdicerd b. Şehriyâr b. Kisrâ Ebrûz b. Hürmüz b. Enûşirvân b. Kisrâ b. Kubaz b. Fîrûz b. Yezdicerd b. Behram Cur b. Yezdicerd b. Sabur b. Zü'l-Ektaf b. Ezdişir'dir.[44]

Arap asıllı olmayan azat edilmiş bir cariyeden doğma ilk Emevî halifesi olan III. Yezîd'in[45], anne tarafından ninelerinden biri Bizans kayserinin, biri de Türk hakanının kızı[46] olduğundan anne ve babasının nesliyle iftihar ederek, "Ben Kisra'nın oğluyum, babam Mervan'dır, Kayser dedemdir, başka bir dedem de Hakan'dı." dediği zikredilir.[47]

Emevi devletinin yönetim şekli dikkate alınırsa III. Yezid'in bu ifadeleri önemlidir. Çünkü Emeviler kurulduğu andan itibaren birkaç halife istisna etnik unsura hatta kabileciliğe önem vermişlerdir. Halk Yemenî, Mudârî, Arap-Mevâlî şeklinde sınıflara ayrılmış ve bu gruplar arasında her zaman mücadele meydana gelmiştir. Mevali'ye karşı haksız uygulamalar yapılmış, her zaman ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmüşler[48] ve kendilerinden vergi alınmıştır. Bunun bir sonucu olarak Mevâlî, Emeviler'e karşı yapılan isyanlarda her zaman yerini almıştır. Mevali, III. Yezid'i destekliyordu. Emevi Devletini tarih sahnesinden kaldıran Abbasi ihtilalinde de Mevali önemli bir rol üstlenmiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi II. Velid, Halid b. Abdullahı feci şekilde öldürtmüş[49] ve güney Araplarının devletin düşmanı olmasını sağlamıştı. Valiliklere tamamen kuzey Araplı kişileri atıyor ve güneylilere karşı baskıcı bir tutum sergiliyordu. Onun bu tutumu güney Araplarının III. Yezid'i desteklemelerini sağladı.

Yahya b. Zeyd b. Ali'nin de öldürülmesi ve cesedinin de asılı tutulması Hz. Ali taraftarlarının da II. Velid'e karşı III. Yezid'in yanında hareket etmelerini sağladı.

II. Velid, Hişam[50] ve Süleyman b. Abdülmelik'in çocuklarına karşı düşmanca bir tavır sergiliyordu. Velid b. Abdülmelik'in çocukları, II. Velid'e karşı, aşırı bir düşmanlık besliyorlardı. Aynı şekilde Hişam'ın çocukları da I. Velid b. Abdülmelik'in çocuklarının yanında yer alıyordu. Özellikle III. Yezid, II. Velid'e en çok karşı çıkanlardandı. Çünkü II. Velid, onu Hişam zamanında öldürülen Kaderilerin lideri Gaylan ed-Dımaşkî'nin sözlerinden etkilendiği için diğer kardeşleriyle beraber azarlamış, hakaret etmiş ve bazılarını hapse atmıştı.[51] Her iki ailenin II. Velid'e karşı cephe almalarının en önemli sebebi siyasi amaçlarıydı, yani taht kavgası yüzündendi.[52]

39 Ayrıntılı bilgi için Bkz. Mustafa Demirci, Emevilerin Irak Valisi Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin Hayatı ve Faaliyetleri, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, c. IV, S. 3, Samsun, 2004, s. 62-74.
40 Belâzurî, **el-Ensâbü'l-Eşrâf,** c. IX, s. 167; Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebi (ö. h. 748), **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, c. V, Beyrut, 1981, s. 372.
41 İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, s. IV, s. 478; İbn Kesir, **el-Bidaye**, c. XIII, s. 173; İbn Haldun, **Tarih**, c. III, s. 131.
42 Wellhausen, **Arap Devleti ve Sukutu,** s. 169-170.
43 Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, c. V, s. 375.
44 Belâzurî, **Ensâbü'l-Eşrâf**, c. IX, s. 189.
45 Ali Aksu, Yezid b. Velid'in Hayatı ve Halifeliği, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2000, Sivas, s. 285; Mevlüt Koyuncu, "Yezid b. Velid b. Abdülmelik", **Tarih Dergisi**, İstanbul, 2000, s. 283.
46 Yılmaz Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar İslam Devletleri**, c. I, Ankara, 2005, s. 103.
47 İbn Kesir, **el-Bidaye**, c. XIII, s. 192; Mevlüt Koyuncu, "Yezid III", **TDVİA**, c. 43, İstanbul, 2013, s. 516.
48 Yılmaz Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, c. I, s. 95-96.
49 Belâzurî, **el-Ensâbü'l-Eşrâf**, c. IX, s. 167.
50 İbn Kesir, **el-Bidaye**, c. XIII, s. 175.
51 Belâzürî, **el-Ensâbü'l-Eşrâf**, c. IX, s. 165-166; Taberi, **Tarih**, c. VII, s. 232
52 Ali Aksu, "Yezid b. Velid'in Hayatı ve Halifeliği", s. 286.

III. Yezid'in en önemli destekçileri arasında Kaderi düşünceye sahip kişiler mevcuttu. III. Yezid'in Kaderiye[53] görüşünü benimsediği yönünde mutezilenin iddiası vardır. Montgomery Watt da bunu kabul eder.[54] İbn Esir de III. Yezid'in Kaderiye mezhebine bağlı olduğunu belirtir.[55]

II. Velid'in, III. Yezid ve Süleyman b. Hişam ailesine karşı uyguladığı bu olumsuz tavır, onların kendisini hafife almalarına, küfürle, [56] hatta livatacılıkla suçlamalarına sebep oldu.[57]

III. Yezid de bunu iyi değerlendirerek II. Velid'den razı olmayacaklarını belirtti. Ardından insanları onun ortadan kaldırılması için teşvik etti. Çünkü insanların çoğu III. Yezid'i sözüne ve dinine bağlılığından dolayı seviyorlardı.[58]

Her ne kadar başlangıçta II. Velid'i halk ağır vergilerden kendilerini kurtaran bir kurtarıcı gibi görseler de II. Velid'in yaşayışı zamanla ondan umutların kesilmesine sebep oldu. Onun şeriata aykırı hareket etmesi, içki içmesi kendisini spora, şiire, şarkıya vermesi, kadın şarkıcılar ve güzel sesli köleleri etrafında doldurması, muazzam at yarışlarının düzenlenmesi, devlet işleri ile ilgilenmemesi hatta kendisine gelen bir görevlinin sarayın etrafında elçiler var efendim, bir halifeye bu durum yakışmıyor demesi üzerine o görevliyi yere yatırtıp ölünceye kadar ağzından bir boru ile şarap döktürmesi[59] gibi sebepler de halk desteğinin azalmasına sebep oldu. Bu durumu iyi değerlendiren III. Yezid yaptığı görüşmeler neticesinde gizliden gizliye kendisi için biat almaya başladı. Ancak abisi Abbas b. I. Velid, II. Velid'i destekliyordu. III. Yezid'e özellikle abisinin desteğini alması tavsiye edildi.[60] Çünkü Araplarda yaş büyüklüğü önemli bir durumdu.

Abbas b. I. Velid, III. Yezid'in ilk girişimlerini başlattığı esnada Kastal'daydı. III. Yezid, kardeşi Abbas'ın yanına giderek onunla görüştü. Abbas, III. Yezid'in talebine olumsuz cevap verdi ve ona biat etmedi. III. Yezid geri döndü ve adamlarını çevreye göndererek gizlice halkın kendisine biat etmesini sağladı.[61] III. Yezid, daha sonra tekrar kardeşi Abbas'la görüşmeye gitti ancak Abbas III. Yezid'i yanından kovdu kendisini bağlayıp II. Velid'e göndermekle tehdit etti.[62]

Bu haber, Ermeniye valisi Mervan b. Muhammed'e ulaştı. Mervan, Said b. Abdülmelik b. Mervan'a bir mektup yazarak kendisinin Mervani ailesini ayakta tutan aile büyüklerinden birisi olduğunu söyleyerek halkın III. Yezid'e biat etmesine mani olmasını, onları fitneden sakındırmasını istedi. Said, Abbas b. I. Velid'e bir mektup yazarak bu işe engel olmasını istedi. Abbas, III. Yezid'i bir kez daha ikaz etti ve böyle yapması halinde ellerindeki devlet nimetlerinin yok olabileceğini hatırlattı.[63]

III. Yezid halktan gizlice bey'at aldıktan sonra bir gece Şam'a doğru yürüdü. Mizze halkından da kendisine bey'at alan III. Yezid, Şam'da Sâbit b. Süleyman b. Sa'd'ın evinde kaldı. I. Velid'in bulunmadığı bir sırada Şam'a girdi. Halkın çoğu geceleyin kendisine bey'at etti. Mizzelilerin kendi büyükleri Muaviye b. Musad'a bey'at ettiklerine dair haber kendisine ulaştı. III. Yezid de bir kaç arkadaşıyla birlikte yaya olarak Mizze'ye gitti. Muaviye'nin kapısını çaldılar. Geceleyin evine girdiler. III. Yezid, konuyu ona açtı. Muaviye b. Musad da ona bey'at etti. Sonra III. Yezid aynı gecede siyah bir merkebe binerek Kanat yolundan Şam'a döndü. Arkadaşlarına, mutlaka Şam'a silahlı olarak gireceğine dair yemin etti. Elbisesinin altında silah kuşandı ve öylece şehre girdi. II. Velid Şam'da yerine Abdülmelik b. Muhammed b. Haccac b. Yusuf es-Sakafi'yi vekil bırakmıştı ancak veba salgınından dolayı Abdülmelik b. Muhammed oğlunu vekil bırakarak Şam'dan ayrılmıştı, Güvenlik kuvvetlerinin komutanı da Ebü'l-Acc Kesir b. Abdullah es-Sülemi idi.[64]

III. Yezid, bir Cuma gecesi akşamdan sonra adamlarını gönderdi. III. Yezid'in adamları Feradis kapısındaki camide cemaatin arasına katıldılar ve yatsı namazını kıldılar. Namazdan sonra mescitte kendilerinden başka kimse kalmayınca III. Yezid de yanlarına geldi. Babu'l-Maksure'ye doğru yola çıktılar. Yolda giderken taraftarlarından bazı kişilerde onlara katıldı. Önemli bir direnişle karşılaşmadan şehre girdiler ve aralarında daha önce Şam'dan ayrılmış ve yerine oğlunu vekil bırakmış Abdülmelik b. Muhammed b. Haccac da dâhil olmak üzere II. Velid'in tüm görevlilerini yakaladılar. Güvenlik kuvvetlerinin başı Ebu'l-Acc da sarhoş olarak ele geçirildi.[65] III. Yezid ve adamları kendileri için tehdit gördükleri kişilerin üzerlerine silahlı kişiler gönderdiler.

53 **Kaderiye**: İnsanın kendi fiilini takdir ve yaratma kudretine sahip olduğunu ve Allah'ın kulun fiili üzerinde bir etkisi bulunmadığını ileri sürmelerinden dolayı bu isim verilmiştir. bkz. Kemal Işık, **Mutezile'nin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri**, Ankara, 1967, s. 57-58.
54 Montgomery Watt, **İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri**, Çev. Ethem Ruhi Fığlalı, Ankara, 1981, s. 104; Abdulnasır Süt, "Gaylân ed-Dımeşkî ve Kelamî Görüşleri", **Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 3, 2014, Bingöl, s. 6.
55 İbnü'l-Esir, **el-Kâmil**, c. IV, s. 499.
56 İbn Kesir, **el-Bidaye**, c. XIII, s. 175-176; ; İbnü'l-Esir, **el-Kâmil**, c. IV, s. 479.
57 Belâzürî, **el-Ensâbü'l-Eşrâf**, c. IX, 166, Taberi, **Tarih**, c. VII, s. 232; İbn Haldun, **Tarih**, c. III, s. 129; Mes'ûdî, **Mürûcü'z-Zeheb**, c. III, s. 228-229.
58 Belâzürî, **el-Ensâbü'l-Eşrâf**, c. IX, s. 167.
59 Bahriye Üçok, **İslam Tarihi, Emeviler, Abbasiler**, Ankara, 1968, s. 69-70.
60 Belâzürî, **el-Ensâbü'l-Eşrâf**, c. IX, s. 169; İbnü'l-Esir, **el-Kamil**, c. IV, s. 481.
61 Belâzurî, **el-Ensâbü'l-Eşrâf**, c. IX, s. 169; İbn Haldun, **Tarih**, c. III, s. 133.
62 Belâzurî, **el-Ensâbü'l-Eşrâf**, c. IX, s. 169; İbnü'l-Esir, **el-Kamil**, c. IV, s. 481; İbn Kesir, **el-Bidaye**, c. XIII, s.176.
63 Belâzurî, **el-Ensâbü'l-Eşrâf**, c. IX, s. 171.
64 Taberi, **Tarih**, c. VII, s. 240; İbn Kesir, **el-Bidaye**, c. XIII, s. 177; İbn Haldun, **Tarih**, c. III, s. 133.
65 İbnü'l-Esir, **el-Kamil**, c.IV, s.482; İbn Haldun, **Tarih**, c. III, s. 133.

Sabah olunca insanlar, gruplar halinde onlara katıldı. Mizzeliler, Sekasik, Curşlular, Hadiseliler, Deyr-i Zekkalılar ve Dariyyeliler gibi kabileler ile Ya'kub b. Muhammed b. Hani el-Absi, İsa b. Sebib et-Tağlebi, Humeyd b. Habib en-Nehai, Rib'i b. Haşim el-Harsi ve Cuheyne gibi ileri gelen kişiler de adamları ile birlikte III. Yezid'e biat ettiler. III. Yezid, Şam'ı ele geçirince beytülmalden halka bolca mal dağıttı.

III. Yezid, Şam'ı ele geçirdiğinde beytülmalden halka bolca dağıttı. Ardından Abdülaziz b. el-Haccâc, Mansûr b. Cumhûr, Ya'kub b. Abdurrahman b. el-Kelbî ve el-Humeyd b. Habib el-Lahmî'yi, el-Buhrâ'da bulunan II. Velid üzerine gönderdi.[66]

Bu arada II. Velid'in azatlısı hemen bir yarış atına binmiş ve at çatlayıncaya kadar koşturarak Amman'a bağlı Ağdef'te bulunan II. Velid'e durumu bildirmişti. II. Velid buna inanmadı ve onu iyice döverek hapsetti. Olanları öğrenmesi için Ebu Muhammed Abdullah b. Yezid b. Muaviye'yi Şam'a gönderdi. Ebu Muhammed, Abdurrahman b. Musad ile görüştükten sonra III. Yezid'e biat etti.[67]

Ebu Muhammed'in III. Yezid'e biat ettiği haberi II. Velid'e ulaşınca Yezid b. Halid b. Yezid b. Muaviye, "Hıms'a kadar git ve orada kal; çünkü orası sarp ve muhkem bir yerdir. III. Yezid'in üzerine de süvariler gönder" dedi. Abdullah b. Anbese ise "Bir halifeye; savaşmadan askerlerini ve kadınlarını terk etmek yakışmaz. Allah Müminlerin Emirini güçlendirir ve ona yardım eder" diyerek darbecilere karşı savaşmasının daha uygun olacağı görüşünü beyan etti. II. Velid Anbese'nin görüşünün daha uygun olduğunu düşünerek Bahra'daki Nu'man b. Beşir'in sarayına kadar geldi.[68]

III. Yezid, II. Velid'in üzerine Abdülaziz b. Haccac b. Abdülmelik komutasında bir ordu hazırlayıp göndermişti. Abdülaziz, II. Velid ile karşı karşıya geldi. Bu arada III. Yezid'in kardeşi Abbâs b. I. Velîd, II. Velid'e mektup yazarak kendisine yardıma geleceğini söyledi. Abbas'ın II. Velid'e yardım için yola çıktığını öğrenen Abdülaziz, Mansur b. Cumhur'u onun üzerine gönderdi. Mansur, Abbas'ı yakaladı ve Abdülaziz'e getirdi. Abdülaziz Abbas'tan kardeşi III. Yezid'e biat etmesini istedi. İstemeyerek de olsa Abbas kardeşi III. Yezid'e biat etti[69] ve; "Biz Allah'a döneceğiz. Olanlar şeytanın hilelerinden bir hiledir, Mervan oğulları mahvoldu" dedi.[70] Savaş esnasında Abbas'ın III. Yezid'e biat ettiği söylenerek, bir bayrak açıldı ve bu Abbas'ın bayrağıdır. Kim Abbas'ın yanında olursa güvendedir denilerek çağrılar yapıldı. Kısa

66 Belâzurî, **el-Ensâbü'l-Eşrâf**, c. IX, s. 174-175.
67 İbn Haldun, **Tarih**, c. III, s. 134.
68 İbnü'l-Esir, **el-Kamil**, c. IV, s. 483.
69 İbn Haldun, **Tarih**, c. III, s. 134.
70 el-İsfehânî, **Kitabu'l-Eğânî**, c. VII, s. 60; İbnü'l-Esir, **el-Kamil**, c. IV, s. 483.

sürede insanların çoğu II. Velid'in yanından ayrıldılar ve Abdülaziz ve Abbas'ın yanına geçtiler.[71]

II. Velid, Abdülaziz'e bir haber göndererek, elli bin dinarla, Hıms'ı kendisine verme karşılığında savaştan vazgeçmesini istedi. Abdülaziz bunu kabul etmedi ve savaşa devam etti. Çok şiddetli bir savaşın ardından II. Velid, saraya girdi ve kapısını kapattı. Abdülaziz sarayı kuşatmıştı. II. Velid, kapıya yaklaşarak karşı taraftan haya ve şeref sahibi birisi ile görüşmek istediğini söyledi. Yezid b. Anbese es-Sekseki: "Benimle konuşabilirsin" dedi. II. Velid ona: "Ey Sekseklerin kardeşi ben sizin hediyelerinizi vermedim mi, sizden sıkıntılarınızı gidermedim mi, sizin fakirlerinize infakta bulunmadım mı, kötürümlerinize hizmet etmedim mi?" dedi. Yezid b. Anbese: "Biz seninle kendimiz için savaşmıyoruz. Seninle Allah'ın haramlarını çiğnediğin, şarap içtiğin, üvey kardeşlerinin anneleri ile evlenerek Allah'ın emirlerini hafife aldığın için savaşıyoruz" diye cevap verdi. II. Velid: "Yeter ey Seksek'in kardeşi, ömrüme yemin olsun ki çok konuştun ve aşırı gittin, Allah'ın helal kıldığı şeylerde senin zikrettiklerinin çoğu vardır" dedi.[72]

II. Velid, onlarla bir anlaşma sağlayamayınca odasına çekildi ve mushafı eline alıp okudu. Orada bulunanlardan önce Yezid b. Anbese duvara tırmandı ve içeriye girdi. II. Velid'i yakalayıp hapsederek durumu hakkında diğerleriyle görüşmek istiyordu. Ancak İbn Anbese'nin arkasından on kişi daha duvardan atlayarak II. Velid'in yanına geldiler. Bunlar içinde Mansur b. Cumhur ve Abdüsselam el-Lahmi de vardı. Abdüsselam II. Velid'in başına, Seriy b. Ziyad b. Ebi Kebşe de yüzüne vurdu. II.Velid, pek çok kılıç darbesine maruz kaldı ve öldürüldü.[73]

Bunlar II. Velid'in başını keserek III. Yezid'e getirdiler. II. Velid'in başı getirildiğinde III. Yezid yemek yiyordu. III. Yezid, II.Velid'in başını görünce hemen secdeye gitti. Yezid b. Anbese kendisine II. Velid'in söylediklerini anlattı. II. Velid'in son sözleri şunlardı: "Allah sizin bozuk işlerinizi düzeltmesin, dağınık işlerinizi bir araya getirmesin, bir araya gelemeyesiniz." III. Yezid, II. Velid'in başının asılmasını emretti. Yezid b. Ferve ona bir Harici'nin başının asılabileceğini, amcaoğlu II. Velid'in ise bir halife olduğunu söyledi.[74] Eğer başını asarsa halkın II. Velid'e acıyacağını ve ailesinin de III. Yezid'e kızabileceğini ifade etti. Ancak III. Yezid onun söylediklerine itibar etmedi ve II. Velid'in başını bir mızrağa taktırarak Şam sokaklarında dolaştırdı. Bu başın II. Velid'in kardeşi Süleyman b. II. Yezid'e verilmesini emretti. Süleyman'a II. Velid'in başı getirilince: "Onu uzaklaştırın. Şehadet ederim ki, II. Velid

71 Ali Muhammed Sallabi, **Emeviler II**, s. 707.
72 el-İsfehânî, **Kitabu'l-Eğânî**, c. VII, s. 61; İbnü'l-Esir, **el-Kamil**, c. IV, s. 484; İbn Kesir, **el-Bidaye**, c. XIII, s. 180; İbn Haldun, **Tarih**, c. III, s. 134.
73 Belâzurî, **el-Ensâbü'l-Eşrâf**, c. IX, s. 178; İbnü'l-Esir, **el-Kamil**, c. IV, s. 484.
74 İbn Haldun, **Tarih**, c. III, s. 133-134.

alkolik, deli ve fasıktı. III. Yezid benim fasıktan yana olmamı istiyor" dedi.[75]

II. Velid'in öldürülmesi üzerine bir konuşma yapan III. Yezid onun kötü işler yaptığını bunun sonucu da öldürüldüğünü belirtti. Arkasından şu konuşmayı yaptı: "Ey insanlar! Kendim için taşı taş, kerpici kerpiç üzerine koymamaya ve nehri kiraya vermemeğe size söz veririm. Ayrıca zati malımı çoğaltmayacağım ve bu malları eşime ve çocuklarıma vermeyeceğim. Bir şehrin ihtiyacını karşılamadan bu şehrin malını başka bir yere aktarmayacağım. Eğer fazla gelirse, arta kalanı o şehrin yakınındaki şehre naklederirim. Sizi sınırlarınızda toplayarak fitneye düşürmem. Kapımı size kapatmam. Vergi mükellefine fazla vergi yüklemem. Her yıl yaptığınız bağışlar kendinize ait olacaktır. Yine her ay vereceğiniz erzak da sizindir. Böylece en uzakta olanlar ile en yakında olanlar aynı olacaklardır. Eğer verdiğim sözü tutacak olursam bana itaat ediniz, şayet sözlerimi yerine getiremeyecek olursam ve tövbe de etmezsem beni hilafet makamından uzaklaştırınız. Benim verdiklerimi veren daha iyi birini tanıyorsanız ve ona biat etmek istiyorsanız o kişiye ilk ben biat ederim. Ey insanlar Allah'a isyanın olduğu yerde mahlûka itaat olmaz."[76]

III. Yezid'in hutbesinin mahiyetine bakarsak II. Velid döneminde halkın nelerden rahatsız olduğunu anlayabiliriz. Bir yıl üç ay kadar iktidarda kalan, h.126/m.743 yılının Cemaziyel-Âhir ayında otuz sekiz, kırk yaşlarında öldürülen[77] II. Velid, Emevi tarihinde Emevi hanedanlığı mensupları tarafından, görevi başında öldürülen ilk ve tek Emevi halifesi olmuştur.

DEĞERLENDİRME

Girişilen darbe teşebbüslerinin başarıya ulaşmasında bazı unsurlar önemlidir. Bunların en önemlisi "Lider"'dir. Darbeyi yapmaya çalışan grup açısından olduğu gibi darbe yapılan kişi ve yönetim için de "Lider" önemlidir. Bu bağlamda darbe teşebbüsünde bulunan III. Yezid b. I. Velid halk arasında sevilen, sözüne güvenilen, halkı doğru yola çağıran, Emevi halifelerinin müzik ve eğlenceden uzak durması gerektiğini savunan bir kişidir. Aynı zamanda Emevi devletinde birkaç halife istisna hep dışlanmış durumdaki mevaliyi de söylemleriyle kendi tarafına çeken bir kişidir. Babası I. Velid b. Abdülmelik dönemi de Emevi devletinin zirve dönemidir. Babasından dolayı olumlu bir izlenim bırakmıştır. Kendisine karşı darbe teşebbüsünde bulunulan II. Velid b. II. Yezid ise daha veliahtlığında halk arasında açıktan içki içmesi, dinin temel esaslarına aykırı harekette bulunması, özellikle Kâbe'nin üzerinde içki içmeyi planlaması ve bunun halk tarafından öğrenilmesi hem halk desteğini kaybetmesine hem de asker içinden kendisine karşı olumsuz düşünceler

75 İbnü'l-Esir, **el-Kamil**, c. IV, s. 485.
76 İbnü'l-Esir, **el-Kamil**, c. IV, s. 487.
77 İbnü'l-Esir, **el-Kamil**, c. IV, s. 485.

beslenmesine neden oldu. Babası II. Yezid b. Abdülmelik de dönemi itibarıyla halk arasında Kuzey Araplı-Güney Araplı ayırımın en üst seviyeye çıktığı bir dönemdir. Babasının dönemi dikkate alınırsa halk arasında II. Velid'e karşı bir ön yargının bulunması muhtemeldir. Darbeyi yapan ve darbe yapılan iki halifenin durumu yukarıda kıyaslandı. Lider olan kişinin özellikleri darbe teşebbüsünün veya darbe teşebbüsünün bertaraf edilmesi açısından çok önemlidir. İncelediğimiz darbe teşebbüsünün başarılı olmasının bir numaralı sebebi lider faktörüdür.

15 Temmuz darbe teşebbüsünde de benzer durumlar mevcuttur. Kendisine karşı darbe teşebbüsünde bulunan cumhurbaşkanı ve hükümet halk oylaması ile halkın çoğunluğunun oyu ile seçilmiştir. Sayın cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan liderlik vasıflarının pek çoğunu üzerinde taşımaktadır. Darbeyi yapan grubun lideri ise darbe teşebbüsünün başında bile bulunmamıştır. Yaşlı, hasta ve birileri tarafından kullanılıyor imajı halk arasında yaygındır.

Darbelerde ikinci önemli unsur ise halk desteğidir. İncelemiş olduğumuz darbe girişiminde III. Yezid halkın büyün çoğunluğunun desteğini almış, özellikle Arap-Mevali unsurunun üzerinde durmuş kendisinin Kureyşli, Farisî ve Türk genlerini taşıdığını belirtmiştir. Bu durum Mevali üzerinde olumlu etki yapmıştır. Çünkü II. Velid döneminde Mevali'den haksız yere vergi alınıyordu. Güney Araplarının durumu da Mevali'den farklı değildi. Devlet kademelerinde dışlanmışlar ve liderleri olan Halid b. Abdullah el-Kasrî, II. Velid tarafından Kuzey Araplı Yusuf b. Ömer'e satılarak işkence altında öldürülmüştü. Güney Arapları da II. Velid'e karşı en güçlü aday olarak ön plana çıkan III. Yezid'i desteklemişlerdi.

15 Temmuz darbe girişiminden önceki tabloya bakarsak durum tam tersi idi. Darbe teşebbüsünde bulunan gruplar toplumsal yaşamın her alanında insanlar arasında ayırım yapıyorlardı. Aşama aşama devlet kademelerini ele geçirmeye çalışıp ele geçirdikleri birimlerde başkasına yaşama hakkı tanımıyorlardı. Bütün idarî mevkileri kendi ellerinde tutmaya çalışıyor, kendilerine engel gördükleri kişileri kumpaslar ve tuzaklar kurarak bertaraf etmeye çalışıyorlardı. Ankara'da Dinler Tarihi Derneğinin basılması buna küçük bir örnektir. Tamamen bilimsel amaçlarla kurulmuş ve düzenli olarak sempozyumlar ve paneller yapan bir derneğin bir suç örgütü gibi basılması, sempozyum afişlerinin pankart diye kayıtlara alınması vs. Bu olaylara bizzat şahit olduğum için örnek veriyorum. Darbe teşebbüslerinde en önemli unsurlardan birisi halktır. Halkın desteğini alan hükümetleri ve yönetimleri devirmek çok zordur. Bunu yakın tarihte bizzat yaşadık ve tüm dünyaya da gösterdik.

Darbelerde bir diğer önemli unsur ise "asker"dir. Ordunun tamamının katıldığı darbeler çoğunlukla başarılı olur. Darbe teşebbüsünde bulunan III.

Yezid'i ordunun büyük çoğunluğu destekliyordu. 15 Temmuz darbe girişiminde ise orduda çok az bir grup darbe hareketine katılmıştı.

Darbelerde kullanılan önemli ögelerden birisi de "Din"dir. Tebliğde incelenen darbe teşebbüsünde de dinîn ön planda olduğu görülmektedir. Özellikle darbe yapan III. Yezid'in kaderiye mezhebine bağlı olması sebebiyle kaderi düşüncedeki kişilerin de bu harekete katılması önemlidir. Kendisine karşı darbe yapılan II. Velid'in ise dîni hafife alması halk tarafından hoşnutsuzlukla karşılandı. Her ne kadar o kendi döneminde Şamlı kötürüm ve âmâlara yardım edip, onları giydirip, her biri için hizmetçi tutulmasını emrettiyse[78] de bunlar onun hakkındaki kötü izlenimi ortadan kaldırmaya yetmedi.

Benzer şekilde 15 Temmuz darbe girişiminde de cemaat algısı ön planda tutulmuş, öncesinden 17 Aralık soruşturması ile mevcut yönetim hakkında olumsuz bir karalama politikası yürütülmüş ise de bunlar halkın desteğini kazanmaları noktasında yeterli olmadı. Çünkü kendisine karşı darbe hareketi yapılan Cumhurbaşkanı da dinî kişiliği ile halkın çoğunluğunun kendisinden emin olduğu bir kişidir. Çok güzel Kur'an-ı Kerim okuması, iftar yemeklerinde mütevazı sofralarda oturup iftarını açması gibi davranışlar halkın gönlünde önemli bir yer tutmasını sağlamıştır. Cemaatin kendi mensupları dahi darbe hareketine katılmamışlardır. Bu yönüyle tebliğde incelenen darbe girişiminden ayrılır. Çünkü III. Yezid'in hareketine bizzat kaderiler katılmış ve silahlı olarak destek vermişlerdir.

Sonuç itibarı ile şunu diyebiliriz ki 15 Temmuz darbe teşebbüsünü gerçekleştirenler derslerini çok iyi çalışmış, tarihteki tüm darbe teşebbüslerini iyi okumuşlar, öncesi ve sonrası sosyal yapıyı iyi tahlil etmişler. Yaptıkları planları bu doğrultuda yaparak her şeyi kitabına uygun bir şekilde yapmaya çalışmışlar. Hareket iki temel üzerine kurulmuş. Birincisi liderin ortadan kaldırılması ve başkentin ele geçirilmesi ikincisi ise kendilerine karşı gelebilecek ve ilk tepki verecek unsurların ortadan kaldırılması. Hesap etmedikleri en önemli nokta ise "halk" faktörüdür. Halkı hafife almaları birkaçını vursak dağılıp giderler demeleri bunun bir göstergesidir. Tebliğimizde incelenen darbe teşebbüsünde de benzer şekilde önce liderin ele geçirilip öldürülmesi ve direnebilecek kişilerin tutuklanması ve para ile veya farklı vaatler ile saf değiştirmesinin sağlanması hedef alınmıştır.

78 Taberî, **Tarihu'l-Taberî**; c. VII, s. 217; İbn Esîr, **el-Kâmil**, c. IV, s. 484.

KAYNAKÇA

Abdulnasır Süt, "Gaylân ed-Dımeşkî ve Kelamî Görüşleri", **Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 3, Bingöl, 2014.

Ali Aksu, "Yezid b. Velid'in Hayatı ve Halifeliği", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sivas, 2000.

Ali Muhammed Sallâbî, Emeviler Dönemi II, Terc. Harun Ünal, İstanbul, 2009.

Bahriye Üçok, **İslam Tarihi, Emeviler, Abbasiler**, Ankara, 1968.

Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Cabir (ö. h. 279), **Ensâbü'l-Eşrâf**, c. IX, Beyrut, 1996.

el-İsfehânî, Ebu'l-Ferec Ali b. Hüseyin (ö. h. 356), **Kitâbü'l-Eğânî**, thk. İhsan Abbas, c. VII, Beyrut, 2008.

İbn Haldun, Abdurrahman b. Haldun (ö. h. 808), **Tarihu İbn Haldûn**, c. III, Beyrut, 2000.

İbn Kesîr, İmadüddin Ebu'l-Fida İsmail İbn Ömer b. Kesîr el-Kureyşî ed-Dımeşkî (ö. h. 774**), el-Bidaye ve'n-Nihaye**, c. XIII, 1998.

İbn Manzur, **Lisânü'l-Arab**, c. IV, Kahire, 1119.

İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasen İzzeddin Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed el-Cezeri (ö. h. 630), **el-Kâmil fi't-Tarih**, c. IV, Beyrut, 1987.

İbrahim Sarıçam, **Emevi-Haşimi İlişkileri**, Ankara 2015.

İhsan Süreyya Sırma, **Hilafetten Saltana Emeviler Dönemi**, İstanbul, 1991.

İrfan Aycan-İbrahim Sarıçam, **Emeviler**, Ankara, 2014.

İsmail Hakkı Atçeken, "Velid II", **TDVİA**, c. 43.

İsmail Parlatır, Gözaydın Nevzat, Zülfikar, Hamza, **Türkçe Sözlük**, c. I, Ankara, 1998

Julius Wellhausen, **Arap Devleti ve Sukutu**, Çev. Fikret Işıltan, Ankara, 1963.

Kemal Işık, **Mutezile'nin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri**, Ankara,

1967.

Mes'ûdî, Ebu Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (ö. h. 346), **Murucu'z-Zeheb**, Beyrut, c. III.

Mevlüt Koyuncu, "Yezid b. Velid b. Abdülmelik", **Tarih Dergisi**, İstanbul, 2000.

Mevlüt Koyuncu, "Yezid III", **TDVİA**, c. 43, İstanbul, 2013.

Mustafa Demirci, "Emevilerin Irak Valisi Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin Hayatı ve Faaliyetleri", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, c. IV, S. 3, Samsun, 2004

Montgomery Watt, **İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri**, Çev. Ethem Ruhi Fığlalı, Ankara, 1981.

Rohi Baalbaki, **al-Mawrid**, Beyrut, 1990

Saim Yılmaz, "Veliaht", **TDVİA**, c. 43, İstanbul, 2013.

Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir (ö. h. 310), **Tarihu'l-Taberî, Tarihu'l-Rusul ve'l-Mülük**, thk. Muhammed Ebu Fazıl İbrahim, c. VII, Kahire, 1965.

Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb (ö. h. 292), **Tarihu'l-Yakubî**, c. II, 1884.

Yaşar Çağbayır, **Türkçe Sözlük**, c. I, İstanbul, 2007

Yılmaz Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar İslam Devletleri**, c. I, Ankara, 2005.

Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebi (ö. h. 748), **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, c. V, Beyrut, 1981.

EMPERYALİST ENTRİKANIN TEO-POLİTİK YÜZÜ OLARAK FETTULLAHÇI TERÖR ÖRGÜTÜ ve DİNLER ARASI DİYALOG

Yrd. Doç. Dr. Halil MUTİOĞLU[1*]

"Bildiğini bilenin
arkasından gidiniz. Bildiğini
bilmeyeni uyandırınız.

Bilmediğini bilene öğretiniz.
Bilmediğini bilmeyenden kaçınız."

KONFÜÇYÜS

ÖZET

Teo-Politik; din anlamına gelen teo (theos) ile politik anlamına gelen (politicus) kavramlarının birlikteliğinden oluşmuştur.

Teo-Politik, politika alanındaki tutum ve davranışların dini temellerine, politikayı şekillendiren etmenlerin de din alanındaki öncüllerine işaret eder. Günümüzde din bölgesel ve küresel politik stratejilerin en etkili aracı

1 * Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi, hmutioglu@adu.edu.tr

olarak karşımıza çıkmaktadır. İçinde bulunduğumuz çağ; hem Batı'nın devlet kilise ilişkisinin yeniden düzenlendiği ve hem de yine Batı'nın İslam coğrafyasını (Dinler Arası Diyalogla) yeniden inşa etme politikalarının çok önemli olduğu bir dönemdir.

İmparatorluğun kaybedilmesinde, yani Osmanlı Devleti'nin çöküşünde dînî-etnik kimlikleri inşa ederek ayrıştırma stratejilerinin çok etkin bir biçimde kullanılmış olduğunu biliyoruz. Bunu, o dönemde başarıyla uygulayan Batılı güçler bugün de ekonomik ve politik araçları kullanarak, Protestanlaştırılmış İslam, Calvinist Müslümanlık, Vaat Edilmiş Topraklar, Tek Dünya Devleti, Dinler Arası Diyalog, Hz. İsa'nın Nüzulü, Mehdi'nin Zuhuru gibi teo-politik ve teo-stratejik modellerle dünyayı yeniden şekillendirmektedirler.

1980 sonrası dünyada artık ideolojik temelli değil; din eksenli politikalar yeni dünya düzenini oluşturmaktadır.

Bu makalede yukarıda saydığımız kavramlardan ağırlıklı olarak Dinler Arası Diyalog kavramı üzerinde duracağız. Aslında bu kavram dinleri CIA aracılığıyla ABD'nin güdümünde birleştirme faaliyetinden ibarettir. İnsanlığın kurtuluşunu Logos'u tanımakta gören ve dünya tasarımını "İsa Mesih'in etrafında buluşalım!" çağrısı arasındaki ittifakın adresi Dinler Arası Diyalog adı altında tek din ve tek dünya fikrini inşa eden güçtür.

Ilımlı İslam projesi olarak ortaya çıkan anlayışın Türkiye'de lideri olarak tanımlanan Fethullah Gülen, gücü kutsamakta ve küresel güçle birlikte hareket etmenin erdeminden bahsetmektedir. Bu durum Dinler Arası Diyalog meselesinin dini bir mesele değil; uluslararası politik bir mesele olduğunu gösterir.

Din ve politika ilişkisi insanlık tarihinin ve düşünce tarihinin en sorunlu konusudur. Teolojinin konusu olan Tanrı telakkisi iken, politikanın konusu devlet telakkisidir. İnsanlık tarihinde Tanrı ve devlet telakkisi birbirinin uzantısıdır.

Makalede önce temel noktaları ile Fethullah Gülen cemaatini ve Fethullah Gülen'in sürdürdüğü Dinler Arası Diyalog kavramını anlamaya çalışacağız. Bildirinin hazırlanmasında, ilgili literatür taraması yanında konuyla ilgili yapılmış araştırma ve raporlardan faydalanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Teo-politik, Teo-Strateji, Din, Dinler Arası Diyalog, Cemaat.

ABSTRACT

Theo-Political; is formed by the combination of concepts of Theo (Theos) which means religion and (politicus) which means politic.

Theo-Politic refers to the religious bases of attitudes and behaviors in the policy arena, and the factors that shape politics in the religious arena. Today, religion emerges as the most effective means of regional and global political strategies. The age we are in; is a period in which the West is reorganizing the state and church relationship and the politics of the West's reconstruction of the Islamic geography (Dialogue between the Religions) is very important.

We know that in the loss of the empire, that is, in the collapse of the Ottoman Empire, the strategies of disintegration by building religious-ethnic identities have been used very effectively. The Western powers that successfully implemented them at that time are still using the economic and political tools and theo-politic and the theo-strategic models like Protestantized Islam, Calvinist Islam, Promised Land, One World State, Inter-Religious Dialogue, The Second Coming of Jesus, the Jihur of the Mahdi to reshape the world.

After 1980, the world is no longer ideologically based but religious policies create a new world order.

In this article we will mainly focus on the concept of Interreligious Dialogue from the concepts we have considered above. In fact, this concept is the activity of unifying the religions through the CIA under the command of United States. It is the power that builds a singular religion and the idea of a single world under the name Interreligious Dialogue, which sees the salvation of mankind in recognizing the Logos, and the alliance between calling the world design "Let's Gather around Jesus Christ"!

Fethullah Gülen, who is described as the leader of understanding which emerged as the moderate Islamic project, sanctifies power and talks about the virtue of acting together with global power. This shows that the issue of Interreligious Dialogue is not a religious issue but it is a political issue.

Religion and politics are the most problematic aspects of human history and the history of thought. While the theme of theology is the conception of God; the theme of politics is the state. In the history of mankind conceptions of God and state are the extensions of each other.

We will mainly try to understand the Fethullah Gülen community and the concept of Interreligious Dialogue with the basic points. In the preparation of this paper, the related literature will be searched as well as the related re-

search and reports will be used.

Keywords: Theo-Political, Theo-Strategy, Religion, Interreligious Dialogue, Community.

GİRİŞ

Teo-politik, din anlamına gelen teo *(theos)* ile politik anlamına gelen *(politicus)* kavramlarının birlikteliğinden oluşmuştur.

Teo-politik, politika alanındaki tutum ve davranışların dini temellerine, politikayı şekillendiren etmenlerin de din alanındaki öncüllerini işaret eder. Günümüzde din bölgesel ve küresel politik stratejilerin en etkili aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. 21. Yüzyıl hem Batı'nın devlet-kilise ilişkilerinin yeniden düzenlendiği ve hem de yine Batılı'nın İslam Coğrafyasını (Dinler Arası Diyalog ile) yeniden inşa etme politikalarının çok önemli olduğu bir dönemdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kaybedilmesinde yani Osmanlı Devleti'nin çöküşünde dini etnik kimlikleri inşa ederek ayrıştırma stratejilerinin çok etkin bir biçimde kullanılmış olduğunu biliyoruz[2(1)].

Bu bakımdan bu kavram (teo-politik) hem Orta Doğu ve hem de bölgesinin kilit ülkelerinden biri olan Türkiye için son derece önemli bir kavramdır[3(2)].

Osmanlı'da bu stratejileri başarıyla uygulayan Batılı Güçler, bugün de ekonomik ve politik araçları kullanarak Protestanlaştırılmış İslam, Colunist Müslümanlık, Vaad Edilmiş Topraklar, Tek Dünya Devleti, Dinler Arası Diyalog, Hz. İsa'nın Nüzulü, Mehdi'nin Zuhuru gibi teo-politik ve teo-stratejik modeller ile dünyayı yeniden şekillendirmektedirler.

1980 sonrası dünyada artık ideolojiler değil, din eksenli politikalar yeni dünya düzenini oluşturmaktadır.

Bu makalede yukarıda saydığımız kavramlardan ağırlıklı olarak Dinler Arası Diyalog kavramı üzerinde duracağız. Aslında bu kavram, dinleri CIA aracılığıyla ABD'nin güdümünde birleştirme faaliyetinden ibarettir. İnsanlığın kurtuluşunu Logos'u tanımakta gören ve dünya tasarımını *"İsa Mesih'in etrafında buluşalım"* çağrısı arasındaki ittifakın adresi Dinler Arası Diyalog adı altında tek din ve tek dünya fikrini inşa eder.

İşte Türkiye'de Dinler Arası Diyalog fikrini ortaya koyan ve sürdüren de F. Gülen Cemaati'dir. Ilımlı İslam Projesi olarak ortaya çıkan anlayışın lideri olarak tanımlanan F. Gülen, gücü kutsamakta ve küresel güçle birlikte hareket etmenin erdeminden bahsetmektedir[4(3)].

Bu durum Dinler Arası Diyalog meselesinin, dini bir mesele değil, politik bir mesele olduğunu gösterir.

Bu makalede önce F. Gülen'in hayatı, Cemaati ve Gülen'in sürdürdüğü Dinler Arası Diyalog kavramını anlamaya çalışacağız.

Din ve politika ilişkisi insanlık tarihinin en sorunlu konusudur. Teolojinin konusu olan Tanrı telakkisi iken; politikanın konusu iktidar ve devlet telakkisidir. İnsanlık tarihinde Tanrı ve devlet telakkisi birbirinin uzantısıdır.

I. ERZURUM'DAN PENSİLVANYA'YA (KOZADAN-KELEBEĞE YA DA SIĞINMADAN AYAKLANMAYA)

Gülen resmi kayıtlarda 27 Nisan 1941'de Erzurum'un Hasankale (Pasinler) ilçesi, Korucuk köyünde doğmuştur. N. Veren, nüfusunda 1941 yazdığı halde, kendisinin 1938 doğumlu olduğunu söylemeyi seçtiğini ifade etmiştir. *"O, öldüğünde, doğmuşum ben; 10 Kasım'da belki aynı gün ve hatta aynı saatte doğdum."* Atatürk'ün İslam'ı yok edecek bir din düşmanı *(Deccal)* olduğunu vurgulamak adına doğum tarihini 10 Kasım 1938 olduğunu söylüyor[5(4)].

Annesi 4 yaşında Kuran-ı Kerim-i öğrenmeye başladığını söylüyor!!! İlkokulu yarım bırakarak, dışardan tamamlıyor. Yine Nurettin Veren, Gülen'in babası, kafir okulu diye, oğlunu okula göndermemiştir[6(5)].

Önce babası Ramiz Hoca Efendi'den, ardından Sâdi Edendi ve Osman Bektaş Hoca'dan dersler alır.

14 yaşında vaaz etmeye başlar. N. Veren vaazlardan F. Gülen'in İs-

2 (1) Macit, Nadim. İmparatorluk Politikalarında Teo-Stratejiler ve Türkiye. 4.Baskı, Berikan Yayınları, Ankara. 2009: s.11-12

3 (2) Mutioğlu, Halil. '' Teo-Politik ve Teo-Stratejik Açıdan Ortadoğu ve Türkiye'', Yeni Türkiye Dergisi. Ortadoğu Sayısı, 1.Cilt, Sayı:82. 2016: s.298. 2016

4 (3) Yıldırım, Mustafa. Sivil Örümceğin Ağında. Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul. 2005: s.441-442

5 (4) Veren, Nurettin. FETÖ Cemaati'ne Dair Duyulmayan, Konuşulmayan, Bilinmeyen Herşey. Destek Yayınları, İstanbul. 2016: s.17

6 (5) Veren, Nurettin. FETÖ Cemaati'ne Dair Duyulmayan, Konuşulmayan, Bilinmeyen Herşey. 2016: s.18

lamiyet ile ilgili bilgiler vermediğini, daha çok Devr-i Saadetteki haması destanları anlattığını söyler[7(6)].

İlk vaazından sonra babasının ısrarı ile Erzurum dışında Amasya, Tokat ve Sivas taraflarını dolaşır.

1957 yılında Erzurum'da talebelik yıllarında Bediüzzaman'ın yanından gelen Muzaffer Arslan'ın sohbetlerine katılması üzerine risaleleri tanır[8(7)].

1959'da Erzurum'dan ayrılarak Edirne'ye gider. Edirne'de Hüseyin Top Hoca'nın yardımıyla çevre edinir. Henüz askerliğini yapmadığı için 1959'da, Üçşerefeli Cami ikinci cami imamlığına atanır. İkibuçuk sene, bu caminin bir penceresinde kalır[9(8)].

Edirne'de bulunduğu sırada akrabası da olan Hüseyin Top'un vasıtasıyla bir evlilik teklifi gelir. Ancak, talebin kız tarafından gelmesi nedeniyle vazgeçer. Şöyle der: *"Zannı tahminim o ki, hizmetin dışında gözlerimin içine bir başka hayalin girmesini istemedim. Kendimi İslami hizmetlere vakfedecek ve evlenmeyecektim"*[10(9)].

1961'de Ankara Mamak'ta askerlik görevine başlar. Sonrasında, dağıtım yeri İskenderun'a çıkar. Hava değişimi için dört yıl ayrı kaldığı Erzurum'a gider. İskenderun'daki bir vaazı nedeniyle, mahkemeye sevk edilir. Askeri disiplin cezası nedeniyle 10 gün askeri hastanede yatar.

"Erzurum'da üç ay kaldım, bu süre bitince şubeye gittim. Bir ayda onlar idare etti. 4 ay kadar Erzurum'da kaldım. Tekrar İskenderun'a döndüm. Bir hafta teslim olmadım. Bu ara dışarda vaaz ettim. Bana isnat edilen suçlar; ***ihtilale*** *teşebbüs ve halkı devlet aleyhinde ayaklandırma gibi şeylerdi. Cenab-ı Hakkın lütfuyla, küçük dünyama hiçbir şey olmadı"*[11(10)].

Askerlik ile ilgili şunu söylemektedir:

"hayatımın en kabuslu günleri sona ermişti. 24 ay askerlik yapılan bir dönemde hava değişimi, hapishane ve son erken gönderme hesap edilecek olursa 17 ay kadar askerlik yaptım…. Kendimi ikna ettim ve bu ikna ile sabrettim askerlik bitmişti"[12(11)].

Askerlik sonrasında önce Edirne ve sonra Kırklareli'ne tayin ister. 1965'de Kırklareli Merkez Vaizliğine tayin edilir. 1966'da İzmir Merkez Vaizliğine tayin olur. Orada Kestanepazarı Derneği'nin Kur'an Kursunda gönüllü eğiticilik yapar. 1969 yılında kahve sohbetlerine başlar ve Ege Bölgesi'nin çeşitli il ve ilçelerinde vaazlar verir. O sıralarda, İzmir ve Aydın yöresinde Tahir Hoca Efendi olarak tanınan biri alaka görürdü. *"İzmir'e geldiğim ilk yıl ben Aydın'a gittim, hatta* üç dört gün Aydın'a kalıp, vaaz da etmiştim. Ancak, orada bir anlayış göremedim. Onların, bizim konuşma tarzımıza ve bizim düşüncelerimize karşı kapalı buldum"[13(12)].

12 Mart Muhtırası için şunu söyler: *"Hür iradeyi güç kullanmak suretiyle dize getirmenin tasvip edilmesi mümkün değildir. Fakat, çok daha kötü bir hareketi önlemesi bakımından, bu hareketi iyimser bakmak mümkündür. Yani kötüdür ama çok daha kötüye* göre o kadar da kötü değildir"[14(13)].

F. Gülen, 3 Mayıs 1971'de tutuklanır. 9 Kasım 1971'de tahliye edilir. 1974'de Manisa Merkez Vaizliğine atanır. İki yıl Manisa'da kaldıktan sonra, 28 Eylül 1976'da Bornova'ya tayini çıkar ve 12 Eylül 1980 İhtilaline kadar orada görev yapar.

1979'dan itibaren ***Sızıntı***[15*] ***Dergisi'nin*** başyazılarını, daha sonra orta sayfa yazılarını yazmaya başlar. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden bir hafta önce 5 Eylül Cuma günü son vaazına çıkar. Vaazdan sonra Turgut Özal ile camide, imam odasında görüşür. 12 Eylül 1980 darbesinin ardından vaizlik görevinden istifa eder. 1985 yılına kadar arandığı için, Anadolu'nun birçok şehrini dolaşır. Bu dönem cemaat olarak gelişmelerin kat edildiği bir dönemdir.

Cemaat, o dönem en önemli dini güçtür. Oysa arandığı yedi yıl boyunca, Abdullah Aydın takma ismiyle gıda uzmanı olarak, Anadolu'da dolaşmıştır.

"Devlet isteseydi, onu pekala bulurdu; fakat, bulmadı."[16(14)].

12 Ocak 1986 da hakkında arama emri nedeniyle Burdur'da tevkif edilir. İzmir'e getirilir ve tekrar serbest bırakılır.

7 (6) Veren, Nurettin. FETÖ Cemaati'ne Dair Duyulmayan, Konuşulmayan, Bilinmeyen Herşey. 2016: s.19

8 (7) Veren, Nurettin. FETÖ Cemaati'ne Dair Duyulmayan, Konuşulmayan, Bilinmeyen Herşey. 2016: s.121

9 (8) Bulaç, Ali. Din-Kent ve Cemaat Fetullah Gülen Örneği. Ufuk Kitabevi, İstanbul. 2008: s.122

10 (9) Doğan, Latif. Küçük Dünyam Fetullah Gülen. Doğan Kitabevi, İstanbul. 2006: s.63

11 (10) Doğan, Latif. Küçük Dünyam Fetullah Gülen. 2006: s.73-81

12 (11) Doğan, Latif. Küçük Dünyam Fetullah Gülen. 2006: s.76-77

13 (12) Doğan, Latif. Küçük Dünyam Fetullah Gülen. 2006: s.97-98

14 (13) Doğan, Latif. Küçük Dünyam Fetullah Gülen. 2006: s.123-127

15 * ***Sızıntı,*** Arapça Kök,*"necl"*. Kaybolmuş hakikati ortaya çıkartan anlamından türetilmiş Diğer yayın isimlerinde önemlidir; Zaman, Aksiyon, Nokta vb.

16 (14) Veren, Nurettin. FETÖ Cemaati'ne Dair Duyulmayan, Konuşulmayan, Bilinmeyen Herşey. Destek Yayınları, İstanbul. 2016: s.30

1988'de çıkan üç aylık ***Yeni Ümit Dergisi***'nde başyazılar yazmaya başlar.

5 Mayıs 1992'de Dallas Methodist Hastanesi'nde prostat ameliyatı olan Cumhurbaşkanı Turgut Özal'a geçmiş olsun ziyaretinde bulunur[17(15)].

F. Gülen'in daha geniş anlamda kamuoyuna açılması ve bu çerçevede çeşitli siyasetçiler, sivil toplum kuruluşları ve aydınlarla temasa geçmesi bundan sonra başlamaktadır.

1994'de Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın açılışı dolayısıyla düzenlenene törene katılır. Bu vakıf, aslında yeni dışa açılma kararının en önemli mecrasıdır.

30 Kasım 1994'de Başbakan Tansu Çiller'i ziyaret eder.

20 Mart 1995'te de B. Ecevit'in ziyaretine gider. B. Ecevit bu görüşmelerin çok yararlı olduğunu ve politikadan ziyade din, bilim ve felsefe konularında sohbet ettiklerini söyler.

26 Mayıs 1995'de Türk Ocakları Vakfı'ndan ödül alır. Nihal Atsız Türk Dünyası Hizmet Ödülü, teşvik ve telkinleriyle Türk Dünyası'nda pekçok okulun açılmasına vesile olduğundan F. Gülen'e verilir.

Toplumsal hoşgörü temasını işleyen F. Gülen ve Fener Rum Patriği Bartholomeos, sıcak bir ortamda bir araya gelerek Türkiye'de Müslüman ve Gayri-Müslim kesimler arasında diyaloğu başlattılar.

28 Şubat Post Modern Darbe sürecinin başladığı günlerde, 27 Mayıs 1997'de bazı basın ve yayın organlarında Yüksek Askeri Şura kararı ile ordudan uzaklaştırılacak personelin büyük bölümünün F. Gülen'e yakınlığı ile bilinen kişilerden oluştuğu iddialarına, basın yoluyla cevap verdi.

21 Mart 1999'da tedavi bahanesi ile ABD'ne gitti.

3 Ağustos 2000'de Ankara'da DGM Savcısı tarafından hakkında yürütülen davada F. Gülen'in tutuklanması talep edildi. Ankara 2 No'lu DGM, 11 Ağustos 2000'de F. Gülen hakkındaki gıyabi tutuklama kararı çıkardı. Savcılık Gülen için *"Laik devlet yapısını değiştirerek, yerine dini kurallara dayalı bir devlet kurmak amacıyla yasadışı örgüt kurup bu amaç doğrultusunda faaliyet bulunduğu"* gerekçesiyle, Terörle Mücadele Kanunu'n 7. Maddesine göre 5 yıldan 10 yıla kadar ağır hapis cezası istedi.

17 (15) Bulaç, Ali. Din-Kent ve Cemaat Fetullah Gülen Örneği. Ufuk Kitabevi, İstanbul. 2008: s.141

Türkiye, 15 Temmuz'da küresel bir meydan okuyuşla karşı karşıya kalmıştır. Sözüm ona, ilahi bir nizam kurmak için yola çıkanlar, en sonunda Millet'in silahlarını Millet'e doğrultmuşlardır. Bu terör örgütü, ülkenin tüm kaynaklarını ve daha çok kamusal kaynakları da, denetimi altına almaya çalışmış; liyakate bağlı olmadan, bu kaynakları kendi taraftarlarına dağıtma biçiminde bir sistem kurmuştur.

"Türkiye o gece hem bir dizi terör eylemine hem de örtülü bir işgal girişimine maruz kalmıştır. Başarılı olması halinde hayata geçirilecek niyetler itibariyle 15 Temmuz, 1912'den 1923'e kadar geçen kısa sürede %80'ini kaybettiğimiz topraklarımızdan elimizde kalan son parçanın işgali teşebbüsü olduğu da bir gerçektir. Bu darbenin başarılı olması halinde Sevr'i dahi aratacak dayatmalarla karşılaşacağımızı bugün çok daha iyi görüyoruz[18(16)]."

FETÖ rafine yöntem ve mekanizmaları kullanmıştır. Paralel yargıç ve polis şeflerinin milli iradeye saldırısı yolsuzluk kılıfına büründürülerek gerçekleştirilmiştir. Bu darbeyi icra edenler 40 yıla varan bir sürede kötü emellerini saklayıp devletin ve milletin geleceği için hayırlı hizmetler yaptıkları kılıfı altında Türkiye Cumhuriyeti'nde her zaman iktidara yakın durmayı başarmışlardır. Böylelikle devlet, millet, vatan ve din gibi kutsal değerlerin kılıfına sığınarak devletimizin en güzide kurumlarının içine dahi sızmışlar ve örgütlenmeyi başarmışlardır.

F. Gülen'in hayalindeki ilahi nizama giden yolun iki önemli dönemeci bulunmaktadır. Bunlar tedbir ve istihbarat ile maarif ve şirkettir[19(17)].

Fethullahçı Terör Örgütü ilk deşifre eden kitabın yazarı Necip Hablemitoğlu'nun ***Köstebek*** adlı kitabında; yasadışı Fethullahçı yapılanmanın bu iki dönemeci aşmış olduğunu; nihai hedefine doğru, başlarının ABD'ye sığındığı halde, yol almaya devam ettiğini ifade etmiştir. Bugün, kamuoyundan takip ettiklerimiz, bize ne kadar yol alınmış olduğunu da, göstermektedir.

2011 yılında Roboski Sabotajı, 2012 yılında MİT Operasyonu, 17-25 Aralık 2013'te Yargı Darbesi denemesi ve 1 ve 19 Ocak 2014'te Hatay ve Adana'da MİT tırlarına yönelik operasyon, bu örgütün kaos ve darbe girişimiydi. Bütün bu oluşumlarda, Emniyet Genel Müdürlüğü ve MİT'in, Hâkimler ve Savcılar Kurulunun, Yükseköğretim Kurulunun ve Üniversitelerin, TBMM ve tüm organlarıyla Hükümet'in üzerine düşen görevi ve sorumlulukların, gereğince yerine getirmedikleri gözlenmektedir. Bu yüzden, devlet güvenliğinin zaafa uğraması pahasına basit çıkar hesaplarına ya da makamından olma, düşman korkusuna dayalı ilgisizlik, sorumsuzluk, vurdumduymazlık,

18 (16) Erdoğan, R.Tayyip. 15 Temmuz Milli İradenin Zaferi Araştırma Raporu, Ak Parti Sosyal Politikalar Başkanlığı, Ankara. 2017: s.10

19 (17) Hablemitoğlu, Necip. Köstebek. 17.Baskı, Pozitif Yayınları, İstanbul. 2016: s.20

fırsatçılık, yandaşlık ve işbirlikçilik gibi tüm olumsuzlukların oluşturduğu bataklık zemin, devletin stratejik kurum ve kuruluşları içindeki Fethullahçı Fidanların(!) adeta ormana dönüşmesine yol açmıştır[20(18)].

Ali Bulaç, ***"Din – Kent ve Cemaat: Fethullah*** Gülen Örneği" adlı kitabında[21(19)] bu hayat hikâyesini üç önemli döneme ayırmıştır:

1) Yöresel Dönem Erzurum (1941-1959)
2) Ulusal Dönem Edirne, İzmir, İstanbul (1959-1999)
3) Küresel Dönem ABD Pensilvanya (21 Mart 1999).

II. F. GÜLEN CEMAATİ

F. Gülen Cemaati son 30-40 yıldır Türkiye tarihinin dini fenomenlerinin başında geliyor. Devlet kadrolarına sızma, hareketlerinden, devlet güvencesinde okullaşmaya, güvenlik ve asayiş bürokrasinden ağabeylik, ablalık müessesine kadar geniş bir vakıa halinde varlığını sürdürmüştür. Cemaatin olumsuzlama anlamına karşılık, camia ya da hizmet olarak da adlandırılmaktadır. Bu hizmetler ile İlahi Nizam'a giden yolun iki önemli dönemeci bulunmaktadır. *"Tedbir-istihbarat"* ve *Maarif-şirket"* Hakan Yavuz ***Modernleşen Müslümanlar***[22(20)] adlı kitabında F. Gülen Cemaati'ni *Yeni Nurculuk* olarak da adlandırırken; bazı yazarlar İkinci Varyasyon Nurculuk olarak da tanımlanmaktadırlar. İkinci varyasyon olma iddiası, zamanlama bakımından Said'i Nursi Döneminde teoride kalması gereken pek çok meselenin, artık pratiğe dökülme zamanının geldiği ve bu işin F. Gülen tarafından yapıldığı değerlendirilmesine dayanmaktadır.

Düşünce dünyası olarak F. Gülen Cemaati *"Türk Milliyetçiliğinin, geleneksel siyasal İslam'ın tasavvufî tarikatların batınî yordamının, neo-liberal tezlerin, İkinci Sanayi Devrimi verilerinin elitist bir güçle devlet-toplum iskeletinde bir araya getirilmesi"*dir[23(21)].

Cemaati bu birleşime iten saik modernliğin meydan okumasına karşı durabilmek ve bu meydan okumanın kaybettirdiği alan ve konumu yeniden elde edebilme arayışıdır[24(22)].

20 (18) Hablemitoğlu, Necip. Köstebek. 17.Baskı, Pozitif Yayınları, İstanbul. 2016: s.279
21 (19) Bulaç, Ali. Din-Kent ve Cemaat Fetullah Gülen Örneği. Ufuk Kitabevi, İstanbul. 2008: s.149
22 (20) Yavuz, Hakan. Modernleşen Müslümanlar. Kitap Yayınevi, İstanbul. 2005
23 (21) Birikim Dergisi. Ağustos, Sayı:11, s.11. 1995
24 (22) Laçiner, Ömer. ''Cemaat-Siyaset'', Birikim Dergisi-Cemaat-Hareket-Hizmet Sayısı, Ekim, İstanbul. 2012: s.22

Cemaatin yaklaşımına göre, Türkiye'nin şahsında İslam'ın en eski haşmetine denk bir konuma erişmesi gibi yüce bir amacın *"kitleler"* –sıradan Müslümanlar– tarafından layığıyla kavranması zaten mümkün olmadığı gibi asla şart da değildir. Bunun için elzem koşul, bu amacın gereklerini yerine getirebilecek donamına sahip elit kadroların, *Altın Nesil*'[25*]in yetiştirilmesi, görev yerlerine yerleştirilmesi ve bu altın nesillerin birbirlerinin yerini almasını güvenceleyecek kurumsal mekanizmaların (merkezi soruları çalma vb.) inşasıdır[26(23)].

Dini bir cemaat olma mahiyetini aşan bir hareket eğitim, sermaye ve devlet içinde özellikle güvenlik bürokrasinde etkili örgütlenme olarak üç alt grupta toplanmıştır.

Cemaat Türkiye'de sağ siyasetin birçok bileşeni için bir odak görevi görmüştür. Erbakan ve Milli Görüş Hareketi dışındaki her kesimle ortak paydada bir araya gelebilen Gülen Cemaati bu süre içeresinde idealindeki kimliğin ve neslin tahakkuku için tüm yatırımlarını gençlik üzerine yapmıştır.

F. Gülen Cemaati Nurculuğun teknik ve bilim karşısındaki tutumunu alıp, kırılmaya uğratarak modern müdahalede bulunuyor. Sadece ilme ve fenne ağırlık vererek bir düşünce krizini aşmaya çalışmıyor. *"Altın Nesil"* yetiştirip, siyasal alana da müdahale etmeyi umuyor. Gülen'in kendi sözleriyle *"Devleti değiştirmek isteyenlere dedik ki, alternatif devletiniz var mı? Devlet istikrarsızlık yaşayacaksa, alternatifinizi hazırlamadan devleti yıkmayın."*[27(24)].

İşte Cemaat 15 Temmuz'da böyle bir müdahaleyi yapmaya kalkışmıştır. Bu Türk Silahlı Kuvvetleri içinde emir-komuta zinciri içinde olan bir ihtilalden çok, bir işgal hareketi, bir kalkışma olarak karşımıza çıkmıştır.

Yakın dönem içinde Türkiye'nin tarihinde İslami Cemaatler ile Devlet ilişkisi Türkiye Cumhuriyet'inin kuruluşundan 1950'li yıllara kadar olan dönem; bundan sonra 1950-1980 arası dönem; 1980 sonrası 28 Şubat dönemi ve nihayetinde 2002'den sonraki dönem olarak sınıflandırabiliriz.

1950'li yıllarda cemaatlerin devlet kademelerinde yer almak ve etkin olmak gibi bir niyetleri yoktur. Bu dönem en önemli İslami Cemaatlerden birinin lideri olan Said Nursi, *"siyasettin şerri ile şeytanın şerrini"* eş tutarak, ikisinden de Allah'a sığınmıştır.

25 * *Altın Nesil* konusunda Yavuz Çobanoğlu'nun yapmış olduğu sosyoloji doktorasına bakılabilir. Yavuz Çobanoğlu, (2012). **Altın Nesil'in Peşinde F. Gülen'de Toplum, Devlet, Ahlâk, Otorite.** İletişim Yayınları, İstanbul.
26 (23) Laçiner, Ömer. ''Cemaat-Siyaset'', Birikim Dergisi-Cemaat-Hareket-Hizmet Sayısı, Ekim, İstanbul. 2012: s.22
27 (24) Sabah Gazetesi, 26.01.1995

1980 sonrası Özal Dönemi ile birlikte İslami Cemaatlerin, Devletle ilişkileri daha da açık bir hal almış, devlet bazı bürokratik kademelerini, uzlaşabildiği cemaatlere ihale etmiştir.

28 Şubat Döneminde, Cemaatlerin Devletle ilişkileri devlet tarafından laiklik testine tabi tutularak *"Radikal İslam Tehlikesi"* karşısında bir proje olarak *"Ilımlı İslam"* anlayışı İslam Dünyası için *"Model Cemaat Yapısı"* olarak sunulmuştur.

Batı ile paralel sürdürülen *Ilımlı İslam Projesine* uygun olan cemaat tahkim edilmiş, diğerleri de bastırılmıştır. 28 Şubat'ın baskı döneminde en az hasarlı çıkan Gülen Cemaatidir.

Yıllardır kazandığı mevzileri güçlendirmiş, Vatikan'ın da desteğini alarak başlattığı, dünya çapındaki eğitim hareketi! Vatikan derin devletinin desteği ile gücünün zirvesine ulaşmıştır.

Gülen Cemaati, Devlet içinde elde ettiği hâkimiyet alanını genişleterek, Devletin Kozmik Odasına girmiştir. Yeni ve bambaşka bir vesayet oluşturmak istendiğinde, 15 Temmuz işgal hareketi ortaya çıkmıştır.

III. F. GÜLEN VE DİNLER ARASI DİYALOG

Fethullahçı yapılanmanın en çok eleştirdiği konu *Dinler Arası Diyalog*'un gerçek yüzünü gösterenlere karşı yapılmış *Zaman Gazetesi* ve *Aksiyon Dergisi*'nde en çok buna ilişkin yazılar yazılmıştır. Hatta dinsizlik ve ahlâksızlıkla suçlananlar olmuştur. Oysa bu konu, Cemaat tarafından, menfaat ve siyaset için kullanılmıştır.

Cemaat İslam Dini konusunda tekel oluşturmaya çalışmış, artık din sözüm ona onlardan sorulu olmuştur. Allah ve insanın (kulun) arasındaki ilişkiden doğan sürecin yapısallaşmış halidir. İslam Dini'nde hiçbir kimse veya grup, din adına veya başka insanlar adına; dini bir başka kişiyle, grupla veya dinle etkileşime sokup, ondan yeni durumlar ve sonuçlar çıkartma hak ve salahiyetine sahip değildir. İslam'da tebliğ ve davet esasken; Hıristiyanlıkta misyonerlik esastır. Dinler Arası Diyalog, *"bütün Müslüman ve Hıristiyanların, Hz. İsa'nın etrafında bütünleşmelidir"*, diyor.

F. Gülen ise, *"Hıristiyan tevhide döner ve fakat diğer hayatı aynı olursa ona "Müslüman İsevi" denir",* diyor[28(25)].

28 (25) Sezen, Yümni. Dinlerarası Diyalog İhaneti Dini-Psikolojik-Sosyolojik Tahlili. 4.Baskı, Kelam Yayınları, İstanbul. 2006: s.17

Aslında Dinler Arası Diyalog, 1960'lı yıllardan sonra kendi içinde tıkanmış olan Hıristiyanlığın yeni metotlarla daha fazla dışarı açılma isteğinden doğmuştur. Cemaat içinde ise, Cemaatçiliğin zihin bağımlılığıyla diyaloga sarılmakta ve adeta onu tebliğ yerine koymaktadır.

Oysa diyalog denilen şey, insanlar arasında olur, kurumlar arasında değil. Din ilke ve kurallar demekse; dinler arasında diyalog olmaz.

Dinin anlaşılması yerine, dinin gelişmesi diye bir anlayış hâkim olursa, bu dinin yozlaştırılması anlamına gelir.

Yukarıda söz konusu edilen *"Müslüman İsevilik"* tehlikeli bir kavramdır. Müslüman Arap, Hıristiyan Arap, Müslüman Türk olabilir, ama Budist Müslüman olmaz.

Dinler Arası Diyalog, post modern misyonerlik olarak faaliyet gösteriyor.

Gerek Roma Kilisesi (Vatikan), gerek Dünya Kiliseler Birliği (Protestan Cephe)'nin yürüttüğü diyalog faaliyetleri açıkça misyonerlik çizgisindedir. II. Vatikan Konsili, *"İslam'ın hakikati, İsa'nın hakikatinin kısmi yansımasıdır"*[29(26)], diyor.

Dinler Arası Diyalog konusunda Hıristiyan tarafında ***Pavlus*** Öğretileri ***ve Telkinlerini*** buluruz. Aslında Pavlus, Hz. İsa'yı görmemiş, İsa'dan 30-40 yıl sonra Şam'a giderken, İsa'nın hayalini gördüğü için, *"Seçilmiş Havari"* olarak Hıristiyanlığı şekillendirmiştir.

Pavlus, Hristiyanlıkta Vahiy olan Resul (elçi)'dir. Bunun içinde Hz. İsa'yı Rab'lık derecesine yükseltmiştir[30(27)].

İlginç bir şekilde İncil kelimesinin Arapça karşılığındaki kök kelime *necl* olup, bu da kaybolmuş hakikati ortaya çıkartan *"Sızıntı"* anlamına gelmektedir[31(28)].

Diyalog Kavramı esas olarak 1965'de II. Vatikan Konsili ile kullanılmaya başlanmıştır. Aslında misyonerliğe karşı duyulan antipatiyi gidermek için kullanılmıştır. Bu bakımdan da, Hıristiyanların malıdır.

29 (26) Aydın, Mehmet. Hristiyan Genel Konsili ve II. Vatikan Konsili. İlahiyat Fakültesi Yayınevi, Konya. 1991: s.259

30 (27) Sezen, Yümni. Dinlerarası Diyalog İhaneti Dini-Psikolojik-Sosyolojik Tahlili. 4.Baskı, Kelam Yayınları, İstanbul. 2006: s.45

31 (28) Sezen, Yümni. Dinlerarası Diyalog İhaneti Dini-Psikolojik-Sosyolojik Tahlili. 4.Baskı, Kelam Yayınları, İstanbul. 2006: s.46

Said Nursi, *"Müslümanlık-Hıristiyanlık ittifakını bozmaya çalışanlara karşı üç zümre; Nurcular, Hıristiyan Ruhaniler ve Misyonerler, uyanık olmalıdır"*[32(29)], diyor.

Bugün diyalog ağırlıklı olarak Katolik Kilisesinin resmi politikasıdır. Protestanlarda meseleyi benimsemiş; bunu hem dini, hem de siyasi bir küreselcilik programı haline getirmişlerdir.

Nihayet, Gülen 9 Şubat 1998'de Papa 2'nci Jean Paul'un daveti üzerine Vatikan'da görüşmüştür. Bu durum uluslararası platformda F. Gülen'i Türkiye'de İslami kesimin lideri olarak göstermiştir.

Aslında Katoliklik anlayışına göre, Kur'an ve Hz. Muhammed Mesih'e hazırlansın diye Tanrı'nın putperest Araplara gönderdiği bir pedagogdur. "*Mesih'in anlaşılmasında kilise onlara yardımcı olmalıdır"*, görüşü hâkimdir.

İslam Dini tebliğ ve davet ile imana dayalı bir yayılma gösterir. Bu durum söz konusu ise, o din mensupları diğerleri ile zaten ilişki kurmak ve bunu en iyi metodu arayıp bulmak ve uygulamak durumundadır[33(30)].

Dinler Arası Diyalogu, sırf dini bakış açısı ile değil, belki daha önemlisi sosyolojik bakış açısından anlamak şarttır. İman dinin temelidir, ama din imandan ibaret değildir. Bir kurum olarak din diğer bütün kurumlarla beraberdir. Sadece, dini olan bir sosyal gerçeklik, yoktur. İşte bu bakımdan Dinler Arası Diyaloğa siyasi ve sosyal ve hatta iktisadi geniş bir pencereden bakmak gerekir.

Dinler Arası Diyalog isteğinin alt yapısındaki zorlayıcılara baktığımızda siyasi ve sosyal olarak şu alanlarda görürüz: *"Küreselci Dünya hakimiyeti, çoğulculuk, pazar ekonomisi, uygun yeni din anlayışı, modernlik ile uyum ihtiyacı ve içerdeki problemlerden dışa sığınma"*dır.

Bütün bunları gerçekleştirmek için cemaat gazeteleri, televizyonlar, dergiler ve radyolardan oluşan geniş bir medya ağı ve başkaca destekleyici etkinlikler, milyarlarca dolarlık çok güçlü bir parasal kurumlaşmayla desteklendi. Vakıfları, okulları ve dershaneleriyle eğitilmiş gençlerden ve kayırılan insanlardan oluşan bir taban oluşturdu. Bu tabanı mülkiye, adliye ve askeriye başta olmak üzere devlet kadrolarında teşkilatlandırmak istedi. Bütün bu kitlelere şunu tavsiye etti. *"O kuvveti temsil edeceğiniz şeyleri, elinize alacağınız ana kadar, Türkiye'deki devlet yapısı ölçüsüne göre, bütün Anayasal müesseselerdeki güç ve kuvveti cephenize çekeceğimiz ana kadar, her adım erken sayılır"*[34(31)], demektedir.

32 (29) Nursi, Said. Emirdağ Lahikası I-II. Sözler Yayınevi, Sinan Matbaası, İstanbul. 1959-I: s.1712

33 (30) Sezen, Yümni. Dinlerarası Diyalog İhaneti Dini-Psikolojik-Sosyolojik Tahlili. 4.Baskı, Kelam Yayınları, İstanbul. 2006: s.104-105

Bu açıkça göstermektedir ki, F. Gülen'e ilişkin savcı Nuh Mete Yüksel'in iddianamesinde; Gülen ilk aşamada devlete karşı savaş vererek, hedeflere ulaşmanın yıpratıcı olacağını saptamış; var olan düzeni yıkmak yerine, devlet modeline uyumlu bir örgütlenme ile devlete paralel bir düzen kurmayı planlamış, böylece tüm devlet organlarında ve yerel yönetimlerde örgütlenmiştir.

Dinler Arası Diyalog toplantılarına baktığımızda, bu toplantıların ağırlıklı siyasi çerçeveli ve siyasi gayeli olduğunu görürüz. Gülen Cemaati ve 15 Temmuz sonrasında FETÖ açısından dışa sığınma önemlidir. Sığınma, kendi toplumunda, devletle, yöneticilerle ve başka alanlarla problem olduğu zaman ortaya çıkar. Bu bakımdan Dinler Arası Diyalog dışarıyla işbirliği sayesinde devam ettirilebilir. Dışa açıldığında, gücü daha fazla garanti altına almış olur. Kendi devleti ile kavgası olanları, dışarısı hep sahiplenmiştir (ABD, Almanya vb.).

F. Gülen Nevval Sevindi ile Amerika'da yaptığı mülakatta *"ABD'nin egemenliğinin zayıflamasından kaygı duyulmalıdır"* diyor.

Bu sığınma, Cemaat Önderinin ve bağlılarının devletle ve bazı güçlerle açık gizli mücadelesinde dışa sığınma ve Cemaat Önderinin inanılan olağanüstü özelliklerine ve kurtarıcı rolüne (mehdi) uygun olarak Türkiye'yle sınırlı kalmayıp, bütün İslam Dünyası'nda imanı kurtarma gayreti ve bunun içinde küreselle sığınma faaliyeti olarak görülmektedir.

Katolik diyalogcular F. Gülen'i mahkemede savunmuşlardır. Dışa sığınma, meşhur diyalogun alt yapısından birini teşkil etmekte ve aynı zamanda diyalog, dışa sığınmayı kolaylaştırmaktadır.

Diyaloğu tenkit edenler esas olarak diyaloğu misyonerliğin bir zarfı olarak görmektedirler. Diyalog karşıtlığı illa savaş yapmak, tahakküm kurmak ya da terör değildir. Gerçekleri görmek, taviz vermemek ve aklımızın yardımıyla dinimizi anlamaya çalışmaktır.

Dinler arası diyalog ve dînî çoğulculuk, iyi niyet taşımayan küreselciliğin bir parçası haline gelmiştir. Müslümanlar *Papalık Konseyi'nin misyonunun bir parçası olmak üzere* diyaloğa girmezler.

34 (31) Dilek, Bahadır Selim. Küresel Tuzak Ilımlı İslam. Ulus Dağı Yayınları, Ankara. 2008: s.51

Dinler arasındaki ilişki bir ruhbanlar diyaloğu olarak işletilmek istenmiştir.

SONUÇ

F. Gülen'in yürüttüğü tüm etkinlikler, dönemin Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi Başsavcısı Nuh Mete Yüksel'in 1999/420 Hazırlık, 2000 Esas No'lu F. Gülen Örgütü hakkında iddianamesinde ayrıntıları ile yer almıştır. Bu iddianame, Gülen ve Gülen Cemaatine ilişkin tüm ayrıntıların devletçe çok iyi bilinmekte olduğunu gösteriyordu. Aslında Devlet Varlığına yönelen tehdidin farkındaydı.

F. Gülen sahip olduğu imkânlar ile Semavi Dinlerin temsilcileri ile başlattığı Diyalog vasıtası ile *"Dünya Dinler Birliği"* adı altında bir oluşuma zemin hazırlamış ve bu oluşum yönünde İslam Dini'nin temsilcisi olma yönünde uluslararası alanda izlenen ve karşılıklı çıkarlara dayanan bir stratejinin ilk sayfalarını da açmıştır[35(32)].

20. Yüzyılda Soğuk Savaş şartlarında yetişenler, 21. Yüzyıl Washington yönetiminin *Ilımlı İslam* politikasının her alanda uygulayıcıları oluyorlardı. Gülen Hareketi, 90'lı yılların ortasından başlayarak, yalnız Türkiye'de değil, ABD'nin çıkarlarının bulunduğu bölgelerin tümünde etkinlik oluşturuyor. Önce Orta Asya Cumhuriyetleri, ardından Rusya Federasyonu ile Afrika çalışma alanı olarak belirlendi. Washington yönetimi, ekonomik çıkarları için nereye gözünü çevirdiyse, orada Gülen Hareketi kendisini gösteriyor. Bu çalışmalar, Cemaatin aldığı büyük destekle önemli ölçüde başarılı oldu[36(33)].

F. Gülen Cemaati bütün çelişkileri ihtiva ediyor; Cemaat kendi içinde sıkı katı kurallara bağlı ve homojendir. Merkez ve çekirdeklerde sıkı bir disiplin, homojen yapı, katı kurallar, duvarlar ve sırlı bir dünya bulunmaktadır. Diğer taraftan Cemaat bütün farklılıkları hoş görmekte, hürriyet kahramanı kesilmekte, kamu hayatında çoğulcu niteliği teşvik etmektedir.

F. Gülen verdiği vaazlarda, *"Dünya denilen geminin kaptanı olarak ABD'yi görmekte ve ABD'nin siyasetine uygun hareket edilmesini"*, söylemektedir[37(34)].

F. Gülen 9 Şubat 1998'de, Papa'ya yazdığı mektubu *"Rabbin Aciz Kulu"* diye imzalamıştır. Bir Hıristiyan Ruhanisine yazıldığında bu *Rab*, Hıristiyanlıkta Hz. İsa demektir.

Yine Gülen aynı mektubunda *"Papa Cenapları tarafından başlatılan ve devam etmekte olan Dinler Arası Diyalog için, Papalık Konseyi Misyonunun bir parçası olmak üzere burada bulunuyoruz"* demiştir. Yine aynı mektupta, *"İslam'ın yanlış anlaşılan bir din olduğunu ve bunda, en çok suçlanacak olan Müslüman'lardır"* diyor.

35 (32) Dilek, Bahadır Selim. Küresel Tuzak Ilımlı İslam. Ulus Dağı Yayınları, Ankara. 2008: s.50
36 (33) Dilek, Bahadır Selim. Küresel Tuzak Ilımlı İslam. 2008: s.56
37 (34) Dilek, Bahadır Selim. Küresel Tuzak Ilımlı İslam. 2008: s.54

KAYNAKÇA

Aydın, Mehmet. (1991) Hristiyan Genel Konsili ve II. Vatikan Konsili. İlahiyat Fakültesi Yayınevi, Konya.

Birikim Dergisi. (1995) Ağustos, Sayı: 11, s.11.

Bulaç, Ali. (2008) Din-Kent ve Cemaat Fetullah Gülen Örneği. Ufuk Kitabevi, İstanbul.

Dilek, Bahadır Selim. (2008) Küresel Tuzak Ilımlı İslam. Ulus Dağı Yayınları, Ankara.

Doğan, Latif. (2006) Küçük Dünyam Fetullah Gülen. Doğan Kitabevi, İstanbul.

Erdoğan, R. Tayyip (2017) 15 Temmuz Milli İradenin Zaferi Araştırma Raporu, Ak Parti Sosyal Politikalar Başkanlığı, Ankara.

Hablemitoğlu, Necip. (2016) Köstebek. 17. Baskı, Pozitif Yayınları, İstanbul.

Laçiner, Ömer. (2012) "Cemaat- Siyaset", Birikim Dergisi-Cemaat-Hareket-Hizmet Sayısı, Ekim, İstanbul.

Macit, Nadim. (2009) İmparatorluk Politikalarında Teo-Stratejiler ve Türkiye. 4. Baskı, Berikan Yayınları, Ankara.

Mutioğlu, Halil. (2016) "Teo-Politik ve Teo-Stratejik Açıdan Ortadoğu ve Türkiye", Yeni Türkiye Dergisi. Ortadoğu Sayısı, 1. Cilt, Sayı: 82.

Nursi, Said. (1959) Emirdağ Lahikası I-II. Sözler Yayınevi, Sinan

Matbaası, İstanbul.

Sezen, Yümni. (2006) Dinlerarası Diyalog İhaneti Dini-Psikolojik-Sosyolojik Tahlili. 4. Baskı, Kelam Yayınları, İstanbul.

Veren, Nurettin. (2016) Fetö Cemaati'ne Dair Duyulmayan, Konuşulmayan, Bilinmeyen Herşey. Destek Yayınları, İstanbul.

Yavuz, Hakan. (2005) Modernleşen Müslümanlar. Kitap Yayınevi, İstanbul.

Yıldırım, Mustafa. (2005) Sivil Örümceğin Ağında. Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.

KUR'AN'DA SALDIRGANLIK PSİKOLOJİSİNİ ENGELLEMENİN YÖNTEMLERİ

Yrd. Doç. Dr. Halit BOZ[1]

Kur'an, Sünnetullah gereği beşeriyet arasında mevcut olan ontolojik farklılıkların insanlar arasında lazım olan adalete, eşitliğe, merhamete, güven ve huzura zarar vermemesi için yapılması ve uyulması gereken kuralları, geniş bir örnekleme ağıyla sunmaktadır.

Yine Kur'an'da, *"Hayır, insan kendini yeterli gördüğü için mutlaka azgınlık eder."* (Alak, 6-7) beyanıyla insanın fıtratındaki var olan bu duyguyu törpiyelip ona hakîmiyetini kurması için kendisinde olması gereken kaide ve kurallar açık bir şekilde anlatılmaktadır. Nitekim İnsanlık ile var olan karşı tarafa tahakküm kurma duygusu, tarihten günümüze kadar büyük savaşlara, mevcut legal yönetimleri devirip dikta rejimlerin oluşmasına ve uğurda milyonlarca masum insanın ölümüne sebebiyet vermiştir. Bundan dolayıdır ki Kur'an, bu tür olayların vuku bulmaması için bizlere geçmiş milletlerin kıssalarında örnekler sunar. Çünkü Kur'an'da geçmiş milletlerin kıssalarını detaylı aktarmasının birçok nedeni içerisinde ibret ve ders çıkarmakta mevcuttur.

Bu sebeple bildirimiz, merkezde Kur'an ayetleri olmasına rağmen iki ana eksen üzerine inşa edilmiştir. Biri, İnsanın saldırganlık ve kıskançlık duygusunun nasıl beşeriyetin faydasına çevrilebileceğini ayetlerle açıklamak, diğeri ise yine Kur'an'da, Habil ve Kâbil, Hz. Salih, Hz. Musa vb. gibi Pey-

1 Yrd. Doç. Dr. Halit BOZ, Artvin Çoruh Üni. İlahiyat Fak. halitboz68@artvin.edu.tr. 505-4929569

gamberlerin, bu diktatör güçlere karşı ortaya koydukları tutumları ve azgın güçlerin insanların beyinlerini nasıl yıkadıklarını ve topluma verdikleri zararları farklı bir metodla irdelemekten ibaret olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Adalet, Darbe, Kıssa, Peygamber

GİRİŞ

Kur'an ahlakında, saldırganlığa karşı mücadele edecek, sosyal ve ekonomik barışı gerçekleştirecek bireyin en temel ve özsel hususiyeti, ta içten bilinç ve ikrar düzleminden kendisini bu işe adamış olması, bunu da Allah'a iman esasına dayamış bulunması gerekir. Bununla birlikte, kişinin tavır ve davranışlarını Allah'ın koymuş olduğu hükümlere göre yönlendirmesiyle, ancak o zaman saldırganlık psikolojisine karşı kendisini korumuş olur.

O nedenle Kur'ân; imanı, insanın hem dünyası hem de ahireti için en önemli esas olarak görür ve onu her şeyden üstün tutmaktadır. Bu yüzden iman kelimesi, türevleriyle birlikte Kur'ân-ı Kerim'de yaklaşık 900 yerde geçmektedir.

Kur'ân'ın yaklaşık onda birinden fazlasının imanla direkt ilgili ifadeler olması, konunun önemini göstermek için yeterlidir.*"Allah, pisi temizden ayırıncaya kadar mü'minleri içinde bulunduğunuz şu durumda bırakacak değildir. Allah, size gaybı bildirecek de değildir. Fakat Allah, peygamberlerinden dilediğini seçer (gaybı ona bildirir). O hâlde, Allah'a ve peygamberlerine iman edin. Eğer iman eder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız sizin için büyük bir mükâfat vardır."*[2] Aynı şekilde başka bir ayette de;*"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, derin bir sapıklığa düşmüş olur"*[3] buyurarak, kulun birincil ve olmazsa olmaz ilk sorumluluğunun[4] Allah'a inanması gerektiğini beyan etmektedir.[5] Çünkü O, hem kozmik varoluşun gerçek sahibi

2 Al-i İmrân, 3/179.

3 Nisa, 4/136. Ayrıca iman ile ilgili bazı ayetler: Bkz. Al-i İmran, 3/179; Nisa, 4/136, 171; A'râf, 7/158; Hadid, 57/7; Teğabun, 64/8.

4 İnsanın Allah'a karşı en büyük sorumluluğu, öncelikle O'nun varlığını anlayıp inanması gerekir. "…İmanın birinci fiili, Allah'ın itaat edilmeye ve aynı zamanda sevilmeye ve tapılmaya layık olarak tanınmasını içermektir." Bkz. Abdullah Draz, *Kur'ân Ahlâkı*, (Çev.: Emrullah Yüksel-Ünver Günay), İz Yayınları, İstanbul 1993, s. 73.

5 Kulun ilk sorumluluğu, Allah'a iman etmesidir. İnsan, birinci adımı gerçekleştirdikten sonra, bunun zorunlu bir sonucu olarak da ikinci merhaleye ulaşarak eylem aşamasına geçer. Bu da ibadet sürecidir. Bu itibarla insanın, kendi bireysel yaşantısının rahatlığı kadar, tüm âleme bakışının da sağlıklı olabilmesi, "*varoluşsal bir itiraf ve açılım için, Allah'a ibadet, merkezi bir sorumluluk teşkil etmektedir*." Bkz. Sadık Kılıç, *Küllerden Diriliş*, Fecr Yayınları, Ankara 2009, s. 104.

ve yöneteni, hem de aşkınlık ve insanî varoluşun ontolojik olarak varlık kaynağıdır.

Aynı şekilde Kur'ân'a göre insan? Kılıç'ında belirttiği[6] gibi, öncelikle Allah'ın tapılmaya layık ilah olduğuna inanması ile yükümlüdür. Bundan sonradır ki artık düşünce ve eylemlerini, Kur'ân'dan aldığı güçle sergilemeye başlar.

Kur'ân, maddi ve manevi huzurun ancak imanla gerçekleşebileceğini, dolayısıyla iktisadi gelişmenin bir ölçütü olan bolluk, bereketin iman etme ile doğru orantılı olduğunu vurgularken, adaletsizliğin ve huzursuzluğun oluşmaması için de toplumsal sorumluluk bilincinin de yerleşmesini hedeflemektedir. Meselâ şu ayette, iman ve takva ile maddi bolluk arasında doğrudan bir münasebet kurulmuştur: *"Eğer, o memleketlerin halkları iman etseler ve Allah'a karşı gelmekten sakınsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereketler(in kapılarını) açardık. Fakat onlar yalanladılar, biz de kendilerini işledikleri günahlarından dolayı yakalayıverdik"*[7] buyurulmuştur. Keza, başka ayetlerde de Allah, Peygamberlerine inanmayan toplulukların akıllarını başlarına alıp kendisine yönelmeleri, iman etmeleri için öncelikle *'be'sa'*(-yoksulluk) ve *'darra'*(darlık)ile sınamış, yola gelmeyince bu kez de iyiliklerle denemiş, kıtlık yerine bolluk, sıkıntı yerine ferahlık vermiş ama onlar yine iman etmemişlerdir.

"*Biz hiçbir memlekete bir peygamber göndermedik ki (karşı çıkmaktan vazgeçip) yalvarıp yakarsınlar diye ora halkını yoksulluk ve sıkıntıya uğratmış olmayalım. Sonra kötülüğün (sıkıntı ve darlığın) yerine iyiliği (bolluk ve genişliği) getirdik. Ve (nankörlük edip): "Atalarımız da darlığa uğramış ve bolluğa kavuşmuşlardı" dediler. Biz de, farkında değillerken onları ansızın yakaladık."*[8] *"Allah, şöyle bir kenti misal verdi: Orası güven ve huzur içinde idi. Oraya her taraftan bolca rızık gelirdi. Fakat Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler; bu yüzden yaptıklarına karşılık, Allah onlara şiddetli açlık ve korku ızdırabını tattırdı."*[9]

Bu ayetlerin ışığında şunu anlıyoruz ki, tüm güç Allah'ın elindeyken,

6 Kılıç, *Küllerden Diriliş*, s. 103.

7 A'râf, 7/96.

8 A'râf,7/94, 95.

9 Nahl, 16/112, Ayrıca bu konuda başka ayetler için bkz. Bakara, 2/27, 61; Hud, 11/117; Ra'd,13/31; İsrâ, 17/16; Taha, 20/81; Kasas, 28/58.

yukarıdaki ayetlerde tasvir edilen eylemleri işleme cüretinde bulunmak, o kişinin Allah'ın kadrini hakkıyla takdir edememesinden başka bir şey değildir. Çünkü Allah dilese o anda onlardan tüm nimetlerini çekip alır: "*Eğer dileseydik, onların gözlerini büsbütün kör ederdik de (bu hâlde) yola koyulmak için didişirlerdi. Fakat nasıl görecekler ki? Yine eğer dileseydik, oldukları yerde başka yaratıklara dönüştürürdük de ne ileri gidebilirler, ne geri dönebilirlerdi!*"[10]Dolayısıyla her türlü kötü tutum ve sorumsuzlukların bireyde sadır olmaması için yapması gereken en elzem şeyin gönülden Allah'a inanması gerekliliği vardır.

1. İnsanın Sorumluluk Bilinci

Allah'ın, insana bahşettiği akıl, bilinç ve hesapsız nimet ve rızıklara karşı bilinçli bir şekilde nankörlükte bulunmak, sorumsuzca davranmak, büyük felaketlere yol açmaktadır. Nitekim günümüzde, ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda mevcut olan felaketlerin sebebi de budur. Bu nedenle bu dünyada, hiçbir toplum, Allah'a iman edip O'na yönelmedikçe, mutlu ve huzurlu, bolluk ve bereket içinde yaşaması mümkün görünmemektedir.[11]

Yine Kur'ân'a göre insanlar, kendi çalışma, kendi mayasında varolan tutum ve davranışları sorumsuzca sergileyemez.[12] Çünkü insan varoluşunun kaynağı ve gayesi bakımından başıboş değildir.[13] Öncelikle Allah'a karşı sorumludur.[14] Eğer bunu reddederse, çok şiddetli karşılık görür. Bu vasıflara sahip insanlar, bir bilinç körelmesi sebebiyle, eksik ve hatalı olacağını asla düşünmez. Hatta Allah'ın bir denemesi olarak ona verilen nimetlerden bir artış olursa, azgınlıkları iyice pekişir. *"Onların malları ve evlatları seni imrendirmesin. Allah, bunlarla ancak, dünyada kendilerine azap etmeyi ve canlarının kâfir olarak çıkmasını istiyor."*[15]

Allah, böyle bir zihniyet sapmasının sonucunun *"azgınlık"* olacağını şu ayette bildirmiştir: *"Hayır, insan kendini yeterli gördüğü için mutlaka azgınlık eder."*[16] Bu ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili değişik rivayetler[17] mevcut olsa da

10 Yasin/36/66, 67.
11 Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, (Çev.: Cahit Koytak-Ahmet Ertürk), İstanbul 2000, s. 554.
12 Bakara, 2/134.
13 Bakara, 2/284.
14 Al-i İmran, 3/102; Taha, 20/81. Ahkaf, 46/24, 25.
15 Tevbe, 90/85.
16 Alak, 96/6, 7.
17 Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân*, Dâru'l-Meârîf, Mısır, ty, IX, 170. Başka rivayetler için bkz. Celaleddin es-Suyûtî, *Lubabu'n-Nukûl Fi Esbabi'n-Nuzûl*, Fatih Yayınevi, İstanbul, ty. , II, 721.

temel amacı, bu konumdaki insanların tıpkı Ebû Cehil[18] gibi, kendilerini her şeyden üstün gördüklerini, böylece olumsuz, yıkıcı bir karakteri oluşturduklarını vurgulamaktadır.

Kur'ân, Toplumda Ahlâka dayalı sosyo-ekonomik bir düzen kurmayı tavsiye etmektedir.[19] Bunu başarabilmenin en temel koşulu ise, sağlam bir imana sahip olmaktır. Dolayısıyla Kur'an, iktisadi gelişmenin bir ölçütü olan bolluk ve bereket ile iman etme ve böylesi sağlam bir imanın tesiri ve yönlendirmesiyle, Allah'ın emir ve yasaklarına uymanın doğru orantılı olduğunu vurgulayarak, böylece toplumsal sorumluluk bilincinin yerleşmesini de hedeflemektedir.

Tarih boyunca bazı toplulukların, geçmiş olaylardan ibret almadıkları, darlık ve sıkıntılara uğramalarıyla birlikte, Peygamberlerin tebliğleri bile onları imana yöneltmemiştir. Kur'ân'da bu tür toplumların değişik yöntemlerle yok oldukları bildirilmektedir[20] Zira bu insanlar, Allah'a iman etmeyen, toplum içinde uyulması gereken hak ve hukuka riayet etmeyen, kendilerinden başka insanların durumlarını düşünmeyen, vahye ilgisiz ve umursamaz kimselerdir.[21] Bununla birlikte Kur'an'ın söylediği, Allah'a inandıkları halde, çıkar ve statü hesapları gereği kolayca sapmalar gösteren kimseler ise,[22] içinde bulunduğu bolluk ve refahı kaybettiklerinde, derin bir umutsuzluğa düşerler.

Darlıktan kurtulup bolluğa ulaştığında ise geçmişi unutarak, kendini beğenen birisi edasıyla, bu durumu kendisinden bilerek, kuruntu içinde kendini boş bir sevincin içine daldırır, oyalanır dururlar.[23]

Bu sebeple, insanın öncelikle Allah'a iman etmesi, yani bu imandan aldığı güçle tutum ve davranışlarını ona göre sergilemesi gerekir ki bu imanın özünde haşyet hissi, mutlak varlığın maliki olan Allah korkusu doğurur.[24] Bu korku da insanın tüm tutum ve davranışlarını, öncelikle metâ ile olan ilişkilerini, bütün konuşma ve hareketlerini Allah'ın beğendiği, hoşnut kaldığı bir yapıda olmayı sağlar.[25]

18 et-Taberî, IX, 170.
19 Fazlurrahman, *Tarih Boyunca İslami Metodoloji Sorunu*, (Çev.: Salih Akdemir), Ankara 1995, s. 106.
20 En'am, 6/42, 45.
21 Geniş bilgi için bkz. İbrahîm Coşkun, *İslam Düşüncesinde İnkâr Problemi*, Konya, ty. , s. 47.
22 Esed, s. 423.
23 Hud, 11/9-10.
24 Bkz. Haşr, 59/18.
25 Bkz. Âl-i İmrân, 3/102.

Buna mukabil, Allah'tan korkmayan insanlar ise, Allah'ın beğenmediği, bir başka ifadeyle ilahî rızâ ve ilkelere mutabık olmayan her türlü davranışı sergileyebilirler. Allah'a hesap vereceği inanç içinde olmayan bir insanın hakkı olmadığı halde zulüm, ölüm yöntemlerini kullanarak başkalarına tahakküm kurma düşüncesi pek tabii olarak ondan beklenir. Dürüst olması, fedakârlıkta bulunması, namuslu ve adil olması, kısacası iyi ahlâklı olması için de hiçbir nedeni yoktur. Onun tüm ahlâkını, kişisel hırs ve çıkarları şekillendirir.[26] Allah'tan korkmayan böylesi insanların Kur'ân'da tarif edilen belli başlı bazı karakteristik özellikleri mevcuttur. Bunlardan bazıları şunlardır:

1.1. Kibir ve Kıskançlık

Allah'a iman etmeyen ve O'ndan korkmayan, bu sebeple de, Allah'ın toplumda tesis etmek istediği adelete, eşitliğe ve başkalarına zulüm edilmemesi gerektiğine ilgisiz olan; hiçbir empati ve ünsiyyet beslemeyen kimselerin en belirgin bir başka özelliği de, gereksiz bir gurur ve kibir içinde olmalarıdır. Bunun temeli, kişinin kendisini Allah'tan bağımsız bir varlık olarak görmesidir.

Dolayısıyla sahip olduğu bazı özellik ve üstün vasıfların, kendisinden kaynaklandığını sanır. *"Ona "Allah'tan kork" denildiği zaman, gururu onu daha da günaha sürükler. Artık böylesinin hakkından cehennem gelir. O, ne kötü yataktır!"*[27] Gurura kapılarak günaha sürüklenmek, bu son derece temelsiz ve gerçeklikten yoksun bir düşüncedir. Çünkü insanoğlu, pek çok şeye ihtiyaç duyan bir varlıktır.[28] Bu sebeple, istediği kadar kendisini üstün ve kusursuz sansın, yorulur, susar, acıkır, hasta olur, uyumadan yapamaz, yaşlanır ve nihayetinde ölür. Bu farkına varışın ise onu, zorunlu olarak diğer fanilere, yoksul ve muhtaçlara, insani, yardımsever bir şekilde yaklaşmaya yönlendirmesi gerekir.

Ancak, Allah'ın varlığının baki olduğunu bilen ve sürekli bunun bilincinde olan bir insanın, başkalarına kibirli ve azgın, müstağni bir tutum içinde olması söz konusu olmaz. Çünkü kendisine verilen bütün bu özellik ve malların gerçek sahibinin Allah olduğunu, eninde sonunda O'na döneceğini ve hesaba çekileceğini bilir ve asla böylesi tutarsız tavırlara bürünmez.

Allah, insanların kibir ve gururdan uzak durmaları, zenginlik ve varlıklarıyla mağrur olmayıp, yoksullara empati yapabilmeleri için Kur'ân'da ibret

26 Bkz. Bakara, 2/171.
27 Bakara, 2/206
28 el-Beydâvî, Nasruddîn Ebî Saîd Abdullah b. Ömer, (ö. 685/1286), *Envaru't Tenzîl ve, Esraru't-Te'vîl,* (Mecmûâtün mine't-tefâsîr içinde), I-VI, Dâru'l Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut ty. III, 23.

olarak Kârun'dan bahsetmektedir. Kârun tiplemesinin, Allah'tan korkmadan, kibirlenmesine vesile olan şey, onun zenginliğidir. O, Mülk'ün esas sahibinin Allah olduğunu ve dilerse hepsini geri alacağını unutmuş, bu mallara, kendisinin sahip olduğu bazı özelliklerinden dolayı hak ettiğini düşünmüştü: *"Şüphesiz Kârûn, Mûsâ'nın kavmindendi. Onlara karşı azgınlık etti. Biz ona, anahtarlarını (bile taşımak) güçlü bir topluluğa ağır gelecek hazineler verdik. Hani, kavmi kendisine şöyle demişti: "Böbürlenme! Çünkü Allah, böbürlenip şımaranları sevmez. Allah'ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah, bozguncuları sevmez."Kârûn, "Bunlar bana bendeki bilgi ve beceriden dolayı verilmiştir" dedi. O, Allah'ın kendinden önceki nesillerden, ondan daha kuvvetli ve daha çok mal biriktirmiş kimseleri helâk etmiş olduğunu bilmiyor muydu? Suçlulukları kesinleşmiş olanlara, günahları konusunda soru sorulmaz (Çünkü Allah hepsini bilir)."*[29]

Ayetlerde anlaşılıyor ki Karun, aynı tipolojiye dâhil insanlara ibretlik için, daha dünyadayken, kibirlenmesinden, yoksul ve muhtaçlara karşı ilgisiz ve bigâne kalmasından dolayı azaba duçar kalmıştır. Eğer iddia etttiği gibi bir güç sahibi olsaydı, kuşkusuz önce kendini kurtarırdı. Ancak ne bilgisi, ne hazineleri ne de güvendiği taraftarları, onu Allah'ın gazabından koruyamamıştır.

Yüce Allah, bütün kibirlenen ve gururlanan insanlara ders olsun diye, Karun'un hazin sonunu şöyle ifade etmektedir*: "Sonunda onu da, sarayını da yerin dibine batırdık. Allah'a karşı ona yardım edebilecek adamları da yoktu. Kendisini savunup kurtarabileceklerden de değildi!" "Daha dün onun yerinde olmayı arzu edenler, "Vay! Demek ki Allah, kullarından dilediği kimselere rızkı bol verir ve (dilediğine) kısarmış. Allah, bize lütfetmiş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Demek ki kâfirler iflah olmayacak demeye başladılar."*[30]

Karun'un durumu, Allah'a iman noktasında sıkıntı taşıyanlar için, kibir ve gurur tutkusuna kapılıpta Allah'tan korkmayan, maddi zenginliği, her şeyin üstünde tutup yoksul sınıf ve insanlara yardımcı olmayan kimseler için apaçık bir örnek teşkil etmektedir. Oysa Ahiretteki güzel akibetin ise, ancak gururlanmayan, kibirlenmeyen takva sahiplerine ait olduğu ayette şöyle bildirilmektedir: *"İşte ahiret yurdu. Biz, onu yeryüzünde büyüklük taslamayan ve bozgunculuk çıkarmayanlara has kılarız. Sonuç, Allah'a karşı gelmekten sakınanlarındır."*[31]

Varlıklı kimseleri, yoksullara karşı duyarsız ve ilgisiz davranmaya iten

29 Kasas, 28/76-78.
30 Kasas, 28/81, 82.
31 Kasas, 28/83.

ruhsal bir özellik olarak kıskançlık ise, iyi olan herşeye kendisinin layık olduğunu, bu yüzden de başkalarının sahip olduğu üstünlükleri çekememe duygusudur. Bir başka ifade ile kibrin beslenip büyütülmüş halidir.

Bu konuyla ilgili Allah, ibret olsun diye, Hz. Âdem'in iki oğlu arasındaki, şu kadim olayı anlatmıştır: *"(Ey Muhammed!) Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku. Hani ikisi de birer kurban sunmuşlardı da, birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, "Andolsun seni mutlaka öldüreceğim" demişti. Öteki, "Allah, ancak kendisine karşı gelmekten sakınanlardan kabul eder" demişti, "Andolsun! Sen beni öldürmek için elini bana uzatsan da ben seni öldürmek için sana elimi uzatacak değilim. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım. Ben istiyorum ki, sen benim günahımı da, kendi günahını da yüklenip cehennemliklerden olasın. İşte bu zalimlerin cezasıdır. Derken nefsi onu kardeşini öldürmeye itti de (nefsine uyarak) onu öldürdü ve böylece ziyan edenlerden oldu."*[32] Görüldüğü gibi, Allah'tan korkmayan kardeşlerden biri, nefsinin sınır tanımaz kötülüklerine boyun eğmiş ve kendi kurbanının kabul edilmemesinden kaynaklanan kıskançlık ve öfkesi yüzünden, bir anda kendi öz kardeşini öldürmeye kalkışabilecek bir duruma düşmüştür. Bu örnek, nefsine uymanın ve Allah'tan korkmamanın, insana neler yaptırabileceğini, ne kadar korkunç bir hale sokabileceğini gösteren önemli bir ibrettir.

1.2. Korku ve Endişeler

Allah'a inanmayan insanın bir başka karakteristik özelliği de, onu, yoksulluk ve yoksulluğa karşı duyarsız ve ilgisiz kılan, sürekli dünyevi endişe ve korku içinde olmasıdır. Çünkü onun için herşey, bir bakıma tesadüfler sonucu oluşmuş ve o, etrafında olup biten bütün olayların başıboş işlendiğini sanır. Bu yüzdendir ki o, hiçbir zaman huzur ve emniyet içinde olmaz. Onu üzecek, yıpratacak olaylar her an gerçekleşebilir. Ayrıca onun, gelecekle ilgili sayısız kuşkuları vardır. Mesela, işini kaybedebilir. Dolayısıyla aç kalabilir.

Mutlak güce inancı olmadığından, tüm bu muhtemel olayları kontrolsüz zannettiği için, her biri için ayrı ayrı tedirginlik duyar. Her birini kendi kontrolü altına almak için debelenirken, bu arada başkalarının hakkını almada, ya da hakkını vermemede tereddüt etmez. Ancak bütün bunlarla başa çıkamayacağını anlayınca, çaresizlik ve ümitsizlik içine düşer.

Oysa yalnız Allah'a inanıp, O'ndan korkan bir insanda, saydığımız bu korkuların hiçbirine rastlanmaz. Çünkü Allah'a iman, bu korkuların hepsini

32 Mâide, 5/27-30.

ortadan kaldırır.[33] Herşeyin sahibinin ve yaratıcısının Allah olduğunu, bütün bu olayların O'nun kontrolünde cereyan ettiğini[34] ve kendisine inanıp, güvenen kullarını, Allah'ın koruyup gözeteceğini[35] bilmek, o insanı, her türlü dünyevi korku ve endişelerden alıkoyar.

Nitekim böylesi tedirgin ve çelişkiler içindeki bu ruh haline, bir ayette şöyle işaret edilir: "*Allah, birbiriyle çekişen ortak sahipleri bulunan bir (köle) adam ile yalnızca bir kişiye ait olan bir (köle) adamı örnek verdi. Bu iki adamın durumu hiç, bir olur mu? Hamd Allah'a mahsustur. Hayır, onların çoğu bilmiyorlar."*[36] Zira bu tiplemedeki insan, etrafındaki bütün insanlardan korkar da sadece Allah'tan korkmaz. Allah'ın huzurunda hesaba çekileceği anı,[37] asla aklından geçirmez. Fakat mevki-makamı için,[38] üst tabakadaki insanlara vereceği hesaptan titizlikle sakınır. Böylesi bir ruh hali içindeki birey, yoksulluğu ve yoksulları düşünmek, onlarla bir paylaşma, yardımlaşma jesti içine girmek için hiçbir arayış içine girmez.

1.3. Şuursuzluk

Allah'ın varlığını ve gücünü bildikleri halde, O'ndan gerektiği gibi korkmayan birey, topluluk ya da gruplar, yoksulların durumlarını gözetmezler. Böylesi bir yapıya sahip insanlar, herşeyi kendi çıkarları için kullanırlar. Fakîrlere ve muhtaçlara karşı acıma hisleri körelmiştir.

Allah'ın iradesine uygun davranmayan bu insanların davranışları, münafıklar ve şeytanın tutumlarıyla benzerlik taşımaktadır.[39] Çünkü hem Allah'ın varlığını tanımak, O'nun sonsuz ilmini ve gücünü kabul etmek, hem de O'na bilerek isyan etmek, şuursuzluğun en güzel örneklerindendir.[40]

Yüce Allah, ayette, bu kişilerin durumunu şöyle anlatmaktadır: *De ki: "Sizi gökten ve yerden kim rızıklandırıyor? Ya da işitme ve görme yetisi üzerinde kim mutlak hâkimdir? Ölüden diriyi, diriden ölüyü kim çıkarıyor?*

33 Ebû Abdillâh Fahruddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb, et-Tefsîru'l-Kebîr*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1995, V, 15.
34 Seyyid Kutup, *Fi Zilali'l-Kur'ân*, Daru'ş-Şurûk, Kahire, 1985,, VII, 483.
35 et-Taberî, II, 87.
36 Zümer, 39/29.
37 Mahmut el-Âlusî, *Ruhu'l-Meânî fi Tefsiri'l Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesanî*, Daru'l-Fikr, Beyrut ty, V, 114.
38 Elmalılı, M. Hamdi Yazır, (v. 1942), *Hak Dini Kur'ân Dili*, I-IX, Eser Neşriyat, İstanbul 1971.IV, 2356.
39 et-Taberî, I, 12; Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Mektebetu'l-Ubaykan, Riyad, 1998,, I, 23
40 Bkz. Bakara, 2/9, 12, 18, 154; Al-i İmran, 3/69; En'am, 6/26, 50, 104, 109, 123; Zumer, 39/55; Hucurât, 49/2; Necm, 53/61.

İşleri kim yürütüyor?" "Allah" diyecekler. De ki: "O hâlde, Allah'a karşı gelmekten sakınmayacak mısınız?"[41] Bir başka ayette ise, inkârcıların bilinç yoksunu davranışları ve ruh halleri şöyle sunuluyor: *"İnkâr edenleri imana çağıran (Peygamber) ile inkâr edenlerin durumu, bağırıp çağırmadan başka bir şey duymayan (hayvanlara seslenen (çoban) ile hayvanların durumu gibidir. Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Bundan dolayı anlamazlar."*[42] Şuursuzluk karakterine sahip insanların, münafıklık özelliklerini de taşıyabileceğini göstermektedir. Konumuz açısından bakıldığında diyebiliriz ki, varlık ve rahat içinde olan imanların yoksullara olan ilgisizlikleri, ötekine karşı olan duyarsızlık ve bilinçsizlik örneği olarak değerlendirilmiştir.

Bu şuursuz insanların, bu bilinçsizlik ve duyarsızlığın temel motifi ve kaynağı olması bakımından şeytan ile olan ahlakî benzerliklerine gelince; bu şeytanın, Allah'ı tanıdığı ve bildiği halde, Allah'ın emrine başkaldırarak, O'na isyankâr olduğudur.[43] Bu yüzden, şuursuz insanlar, sürekli şeytanın tesiri altında kalarak, neredeyse onunla aynı ruh ve zihniyet hali içine girerler.

2. Peygamberler Tarihinden Örnekler

İnsanlık tarihinde kıskançlık neticesinde saldırganlık psikolojisiyle hareket edip kardeşini öldüren ve yeryüzünde ilk kan akıtan olay, Kur'an'da ibret ve ders verici mahiyette bizlere anlatılmaktadır. *"Onlara, Adem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat: Hani birer kurban takdim etmişlerdi de birisinden kabul edilmiş, diğerinden ise kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen kardeş, kıskançlık yüzünden), "Andolsun seni öldüreceğim" dedi. Diğeri de "Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder" dedi (ve ekledi:) "Andolsun ki sen, öldürmek için bana elini uzatsan (bile) ben sana, öldürmek için el uzatacak değilim. Ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım.""Ben istiyorum ki, sen, hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenip ateşe atılacaklardan olasın; zalimlerin cezası işte budur." Nihayet nefsi onu, kardeşini öldürmeye itti ve onu öldürdü: bu yüzden de kaybedenlerden oldu."*[44] Bu ayetlerden güç kullanarak tahakküm kurmağa çalışan insanlar için, çok önemli ibret ve dersler vardır. Kıskançlık nedeniyle insan saldırganlık gösterip en yakınındaki bireyi bile öldürme durumuna gelebilmektedir. Ancak ayette de belirtildiği gibi kıskançlığın doğurduğu saldırganlığı önleyen en önemli etkeninde "Allah'tan korkma" duygusudur. Nitekim takva sahibi kardeşinin "*"Andolsun ki sen, öldürmek için bana elini uzatsan (bile) ben sana, öldürmek için el uzatacak değilim. Ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım"* ifadesinde açık bir şekilde bunu anlamaktayız. Ayrıca Allah'tan korkma duygusunun ancak takva sahibi insanların sahip olduğu bir haslettir.

41 Yunus, 10/31.
42 Bakara, 2/171.
43 Sad, 38/75, 76.
44 Maide, 5/27-30.

Yüce Allah, toplum arasında adaletin ve huzurun inşası, zulüm ve zorbalığın olmaması için insanlara sürekli Peygamberler yollamış ve O'nların aracılığıyla vahiyleriyle onları eğitmiş, zaman zaman da geçmiş milletlerden ibretlik ve ders alıcı kıssalara değinmiştir. Bu husta ibretlik kıssalardan birisi de Hz. Nuh, Hz. Hud ve Hz. Salih'in kıssalarıdır. Her üç Peygamber'de Yeryüzünde bozgunculuk çıkaran ve bu yüzden kavgaların ve savaşların eksik olmadığı bir toplum yapısıyla karşı karşıya kalmışlardır.

Burada dikkat çekici bir durum vardır. O da, Peygamberlerin, toplumu bozmağa çalışan güçlere karşı Allah'tan korkmalarını tavsiye edişleridir. Nitekim Kur'an Hz. Nuh için, *"Islah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Allah'a korkarak ve (rahmetini) umarak dua edin. Muhakkak ki iyilik edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır."*[45] Hz. Hud için, *"Ad kavmine de kardeşleri Hûd'u (gönderdik). O dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Hâla sakınmayacak mısınız?"*[46] Hz. Salih için, *"Semûd kavmine de kardeşleri Salih'i (gönderdik). Dedi ki: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Size Rabbinizden açık bir delil gelmiştir. O da, size bir mucize olarak Allah'ın şu devesidir. Onu bırakın, Allah'ın arzında yesin, (içsin); ona kötülük etmeyin; sonra sizi elem verici bir azap yakalar."*[47] Allah'ın beyanları mevcuttur.

Ancak Allah'ın bu uyarılarına rağmen zorba insanlar, kendilerine müjdeci, uyarıcı ve yol gösterici olarak gelen bu Peygamberleri çeşitli şeylerle itham etmişlerdir. Mesala Hz. Nuh, kavmine tebliğini yaparken kavmi O'na *"Kavminden ileri gelenler dediler ki: Biz seni gerçekten apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz!"*[48] demişlerdir. Hz. Hud'a *"Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: Biz seni kesinlikle bir beyinsizlik içinde görüyoruz ve gerçekten seni yalancılardan sanıyoruz."*[49] **İftirasında bulunmuşlardır. Hz. Salih'e ise** *"Kavminin ileri gelenle-*

45 Araf, 7/56.
46 Araf, 7/65
47 Araf, 7/73.
48 Araf, 7/60.
49 Araf, 7/66.

rinden büyüklük taslayanlar, içlerinden zayıf görülen inananlara dediler ki: Siz Salih'in, Rabbi tarafından gönderildiğini biliyor musunuz? Onlar da Şüphesiz biz onunla ne gönderilmişse ona inananlarız, dediler."[50] Şeklinde karşı gelmişlerdir.

Bu sebeple Yüce Allah, yeryüzünde bozgunculuk çıkararak insanlar arasında savaşlara, zulüm yaparak başkalarının haklarına tecavüz eden toplulukları cezalandırmıştır. Hz. Nuh'un kavmini, *"Onu yalanladılar, biz de onu ve onunla beraber gemide bulunanları kurtardık,* **âyetlerimizi** *yalanlayanları da suda boğduk! Çünkü onlar kör bir kavim idiler."*[51] Şeklinde cezalandırırken, Hz. Hud'un kavmini, *"Onu ve onunla beraber olanları rahmetimizle kurtardık ve* **âyetlerimizi** *yalanlayıp da iman etmeyenlerin kökünü kestik."*[52] Hepsini helak etmiştir. H. Salih'in kavmini ise, *"Bunun üzerine onları* **o (gürültülü) sarsıntı yakaladı da yurtlarında diz üstü dona kaldılar."**[53] Şekliyle gürültülü bir sarsıntı ile helak etmiştir.

Sonuç

Netice olarak hiçbir beşeri sistemde olmayan mükemmel sistem ve kanunlar manzumesini Kur'an'da görmekteyiz. İnsan bütün evrenin halifesi, her şey onun hizmetine sunulduğu için Allah'ın en mukêrrem **kıldığı varlıktır. Dolayısıyla onun canına kıyılması en büyük suçlardandır. Nitekim ayette;** *"Kim, bir cana veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) bir cana kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim bir canı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olur. Peygamberlerimiz onlara apaçık deliller getirdiler; ama bundan sonra da onlardan çoğu yine yeryüzünde aşırı gitmektedirler."* (Maide, 5/32) buyurmakla bu gerçeği bizlere açıklamaktadır.

Yine Kur'an'da, saldırganlık göstererek haksız yere mal mülk edinme, mevki makam uğruna insanları öldürme ve insanlar arasında bozgunculuk çıkarma gibi toplumlar arasında huzursuzluğa ve güvensizliğe sebep olan bütün olumsuz davranışlar kesin bir dille yasaklanmış, bu fiilleri işleyenlere karşı en ağır mueyyideler uygulanmıştır.

50 Araf, 7/75.
51 Araf, 7/64.
52 Araf, 7/72.
53 Araf, 7/72.

Kaynakça

el-Âlusî, Şihabuddîn es-Seyyid Mahmut el-Alûsî el-Bağdâdî (ö. 1270/1853),

Rûhu'l-Meânî, fi Tefsîri'l Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebi'l- Mesânî, I-XV, Dâru'l-Fikr, Beyrut ty.

el-Beydâvî, Nasruddîn Ebî Saîd Abdullah b. Ömer, (ö. 685/1286), *Envaru't Tenzîl ve Esraru't-Te'vîl,* (Mecmûâtün mine't-tefâsîr içinde), I-VI, Dâru'l Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut ty.

Celaleddin es-Suyûtî, *Lubabu'n-Nukûl Fi Esbabi'n-Nuzûl*, Fatih Yayınevi,

İstanbul ty. , II, 721.

Draz, M. Abdullah, *Kur'ân Ahlâkı*, (Çev.: Emrullah Yüksel-Ünver Günay), İz Yayınları, İstanbul 1993.

Elmalılı, M. Hamdi Yazır, (v. 1942), *Hak Dini Kur'ân Dili*, I-IX, Eser Neşriyat, İstanbul 1971.

Fazlurrahman, *Tarih Boyunca İslami Metodoloji Sorunu*, (Çev.: Salih Akdemir),

Ankara 1995,

İbrahîm Coşkun, *İslam Düşüncesinde İnkâr Problemi*, Konya, ty.

Kılıç, Sadık, *Küllerden Diriliş (Kur'ân, İnsan, Bilim ve Evrene Dair),* Fecr Yayınları, Ankara 2009.

Kutup, Seyyid, *Fi Zilâl'il Kur'ân*, I-VI, Daru'l-Şuruk, Kahire 1985.

Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, (Çev.: Cahit Koytak-Ahmet Ertürk), İstanbul 2000, s. 554.

er-Râzî, Muhammed b. Ebi Bekr b. Abdülkadir (v. 666/1267), *Muhtaru's-Sıhah*, Dâru'l- Marife, Beyrut 1426/2005.

et-Tabersî, Ali el-Fadl b. Hasen,(v. 548/1153), *Mecmâu'l-beyân fi-Tefsîri'l-Kur'ân,* I-X, Müessesetü'l-A'lemî, Beyrut 1995.

ez-Zemahşerî, Mahmud b. Ömer, (v. 538/1144), *Esâsu'l-Belâğâ,* Daru Sadr, Beyrut 1992.

TOPLUMSAL ALGI OLUŞTURMADA MEDYANIN ROLÜ

Arş. Gör. Haluk YAMAN
Arş. Gör. Ahmet KÖSTEKÇİ

ÖZET

İnsan unsurunu önemli kılan, maddi oluşumunun yanısıra bilişsel ve duyuşsal özelliklerinin şekillendirdiği ruhsal yapısı veya diğer bir ifadeyle manevi oluşumudur. İnsanı harekete geçiren, toplumsal yapının oluşturduğu birliktelik içerisinde var olmasını sağlayan güç, duyusal aktiviteleri ile şekillendirdiği algısal şemalarıdır. İnsan değerlendirme yaptığı her aşamada bu şemalara başvurmakta ve bu şemalar tarafından farkında olsun veya olmasın mutlaka yönlendirilmektedir. Yönlendirmeler, bireyin gerek kişisel gerekse sosyal anlamda psikolojik süreçlerini etkilerkentoplumda aldığı konum ve savunduğu ideolojik değerlerinin de şekillenmesindeetkili olmaktadır. İnsanlar yüklü bilişsel şemaları ile bir araya geldiklerinde ise yaptıkları şey, birbirlerini anlamak ve bu bağlamda iletişimi sağlamaktır. “anlamak” ve devamında “anlaşmak” kavramları, karşılıklı bir iletişimin varlığı için gereklidir. İletişim için gerekli her mesaj kaynaktan hedefe doğru giderken algısal sürecin sağladığı pek çok değişken tarafındanfarklı anlamlarla yüklenebilmektedir. Kültür, olgunlaşma evrelerinde geçirilen bireysel süreçler, toplumsal yapı, sosyolojik olgular, çevre, iktidar, hegemon güçler gibi unsurların tamamı algısal şemaların oluşumunda ve karşılıklı etkileşimin sağlanmasında mesajın algı sürecindeki dönüştürücüleridir.Algıların çok büyük oranda oluşumuna katkı sunduğu

bilişsel şemalar, insan tarafından ne kadar özgür bir şekilde, baskıdan ve yönlendirmeden bağımsız olarak oluşturulduğu tahayyül edilirse edilsin, bilinçaltı bireyden bağımsız algısal yüklemelerle meşgul olmaktadır.

Algısal süreçler neticesinde oluşturulan şemalar, bireysel tercihler için önem arz ederken, toplumun dizayn edilmesindede algısal süreçleri kontrol altında tutmak oldukça önemlidir. Algısal süreçleri kontrol etmek isteyen hegemon güçler bu aşamada medyayı önemli bir güç olarak kullanmaktadır. Medya görsel ve işitsel süreçleri kontrol altında tutarken hedef yapıyı çok boyutlu olarak etkisi altına almaktadır. Bu noktada medyanın yarattığı sinerji her geçen gün beklenen sınırların ötesine geçmektedir. Teknolojik gelişmeler ve küresel sosyolojikolguların sağladığı pozitif katkı ile birlikte medya, sınır tanımayan bir güç haline gelirken bu güç algısal süreçlerin kontrol edilmesinde de aktif olarak kullanılmaktadır. Çok unsurlu yapısı, görsele hitap eden özelliği, ulaştığı inanılmaz etkileşim ve iletişim gücü, oluşturulmak istenen algısal süreçlerde en önde kullanılan araç olarak medyanın belirmesinin sebebi durumundadır.Filmler, reklamlar, belgeseller, çocuk programları,medyanın istediği bir toplumun biçimlenmesinde algısal süreçlere hizmet etmektedir. Bu bağlamda makalede, medya gücünün farkındalığına dikkat çekmek amaçlanırken, medyanın algısal süreçlerdeki biçimlendirici etkiside ifade edilmektedir. Medyanın bir hegemon güç haline geldiği ifade edilerek bu gücün insanların algısal şemaları üzerinde ne tür etkiler yarattığı da analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Algı, Medya, Medyanın Toplumsal Etkisi, Medyanın Gücü, İnsan

THE ROLE OF THE MEDIA IN CREATING THE PUBLIC PERCEPTION

ABSTRACT

It is the spiritual structure or in other words the moral formation that is shaped by the cognitive and affective properties that makes the human factor important, as well as the material structure. The perceptual schemas, which are shaped by the sensual activities, are the powers that evoke the human being and enable his/her existence within the unity of the social structure. At every stage of the evaluations, human being refers to these schemas and is absolutely guided by these schemas whether he/she is aware or not. This guidance influences his/her position in society and the ideological values that he/she defends, while affecting the psychological processes of the individual, both personally and socially. When people come together with loaded cognitive schemas, what they do is to understand each other and communicate within this context. The notions of "to understand" and subsequently "to agree" are necessary for the existence of mutual communication. Each message required for communication can be loaded in different ways by many variables that the perceptual process provides, while being transmitted from the source to the destination. All of the elements such as culture, individual processes in the stages of maturation, social structure, sociological phenomena, environment, power, hegemonic powers are the transformers in the process of forming the perceptual schemas and during mutual interaction. Regardless of how freely and independently from the pressure and guidance the individual is imagined to be creating the cognitive schemas, whose formations are largely contributed by the perceptions, the subconscious is independently engaged in perceptual loadings.

While the schemas formed as a result of perceptual processes are important for individual preferences, it has also become largely important to control the perceptual processes in the design of the society. The hegemonic forces, who want to control perceptual processes, use the media as an important force at this stage. The media is able to control the audio and visual processes and it affects the targeted structure in a multidimensional way. At this point, the synergy created by the media has reached beyond the expected boundaries. Together with technological developments and the positive contribution of the global sociologic phenomena, the media has become a force that has no boundaries, and this power is actively used also to control the perceptual processes. Its multi-factorial structure, its specialty of appealing to the visual, its ability interaction and communication that reached to an unbelievable extent, have made the media the most used tool in perceptual processes. Films, advertisements, documentaries, children's programs have become to be serving the perceptual processes in establishing a society in a form that is desired by the media. In this context, the article intends to draw attention to the awareness of the power of the media, while the formative effect of the media in the perceptual processes is also expressed. It has also been analyzed how the media has become a hegemonic power and how this force has affected people's perceptual schemas.

Keywords: Public Perception, Media, The Social Impact of Media, Power of the Media, Hüman.

GİRİŞ

Farklılıkların hüküm sürdüğü, değişimin süreklilik gösterdiği, küresel iletişimin artık insanların cebinde taşındığı bir dünya, 21. yüzyılın kavşağında belirirken insanın dünya ile olan mücadelesi, kendi gerçeğini, kendi elinde tutmak adına verilen bir mücadeledir. İnsanın kendidünyasınıkendisinin be-

lirlemesi adına verdiği mücadele her geçen gün yeni/farklı argümanlariçerisinde bir yarış halindedevam etmektedir. Farklı argümanlar,hem madde hem de mana düzeyinde değerlendirilebilecek argümanlardır. Madde ve mananın insanı şekillendirmek adına, tarihsel süreçte girdikleri mücadele, insanın kaderinin belirlenmesinde öncül olabilmek adına verilen bir mücadeledir. Madde ve mananın birbirine karşı vermiş olduğu öncül olma mücadelesi, insanlık serüvenin başlangıcına kadar geriye gitmektedir. İnsanlığın bu serüvenini felsefe, Nedir? Sorusu üzerinden ele alırken maddenin hâkimiyetiniifade edebilmek ise materyalizme düşmüştür. Materyalizm, kendi penceresinden varlık ve düşünce düalizmine karşı çıksa da mana ve madde öncüllenmesinde aynı düalist savaş her zaman izlenmektedir. Madde ve mananın birlikteliğiyle var olmuş insan da aynı düalist savaş içerisinde sosyal bir varlık olarak yer almaktadır.Sosyal varlık olmasının bir gereği olarak insanın, tek başına yaşaması, toplumdan bağımsız olması düşünülemez. Bu anlamda Zijderveld de "soyut toplum" adlı çalışmasında insan ile ilgili olarak şu ifadelere yer vermektedir. "İnsan, ikili bir yaratıktır. Kendi varlığına özgü özellikleri ile benzeri bulunmayan bir bireydir. Fakat aynı zamanda bir cinsin bir elemanı, mensubu bulunduğu toplumun kurallarına göre düşünmeye ve hareket etmeye zorlanan bir sosyal varlıktır"[1].Tek başına yaşayamaması, bireyin toplumsal süreçlerden bağımsız kalamayacağının bir ifadesi olduğu gibi küreselleşen dünyadatoplumların da birbirlerinden etkilenmemesi ve bağımsız yaşaması mümkün görünmemektedir.Belirli topluluklar içindeki mikro düzeydeki etki, topluluk sınırlarını aşınca makro düzeyde bir sosyal etkiye evrilmektedir. Toplulukların kendini soyutlaması, ancak birer kabile olarak kalmak ve kabile yaşamını sürdürmeye devam etmek şeklinde neticelenebilir. Avusturalya Aborjinleri ve Amişler bu kabile türünden yaşama örnek olarak gösterilebilir. Bu ve benzer örnek topluluklar, gelişmeye, toplumsal ve kültürel küreselleşmeye direnen, yaşamsal formdaki topluluklardır. Bu topluluklar dahi kendi yaşam birliktelikleri dışındagelişen dünya değerlerinden her ne kadar etkilenmemek için mücadele verseler de, kendi birliktelikleri içerisinde, kendi değerleri bağlamında, yaşadıkları sosyal ortam içerisinde, birbirini etkileyen süreçlere dâhil olmaktadırlar. Bu hal, sosyal uyumun bir zorunluluğudur. Çünkü sosyal uyuma aykırı davranmak bireylerin dışlanmasının nedeni olacaktır. Dışlanma olgusunu yaşamamak için birey kendi dışında gelişen bir ortam içerisinde var olmalıdır ve bu anlamda da sosyal bir varlık olma olgusunu devam ettirmelidir.

İnsanın eğitiminde, kültürel değerlerinde, günlük aktivitelerin şekillenmesinde aile, sosyalleşmenin ilkbaşladığı yerdir. Devam eden süreçte ise sosyalleşme bireyin etkileşime girdiği aracılar üzerinden işlemektedir. Sosyalleşmeye katkı sunan ve bireyin şekillenmesinde etkili olan aracılar, kendileri ile etkileşime giren bireylerin çokluğu nispetinde etkin ve değerli olmaktadır.

1 Zijderveld, A. ,C. (2001). Soyut Toplum. (Çev. C. Cerit). İstanbul: Pınar Yayınları. s.27.

Etkin olması "uyma" olgusunu sağlamak adına önemli iken değerli olması ise kalabalık gibi davranmanın sağlamış olduğu duyuşsal ve bilişsel rahatlık ile ilgilidir. Duyuşsal ve bilişsel süreçleri etkilemeye yönelik faaliyetler, toplum içerisinde, bireyin etkileşime girdiği her an aktiftir. Algısal süreçte birey için yeniden yorumlanan uyaranlar, bireyin davranışlarını da benzer oranlarda değiştirebilecektir. Aynı algısal süreç içerisinde sosyalleşme süreçleri, bireyin davranışlarında belirleyici bir rol oynamaktadır. Özellikle fiziksel sınırların yok olduğu iletişim alanı, bireylerin sosyalleşme süreci içerisindeki önemli belirleyicilerden biridir. İletişim alanını kendi içerisinde bir kaç alt başlıkta ele almak mümkünken özellikle medya iletişimi bu başlıkların en çok dikkat çekeni konumundadır. Çünkü televizyon, radyo, gazete, dergi vs. gibi bağımlı değişkenler medya içerisinde yer almakta ve bu değişkenler ulaştıkları kitleler itibariyle de medyanın dikkat çekici özelliğinin haklılığını kanıtlamaktadır. Medya, sahip olduğu maddi araçlar ile insanların manevi dünyaları üzerinde büyük etkiler yaratabilen önemli bir alanıdır. Medya bu anlamda hem bir alan hem debir araçtır. Bu durum, medyanın etkinlik derecesinin farklı bir destekçisi olmaktadır.

Medyanın gelişen teknolojik imkânlardâhilinde çeşitlenmesi, ulaştığı kitlelerin sayısının her geçen gün artması ve kullandığı argümanlar açısından farklılıklara sahip olması medyayı, incelemeye değer, gelişme gösteren alanların ilk sıralarına yerleştirmiştir. Medyanın genel anlamda iletişim alanındaki çalışmalara yansıyan etkinliği, gelişen medya-siyaset birlikteliği ile beraber siyasi arenada da görülmeye başlamıştır. Özellikle siyasilerin boy gösterdiği önemli mecralardan biri olması nedeniyle medya, siyaset bilimi araştırmalarına da yakın dönemlerden itibarenkonu olmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti özelinde de siyasetin belirleyicisi konumunda olan medya, özellikle 15 Temmuz darbe girişimi sırasında kitleleri derinden etkilemeyi başarmıştır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın bir cep telefonu ile ekranlara bağlanması ve kitleleri sokağa çağırması darbe girişiminin seyrinin bütünüyle değişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Bu çalışmada,bireylerin algısal süreçleri üzerinde rol alan uyaranlar değerlendirilerek algının insanların bilişsel ve duyuşsal süreçleri üzerindeki önemine değinilmektedir. Algının çevresel unsurları arasında yer alan medya araçlarının da bu süreçler üzerindeki belirleyici etkisine değinilerek medya alanını kontrol etme mücadelesi, 15 Temmuz darbe girişimi üzerinden ele alınmaktadır. Medyanın toplumsal algı oluşturmadaki rolü örnekler üzerinden incelenerek toplum mühendisliğindeki konumu da ayrıca değerlendirilmektedir.

A. ALGI VE DİKKAT

Algı, gerçekliğin ifadesinde açıklanmaya muhtaç bir kavramdır. Algılama kavramı ile ilgili olarak İnceoğlu " Dış dünyamızdaki soyut/somut nesnelere ilişkin olarak aldığımız duyumsal bilgi algılamadır"[2] demektedir. Algı bireysel yaşanmışlıklardan etkilenirken aynı zamanda farklılaşır. İnsanın değerlerini barındıran manevi yönünün her bireyde farklılaşması, gerçekliğin de aynı farklılık derecesinde bireye göre değişebilmesine neden olacaktır. Çevre, yaşam tarzları, geçmişe dönük tecrübeler, her bireyde farklılık gösterdiği için bireylerin bilişsel şemaları da farklı resimlerle, farklı şekillerle oluşturulmaktadır. Özellikle bilişsel süreçlerde çevrenin katkısı, algısal farklılıkları sağlamak, yeni şemalar üretebilmek vebu süreçleri yeniden düzenlemek şeklinde olmaktadır. Bilişsel süreçler üzerinde etkin olmak, algısal anlamda yeni farkındalıklar yaratmak, ideolojik bir amacın varlığına işaret etse de bunun ne kadar başarılı olduğunu ölçmek mümkün değildir. Ancak ulaşılan kitlelerin sayısal anlamda çokluğu ve oluşturulmak istenen bilişsel şemaların çeşitlenen argümanlar içerisinde ele alınıyor olması, istenilen algısal etkililik için pozitif anlamda bir katkı sunacaktır.

Algının insanın bilinçlenmesi üzerinde sağladığı katkı süreklilik kavramı ilebağlantılıdır. İnsanların uyku halinin sonlanması algılama sürecinin başlama noktasıdır. Duyusal süreçler bu andan itibaren işlemeye başlamakta ve her türlü bilgi, ses, görüntü, tat,algı sürecinden geçerek anlamlı bütünler haline gelmektedir. Bu noktada beynin uyaranlar tarafından harekete geçirilmesi ile kodlama, saklama, dönüştürme gibi süreçler devreye girmekte ve bilişsel şemalar oluşturulmaktadır. Bu şemalar bireyin davranışlarında önemli belirleyiciler olmaktadır. Çünkü artık algılananlar belirli zihinsel süreçlerde yorumlanmıştır. Algı, birey tarafından yapılan yorum neticesinde davranışa yansımıştır. Bireyin yaptığı yorumlarda ise mutlaka bir hesap söz konusudur. Zihin hesap yapan bir organlar sistemi neticesinde davranışta bulunmak üzere harekete geçmektedir. Bu bağlamda Maclin ve diğerleri " beyin, hesap yapan bir içerikle donatılmıştır[3]" demektedir.

Duyum, uyaranın ilk olarak tespiti iken algı ise hissedilenlerin yorumundan ibarettir[4]. Bireyin iç dünyası ile dış dünya veya dış gerçeklik, algı ve dikkat neticesinde duyu sistemlerinde buluşmaktadır. Yapılan her yorumda yeni bir değerlendirme ve yeni bir anlamlandırma süreci, bireyin bilişsel dünyasında, mutlaka iç ve dış gerçekliğin etkileşimi neticesinde üretilmektedir. İç gerçeklik bireyin kendi dünyası ve bilişsel şemaları ile ilgili bir durumken

2 İnceoğlu, M. (2010). Tutum, Algı, İletişim. (5. Basım). İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınevi. s. 68.

3 Maclin, O.H., Maclin, M.K. and Solso, R.L.(2011). Bilişsel Psikoloji. (Çev. A.A. Dinn). İstanbul: Kitabevi Yayınları.s.84.

4 a.g.e., s. 86.

dış dünya için varlığı yadsınamayacak bir olgu da sosyal etkidir.Sosyal etkiyi, sosyal yaşam ve sosyal psikoloji içerisinde beliren ve bireylerin zihinsel şemalarını oluşturan iki kavram üzerinden ele almak anlamlı olacaktır. Bu iki kavram görmek ve görülmektir. Görmek, bireyin kendi fizyolojik süreçlerinde gerçekleşir ve bireyin iç dünyasında mevcut olan bilişsel şemaların etkin olduğu bir süreç neticesinde algıya dönüşür. Görülmek ise dış dünya için bireyin gösterdiği gayrettir. Görülmek,arzu ve belirli duygusal istekleride barındırdığından sosyal ortam ve birliktelik bu anlamda şarttır. Görülmek kavramı bu bağlamda kitlesel bir özelliği barındırmaktadır. Görülmek, başkası tarafından izlenmek, bireylerin birbirinden etkilemesine kapı aralayacaktır. Bu bir anlamda sosyal etkidir.Akert ve diğerleri sosyal etkiyi tanımlarken şu ifadeleri kullanır."Sosyal Etki: Diğer insanların söylediklerinin, eylemlerinin ya da yalnızca varlıklarının; düşüncelerimiz, duygularımız, tutum ya da davranışlarımız üzerinde yarattığı etkidir[5]".Bu etki bir yerde bir başka kişi, kurum veya toplulukların diğerlerini etkileme, davranış ve düşüncelerini değiştirme çabasıdır. Demokratik olarak bu yaklaşımlar belirli yöntem ve tekniklerle hegemonik bir tutum içerisindesergilenebilir. Otokratik toplumlarda ise aynı etki baskı ve zorlama ile yapılabilmektedir.Sosyal etkinin olması için etkileşimin fiili olma zorunluluğu yoktur.Uzaktan iletişim araçları ile de bu etki sağlanabilir.İletişimin mesafeleri yok ettiği bir ortamda Maigretiletişimi, giderek artan bir önem sırasıyla "doğal, kültürel ve yaratıcı" bir olgu olarak tanımlamaktadır[6]. Bu üçlü olgusal yapı değişen durumlarda özerkleşebilmektedir. Sosyolojik bakış bu özerkliğin sorumlusu ve belirleyicisi konumundadır.

Sosyal etkinin oluşması ve sosyal gerçekliğin zihinsel süreçlerde kişisel olarak belirmesi için geçmişin, tecrübenin, yaşanmışlıkların, kültürün önemi ne kadar etkili ise bunlara eş değer bir yaklaşımda, başka bir tamamlayıcı olan dikkatin belirleyiciliği de önemli derece etkilidir. Goldstein dikkati, "belirli bir uyarıcı ya da konulara odaklanma yeteneği[7]" olarak tanımlamaktadır. İnsan, sınırlı yetenekleri ile çevresindeki sayısız uyarana cevap veremeyeceği için dikkati, seçici bir yöntemle ele almak ve değerlendirmek zorundadır. Seçicilik bu anlamda bireyin odaklanmasını sağlarken bireyin seçmediği nesne ve şeyler için ise algı mekanizması devreye girmemektedir. Seçicilik bireysel farklılıklara işaret eder. Bireysel farklılıklar sayesinde dikkat, istenilen yöne çekilebilmektedir. Bireyin dikkatine mazhar olmak ve istenilen yöne kanalize edebilmek, algı mekanizmaları üzerinde oynanan bir oyun şeklinde, farklı

5 Akert, R.,Aronson, E., R. and Wilson, T. (2012). Sosyal Psikoloji. (Çev. O. Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.s. 30.

6 Maigret, E. (2011). Medya ve İletişim Sosyolojisi. (Çev. H. Yücel). İstanbul: İletişim Yayınları.s.18.

7 Goldstein, E.B. (2013). Bilişsel Psikoloji. (Çev. O. Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları. s.159.

aktörler ve farklı argümanlar aracılığıyla olmaktadır. Bu oyun için iki aktör söz konusudur. Bunlardan birincisi ve sürecin en önemli aktörü "oyun kurucu "dur. Oyun kurucu belirli bir yetkinliğe sahip, belirli bir gücü elinde bulunduran, bazen devlet eliyle bazen de devletin yer almadığı birliktelikler ile hedef kitle üzerinde kurallar koyan ve bu kurallara hedef kitlenin uymasını sağlayan bir roldedir. Oyunun ikinci ve genellikle pasif unsuru iseizleyici konumunda yer alan insanlar veya topluluklar/gruplardır. Oyunun kuralları ise bireylerin dikkatlerini istenilen yönde hareket ettirerek, algısal süreçlerde istenilen zihinsel şemaları oluşturmak ve bu süreçler üzerinde söz sahibi olmaktır. Bireylerin zihinsel şemaları üzerinde ne kadar çok söz sahibi olunursa algısal devamlılık o kadar fazla sağlanacak ve istenilen yönde kurgulanabilecektir. Althusser'in deyimiyle bireyin gerçek var oluş koşulları ile aralarındaki hayali ilişki[8]bir ideoloji içerisinde algısal süreçleri etkilemek adına yeniden, bir süreklilik içerisinde devam ettirilecektir.

B. ALGILAR ÜZERİNE BİR MÜCADELE ALANI: MEDYA

Algısal süreçleri etkilemek adına dikkat unsuru üzerinden oynanan oyun için mutlaka araç ve gereçlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu oyun için ortaya konan araçların ne kadar çekici olduğu, bireylere ne kadar hitap ettiği mutlaktır ki oyunu daha cazip hale getirecek ve bireylerin ilgisine mazhar olacaktır. Daha önce devletlerin tekelinde bulunan ve iktidar olanın elinde yeniden şekillenen, Althusser'in devletin ideolojik aygıtları[9]olarak ifade ettiği basın, radyo, televizyon v.s yada genel adıyla medya, bu oyun için en önemli araç ve aynı zamanda bu oyunun oynandığı en önemlialandır.Gerbner ve Lazarsfeld gibi isimler her ne kadar medyanın hipodermik[10] etkisini reddetseler de 1938 yılının Amerika'sında yaşanan ve OrsonWelles'in sunduğu "The Wars of theWorlds" adlı radyo tiyatrosunu gerçek sanıp yüzbinlerce Amerikalının dünyayı Marslıların istila ettiğine inanması neticesinde evlerini terk edip dağlara çıkmaları gerçek bir olgudur. Gerbner 'in medyanın etkisini dolaylı olarak nitelemesi, Lazarsfeld ve arkadaşlarının medyanın uzun dönemli etkisini savunması[11] tiyatro oyunundaki radyonun rolünü saf dışı bırakamamaktadır. Bir araç olarak radyo, insanların dağa çıkmasında oyunun önemli birargümanı durumundadır.

8 Althusser, L. (2002). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları. (Çev. Y. Alp, M. Özışık). İstanbul: İletişim Yayınları.s.51.

9 a.g.e. s.33.

10 "Hypodermicneedle" olarak tıpta kullanılan ifade "şırınga/enjektör" demektir. İletişim kuramlarında "hypodermic-syringe model", "transmission-belt model" olarak adlandırılır. Medyanın sanki bir şırınga yapıyormuş gibi mesajları insan zihnine zerk ettiği kabul edilir. (Gerbner, 2014:20).

11 Gerbner, G. (2014). Medyaya Karşı. (Çev. V. Batmaz). Ayrıntı Yayınları. s.20.

Medya araçlarıyla algısal süreçleri yönetebilmek için verilen mücadele beraberinde farklı kavramları da getirmektedir. Bu kavramlar, verilen mesajın belirli bir bilinç yaratması ve bir bütünlük oluşturması adına, "kamuoyu oluşturmak" ve "gündemi belirlemek" şeklinde ifade edilebilir.Bu iki kavram her ne kadar birbirinin yerine kullanılsa da birbirinden farklılıkları olan kavramlardır.Kamuoyu oluştururken güdülen amaç, hedef kitleyi istenilen doğrultuda yönlendirmektir."Gündem belirlemek" isefarkındalık yaratmak ve haberdar olmak veya haberdar etmek gibi bilişsel düzeylerde kalmaktadır. Kamuoyu oluşturmak aşamasında davranış değişiklikleri, tutum değişiklikleri ve duygusal süreçlerde değişiklikler görülebilmektedir[12]. Belirli dönemlerde medya üzerinden verilen kamuoyu oluşturma ve gündemi belirleme mücadeleleri medya alanı içerisinde hâkim güç olmak adına güç odakları tarafından verilen bir mücadeledir.

Medya araçlarına sahip olmak, medyayı yönetmek, bu sayede daha fazla kitlelere ulaşarak daha fazla etkin olmak gibi ideallerin hepsi algısal süreçleri yönetebilmek gibi bir amacıiçerisinde barındırmaktadır. Medya sektörünün her ne kadar bir ticari beklentisi söz konusu olsa da bu beklenti, ideolojisinin yanında göz ardı edilebilmektedir. Algısal süreçlerin toplum nezdinde medya tarafından yönetimi aynı zamanda istenilen iktidar alanını ortaya çıkaracaktır ve bu iktidar alanı beraberinde gücü getirecektir. Buradaki iktidar kavramı ve güce sahip olmak, piyasa iktidarı veya piyasa gücünden, kapitalist sermayenin birikiminden farklıdır. Buradaki sermaye bilgidir, haberdir. Bu malın sunumu, yani pazarlanması, mala sahip olmak kadar önemlidir. Bilgiyi sunmak ve onu kitlelere ulaştırmak somut gücün ve iktidar alanına nüfuz eden unsurların sorumluluğunda hareket etmeyi gerekli kılmaktadır. İktidar olgusu toplumsal yaşam içerisinde en temel süreçlerden birisi konumundayken[13] iktidarın dünyadaki bütün dinamik, toplumsal dünyayı kapsadığına itiraz etmek güç olacaktır[14].

Toplumsal bir iktidar alanına sahip olduğunu ifade etmek televizyon için kaçınılmaz bir durumken onun merkezi konumuna sadece icadı üzerinden bakmak televizyonun yayılmasındaki toplumsal ihtiyaçlar ve pratikleri yok saymak olacaktır. Bu aynı zamanda toplum içerisindeki hegemon yapı ve iktidar unsurlarını da yok saymaktır. Williams televizyonun insan hayatında

12 Yüksel, E. (2007). "Kamuoyu Oluşturma" ve "Gündem Belirleme" Kavramları Nerede Kesişmekte, Nerede Ayrılmaktadır?. Anadolu Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi,1, (1).s.1.

13 Bulut, N. Siyasal İktidar Tipleri ve Bir Siyasal Tip olarak (Modern) Devlet. http://hukuk.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2016/10/SI%CC%87YASAL-I%CC%87KTI%CC%87DAR-TI%CC%87PLERI%CC%87-VE-BI%CC%87R-SI%CC%87YASAL-TI%CC%87PI%CC%87-OLARAK-MODERN-DEVLET.pdf(Erişim Tarihi: 20.06.2017).

14 Russel, B. (1990). İktidar. (Çev. M. Ergin). İstanbul: Cem Yayınları. s.12.

merkezi bir konuma yerleşmesini sadece teknolojik paradigmayla açıklanmanın doğru olmayacağını söylemektedir[15]. Yine televizyonun iktidarına sadece teknoloji penceresinden bakmak büyük medya şirketlerinin kültür emperyalizminin bir sonucu olarak ortaya koydukları kültür endüstrisi olgusunu göz ardı etmek olacaktır. Eğlence sektörüne öncülük edenlerin tasarladığı büyük resimde, bilginin bir mal olarak nasıl ele alındığı, medyanın temel misyonunun önüne nasıl geçildiği ve bilinçaltı süreçlerin nasıl anlamsız bir hale getirildiği görülebilmektedir. Bourdieu "İletişimin en korkunç yanı, iletişimin bilinçaltıdır[16]" derken medyanın bilinçaltı süreci üzerindeki iktidar ve gücüne de vurgu yapmaktadır.

Televizyon ve özellikle görsele hitap eden kitle iletişim araçlarından beklenti, kültür endüstrisi ve eğlence dünyasının çekiciliği sayesinde, zevk almak ve bu araçlar içerisinde günlük pratiklerin eksikliklerinden ve sıkıntılarından uzak kalmak şeklinde belirmektedir. Ev kadınlarının sabah programlarına olan ilgisi, ekranlarda yer almak adına girilen evlendirme programları, erkek kuşağı programları, yarışmalar, hepsi tamamen bireylerin haz dünyalarına hitap edecek şekilde düzenlenmektedir. Birey bu katılımları haz almak, iyi vakit geçirmek adına yaparken program yapımcılarının ve medya sahiplerinin ise toplum mühendisliğine dair amaçlar gütmediği söylenemez. Yalanlar, aldatmacalar, sahte kurgu ve sunumlar, içleri boşaltılmış programlarbu toplum mühendisliğine hizmet eder durumdadır.

Toplum mühendisliği sadece amaçsız ve gayesiz programlar aracılığıyla varlık amacından bihaber bireyler yetiştirmekle kalmaz. Medya ve büyük oranda televizyonlar ile yetişen ve büyüyen yeni bir nesil de meydana getirir. Kaçınılmaz bir şekilde televizyon programları, günlük aktiviteler içerisinde en önemli ve değerli zaman dilimlerine hükmetmektedir. Büyük seyirci kitlelerine sahip yarışma programlarının, evlilik programlarının, içi boşaltılmış sohbet programlarının takipçileri için yasa koyucunun, ülkeyi yönetenlerin, kanunları uygulayanların kim olduğunun bir önemi yoktur. Medya programlarında sıkça kullanılan ve programın niteliğini belirten "bir ekran klasiği" cümlesi, kimin için ne kadar önemlidir?Bu gibi sorular artık bilinç dünyalarının en derinlerine doğru itilmektedir. Globalleşen dünya kültürel değerleri geleneğinden koparırken yerine yenisini beğeni, arzu ve ticari teamüller şeklinde getirmektedir.

C. MEDYADA 15 TEMMUZ VE TOPLUMSAL ALGI

Ticari teamüller içerisindeki beklenti, medyanın var olabilmek ve artı değer sağlayabilmek adına vazgeçemediği bir stratejisidir. Bunun yanısıra medyanın ideolojik saiklerle hizmet verdiği de yadsınamaz bir gerçektir. Olağan dönemlerde medyadan beklenen kendi izleyici kitlesini oluşturmak ve aynı zamanda bu kitle üzerinde bilinçaltı süreçlerini de etkisi altına alan bir yaklaşımla yayın yapmaktır. Olağanüstü dönemlerde isemedya, kitlelerin en çabuk ve yaygın bir şekilde habere ulaştıkları aracı aygıtlar konumundadır. Teknolojik gelişmelerin paralelinde çeşitlenen haber alma araçları, olağan ve olağanüstü dönemlerin en revaçta olan habere ulaşma aygıtlarıdır. Televizyon özelinde kitle iletişim araçlarının ortaya çıkması gündelik pratiklerin içeriğini yeniden şekillendirmiş ve değiştirmiştir. Dünya, medya üzerinden bilgilendirilen yönetim süreçlerine şahit olmuştur.

Yakın tarihin önemli olayları, değişen günlük pratikler içerisinde medyaya yansıdığı haliyle takip edilmektedir.Büyük bir çoğunluk için medya ne kadar veriyorsa bilinçlenme de aynı düzeyde olmaktadır. Özellikle haberin kaynağından mesafelerle ayrılanlar için bilgi, sadece iletişim kanallarının ne kadar açık tutulması ile ilgili bir durumdur. 2001'de ABD'de ikiz kulelere düzenlenen ve adı terör olayları içerisindeki yerini alan uçak saldırıları, Filistin-İsrail çatışmaları, Tunus'ta başlayan ve medyada adı "Arap Baharı" olarak zihinlere zerk edilen gelişmeler, Kaddafi'nin linç görüntüleri, Suriye'de yaşanan iç savaş, Türkiye'de yaşanan ve dünyaya bir halk ayaklanması olarak sunulan "Gezi Parkı" olayları ve devamında 2016 yılında 15 Temmuz'da meydana gelen darbe girişimi gibi uluslararası ve ulusal olayların tamamı, medya üzerinden ve yine medya aracılığıyla kitlelere sunulmuştur. Bireysel algı ve kitleleri harekete geçiren girişimlerin tamamı medya üzerinden verilen haberler ile sağlanmıştır. Medyada yansıdığı şekliyle terörist olarak adlandırılan bir grup,farklı bir medya ve kitle için özgürlük savaşçısı olarak adlandırılabilmektedir.

Türkiye'de son dönemde yaşanan gelişmelerin medyada yansıması, özellikle 15 Temmuz darbe girişimi, olayın büyüklüğü ve demokratik değerlere olan negatif etkisi nedeniyle dikkate değerdir. Toplumda infial yaratan bu darbe girişiminin ilk olarak ekranlara yansıması ve halkın böyle bir durumdan haberdar olması köprü üzerinde yolu kapatan askerlerin medya organlarında yer alması ile olmuştur. Bu noktadan itibaren olayları takip eden herkesin yaptığı şey bu gelişmeleri kendi algısal şemaları üzerinde bir yere oturtmaktır. Geçmişi darbelerle yazılmış bir ülke olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin her bireyi bu görüntülerle birlikte kendi algı dünyasında bir yolculuğa çıkmış ve sürecin devamıiçin kendi zihinsel dünyasında bir yol haritası çizmiştir. Bazı yerlerde marketlerde yaşanan ve erzak stokuna kadar varan alışverişler, bankamatiklerde oluşan yoğun kuyruklar, algısal muhasebelerin neticesinde alınmış kararlar ile yapılmış davranışlardır. Başka yerlerde ise kendi ideolojilerine gönül vermiş bireylerin bu ideolojilerinin liderini arayışı ve o lideri ekranlarda görebilmek arzusu baş göstermiştir. Bu lider büyük bir kitle için

15 Stevenson, N.(2008). Medya Kültürleri-Sosyal Teori ve Kitle İletişimi. (Çev.G. Orhon, B.E. Aksoy). Ankara: Ütopya Yayınevi. s.39.

16 Ramonet, I. (2000). Medyanın Zorbalığı. (Çev. A. Derman). İstanbul: Om İletişim. s. 7.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan olmuştur. Yaptığı çağrının devamında insanların meydanlara akın etmesi Cumhurbaşkanının kitleler üzerindeki etkisinin fiili karşılığı olmuştur.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ekranlara bir telefon aracılığıyla bağlanması ve halkı sokaklara, hava meydanlarına çağırması, kitlelerin, liderlerini görme isteklerini ve bu yöndeki arzularını sonlandırmıştır. Bu bağlamda özellikle televizyonların sahip olduğu canlı yayın teknolojisi, 15 Temmuz darbe girişiminde halkın bilgilendirilmesi ve darbenin püskürtülmesinde önemli olmuştur. Halkın meydanlarda, havaalanlarında toplanmasında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın çağrısının ne kadar önemi varsa bu çağrıyı ekranlara taşıyan iletişim araçlarının da aynı oranda önemi vardır. İletişim unsurlarının bir bütün olduğu ve etkileşimin sağlanması için bu bütünün zorunluluğu ne kadar gerçek ve gerekli ise Cumhurbaşkanının otoritesinin ve onu ekranlara taşıyan medyanın birlikteliği de aynı oranda gerçektir. Bir lider olarak etkisi yadsınamayan ve bunu katıldığı Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de% 50'den fazla oy alarak gösteren Recep Tayyip Erdoğan, medya aracılığıyla kitlelerin algısal süreçleri üzerinde etkili olmuş ve bu durum zorlu sürecin atlatılmasında bir başlangıç noktası olarak belirmiştir.

Darbe girişiminin başlangıcı ile birlikte medya ve algı birlikteliğinin ve gücünün farkında olan cuntacı güruh da özellikle ele geçirdikleri uçak ve helikopterler ile TRT ve TÜRKSAT gibi yayın organlarına karşı yıkıcı girişimlerde bulunmuştur. Darbenin gidişatında Ankara'nın Gölbaşı ilçesindekiÖzel Harekât Merkezi ne kadar önemli ise Ankara Emniyet Müdürlüğü binası ne kadar önemli ise Cumhurbaşkanlığı Külliyesi ne kadar önemli ise televizyonların yayın yapmasının engellenmesi ve yayın uydularının imha edilmesi de aynı oranda önemli görülmüştür. Darbenin püskürtülmesinde çok büyük bir rol üstlenen ve adeta Ömer Halisdemir ile ve Zekai Aksakallı ile sembolleşen özel kuvvetlerin mücadelesinin ekranlara yansıması, darbe karşıtı halkın mücadelesine güç katarken toplumsal algı bu mücadeleler ile bütünleşmiştir. Toplumsal algı ve zihinler bir bütünlük içerisinde, karşılarındaki tank, uçak vehelikopterlere aldırmaksızın mücadeleye devam etmiştir.

Darbe girişimine dair olaylar Türkiye'nin her ili ve ilçesinde gözlemlenirken özellikle büyük şehirler adeta darbenin merkezleri olmuş, darbeyle mücadelede başrolü oynamıştır.Ülkenin geri kalanı, meydanlarda ve evlerinde, medyanın canlı yayın teknolojisi sayesinde darbenin seyrinden haberdar olmuş,CNN ve Kanal D binalarının askerlerce ele geçirilmesini televizyon yayınları sayesinde görmüş ve diğer medya organlarına sahip olabilmek adına verilen mücadelelere yine medya organları aracılığıyla şahit olmuştur. Bir televizyon kanalında program sunucusunun " Diyanet İşleri Başkanı'na sesleniyorum. Altını ısrarla çizerek sesleniyorum. Bütün müezzinlerine, bütün

imamlarına şu talimatı vermek zorundadır. Memleketin bütün camilerinden aralıksız ezan okunmalı. İl ve İlçe belediye başkanlarına sesleniyorum. Araçlarınızı, kamyonlarınızı alıp tankların önüne yığın"[17] şeklindeki seslenişi, mücadele veren kitlelerin algı süreçlerine bir mesajdır, bir yönlendirmedir. Yalnız olmadıklarının, haklı mücadelelerinin destek gördüğünün mesajıdır. Aynı şekilde 1. Ordu Komutanı Org. Ümit Dündar'ın Genel Kurmay Başkanı'nın olmadığı bir zamanda ekranlara çıkması vebu girişimi küçük bir grup tarafından yapılan bir hareket olarak nitelendirmesi[18] halkın bu sürece dair bilgi sahibi olmasına ve bilgiyi algısal bütünlük içerisinde doğru okumasına katkı sunmuştur. Medya üzerinden bu şekilde gerek askeri erkânın ve gerekse de hükümetin duruşuna vakıf olan halk, zihinsel şemalarında var olan darbeler dönemini tekrar yaşamamak adına meydanlara inmiş, kamyonlarını, araçlarını, kendilerini siper etmiş ve demokrasinin Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki en büyük zaferine imza atmıştır. Bu demokrasinin bir zaferidir. Daha önceki benzer süreçlerde 27 Mayıs ve 12 Eylül dönemlerinde kaybeden demokrasi olmuştur. 1923 sonrası süregelen zaman içerisinde bu tür girişimlerden ilk defa darbe ve darbeciler değil bizzat "halk" galip çıkmıştır. Halkın yönetimi üstün kılınmıştır.Nasıl bir tevafuktur ki mücadelenin en büyük kahramanları da yine halkın kendisi olmuştur. Ekranlardaki kamuflajlı askerlerin hangisinin gerçek Türk askeri hangisinin cuntacı taraf olduğu seçilemezken meydanlardan ekranlara yansıyan halkın ise tarafı ve duruşu çok net olmuştur.

Medyanın bu süreçte oynadığı rolü sadece canlı yayınlarla sınırlandırmak sonraki süreçte medya etkinliğini görmezden gelmek olacaktır. Aktif darbe sürecinin atlatılmasının ardından medya üzerinden darbe gecesine ve sonraki güne ait fotoğrafların, videoların yayınlanması, millet olma bilinci üzerinde yeni bir algısal sürece hizmet etmiştir. Darbe gecesinde bire bir izlenemeyen olaylar devam eden süreçte medya üzerinden her geçen gün bir yenisi ile halka servis edilmiştir. Burada amaç medya aracılığıyla, yaşanan olayın vahametini ve büyüklüğünü yeniden gözler önüne sermektir.Bu yöntem aynı zamanda millet olmanın, dayanışmanın, birlik olmanın algısını yakalamak adına da önemlidir. Darbe öncesi süreçte farklı yayın ideolojilerine sahip medya organlarının darbenin savuşturulmasında birlik içerisinde, aynı algı üzerine hizmet etmişolmaları darbeye karşı net duruşun bir göstergesidir.

SONUÇ

Belirli biramaç doğrultusunda hizmet eden medya, bu hizmetini algısal süreçleri etkilemek üzere maddi araçlar vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Bu

17 15 Temmuz 2016 tarihli Ülke Tv yayınından alınmıştır.

18 1. Ordu Komutanı Org. Ümit Dündar'ın 15 Temmuz 2016 tarihinde A Haber kanalında yaptığı konuşmasından alınmıştır.

amaç için medyayı bir araç olarak kullananlarhedef kitlenin algısal süreçleri üzerindeki etkinliğine dair bir harita çizmektedir. Bu harita, bilginin aynı zamanda bir güç olduğu savından hareketle, medya üzerinden gerek bir söylem içerisinde gerekse de açık bir yöntemle kitleleri istenilen yönde kanalize etmek üzere hazırlanmaktadır. Bilgi, haber ve bunların belirli bir söylem içerisinde sunumu, gücü beraberinde getirmektedir. Bu güç, hem algısal süreçlere ket vurmak hem de yeni zihinsel şemalarıdizayn etmekadına kullanıcısına önemliderecededestek olacaktır. Medya bu anlamda rızanın gizli sesi olurken hegemonyal ilişkilerinde önemli bir belirleyicisi durumundadır. Medya, madde ve manadan müteşekkil insanın manevi değerleri üzerinde önemli bir şekillendiricidir. İnsanın manevi yanı algı ve zihinsel süreçler neticesinde şekillendirilmektedir. Şekillendirici olan medyanın, sahip olduğu yayın araçlarının maddiliği ile bu araçlar üzerinden yapılan haber ve sunumların sağladığı manevi etki, insan ve medyanın etkileşimininbir destekleyicisidir.

Medya iletişimin bir öğesi iken aynı zamanda iletişimin gerçekleştiği alanın kendisidir. Bir alan olma özelliğine sahip olan medya, güçlü olmak ve güçlü kalabilmek adına yapılan propaganda faaliyetlerinin en büyük destekçisidir. Geriye dönüp bakıldığında Türkiye örneğinde özellikle 15 Temmuz darbe girişimi esnasında medya üzerinde iki gücün hâkimiyet savaşı söz konusudur.Bir tarafta medyaya hâkim olmak ve halkın bilgi kaynaklarını kesmek adına cuntacıların yaptığı kanunsuz eylemler diğer tarafta ise cunta karşıtı ve darbe karşıtı halk ile duyarlı ve vatansever televizyon kanalarının verdiği mücadeledir. Cuntacı, darbeci grup bir taraftan ele geçirdiği TRT binaları ve TRT'nin yayın araçları ile darbe bildirisini okuturken diğer taraftan ellerindeki helikopter ve uçaklar ile TÜRKSAT uydularını kullanılmaz hale getirmeye çalışmıştır. Bu bir amaç dâhilinde yapılmıştır. Çünkü bu yayın araçlarının kullanımı sadece cuntacı/paralel yapı için önemli değildir. Bu araçlara ihtiyaç duyan, onları kullanmak isteyeno gecenin diğer aktörleri de söz konusudur. Bu aktörler halkı meydanlara çağıran, darbeye hayır diyen, demokratik değerlere bağlı kişi ve kurumlardır. Cuntanın "Direnen kalabalıklar doğrudan ateş edilsin. Hiç hiç acınmasın" söylemlerine karşılık Başbakan Binali Yıldırım'ın " Vatandaşımın bunu bilmesini istiyorum. Asla ve asla bu gibi kalkışmalara pabuç bırakmayacağız"[19] söylemleri aynı alanda verilen mücadelede algısal süreçlere ket vuran ifadeleri olmuştur.

15 Temmuz darbe girişiminin atlatılmasının ardından tedbirli olmak adına uzun bir süre meydanların terk edilmemesi darbe algısının zihinlerde edindiği yer ile doğrudan ilgilidir.Meydanların sürekli gerek ulusal gerekse yerel kanallar üzerinden ekranlara taşınmasıbirlik ve bütünlük adına,vatan ve millet adına verilmiş olan mücadele algısının canlı tutulmasıadınadır. Tek vatan ve

19 Başbakan Binali Yıldırım'ın 15 Temmuz 2016 tarihinde NTV kanalında yaptığı konuşmasından alınmıştır.

tek millet olmanın bir diğer göstergesi "Yeni Kapı" mitingiise bu anlamda verilebilecek önemli bir örnektir. Devam eden süreçte ise bu miting "Yeni Kapı" ruhu olarak ekranlarda ifade edilecektir.

KAYNAKÇA

Akert, R.,Aronson, E., R. and Wilson, T. (2012). *Sosyal Psikoloji*. (Çev. O. Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.(Eserin Orijinali 2010' da yayımlandı).

Althusser, L. (2002). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları. (Çev. Y. Alp, M. Özışık). İstanbul: İletişim Yayınları.(Eserin Orijinali 1978'de yayımlandı).

Gerbner, G. (2014). Medyaya Karşı. (Çev. V. Batmaz). Ayrıntı Yayınları. s.20.

Goldstein, E.B. (2013). *Bilişsel Psikoloji*. (Çev. O. Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları. (Eserin Orijinali 2008'de yayımlandı).

İnceoğlu, M. (2010). *Tutum, Algı, İletişim*. (5. Basım). İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınevi

Maclin, O.H., Maclin, M.K. and Solso, R.L.(2011). *Bilişsel Psikoloji*. (Çev. A.A. Dinn). İstanbul: Kitabevi Yayınları. (Eserin Orijinali 1979'da yayımlandı).

Maigret, E. (2011). *Medya ve İletişim Sosyolojisi*. (Çev. H. Yücel). İstanbul: İletişim Yayınları.(Eserin Orijinali 2004'de yayımlandı).

Ramonet, I. (2000). *Medyanın Zorbalığı*. (Çev. A. Derman). İstanbul: Om İletişim. (Eserin Orijinali 1999' da yayımlandı).

Russel, B. (1990). İktidar. (Çev. M. Ergin). İstanbul: Cem Yayınları. (Eserin

Orijinali 1938'de yayımlandı).

Stevenson, N.(2008). *Medya Kültürleri-Sosyal Teori ve Kitle İletişimi*. (Çev.G. Orhon, B.E. Aksoy). Ankara: Ütopya Yayınevi.(Eserin Orijinali 2002'de yayımlandı).

Yüksel, E. (2007). *"Kamuoyu Oluşturma" ve "Gündem Belirleme" Kavramları Nerede Kesişmekte, Nerede Ayrılmaktadır*?. Anadolu Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi,1, (1).

Zijderveld, A. ,C. (2001). *Soyut Toplum*. (Çev. C. Cerit). İstanbul: Pınar Yayınları. (Eserin Orijinali 1974'de yayımlandı).

İttihat Terakki'nin Muktedir Olma Kavgası: Bâbıâlî Baskını

Prof. Dr. Hasan BABACAN[1*]

GİRİŞ

İttihat ve Terakki Cemiyeti, meşrutiyeti ilân etmek için 1908 yılına kadar yapmış olduğu siyasî mücadeleye ve mecliste çoğunluğu elde etmesine rağmen, siyasi iktidarı tam olarak eline geçirememişti. Memleketin geleceği üzerine projelerini hayata geçirebilmek için Bâbıâlî'nin eski paşalarına destek vermek suretiyle iktidarı kontrol etmeye veya yönlendirmeye çalışıyordu. Bu çelişkili durum hem meşrutiyetin geleceğini hem de İttihatçıların fikirlerini tehlikeye düşürüyordu. Meşrutiyetin getirdiği basın ve fikir hürriyeti mecliste ve meclis dışında önemli bir muhalefet ortaya çıkarmıştı. Bunun sonucunda meşrutiyeti ve Meclisi büyük bir tehlikeye sokan 31 Mart Hadisesi, Talât Beyi ve İttihat ve Terakki Cemiyeti ileri gelenlerini, mevcut hükümetleri denetlemekle yetinmenin sakıncalarını açıkça göstermiş, iktidara sahip olma konusunda yeni arayışlara sevk etmişti. Ancak ne olursa olsun hükümet edecek veya hükümetlerde yer alacak yetişmiş kadroları da yoktu. İttihatçılar, bu duruma çare olmak üzere, İngiltere'deki bir uygulamayı benimsediler. Mebuslar, vekâletlerde "siyasî müsteşar" olarak çalışacaklar ve Vükelâ Meclisi'ne de katılacaklar, bu sayede nazırlık için gerekli tecrübe ve bilgiyi kazanmış olacaklardı. Böylece denetleme işi çok daha yakından ve resmî bir yoldan

1 * Prof. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Burdur.

yapılmış olacaktı[2].

Siyasî müsteşarlıklar oluşturma düşüncesi ilk olarak 31 Mart Vakası sırasında sıkıntılı günler yaşayan Tevfik Paşa hükümeti döneminde gündeme gelmişti. Talât Bey, Rahmi Bey, Cavit ve Dr. Nâzım'dan oluşan bir grup bu düşünceye olumlu bakıyordu. Bunlar, fikirlerinin kabul görmesi hâlinde, Talât, Cavit ve Nâzım Beyleri, öncelikli olarak hükümete müsteşar olarak yerleştirmeyi düşünüyorlardı. Bu düşünce, cemiyetin yayın organı gibi çalışan *Tanin* ve Hüseyin Cahit tarafından da destekleniyordu. Hüseyin Cahit, siyasî müsteşarlıkların oluşturulmasıyla eski ile yeni arasındaki çatışmanın sona ereceğini, eski ile yeninin bir potada buluşacağını, ülkenin de bundan kazançlı çıkacağını ileri sürüyordu[3].

Talât Bey ve Cavit Bey, Hüseyin Hilmi Paşa hükümetinin kurulduğu gün (6 Mayıs 1909), Mahmut Şevket Paşaya giderek bu tasarılarını anlattılar. Paşa, bunu acemice bir heves olarak değerlendirdi ve ciddiye almadı. İttihatçılardan yana görünen Hüseyin Hilmi Paşa, ayrıca, başta Dâhiliye Nazırı Ferit Paşa olmak üzere kabinenin diğer üyeleri de, hiçbir ülkede müsteşarların kabinede yer almadıklarını söyleyerek bu fikre karşı çıktılar. Talât Bey ve arkadaşları bu meseleyi meclise götürmeye karar verdiler. Fakat görünüşte İttihat ve Terakki'nin hâkim olduğu Meclis-i Mebusan'da, bu konu karşısında büyük bir muhalefet ortaya çıktı. Herhalde mebuslar bunu İttihat ve Terakki yönünden "yakışıksız bir iktidar hırsı" olarak değerlendiriyorlardı. Nitekim 12 Haziranda Ahmet Rıza, işarî bir oylamayı "kabul" diye ilân edince, mecliste gürültüler koptu. 17 Haziranda, yeniden yapılan bir oylamada, üçte iki çoğunluk elde edilemediği anlaşıldığından, bir sonuca varılamadan görüşmeler sona erdirildi. Meclis-i Mebusan'da elde edilen bu sonuç İttihat ve Terakki için tam manasıyla bir yıkım oldu. Cemiyetin içinde dahi tartışmalara yol açan bu tekliften vazgeçildi[4].

Siyasî müsteşarlıklar konusunda istedikleri başarıyı elde edemeyen ittihatçılar, iktidara ortak olma çabalarından vazgeçmediler. Varılan sonuç, ittihatçıların Mahmut Şevket Paşa ve Hüseyin Hilmi Paşayla olan ilişkilerini de gerginleştirdi. Bunun üzerine İttihat ve Terakki, bazı adamlarını kabineye sok-

2 Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul 1987, s. 171.

3 Ahmet Mehmetefendioğlu, "*İttihat ve Terakki ve Siyasî Müsteşarlıklar*", *Toplumsal Tarih*, c. 8, S. 43, Temmuz 1997, s. 33.

4 Bu konuda mecliste yapılan görüşme ve tartışmalar için bkz: *MMZC*, İctima Senesi, 1/92, s. 357-367; Ahmet Mehmetefendioğlu, *Aynı makale,* s. 35; Sina Akşin; *Aynı eser*, s. 171.

mak için harekete geçti. Haziran 1909'da Cavit Bey, Rıfat Beyin yerine Maliye Nazırı oldu. Bu sıralarda, İttihat ve Terakki ile Hüseyin Hilmi Paşa'nın arasının iyice açıldığı ve muhalif bir tavır takınıldığı görülüyordu. Paşaya karşı muhalefetin sebebi; İttihatçıların Bulgaristan'la ittifak tasarısını engellemesi idi. Paşanın bu tutumu devam ederse Sadrazam değişecekti. İttihat ve Terakki Cemiyeti ileri gelenleri tarafından, Talât Beye sadrazamlık teklif edilmişti. Fakat o bu teklife şimdilik sıcak bakmıyordu. Kâmil Paşa ile Cemiyet arasında yakınlaşma başlamıştı. Bu yakınlaşmanın devamı için İngiliz elçiliğinin Kâmil Paşayı açıkça desteklemekten vazgeçmesi gerekiyordu. Nitekim İttihatçılar, Temmuz 1909'da Kâmil Paşaya giderek, bazı İttihatçıları ve bu arada Talât Beyi Dâhiliye Nazırı olarak kabinesine almak şartıyla, kendisini sadarete getireceklerini söylediler[5]. Kâmil Paşa bu teklifi doğrudan hayır demekle birlikte, nazır adaylarının eksiklerine, bu arada Talât Bey'i küçümseyerek, onun posta memurluğundan gelmiş olmasına işaret etmişti. İttihatçılar, Kâmil Paşa'nın bu tepkisi karşısında donup kalmışlar ve işi orada bırakmışlardır. İttihat ve Terakki, eski adamlarla dolu diye hükümete karşı eleştirilerine devam ediyordu ve yapılan baskı sonucunda, Dâhiliye Nazırı Ferit Paşa hükümetten istifa etti ve yerine, ağustos ayında Talât Bey, Dâhiliye Nazırı olarak kabineye girdi[6]. Böylece, İttihat ve Terakki'nin sivil kanadından iki önemli şahsiyet hükümete girmiş oluyordu. Bu, cemiyet için gerçekten bir başarıydı.

Balkan Harbi'nin patlak vermesi üzerine başta Talât Bey olmak üzere birçok ittihatçı gönüllü yazılmak suretiyle orduya katılmıştır. Talât Bey gibi siyasî yönü bulunan bir kişinin orduya katılması çeşitli yorumlara yol açmıştı. Bu harekete iyi niyetle bakanlar; onun bu hareketiyle sadece vatanı düşündüğü, memleketin içerisine düştüğü bu şartlar altında yapılacak tek şeyin vatanın bir evladı sıfatıyla gönüllü olarak harbe koştuğunu söylüyordu[7]. Diğer bir iyimser yorum ise "*Talât Bey, Balkan Harbi'ne kadar askerlik yapmamış, buna fırsat bulamamıştı. Balkan Harbi'nde orduya gönüllü olarak kaydolmuş ve nefer olarak talim görmeye başlamıştı. Görev yeri Edirne idi. Mehmetçiklerin içinde yaşamaktan adeta zevk duyuyordu*"[8]. Süleyman Nazif de bu konuda

5 Feroz Ahmad, ***İttihatçılıktan*** *Kemalizme*, Çev: Fatmagül Berktay, Üçüncü Baskı, İstanbul 1996, s. 148.

6 Sina Akşin, *Aynı eser*, s. 172.

7 Talât Beyin gönüllü askerliğini Hüseyin Cahit, şu sözleriyle aktarır: "*Balkan Harbi bütün o acı ve utandırıcı hezimetleriyle bir matem kasırgası gibi harap ve kağşamış, Osmanlı Devletini altüst ediyordu. Talât bu sırada yalnız bir şey düşündü: Vatan... Onda komitacı ve cemiyetçi ruh susmuştu. Şimdi sade bu vatanın evladı sıfatıyla gönüllü olarak harbe koşuyordu. Fakat etraftakiler onun bu yüksek hareketini anlayamayacak kadar küçük adamlardı. Talât'ın gönüllü asker yazılmasını ordu içinde politika tahrikleri yapmak için bir vesile aramasına hamlettiler*". H.C. Yalçın, "Tanıdıklarım: Talât Paşa", *Yedigün*, S. 186, s. 9.

8 Hüsamettin Ertürk, ***İki Devrin Perde Arkası***, Haz: Samih Nafiz Tansu, İstanbul 1996, s. 161. Hüsemettin Ertürk, bu konuda muhaliflerin saldırılarına karşı; "*Talât Beyi muhalifleri harcamak için bu vaziyetten istifade etmek hülyasına düşmüşlerdi. Balkan Harbinin fecâa-*

tarafsız kalmaya çalışarak hadiseyi şöyle nakletmektedir: Talât Beyin katıldığı Çürüksulu Mahmut Paşanın kolordusu, Balkan Harbi'nde en muntazam hareket eden birliklerden birisi olmak bakımından "*bu cihet Talât Bey lehine kaydedilebilir*", ancak bir neferle harbin kaderi değiştirilemeyeceğine göre, siyasî şahsiyeti ile tanınmış bir kişinin, orduya gönüllü yazılmasına izin verilemez. Süleyman Nazif, Talât Beyin niyetine karşılık, Harbiye Nazırı Nâzım Paşanın bu işlemi kabul etmesini, "*muazzam gaflet*" olarak nitelendirmiştir[9].

Halbuki hadise, İttihat ve Terakki muhalifleri tarafından başka türlü değerlendiriliyor, Talât Beyin asker arasında "*muzır telkinat*" yaptığı gerekçesiyle Edirne Muhafızı Şükrü Paşa tarafından İstanbul'a iade edildiği, hatta kovulduğu söyleniyordu. Şükrü Paşa, Balkan Harbi sonunda emekliye sevk edildikten sonra anlattığı hatıralarında: "*....Harbin bidâyetinde ve muhalif kabine zamanında, henüz muhasara başlamadan evvel İttihatçıların eski Dahiliye Nazırı Talât Bey, gönüllü nefer yazılıp Edirne'ye gelmişti; maksadı askerlik etmek değil, askeri ifsâd etmekti. İkinci derecedeki kumandan paşaların oturdukları binaya yerleşmiş ve tıpkı o paşalar gibi nefer beye de emirberler tahsis edilmişti. Nefer Bey kumandan paşaların sofrasına oturuyor ve* âdetâ *bir "Nefer Paşa" muamelesi görüyordu. Tabiî bu vaziyet zabitlerle askerler arasında birçok dedikodulara sebep oldu. Talât Beyin her günkü faaliyeti hakkında raporlar alıyordum. Askeri harbetmemeye teşvik ediyor ve bilhassa Anadolu efradına, Rumeli'nin kendi vatanları olmadığından bahsediyordu. O sırada düşman ordusu ilerlemekte ve Edirne muhasaraya düşmek üzere idi. Tabiî böyle bir fesada tahammül edemezdim. Talât Beyi çağırttım: Karşımda askerî vaziyet alan nefer elbiseli müfside "Bey oğlum" diye hitap ederek Edirne'deki gayri tabiî vaziyetini ve bu vaziyetten istifade ederek yaptığı menfî propagandayı anlattım. Bu hâle bir dakika daha tahammül edemeyeceğimi, Edirne'de kaldığı takdirde maazallah kendisini idam ettirmek mecburiyetinde kalacağımı ve öyle bir mecburiyette kalmak istemediğim için o günkü trenle derhal İstanbul'a hareket etmesini emrettim; tabiî çekildi gitti*"[10].

Talât Bey, İstanbul'a dönmüştü ama ondan sonra, Doktor Bahaettin Şakir, "Hilâl-i Ahmer" müfettişi sıfatıyla Edirne'ye giderek askerlere telkinatta bulunmaya devam etmişti[11]. Nâzım Paşa'nın yaveri Nâfiz Beye göre de; Talât Bey, gönüllü olmamış, kıtasına davet edilmiş, bu esnada asker arasında

tini yudum yudum zehir gibi içmiş, felâketi yakından görmüştü", şeklinde fikrini beyan ediyordu.

9 Ahmet Turan Alkan, *II. Meşrutiyette Ordu ve Siyaset*, Ankara 1992, s. 165.

10 İ.H. Danişmend, ***İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi***, İstanbul 1972, C. IV, s. 392.

11 İ.H. Danişmend, *Aynı eser*, s. 392; A. Turan Alkan, *Aynı eser*, s. 165-166.

hükümet ve harp aleyhinde propaganda yapmış, bilâhare bedel vererek kurtulmuştur. Mehmed Selahaddin Bey ise; Talât, Enver, Fethi ve Cemal Beylerin de siyasî bir harekette bulunmayacaklarına namusları üzerine söz vererek orduya katıldıklarını ileri sürmektedir[12]. İttihatçılara muhalifliği ile tanınan Hasan Amca da, Talât Beyin kötü niyetle gönüllü yazıldığına kanaat getirerek, "*Bulgar topçusu Çatalca hatlarını döverken; belki Bâbıâli Baskını'nı hazırlamaya yahut* Nâzım Paşa ile ortaklaşa kabine kurmak imkânlarını araştırmaya koşmuştu" iddiasında bulunuyordu[13].

Talât Bey, İstanbul'a döndükten kısa bir süre sonra hükümet, gönüllülerin yirmi dört saat içerisinde merkez komutanlığına müracaat etmelerini isteyen bir ilânı yayınladı. Cavit Beye göre bu ilânla, özellikle asker kaçağı saydıkları Talât Beyi yakalamayı hedefliyorlardı. Bu nedenle kendisine bir müddet saklanması tavsiye edilmiştir[14]. O günlerde, hükümet zaten ittihatçı avı yapıyor, yakalayabildiklerini Bekirağa Bölüğü'ne kapatıyordu. Fakat Talât Beyi bir türlü yakalayamıyordu. Onun İstanbul içinde kollarını sallaya sallaya dolaştığı, Tokatlıyan'da oturduğu söyleniyordu. Hele polis kuvvetleri nazarında Talât Bey, ele geçmez manevî bir varlık hâline gelmişti. Hükümetin tutuklamak için o kadar gayret sarf ettiği Talât Bey, kabinenin Harbiye Nazırı Nâzım Paşa ile gizli gizli görüşmeler yapıyor ve memleketi düştüğü felaketlerden kurtarmak için izlenecek yol hususunda Nâzım Paşa ile anlaşıyordu[15].

1- Bâbıâlî Baskını

Balkan Harbi, özellikle Kırkkilise'de uğranılan hezimetten sonra tamamen aleyhimize gelişiyor, ordularımız Çatalca'ya kadar yer yer kaçarak kurtulabiliyordu. İstanbul, büyük tehlike altında idi. Bu kötü gidiş esnasında; tarihimizde Büyük Kabine olarak adlandırılan Ahmet Muhtar Paşa kabinesi görevden ayrılarak yerine Kâmil Paşa hükümeti kuruldu. Kâmil Paşa da göreve gelir gelmez, ittihatçıların peşine düşmüş, yakalayabildiklerini Bekirağa Bölüğü'ne kapamıştı. Kaçanlar ise yurt dışına çıkıyorlardı[16].

Harbin kötüye gitmesini hazmedemeyen ittihatçılar, bir taraftan hükümetin Rumeli topraklarımızı ve Edirne'yi düşmana teslim edeceğinden bahsederek hükümet aleyhinde propaganda yapıyor, diğer taraftan da hükümette Harbiye Nazırı olan ve ittihatçılara yakınlığı ile bilinen Nâzım Paşa ile gizli-

12 A. T. Alkan, *Aynı eser*, s. 166, n. 66.

13 Hasan Amca, *Doğmayan Hürriyet, Bir Devrin İçyüzü 1908-1918*, İkinci Baskı, İstanbul 1989, s. 116.

14 A. T. Alkan, *Aynı eser*, s. 166.

15 H.C. Yalçın, *Aynı makale*, s. 9.

16 Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s. 223.

ce görüşerek, hükümetin yıkılması ve onun sadrazamlığı konusunda gizli bir anlaşma sağlamaya çalışıyordu. Baskın, yukarıda değindiğimiz üzere, Talât Beyin gönüllü askerliği dönüşünde İstanbul'da Nâzım Paşa ile ordu, polis ve diğer devlet dairelerinde gereken hazırlıkların yapılmasıyla şekilleniyor, başarısızlık ihtimali ortadan kaldırılıyordu[17].

Bu şartlar altında, Talât Bey başta olmak üzere İttihat Terakkinin ileri gelenleri, hem üzerlerindeki siyasî baskıyı yok etmek, hem de Balkanlardaki kötü gidişe dur demek ve bir yolunu bulup tekrar iktidara gelmek için bu baskını plânlamış ve gerçekleştirmişlerdir.

Bâbıâli Baskınının en önemli tertipleyicisi Talât Beydir. Talât Bey, memlekette siyasî ve askerî durumun kötüye gitmesi, hatta baskıların doğrudan İttihat ve Terakki üzerine yönelmesi üzerine, tekrar iktidara gelmek için ne gerekiyorsa yapmaya kararlı idi. Talât Bey, hükümeti devirme düşüncesiyle bir tertip hazırlamak için arkadaşlarıyla, Vefa'da, Emin Beşe'nin evinde toplanma kararı alır. Bu toplantıda Enver Beyin de bulunmasını istiyordu. Bu maksatla Mümtaz Beyi, o sırada İzmit'te Hurşit Paşanın kurmay subayı olarak görev yapan Enver Beyi çağırmakla görevlendirdi. Enver Beyin yetişememesi sebebiyle katılamadığı, 1913 yılı Ocak ayının ilk günlerinde yapılan bu ilk toplantıya, Prens Sait Halim Paşa, Hacı Adil Bey, Ziya Gökalp, İzmitli Mümtaz, Kara Kemal[18], Emin Beşe, Miralay İsmail Hakkı, Fethi Bey(Okyar), Mithat Şükrü, Binbaşı Cemal(Paşa), Dr. Nâzım ve Mustafa Necip Beyler katılmışlardı.

Talât Bey, bu toplantıya Enver Bey yetişemeyince, arkadaşlarının da tepkisini tam olarak kestiremediği için, toplantının sebebini; hükümetin devrilmesi gerektiği şeklinde özetliyor, fakat ısrarcı bir tavır sergilemiyordu. Onun bu düşüncesine ilk tepki Fethi Beyden geldi. Fethi Bey: -*Sulh yapılmamıştır. Çok sayılı günler yaşıyoruz. Bırakın şu ihtilâl metotlarını. Bence*

17 A. T. Alkan, *Aynı eser*, s. 171.

18 Kara Kemal'in resmi hiçbir sıfatı yoktu. Teninin esmer olması sebebiyle veya şahsiyetinin esrarlı bir havası bulunması dolayısıyla kendisine Kara lakabı verilmiştir. İstanbul İttihat ve Terakki teşkilatının başında bulunan Kara Kemal esnaf teşkilatını kuvvetli bir hale getirmiş, eski loncaları canlandırmış, loncaları ve birliği olmayan esnaf arasında yeni teşkilat kurmuştu. Bilhassa hamallar teşkilatı onun, daima seferber olan bir nevi komando kuvvetiydi. Kara Kemal, fırıncılar, hamallar, bakkallar gibi grupların, lonca ve birliklerin başına kendi inandıkları adamları getirmelerine meydan bırakmamış, bunlardan her birine kendi adamlarından birini yerleştirmişti. Bu gibi teşebbüs ve hareketleriyle Talât, Enver ve Cemal Paşalar üzerinde; istediği yapılmazsa emrindeki ayak takımına dayanarak her şeyi altüst edecek kimse intibaını uyandırmıştı. Bu nedenle İttihat-Terakki ileri gelenleri her fırsatta onunla iyi geçinmeye bakıyorlardı. Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Yayına Hazırlayan, Erol Şadi Erdinç, İkinci Baskı, c. I, İstanbul, 1997, s. 320-321.

Edirne geri alınamaz. Hükümet sulhu imzalasın. İster istemez halkın gözünden düşecek ve kuvvet yitirmiş olacaktır. Meşrutiyete yakışır bir parti olalım! diyordu. Talât Bey, diğer arkadaşlarının da aynı fikirde olduğunu görünce bu durumdan memnun olmamıştı. Toplantıyı en kısa zamanda tekrar aynı yerde yapmak üzere sözleşerek bitirdiler. Talât Bey, bir sonraki toplantıda Enver Beyin diğerlerini ikna edeceğine inanıyordu. İlk toplantıdan on gün sonra yine Emin Beşe'nin evinde toplantı tekrarlandı. Bu toplantının hâkimi Enver Beydi. Enver Bey, yaptığı konuşmalarla arkadaşlarını ikna etti. Enver Beyin; -*Arkadaşlar, geçen seferki toplantıda verdiğiniz kararı hiç beğenmedim. Size şu kadarını sormak isterim, memleketin mukadderatını şayet bu hükümetin kurtaracağına emin iseniz mesele yoktur. O zaman dedikoduya lüzum yok, dağılalım. Yok, bunun aksi fikirde iseniz derhal çaresine bakalım! Hükümeti devirelim!* Demesi üzerine toplantıdakiler de ona katılmışlardı[19]. Talât Bey de yapılacak baskının ayrıntılarını ve herkesin görevini ayrıntılarıyla bildirdi. Talât Bey; -*Arkadaşlar, bu çok çetin ve korkunç gözüken hadiseler, beş on fedakâr arkadaşın azmi ve gayreti sayesinde beş on dakika içinde cereyan eder, insan düşünmeğe bile vakit bulamadan emrivaki karşısında kalır, yeter ki bu fedakâr arkadaşlar elde mevcut planı harfi harfine yerine getirsinler. Biz şunu düşündük, hatta şunu sizlere itimat ederek söyliyeyim, Bâbıâliyi basmak için lâzım gelen günü bile tespit ettik. Benim perşembelere büyük güvenim vardır. Hadise 10 Kânunusani Perşembe günü saat üçte yapılacaktır. Arkadaşımız Kara Kemal Beyin riyaseti altında partimize bağlı fedakârlığı müsellem kırk elli kişi ile daha evvelden Sirkeci kahvelerinde, bilhassa Meserret Oteli'nin altında tertibat alınacak ve saat üçe doğru bu zevat ile Bâbıâlinin önünde bulunulacaktır. Enver Bey Merkez-i Umumi'de hazır olacak ve ata binerek talimden dönüyor gibi yaparak yanında Sapancalı Hakkı, Yakup Cemil, Mustafa Necip arkadaşlarımızla ağır ağır yokuştan aşağı inecek. Ben Bâbıâlinin önünde bulunacağım, Doktor Abidin Bey, birkaç arkadaşıyla Bâbıâlinin parmaklıkla bahçe kapısını kapatarak bizimkilerden başkasının içeri girmesine mani olacak, Ömer Naci Bey, Nafia Nezaretinin balkonundan merak saikasıyla toplanacak halka hitap edecek, Azmi Bey, yanında Sudi Bey ve Nail Beyler olarak polis müdüriyetine gidip makamı teslim alacak, bu sırada Kara Kemal de Posta Telgraf umum müdürlüğüne el koymuş olacak. Burada da itimada değer arkadaşlarımız vardır. Bâbıâlinin önünde, kırk elli arkadaşımız birikerek, gelecek kimselere karşı yolu tıkarken, hatiplerimiz halkı heyecana getirecek ve binaya girmek vazifesini Enver Bey arkadaşımız, Yakup Cemil, Sapancalı Hakkı, Mustafa Necip kardeşimizle deruhte edecek, mümkün olduğu kadar kan dökmeden bu işi yapmaya çalışacağız*" diyerek görev taksimini yapmıştı[20]. Toplantıdakiler vazifelerini öğrenerek dağıldılar.

19 S.N. Tansu, ***İttihat ve Terakki İçinde Dönenler***, İstanbul 1960, s. 107-108.

20 S. N. Tansu, *Aynı eser*, s. 108-109.

Baskından bir önceki, 22 Ocak 1913 Çarşamba, gün öğleden sonra, Dolmabahçe Sarayında Şûra-yı Saltanat toplanarak, Balkan Harbi'ni sona erdirmek maksadıyla hazırlanacak anlaşma esaslarını görüşüp kabul etmişti. Ertesi günü toplanan Heyet-i Vükelâ öğleye kadar muahedenin teferruatını bitirmiş, öğleden sonra da notaların hazırlanmasına başlamıştı. Baskın, daha önceden kararlaştırıldığı üzere, 23 Ocak 1913'de öğleden sonra, Vekillerin Bâbıâli'de çalıştığı esnada gerçekleşecekti.

Her şey yolunda gidiyordu. Beyaz bir ata binmiş olan Enver Bey, Bâbıâli'nin kapısından girince plan gereği Abidin Bey ve arkadaşları kapıları kapatıp girişi tutmuşlardı[21]. Enver Beyle birlikte, Yakup Cemil, Mümtaz, Mustafa Necip, Hilmi ve Sapancalı Hakkı Beyler ve arkalarından Talât Bey ve Mithat Şükrü, salona girmişlerdi. Salonda meydana gelenleri engellemeye çalışan Sadaret Yaveri Nafiz Bey, Kıbrıslı Tevfik Bey, Şeyhülislâm Cemaleddin Efendinin muhafızı ilk hengâmede vurulurlar. Dışarıdaki gürültüyü ve silah seslerini duyan Harbiye Nazırı Nâzım Paşa hiddetle; -*Ne oluyor? Nedir bu? Haddinizi bilmiyorsunuz, sadareti mi aklınızca basmaya geldiniz!...* diye bağırıyordu. Yakup Cemil, bu bağrışmalar arasında Nâzım Paşayı vurmuştu.

Talât Bey ve Enver Bey, Sadrazam Kâmil Paşanın odasına girerler ve paşa onlara büyük bir soğukkanlılıkla neden geldiklerini ve ne istediklerini sorar. Enver Bey söz alıp, çok saygılı ve çekingen bir dille, milletin coştuğunu ve kan akmasının önüne geçilmesi için kendisinin sadaretten çekilmesi gerektiği yolunda konuşur. Kâmil Paşa devletin durumunun ağırlık ve kötülüğünü ve girişmiş oldukları işin ülke için doğuracağı tehlikeleri beyan eden birkaç söz söyler. Enver Bey utangaç bir tavırla onu dinlemektedir. Fakat Talât Bey sert bir tavırla biteviye: "İstifa! İstifa" diye Kâmil Paşanın sözünü kesmekte ve onu konuşturmamaktadır[22]. Bir müddet sonra Kâmil Paşa; "*cihet-i askeriyeden vuku bulan teklif üzerine*" şeklinde başlayan istifasını yazmıştı. Talât Bey ve Enver Bey bu istifanameye itiraz ederek, "*Ahali ve cihet-i askeriyeden vuku bulan teklif üzerine*" şeklinde, istifa isteğinin halkın da isteği olduğunu ilave ettirmişlerdir[23]. İstifa yazısını alan Enver Bey, derhal saraya gidip padişaha sunmuş, buna karşılık Mahmut Şevket Paşayı sadrazam yapan bir iradeyi alarak, Bâbıâli'ye getirip oradakilere tebliğ eder[24].

21 Bu esnada Bâbıâli'yi korumakla görevli taburun Nallı Mescid önünde silah çatarak müdahalede bulunmaması, alınan tedbirlerin başarısını göstermektedir. A.T. Alkan, *Aynı eser*, s. 172.

22 Y.H. Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1991, c. II/II, s. 270.

23 A.F. Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, Ankara 1987, s. 78-79.

24 Bâbıâli Baskınının ayrıntıları için bkz. Samih Nafiz Kansu, ***İttihat ve Terakki İçinde Dönenler***, s. 104-119; Hüsamettin Ertürk, ***İki Devrin Perde Arkası***, s. 91-96; İ.H. Danişmend, ***İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi***, c. IV, s. 397-401; Şeref Çavuşoğlu, "Benim Gördüğüm Bâbıâli Baskını", *Yakın Tarihimiz*, c. 1, Yıl 1962, s. 193-195; Ali Canip Yöntem, "Bâbıâli Baskını'nın Bilinmeyen Tarafları", *Yakın Tarihimiz*, c. 2, Yıl 1962, s. 387-389.

Bu esnada, Talât Bey, aynı binada bulunan Dâhiliye Nezaretine giderek, Nazır vekiliymiş gibi, meydana gelen hadiseyi; "*Kâmil Paşa hükümeti Edirne vilayetini kâmilen ve Cezair-i Bahri Sefidi (Adalar) kısmen düşmana bırakmaya karar vermiştir. Sarayda sadece* Şûrâ-yı *Devlet üyelerinden ve ileri gelen memurlardan bir meclis toplayıp bu yoldaki kararını onlara zorla onaylatmıştır. –Milletin bu yüzden galeyana gelip Bâbıâli önünde gösterilerde bulunması üzerine hükümet çekilmiştir. Milletin manevi hakları var güçle korunacaktır*" şeklinde bütün vilayetlere bildirmiştir. Yine o sırada Talât Bey, eski Atina Elçisi Muhtar Beyi yabancı elçiliklere yollayıp kendisinin Dâhiliye Nazırı vekili tayin edildiğini, dâhili güvenliğin korunacağını ve yabancıların can ve mallarının güvenlikte olduğunu bildirir ve teminat verir[25].

Talât Bey, eski hükümeti bir darbe ile değiştiren kişi olmasına rağmen, 30 Ocak 1913'te göreve başlayan Mahmut Şevket Paşa hükümetinde görev almamıştır[26]. Buna gerekçe olarak, Talât Beyin, kendisini Harbiye Nezareti'nden düşürenlerin başında gelmesi sebebiyle ona kin tutuyor olması gösterilmektedir[27].

2-Baskın Sonrası Hükümet Değişikliği

Bâbıâli Baskınından sonra ittihatçılar tarafından sadrazamlığa getirilen Mahmut Şevket Paşa, beş ay sonra 11 Haziran 1913'te bir grup suikastçının saldırısı sonunda Divanyolu'nda öldürülmüştü. Mahmut Şevket Paşanın üzerinde sadrazamlığının yanı sıra Harbiye Nazırlığı da bulunmaktaydı. Paşanın katli, bir hükümet bunalımına yol açmış, fakat İttihat ve Terakkinin sivil ve asker kanatları bu olaya pek fazla üzülmemişlerdir.

Mahmut Şevket Paşa suikastının İttihat ve Terakki tarafından bilindiği, fakat ses çıkarılmadığı yönünde görüşler vardır. Başta Talât Bey olmak

25 Y.H. Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, c. II/II, s. 270-271.

26 Balkan Harbinin devam ettiği sırada, İstanbul'da bulunan Mahmut Şevket Paşaya baskın haberi önceden Mithat Şükrü aracılığıyla verilmiş ve kendisinin sadarete geçmesi teklif edilmiş, Paşa uzun tereddütler geçirdikten sonra "*Allah muvaffak etsin*" sözleriyle görevi kabul ettiğini ve kendisinin de bu komploya katıldığını söylemiştir. Mithat Şükrü Bleda, ***İmparatorluğun Çöküşü***, İstanbul 1979, s. 74-75.

27 Y.H. Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, c. II/II, s. 272. Talât Bey, Mahmut Şevket Paşanın daha önceki Harbiye Nâzırlığı döneminde, kendisini makamında ziyaret ederek meclisin kendisi hakkında (askeri levazımat reisi Topal İsmail Hakkı Paşanın yolsuzlukları sebebiyle) soruşturma yapabileceğini, bir süre için görevden çekilmesini arkadaşları namına rica etmiştir. İstifa eden Mahmut Şevket Paşa ertesi gün Ayan meclisine üye yapılmış ve böylece aktif görevden uzaklaştırılmıştır. Hasan Amca, *Doğmayan Hürriyet*, *Bir Devrin İçyüzü 1908-1918*, Arba Yay., İstanbul 1989, s. 101.

üzere İttihat ve Terakkinin sivil kanadının Mahmut Şevket Paşa ile olan uyuşmazlıkları dolayısıyla paşanın, İttihat ve Terakki'ye ve iktidarına zarar vermeden "aradan çıkması" onları sonradan memnun etmiştir. Hatta Edirne'nin geri alınması konusundaki tutumu dolayısıyla İttihat ve Terakkinin asker kanadının da bu ölüme fazla üzülmediği düşünülebilir[28]. Daha sonraları suikastla ilgili olarak yapılan tahkikatlar, suikastın devamında, Talât Bey, Cemal, Azmi Beyler ile Emanuel Karasu ve Nesim Ruso'nun da öldürülmesinin düşünüldüğünü ortaya çıkarmıştır[29].

Talât Bey, suikastın duyulmasının hemen ardından, paniğe kapılmadan hatta arkadaşlarını yapılması gerekenler konusunda aydınlatarak, Hariciye Nazırı Sait Halim Paşanın sadaret kaymakamlığına tayinini sağlayan iradeyi aldırır. Böylece İttihat ve Terakki'nin iktidarı devam ettirilmiş olur[30].

Sait Halim Paşanın 12 Haziran 1913 tarihinde sadrazam olmasıyla, 1908 İkinci Meşrutiyet'in ilanından beri İttihat ve Terakki, ilk defa tam manasıyla kendi kabinesini kurar[31]. Talât Bey de bu kabinede ikinci defa Dâhiliye Nazırı olur[32]. Artık ülkenin askerî ve siyasî denetimi tamamen Cemiyetin eline geçer ve muhalefet büyük ölçüde etkisiz hâle getirilir[33].

Talât Bey, iktidarın ellerine geçmesinden sonra muhaliflere karşı takınılacak tavır konusunda arkadaşlarına Makyavel'in; *-Her hangi bir suikast, iktidarda bulunanlara muhaliflerini ezmek için bahşedilmiş mükemmel bir fırsattır. Biz Mahmut Şevket Paşanın katlinden bu suretle faydalanacağız. Muhaliflerimizi tamamen ezeceğiz. Öyle ezeceğiz, öyle ezeceğiz ki, bir daha sırtlarını yerden kaldıramasınlar!..* sözlerini hatırlatarak taktik veriyordu[34].

28 Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s. 238.

29 Sina Akşin, *Aynı eser*, s. 235. "*Mahmut Şevket Paşanın katilleri dehşete düşmüş görünüyorlardı. Bu yüzden son sürat Bâbıâli'ye gidip diğer kurbanları teslim almaya çalışmak gibi projelerinden vazgeçerek deli gibi kaçtılar. İnfaz, kiralık adamlar yerine, samimi dava adamlarına havale edilmiş olsaydı, plan başarıya ulaşabilirdi. Eğer caniler umdukları gibi Mahmut Şevket Paşa, Cemal Bey ve Talât Beyi ilk beş dakikada öldürmeyi başarabilselerdi, güçlenebilmek için belirli bir zaman hükümeti durdurabilirlerdi*". William M. Pickthall, *Harpte Türklerle Birlikte*, Ankara 1990, s. 128; "*.....Katlin o gün Yapılacağı aynı sabah haber alınmıştı. Cemal, Azmi ve Talât Beyler kendilerini korumuşlar, Mahmut Şevket Paşa ise herhangi bir tedbir almaya ihtiyaç hissetmemişti. Uzun zamandır bir suikast haberi ortalarda dolaşıyordu*". Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası*, İstanbul, 1990, s. 215, n. 231.

30 A.F. Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, s. 100-101; Cemal Paşa, *Hatırat*, İstanbul 1996, s. 41; S. N. Tansu (Galip Vardar), ***İttihat ve Terakki İçinde Dönenler***, s. 198.

31 Said Halim Paşa ve sadrazamlık dönemi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. M. Hanefi Bostan, *Bir İslâmcı Düşünür Said Halim Paşa*, İstanbul 1992.

32 *Sicill-i Ahval Defteri*, 70/87; *DUİT*, 4/14-1; *BEO (Sadaret) Defterleri*, 515/64, s. 9.

33 Yeni hükümette kimlerin görev alacağı konusunda Cemiyet ileri gelenlerinin müzakereleri ve tartışmaları için bkz. S.N. Tansu, *Aynı eser*, s. 202-208; Ziya Şakir, *Yakın Tarihin Üç Büyük Adamı: Talât, Enver, Cemal Paşalar*, s. 62.

34 S.N. Tansu, *Aynı eser*, s. 206.

Yeni kabinenin, dolayısıyla yeni Dâhiliye Nazırının ilk icraatı, Mahmut Şevket Paşaya suikast olayına katılanların yargılanması için Dîvan-ı Harp kurulması olmuştur. Dîvan-ı Harb-i Örfî, sanıkların bir kısmını idama ve müebbet hapse, bir kısmını da geçici olarak kürek cezasına ve sekiz yüz kişilik diğer sanıkları da Sinop'a sürdü. Şerif Paşa, Prens Sabahattin, Gümülcineli İsmail Hakkı, eski Dâhiliye Nazırı Reşit (Rey) Bey, Kemal Mithat Bey, Pertev Tevfik, Kaymakam Zeki Bey, Nizami Paşaoğlu Abdurrahman, emekli jandarma kumandanı Mehmet Bey ve Kavaklı Mustafa Bey gibi tanınmış muhalifler gıyaplarında idama mahkûm oldular[35]. Pek çokları da yakalanarak 24 Haziran 1913'te Bayezid Meydanında asıldılar[36].

Sonuç ve Değerlendirme

İkinci Meşrutiyet'in ilanının ardından siyasi iktidarların, hükümetlerin değişimi genellikle kriz ortamında meydana gelmiştir. İttihat Terakki'nin asker kanadının güçlü olması itibarıyla bu değişimlere ordunun doğrudan müdahalesi olmuştur. Ancak değişimler kanun-ı esasinin genel kurallarına uygun olarak oluşmuştu. Balkan Harbi'nin en kötü günlerinde meydana gelen Bâbıâlî Baskını meşrutiyetin getirdiği Osmanlı siyasi literatürüne 'hükümet darbesi' kavramını sokarak iktidarın birkaç fedai ile değiştirilebilmesinin mümkün olduğunu göstermiştir. Böylece siyası hayatta darbe yoluyla iktidara gelmek, meşru olmasa bile fiili geçerliliği kabul edilmiş bir yol olarak iktidar adaylarının tercihleri arasına girmiş oluyordu.

Bâbiâlî özelinde, darbe ile hükümeti devirip iktidara gelmek fikrinin İttihatçılar tarafından önceden tasarlandığı ve karara bağlandığı yönünde önemli bilgiler mevcuttur. Örneğin hükümetin ittihatçı avı başlattığı sırada Hüseyin Cahit ve Cavid Bey yurt dışına gitmişlerdi. Cavid Bey anılarında Talât Bey'den Hüseyin Cahit'e gelen bir mektupta Talât Bey şu ifadeleri kullandığını aktarıyordu: "*Bizim için üç şık var. Biri ihtilal yaparak bu alçak hükümeti devirmek. İkincisi ahvale nigerân ve muntazır olmak. Üçüncüsü anlaşmak. Fakat bunlardan birincisinin tehlikeden ari olmadığı, seri ve kati bir muvaffakiyetle yapılmak lazım geldiği cihetle pratik olmadığı, ikincisinin va-*

35 Mevlanzâde Rıfat, *Türkiye İnkılâbının İçyüzü*, İstanbul 1993, s. 76-78.

36 Yukarıda değindiğimiz üzere Talât Bey, muhalifleri etkisiz hale getirmek için iyi bir fırsat yakalamış oluyordu. Bu iş için, İstanbul muhafızı tayin edilen Cemal Bey(Paşa)'de biçilmiş kaftandı. İstanbul'da yapılan muhalif takipleri sonunda, İttihatçılar büyük ölçüde başarılı oldular ve muhaliflerini pasifize etmeyi başardılar. Konunun ayrıntıları için bkz. Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası*, İstanbul, 1990, s. 206-216; A.F. Türkgeldi, *Aynı eser*, s. 103-105, Y.H. Bayur, *Aynı eser*, c. II/II, s. 322 vd.

tanı izmihlale sürükleyeceği, binaenaleyh üçüncünün tercih ve ihtiyar zaruri olduğu…"[37]

Ayrıca Talât Bey'den biri Hüseyin Cahit'e diğeri de Cavid Bey'e olan mektup gelir. Bu mektupta Talât Bey hükümete darbeden başka çıkar yol olmadığı yönünde şu ifadeler yer almaktaydı: "*Nâzım Paşa ile Said Halim Paşa görüştük. Esâslarda tamamıyla muvâfık kaldık. İtikadımca seri, kat'i pratik yol budur. Fethi'nin, Enver Paşa Harbiye Nezâreti'ni bugün bizim ordu çekemez. Biz mallarımızı biliriz. Enver, Cemâl, Fethi, bütün arkadaşlar harp taraftarıdırlar, Nâzım ve İzzet Paşa'ları ikna ederlerse her şey yapılacaktır. Aksi takdirde müsalâha netîcesinde kabine tebeddül edecektir. Siz orada hayalat ile meşgûl olmayarak hemen avdet ediniz…*"

Öte yandan Cavid Bey'e Talât Bey'in birinci mektubunda Nâzım Paşa'yı elde edip bu kabineyi devirmek husûsunda Mahmud Şevket Paşa'nın da hemfikir olduğunu da yazıyordu[38]. Diğer taraftan cephedeki ittihatçı subaylar arasında da baskın hazırlıkları bilinmekteydi. Talât Bey'in gönüllü askerlik görevini aniden bırakıp baskından hemen önce İstanbul'a dönmesi de baskın hazırlığı olarak değerlendirilmişti. Ordu, polis ve devlet dairelerinde gereken hazırlıklar yapılarak başarısızlık ihtimali ortadan kaldırılmaya çalışılıyordu. Bu bakımdan ittihatçıların aldığı en önemli tedbirin Harbiye Nazırı Nazım paşa ile yaptıkları anlaşma olarak değerlendirilebilir. Bu gizli anlaşmaya İstanbul Muhafızı Memduh Paşa'nın da dâhil edildiği aşikardı. Bâbıâli'yi korumakla görevli taburun baskın esnasında Nallı Mescid önünde silah çatarak hareketsiz kalması ittihatçıların iyi tedbirler aldıklarını göstermektedir[39].

Bâbıâlî Baskını esnasında iktidarda bulunan Kâmil Paşa Hükümeti'nin önceden haber alındığı halde neredeyse aleni bir baskınla yıkılması, kamuoyunda olduğu kadar ordu içinde de desteğinin ve tabanının olmadığını gösteriyordu. Baskından neredeyse altı ay kadar önce siyasete ağırlığını koyan Halaskarân Gurubu'nun da etkisiz kalması, Balkan Harbi'nin cephede halen devam ediyor olması ve Halaskârların ittihatçılara oranla tecrübesiz ve teşkilatsız olması ile izah edilebilir. Baskını önceden haber alan ve bertaraf etmesi beklenen Ahmet Reşit Bey, İttihatçıların ikinci bir Hareket Ordusu hazırlamalarının boş bir hayal olduğuna inanması da ittihatçıların işini kolaylaştırıyordu.

37 Cavid Bey, *Meşrutiyet Ruznâmesi*, Haz: Hasan Babacan-Servet Avşar, Cilt: 1, TTK Yay. Ankara 2014, s. 537.
38 Cavid Bey, *Meşrutiyet Ruznâmesi*, Haz: Hasan Babacan-Servet Avşar, Cilt: 1, TTK Yay. Ankara 2014, s. 538.
39 A. Turan Alkan, *Aynı eser,* s. 171-175.

TÜRKİYE'DE DARBELERİN SOSYAL HAKLAR VE SENDİKALAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Doç. Dr. Hatice EROL
Doç. Dr. Abdullah ÖZDEMİR

ÖZET

Darbe ülkelerin var olan siyasi düzenlerini yıkmak ya da değiştirmek için gerçekleştirilen yasa dışı eylemlerdir. Yasa dışı eylemlerle, iktidara gelmiş hükümetlerin devrilmesi ve yürütme erkinin ele geçirilmeye çalışılması darbelerin temel özelliğidir. Darbeler ile demokratik siyasi hayat kesintiye uğramakta, temel hak ve özgürlüklerin kullanılması ve korunmasıyla ilgili ciddi hak ihlalleri yaşanmaktadır. Darbe dönemlerinde klasik hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesi konusunda çok sayıda araştırma bulunmasına rağmen, darbelerin sosyal haklar üzerindeki etkilerini incelemeye yönelik araştırmalar sınırlı kalmaktadır. Klasik hak ve özgürlüklerin kullanılmasında devletin müdahaleden kaçınması gerekirken, sosyal hakların kullanılabilmesi için devletin aktif rol oynaması beklenmektedir. Olağan dönemlerde bile devletin bu aktif rolünü oynaması sorunlu iken, darbe gibi olağanüstü dönemlerde bunun başarılabilmesi çok mümkün olamamaktadır.

Sanayileşmenin ve işçi sınıfının oluşum sürecindeki gecikmeye bağlı olarak Türkiye'de sosyal ve sendikal haklar, işçi sınıfının örgütlü bir mücadelesi olmadan, dünyadaki işçi sınıfının mücadelesinin yansıması olarak başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal devlet anlayışındaki gelişime bağlı olarak anayasalar ile tanınmaya başlayan sosyal ve sendikal haklar, Tür-

kiye'de de çok partili döneme geçiş ile birlikte ivme kazanmış ve anayasal güvenceye kavuşmuştur. Ancak çalışanların ekonomik ve sosyal haklarını korumak ve geliştirmek için oluşturulmuş yapılar olan sendikalar; örgütlenme ve kurumsal yapılarını güçlendirme çabasındayken önce 12 Mart 1971 Muhtırası ardından 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile önemli ölçüde zarar görmüştür. Türkiye'de darbe dönemlerinin otoriter ve baskıcı ortamı çalışanların genelde sosyal haklarını ve özelde ise sendikal haklarını olumsuz etkilemiştir.

Bu kapsamda çalışmanın temel amacı, Türkiye'de darbe dönemlerinin sosyal ve sendikal haklarda yol açtığı değişimi ve nedenlerini ortaya koymaya yöneliktir. Bu amaçla çalışmada önce Türkiye'de sosyal hakların gelişimi incelenecektir. Ardından darbe dönemlerinde sosyal haklara yönelik anayasal ve yasal değişiklikler üzerinde durulacaktır. Darbelerin sendikaların örgütlenme düzeyine etkilerinin daha net olarak görülebilmesi için, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve sendikaların verileri kullanılarak darbe öncesi ve sonrası sendikalı çalışan sayılarındaki değişimler incelenecektir. Ayrıca Bakanlık verileri ve yargı kararlarından yararlanılarak, toplu iş sözleşmesi süreci gözden geçirilecek, grev ve lokavt uygulamaları değerlendirilecektir.

Anahtar sözcükler: Demokrasi, Askeri Darbeler, Sosyal ve Sendikal Haklar.

THE EFFECTS OF COUPS ON SOCIAL RIGHTS AND UNIONS IN TURKEY

ABSTRACT

Coup is illegal actions to subvert or change the existing political systems of states. To overthrow the government that came into power and to siege the executive power by means of illegal actions are the key features of the coups. Because of the coups, democratic political life is interrupted; exercising and protection of fundamental rights and freedoms are abused. Even though there are many studies on violation of classical rights and freedoms during coups, studies aimed at researching the effects of coups on social rights are limited. While states are required to avoid intervention in using of classical rights and freedoms, to be able to use of social rights, states are expected to take an active role. Taking that active role of states is problematic even in ordinary times, achieving this is unlikely in extra ordinary times such as coups.

Social and union rights in Turkey, without the domestically organized struggle of proletariat depending on delays in industrialization and process

of formation of proletariat, started as a reflection of struggle of proletariat in world. Social and union rights which have been constitutionally recognized depending on progress in social state mindset after World War II, have gained acceleration and been constitutionally guaranteed in Turkey in conjunction with transition to a multi-party system. However, the unions the structures for protection and improvement of economic and social rights of workers, significantly suffered from first 1971 memorandum and then 1980 coup d'état in turkey even on the set of struggle for institutionalization and fortification of their organizational structures. Authoritarian and oppressor environment of coup periods in Turkey has negatively affected in workers' social rights in general and union rights in particular. Within this framework, the main aim of this study is to reveal changes and reasons of these changes that coup period in Turkey have caused.

For this purpose, first developments of social rights in Turkey will have been examined. After that, constitutional and legal changes in Turkey under coup periods oriented to social rights will have been deliberated. The changes in numbers of union members before and after coups will have been analyzed using the data of Ministry of Labor and Social Security and the unions to be able to have a clear view of effects of coups on levels of unionization. In addition, collective labor agreements will have been reviewed and strike and lock-out practices will have been evaluated using the data of the Ministry and judicial decisions.

Key words: Democracy, Coups, Social and Union Rights.

GİRİŞ

Demokratik toplumlarda temel hak ve özgürlükler üç kategoride ele alınmaktadır. Kişi hak ve özgürlükleri, siyasal haklar, ekonomik ve sosyal haklar olarak sınıflandırılan temel hak ve özgürlükler, hem tarihsel gelişim süreci hem de özellikleri bakımından farklılıklar göstermektedir. Siyasal haklar eski çağlarda ortaya çıkmakla birlikte, kişi hak ve özgürlükleri daha yakın zamanların özellikle 18. yüzyılın ürünüdür. Ekonomik ve sosyal haklar ise daha çok 20. yüzyılda gelişim göstermiştir. Ekonomik ve sosyal hakların kazanılması ve anayasalarla güvence altına alınmasında, sanayi devrimi sonrası işçilerin örgütlü yapısı olarak ortaya çıkan sendikal hareketin ve sendikaların rolü yadsınamaz.

Sendikalar, çalışanların örgütlü bir şekilde ekonomik ve sosyal haklarını korumak ve artırmak için oluşturulmuş yapılardır. Tanımından da anlaşılacağı üzere, özellikle çalışanların sosyal haklarının daha da artırılması

sendikalaşmanın temel hareket noktasını oluşturmaktadır.

Temel haklar ve özgürlükler arasında en zayıf konumda ekonomik ve sosyal haklar yer almaktadır. Darbeler ile demokratik siyasi hayat kesintiye uğramakta, temel hak ve özgürlüklerin kullanılması ve güvence altına alınmasıyla ilgili ciddi hak ihlalleri yaşanmaktadır. Her darbe beraberinde çalışanların sendikalaşma ve sosyal haklarını doğrudan etkilemektedir. Bu kapsamda bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'de darbe dönemlerinin sendikalaşma ve sosyal haklarda nasıl bir değişime yol açtığını ortaya koymaya yöneliktir.

Bu amaçla çalışmada önce Dünyada ve Türkiye'de temel hak ve özgürlüklerin gelişim süreci ele alınacak, ardından Türkiye'de sendikal hakların gelişimi, darbelerin ekonomik ve sosyal hakların, özellikle de sendikal hakların kullanılmasına yönelik etkileri incelenmeye çalışılacaktır. Türkiye'de darbe öncesi ve sonrası sendikalı çalışan sayılarında değişimler ile toplu iş sözleşmeleri süreci ve sürecin uzlaşma ile sonuçlanmaması üzerine grev ve lokavt hakkının kullanılması üzerindeki etkiler araştırılacaktır.

1- DÜNYADA TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİN GELİŞİMİ

Hak ve özgürlük ya da hürriyet çoğu kez aynı anlamda kullanılmaktadır. Özgürlük, insanın insan olduğu için sahip olduğu serbestçe hareket etme gücüdür. Hak ve özgürlüklerin tümüne "kamu hürriyetleri/özgürlükleri" veya "insan hakları" denilmektedir. Bunlar geniş kapsamlı deyimlerdir ve bireysel hak ve özgürlüklerle başlayıp, ekonomik ve sosyal haklara varan uzun bir gelişim çizgisi izlemektedir[1].

Kamu özgürlükleri, tarihin her döneminde ve her toplumda aynı olmamıştır; devamlı bir değişim ve gelişim halindedir. Hürriyet sorunu, çok eski zamanlardan beri insan düşüncesini meşgul eden temel sorunlardan birisi olmuştur. İnsanoğlunda doğuştan bulunan temel hak ve özgürlüklerin toplumda bir değer kazanabilmesi, bunların aynı zamanda devlet tarafından tanınmasına bağlıdır. Devlet, özgürlüklere hukuki biçimini verir ve onların nasıl uygulanacağını gösterir. Devlet, özgürlükleri tanıyıp açıkladığı ölçüde de kendi iktidarının sınırlarını çizmiş olmaktadır. Temel hak ve özgürlükler çoğulcu demokrasi içinde gelişmiş ve özellikle, 18. ve 19. yüzyıllarda belli bir yapıya kavuşmuş ve belirli bir düzeye ulaşmıştır.

Bireyin, salt insan olarak, doğuştan itibaren bazı hak ve özgürlüklere sahip olduğu, devletin bunlara hiçbir zaman dokunamayacağı düşüncesinin

1 Gözübüyük, Ş. (2003), *Anayasa Hukuku,* Turhan Kitabevi, Altıncı Baskı, Ankara, s. 93.

sistemli bir şekilde öğreti olarak ortaya çıkması 17. yüzyıla rastlar. "Bireysel haklar öğretisine" göre insanlar toplum yaşamına geçmeden önce, doğal halde, tam bir özgürlük içinde yaşıyorlardı. İnsanlar siyasal topluma geçerken, siyasal toplum halinde yaşamanın gereği olarak, özgürlüklerinin bir bölümünden vazgeçtiler. Devlet, kendinden önce var olan bu haklara saygı göstermek zorundadır[2]

İngilizlerin kamu özgürlüklerinin gelişmesine katkıları büyük olmuştur. 1215'de krala kabul ettirilen "Magna Carta Libertatum" kişi haklarının gerçekleştirilmesinin ilk adımı olmuştur. Bunu izleyen diğer ferman ve yasalar, kralın yetkilerini daraltan ve onun kişi hak ve özgürlüklerine saygı göstermesini sağlayan metinler olmakla birlikte, sadece İngiltere'ye özgü önlemler olması nedeniyle genel ve evrensel düzenlemeler olarak görülmemiştir.

Tüm insanlığı ilgilendiren, genel ve soyut, hak ve özgürlükler, Amerikan ve Fransız Devrimlerinin bildirileri ile ancak 18. yüzyılda ortaya çıkabilmiştir. 1789 "Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi" ile insanların doğal, başkalarına devredilmez hakları olduğu ilan edilmiştir. Bu kapsamda yaşam hakkı, mülkiyet hakkı, kişi güvenliği, düşünce, yazı, ifade ve vicdan özgürlükleri gibi klasik hak ve özgürlükler sıralanmıştır. 19. yüzyılın başından itibaren çeşitli uluslararası metinlerde ve anayasalarda kişi hak ve özgürlükleri geniş bir şekilde düzenlenmiş ve devlet iktidarı karşısında korunarak güvence altına alınmıştır.

1789 "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi"nin başlıca karakteristiği bireyciliğidir. Bildiri ile ifade edilen liberal doktrin, mutlak monarşi devrinde siyasal despotizme karşı yoğrulmuş ve o zamana kadar baskı altında ezilen bireyi baskıdan kurtarmak ve toplum içinde doğal ve dokunulmaz haklarla donatılmış olarak ön plana almak istemiştir. Siyasal liberalizme paralel olarak, ekonomik alanda da her türlü kayıtlamadan uzak, tam anlamıyla serbest ferdi teşebbüsün üstünlüğüne inanan ekonomik liberalizm de yaygın bir doktrin halinde yerleşmiştir[3].

Fransız İhtilaline kadar gelen ve ondan sonra da uzun süre devam eden liberal özgürlük anlayışına karşı, 19. yüzyıldan itibaren artan ve dönemin sosyal akımlarından da güç alan bir tepki, klasik hak ve hürriyet anlayışında köklü bir değişime yol açmıştır. Hızla gelişen, değişen ekonomik ve sosyal şartlar karşısında klasik hak ve özgürlüklerin insanlara özgürlük sağlamada yetersiz kaldığı, devletin pasif konumunu terk ederek bütün vatandaşların kendilerine tanınan haklardan tam ve eşit olarak yararlanmalarını sağlamak amacıyla ekonomik hayata müdahalede bulunması ve tedbirler almasının ge-

2 Gözübüyük, Ş., (2003), a.g.e, , s. 93.
3 Kapani, M., (1993*), Kamu Hürriyetleri*, Yetkin Yayınları, Ankara, s. 49-50.

rekliliği ortaya çıkmıştır.

Sanayi devriminin ardından artan çalışanların yoksulluğu ve çalışma yaşamının olumsuzlukları 1848 "Fransız Devrimi"ni hazırlamıştır. 1848 devriminin amacı, siyasi demokrasiyi sağlamanın yanı sıra, sosyal ve ekonomik demokrasiyi gerçekleştirmektir. 1789 Fransız Devriminde cumhuriyetin temel ilkeleri olarak benimsenen özgürlük ve eşitliğe, 1848'de kardeşlik ilkesi de eklenmiştir. 1789 iktidarı, tarafsız, insanı kendi kaderi ile baş başa bırakan, insan mutluluğunu Devletin çekimser kalmasına bağlayan iktidarken, 1848 iktidarı özgürlüklerin gerçekleşmesi için olumlu bir devlet müdahalesinin ilk temellerini oluşturmuştur[4]. 1848 Anayasası, sosyal hak ve sosyal hukuk anlayışını geniş ölçüde yansıtan bir belge niteliğindedir.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren birey, liberal doktrinde olduğu gibi sadece dokunulmaz haklara sahip soyut bir varlık olarak değil, içinde yaşadığı toplumun sosyal şartları ile çevrili, "ihtiyaç sahibi vatandaş" olarak ele alınmaya başlamıştır. Kişilere, sadece devletin yersiz müdahalelerine karşı ileri sürebileceği negatif hürriyetlerin değil, devletten olumlu bir hareket, bir hizmet ve yardım isteme yetkisi veren pozitif hakların da tanınması yoluna gidilmiştir. Kişiler artık yalnız yaşama hürriyetine sahip olmakla kalmayacak, aynı zamanda "insan haysiyetine yaraşır yaşama şartlarını" da bir "hak" olarak isteyebilecektir. Kişiler yalnız "çalışma hürriyetine", "öğrenim hürriyetine" değil, "çalışma hakkına" ve "öğrenim hakkına" da sahip olacaktır[5]. Devletin yeni sosyal fonksiyonuna paralel olarak hukuk da sosyal yönden gelişmiştir. Bu doğrultuda Birinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik ve sosyal haklar anayasalarda yer almaya başlamış, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik ve sosyal haklar altın çağını yaşamıştır. Devletin vatandaşlarını yoksulluktan kurtaracak ve insanca yaşama haklarını sağlayacak tedbirleri almasına yönelik ödev ve fonksiyonları üstlenmesini sağlayan itici güçlerin başında özellikle çalışanların sendikal mücadeleleri gelmektedir.

2- TÜRKİYE'DE EKONOMİK VE SOSYAL HAKLARIN GELİŞİMİ

Sendikal örgütlenmenin ve sendikal hakların gelişimi Batı'da işçi hareketinin uzun zaman alan mücadelesinin sonucudur. Sendikacılık, bir örgütlenme olmadan önce bir hareket olma özelliği taşımaktadır. Avrupa'daki sendikalar toplumsal bir hareketin sonucu olarak örgütlülük düzeylerini geliştirebilmişlerdir. İşçi hareketi ve sendikaların Batı toplumlarının yalnız bugünkü demokratik yapılanmasında değil, demokratikleşme sürecinde

4 Akın, İ., (1993), *Kamu Hukuku*, Beta Basım Yayım, İstanbul, s. 347-350.
5 Kapani, M., (1993), a.g.e., s. 52.

de önemli yerleri vardır. Batı'da genel oy hakkı için mücadele veren işçi hareketidir; sosyal, ekonomik hak ve özgürlüklerin kazanılması ve devletin toplumsal sorunlar karşısında seyirci rolünden çıkması işçi hareketinin eseridir[6].

Türkiye'de ise sendikaların ortaya çıkışı Batı'da olduğu gibi bir işçi hareketinin mücadelesi sonucu kazanılmış bir hak değildir. Böyle bir işçi hareketinin ortaya çıkması için ne nesnel ne de öznel koşullar yeterince gelişememiştir. 1923 yılında Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içinde tarımın payı % 39,8 iken, sanayinin payı % 13,2'dir. Toplam istihdam içinde tarımın payı % 89,6 iken, sanayinin payı % 4,6, hizmetler kesiminin payı % 5,5'tir[7]. Tarımsal nüfusun yoğunluğu, endüstrileşmenin sınırlı kalması, kendi hesabına çalışanlar ile ücretsiz aile işçilerinin ücretli çalışanlara göre büyüklüğü sendikal hareket için uygun koşulların oluşmasını güçleştirmiştir.

Türkiye'de tarım toplumundan endüstri toplumuna geçiş süreci tam anlamıyla gerçekleşmeden hizmetler sektörünün gelişmesi ile beraber sendikal hareket ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunlara; tarımsal istihdamın büyüklüğü, endüstrileşmenin kırdan kente göçü emecek boyutlarda olmamasına bağlı çarpık kentleşme ve formel sektör kadar hızla büyüyen informel sektör, kayıtdışı ekonomi örnek verilebilir. Görüldüğü gibi, tüm bu sorunlar sendikal örgütlenme için önemli engeller oluşturmuştur.

Türkiye'de Batı'da olduğu gibi işçi hareketinin önünde insan hakları mücadelesi veren bir burjuvazi örneği olmamıştır. Türkiye'de Avrupa ülkelerindeki gibi uzun yüzyıllara yayılan ve siyasi otorite karşısında sivil toplumun güçlenmesiyle gerçeklik kazanan bir demokratikleşme mücadelesi de yaşanmamıştır. Türkiye'de önce batılılaşma ve çağdaşlaşma ve sonra da demokratikleşme mücadelesini verenler sivil toplum güçleri değil, bürokrasi ve aydınlar olmuştur. Böyle olunca, bu süreç içinde sivil toplumun güçlenmesi yerine güçlenen ya da gücünü korumayı sürdüren devlet ve bürokrasi olmuştur[8]. Konu sendikal örgütlenme ve hareketler için de benzer şekilde gelişmiştir. Sendikalar bir işçi hareketinin sonucu olmaktan çok, siyasal otoritenin demokratikleşme süreci içinde gerekli gördüğü bir kurumlaşma olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'de ekonomik ve sosyal haklar ile sendikal hakların anayasal güvence altına alınması yine bir askeri darbe sonrası hazırlanan 1961 Anayasası ile gerçekleşmiş olması bir ironik bir durumdur. Ancak Tanzimat'tan bugüne asker, sivil bürokrat ve aydınların öncülüğünde verilen demokratikleşme mücadelesi sivil toplum hareketlerinin güçsüzlüğünün de etkisiyle sık sık askeri darbeler ile kesintiye uğramıştır.

6 Koray, M. (1994), *Değişen Koşullarda Sendikacılık*, TÜSES Yayınları, İstanbul, s.154.
7 Makal, A. (2013), *Sendikacılık Akademisi Ders Notları*, "Türkiye Çalışma İlişkileri Tarihi, Türk-İş Yayını, s.91-92.
8 Koray, M. (1994), a.g.e. s.154.

Sosyo-ekonomik koşulların yetersizliği yanında siyasal koşullar da demokratik gelişmeyi, örgütlenme haklarını destekleyici değil, çoğu zaman engelleyici özellikler göstermektedir. Asker, sivil, bürokrat aydınların öncülüğünde gelişen demokratikleşme süreci gel-gitlerden uzak kalamamaktadır. Bu nedenle hem demokratik hak ve özgürlükler hem de sendikal hak ve özgürlüklerin bir dönemde verilen haklar olabildiği gibi bir başka dönemde de alınması mümkün olabilmektedir [9].

Türkiye'de sendikacılık siyasal iktidarın, devletin uygun görmesi ile başlamış, onun koruyuculuğunda gelişmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de sendikal hareket ve toplu pazarlık haklarının öncelikle kamu işyerlerinde gerçekleşmiş olması bunu göstermektedir. Sosyal devlet ilkesi ile ekonomik ve sosyal haklar 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrası hazırlanan 1961 Anayasasında ilk defa güvence altına alınmış, siyasal iktidarın ve devletin öncülüğünde gelişmiştir. Tabandan gelen bir işçi hareketi olma özelliğini kazanamamış olan Türkiye'de sendikal hareket, 24 Ocak 1980 kararları ve ardından 12 Eylül 1980 Askeri Hareketi sonrası devletin sınırlamaları ve engellemeleri ile karşılaşmıştır.

3- TÜRKİYE'DE SENDİKAL HAREKET

Osmanlı İmparatorluğunda Batı ülkelerindeki gibi bir endüstrileşme sürecini yaşanmamış olmasının sonucu olarak, endüstri toplumlarına özgü sınıfsal yapı ortaya çıkmamıştır. 19. yüzyılın sonlarında başlayan endüstrileşme çabaları bir kaç kent (İstanbul, Selanik, İzmir) ve birkaç işkoluyla sınırlı kalmıştır. Bu kapsamda 1908 yılında İstanbul'da 90.000, tüm İmparatorlukta yaklaşık bir milyon işçi kitlesinin varlığından söz edilmektedir[10]. Osmanlı İmparatorluğundan Cumhuriyet Türkiye'sine de sınırlı bir sendikacılık hareketi devredilmiştir. Bağımsızlık mücadelesi sırasında sendikacılığın geliştiği, başta Selanik olmak üzere, Balkan kentlerinin kaybedilmesi ve Cumhuriyet dönemine de sarkan milli iktisat uygulamaları nedeniyle sendikalaşmada önemli rol oynayan gayrimüslim azınlıkların bir bölümünün ülkeden ayrılması, işçi hareketiyle ilgili önemli bir deneyimin de kaybedilmesine neden olmuştur[11].

Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye, çoğulcu demokrasi yönünde tercihini kullanmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası çok partili siyasal hayata geçişe kadar başarısızlıkla sonuçlanan "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" ve "Serbest Cumhuriyet Fırkası" denemeleri dışında "Cumhuriyet Halk Partisi"nin faaliyet gösterdiği bir tek parti dönemi yaşanmıştır.

9 Koray, M. (1994), a.g.e. s. 155.
10 Sencer, O. (1969), *Türkiye'de İşçi Sınıfı, Doğuşu ve Yapısı*, Habora Kitabevi, İstanbul, s.113.
11 Makal, A. (1999), *Türkiye'de Tek Parti Döneminde Çalışma İlişkileri:1920-1946*, Ankara, İmge Kitabevi, s. 44.

Tek parti dönemi, endüstri ilişkileri alanının, büyük ölçüde bağımsızlık kazanamadığı, daha çok siyasi ve ekonomik faktörler tarafından belirlendiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde endüstri ilişkileri bağımsız bir alan olma özelliğini kazanamamışsa da meydana gelen gelişmeler ve yapılan yasal düzenlemeler, endüstri ilişkilerinin sonraki dönemlerde kazanacağı nitelikler açısından belirleyici olmuştur[12].

Cumhuriyetin ilk yıllarında üst yapı devrimleri ile yetinen, ekonomiyi özel kesime bırakmayı tercih eden siyasal otorite, ne yeterli sermaye ne de özel kesim bulunmadığından ekonomide de doğrudan ve etkin bir role girme gereği duymuştur[13]. 1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararların ve 1927 yılında yürürlüğe konulan Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun paralelinde 1923-1933 yılları arasında liberal iktisat politikaları uygulanmış ve özel sektörün gelişimi teşvik edilmiştir. 1930'lu yıllara gelindiğinde ise izlenen liberal iktisat politikalarının başarıya ulaşamaması ve ulusal sanayinin özel sektörün önderliğinde gelişememesi üzerine, devletçilik uygulamalarına geçilmiştir. 1930 sonrası benimsenen devletçilik politikası ile "kapitalist ilişkilerin devlet eliyle geliştirilmesi" amacı güdülmektedir[14]. Devlet bu dönemde hem ekonomik hayatı düzenleyen bir güç olarak hem de işveren olarak önem kazanmıştır. 1923-1946 döneminde, modern anlamda bir işçi sınıfının oluşum sürecinde ilk adımlar atılmasına rağmen, devlet sınıfsal örgütlenmeye ve mücadeleye sıcak bakmamış, dönemin en büyük işvereni olmasının etkisiyle bireysel iş ilişkilerini düzenleyerek koruyucu bir rol üstlenmiştir[15].

1938 yılında kabul edilen "Cemiyetler Kanunu" ile sınıf esasına dayalı cemiyetlerin kurulması yasaklanırken, aslında hukuken sendikaların kurulması engellenmiştir. 1936 yılında kabul edilen ve Türkiye'nin ilk iş kanunu olma özelliğini taşıyan 3008 sayılı "İş Kanunu" ise emek ve sermaye arasındaki mücadelenin sanayileşme önünde engel oluşturacağı düşüncesiyle toplu iş ilişkileri alanında baskıcı ve otoriter bir tavır sergilemiştir. 3008 sayılı Kanun ile grev ve lokavt açıkça yasaklanmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrası iç ve dış dinamiklerin etkisiyle çok partili siyasal hayata geçilmesi, siyasal alanda olduğu gibi ekonomik ve sosyal alanda

12 Makal, A.(1999), a.g.e. s.482.
13 Koray, M. (1994), a.g.e. s.160.
14 Kongar, E. (1979), *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Bilgi Yayınevi, Ankara, s.380.
15 Uçkan, B. Kağnıcıoğlu, D., Çelik, A. (2013), *Sendikacılık,* Anadolu Üniversitesi Yayını, No.2869, Açıköğretim Fakültesi Yayını, No.1826,Editör: Banu Uçkan, Eskişehir, s.165-167.

da önemli değişim ve gelişimleri beraberinde getirmiştir. İşçilerin seçmen olarak gücünün de etkisiyle siyasal iktidar sendikal örgütlenmenin önündeki engellemeleri kaldırmaya yönelmiştir. 1946 yılında Cemiyetler Kanunu'nda sınıf esasına dayalı cemiyet kurma yasağı kaldırılmış, 1947 yılında kabul edilen 5018 sayılı "İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun" ile sendika ve üst örgütlenmelere izin verilmiştir. 5018 sayılı Kanunda sendikal haklara ilişkin bazı olumlu hükümler getirilmekle birlikte, sendikaları devletin denetimi altına sokan ve sendikal faaliyetleri kısıtlayan hükümlere de yer verilmiştir[16]. Kanun ile sendikalara toplu sözleşme yetkisi tanınırken, uyuşmazlıkların çözümünde grev ve lokavt yasaklanmış ve toplu iş uyuşmazlıkların çözümü zorunlu tahkime bırakılmıştır[17].

Aşağıda verilen Tablo 1'de 1948 ve 1962 yılları arasında kurulan sendika ve üye sayıları yer almaktadır.

Tablo 1. Türkiye'de İşçi Sendikaları ve Üst Kuruluşlarının Gelişimi

Yıllar	Sendika Sayısı	Üye Sayısı	Birlik ve Federasyon Sayısı	Konfederasyon sayısı
1948	73	52.000	1	0
1949	77	72.000	2	0
1950	88	76.000	3	0
1951	137	110.000	8	0
1952	248	130.000	16	1
1953	275	140.000	17	1
1954	323	180.000	23	1
1955	363	189.000	27	1
1956	376	209.000	26	1
1957	385	244.000	18	1
1958	394	262.000	18	1
1959	417	280.000	21	1
1960	432	282.000	27	1
1961	511	298.000	veri yok	1
1962	543	307.000	veri yok	1

Kaynak: Kutal, M. (1977), Türkiye'de İşçi Sendikacılığı 1960-1968, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayın No:393, İstanbul, s. 20.

Tablo 1 verilerine bakıldığında, ilgili dönemde sendika sayısında hızlı artış ve sendikal örgütlenmede bölünmüş bir yapının varlığı görülmektedir. Üye sayısında da istikrarlı bir artış olmasına rağmen, bu artış sendika sayısındaki artışa göre daha düşük orandadır. Bu dönemde sendikal örgütlenmenin hem nicel hem de niteliksel yetersizliği ve siyasal iktidarların çoğu zaman kamu işletmelerinde işveren konumunun da etkisiyle sendikaları kolaylıkla siyasal iktidara bağımlı hale getirmiştir.

27 Mayıs 1960'da siyasal otoritenin askeri darbeyle devrilmesinin ardından sivil ve askeri bürokrasi, demokrasiyi koruma ve demokrasiyi yeniden biçimlendirme görevini üstlenmiştir. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrası kabul edilen 1961 Anayasası II. Dünya Savaşı sonrası Batı Avrupa'da egemen olan sosyal hukuk devleti anlayışı doğrultusunda şekillenmiştir[18]. Anayasada sendikal örgütlenme, toplu pazarlık, grev, çalışma ve sözleşme özgürlüğü, çalışma hakkı ve ödevi, dinlenme hakkı, ücrette adaletin sağlanması, sosyal güvenlik hakkı, sağlık hakkı gibi önemli ekonomik ve sosyal haklara ilk kez yer verilmiştir. Başta grev ve lokavt hakkı olmak üzere kanunlarla da ekonomik ve sosyal haklar konusunda toplumun geniş kesimlerine önemli kazanımlar sağlanmıştır. Batı'da uzun ve hatta kanlı mücadeleler sonucu elde edilen sendikal haklar, Türkiye'de mücadeleye gerek kalmadan kanunlarla düzenlenmiştir[19]. Bu kanunlar işçi tabanından gelen baskılar sonucunda değil, asker sivil bürokrat ve aydınlar gibi işçi sınıfı dışındaki grupların çabaları ile oluşturulmuştur[20].

1961 Anayasası'nın getirdiği hak ve özgürlükler, toplumsal dinamizmin ve organik bir gelişmenin ürünü olmadığından hem yaşama geçirilmesi sınırlı olmuş hem de kolaylıkla kısıtlanabilmiştir. 1961 Anayasası ile ilk kez kamu çalışanları da sendika ve üst örgütler kurarak örgütlenebilmişlerdir. Ancak 1971 Askeri Muhtırası sonrası anayasada yapılan değişiklikle, çalışanlar ifadesi yerine işçiler ifadesi konulmuş ve kamu görevlilerinin sendika hakkı ortadan kaldırılmıştır[21]. Kamu çalışanlarının tekrar sendikal haklara sahip olabilmesi, 1990'lı yıllarla mümkün olabilmiştir. Aşağıda Tablo 2'de 1963 ve 1980 yılları arasında sendikalı işçilerin ve sendikaların sayısındaki gelişimi verilmektedir.

16 Uçkan, B. vd. (2013), a.g.e. s.2013.
17 Ekin, (1994), Endüstri İlişkileri, Beta Yayınevi, İstanbul, s.223-224.
18 Işıklı, A. (2003), İş Hukuku, İmaj Kitabevi, Ankara, s.20.
19 Tokol, A. (1997), *Türk Endüstri İlişkileri Sistemi*, Ezgi Kitabevi, Bursa, s.85-86.
20 Uçkan,B. (2013), a.g.e., s.170.
21 Makal, A. (2003), Cumhuriyetin 80. Yılında Türkiye'de Çalışma İlişkileri Tarihi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Tartışma Metinleri, Ankara, s.10.

Tablo 2. 1963-1980 Yılları Arasında İşçi Sendikalarının ve Üst Kuruluşlarının Gelişimi

Yıllar	Sendika Sayısı	Üye Sayısı	Birlik Sayısı	Federasyon Sayısı	Konfederasyon sayısı
1963	565	295.000	6	20	1
1964	595	338.000	8	22	2
1965	668	360.000	7	22	2
1966	704	374.000	6	18	2
1967	798	834.000	3	15	3
1968	755	1.057.000	3	17	3
1969	797	2.193.908	6	17	5
1970	737	2.088.219	6	15	6
1971	631	2.362.787	-	16	5
1972	642	2.672.857	-	16	3
1973	637	2.658.393	-	17	3
1974	675	2.878.624	-	15	3
1975	781	3.328.633	-	16	4
1976	800	3.269.256	-	16	6
1977	863	3.807.577	-	16	6
1978	912	3.897.200	-	veri yok	7
1979	750	5.465.109	-	12	7
1980	733	5.721.077	-	14	7

Kaynak. T.C. ÇSGB (1998) Çalışma Hayatı İstatistikleri 1998, Yayın No:24, 95.

Tablo 2 verilerinden de görüldüğü gibi, 1970 yılına kadar sendikalı işçilerin sayısı düşüktür. Ancak 1970'li yıllarla çok önemli bir artış görülmektedir. Bunun en önemli nedeni, sendikaların üye sayılarını Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB)'na bildirmeleri konusunda 274 Sayılı Sendikalar Kanunu'nda hüküm bulunmamasıdır. 1970 yılında sendikalara üye sayılarını "Çalışma Bakanlığı"na bildirim yükümlülüğü getirilmesi ile birlikte bu sayılardaki artış dikkat çekmektedir. 1970 yılında iki milyonu geçen sendikalı üye sayısı, 1980 yılına gelindiğinde altı milyona yaklaşmıştır. Bu dönemde yaklaşık 5 milyon ücretli işçi olduğu göz önüne alınırsa bu verilerin gerçek örgütlenme düzeyini yansıtmaktan uzak olduğu açıktır. Üye sayılarının düzenli bildirilmemesi, yetki elde edilebilmesi için bildirilen rakamların gerçe-

ğin üzerinde olması, üyelik için noter onayının aranmaması, birden fazla sendikaya üyeliği engelleyen hükümlerin bulunmaması gibi nedenlerle sendikalı üye sayısı verilerinin güvenilirliği sorununa rağmen 1963-1980 arası sendikal örgütlenme ve sendikal faaliyetlerin yoğun yaşandığı bir dönem olmuştur.

1960-1980 dönemi, 12 Mart sonrası dönemin ilk yılları ve 1970'li yılların sonları hariç tutulursa siyasal ve iktisadi açıdan olduğu kadar, çalışma yaşamı açısından da önemli gelişmelerin ve açılımların sağlanmış olduğu ve bunun ücretlilerin çalışma ve yaşam koşullarına olumlu yönde yansıdığı bir dönem olarak tezahür etmiştir[22].

Toplumda siyasal liberalleşme gelişemediği ve sorunlara siyasal çözümler üretilemediğinden, köktenci ve siyaset dışı çözüm istekleriyle birlikte askeri müdahaleler için de uygun ortamlar doğmuştur[23]. Askeri müdahaleler sonrası hem kişi hak ve özgürlüklerinde hem de başta sendikal haklar olmak üzere ekonomik ve sosyal haklar da önemli sınırlamalar ve kısıtlamalar yaşanmıştır. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrası 1983 yılına kadar sendikal faaliyetlerin sınırlandığı, grev ve lokavtın yasaklandığı bir ara dönem yaşanmıştır. 1980 Askeri Darbesi sonrası "Türk-İş" dışında tüm işçi konfederasyonlarının faaliyetleri durdurulmuş, bazı sendika yöneticileri için davalar açılmış, grev ve lokavt yasaklanmış, toplu iş sözleşmelerini yenileme ve toplu iş sözleşmesi hükümlerinin yorumundan doğan uyuşmazlıkların çözümü görevi zorunlu tahkim olarak "Yüksek Hakem Kurulu"na verilmiştir. Darbeyi takip eden dönemde emek hareketi için elverişli hukuksal çerçeve ortadan kaldırılarak, yasakçı bir mevzuat oluşturulmuş ve ayrıca emekçilerin hareket alanını ciddi bir biçimde sınırlayan neo-liberal iktisat politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Bu dönemin getirdiği Anayasa ve yasal düzenlemelerde 1980 öncesi yaşanan toplumsal olaylar göz önüne alınmış, 1961 Anayasası ile işçilere sağlanan bazı haklarda kısıtlama yoluna gidilmiştir.

Meslek ve işyeri esasına dayalı örgütlenme modelleri terk edilerek sadece işkolu esasına göre örgütlenmeye izin verilmiştir. Üst örgütlenme modeli olarak da sadece konfederasyon tipi örgütlenmeye izin verilmiştir. Aynı anda ve aynı işkolunda birden fazla sendikaya üyelik yasaklanmış ve üyelik ve üyelikten ayrılma için noter onayı getirilmesi ile sendika üye sayılarında ciddi düşüşler yaşanmıştır. Ayrıca 2822 sayılı "Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu" ile işyeri düzeyinde toplu iş sözleşmesi yapılabilmesine izin verilmektedir. Toplu iş sözleşme yetkisini elde edebilmek için sendikaların kurulu bulunduğu işkolunda çalışan işçilerin en az % 10'u ile işyerinde çalışanların yarıdan bir fazlasını örgütlemeleri kuralının getirilmesi toplu iş sözleşme kapsamında çalışan işçilerin sayısında önemli düşüşlere yol açmıştır.

22 Makal, A. (2013), a.g.e. s.105.
23 Koray, M. (1994), a.g.e. s. 162.

1980 öncesi döneme göre sendikalaşmaya ilişkin veriler daha tutarlı olmakla birlikte sendikalı işçi sayısının güvenilirliği konusunda sorunlar devam etmektedir. Aşağıda Tablo 3'de 1985-2017 yılları arası sendika ve üye sayıları görülmektedir.

Tablo 3. İşçi Sendikaları ve Üye Sayıları, Sendikalaşma Oranı (1985-2017)

Yıllar	Sendika Sayısı	Toplam İşçi sayısı	Üye Sayısı	Sendikalaşma Oranı (%)
1985	99	2.819.517	1.828.471	64,85
1990	81	3563527	1.997.564	56,05
1995	109	3905118	2.667.014	68,29
2000	106	4508529	3.086.305	68,45
2005	96	5.022.584	2.945.929	58,65
2009	100	5.398.296	3.232.679	59,90
2012	103	10.881.618	1.001.671	9,21
2013	121	11.628.806	1.032.166	8,88
2014	152	12.287.238	1.189.481	9,68
2015	176	12.744.685	1.429.056	11,21
2016	151	13.038.351	1.499.870	11,5
2017 (Ocak)	159	12.699.769	1.546.565	12,18

Kaynak. T.C. ÇSGB, Çalışma Hayatı İstatistiklerinden derlenmiştir.

Tablo 3 verilerine göre, 1985-2009 yılları arasında Türkiye'de sendikalaşma oranları % 51 ile % 69 arasında değişmektedir. Bu istatistikler gerçek sendikalaşma oranını yansıtmaktan uzaktır. 2010 yılında yapılan yasal değişiklikle ÇSGB yetkili sendikanın belirlenmesinde ve istatistiklerin düzenlenmesinde kendisine gönderilen üyelik ve istifa bildirimleri ile "Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK)'na yapılan işçi bildirimlerinin esas alınması sistemini benimsenmiştir. Bu nedenle 2010 ve 2011 yılları üye sayıları Bakanlık tarafından açıklanmamıştır. 2012 yılında kabul edilen 6356 sayılı Sendikalar ve "Toplu İş Sözleşmesi Kanunu" ile sendika üyeliğinde e-devlet sistemine geçilmiştir. 2013 Kasım ayında yürürlüğe giren e-sendika üyeliği sistemi ile SGK veri tabanı ile eşleştirilmiş, böylece sahte ve gerçek dışı sendika üyeliklerini önemli oranda engellemiştir. İşçilerin e-devlet kapısı üzerinden sendikaya üye olması ve bu kayıtların Bakanlık sistemine anında yansıması sayesinde, Bakanlıkça açıklanan sendikalı işçi sayılarının gerçeğe yakın olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Bakanlığın Uluslararası Çalışma Örgütü'nün hesaplama

yöntemine aykırı bir biçimde, tüm işçiler yerine sadece kayıtlı işçileri esas alması nedeniyle sendikalaşma oranı yükselmektedir. Bakılması gereken "net" sendikalaşma oranıdır. Diğer bir ifadeyle toplu sözleşmeden yaralanan sendikalı işçi sayısıdır. Aşağıda Tablo 4'de 2002 yılları sonrası toplu iş sözleşmeleri sayısı görülmektedir.

Tablo 4. 2002-2017 Arası Yapılan Toplu İş Sözleşmeleri ve Yararlanan İşçi Sayısı

Yıllar	Toplu İş Sözleşmeleri Sayısı	İşyeri Sayısı	İşçi Sayısı		
			Kamu	Özel	Toplam
2002	1773	7.453	131.852	123.207	255.059
2003	1607	7.806	391.526	237.714	629.240
2004	1482	7.922	122.018	203.368	325.386
2005	3977	14.388	382.992	204.464	587.456
2006	1704	5.456	117.377	187.015	304.392
2007	1975	9.738	122.031	344.398	466.429
2008	1704	9.623	107.258	155.528	262.786
2009	1995	11.544	288.531	216.265	504.796
2010	1662	9.033	166.294	172.377	338.671
2011	2134	16.178	194.322	308.609	502.931
2012	1503	6.665	100.416	127.256	227.672
2013	2644	17.305	227.340	433.446	660.786
2014	1675	12.442	102.332	261.832	364.164
2015	1632	16.912	213.804	431.181	644.984

Kaynak. T.C. ÇSGB, Çalışma Hayatı İstatistiklerinden derlenmiştir.

Tablo 4 verilerine göre, toplu iş sözleşmesinden yararlanan işçi sayısı sendikalı işçilerin yarısını bile bulmamaktadır. İşkolu ve işyeri/işletme barajları sendikalaşan işçinin toplu iş sözleşmesinden yararlanmasını engelleyici niteliktedir. İşkolu barajını aşamayan sendikaların üyeleri toplu iş sözleşmesi kapsamına girememektedir. Dahası işkolu barajını aşıp işyeri (yarıdan bir fazla) ve işletme (% 40) barajını aşamayan sendikaların buradaki üyeleri de Toplu İş Sözleşmesi (TİS) kapsamı dışında kalmaktadır. Sendikanın tüm bu barajları aşması durumda da işverenin yetki itirazı sonucu TİS süreci durabilmekte ve konu yıllar sürecek yetki davaları sonucunda belirlenmektedir. Toplu iş sözleşmesinden yararlanan işçiler de toplam işçilere göre bir avuç şanslı azınlık olabilmektedir.

Sendikalaşma ve toplu sözleşme hakkının ayrılmaz bir parçası ise grev hakkıdır. Grev hakkı hem uluslararası sözleşmelerle hem de ulusal düzenlemelerle güvence altına alınmış olmasına rağmen darbe süreçlerinden en olumsuz etkilenen hakların başında gelmektedir. 1961 Anayasası ile grev hakkının anayasal olarak tanınması ve anayasanın sağladığı özgürlükçü havanın da etkisiyle bu dönemde işçiler tarafından grev hakkının kullanılması mümkün olabilmiştir. 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile grevler yasaklanmış ve 1984 yılından itibaren yeniden uygulanabilmiştir.

Tablo 5. Yıllara Göre Grev ve Lokavt Sayıları

Yıllar	Grev sayısı	Greve katılan işçi sayısı	Lokavt sayısı	Lokavta uğrayan işçi sayısı	Yıllar	Grev sayısı	Greve katılan işçi sayısı	Lokavt sayısı	Lokavta uğrayan işçi sayısı
1984	4	561	0	0	2000	52	18.705	2	2.483
1985	21	2.410	3	184	2001	35	9.911	0	0
1986	21	7.926	0	0	2002	27	4.618	0	0
1987	307	29.734	221	10.384	2003	23	1.535	2	888
1988	156	30.057	112	13.729	2004	30	3.557	1	801
1989	325	39.435	7	10.770	2005	34	3.529	1	118
1990	458	166.306	41	58.439	2006	26	2.061	1	66
1991	398	164.968	25	60.936	2007	15	25.920	0	0
1992	98	62.189	11	2.284	2008	15	5.040	1	1.256
1993	49	6.908	9	1.437	2009	13	3.101	0	0
1994	36	4.782	4	552	2010	11	808	0	0
1995	120	199.867	5	4.047	2011	9	557	0	0
1996	38	5.461	3	3.761	2012	8	768	0	0
1997	37	7.045	4	4.083	2013	19	198	0	0
1998	44	11.482	2	500	2014	12	6.880	1	205
1999	34	3.263	4	931	2015	27	7.940	1	42
Genel Toplam						**2.502**	**837.552**	**461**	**177.896**

Kaynak: T.C. ÇSGB https://www.csgb.gov.tr/home/contents/istatistikler/grevlokavtuygulamalari/

Tablo 5 verilerine bakıldığında, grev ve lokavt sayılarında dalgalı bir seyir izlendiği görülmektedir. Özellikle 1990 ve 1991 yılı ile 1995 yıllarında grev sayılarında sıçrama dikkat çekmektedir. 1984 ile 2015 yılları arasında toplam 2.502 greve 837.552 işçi katılmıştır. Bu dönemde 461 lokavta ise

177.896 işçi maruz kalmıştır. Kamu işyerleri ve kamu çalışanları sayısında düşüşe rağmen grevlerin ve greve katılanların çoğunluğunu kamu işyerleri ve kamu çalışanları oluşturmaktadır. 1984-2015 yılları arasında yıllık ortalama 27 bin işçi greve katılırken son yıllarda bu sayı bin dolayında değişmektedir.

SONUÇ

Türkiye'de ekonomik ve sosyal hakların tarihsel gelişimi, kendisine özgü sosyal, siyasal ve ekonomik faktörlerin etkisiyle Batıdaki gelişmelerden farklı özellikler taşımaktadır. Türkiye'de sanayileşme sürecinin geç başlaması, yeterli sermaye birikiminin olmaması ve özel sektörün zayıflığı karşısında, devletin hem işveren konumunda olması hem de işçileri koruyucu yasal düzenlemelerle çalışma hayatını düzenlemesi, ekonomik ve sosyal haklar mücadelesinin öncüsü olması gereken sendikaların güçlenmesini engellemiştir. Türkiye'de ekonomik ve sosyal haklar sendikaların da içinde olduğu sivil toplum örgütlerinin mücadelesi sonucu değil, asker-sivil bürokrasinin çabalarıyla kazanılmış ve aynı şekilde bir askeri darbe ile de kolaylıkla birçok kazanım kaybedilebilmiştir.

1980'lı yıllardan bu yana "sendikaların işlevleri ve geleceği" konusu sendikaların yaşadığı güç kaybı, özellikle üye sayısının ve sendikalaşma oranının azalması gibi sorunlar önemli tartışma alanları olarak güncelliğini korumaktadır. Dünya genelinde genellikle ekonomik liberalizasyon, küreselleşme ve esnek üretime bağlı olarak sendikaların yaşadığı krizden çıkış, Türkiye'ye "özgü" sorunlar nedeniyle de zorlaşmaktadır. Türkiye'ye "özgü" sorun alanlarının başında devlet-sendika ilişkileri ve yüzyılı aşkın bir süredir egemenliğini sürdüren paternalist gelenek özellikle vurgulanmalıdır. Demokratik hayatta askeri darbeler sonucu oluşan otoriter ve baskıcı ortam da sendika hareketinin tabanında önemli zayıflamalara yol açmaktadır.

KAYNAKÇA

AKIN, İ., (1993). *Kamu Hukuku*, Beta Basım Yayım, İstanbul.

ÇELİK, A. (2007), *Türkiye'de Sendikal Kriz ve Sendikal Arayışlar*, Epos Yayınları-37, İnceleme-Araştırma Kitapları-19, Derleyen Fikret Sazak, Ankara.

ÇELİK, A. (2012) "Türkiye'de 2000'li Yıllarda Grevler Ve Grev Dışı Eylemler: Çalışma Hayatında "Pax Romana" Mı?", IV.Sosyal Haklar

Sempozyum, Petrol İş Yayını, Yayın No.117.

EKİN, N. (1994), *Endüstri İlişkileri*, İstanbul, Beta Yayınevi.

GÖZÜBÜYÜK, Ş. (2003) *Anayasa Hukuku,* Turhan Kitabevi, Altıncı Baskı, Ankara.

IŞIKLI, A. (2003), İş Hukuku, İmaj Kitabevi, Ankara.

KAPANİ, M., (1993). *Kamu Hürriyetleri*, Yetkin Yayınları, Ankara.

KONGAR, E. (1979), *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

KORAY, M. (1994), *Değişen Koşullarda Sendikacılık*, TÜSES Yayınları, İstanbul.

KUTAL, G. (1977), Türkiye'de İşçi Sendikacılığı 1960-1968, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayın No: 393, İstanbul.

MAKAL, A (2013), *Sendikacılık Akademisi Ders Notları*, "Türkiye Çalışma İlişkileri Tarihi, Türk-İş Yayını, Erişim Adresi: file:///C:/Users/pc/Downloads/sendikac%C4%B1l%C4%B1k%20ders%20notlar %C4%B1%20SBF.pdf

MAKAL, A. (1999), *Türkiye'de Tek Parti Döneminde Çalışma İlişkileri:1920-1946,* Ankara, İmge Kitabevi.

MAKAL, A. (2003), Cumhuriyetin 80. Yılında Türkiye'de Çalışma İlişkileri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Tartışma Metinleri, Ankara.

SENCER, O. (1969), *Türkiye'de İşçi Sınıfı, Doğuşu ve Yapısı*, Habora Kitabevi, İstanbul.

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (1998) Çalışma Hayatı İstatistikleri 1998, Yayın No.24, Ankara.

T.C.Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) İstatistikleri, Erişim Adresi: https://www.csgb.gov.tr/home/Contents/Istatistikler

TOKOL, A. (1997), Türk Endüstri İlişkileri Sistemi, Ezgi Kitabevi, Bursa.

UÇKAN, B. KAĞNICIOĞLU, D. ve ÇELİK, A. (2013), *Sendikacılık*, Anadolu Üniversitesi Yayını No:2869, Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1826, Editör: Banu UÇKAN, Eskişehir.

ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

DEMOKRASİNİN KESİNTİYE UĞRADIĞI OLAĞANÜSTÜ DÖNEMLERDE 4. GÜÇ OLARAK BASININ ROLÜ: ADÜ ÖĞRENCİLERİ ÖZELİNDE BİR DEĞERLENDİRME

Yrd.Doç.Dr. Hicabi ARSLAN
Yrd.Doç.Dr. Mustafa ASLAN
Yrd.Doç.Dr. Aynur ÖRNEK

İktidar mücadelesinde hangi yönetim biçimi olursa olsun siyaset ile iletişim araçları arasında ilişki her dönemde var olmuştur. Çünkü her iktidar kendi varlığını sürekli meşru kılmak zorundadır. İktidarlar, iletişim araçlarıyla bir yandan kendi meşruluğunu sağlamaya çalışırken, diğer yandan politikalarının kamuoyunca desteklenmesini ve uygulanmasını amaçlar. Siyasi otoriteler veya iktidarlar belirli konuların kamuoyuna açıklanması ve toplum fikirlerinin yönlendirilmesi için medyayı kullanır.

Medya politikası oluşurken kimi zaman sansür, toplatma, yasaklama ve kapatma gibi baskı politikaları uygulanır, kimi zaman da kaba müdahaleler değil, uygun çizgide düşünen personelin seçilmesi ve editörler ile çalışan gazetecilerin kurum politikasıyla uyumlu öncelikleri ve haber değeri kriterlerini içselleştirmeleri sağlanmaya çalışır. Medya devletin sözde amaçlarını gerçek diye kabul eder, devletin politikasının ve eylemlerinin gerçek nedenlerini ender olarak araştırır.

4.güç olarak kabul edilen basın, demokratik rejimlerin vazgeçilmez öğelerinden biridir. Yönetenlerle, yönetilenler arasında aracı konumundadır. Ulaştığı hedef kitlenin büyüklüğü açısından medya, kamuoyu yaratma gücü ve geniş kitlelere ulaşabilmesi sayesinde ülke gündemi üzerinde etkili olur.

Türkiye, gündemi çok sık değişen (ve/veya değiştirilen) bir ülkedir. Basının gündeminin sık sık değişmesi, basın kuruluşlarının yayın politikalarıyla doğrudan ilgilidir. Sosyal hareketlilik nedeniyle meydana gelen olay yoğunluğu bir etken olarak görülse de gündem değişikliklerinde temel faktör basın kuruluşlarının yayın politikasıdır. Tüm bu karmaşık yapı ve eylemler arasında sıkışıp kalan ancak 4.güç diye adlandırılan basın ile siyaset arasındaki bu ilişki Türkiye siyasi tarihi içinde de karşımıza çıkıyor.

Türkiye toplumunda siyaset odaklı değişim 1960, 1980 askeri darbelerinde tamamen,1971'de, 28 Şubat Süreci ve15 Temmuz 2017 darbe girişimi ile kısmen kesintilere uğramış ve son dönemdeki olay hariç genelde basın siyasetin askeri çözümlerle belirlenen çizgileri karşısında destekleyici bir rol oynamıştır. Bugüne kadar bölgede güçlü bir Türkiye istemeyenler sürekli ülke üzerinde çeşitli oyunlar oynamaktadırlar. Özellikle son yıllarda dünyadaki gelişmeler, sınırların yeniden belirlenmesi, bağımsızlığına yeni kavuşan ülkelerin kendi bünyesindeki yaşadıkları değişimler, ülkemize kendi bölgesiyle birlikte dünyada oldukça önemli avantajlar sağlamıştır. Diğer sahalarda olduğu gibi dış politikada da ileri adımlar atılabilmesi için istikrar, iç barış ve güçlü bir ekonomi gerekmektedir.

Bu araştırma, öncelikle **Eleştirel Medya Okuryazarlığı Dersi** almış olan **Adnan Menderes Üniversitesi** öğrencileri özelinde **"Demokrasinin Kesintiye Uğradığı Olağanüstü Dönemlerde 4.Güç Olan Basının Rolü"** başlığı altında, nitel araştırma yöntemi kullanılarak yapılmıştır.

"15 Temmuz 2017 Darbe Girişimi" olarak adlandırılan eylem çerçevesinde konu ele alınarak yerel dahil tüm ulusal basın ve uluslararası basının tutumu ve bunun yansımaları Gerek yazılı gerekse görsel ve işitsel basında yer alan dokümanlar sınıf içi çeşitli çalışmalar ile değerlendirilerek sonuçları tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Demokrasi, darbe, basın, 4.Güç, medya okuryazarlığı*

EXTRAORDINARY TIMES: THE ROLE OF THE MEDIA AS THE 4TH POWER IN WHEN DEMOCRACY IS INTERRUPTED -

AN ASSESSMENT BY ADU STUDENTS

A relationship between politics and the media has existed at all times, regardless of the type of government which is struggling to exert its power, because every government has to constantly justify its existence. On one hand, governments try to justify how they govern with the use of media, on the other, they seek the support of the public for their policies and aim for a favourable public opinion to allow them to carry out these policies. Political authorities or governments use the media to inform the public about certain matters and to shape societal opinion.

When media policies are practiced, they sometimes consist of censorship, recalls, bans and other repressive policies. At other times, however, they differ from these crude interventions, and involve selecting personnel with the appropriate care and ensuring that journalists and editors internalize the accepted criteria of newsworthiness and manifest priorities that are consistent with the institution's policies.

The media, acknowledged as the 4th power, is one of the irrevocable elements of democratic regimes. It is the mediator between the governing and the governed. Because it has a vast audience, the media has an effect on a country's agenda by means of its power to shape and form public opinion and its ability to reach large masses of people.

Turkey's agenda changes (and/or is changed) very often. The reason for the frequent changes in the media's agenda is directly related to the broadcasting policies of the media institutions. Although the intensity of the incidents that take place due to social mobility is seen as a factor, the main factor of the change in the agenda is the broadcasting policies of the media. The relationship between the media, which is caught within these complex framework and acts, and politics, can be seen in the political history of Turkey.

The political changes that were occurring in Turkey were completely interrupted after the 1960 and 1980 *coup d'etats*, and partly interrupted after the 1971 Turkish Military Memorandum, the February 28 process, and the attempted coup on July 15, 2016. Except for the last coup attempt in 2016, the media was always supportive of the political intentions even though they were carried out militarily in all those examples. Up until now, people who do not want a strong Turkey within the region have been playing tricks on the country. Many developments that have taken place in the world, as well as the adjustments on borders, and changes that have occurred in newly independent countries, have provided advantages to Turkey and the surrounding region. In order to make progress in foreign policy, as in all other fields, we need stability, internal peace and a strong economy.

This research is specific to **students of Adnan Menderes University** who took the **Critical Media Literacy Class** and was conducted as qualitative research with the title of "**Extraordinary Times: The Role of the Media as the 4th Power When Democracy is Interrupted**"

The domestic and foreign media's attitude to the event called "The July 15, 2016 Coup Attempt", the act itself, the response it created, and visual and auditory documents as well as printed media regarding the event were assessed in various in-class activities and the results were discussed.

Keywords: *Democracy, Coup d'etat, media, the 4th power, media literacy*

Giriş

Günümüzde çağdaş ülkelerde geleneksel anlamda medyanın üstlenmiş olduğu görevler ve sorumluluklar belli kurallara bağlıdır. Bunlar yapısal ve fonksiyonel özellikler olarak sorumlulukların yerine getirilmesi aşamasında kendisini hissettirir.

Geleneksel tanımlama ile 4.Güç olarak ifade edilen "medya", kimi zaman 1. Güç haline de gelmekte ve bu güç insanlara "sahte ve sanal" bir yaşam dahi yaşatabilmektedir.

Kamuoyu oluşumunun ve denetiminin en sağlıklı yolu medya üzerinden olmaktadır. " Bu bağlamda da medyanın, salt olarak siyasal iktidar üzerinde değil aynı zamanda ülkedeki ekonomik iktidar, tüzel ya da özel kişiler üzerinde de 'halkın denetim gücü' kimliğine kavuşabilmesi için 'doğru ve güvenilir' bir kimlik içinde bulunması gerekmektedir. Aksi takdirde, sağlıksız

olarak gelişen bir medya oluşumunun yarattığı sonuçlarla, gerçek anlamda bir toplumsal duyarlılık ya da denetim sağlanması ve bu koşullarda demokrasinin yaşaması olası değildir." (Gezgin, 2002:18)

Bugün ülkemizde meydana gelen bir çok olay özellikle medya-iktidar savaşı olarak gösterilmiş ve bu kaos ortamındaki pastadan daha çok pay alabilme yarışı başlamıştır.

Ülkemizde Cumhuriyetin ilk yıllarında meydana gelen bir takım iç ayaklanmaları bastırmak üzere çıkartılan "sıkıyönetim kanunları" medya üzerinde bir baskı kurmuş ve kademeli bir denetim mekanizmasından geçirilen yayınlar toplumla paylaşılmıştır.

"1960, 1971 ve 1980 yıllarında kabul edilen "sıkıyönetim kanunları" da devletin iç ve dış güvenliğini tehdit eden yayınların durdurulabileceğini belirtmekteydi. PKK terör örgütünün eylemleri sonucunda, Türkiye'nin güneydoğu bölgesinde asayişi sağlamak amacıyla ilan edilen "olağanüstü hal yasası" da o bölge basınının, şiddet olayları hakkında haber yapmadan önce ilgili resmi makamlardan izin alması gerektiğini belirtmekteydi. 1982 Anayasası, basın üzerindeki öz-denetimleri 28.ve 29. maddeleri ile yasaklamış olsa da bu hükmün bir dizi istisnası bulunmaktadır. " (Hawks, 2002:53)

Çağdaş demokrasilerde toplumu oluşturan bireylerin ve kurumların kendi aralarındaki iletişim eksikliği ve yanlışlığının olumsuz etkilerinin en iyi örneği kaos ve çatışma ortamında sergilenen davranışlardır.

Örneğin ülkemizde de 12 Eylül 1980 öncesinde toplumsal ve siyasal muhalefeti oluşturan dinamikler arasında asgari düzeyde bir iletişim sağlansa bu sürece belki de hiç gelinmeyecekti. " Bir başka ifadeyle belirtmek gerekirse, 1980'e gelindiği de merkeziyetçi ve baskıcı anlayışa sahip siyasal ve sosyal sistem iki seçenek arasında zorunlu olarak tercih kullanma durumunda kalmıştı. Ya kendini bir şekilde değiştirip dönüştürecek –tabi bu durumda çıkar gruplarının ve onların çevrelerinin sistemden sağladıkları rant olumsuz biçimde etkilenecekti- ya da toplumsal muhalefeti kırıp, kendine benzetecekti. Sonuçta mevcut sistem, kendini değiştirmek ve/veya dönüştürmek yerine muhalefeti kökten budamayı yeğledi." (Özgen, 2002: 23)

Birey ve toplumlar, olağanüstü dönemlerde, risk ve tehlikelere karşı gerçekçi yöntemlerle düşünerek mantıklı bir sonucu varmayı hedefler. Amaç bu olağanüstülüğü en az hasarla atlatabilmektir.

Öngörülmeyen, olağanüstü gelişen olaylar karşısında bireyler/toplumlar en hızlı bir şekilde ve doğru bilgiye sahip olmak için çaba sarf ederler. Medya bu durumlarda olaya müdahil olma sevk, idare ve kontrol görevlerini

kendiliğinden üstlenir.

Medya hem halk arasında kanaatleri biçimlendirmede ve hem de karar vericileri yönlendirmede önem taşır. Bu özelliğine geniş kitlelere ulaşma, yayma, yeni kanaatler aşılama ve eski kanaatleri değiştirme yetkisi eklenince medyanın olağanüstü durumlarda farkındalık oluşturulması ve tedbir alma sürecinde ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. (Akgül, 2017:26)

1. Basının İktidar ile İlişkilerinde Haberin Gücü

1.1 Olağanüstü Dönemlerde Haber ve İzleyici Arasındaki İlişki

Basını dördüncü güç ya da "bekçi" olarak konumlandıran anlayış, gazeteciliğin ana akım bir ekonomik ve siyasal güç olmasına katkıda bulunmuş ve bugün gazeteciliği tarif eden pek çok pratiğin temellerini oluşturmuştur.

Ancak basını, devlete karşı halkın koruyucusu ve hakikatin tarafsız aktarıcısı olarak konumlandıran dördüncü güç modeli, basının kendi içinde

varlık gösterebilecek iktidar ilişkileri hakkında hiçbir şey söylememektedir.

Toplumsal sorumluluk kuramının temelinde medyanın gücü/etkisi ve monopolistik konumu karşısında, topluma karşı sorumlu olma, tüm toplumsal tarafları adil biçimde temsil etme ve kamunun karar alabilmesi için yeterince bilgilendirilmesi zorunluluğu vardır.

Ancak toplumsal sorumluluk anlayışı, kapitalist basını kontrol etme çabasında kamusal müdahaleyi bir seçenek olarak koymak yerine, klasik liberal bakış açısı içinden devlet denetimi tehlikesine dikkat çekmiş ve panzehir olarak sorumluluk eksenli bir özdenetim mantığını savunmuştur. (http://ilefarsiv.com/etik/wp-content/uploads/oguzhan-tas-medya-etiginin-tarihsel-temelleri-ve-gelisimi.pdf, 12.04.2017)

Basının asıl işlevi toplumu aydınlatmak ve bilgilendirmektir. Diğer bir ifadeyle bu bir haber verme eylemidir.

Öyle ise haber nedir? Buna ilişkin olarak çok çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Örneğin: Haber, bir olay, bir olgu üzerine edinilen, iletişim ya da yayın organlarıyla verilen bilgidir. Haber, insanları ilgilendiren zamanlı olan, fikrin, olayın, sorunun özetidir. Haber, zamanında verilen, toplumda çok sayıda kişiyi ilgilendiren ve etkileyen, bu kişilerin anlayabileceği herhangi bir olay ya da kanaattir. Bu tanımlamalar gibi habere yönelik yapılan diğer tanımlamalarda da ortak bir kavram vardır. Haber, bir olay ya da fikirle ortaya çıkar.

Her olay değil, ancak haber olabilme niteliğine sahip ve toplumun genelinin ilgisini çekecek olaylar haber olur. Haberin bir değer taşıması için belirli özelliklere sahip olması gerekir. (Baban, 2010:268) Bunlar:

- **Gerçeklik**: Gerçeklik haberin olmazsa olmaz nitelikli temel ilkesidir. Haberin gerçekliği, ya da gerçeğe en yakın anlatımı, haber kaynağının güvenilirliğinin yanı sıra habercinin kişilik yapısına, deneyimlerine, kişisel ya da toplumsal beklentilerine, etik değerlerine bağlıdır.
- **Yenilik:** Yenilik ya da güncellik, zamansal yakınlıktır. Haberin yeni ya da güncel olması iki şekilde olur. Ya eylem ya da söylem yeni gerçekleşmiştir.
- İlginçlik: İlginçlikten amaç, sıradanlıktan kurtulma, olağan dışı eylem ya da söylemler arayışıdır.
- Önemlilik: Bir olay, toplumsal, siyasal, ekonomik ya da kültürel yaşamı doğrudan etkiliyor ve bu alanlarda

herhangi bir gelişmeye ya da değişmeye yol açıyorsa önemlidir.

- **Anlaşılırlık:** Haberin en önemli özelliklerinden biri de anlaşılır olması yani anlam taşımasıdır. Bu nedenle de anlaşılırlığın sağlanmasında dili kullanmak çok önemlidir.
- **Sonuç:** Zaman ve yakınlık, haberin değerleri olmakla beraber, haberi haber yapan asıl sonucudur. Bu bakımdan, haberde sonuç öğesini değerlendirirken anlamlı sorularla başlamak gerekir.

Gazetecilik meslek olarak yukarıda sıralan unsurları taşıyan ve adına "haber" dediğimiz eylemi icra ederken aynı zamanda da kabuk değiştirerek teknolojiye uyumlu, araştırmacı ve hatta uzman gazeteci sıfatını almıştır. İdeal basın anlayışına göre gazetecilik kamuoyunu, doğru, çok yanlı, çok boyutlu, hızlı, inanılır ve güvenilir bir şekilde bilgilendirme mesleğidir.

Gazetecilik mesleğinin temel ilkelerinden biri de haber ile yorum arasında belirgin bir ayrımın çizilmesi ve bunların karıştırılmasının önlenmesidir. Toplumsal bakış açısı ile değerlendirildiğinde medya bu ayrımı kamusal iletişim başta olmak üzere, siyasal, ekonomik, sanat, spor gibi bir çok alanda gözetmez ve haber-yorum iç içe verilir.

Özellikle olağanüstü zamanlarda medyanın siyasilerle olan ilişkileri büyük bir önem taşır. Medyanın politika ile ilişkisi çok yönlü karmaşık ve tanımı oldukça zor bir ilişkidir. Daha doğrusu ilişkiler yumağıdır. Toplumdaki hiçbir faaliyet alanında örneğin sanat, baskı grupları, sendikalar ve benzeri ile politika arasında ilişki medya-politika arasındaki ilişki kadar karmaşık değildir. (Arslan, 2007: 51)

Siyasi partiler ile vatandaşlar arasında bir aracı olan medya yerleşik demokrasilerde çok farklı işlevleri yerine getirir. Medyanın demokratik görevlerini yerine getirebilmesi için toplumun temel haklarının garanti altına alınmış olması ve genel kabul görmüş olması gerekir.

Gelişmiş ve demokratik rejimi rayına yerleştirmiş olan ülkelerde de, başta medya mensupları olmak üzere hemen herkes geniş anlamdaki politikaya kafa yoruyor, ama günlük siyaset genellikle bu hizmet dalını meslek edinenlere bırakılıyor.

Ekonomik, politik, sosyal ve kültürel alandaki gelişmişliğin en önemli kriterlerinden birini de uzmanlığa saygı esasına dayalı bir işbölümü oluşturuyor. Sağlıklı toplumlarda, öz kültürümüzün özenle belirttiği gibi her iş ehline bırakılıyor ve herkes kendi kulvarında daha hızlı koşmaya, kendi hizmet dalında daha başarılı olmaya çalışıyor. Öyle düzenli ve dengeli toplumlardaki günlük fiili politikayı da politikacılar yapıyor.

Medyanın siyasal otoriteler karşısında bir baskı unsuru olması pek hoş karşılanmamakta ve bir çok ülkede basın mensupları gözaltına alınmakta, yargılanmakta ve hapse atılmaktadır. Medyanın etkisi ile bireysel davranışlar toplumsal alanda bir yer bulabilmek şansını kazanmıştır. Günümüzde medyanın en önemli toplumsallaşma aracı olduğu görülmektedir. Çünkü tek tek bireyler bir etkiye sahip değilken medya sayesinde baskı grupları oluşturarak önemli bir güç haline gelebilmiştir.

Ulusal birliktelik sağlama görevi üstlenen medya, zamanla bu sınırları aşarak uluslar üstü boyuta taşımakla beraber küreselleşme paralelinde, dünyanın evrensel bir köye dönüşmesini hedeflemiştir. Çünkü kültürel bakımdan birbirine benzeyen veya en azından birbirini tanıyan, dolayısıyla iletişim zorluğu çekmeyen topluluklar arasında ekonomik ilişkilerin daha kolay yürüyeceği hesaplanmıştır. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere öncelikle toplumsal birliktelik esastır.

Olağanüstü durum olarak tanımlayabileceğimiz kriz dönemlerinde, medyanın üstlendiği rolle birlikte toplumsal sorumluluk ilkesini ne ölçüde yerine getirdiği konusu çoğu zaman tartışmalı bir durum olarak kendini gösterir. Çünkü bu tür olağanüstü durumların yaşandığı zamanlarda medya, enformasyon akışı sırasında haberin gerçeğe dayanan objektiflik ilkesinin dışına çıkarak, okuyucu ve izleyicide ilgi uyandıran tehlike ve tehdit içerikli abartılı imgeleri ön plana çıkarabilmektedir. (Değer, 2017: 113)

(https://www.google.com.tr/search?q=15+temmuz+karikatürleri&espv=2&tbm, 13.04.2017)

Basının varlığı genel kabul gören gücünün belki de en sağlam dayanağı siyasetle yakın ilişkisinin ona sağladığı güçtür. Kamu adına hareket ettiği, bu yüzden özgürlüğünün her şeyin üstünde olduğu söylemi, medyanın varlığının haklı gerekçelerinden birisini oluşturmaktadır.

Olağanüstü durumlarda yaşamı kesintiye uğrayan birey ve toplum, bu süreci kendi kapasitesiyle aşamamakta dışarıdan yardıma ihtiyaç duymaktadır. Bu süreçte hem kişiler arası hem de kurumlar arası iletişim kopukluğu herkesi olumsuz etkilerken, haber ihtiyacını da en üst düzeye çıkarmaktadır.

Ancak, basının temasta bulunduğu kişi ve kurumlarla ilişkilerini nasıl yürütmesi gerektiğine ilişkin yaptırımı bulunan kurallar bulunmamaktadır. Ayrıca kamu adına gözcülük görevini kayıt altına alan yaptırımlar da bulunmamaktadır. Bu boşluklar etik kurallarla doldurulmaya çalışılsa da daha önce belirtildiği gibi, etik kuralların diğer belirleyici etkenleri aşabilecek yaptırımları yoktur.

Bu durumda medya siyaset ilişkileri, tarafların rızasına dayanan, gönüllü ilişkiler çerçevesinde sürmekte; uygulamada karşılıklı kullanıma varan, çoğunlukla da bildirgelerde öngörülen etik kuralların göz ardı edildiği ilişkiler yaşanmaktadır. İtirazlar veya şikayetler ancak iki taraftan birinin çıkarlarına dokunulduğunda ya da birbirlerinin eylem alanlarına girdiklerinde açığa çıkmaktadır.

Ülkemizde gerçekleşen bir çok olağanüstü durumda medya incelendiğinde iki ana sorun karşımıza çıkmaktadır.

a- Medya olayı doğrudan hedef kitleye vermeli mi?

b- Medya olayı etik değer süzgecinden geçirerek bilgi akışını sağlamalı mı?

Olağanüstü durumlarda medyanın asıl işlevini yerine getirmesi beklenir. Terör eylemlerini örnek alacak olursak burada olayın direk olarak verilmesi terör propagandasına fayda sağlayacak düzeyde olabilir. Terör eylemlerinin en önemli amacı korku ütopyası oluşturmak ve propaganda yapmak olduğunu göz önünde bulundurursak olayın direk olarak kitle iletişim araçlarında yayınlanması terör faaliyetini başarılı kılar. Terör faaliyetlerini propaganda anlamında başarı kılacak yayınlardan kaçınması, etik değerlerin göz önünde bulundurulması ve medyanın öğretici bir rol üstlendiğini göz önünde bulundurmak gereklidir.

Fakat tüm sorumluluğu medyaya yüklemek de hedef kitle açısından kolaycılık olabilir. Nasıl ki medyanın bir takım sorumlulukları varsa aynı şekilde hedef kitlenin de bir takım hususları göz önünde bulundurması gerekir. İşte bu noktada da medya okuryazarlığı kavramı karşımıza çıkıyor.

Bilgi edinme hakkı en temel haktır. İnsanlar beklenmedik bir tehlike veye olay karşısında şaşkınlıklarını gizleyemezler ve nasıl bir olayla karşı karşıya olduklarını öğrenmeye çalışırlar. Medya izleyicisi diğer adı ile eleştirel olan ve araştıran medya okuryazarı içinde bulunduğu durum ile ilgili olarak öğrenmiş olduğu tüm bilgileri hem kendi değerlendirir ve hem de çevresi ile paylaşır.

Medya okuryazarlığı, medyada bulunan farklı formlardaki enformasyona ulaşma, bu mesajları çözümleme, değerlendirme yeteneği olarak tanımlanmakta. Tüketicinin hiç bir süzgeçten geçirmeden medyayı doğru kabul etmesi şüphesiz önlenemez bilgi kirliliğinin önünü açmakta. Gelişen teknoloji ile birlikte hayatımıza giren sosyal medya kanalları her ne kadar bilgiye ulaşımı ve iletişimi kolaylaştırsa da aynı şekilde de bu kirliliğe önemli ölçüde katkı sağlamakta. Klasik medya araçlarında olduğu gibi sosyal medya kanallarında da tüketici enformasyona karşı eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmalı ve tüm bu enformasyonu öz denetimden geçirmeden kabul etmemelidir. (https://www.birsam.org/uploads/default/reports/ee65474f65142ba00f423c5237812707.pdf, 21.04.2017)

Çünkü medya ve onu takip eden arasındaki ilişki bazı çözümlemeleri de beraberinde getirmektedir:

- Medya mesajları kurgulanmıştır/ kurulmuştur .
- Medya mesajları, ekonomik, sosyal, siyasal, tarihsel ve estetik bağlamlar içerisinde üretilir.
- Mesaj alımlamaya dahil olan yorumlayıcı anlam-yapma süreçleri, okuyucu, metin ve kültür arasındaki etkileşime dayanır.
- Medyanın kendine özgü “dilleri” ve çeşitli biçimlerle, türlerle (genres) ve iletişim simge sistemleriyle sembolleşen karakteristikleri vardır.
- Medya tasarımlamaları, insanların sosyal gerçekliği anlamalarında rol oynar.

Medya olayları ve olguları bilgilendirmek amacıyla aktarırken çoğu zamanda olumlu veya olumsuz etkilerini de bireylere ve kitlelere iletmektedir. Özellikle olağanüstü durumlarda bu etkilerin çarpanları artmakta ve medyayı doğru okumak da bir o kadar zar olmaktadır. Toplumun bir üyesi olan birey medyayı ne kadar doğru okuyabilir ve çözümleyebilirse toplumda aynı değerde sağlıklı ve sağduyu sahibi olabilir. Bu çalışmada medya okuryazarlığının temelleri, tarihe mal olmuş geçmiş örnekler ve yakın tarihi örneklerle ele alınarak incelenmiştir.

Afetler, savaş halleri, terörist saldırılar, darbe girişimleri gibi olağan dışı durumlarda yayıncılık gerçekten çok zor ama önemli bir iştir. Bilgi ihtiyacı ve merak bu tür durumlarda insanlarda en yüksek noktaya çıkar. Bu anlarda, topluma doğru, eksiksiz ve paniğe, yılgınlığa, karmaşaya neden olmayacak, sorunu daha da içinden çıkılmaz hale taşımayacak şekilde bilgilerin aktarılması gerekir. Medya işletmelerinde karlılık ve verimlilik ölçütleri tiraj ve rating kavramları etrafında şekillenir. Çünkü bu işletmelerin gelirleri ilan ve reklamlara bağlıdır.

1.2 Olağanüstü Dönemlerde Medya ve Etik Değerler

Felsefenin bir dalı olan etik, insan faaliyetinin doğru veya yanlı olduğuna karar veren standartlar ve nihai değerin doğası üzerinde durur. Etikle ilgili farklı yaklaşımlar olarak sunulan gruplandırmalarda kullanılan temel varsayımlar veya kavramlar, faydacılık kavramı gibi, burjuva siyasal ekonomisinin varsayımları ve kavramlarının etik diline dönüştürülmüş şeklinden baka bir şey değildir.

Etik, pek çok düşünür, yazar ve bilim insanı tarafından tanımlanmış bir kavramdır ve felsefenin en eski disiplinlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Etik kelimesi köken olarak Eski Yunan'a kadar gider. Etik kavramı Yunanca, karakter ve davranış anlamına gelen "etos" sözcüğünden türetilmiştir. Ahlaki, ahlakla ilgili olarak tanımlanır. Fakat ahlak ve etik arasında fark bulunmaktadır

Yöneten ekonomik ve siyasal güç sahipleri için etik, kendi çıkarlarının belirlediği çerçeve içinde meşrulaştırılan ve kullanılandır. Dolayısıyla, etiğin konusunu ve içeriksel doğasını belirleyen, toplumsal üretim tarzı ve ilişkileri dışından oluşup gelen ilahi, üstün, nesnel, herkesin iyiliğini ve çıkarını düşünen, bağımsız ve yüce bir varlık veya güç değildir.

Medya için olağanüstü durumlarda yaşanan olaylarda farklı görüş açılarının izleyici/okuyuculara sunulması pratikte haber objektifliğini yansıtır. Bir haberin doğru olup olmadığı, değişiklik gösterip göstermediği, farklı durumlarda eşit müdahalelerde bulunup bulunmadığı, önemli kanıtlar yerine açıkça bir yöne meyilli olup olmadığı noktaları da haberde önem taşımaktadır....Olağanüstü durumlarda ilgili haber hikayelerinde genellikle moral ya da etik değerler pek yer almamaktadır. Ekonomik boyut pek çok noktada ön plana çıkarken haberler kısa vadeli sonuçlara dayalı olarak raporlanıp hikaye edildiği için kaynakları çoğu zaman yanlış olabilmektedir. Bu da haberin güvenilirlik özelliğine gölge düşürmektedir. (Akgül, 2017:41)

(https://www.google.com.tr/search?q=medya+ile+ilgili+karikatürler&espv=2&tbm, 21.04.2014)

Örgütlü çıkarları gerçekleştirmeye çalışanlar günlük pratikleri sırasında daima zorunlu kaldıkları veya zorunlu hissettikleri veya hissettirildiklerinde, kendilerine en işlevsel olan çözüm yollarının getirilmesi için çaba gösterirler. Bu çabada birincil amaç kendileri için işlevsel olan pratikleri, daha verimli bir alternatif gelmedikçe, asla değiştirmemek; eğer değiştirme yolunda baskı çok ise, değiştirdi imajını vermek, fakat gene değiştirmemek; serbest teşebbüs ve özgürlük gibi kalkanları kullanarak, sorumluluğu, dolayısıyla çözümü bakasına (çoğu kez güçsüz bireylere) yüklemektir. Yasal zorunluluk ve uygulamadan kaçılamadığı durumunda (örneğin televizyonların RTÜK kararlarına uymasında; gazetelerin tekzipleri basmasında) bile, direnme çeşitli biçimde sürdürülür. (Erdoğan, 2006:23)

Medyanın "ortak iyi", ya da "gerçek" olan arasında gidip geldiği umut edilen etik sarkacının, gazeteciliğin ortaya çıktığı ilk dönemlerde, bir kurucu unsur olarak var olduğu; ancak, insan aklının hırsları tarafından ele geçirilmesi, sanayileşmenin insanın insana egemenliği biçimine dönüşmesi ile yön değiştiği gözlemlenmiştir.

Günümüzde, küreselleşmenin ve yeniden yapılanan toplumsal yapıların sonucunda ülkeler arası sınırların net çizgilerle ayrılması bir yana bırakılmış, toplumların ekonomik, sosyal, ticari, siyasal ve ideolojik yapılarında kökten değişimler oluşmuş ve her alanda farklı kültürlerin etkileri hissedilmeye başlanmıştır.

Küreselleşme ile birlikte ulusal medyanın ülkemize içeriden bakışı ve uluslararası medyanın yine ülkemize dışarıdan bakışı özellikle olağanüstü durumlarda nasıl olmuştur ve nasıl bir dil, nasıl bir bakış açısı sergilenmiştir gibi konuları "etik" bakış açısı ile ele almak daha doğru olacaktır.

Medyada etik ve ahlak sorunu yalnızca medya çalışanlarının sorunu değil aynı zamanda demokratik tüm toplumların bir sorunudur. Geçmişten bugüne toplumsal yapının şekillenmesinde çok büyük bir görevi olan ve aynı anda milyonlarca insana ulaşarak bir anlamda gerçekliğe bile yön verebilme yetisine sahip olan medyanın, daima görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Günümüzde, yeniden yapılanan toplumsal yapıların sonucunda ülkeler arası sınırların net çizgilerle ayrılması bir yana bırakılmış, toplumların ekonomik, sosyal, ticari, siyasal ve ideolojik yapılarında kökten değişimler olmuş ve her alanda farklı kültürlerin etkileri hissedilmeye başlanmıştır.

İktidarlar, egemenliği altındaki toplumları kendi amaçları doğrultusunda denetim altında tutup, bu denetimi çeşitli norm ve kurallara dayandırmaktadırlar. Demokrasinin tam olarak işlerlik kazandığı, yerleştiği toplumlarda iktidarlar; egemenliği altındaki kitleleri baskı ve şiddet yerine ikna yoluyla yönetirler.

1.2 Ülkemizde Olağanüstü Dönemler: 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi ve Medya Gerçeği

Otoriter modernist olan ve ulus-devlet yaklaşımı üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de 20.yüzyılda uygulanan politikalar çeşitli riskleri doğurmuştur. Modern devrimlerin bekçisi olarak konumlandırılan ordunun müdahaleleri, toplum üzerinde olumsuz etkiler yaratmış, toplumla devlet arasındaki bağlar kopmuştur.1970'li yıllarda kurulan Fethullahçı Terör Örgütü, 1980 darbesinin toplum üzerindeki yıkıcı etkileriyle, dindar toplumların sığınma kapısı haline gelmiştir. Cumhuriyet tarihinin en sert anayasası olan 1982 Anayasası, toplumu yıpratmış toplumla devlet arasına set çekmiştir. 28 Şubat 1997 müdahalesine kadar oluşan bu durumdan yararlanarak büyüyen cemaat, 28 Şubat darbesiyle ordu uygulamalarına muhalif dindar kitleleri de elde etmiştir. Kısaca 20.yüzyılda uygulanan modern politikalar 21.yüzyılda Gülen Cemaatini bir risk haline getirmiş, 15 Temmuz 2016 darbe girişimiyle bu risk,

toplum ve siyaset üzerinde yıkıcı bir etki yaratmıştır. (Saf, 2017:78)

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra demokratik bir sistemi seçmiş ve ondan sonra yürütme organını halk belirlemiştir. Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadarki süreçte Türkiye'nin dönem dönem darbelerle karşı karşıya kalmıştır. Bu darbelerin çoğu başarılı olup kısmen dahi olsa amacına ulaşırken, 15 Temmuz 2016 tarihli FETÖ güdümlü darbe girişimi ilk kez halkın bizzat kendisi tarafından püskürtülmüş ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Demokrasiyi askıya alma girişimi toplumun tük kesimlerini etkilediği gibi basını da uzun süre meşgul etmiş ve etkilemiştir. Bu süreç yaşanırken; 15 Temmuz 2016 darbe girişimi ulusal basın takdir edilecek bir şekilde dik ve net bir karşı duruş sergilemiştir.

Gerek resmi ve gerekse tüm özel yayın kuruluşları daha ilk dakikalardan itibaren bu girişimi millet adına, demokrasi adına reddetmiştir. İç basında her yönüyle eleştirilen bu girişim, tüm tarafları tek bir amaç ve çatı altında birleşmeye mecbur kılmıştır. O da milli birlik ve bütünlüktür.

Medyanın gözüyle; WhatsApp üzerinden başlayan bu girişim, FaceTime ile son buldurularak ülkemiz tarihinde **"dijital darbeye-dijital önlem"** kodlaması ile yer bulmuştur.

- Bu kalkışma sürecinde yerel ve uluslararası basında birçok haber yayınlaşmıştır. Genel çerçevede, Batı medyası, darbe girişiminin başından sonuna kadar, olayları büyük bir ilgi ile takip etmesine rağmen bu anti demokratik girişimi kınamada gecikmiştir.

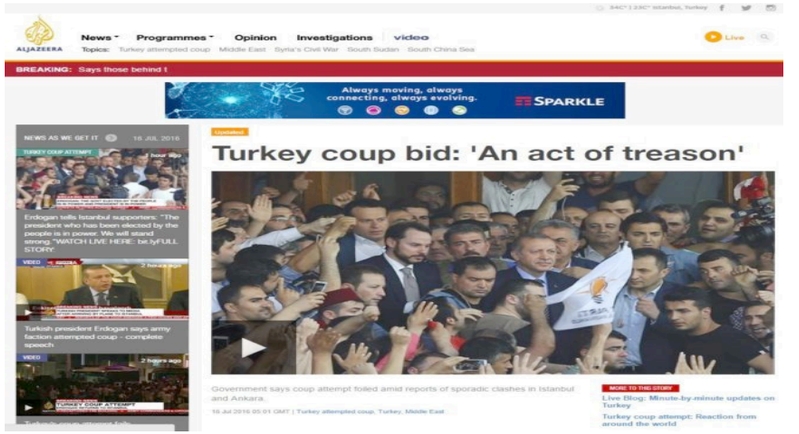
- Darbe girişiminin gerçekleşmesiyle birlikte, uluslararası medyada darbeyle alakalı bir çok spekülatif haber yayınlanmaya başlamıştır. Uluslararası medya, Türkiye' de gerçekleştirilmek istenen bu hain planın arkasında kimlerin olduğunu ve nasıl planlandığı konusunda çıkarımlar yaparken, yine taraflı haberler yayınlamaya devam ettiler.

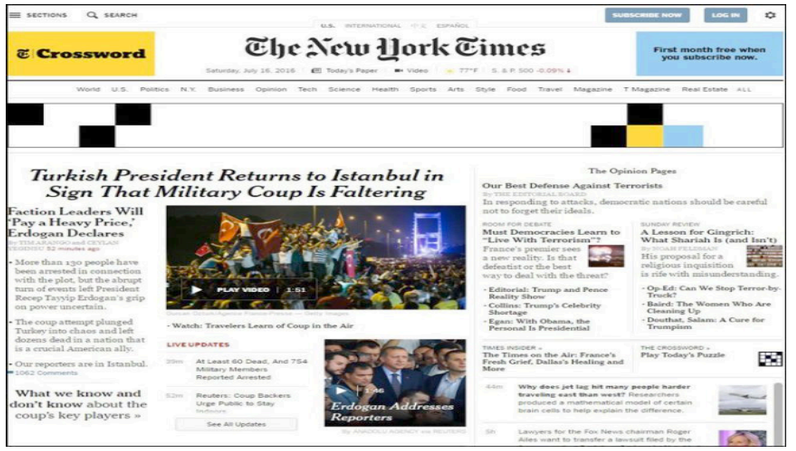
Sunday Telegraph da Boğaziçi Köprüsü'nde teslim olan askerlerin fotoğrafının altına, darbe girişimi sonrasında ordu ve yargıdaki tutuklama dalgasına atıfla "Darbecilerden intikam" başlığını kullandı. Darbe girişimi sırasında ve sonrasında yaşananlara geniş kapsamlı yer verilirken, gazetelerin başyazıları da Türkiye'deki darbe girişimine geniş yer ayırmıştır

- Sunday Times "Darbe mağlup edildi, peki şimdi Türkiye'de ne olacak" başlıklı yazısında "ülkede daha önce yaşanan darbelerin başarısından ilham alan darbecilerin yanlış hesap yaptı, Dış dünyada nasıl algılandığına 'bakmaksızın Erdoğan kendi ülkesindeki seçmenlerin en az yarısının desteğine sahip. Darbe girişimi ABD, İngiltere, İran, İsrail ve Suudi Arabistan tarafından kınandı ayrıca otoriter olsa da, asla demokratik yetkiye sahip bir hükümeti devirme yolu olamazdı. Otoriter Türk liderine karşı olanlar bile onu seçim sandığında yenmek istiyor."

- 15 Temmuz gecesini takiben Batılı devletler, yıllardan beri üst akıl olup tüm dünyaya öğretmeye çalıştığı demokrasi kültürünün, darbe yoluyla gelebilecek olduğunu söyleyecek kadar da küçülmüştür.

- Türkiye üzerinde oluşturmak istedikleri anti demokratik, baskıcı, çağa ayak uyduramayan Orta Doğu devleti algısı gibi köhnemiş zihniyetten kalma ezberlerin bir yansıması olarak, darbeden demokratik bir anlam çıkarmaya çalışmışlardır. Uluslararası basın, darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra bile zaman zaman Türkiye'de demokrasi kaybetti havası vermiştir

2. ADÜ Öğrencileri Gözüyle "Demokrasinin Kesintiye Uğradığı Olağanüstü Dönemlerde 4.Güç Olan Basının Rolü"

Toplumların barış içinde yaşamasını mümkün kılan etmenler arasında önemli bir yeri olan demokrasi kültürünün edinilmesi ve korunmasına yönelik savaşımın tarihi yüzyıllar öncesine uzanmaktadır.

Sorunların tamamıyla sona ermediği bu süreçte uzun yıllara yayılan emek ve çabaların sonunda güçlüklerle elde edilen bilgi edinme hakkı ve basın özgürlüğüne yönelik kazanımların, demokrasi kültürüyle yakın ilişkisi bulunmaktadır. Demokrasi kültürünün buna bağlı olarak demokratik işleyişin varlığı; görevini yapan, işlevini gerçekleştiren bir medya da demokrasi

kültürünün varlığını, devamlılığını ve buna bağlı olarak demokratik işleyişi etkilemekte ve varlığını mümkün kılmaktadır. Medyanın söz konusu, beklenen bu işlevlerini gerçekleştirebilmesi ancak basın özgürlüğünün bulunduğu toplumlarda mümkün olmaktadır. (Dedeoğlu, 2014:140)

İletişim alanının denetlenmesi ve medyanın sorumluluğuna karşı bireyin ve toplumun beklentilerinin yanı sıra bireyin ve toplumun medyanın denetlenmesine katılması gerekmektedir. Genellikle kargaşa ortamında medya hep öne çıkmaktadır. Bunu da doğal karşılamak gerekir; çünkü küresel süreçte artık kitle iletişim araçlarının kamuoyunu etkileme gücü eskiye oranla daha fazladır. Medyanın toplumu ikna etme gücü artmaktadır. Günümüzde medya hayatımızın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Gündelik hayatta, evde, okulda, otobüste, vb. her yer de çeşitli medya iletilerine maruz kalınmaktadır. Sabahları elimizi yüzümüzü yıkarken lavabodaki sıvı sabun üzerindeki çizgi kahramandan, kahvaltıya oturmadan önce giydiğimiz tişörtün üzerindeki müzik grubu baskısına, çayımızı içtiğimiz porselen kupa üzerinde yer alan futbol takımı armasına kadar medya ile iç içeyiz. Televizyon programları, günlük gazeteler, cep telefonlarına gelen reklam mesajları, İnternet sayfalarında beliriveren reklamlara kadar farklı biçimlere medya iletileriyle karşılaşmaktayız.

Toplum, medyanın aldığı tavrın, izlediği yayın politikasının, yazdığı haberin etkisi altına girebilmektedir. Medya böylesine önemli bir güce sahip olduğu için yapılan sorumsuz yayınlar da toplumda derin izler bırakmaktadır.

Medyanın denetimi genel denetim mekanizmaları yanında, teknik olarak yer verilmese de günümüzde özellikle de ülkemizde medya tarafından oluşturulan eleştiri ortamı, zaman zaman en etkin denetim mekanizması halini alabilmektedir. Ancak bu yol mevcut haliyle bir çok sakıncalar içermektedir. Medyanın sorumluluk ve sınırları ülkemizde henüz net olarak belirlenmediği için bu yol toplum açısından güvence olmak bir tarafa büyük tehlike arz etmektedir. Çünkü konu yargıda devam ederken medya, mahkumiyetler, beraatlar vermekte, veya lüzumsuz kahramanlar yaratarak yargının yasal seyrini sabote edebilmektedir. Bu sebeple, kamuoyu denetimi açısından büyük önem arz eden medyanın mevcut durumu bizde kamu düzeni açısından tehlike arz etmektedir. Başka bir ifadeyle medyanın mağdur ettikleri, medyada mağdur olanlardan fazla olduğundan şu haliyle medya sağlıklı bir denetim organı olmayıp, denetlenmeye muhtaç bir organdır. Türkiye de radyo ve televizyon açısından bakıldığında denetim RTÜK tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu denetim medya sorumluluğu çevresinde oluşur ve toplum destekli çalışılır. Bireyin de görüşlerine önem verilir.

Özgürlükçü demokrasilerde kitle iletişim araçlarının, haber verme, ka-

muoyunun oluşmasına katkı, bunu açıklama, denetleme ve eleştiri gibi kamusal görevleri, kişisel hak ve özgürlükleri zedelemeyecek bir biçimde, hiçbir grup, makam ve kişi farkı gözetmeden yerine getirmeleri de beklenen bir hizmet. Ancak, bir yandan kamusal iradeye yön veren motor, bir yandan da kamusal iradeyi açıklayan bir araç konumundaki kitle iletişim araçları, üstlendikleri bu çok önemli görevleri her zaman, gerektiği biçimde yerine getiriyorlar mı?

Demokrasilerde yasama, yürütme ve yargı güçlerine ilaveten "dördüncü kuvvet" olarak kabul edilen "basın"; kısa vadede toplumların yönetiminde ve yönlendirilmesinde, uzun vadede ise, toplumların gelişmesinde ve demokratik erklerin (yasama, yürütme ve yargı güçlerinin) kullanılma biçimlerinin şekillendirilmesinde geniş anlamda önemli ve tek kuvvettir. İşlev ve etki bakımından önemli olan bu toplumsal kurumun, verimli ve etkili olarak çalışabilmesi ile gelişebilmesi için 'kamu yararı' ilkesini büyük bir dikkatle koruması gerekir. Kamu yararının nasıl ve ne ölçüde gözetileceği ise sadece basının değil başta "beşinci kuvvet" olarak nitelendirebileceğimiz "sivil toplum kuruluşları" olmak üzere hemen her kesimin ortak sorumluluğuyla biçimlenecektir.

Ancak, medya için olağanüstü durumlarda yaşanan olaylarda farklı görüş açılarının izleyici/okuyuculara sunulması pratikte haber objektifliğini yansıtır. Bir haberin doğru olup olmadığı, değişiklik gösterip göstermediği, farklı durumlarda eşit müdahalelerde bulunup bulunulmadığı, önemli kanıtlar yerine açıkça bir yöne meyilli olup olmadığı noktaları da haberde önem taşımaktadır. Olağanüstü durumlarla ilgili haber hikayelerinde genellikle moral ya da etik değerler pek yer almamaktadır. Ekonomik boyut pek çok noktada ön plana çıkarken haberler kısa vadeli sonuçlara dayalı olarak raporlanıp hikaye edildiği için kaynakları çoğu zaman yanlış olabilmektedir. (Koç, 2017:41)

Basın ve ifade özgürlüğü bugün pek çok ülkede modern demokrasilerin vazgeçilmez bir öğesi görülmekte ve başarılmasına elden geldiğince gayret gösterilmektedir. Ülkelerdeki basın özgürlükleri ve basın üzerinde uygulanan denetimler, uzun soluklu ve sonuç alınabilecek çalışmaları da beraberinde getirmektedir.

2. 1. Yöntem

Adnan Menderes Üniversitesi öğrencilerinin "olağanüstü dönemlerde medyaya bakış açısını" ölçümleyebilmek için ders içi - ders dışı ortamlarda;

-Eleştirel Medya Okuryazarlığı Dersi

-Medya ve Etik Dersi

-Temel Gazetecilik Dersi alan toplam 300 öğrenci ile bir çalışma yapılmıştır.

2. 2. Bulgular

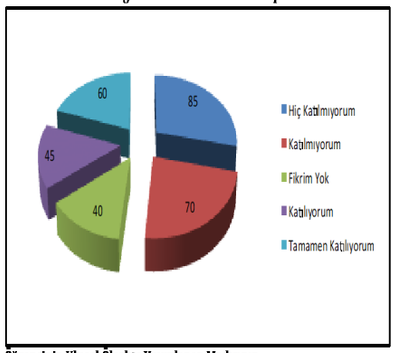
Çalışma siyasi, ekonomik, kültürel ve olmak üzere 3 ana başlık altında toplanmıştır ve sonuçlar değerlendirilmek üzere ilgili tablolara aktarılmıştır.

Tablo 1-2-3: Olağanüstü dönemlerde medyanın SİYASİ olaylar üzerindeki etkisi

Öğrencinin Yerel Ölçekte Yayınlanan Medyanın

1.1. "Ulusal Birlik ve Beraberlik Algısına Katkı" Haberlerine Tepkisi

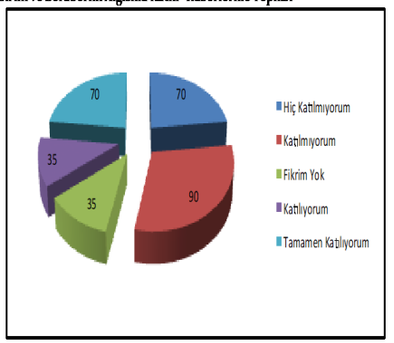
Hiç Katılmıyorum	85
Katılmıyorum	70
Fikrim Yok	40
Katılıyorum	45
Tamamen Katılıyorum	60

Öğrencinin Ulusal Ölçekte Yayınlanan Medyanın

1.2. "Ulusal Birlik ve Beraberlik Algısına Katkı" Haberlerine Tepkisi

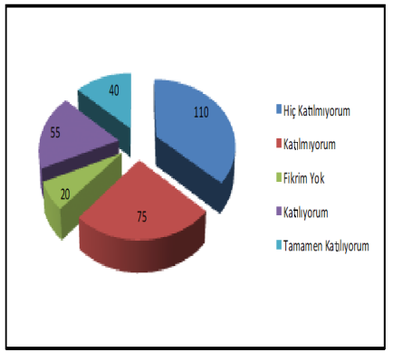
Hiç Katılmıyorum	70
Katılmıyorum	90
Fikrim Yok	35
Katılıyorum	35
Tamamen Katılıyorum	70

Öğrencinin Uluslararası Ölçekte Yayınlanan Medyanın

1.3. "Ulusal Birlik ve Beraberlik Algısına Katkı" Haberlerine Tepkisi

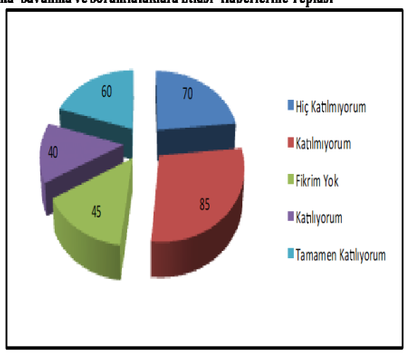
Hiç Katılmıyorum	110
Katılmıyorum	75
Fikrim Yok	20
Katılıyorum	55
Tamamen Katılıyorum	40

Öğrencinin Yerel Ölçekte Yayınlanan Medyanın

2.1. "Ulusal Çatışma- Savunma ve Sorumluluklara Etkisi" Haberlerine Tepkisi

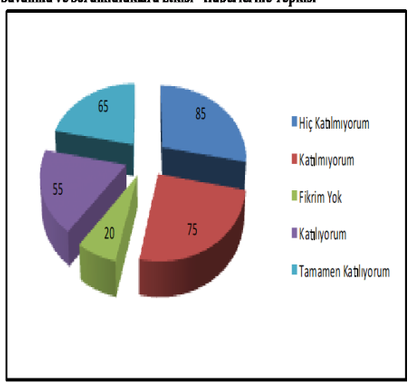
Hiç Katılmıyorum	70
Katılmıyorum	85
Fikrim Yok	45
Katılıyorum	40
Tamamen Katılıyorum	60

Öğrencinin Ulusal Ölçekte Yayınlanan Medyanın

2.2. "Çatışma- Savunma ve Sorumluluklara Etkisi " Haberlerine Tepkisi

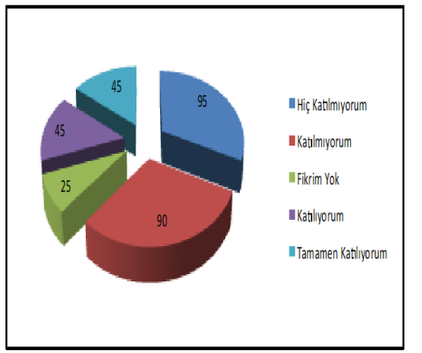
Hiç Katılmıyorum	85
Katılmıyorum	75
Fikrim Yok	20
Katılıyorum	55
Tamamen Katılıyorum	65

Öğrencinin Ulusalarası Ölçekte Yayınlanan Medyanın

2.3. "Ulusal Çatışma- Savunma ve Sorumluluklara Etkisi" Haberlerine Tepkisi

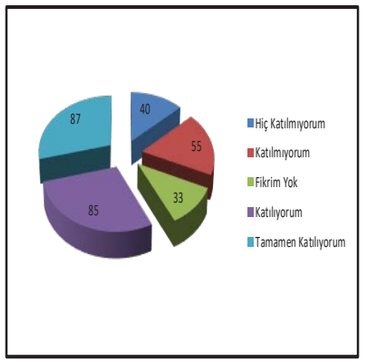
Hiç Katılmıyorum	95
Katılmıyorum	90
Fikrim Yok	25
Katılıyorum	45
Tamamen Katılıyorum	45

Öğrencinin Yerel Ölçekte Yayınlanan Medyanın

3.1. "Ulusal Eylem-Kınama-Söylem Değişikliklerine Etkisi" Haberlerine Tepkisi

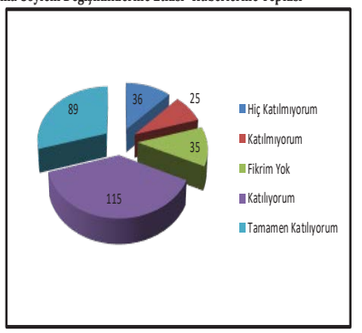
Hiç Katılmıyorum	40
Katılmıyorum	55
Fikrim Yok	33
Katılıyorum	85
Tamamen Katılıyorum	87

Öğrencinin Ulusal Ölçekte Yayınlanan Medyanın

3.2. "Eylem-Kınama-Söylem Değişikliklerine Etkisi" Haberlerine Tepkisi

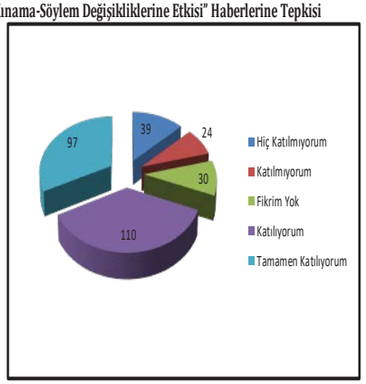
Hiç Katılmıyorum	36
Katılmıyorum	25
Fikrim Yok	35
Katılıyorum	115
Tamamen Katılıyorum	89

Öğrencinin Ulusalarası Ölçekte Yayınlanan Medyanın

3.3. "Ulusal Eylem-Kınama-Söylem Değişikliklerine Etkisi" Haberlerine Tepkisi

Hiç Katılmıyorum	39
Katılmıyorum	24
Fikrim Yok	30
Katılıyorum	110
Tamamen Katılıyorum	97

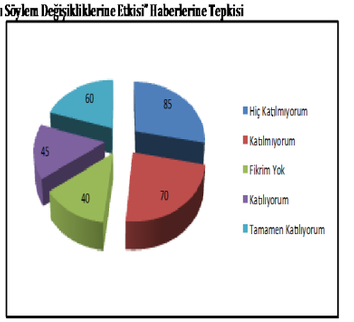

Tablo 4: Olağanüstü dönemlerde medyanın EKONOMİK olaylar üzerindeki etkisi

Öğrencinin Yerel Ölçekte Yayınlanan Medyanın

1.1. "Ekonomik Tabanlı Söylem Değişikliklerine Etkisi" Haberlerine Tepkisi

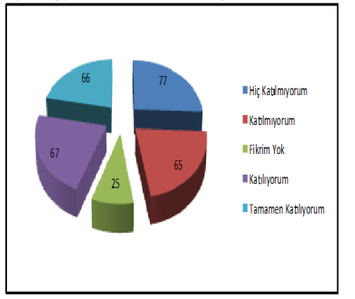
Hiç Katılmıyorum	85
Katılmıyorum	70
Fikrim Yok	40
Katılıyorum	45
Tamamen Katılıyorum	60

Öğrencinin Ulusal Ölçekte Yayınlanan Medyanın

1.2. "Ekonomik Tabanlı Söylem Değişikliklerine Etkisi" Haberlerine Tepkisi

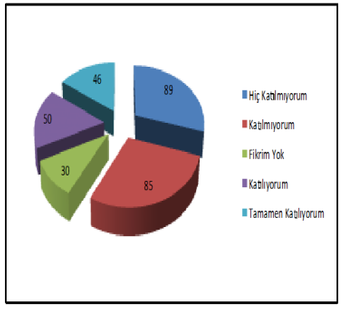
Hiç Katılmıyorum	77
Katılmıyorum	65
Fikrim Yok	25
Katılıyorum	67
Tamamen Katılıyorum	66

Öğrencinin Uluslararası Ölçekte Yayınlanan Medyanın

1.3. "Ekonomik Tabanlı Söylem Değişikliklerine Etkisi" Haberlerine Tepkisi

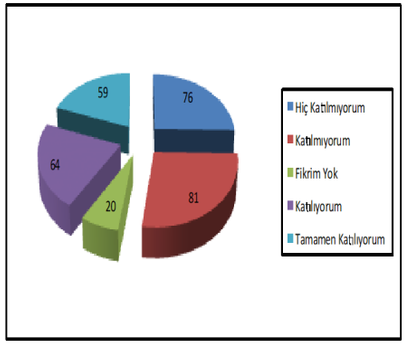
Hiç Katılmıyorum	89
Katılmıyorum	85
Fikrim Yok	30
Katılıyorum	50
Tamamen Katılıyorum	46

Tablo 5: Olağanüstü dönemlerde medyanın KÜLTÜREL olaylar üzerindeki etkisi

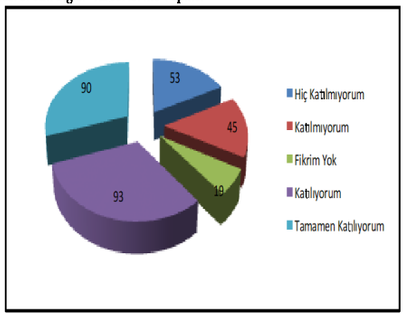
1.1. Öğrencinin Yerel Ölçekte Yayınlanan Medyanın "kültürel etki algısı" Haberlerine Tepkisi

Hiç Katılmıyorum	76
Katılmıyorum	81
Fikrim Yok	20
Katılıyorum	64
Tamamen Katılıyorum	59

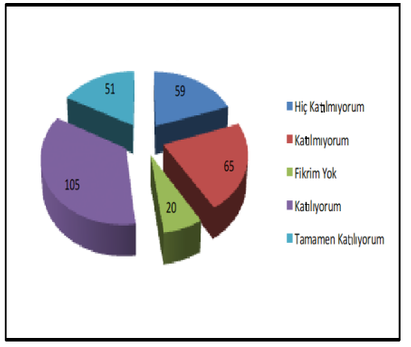
1.2. Öğrencinin Ulusal Ölçekte Yayınlanan Medyanın "kültürel etki algısı" Haberlerine Tepkisi

Hiç Katılmıyorum	53
Katılmıyorum	45
Fikrim Yok	19
Katılıyorum	93
Tamamen Katılıyorum	90

1.3. Öğrencinin Uluslararası Ölçekte Yayınlanan Medyanın "kültürel etki algısı" Haberlerine Tepkisi

Hiç Katılmıyorum	59
Katılmıyorum	65
Fikrim Yok	20
Katılıyorum	105
Tamamen Katılıyorum	51

2. 2. Değerlendirme

Toplam 300 öğrenci ile yapılan çalışma sonucunda; aşağıda yer alan başlıklar değerlendirilmiştir.

A- SİYASİ ETKİ ALGISI

I. BAŞLIK: Medyanın Ulusal Birlik ve Beraberlik Etkisi Algısı

1.1. Öğrencinin Yerel Ölçekte Yayınlanan Medyanın "Ulusal Birlik ve Beraberlik Algısına Katkı" Haberlerine Tepkisi

1.2. Öğrencinin Ulusal Ölçekte Yayınlanan Medyanın "Ulusal Birlik ve Beraberlik Algısına Katkı" Haberlerine Tepkisi

1.3. Öğrencinin Uluslararası Ölçekte Yayınlanan Medyanın "Ulusal Birlik ve Beraberlik Algısına Katkı" Haberlerine Tepkisi

Buradaki sonuca göre öğrencilerin çoğunluğu (85 kişi-70 kişi-110 kişi) "Medyanın Ulusal Birlik ve Beraberlik Algısına Katkısı" haberlerinin çok da etkin olmadığı görüşündeler.

II.BAŞLIK: Medyanın Çatışma- Savunma ve Sorumluluklara Etkisi Algısı

2.1. Öğrencinin Yerel Ölçekte Yayınlanan Medyanın "Ulusal Çatışma- Savunma ve Sorumluluklara Etkisi" Haberlerine Tepkisi

2.2. Öğrencinin Ulusal Ölçekte Yayınlanan Medyanın "Çatışma- Savunma ve Sorumluluklara Etkisi " Haberlerine Tepkisi

2.3. Öğrencinin Ulusalarası Ölçekte Yayınlanan Medyanın "Ulusal Çatışma-Savunma ve Sorumluluklara Etkisi" Haberlerine Tepkisi

Buradaki sonuca göre de öğrencilerin çoğunluğu (70 kişi-85 kişi-95 kişi) "Ulusal Çatışma- Savunma ve Sorumluluklara Etkisi" haberlerinin çok da etkin olmadığı görüşündeler

III. BAŞLIK: Medyanın Eylem-Kınama-Söylem Değişiklikleri Etkisi Algısı

3.1. Öğrencinin Yerel Ölçekte Yayınlanan Medyanın "Ulusal Eylem-Kına-

ma-Söylem Değişikliklerine Etkisi" Haberlerine Tepkisi

3.2. Öğrencinin Ulusal Ölçekte Yayınlanan Medyanın "Eylem-Kınama-Söylem Değişikliklerine Etkisi" Haberlerine Tepkisi

3.3. Öğrencinin Ulusalarası Ölçekte Yayınlanan Medyanın "Ulusal Eylem-Kınama-Söylem Değişikliklerine Etkisi" Haberlerine Tepkisi

Çok ilginç bir şekilde buradaki sonuca göre ise öğrencilerin azınlığı (40 kişi-36 kişi-39 kişi) " Ulusal Eylem-Kınama-Söylem Değişikliklerine Etkisi" haberlerinin çok da etkin olmadığı görüşündeler, aksine büyük çoğunluk bu alandaki etkiyi görmekte ve kabullenmekte. (85 kişi-115 kişi-110 kişi)

B- EKONOMİK ETKİ ALGISI

BAŞLIK: Medyanın Ekonomiye Etkisi Algısı

1.1. Öğrencinin Yerel Ölçekte Yayınlanan Medyanın "Ekonomik Tabanlı Söylem Değişikliklerine Etkisi" Haberlerine Tepkisi

1.2. Öğrencinin Ulusal Ölçekte Yayınlanan Medyanın "Ekonomik Tabanlı Söylem Değişikliklerine Etkisi" Haberlerine Tepkisi

1.3. Öğrencinin Uluslararası Ölçekte Yayınlanan Medyanın "Ekonomik Tabanlı Söylem Değişikliklerine Etkisi" Haberlerine Tepkisi

Buradaki sonuca göre öğrencilerin çoğunluğu (85 kişi-65 kişi-89 kişi) Medyanın "Ekonomik Tabanlı Söylem Değişikliklerine Etkisi" haberlerinin çok da etkin olmadığı görüşündeler.

C- KÜLTÜREL ETKİ ALGISI

BAŞLIK: Medyanın Kültürel Etki Algısı

1.1. Öğrencinin Yerel Ölçekte Yayınlanan Medyanın "kültürel etki algısı" Haberlerine Tepkisi

1.2. Öğrencinin Ulusal Ölçekte Yayınlanan Medyanın "kültürel etki algısı"

Haberlerine Tepkisi

1.3. Öğrencinin Uluslararası Ölçekte Yayınlanan Medyanın "kültürel etki algısı" Haberlerine Tepkisi

Buradaki son sonuç da ise Medyanın "kültürel etki algısı" Haberlerine Tepkisi başlığını öğrencilerin yaklaşık yarısı onaylamazken (77 kişi-53 kişi-59 kişi toplam=188), diğer yarısının ise onayladığı (51 kişi-59 kiş-90 kişi) görülmektedir.

Sonuç

İktidarlar, egemenliği altındaki toplumları kendi amaçları doğrultusunda denetime tabi tutup, bu denetimi çeşitli norm ve kurallara dayandırmaktadırlar. Devlet, denge kurmak ve otoritesini sağlamlaştırmak için toplumun yönetimini ve kontrolünü bazı aracı ve gereçlerle sağlamayı hedefler.

Medyanın ortaya çıkışı gücü elinde bulunduranları rahatsız etmiştir. Çünkü demokrasilerde "üçüncü göz" ve yasama, yürütme, yargıdan sonra "dördüncü güç" olarak medya artık, hem yapısal olarak varlığı ve hem de teknolojisi ile artık güç ortağı olmuştur.

Bu nedenledir ki; Ulusal birliktelik sağlama görevi üstlenen medya, zamanla bu sınırları aşarak uluslar üstü boyuta taşımakla beraber küreselleşme paralelinde, dünyanın evrensel bir köye dönüşmesini hedeflemiştir. Çünkü kültürel bakımdan birbirine benzeyen veya en azından birbirini tanıyan, dolayısıyla iletişim zorluğu çekmeyen topluluklar arasında ekonomik ilişkilerin daha kolay yürüyeceği hesaplanmıştır.

Kaynakça

Akgül, S. (2017), TRT Akademi Dergisi, "Olağanüstü Dönemlerde Yayıncılık", "Olağanüstü Durumlar, İletişim ve Habercilik Yaklaşımları", Cilt 2, sayı 3, Ankara

Arslan, H. (2007), "Basının Türk Dış Politikası Üzerindeki Yönlendirici Etkisi" Doktora Tezi, İstanbul

Baban, E. (2010), Tercüman-ı Ahval'in 150. Yılında "İstanbul'da Fikir Gazeteciliği Sempozyumu (21/22 Ekim 2010)", İstanbul Üniv. Yayınları, İstanbul

Değer, K. (2017), TRT Akademi Dergisi, "Olağanüstü Dönemlerde Yayıncılık", "Olağanüstü Durum Haberciliğinin Atatürk Havalimanı Terör Eylemi Üzerinden İncelenmesi",Cilt 2, sayı 3, Ankara

Dedeoğlu, G., (2014), Demokrasi Basın ve Haber Etiği, Sentez Yayınları, İstanbul

Erdoğan, İ., (2006), "Medya ve Etik: Eleştirel Bir Giriş", İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Sayı 23, Yaz-Güz, s.1-26, İstanbul

Gezgin, S. (2002), İstanbul Üniv. İletişim Fakültesi Dergisi, Cilt 1, sayı 12, İstanbul

Hawks, B.B. (2002), İstanbul Üniv. İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul

Özgen, M. (2002), İstanbul Üniv., İletişim Fakültesi Dergisi, Cilt 1, sayı 13, İstanbul

Saf, H.H, TRT Akademi Dergisi, "Olağanüstü Dönemlerde Yayıncılık, "Risk Toplumunda Denetim: WhatsApp Darbesine FaceTime Önlemi", Cilt 2, sayı 3, s.160-180, Ankara

http://ilefarsiv.com/etik/wp-content/uploads/oguzhan-tas-medya-etiginin-tarihsel-temelleri-ve-gelisimi.pdf, 12.04.2017

(https://www.google.com.tr/search?q=15+temmuz+karikatürleri&espv=2&tbm, 13.04.2017)

(https://www.birsam.org/uploads/default/reports/ee65474f-65142ba00f423c5237812707.pdf, 21.04.2017)

(https://www.google.com.tr/search?q=medya+ile+ilgili+karikatürler&espv=2&tbm, 21.04.2014)

TÜRK DEMOKRASİNİN BÜYÜK FAY HATTI: DARBELER

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin AYDOĞDU

ÖZET

Bu bildirimizde Türk demokrasisinin ve demokratikleşme sürecinin önündeki en büyük engellerden biri olan darbe sorununu tartışacağız. Türk demokrasisinin uzun bir geçmişi olmasına rağmen hâlâ kurumsallaşamamıştır. Onun kurumsallaşamamasının önündeki en büyük engellerden biri hiç şüphesiz darbe geleneğidir. Türkiye'nin yakın tarihi adeta darbeler tarihidir. Türkiye'de 93 yıl boyunca darbeden postmodern darbeye, muhtıradan e-muhtıraya, silahsız darbe teşebbüsünden silahlı darbe teşebbüsüne kadar birçok darbe şekli yaşanılmıştır. Yaklaşık 8–10 yılda bir darbe, muhtıra veya darbe teşebbüsü olmuştur. Türkiye'de ilk darbe "27 Mayıs 1960 Darbesi" son darbe ise "15 Temmuz Darbe Teşebbüsü"dür. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de darbe kültürünün oluşmasının nedenleri arasında devletin sosyal, kültürel ve siyasal örgütlenmesini sistemleştirememesinden, başta bürokrasi olmak üzere hukuk, ekonomi ve eğitimde rasyonel, nitelikli ve sürdürülebilir politikalar geliştirilememesinden ve de uluslararası alanın yapısal dönüşümünden kaynaklanmaktadır. Hangi gerekçeyle yapılırsa yapılsın ve hangi şekilde görülürse görülsün darbe, şiddeti içeren totaliter bir eğilimdir. Çünkü darbe, bireyin gelişimi ve saygınlığı, toplumsal barış, hak ve özgürlükler, demokrasi, sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınma önünde büyük bir engeldir. Darbeler bir kader olmadığına göre önceden alınacak bazı tedbirlerle önlenebilir. Bu tedbirlerin

bazıları; toplum ve devlette aidiyet oluşturmak; bireysel alanda özgürlükleri genişletmek ve hukukla güvence altına almak; asker-sivil ilişkilerini evrensel hukuk normlarına göre düzenlemek; nitelikli ve sürdürülebilir eğitim politikaları geliştirmek; adalet temelli hukuk sistemi oluşturmak; devlette ve kurumlarda sürekliliği sağlamak; bürokraside nitelik, ehliyet ve performansa öncelik vermek; ekonomide bağımsız denetim ve şeffaflılığı öncelemek; çarpık zihniyet ve din anlayışlarıyla mücadele etmek; sivil toplum örgütlerinde açıklık, şeffaflık, sorumluluk, iyi niyet ve hesap verebilirlik gibi ilkeleri önemsemek ve medyada şeffaflık, dürüstlük ve hesap verebilirlik ilkelerini sağlamak sayılabilir. Sonuç olarak darbenin iyisi veya kötüsü yoktur. Her darbe kötüdür, meşru değildir ve "Milli İrade" önünde engeldir. Bir tür akıl tutulması da olan darbe karşısında hangi durumda ve koşulda olunursa olunsun "15 Temmuz"da olduğu gibi milli bir refleks ve onurlu bir duruşla tepki verilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Demokrasi, Darbe, 27 Mayıs Darbesi, 12 Eylül Darbesi, 28 Şubat Postmodern Darbesi, 27 Nisan E-Muhtırası, 15 Temmuz Darbe Teşebbüsü, Şiddet ve Totalitarizm.

THE BIG FAULT LINE OF TURKISH DEMOCRACY: COUPS

ABSTRACT

In this declaration, we will discuss the issue of coup, one of the biggest obstacles in front of Turkish democracy and the process of democratizationEven though Turkish democracy has a long history, it is still not institutionalized. One of the biggest obstacles to its institutionalizion is undoubtedly the practice of coup. The recent history of Turkey is almost a history of coups. During the 93 years in Turkey, there have been many coup forms from the coup to postmodern coup, from memorandum to the e-memorandum, from the unarmed coup attempt to the armed coup attemp. A coup, memorandum or coup attempt has taken place in approximately each 8-10 years. The first coup in Turkey is "27th May 1960 coup" and the last coup is "15th July coup attempt". In Turkey, as in the whole world, the cause of the formation of the coup culture is due to the inability to systematize the social, cultural and political organization of the state, the inability to develop rational, qualified and sustainable policies, especially bureaucracy, law, economy and education, and structural transformation of the international field. Whatever the reason for it is, and however it is regarded, coup is a totalitarian tendency with violence. Because the coup is a major obstacle to individual development and prestige, social peace, rights and freedoms, democracy, social, cultural and economic development. As the coups are not fate, they can be avoided by some precautionary measures. The following can be counted among these measures to be taken; to establish belonging to society and state; expanding and ensuring by law the freedoms of the individual field; to organize military-civil relations according to universal legal norms; to develop quality and sustainable education policies; to establish a justice-based legal system; to ensure continuity in the state and institutions; to prioritize qualifications, competency and performance in the bureaucracy; to prioritize independent auditing and transparency in the economy; to combat distorted mentality and understanding of religion; to attach importance to principles such as openness, transparency, responsibility, goodwill and accountability in non-governmental organizations and to provide principles of transparency, honesty and accountability in the media. As a result, there is no good or bad coup. All coups are evil, none of them are legitimate and they are an obstacle before the "National Will". Coup, which is a kind of abdication of reason, must be reacted with a national reflex and honorable stance as in "July 15th" whatever condition and circumstance there is.

Keywords: Turkey, Democracy, Coup, 27th May Coup, 12th September Coup, 28th February Postmodern Coup, 27th April E-Memorandum, 15th July Coup Attempt, Violence and Totalitarism.

Türk demokrasisinin Tanzimat'tan itibaren 178 yıl gibi uzun bir geçmişi olmasına rağmen hâlâ kurumsallaşamamıştır. Hiç şüphesiz Türk demokrasinin kurumsallaşamamasının önündeki en büyük engellerden biri bitmez tükenmez darbelerdir. Gerek Tanzimat sonrası dönemde gerekse Cumhuriyet döneminde ülkemiz adeta darbeler mezarlığına dönüşmüştür. Bu dönem bir çok siyaset bilimcisi, tarihçi, yazar tarafından "Darbeler Cumhuriyeti" diye adlandırılmaktadır. Bu adlandırma için hiç şaşırılmamalıdır. Çünkü cumhuriyet döneminde yaklaşık on yılda bir darbe, muhtıra veya darbe teşebbüsü yaşanmıştır. Darbe adeta Türk toplumunun genlerine işlemiştir, kaderi olmuştur. Her nesil yeni bir darbe hikayesiyle büyümektedir. Nesilleri askeri müdahaleler ve darbeler yetiştirmektedir. Darbe genelde sosyal, siyasal ve ekonomik sorunları çözmek, yani toplumun her alandaki refah seviyesini yükseltmek ve kalkınmayı gerçekleştirmek için yapılmasına rağmen mevcut hiçbir sorunu çözememektedir. Aksine sorunları çoğaltarak toplumun geçmişle olan sosyal, kültürel ve siyasal bağlarını koparmaktadır, toplumda ve devlette büyük epistemik kırılmalar meydana getirmektedir. Bunun nedeni darbenin "çözerek değil keserek halletme geleneği"ne sahip olmasıdır.[1] Darbe mevcut çare ola-

1 Ö. Yeniçeri, *Genç Osman'dan Menderes'e Darbe ve Demokrasi*, Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti, 2005, s.13.

madığı gibi onları daha da derinleştirerek bireyi, toplumu ve devleti birbirlerine yabancılaştırmıştır. Yalnızca devlet adamlarının ve politikacıların değil, milletin zihninde de derin sendromlar bırakmıştır.

Darbe geleneği darbeciler tarafından bile iyi görülmemesine rağmen son yıllar hariç üzerinde ciddi araştırmalar, incelemeler ve sorgulamalar yapılmamıştır. Hatta darbe üzerine uzun yıllar bırakın araştırma ve inceleme yapmayı onu konuşmaktan bile sakınılmıştır. Darbe üzerine yapılan araştırma ve incelemelerin çoğu ise tek yanlı değerlendirmelerle doludur. Bu değerlendirmelerde ise genellikle "Ne yapalım, yapılacak başka bir şey yoktu.", "Kaçınılmaz sondu.", "Bu darbe iyi ki oldu!" ya da "Ordunun başında ben de olsaydım aynısını yapardım, çünkü siyasetçiler ülkeyi çok kötü yönetiyorlardı." şeklinde yargılar ileri sürülmektedir, methiyeler bile düzülmektedir. Şüphesiz darbe hangi gerekçeyle yapılırsa yapılsın onun hiçbir meşru sebebi, rasyonel dayanağı ve açıklaması yoktur. Ayrıca darbenin ne iyisi veya kötüsü ne de senin veya benim darbem vardır. Her darbe kötüdür. Çünkü darbe veya darbe teşebbüsü mevcut meşru yönetimin, eşitliğin, özgürlüğün ve hukukun yok sayılmasından dolayı aklın, milli iradenin, kalkınmanın, bilimsel, teknolojik, kültürel ve sosyal gelişmenin, en önemlisi de demokrasinin önündeki en büyük engellerden biridir. Bu yüzden darbe nasıl gerçekleşirse gerçekleşsin saf aklın istediği ve organize ettiği bir siyasal eylem olmadığından meşru değildir. Zaten fiziki kuvvetten eşitlik, özgürlük, hak ve meşrutiyet doğmaz, ancak yasalarla belirlenmiş bir düzenden hak doğar.[2] Bu durumda darbeye neden aramak ya da onu doğrudan veya dolaylı destekleyici açıklamalarda bulunmak darbeyi meşrulaştırmaktan veya haklılaştırmaktan başka bir şey değildir. Buna rağmen eskiden olduğu gibi günümüzde de hem politikada hem de yazılı ve görsel basında darbeyi destekleyici açıklamalara şahit olmaktayız. Bu beyanatlarla farkında olunmadan bir yandan darbe meşrulaştırılken, öte yandan da bir darbe kültürü, yani darbe kötü bir şey olsa bile gerekirse politik bir güç olarak kullanılabileceği algısı oluşturulmaktadır. Oysa darbenin kötüsü veya iyisi yoktur. Hatta darbe kötünün iyisi bile değildir. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın darbe kötüdür ve insan ve toplum doğası açısından istenilmeyen bir şeydir. Asla politik bir güç olarak kullanılmamalıdır. Tüm bu negatif yapısına ve durumuna rağmen darbe üzerine ortak bir fikir, görüş ve söylem geliştirilememiştir. Her kafadan ayrı bir ses çıkmaktadır. Bunun sonucu olarak oluşmuş olan yanlış darbe algısı, zihni, toplumu adeta Doğu ve Batı, gece ve gündüz, siyah ve beyaz, pozitif ve negatif, hayat ve ölüm gibi ayrıştırıp kutuplaştırmıştır. Hatta toplumda, kültürde ve nesiller arasında bir bellek kopukluğu meydana getirmiştir. Kimilerine göre darbe alkışlanması, övülmesi ve taraftar olunması gereken en büyük sosyal olgulardan biridir. Kimilerine göre ise darbe yerilmesi, karşı çıkılması, hatta lanetlenmesi gereken

2 M. Akdemir, "Temel Hak ve Özgürlükler Açısından İnsan Doğası", *Kaygı*, Sayı: 4, Yıl: 2005, s. 78.

en büyük sosyal olgudur.[3]

"Milli İrade"nin önündeki en büyük engellerden biri olan darbe, resmi olan ya da olmayan kişi ya da kişilerce veya her iki kesimce ani olarak anayasal olmayan yollarla hükümeti devirmesi ve iktidara el koymasıdır. Başka bir deyişle darbe, bir toplum mühendisliği olup vatandaşı, toplumu zorla ikna etme çabasıdır. Tarih boyunca darbe her zaman iktidara çıkmada en kestirme ve kolay yol olarak görülmüştür.[4] Hangi gerekçeyle kimin veya neyin adına yapılırsa yapılsın ve hangi şekilde gerçekleşirse gerçekleşsin darbe şiddeti içeren totaliter bir eğilimdir. Darbe, bireyin gelişimi ve saygınlığı, toplumsal barış, hak ve özgürlükler, hukuk, demokrasi, sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınma önünde büyük bir engeldir. Bu olumsuzluklarına rağmen tarihte darbenin cenderesinden geçmeyen hemen hemen hiçbir toplum yoktur. İnsanlık tarihinin en eski siyasi problemlerinden biri olan darbe kültürü yalnızca Türk demokrasisinin değil, tüm demokrasilerin, ülkelerin ve insanlığın ortak sosyal gerçeklerinden biri olmuştur. Darbe geçmişte olduğu gibi günümüzde de her kıtada, her coğrafyada, her ülkede kesintisiz devam etmektedir. Her çağda ve dönemde toplumların ve ülkelerin en temel siyasi problemlerinden biri olma özelliğini korumaktadır. İnsanlık tarihinde görülen ilk darbe Adem'in çocuklarından Kabil'in Habil'e yapmış olduğu darbedir. Bu olay kadına ve kurbana dayalı masumane bir kardeş kavgası gibi görünmektedir. Oysa bu kavga iktidar olmanın, siyasal gücü elinde tutmanın ve sürdürebilmenin kavgasıdır. Bu olay aynı zamanda haset ve kıskançlık duygularıyla insanlığın işlediği ilk siyasi cinayettir.[5] Zaten tarihte siyasi cinayetler çoğunlukla ya darbelere zemin hazırlamak ya da darbelerden sonra oluşan yeni düzeni olağanlaştırmak ve meşrulaştırılmak için işlenilmiştir.

"Darbe neden yapılır?" sorusuna farklı yanıtlar verilmesine rağmen darbe kültürü her şeyden önce insanın yanlış toplumsallaşmasının bir sonucudur. İnsan doğuştan itibaren kendisini toplumsal yaşam içinde bulmuştur. Aristoteles'in de dediği gibi insan toplumsal ve politik bir canlı (politikon-zoon)"dır.[6] İnsanın kendi başına sağlık, eğitim, güvenlik, barınak, giyim ve yiyecek gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi mümkün değildir. Bu doğal zorunluluk sonucu insanlar bir arada yaşama ihtiyacı duymuşlardır. Bu da toplumsal yaşamı ortaya çıkarmıştır. Toplumun örgütlenmiş hali olarak da kurumlar ve onların en büyüğü olan devlet ortaya çıkmıştır. Devletin temel görevi vatandaşlarının temel hak ve özgürlüklerini korumaktır. Devlet, eğitim,

3 Ö. Yeniçeri, *Genç Osman'dan Menderes'e Darbe ve Demokrasi*, s. 14.

4 Ö. Yeniçeri, *Age*., s. 24.

5 M. Öztürk, "Kur'an, Kitab-ı Mukaddes ve Sümer Mitolojisinde Hâbil-Kâbil **Kıssası",** *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt 4, Sayı 1, Ocak-Haziran 2004, 2004, s. 150–151 ve O. Arca, "Kabil ile Habil -Katil ve Kurban Atalarımız-" http://psikomitoloji.com/attachments/article/79/kabil.ile.habil.pdf. Erişim Tarihi: 21.07.2017

6 Aristoteles, *Politika* (Çeviren: Mete Tunçay), İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000, s. 9.

sağlık, ekonomi, hukuk, güvenlik gibi kurumları aracığıyla vatandaşların haklarını ve özgürlüklerini kollayıp gözeterek güvence altına almalı ve temel ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Çoğu zaman devletin bu temel görevi darbeler yoluyla ya engellenmiştir, ya da sekteye uğratılmıştır. Devlet de kendini birey gibi bir çıkmazın içerisinde bulmuştur.

Devlette halk yönetilenler ve yönetim olmak üzere iki tabakaya ayrılmıştır. Tüm bireylerin yönetim ve yönlendirmede eşit düzeyde hak sahibi olduğu en eski yönetim biçimi demokrasidir. Milli iradenin çıkarlarının gözetlendiği ve öncelendiği demokrasi geleneği ilk kez Antik Yunan'da ortaya çıkmıştır. Demokraside yalnızca milletin çıkarı öncelik olmasına rağmen çıkarlarını iktidarla taçlandırmak isteyen kişi, zümre ya da gruplar "Milli İrade"ye sürekli baskı yapmaktadırlar. Böylelikle demokrasi bir çıkarlar çatışmasına dönüşmektedir. Bu açıdan demokrasiyi tartışan ve tanımlayan bazı siyaset bilimcilerine göre demokrasi, her şeyden önce çıkarların sürekli çatışma içerisinde olduğu bir yönetim biçimidir. Oysa demokrasinin temelinde çatışma değil, milli egemenlik, seçim, katılım, özgürlük, eşitlik, çoğulculuk, sorumluluk, uzlaşmacılık, hoşgörü, sivil toplum ve hukukun üstünlüğü vardır.[7] Demokratik bir sistemde darbeye yer yoktur. Demokratik bir sistemde demokrasi ile darbe kavramları esasen yan yana gelmemesi gereken iki sözcüktür. Çünkü demokraside herhangi bir kişinin, grubun ya da zümrenin değil her zaman milli iradenin çıkarları önceliklidir. Böyle bir sistemde de darbeye yer yoktur. Oysa demokrasinin tarihinde durum böyle değildir. Tarih boyunca seçim yoluyla çıkarlarını iktidara taşıyamayacağını ve koruyamayacağını düşünen kişi, zümre ya da gruplar darbe yoluyla kendilerini iktidara taşımanın yollarını aramışlardır. Bu kitleler darbeyi her zaman hem iktidara gelmede hem de çıkarlarını korumada kolay bir araç olarak görmüşlerdir.

Sosyo-politik olarak darbe ihtilali çağrıştırsa da darbe ile ihtilal aynı şey değildir. İhtilaller toplumun yapısını, bütününü veya bir kısmını kısa sürede değiştirmeyi ifade eder. Yeri ve durumuna göre ihtilallerde "hem kadro değişir hem de rejim, anayasa ve temel kanunlar, baştan başa değiştirilir. Toplumun yapısı başka bir toplumun yapısına dönüşür.".[8] İhtilaller başlar fakat bitmez, uzun bir süre devam edebilir. Buna karşılık darbelerde bir yapı değişikliği olmaz. "Hatta bazen iktidar da değişmez. Parlamento devam eder." Bu yönüyle darbe, gidişattan memnun olmayan müdahaleci güçlerin, gidişatta gerekli gördüklerini ifade ettikleri bazı davranış değişikliklerini dikte etmelerinden ibarettir. Darbe müdahaleci bir güçtür. Bu müdahaleci güç ordu ola-

7 H. Tunç, "Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi", *Gazi **Üniversitesi** Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: XII, Yıl: 2008, Sayı: 1–2, s. 1115–1116 ve Ş. Ural, "Demokrasi Kavramı, Toplumsal Değerler ve Birey", *A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XL, Yıl: 1999, s. 458–459.

8 H. Yılmaz, *Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014, s. 13 ve Ö. Demir – M. Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1993, s. 91–92.

bileceği gibi yargı, üniversite, iktisadi teşebbüsler gibi kurumlar aracılığıyla da olabilir. Bütün ihtilaller gibi darbelerin de çekirdek kadroları vardır. Her darbe belli tarihî, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik koşulların bir sonucu olarak gerçekleşmektedir. Genellikle darbe sosyal, siyasal ve ekonomik kaos dönemlerinde gerçekleşir. Devlette sosyal, siyasal ve ekonomik gücü elinde bulunduran ve kaybedilmesini istemeyen belli bir kesim tarafından darbe koşullarının olgunlaşması için gereken hazırlıklar bile yapılır. Önce toplum sosyal, siyasal ve ekonomik bir kaos içine sokularak gelecekle ilgili bir belirsizlik ve korku oluşturulur. Sonra sosyal, siyasal ve ekonomik temelli büyük krizler çıkarılır. Hatta darbe zeminini olgunlaştırmak için gerekirse anarşi ve terör bile bir şiddet ve korku unsuru olarak kullanılır. Böylelikle toplum, halk ve kitleler büyük bir umutsuzluğa sürüklenir. Bunun sonucu olarak da bir kurtuluş ve çare olarak darbe yapılır. Fakat her zaman durum böyle değildir. Bazen sosyal, siyasal ve ekonomik kaos, çatışma veya belirsizlikler olmadan da darbe, muhtıra veya darbe teşebbüsü olabilmektedir. Örneğin 28 Şubat Postmodern Darbesi, 27 Nisan E-Muhtırası ve 15 Temmuz Darbe Teşebbüsü böyledir.

Geçmişten günümüze her çağda ve dönemde darbe yaşanmasına rağmen 20. yüzyılda hızla artarak çoğalmıştır. Artık her ülkede darbeler ve muhtıralar sıradan siyasi bir eylem olarak görülmektedir. Yakın tarihte Latin Amerika'da Arjantin, Paraguay, Kolombiya ve Şili'de, Asya'da Pakistan, Afganistan, Tayland, Vietnam ve Birmanya dahil birçok ülkede; Afrika'da Mısır, Libya, Tunus, Cezayir, Çad, Nijerya başta olmak üzere hemen hemen tüm ülkelerde, Avrupa'da ise Yunanistan, Ukrayna ve Türkiye gibi gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede darbe, muhtıra ve darbe teşebbüsü yaşanmıştır. Canlı bir fay hattı gibi hâlâ dünyanın her yerinde darbeler yaşanmaya devam etmektedir. Bu duruma rağmen darbeler özelde Türkiye'nin genelde ise tüm ülkelerin kaderi değildir. Hiçbir darbe hangi gerekçeyle yaşanılırsa yaşanılsın hem kader hem de hiçbir meşrutiyeti yoktur. Sosyal yapı, ekonomik koşullar, siyasal yapıdaki bozukluklar, yani yoksulluk, yoksunluk veya iyi yönetememe darbe için gerekçe değildir. Tüm bu sorunlar yine demokrasinin içinde çözümlenebilecek problemlerdir. O zaman darbe insanın irrasyonel taleplerinin bir sonucudur. Başka bir deyişle darbe, ister bilerek isterse bilmeyerek olsun insanların kendi tercihlerinin, arzularının, çıkarlarının, en önemlisi de akıl tutulmalarının bir sonu olarak gerçekleşmektedir.[9] Darbeye gerekçe olarak yukarıda da değinildiği gibi genelde ülkeyi iyi yönetememe, yoksulluk, yoksunluk ve siyasi kaos ve çatışmalar gibi faktörler, özelde ise laiklik, iltica, anarşi ve terör gibi faktörler ileri sürülmektedir. Ancak darbede yalnızca yurt içindeki problemler değil, uluslararası aktörlerin, uluslararası kurum, kuruluş ve örgütlerin de küçümsenmeyecek bir etkisi vardır. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti dönemindeki tüm darbeler Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinden sonradır. Bu durum tesadüf olarak açıklanmamalıdır. Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin

9 Ö. Yeniçeri, *Age*., s. 64.

bir sonucu olarak askeri elitlerin niteliği, deneyimi ve uluslararası işbirliği artmıştır.[10] O zaman darbe öncelikle toplumun ve devletin siyasal örgütlenmesini sistemleştirip kurumsallaştıramamasından, devletin başta bürokrasi olmak üzere hukuk, ekonomi ve eğitimde rasyonel, nitelikli ve sürdürülebilir politikalar geliştirilememesinden ve de uluslararası alanın yapısal dönüşümünden kaynaklanmaktadır.

Tarihin her döneminde ve her toplumda görülen darbe kültüründen Türkiye de payını fazlasıyla almıştır. Türkiye'nin özellikle yakın tarihi aynı zamanda bir darbeler tarihidir. Günümüzde Türkiye'den daha çok farklı darbe şekillerinin yaşandığı bir başka ülke yoktur. Türkiye'de 95 yılda klasik darbeden postmodern darbeye, muhtıradan e-muhtıraya, silahsız darbe teşebbüsünden silahlı darbe teşebbüsüne kadar birçok darbe şekli yaşanmıştır. Yaklaşık on yılda bir darbe, muhtıra veya darbe teşebbüsü olmuştur. Ülkemizde en sonu 2016 yılında gerçekleşen darbe teşebbüsüyle birlikte toplam yedi tane darbe, muhtıra veya darbe teşebbüsü yaşanmıştır.[11] Bunlardan "27 Mayıs 1960 Darbesi", "12 Eylül 1980 Darbesi", "28 Şubat 1997 Postmodern Darbesi", "27 Nisan 2007 E-Muhtırası" ile "15 Temmuz 2016 Darbe Teşebbüsü" ayrı bir yere ve öneme sahiptir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk darbesi olan 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin sosyal, siyasi ve ekonomik bir çok nedeni olmasına rağmen gerçek nedeni Türkiye'de orta sınıfın oluşturulamamasıdır. Ülkemizde orta sınıfın gelişememesi Osmanlı Devletinden itibaren bir sorundur. Cumhuriyet döneminin başında da orta sınıf eskiden olduğu gibi memur ve askerlerden oluşmaktaydı. Her dönemde orta sınıf ile kırsal nüfustan oluşan ve ondan daha büyük bir kitle olan köylü kesimi arasındaki ilişkiler ve bağlar iyi değildi. Köylü kesiminin ya da bazılarının ifadesiyle taşranın 1950'de Demokrat Parti'yi iktidara taşımasıyla çatışmalar daha da hızlandı. Milli iradenin galip gelmesiyle zamanının orta sınıfı ile hem Demokrat Parti iktidarı hem de köylü kitlesi arasındaki bağlar iyice gerildi ve koptu.[12] Bugün bile sık sık gündeme gelen ve tartışılan "bidon kafa", "karnını kaşıyan adam", "dağdaki çoban" gibi nitelemeler bu çatışmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Zamanının aydını bile Anadolu halkını ne anlayıp çözümleyebildi, ne de bu durum karşısında hem iktidar hem de halk arasında doğrudan bir bağ kurabildi. Bu durum başta Yakup Kadri olmak üzere bazı aydın ve yazarlar tarafından eleştirilmiştir. Yakup Kadri bir yazısında döneminin aydınlarını "Anadolu halkının bir ruhu vardı, nüfuz edemedin. Bir kafası vardı, aydınlatamadın. Bir vücudu vardı, besleyemedin.

10 N. Yılmaz, "Bir Postmodern Darbe Potresi: 28 Şubat". Babacan, Abdurrahman (Editör), *Bin Yılın Sonu: 28 Şubat*, 3. Kitap, İstanbul: Pınar Yayınları, 2012, s. 214.
11 S. Kocabaş, *Darbelerin Zararları ve Darbeler Tarihimiz 1876–2016*, Kayseri: Süleyman Kocabaş Kütüphanesi, 2016, s. 478.
12 H. Yılmaz, *Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler*, s. 354–357.

Üstünde yaşadığı toprağı vardı işletemedin." diyerek eleştirmiştir.[13] Köylü kesimi karşısında sayıca az olan memur ve asker ağırlıklı bürokrasiden oluşan kesim, her zaman fiili olarak iktidarda olmasalar bile sivil ve askeri bürokrasisi aracığıyla iktidarı ellerinde tutmak istemişlerdir. İktidarlarının zayıfladığını ya da kaybedeceklerini hissettikleri zaman hükümete dolaylı ya da doğrudan müdahale etmeyi meşru ve doğal bir hak olarak görmüşlerdir. Bunu da meşrulaştırmak için laiklik ve iltica eksenli çeşitli gerekçeler oluşturulur ve bunun sonucu olarak 27 Mayıs 1960 Darbesi yapılır. Darbe biri başbakan ikisi de bakan olmak üzere üç devlet adamının idamıyla son bulur. Böylelikle Osmanlı Devleti'nde de görülen ve gerçekte devletin bekası ve menfaati için değil iktidara/devlete sahip olmak güdüsüyle yapılan devlet adamlarını öldürme/asma geleneği devam eder ve yine kardeş kanı akar.

12 Eylül 1980 Darbesi ise yıllarca çözülemeyen sosyal, siyasal ve ekonomik sorunların bir sonucu olarak yaşanmıştır. Temelinde yine orta sınıf olgusu vardır. Ancak bu sefer orta sınıfın tanımı ve aktörleri değişmiştir. Önceki orta sınıfın üyelerinin çoğu üst sınıfı oluştururken yeni orta sınıfı Anadolu kökenli bireyler oluşturmaktaydı. 1950'li yıllardan itibaren oluşan yeni orta sınıfının hem bürokraside ve yönetimde olma hem de ekonomiden her zamankinden daha çok pay almak istekleri gibi bazı talepleri vardı. Bunun üzerine çoğulcu demokrasi içerisinde iktidara gelemeyeceklerini ya da mevcut çıkarlarını koruyamayacaklarını düşünen üst bürokrasi ile İstanbul sermayeli kesim darbeye zemin hazırlamak için bu sefer ilticanın yanında anarşi ve terörü de merkeze alan bir politika izler. Artık, 12 Eylül 1980 tarihine gelindiğinde darbeye zemin hazırlayacak her şey vardı. Örneğin 1978 yılında 5800 olay yaşanmıştı. Bu olaylarda 117 ölü, 6835 yaralı olmuştu.[14] Bu olayların bir senaryonun parçası olduğu belliydi. Çünkü farklı görüşlere sahip olan bu olayların çoğunda aynı silahlar kullanılmaktaydı. 1979'un ortalarına doğru ise olay sayısı daha da artmıştı. Günde ortalama 20 kişi ölüyordu. Kahvehaneler taranıyor, yaylım ateşleriyle birden çok insan hedef alınıyordu. Halk sokağa çıkmaktan korkar hale gelmişti. Darbe konusu artık gazete, dergi ve mecmualarda açıkça işleniyordu, açıktan açığa darbe çağrıları yapılıyordu. Hatta Mart ayı içinde "Amerikan Kongresi'ne sunulan bir raporda Türkiye'de bir askerî darbe tehlikesinin çok yakın olduğu" ileri sürülüyordu.[15] Artık darbe için geriye doğru sayım başlamıştı. 12 Eylül günü ordu, on yıl aradan sonra tekrar yönetime el koydu. Aslında ordu Temmuz 1979'da yönetime el koymaya hazırlanmıştı, ancak bu kararını koşulların tam olgunlaşmadığını gerekçe göstererek ertelemişti. Bu durumu Cüneyt Arcayürek, *Müdahalenin Ayak Sesleri 1978–1986* adlı yapıtında Faruk Sükan'la yaptığı bir röportajında şöyle anlatır: Cüneyt Arcayürek, Faruk Sükan'a "... "Ordu, ne zaman

13 Ö. Yeniçeri, *Genç Osman'dan Menderes'e Darbe ve Demokrasi*, s. 235.
14 H. Yılmaz, *Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler*, s. 379.
15 H. Yılmaz, *Age.*, 380.

yönetime el koymaya karar verdi" diye sorduğunda Sükan duraklamaksızın, "Ağustos 1979'a kadar askerlerin yönetime el koymaya niyetleri yoktu. Parlamento ve hükümetin yönetime egemen olmasını arzu ediyorlardı." cevabını veriyordu".[16] Böylelikle Türk demokrasisi 1960, 1971 ve 1980 müdahaleleri ile bir yandan kurumsallaşması gecikiyordu, öte yandan da demokrasi gittikçe otoriteleşiyordu. Türkiye'ye özgü otonom, totaliter bir liberal demokrasi gelişiyordu.

Türkiye'de 20. yüzyılın sonuna gelindiğinde yine sayıları az da olsa üst dereceli memur, asker ve İstanbul sermayesinden oluşan kesim iktidarın ve devletin sahibi olarak yalnızca kendilerini görüyorlardı. Ancak hem uzun süre iktidarda olamadıklarından hem de yeni orta sınıfın yukarı bloka doğru baskı yapmasından dolayı kazanımlarını kaybetme riski vardı. Bu kesim yine çoğulcu demokrasi içerisinde iktidara gelemeyeceklerini ve mevcut kazanımlarını ve çıkarlarını koruyamayacaklarını düşünüyorlardı. Bunun üzerine zamanının medyasını da yanlarına alan bu kesim, uluslararası aktörlerin de devreye girmesiyle yine iltica, mezhep ve terör eksenli sosyal çatışmalar, gerginlikler ve kaos yaratılmaya başlanıldı. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak 28 Şubat 1997 Postmodern Darbesi yapıldı. Bu darbeden sonra kamu oyunda hâlâ tartışılmakta olan sekiz yıllık temel eğitim, başörtüsü yasağı, kurban derisini kimin toplayacağı, din eğitimini kimin ve nasıl yapılacağı gibi yasaklar ve uygulamalar devreye sokuldu. Oysa 28 Şubat Darbesi'nin asıl amacı laiklik, iltica, kültürel, sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlar değil, Anadolu eksenli oluşan yeni orta sınıfın, yani Anadolu halkının ve sermayesinin gelişimini engellemekti. Zaten bu doğrultuda ilk eleştiriler hükümet kurul kurulmaz yapıldı. Başbakan Erbakan'ın ilk ziyaretini İran'a yapması, Kaddafi Krizi, İslam Ortak Pazarı teorisini ortaya atması ilk günden itibaren İstanbul sermayesini de yanına alan askeri ve sivil vesayeti arttırdı.[17] Bunun için zamanının Erbakan Hükümetini istifaya zorladılar. İstifaya giden yolda 30 Ocak 1997'de Refah Partili Sincan Belediyesi'nin Kudüs Gecesi etkinliği önemli bir rol oynadı. Bu etkinlik medyada abartılı bir şekilde "İrtica Hortluyor" şeklinde yer aldı. Bu olaydan beş gün sonra, yani 4 Şubat 1997'de Ankara Etimesgut Zırhlı Birlikler Okulu ve Eğitim Tümen Komutanlığı'na bağlı tanklar Sincan ilçe sokaklarında yürütüldü. Org. Gen. Çevik Bir bu olayı ve sonrasında gelişen darbe sürecini "Demokrasiye balans ayarı yaptık." diye özetler.[18] Asker bu süreçte daha önce yaptığının aksine farklı bir metot kullanarak darbeyi gerçekleştirdi. 28 Şubat Darbesi ile birçok kişi, firma, sermaye devlet tarafından fişlendi, "yeşil sermaye" kavramı ortaya atılarak sermayede ayrıştırma başladı. Hükümeti kurma görevi yine mevcut hükümette olmasına rağmen siyasi

16 H. Yılmaz, *Age.*, 381.
17 M. A. Birand – R. Yıldız, *Son Darbe 28 Şubat*, İstanbul: Doğan Kitap Yayıncılık, 2012, s. 161–164; 199.
18 M. A. Birand – R. Yıldız, *Age.*, s. 161–164; 199.

teamüller bile çiğnenerek özellikle İstanbul sermayesinin, medyanın ve askerin isteği doğrultusunda Milletvekili aritmetiğinden de oynanılanarak Mesut Yılmaz başbakanlığında ANASOL-D hükümeti hemen kurulur. Bu süreçte ilk kez bayilikten kurtulup üretime geçen Anadolu sermayesinin yatırımları durdurulur. Anadolu firmalarının "ürünlerinin satılmaması için yeşil sermaye adı altında firma listeleri çıkartılıp piyasalara dağıtıldı. ... [Hatta] 28 Şubat'ın ardından kimlerin nerelere atanacağı, kimlere banka kurma izni ve teşvik verileceği patronlarının isteği doğrultusunda bazı gazetecilerle kararlaştırıldı.".[19] 28 Şubat 1997 Postmodern Darbesi yalnızca siyasi ve ekonomik kesim tarafından değil, özellikle medyanın önemli bir kesimi tarafından da büyük bir destek gördü. Örneğin Hürriyet, "Gerekirse silah kullanırız"; Milliyet, "İrtica PKK'dan Daha Tehlikeli"; Hürriyet, "Topyekûn Savaş"; Sabah, "Ordu Rahatsız" şeklinde manşetler atarak 28 Şubat Postmodern Darbesi'ni açıkça desteklediler.[20] Medyanın irrasyonel bu desteği özellikle ekonomide etkisini sert bir şekilde göstererek KİT'lerin pahalı borçlanmasını önleyen finansman havuzunu yıktı. "Bütçe açığının milli gelire oranı 1997'de yüzde 7.6 düzeyindeyken 1999'da 11.1, 2000'de 10.9, 2001'de 16.9 oldu. Faiz ödemelerinin milli gelire oranı 1997'de 7.6 düzeyindeyken 1998'de yüzde 11.5, 1999'da yüzde 13.7, 2000'de 16.3, 2001'de 23.3 düzeyine ulaştı. Milli gelirin nereyse dörtte biri Hazine borçlanma faizi olarak ödendi.".[21] Piyasadaki parayı devlet toplayınca faizler hızla arttı, özel sektör yatırım yapamaz hale geldi. Böylelikle Anadolu sermayesi karşısında İstanbul sermayesi ekonomideki otoritesini kaybedince askerler aracılığıyla Anadolu sermayesinin önünü kesilmiş oldu. Bu müdahale diğer darbelerde olduğu gibi Türkiye'yi daha da demokratikleştireceğinin ve zenginleştireceğinin aksine daha da totaliterleştirilip yoksullaştırdı. Sonunda da Türkiye'yi 2001 krizine götürdü. Bazıları ya bir gecede zengin oldu ya da servetlerine servet eklediler. Bazıları dalgalı kura geçişi önceden haber alarak Merkez Bankası'nın sabit kur üzerinden 6 milyar dolar aldılar. Ortaya çıkan bu tablo vatandaşı yüksek vergiler ödemeye mahkum etti. Sonuçta demokrasi Menderes'ten beri devam eden vesayetten yine kurtulamadı.[22]

Türkiye, 2007 yılında dokuz yıl aradan sonra yeni bir darbe şekliyle karşılaşır. 28 Şubat Postmodern Darbesi'ne rağmen üst dereceli memur ve asker bürokrasisi ile İstanbul sermayesine dayalı kesim açısından işler yine istenilen ve arzulanan şekilde gitmiyordu. Bu kesim açısından Türkiye'de yine bazı farklılıklar olsa da aynı damar ve gelenekten gelen istenilmeyen bir

19 S. Yaşar, "Şubat Darbesi Niye Yapıldı?", *Sabah*, 28 Şubat 2014, http://www.sabah.com.tr/yazarlar/yasar/2014/02/28/28-subat-darbesi-niye-yapildi-1393550738. Erişim Tarihi: 21.07.2017
20 Ö. Yeniçeri, *Genç Osman'dan Menderes'e Darbe ve Demokrasi*, s. 362.
21 S. Yaşar, *Agm.*, www.sabah.com.tr
22 M. A. Birand – R. Yıldız, *Son Darbe 28 Şubat*, s. 161–162.

iktidar vardı. Menderes, Demirel, Özal ve Erbakan iktidarlarından sonra bu sefer Erdoğan iktidara gelmişti. Erdoğan'ı da diğerleri gibi aynı kesim iktidara taşımıştı. Yalnız bu kesim şimdi Anadolu kırsalında değil ağırlıklı olarak şehirlerin varoşlarında, hatta merkezlerinde yaşamaktaydı. Üstelik hem okumuştu, hem kültürlüydü, hem aydındı, hem de sermaye birikime sahipti. Bu sırada sayıca az olmalarına rağmen ülkenin bürokratik yönetimini elinde bulunduran üst kesim en önemli kaleleri olan Çankaya'yı da kaybetmek üzerineydi. Kendileri açısından darbe yine kaçınılmaz bir sondu. Onlara göre Anadolu insanı yine akıllanmamıştı. Halkı yeniden hizaya çekmek, ona bir çeki düzen vermek gerekiyordu. Toplumu yeni bir dizayna, zamanın koşullarına göre yeni bir toplum mühendisliğine gereksinim vardı. Fakat hem bürokraside ve ekonomide elde etmiş oldukları kazanımları kaybetmemek hem de Batı'yı ve Dünya'yı karşılarına almamak için klasik bir darbeyi de göze alamıyorlardı. Bunun üzerine darbenin şekli gününün koşullarına göre yeniden değişti. Elektronik iletişim devreye sokuldu ve 27 Nisan 1997'de zamanının sosyal ve siyasal olaylarını da özetleyen bir bildiri hazırlandı. 27 Nisan E-Muhtırası ile özellikle Cumhurbaşkanlığı seçimi ve her zaman hazır kıta bekletilen iltica gerekçe gösterilerek hükümete dolaylı olarak müdahale edildi. Genelkurmay Başkanlığı'nın Web sayfasında yayınlanan bu bildiri ile müdahalenin, sebep, amaç ve hedefleri de açıkça ilan edildi. Muhtırada öncelikle laiklik hassasiyetinden bahseden TSK, Şanlıurfa, Mardin, Gaziantep ve Diyarbakır gibi bazı şehirlerde Kutlu Doğum kutlamalarında ortaya çıkan başörtülü kızların görüntülerinden ve ilahi okumalarından, Ankara'nın Altındağ ilçesinde "Kutlu Doğum Şöleni" için ilçede bulunan tüm okul müdürlerine katılım emrinin verilmesinden ve bunlar gibi başka olaylardan dolayı rahatsızlıklarını dile getirdi. Bu kutlamaların 23 Nisan ile aynı döneme denk gelmesini "(devletin) temel değerlerini aşındırmak için bitmez tükenmez bir çaba içinde olan bir kısım çevrelerin" hususi gayretlerine bağlayarak "dini duyguların istismar edildiği"ne vurgu yapıldı. Ancak bu duruma dayanak olarak gösterilen haberlerin daha sonra tekzip edilmesi asıl maksadın iltica değil Cumhurbaşkanlığı seçimleri olduğu görülmektedir. Zaten bildirinin devamında konu Cumhurbaşkanlığı seçimlerine getirilerek "sözde değil özde rejime bağlılık" ilkesi ön plana çıkarılır. Bildiride ayrıca hem seçimlerin iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvuran ana muhalefet partisine hem de Anayasa Mahkemesi'ne örtülü bir destek sunulur. Laikliğin her an tartışılmasından endişe duyulduğunun ifadesiyle devam eden e-muhtıra "Özetle, Cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önder Atatürk'ün, "Ne mutlu Türküm diyene!" anlayışına karşı çıkan herkes Türkiye Cumhuriyeti'nin düşmanıdır ve öyle kalacaktır." düşmanlaştırması ve hedefleştirmesi ile TSK'nın müdahalelerine devam edeceği "kesin inancıyla" biter.[23]

Ülkemizde son darbe teşebbüsü "15 Temmuz Darbe Teşebbüsü"dür.

23 http://darbeler.com/2015/05/18/27-nisan-e-muhtirasi/ Erişim Tarihi: 21.07.2017

Bunun bir darbe teşebbüsü olduğu gerek yurt içinde gerekse yurt dışında zor da olsa kabul edilmiştir. Aslında 15 Temmuz'un bir darbe teşebbüsü olduğu uluslararası alanda bir gün sonra yapılan farklı açıklamalarla kabul edilmiştir. Örneğin Uluslararası Af Örgütü 15 Temmuz'dan bir gün sonra 16 Temmuz'da şu açıklamayı yapmıştır: "Türkiye: Başarısız darbe girişiminden sonrasında haklar korunmalı.".[24] Buna benzer fecaatlerle dolu bir açıklamayı ABD Merkez Kuvvetler Komutanı General Joseph L. Votel yapmıştı. Votel başarısız darbe teşebbüsünden hemen sonra "Çok sayıda Türk liderle, bilhassa askeri liderlerle ilişkilerimiz var. Bunun ilişkilerimiz üzerindeki etkileri konusunda endişeliyim." demişti. Aynı komutan Türkiye'de birlikte çalıştığı askerlerin darbe sonrası hapiste olup olmadığı sorusuna ise "Evet, sanırım bazıları hapiste" yanıtını vermiştir. Yine ABD Ulusal İstihbarat Direktörü James Clapper ise Türkiye'de muhataplarının tutuklandığını söylemişti.[25] Tüm bu açıklamalar gösteriyor ki, 15 Temmuz, Türkiye'nin kalkınmasını ve liderliğini geciktirmek için önceden planlanan başarısız bir darbe teşebbüsüdür. 15 Temmuz Darbe Teşebbüsünün arkasında ise yukarıdaki açıklamalar ve araştırmalar dikkate alındığında yurt içi işbirlikçisi FETÖ ile birlikte "ABD ve dış güçler (Pensilvanya, İsrail, Avrupa ve İngiltere)" vardır.[26] Başka bir ifadeyle darbenin arkasında yurt içi ve yurt dışından oluşan bir konsorsiyum vardır. Üst bir akıl ve uluslararası destek olmadan böyle bir darbenin yapılması imkansızdır. 15 Temmuz Darbe Teşebbüsü klasik bir darbe şekli olmasına rağmen diğer darbelerden ayrılmaktadır. İlk defa yüksek bir sesle bu darbeye karşı olan halk, askerin büyük bir kısmı, polis ve kurumlar ağır silahlarla taranıp bombalanmıştır. Keskin nişancılar tarafından insanlar, kadın, erkek, genç, yaşlı ayırt etmeksizin hedef alınmıştır. Buna rağmen darbe teşebbüsü idarecilerimizin dirayeti, aziz milletimizin feraseti ve cesareti, darbeye karışmayan asker ve güvenlik güçlerimizin kahramanlığı sayesinde kısa bir sürede bastırılmıştır. Darbenin başarısız olmasının ise birçok nedeni vardır. Darbenin başarısız olmasında vesayet mekanizmalarının hukuk ve demokrasi içeriğinde geriletilmesi; 2010'lu yıllardan itibaren toplumsal hafızanın yeniden inşa edilmesi; toplumda darbelere yönelik negatif bir tutumun olması; askeri vesayetlere karşı toplumun her düzeyinde oluşan bilinç; medyanın dönüşümü, çoğullaşması ve iletişim teknolojilerinin gelişimi; bürokrasinin dönüşümü ve çeşitlenmesi; orta sınıfın güçlenmesi; AK Parti'nin 27 Nisan E-Muhtırası ve 17, 25 Aralık Paralel Yapı Darbe girişimi başta olmak üzere siyasal krizlerle mücadele etme başarısı ve özellikle Erdoğan'ın liderliğidir.[27] Sonuçta 15 Temmuz'da demokrasi diğer darbe ve muhtıralarda olduğu gibi yara alsa da

24 S. Öğüt, "Büyükada Toplantıları", İnternethaber, 20 Temmuz 2017, www.internethaber.com/buyukadatoplantilari-1794394y.htm. Erişim Tarihi: 21.07.2017
25 S. Öğüt, *Agm*.
26 N. Miş – S. Gülener – İ. Coşkun ve Diğ., *15 Temmuz Darbe Girişimi Toplumsal Algı Araştırması*, İstanbul: SETA Yayınları, 2016, s. 34.
27 N. Miş – S. Gülener – İ. Coşkun ve Diğ., *Age*., s. 37–41.

onların aksine daha da güçlenerek çıkmıştır.

Darbeler bir kader olmadığına göre önceden bazı tedbirlerle önlenebilir. Bireysel, sosyal, hukuk, ekonomi ve eğitim alanlarda alınacak bazı ciddi ve önemli tedbirlerle darbelerin önüne geçilebilir. Bu tedbirlerin bazıları şunlardır;

1. Toplum ve devlette aidiyet oluşturmak.
2. Bireysel alanda özgürlükleri genişletmek ve hukukla güvence altına almak.
3. Asker-sivil ilişkilerini evrensel hukuk normlarına göre düzenlemek.
4. Nitelikli ve sürdürülebilir eğitim politikaları geliştirmek.
5. Adalet temelli hukuk sistemi oluşturmak.
6. Devlette ve kurumlarda sürekliliği sağlamak.
7. Bürokraside nitelik, ehliyet ve performansa öncelik vermek.
8. Ekonomide bağımsız denetim ve şeffaflığı öncelemek.
9. Çarpık zihniyet ve din anlayışlarıyla mücadele etmek.
10. Sivil toplum örgütlerinde açıklık, şeffaflık, sorumluluk, iyi niyet ve hesap verebilirlik gibi ilkeleri önemsemek.
11. Medyada şeffaflık, dürüstlük ve hesap verebilirlik ilkelerini sağlamak.
12. Toplumda karşılığı olmayan ideolojik söylem ve yaklaşımlardan uzak durmak ve onlara karşı alternatif fikirler üretmek.
13. Demokrasi, hukuk ve insan haklarını ön plana çıkarmak.
14. Demokrasiyi ve demokratik bilinci içselleştirmek.
15. Bilimsel ve demokratik eğitimi öncelemek.[28]

Sonuç olarak demokrasi bir yönetim şekli olarak yirmi beş asırdır dünyada hızla yayılmaktadır. Buna rağmen her kıtada, coğrafyada ve ülke-

28 K. Bakır, *Demokratik Eğitim -John Dewwey'in* Eğitim Felsefesi Üzerine-, Ankara: Pegem Akademi, 2012, s. 29.

de olduğu gibi ülkemizde de zayıf, hassas ve korumaya muhtaçtır. Darbe ve muhtıralara karşı açık hedeftir. Kendini koruyabilecek milli egemenlik, seçim, katılım, özgürlük, eşitlik, çoğulculuk, sorumluluk, uzlaşmacılık, hoşgörü, sivil toplum ve hukukun dışında hiçbir silahı yoktur. Her darbede bir veya birkaç faktör gerekçe olarak ileri sürülmüştür. Türkiye'deki bütün darbelerde ilk faktör olarak laiklik ve iltica ön plana çıkarılmıştır ve buna uygun ortam hazırlanmıştır. Fakat her darbe sonrasında durumun ve amacın farklı olduğu görülmüştür. Türkiye'deki darbelerin temelinde gerçekte yeni oluşan orta sınıfa dayalı sosyal, siyasal ve kültürel faktörler, sosyal, siyasal ve ekonomik dönüşümler ve talepler vardır. Türkiye'deki darbe şekilleri genelde klasik darbe ve postmodern darbe olarak ikiye ayrılır. 1960, 1971 ve 1980 darbeleri ile 15 Temmuz Darbe Teşebbüsü klasik darbe şekline, 28 Şubat ile 27 Nisan E-Muhtırası ise postmodern darbe şekline örnektir. Postmodern darbe şeklinde halk ve kamu oyu büyük sermaye ve medya aracılığıyla yönlendirilip ikna edilmeye çalışılmıştır. Postmodern darbelerin etkisi klasik darbelere göre daha fazla olmuştur. Klasik darbelerin etkisi iki üç yılda ortadan kalkarken postmodern darbelerin etkisi hâlâ devam etmektedir. Postmodern darbelerde toplum mühendisliği daha belirgindir. Örneğin 28 Şubat ile büyük bir toplumsal dönüşüm başlamıştır. Türkiye'de medyanın inandırıcılığı neredeyse ortadan kalkmıştır, siyasetin önemli aktörlerinden İslamcılık radikal bir şekilde dönüştürülmüş, büyük finansal krizler yaşanmıştır. Bu sonuçlarıyla 28 Şubat Darbesi diğer darbelerin toplamından daha etkili, daha dönüştürücü olmuştur. 15 Temmuz Darbe Teşebbüsü ise klasik darbe şekli olmasına karşın hem ağır silahların kullanılması hem de milletin ve kamu oyunun tepki vermesiyle diğer darbelerden ayrılmaktadır. 15 Temmuz'da halk 1960, 1971, 1980 darbelerinin aksine sessiz kalmadı. Buna karşılık Batı ve uluslararası kurumlar ve örgütler her zamanki gibi sessiz kaldı. Sessiz kalmayı da hâlâ sürdürmektedirler. Batı, Türkiye'de özellikle terör örgütlerine karşı yapılan askeri ve adli operasyonlardan sonra "demokrasinin zarar görmesi"nden endişe duyduğunu ifade etmesine karşılık aynı hassasiyeti 15 Temmuz'da demokrasiye yönelik darbe girişiminin bastırılmasında sergilememesi ironik bir durumdur. Aynı tavrı Batı, Mısır'daki darbede de yapmıştır. Mısır'da halkın büyük çoğunluğunun desteklediği ve seçimle işbaşına gelen Mursi iktidarına karşı yapılan darbeyi Mısır'da yeni kök salmaya başlayan demokrasinin zarar görmesini bile göze alarak desteklemiştir, hatta teşvik etmiştir. Batı hâlâ başta Türkiye'deki darbe teşebbüsçüleri olmak üzere Mısır ve başka ülkelerdeki diktatörleri desteklemeyi sürdürmektedir.

Darbe, muhtıra ve darbe teşebbüslerinin yaşanmaması için gelişmiş ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de milli irade, hukuk ve insan hakları ekseninde demokrasiyi güçlendirmeliyiz. Hangi gerekçeyle yapılırsa yapılsın hiçbir darbe eyleminin iyisi veya kötüsü yoktur. Her darbe eylemi kötüdür ve "Milli İrade" önünde büyük bir engeldir. Bu bağlamda darbeye rıza göstermek

onu meşrulaştırmak demektir. Unutulmamalıdır ki, her toplum layık olduğu şekilde yönetilir. Hangi durumda ve koşulda olunursa olunsun 15 Temmuz'da olduğu gibi her darbeye milli bir refleksle ve onurlu bir duruşla tepki verilmelidir. Hiç şüphesiz darbeler ve darbe teşebbüsleri Türkiye'nin hem demokratikleşme sürecini hem de sosyal, siyasi ve ekonomik gelişimini büyük ölçüde etkilemiştir. Her darbe ya da darbe teşebbüsü Türkiye'yi ortalama üç beş yıl geriye götürmüştür. Hatta 28 Şubat Postmodern Darbesi gibi bazı darbelerin etkisi yıllarca sürmüştür, hatta sürmektedir. Son söz olarak Cumhuriyet boyunca yedinci darbe girişimi olan 15 Temmuz 2016 Başarısız Darbe girişiminin son darbe olması ve ülkemizde demokrasinin ve demokratik bilincin kökleşmesi dileğiyle...

Kaynakça

Akdemir, Müslim (2005) "Temel Hak ve Özgürlükler Açısından İnsan Doğası", *Kaygı*, Sayı: 4, Yıl: 2005, ss. 74–79.

Arca, Oya (2017) "Kabil ile Habil -Katil ve Kurban Atalarımız-" http://psikomitoloji.com/attachments/article/79/kabil.ile.habil.pdf. Erişim Tarihi: 21.07.2017

Aristoteles (2000) *Politika* (Çeviren: Mete Tunçay), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Bakır, Kemal (2012) *Demokratik Eğitim -John Dewwey'in* Eğitim Felsefesi Üzerine-, Ankara: Pegem Akademi.

Birand, Mehmet Ali – Yıldız, R. (2012) *Son Darbe 28 Şubat*, İstanbul: Doğan Kitap Yayıncılık.

Demir, Ömer – Acar, Mustafa (1993) *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Yayıncılık.

http://darbeler.com/2015/05/18/27-nisan-e-muhtirasi/ Erişim Tarihi: 21.07.2017

Kocabaş, Süleyman (2016) *Darbelerin Zararları ve Darbeler Tarihimiz 1876–2016*, Kayseri: Süleyman Kocabaş Kütüphanesi.

Koçak, Cemil (2016) *Darbeler Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Miş, Nebi – Gülener, Serdar – Coşkun, İpek ve Diğ. (2016) *15 Temmuz Darbe Girişimi Toplumsal Algı Araştırması*, İstanbul: SETA Yayınları.

Öğüt, Selam (2017) "Büyükada Toplantıları". İnternethaber, 20 Temmuz 2017, www.internethaber.com/buyukadatoplantilari-1794394y.htm. Erişim Tarihi: 21.07.2017

Öztürk, Mustafa (2004) "Kur'an, Kitab-ı Mukaddes ve Sümer Mitolojisinde Hâbil-Kâbil **Kıssası",** *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt 4, Sayı 1, Ocak-Haziran 2004, ss. 147–164.

Tunç, Hasan (2008) "Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi", *Gazi **Üniversitesi** Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: XII, Yıl: 2008, Sayı: 1–2, ss. 1113–1132.

Ural, ***Şafak*** (1999) "Demokrasi Kavramı, Toplumsal Değerler ve Birey", *A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XL, Yıl: 1999, ss. 451–459.

Yaşar, Süleyman, "Şubat Darbesi Niye Yapıldı?", *Sabah*, 28 Şubat 2014, http://www.sabah.com.tr/yazarlar/yasar/2014/02/28/28-subat-darbesi-niye-yapildi-1393550738. Erişim tarihi: 21.07.2017

Yeniçeri, Özcan (2015) *Genç Osman'dan Menderes'e Darbe ve Demokrasi*, Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.

Yılmaz, Hakan (2014) *Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Yılmaz, Nuh (2012) "Bir Postmodern Darbe Potresi: 28 Şubat". Babacan, Abdurrahman (Editör), *Bin Yılın Sonu: 28 Şubat*, 3. Kitap, İstanbul: Pınar Yayınları.

1980 ASKERİ DARBESİ VE KURUCU İKTİDARIN DARBESİ DENGE-DENETLEME MAKAMI: CUMHURBAŞKANLIĞI

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin GÜL[1]
Yrd. Doç. Dr. Celalettin YANIK[2]

ÖZET

Darbe anayasası olarak anılan ve halkoylaması sonucu yürürlüğe konulan 1982 Anayasası hükümet etme biçimi olarak parlamenter hükümet sistemini benimsemiştir. Bununla beraber, parlamenter sistemde, 1961 Anayasasına oranla önemli bir değişiklik yapmıştır. Bu değişiklik Anayasanın 8. maddesinde ifadesini bulan yürütme yetkisine ilişkindir. Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından …. kullanılır ve yerine getirilir" hükmü yürütmeyi hem bir "yetki hem de görev" olarak nitelemiştir. Anayasa'da yürütme organını ise iki yapılı Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu şeklinde konumlandırılmıştır. Cumhurbaşkanını güçlendiren (m.104) pek çok yetki ve görev verilmiş;. Bununla beraber Cumhurbaşkanı sorumsuz (m.105) kılınmıştır. Parlamenter rejimlerde Cumhurbaşkanının sorumsuz ve tarafsızlığı esas olmakla beraber 1982 Anayasasının getirmiş olduğu bu yeni düzenleme ile "Kurucu iktidar", seçilmiş ve sorumlu Bakanlar Kurulunun kararlarının Cumhurbaşkanlığı makamı yoluyla denge-denetlemeyi amaçlamıştır. Esasında bu yönde bir düzenleme 1980 Askeri darbesini yapan iradenin

1 Yrd. Doç. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İİBF huseyingul@adu.edu.tr
2 Doç. Dr. Bandırma OnYedi Eylül Üniversitesi İİBF celalettinyanik@hotmail.com

lideri düşünülerek tasarlanmıştır. 1983 yılında yapılan genel seçimler sonucu sivil yönetime geçişle birlikte ve yine daha sonraki dönemlerde bu denge-denetleme mekanizmasının birçok kez işletildiği ve hatta krizlere neden olduğu görülmüştür. Bu ve benzeri siyasal "olumsuzluklar" bu çalışmanın ana eksenini oluşturduğu gibi, 1980 Askeri darbesinin ürünü olan 1982 Anayasal düzeninde Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerinin parlamenter sistemdeki yeri ve Türkiye'deki hükümet sistemi tartışmaları etrafında değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: 1982 Anayasası, Askeri Darbe, Başkanlık Sistemi, Cumhurbaşkanlığı

1980 Military Coup and Check and Balance Authority of Founding Power (Presidency)

Abstract

1982 constitution known as coup constitution and came into force after referendum accepted parliamentary system. Also lots of significant changes have been done for parliamentary system compared with 1961 constitution. The amendment is related to the executive power included in the article 8th in the Constitution. It was stated in the article that "'Executive power and executive duty used and applied …by the President and the Ministerial Cabinet", with this definition it states executive power as duty and at the same time with power. However, Constitution divided the executive branch into two as the President and the Ministerial Cabinet. There are more Power assigned to the President (article 104) while there are some reliefs for its responsibility (m.105). In parliamentary systems President is neutral and held irresponsible in 1982 Constitution. With this new system, Constitutive Power aimed at elected and responsible Ministerial Cabinet's decisions are to be checked and balanced by the Presidency.

This regulation has been mainly undertaken for the 1982 coup's leader. After 1983, when civil government came into the power, this balance-check mechanism has been used many times and has been seen causing crises a lot. In this study, the duties and authorities of the President of the Republic will be examined by taking into consideration its position in parliamentary systems within the frame of 1982 Constitution which is the result of 1980 military coup.

Key words: 1982 Constitution, Military Coup, Presidential System, Presidency

GİRİŞ

Türkiye'deki siyasal yaşantının "demokratikleşme" serüveni, sıklıkla askeri müdahaleler yoluyla kesintiye uğra(tıl)mıştır. Bunun en yakın örneği 15 Temmuz 2017 tarihinde yanaşan hain kalkışma girişimidir. Türkiye'de, çok partili demokratik seçimlerin yapıldığı 1946 yılından günümüze kadar seçmenlerin iradeleri oluşan Meclis ve hükümetler, darbelere ve darbe teşebbüslerine maruz kalmış; öyle ki bu yolda Başbakan ve Bakanlar idam edilmiştir. Böylesine dışarıdan müdahaleler sonucu kesintiye uğrayan siyasal yaşamın normale dönmesi ancak onu yapanların, yani sistemi yıkanların kurucu iradeleri sonucu yaptıkları anayasalar ile mümkün olmuştur. Askeri darbeleri kendi meşru zeminleri sayan "askeri kurucu iktidar(lar)", "görece" anayasa hazırlanılmış; ancak bu anayasalar, yürürlüğe girmeleriyle birçok kesim tarafından eleştiriye maruz kalmıştır. Bunun birden çok nedeni olmakla beraber herhalde en önemlisi yapılan anayasaların demokratik prensiplere göre yapılmadığı ve toplumsal uzlaşı metni olmadığı yönündeki eleştirilerdir. Özellikle 1982 Anayasasının gerek hazırlanış süreci gerekse uygulandığı dönem içerisinde anayasadan kaynaklanan kurumların meşruiyet iddiaları, anayasaya getirilen eleştirilerin odağı halini almıştır.

1980 Askeri müdahalesinin amacı, yayımlanan bildiride şu şekilde dile getirilmiştir: "Milli güvenlik başta olmak üzere, ülke bütünlüğü, …. ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmak "tır. Bu bildirideki darbenin gerekçesi ülkede demokratik düzenin kurum ve kuralları ile işlemediğidir. Bu gerekçe göstermektedir ki, demokratik düzenin tesisi noktasında önemli değişikliklerin yapılacağına yönelik kanının teşkil edilmesidir. Böylece askeri darbe sonuncunda toplumsal kesimlerin temel beklentisi, devlet otoritesinin yeniden kurulması ve devletin demokratik esaslara göre yeniden şekillenmesi yönünde olmuştur. Ancak "kurucu iktidar"ın ortaya koyduğu yeni düzen, genelde devlet merkezci, özelde ise yürütme erki içerisinde rejimin koruyucusu ve denetleyicisi olarak Cumhurbaşkanlığı makamını güçlü kılacak şekildeydi. 2007 yılında 5678 sayılı kanunla Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi usulüne geçilinceye kadar, Cumhurbaşkanları genellikle seçilmiş ve sorumlu Başbakan ve Bakanlar Kurulu kararları üzerinde adeta bir denge-denetleme makamı olmuş bir başka ifade ile Bakanlar Kurulu kararlar üzerinde vesayet makamı, son kale olarak kurucu iradenin devamını sağlayabilmiştir.

Türkiye'de, cumhuriyetin ilanından beri, cumhurbaşkanlığı makamı her zaman önemli ve bir o kadar siyasal tartışma konusu olmuştur. Türkiye'de ilk kez 1961 Anayasası'yla görece parlamenter sisteme uyumlu bir cumhurbaşkanlığı söz konusu olabilmiştir; ancak uygulamada bundan sapmalar vuku bulmuştur. 1982 Anayasası ile anayasal düzen ve uygulama anlayışında

önemli değişikliklere gidilmiş ve 1961 Anayasasının getirmiş olduğu anlayıştan önemli ölçüde ayrılmıştır. 1982 Anayasası parlamenter sistemin temel gereği olan yürütme organının iki başlı olması kurulanı benimsemiş olmakla beraber yürütmede güçsüz ve siyasette yansız devlet başkanı yaklaşımından uzaklaşmıştır. Bu ve benzeri açıklamalar özelinde bu çalışma, 1980 Askeri darbesi sonucunda hazırlanan 82 Anayasasının denge-denetleme makamı olan cumhurbaşkanlığının siyasal sistem içerisindeki konumu, bu mevkinin/statünün öngerektirdiği siyasal koşulların siyasal ve hukuki önşartlarının irdelenmesi ve nihayet hükümet modeli değişikliklerinin de odak noktasını oluşturan bu hususun ilk haliyle nasıl ve neden düzenlendiğine ilişkin olarak evrensel sistemler üzerinden açıklamalarda bulunmaktadır[3].

I- 1980 Askeri Darbesini Hazırlayan Süreç

A- Anayasal Düzenin Yıkılışı ve Yeni Düzene Geçiş

1961 Anayasasının zamanın siyasal ve toplumsal sorunlarına çözüm bulmadığı, sistemin tıkanmasının önünü açacak araçlara yer vermemesi[4] ülkenin1970'li yıllarda terör ve anarşiye yenik düşmesine neden olmuştur. Ülkenin siyasal yaşamında artan kutuplaşma 1980'lere gelindiğinde artarak sürmüştür. Öyle ki, toplumda huzur, barış ortamı kalmamış, sokaklar terör ve anarşiye teslim olmuştur. Ocak 1980 yılına gelindiğinde TSK, yönetime bir uyarı mektubu göndererek toplumsal huzur ve barış ortamının sağlanması için gerekli tedbirlerin alınmasını Hükümetten istemiştir. Bu tedbirlerin alınmaması bir yana 1961 Anayasasının Cumhurbaşkanlığı seçimini zor şartlara bağlaması ve altı ay boyunca ülkenin Meclisinde, Cumhurbaşkanının seçilememesi ile de birleşince[5] TSK emir-komuta içerisinde 12 Eylül 1980 tarihinde devlet yönetime el koymuştur. Askeri hiyerarşik düzende yönetime el koyan MGK, yayınladığı bildiride hareketin amacını ve yapılacak yeni sistemin ipuçlarını da ortaya koymuştur. Darbenin amacı bildiride şu şekilde ifade edilmiştir.“ “ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak,

3 Çalışma özelinde değinmeyi gerektiren darbelerin sembolik ekonomisi, çalışmanın cumhurbaşkanlığı makamının siyasal sistemdeki ana akslar paralelinde geliştiği için değinilmemiştir. Çünkü darbelerin gelişme ve gerçekleşme aşamalarında geliştirilen söylemsel perspektifleri her bir dönem için farklı gerekçelendirmelerin ve dolayısıyla “yanlış-tanıma” durumlarının içerimlenmesini kapsamıştır. Zira yanlış-tanıma kavramındaki mevcut tabi ve uyma edimleri darbelerin simgesel ekonomilerinin kökenlenmesini ön okumayı kolaylaştırmaktadır.

4 Bülent Tanör,(1986), İki Anayasa, Beta Yayınları, İstanbul, s.92.

5 Tanör, s.93.

kardeş kavgasını önlemek[6], Devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek, demokratik düzenin yeniden işlemesine neden olan sebepleri ortadan kaldırmak” şeklinde beyan etmiştir[7].

Askeri darbede sunulan bildirinin kontekstual okuması, özünde, 1980 Askeri darbesine kaynaklık eden sebeplerin başında bizzat yürürlükte bulunan 1961 Anayasası ve bu anayasanın getirmiş olduğu parlamenter sistemin zafiyetleridir. Anayasal kuruluşların birlik ve beraberliğine yönelik faaliyetlerinin dağılımı fiilen kurmadığı için bu dönemde ülke de birçok siyasal kriz meydana gelmiştir. MGK, yeni bir Anayasa hazırlama sürecini başlatmış 27/10/1980 ‘de “Anayasa Düzeni Hakkında Kanunu” yayımlayarak yeni düzenin kurulacağını ilan etmiştir. 2485 sayılı kanuna dayalı olarak “MGK ve Danışma Meclisinden” oluşan bir “Kurucu Meclis oluşturulmuştur[8].

Yeni bir Anayasa yapmakla görevli Danışma Meclisi, 23 Kasım 1981 tarihinde bir Anayasa Komisyonu oluşturarak; anayasa yapım sürecini başlatmıştır. Bu Komisyonun hazırlamış olduğu Anayasa taslağı 17 Temmuz 1982 tarihinde Danışma Meclisine sunulmuş ve görüşmeler sonucunda kabul edilen taslak metin 18 Ekim 1982 tarihinde MGK'nca son şekli verilerek halk oylamasına sunulmuştur. 7 Kasım 1982 tarihinde yapılan halk oylaması ile %91,3 oranı ile 1982 Anayasası kabul edilmiştir. Anayasanın yürürlüğe girmesinin ardından bir yıl sonra yapılan TBMM seçimlerine kadar ülke yönetimi, bizzat MGK tarafından yürütülmüştür. 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan milletvekilleri seçimleri sonucu TBMM Başkanlık Divanının oluşması ile Anayasanın 177. maddesi gereği MGK ve Danışma Meclisinin görevi sona ermiş ve Kurucu iktidar tarafından yapılan yeni Anayasal sisteme geçilmiştir.

B- 1982 Anayasasının Yapısı ve Başlıca Karakteri

1982 Anayasası devletin temel yapısı, işleyişi ve temel hak ve özgürlüklerin düzenlenişi bakımından sert nitelikli, bir anayasada olması gereken kurallarında ötesinde detaycı, kazuistik bir anayasa olarak düzenlenmiştir. Öyle ki anayasa bir başlangıç kısmı yanında yedi kısımdan meydana gelen, kanunlara hatta içtüzüklere bırakılabilecek alanları bile düzenleyen “tam” bir

6 Bildiride “kardeş” kelimesinin geçmesi dikkat çekicidir. Eylemlerde bulunanlar ve birliği bozanlar her ne kadar birbirlerinden ayrı/ayrıksı olarak alt anlamı itibariyle görülse bile genelde “kardeş”tirler! Fakat bu kardeşlik darbenin sonrasında “karıştır, barıştır” mottosu ile tahakküm sürecine kapı aralamış, baskılama ve cebr ile iktidarın her türlüsü tahakküm ve itaat süreçlerini başlatmıştır. Kardeşlik ancak cebr ve zorlamada eşitlik için vardır. Bu konuda ülkücü hareketin civanmerti Muhsin Yazıcıoğlu'nun Mamak C 12 koğuşunda yaşadıklarına ilişkin otobiyografisi örnek olarak gösterilebilir.

7 Şeref Gözübüyük,(2004), Anaysa Hukuku, 13. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, s145; Ergun Özbudun, (2011), Türk Anaysa Hukuku, 12. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, s.51.

8 Kemal Gözler,(2015), Anayasa Hukukuna Giriş, Ekin Yayınları, 24. Baskı, Bursa, s.43.

anayasa olarak da tanımlanır[9]. Anayasa, Dünyadaki genel eğilime paralel, parlamenter hükümet sistemi modelini benimsemekle beraber "yürütme erkini" güçlü kılmış, bir yanda Cumhurbaşkanının yetkilerini artırmanın yanında, Bakanlar Kurulu içeresinde ise Başbakana üstün konum vermeye çalışmıştır[10]. Yine 1982 Anayasası, 1961 Anayasası döneminde ortaya çıkan siyasi tıkanıklıklara çözüm getirmesi bakımından çeşitli kurallar getirmiştir. Bunlardan birisi Cumhurbaşkanının seçimi ve Meclis seçimlerinin yenilenmesine ilişkin düzenlemelerdir.

1982 Anayasası, askeri bir darbenin, kurucu iktidarın[11] iradesinin ürünüdür. Askeri darbe ürünü olması nedeniyle anayasa, kabul edilmesi ile birlikte gerek siyasi gerekse akademik çevreler tarafından yoğun eleştirilere maruz kalmıştır.

II- 1982 Anayasasında Denge-Denetleme Makamı: Cumhurbaşkanlığı

1982 Anayasası, parlamenter sistemi içermesine karşın, Cumhurbaşkanına ve Başbakana yürütme erki içerisinde aşırı bir önem vererek yürütme kanadını güçlendirdiği görülmektedir. Bu durumun kökeninde, 1961 Anayasal düzeninde yürütme organının etkin olmaması yatmaktadır. Tüm parlamenter demokrasilerde yürütme organı, yasama organı tarafından çıkarılan kanunların uygulanması görevin yerine getirmekle görevlidir. Kanunların yürütülmesinden ülkenin genel siyasetinin tespitine kadar geniş bir alanda yetki kullanması yürütmenin asli unsurudur.

Anayasa, 8. maddesine göre "yürütme yetkisi ve görevi Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasa ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir" demek suretiyle en önemli özelliğini ortaya koymaktadır. Dolayısı ile yürütmenin doğrudan doğruya, Anayasadan kaynaklanan yetkilerinin olduğu hüküm altına alınmıştır.

Anayasada yürütmenin hem "yetki" hem de görev" olarak ele alınması, yürütme organını birçok konuda yetkili hale getirmiştir. Örneğin yürütme organına herhangi bir yetki kanununa gerek kalmadan olağanüstü hal ve sıkıyönetim (m.119-122) KHK'ları çıkarma yetkisinin verilmiş olması yasama ve yargı organına karşı daha güçlenmiş olduğunu göstermektedir.

9 R. Cengiz Derdiman, (2013), Anayasa Hukuku, Aktüel Yayınları, Bursa,s.132.
10 Gözler, 2015, s.193.
11 Erdoğan Teziç (2005), Anayasa Hukuku, Beta 20. Bası, İstanbul, s.149; Kemal Gözler (2016), Anayasa Hukukunun Genel Esasları, Ekin Yayınları, 8. Baskı, Bursa, s.102.

A- 1982 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanı

1- Nitelikleri, Seçimi ve Tarafsızlığı

Anayasaya göre Cumhurbaşkanı, Devleti temsil eden, Anayasanın uygulanmasını ve Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözeten bir kimsedir (m.101-105). Parlamenter sistem açısından Cumhurbaşkanına hakemlik yapma ve organlar arası bunalımları çözüme kavuşturmak yerine güçlendirilmiş konumuyla Cumhurbaşkanı, hükümetin sorumsuz kanadını oluşturmaktadır. Bu konumu sebebiyle Cumhurbaşkanının "aktif-sorumsuz başkanlı parlamenter hükümet" olarak adlandırma yapanlarda olmuştur[12].

1982 Anayasasında 2007 tarih ve 5678 sayılı kanunla yapılan değişiklikten önce Cumhurbaşkanının seçimi[13], Meclis tarafından yapılmaktaydı. Anayasanın ilk halinde" "Cumhurbaşkanı, TBMM üyeleri arasından …, veya Meclis üye tamsayısının en az beşte birinin yazılı önerisiyle Meclis dışından aday…" gösterilen kişiler arasından Meclisçe seçim esası öngörmüştür. Bir kimsenin bir kez yedi yıllık bir dönem için Cumhurbaşkanı seçilebileceğini (m.101) düzenleyen hükümle Cumhurbaşkanı, siyaset üstü bir denge-denetleme konumuna getirilmek amaçlanmıştır. 1982 Anayasası, 1961 Anayasasından farklı olarak Cumhurbaşkanı olabilme hakkı belli sayıda milletvekilinin imzası ile ve demokrasi kuralları gereği herhangi bir vatandaşında aday olabilmesinin yolunu açmıştır. A. Necdet Sezer bu hüküm çerçevesinde Cumhurbaşkanı oldurulmuştur. Anayasaya göre (m.102) Cumhurbaşkanlığı seçimi, TBMM tarafından her halükarda tamamlanmasını öngörülmüş; TBMM 4. turda bir Cumhurbaşkanı seçemezse, derhal TBMM seçimlerinin yenilenmesini (m.102/3) düzenlemek suretiyle siyasal tıkanıklığın doğmasının önüne geçilmiştir[14].

1982 Anayasasında, 2007 tarih ve 5678 sayılı kanunla Cumhurbaşkanının seçim usulünde anayasa dışı yollar kullanmak suretiyle engel söz konusu olunca köklü bir değişikliğe gidilmiş ve bu değişiklik ile birlikte Cumhurbaşkanlığı (Türk Tipi Başkanlık) hükümet sistemine giden hukuksal süreç başlamıştır. Bu değişiklikle birlikte Cumhurbaşkanlığına, TBMM içinden veya dışından aday gösterilebilmesi "yirmi milletvekilinin yazılı teklifi" ile müm-

12 R. Cengiz Derdiman (2000), "Hükümet Şekli Bakımından Ülkemizde Mevcut Durum ve Getirdiği Sorunlara Çözüm Olarak- Başkanlık Modeli", Polis Dergisi, Yıl:6 :22, Ocak-Mart, s.95.
13 Halil İbrahim Tavaş (2007), Türk Anayasalarında Cumhurbaşkanlığı Seçimi, Yasama Dergisi, Sayı:5, s.28.
14 Atilla Nalbant (1992), "Karşılaştırmalı Olarak Gözetleme Çerçevesinde Cumhurbaşkanının 1982 Anayasal Sistemi İçindeki Rolü", Tarık Zafer Tunaya Armağanı, İstanbul Barosu Yayını, s.157.

kün kılınmış; ayrıca en son yapılan milletvekili genel seçimlerinde geçerli oyların toplamı birlikte hesaplandığında "yüzde onu geçen siyasi partiler ortak aday gösterebilir" hükmü getirilmiştir. Daha çok siyasal gelişmeler nedeniyle Cumhurbaşkanının seçimime ilişkin yapılan bu anayasa değişikliği ile birlikte Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi usulü benimsenmiştir. Halk tarafından seçilmesi usullü ile birlikte daha güçlü bir Cumhurbaşkanlığı modeli ortaya çıkmış; takip eden süreçle birlikte yeni model arayış ve tartışmalar baş göstermiştir. Cumhurbaşkanının halk tarafından "geçerli oyların salt çoğunluğuyla" seçilebilmesi usulüne göre yapılan ilk Cumhurbaşkanlığı seçiminde, R. Tayyip Erdoğan Türkiye Cumhuriyeti Devletinin doğrudan halkoyuyla seçilen 12. Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır.

Anayasa Cumhurbaşkanının, kendisine verilen görevleri yerine getirmesi ve yetkilerini gereği gibi kullanmasını sağlamak için, tarafsızlığını sağlamaya yönelik bazı güvenceler getirmiştir. Anayasanın 5678 sayılı kanunla değişmeden önceki hükümlerine göre; Cumhurbaşkanının bir yasama dönemi ile çakışmayacak şekilde görev süresinin yedi yıl olarak belirlenmesi (m.101/3), bir kimsenin iki kez seçilememesi; nitelikli çoğunlukla seçilmesini teşvik eden düzenlemelere yer vermesi gibi hususlar tarafsızlığına ilişkin düzenlemelerdir. Ayrıca Cumhurbaşkanının varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve TBMM üyeliği düşer (m.101/4), Cumhurbaşkanının tarafsızlığını ve bir hakem rolü üstlenmesini öngören hükümlerdir. Yine Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerinden dolayı sorumlu tutulmaması (m.105) tarafsızlığı sağlamaya dönük hükümler olarak anayasada yer almıştır.

Bununla beraber 5678 sayılı kanunla bunlar tamamen değişmiş, Cumhurbaşkanlığı süresi beş yıla indirilmiş, iki kez seçilebilme, siyasi partiler yoluyla aday gösterilme ve halk tarafından seçilebilme gibi yeni düzenlemeler ile Cumhurbaşkanlığının siyasal meyli artırılmıştır. Bu düzenleme ile beraber Cumhurbaşkanının genel siyaset üzerinde etkisi artmış, Bakanlar Kurulu üzerinde daha da etkili konuma gelmesinin önü açılmıştır.

Şurası özellikle ifade edilmelidir ki, 2007 tarih ve 5678 sayılı kanunla değiştirilen Cumhurbaşkanının halk tarafından seçimi birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Öncelikle yapılan değişikliğin meydana getirdiği sistem hükümet sistemlerinden hiçbirine tamamen uymamaktadır[15]. Mevcut sistem hem parlamenter sisteme hem de yarı başkanlık sistemine ait özellikleri barındıran bir sistemdir. Cumhurbaşkanının ve yasama organının halk tarafından belirlenmesi ile parlamento tek meşruluk özelliğini kaybetmiş ve

15 Hasan Tunç&Bülent Yavuz, (2009), "Avantaj ve Dezavantajlarıyla Başkanlık Sistemi", TBB Dergisi, Sayı 81, s.3.

çift meşruluk durumu var olmuştur[16]. Bu kırılma, seçilmiş hükümet üzerinde vesayet makamı olan Cumhurbaşkanlığı makamının halk tarafından seçilmesinin yolunu açması bakımından ve Başkanlık sistemine geçişin ilk adımı olması noktasında önemli bir değişimi de beraberinde getirmiştir. Sonuç olarak yapılan bu değişiklikle birlikte yeni durum, hükümet sistemlerinden hiçbirine tamamen benzememekle beraber bu değişikliğin yapılmasının mevcut sistemi başkanlık sistemine götürmek için atılan bir adım olarak görülmüştür. Kaldı ki, 15 Temmuz 2016 dış güdümlü FETÖ yapılanması yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılan işgal girişimi sistem reformunu hazırlayan ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişi kaçınılmaz kılan ikinci adım olacaktır[17].

2- Görev ve Yetkileri

Anayasa'ya göre Cumhurbaşkanı, devlet sistemi içindeki yeri bakımından, temelde, 1961 Anayasasından farklı değildir. Ancak 1982 Anayasası, parlamenter sistemlerde pek görülmeyen kimi yetkilere sahip bir Cumhurbaşkanlığı makamı kurgulamıştır bu yönüyle yoğun tartışmaları da barındırmaktadır[18]. Hatırlanacak olunursa parlamenter sistemlerde Cumhurbaşkanı yürütmenin sorumsuz dolayısıyla da sembolik yetkileri olan kanadıdır. 1982 Anayasası bu temel prensipten saparak Cumhurbaşkanına parlamenter sistemin gereklerinden daha geniş yetkiler tanımıştır[19].

1982 Anayasası m.104'de, Cumhurbaşkanı, Devletin başı olduğu ve Türk Milletinin birliğini temsil ettiğini belirten ve m.8'e göre de yürütme yetki ve görevini Bakanlar Kurulu ile birlikte kullanan ve yerine getirendir. Anayasada Cumhurbaşkanının yasama, yürütme ve yargıya ilişkin görevleri ayrıntılı olarak sayılmıştır (m.104). Devletin başı olan Cumhurbaşkanı Anayasa'da yürütme organı içinde kabul edilmiş ve aynı zamanda yürütmenin de başı sayılmıştır. Bu sıfatla "gerekli gördüğü durumlarda Bakanlar Kurluna başkanlık etmesi" öngörülmüştür. Gerecekten de anayasaya göre Cumhurbaşkanının Bakanlar Kuruluna başkanlık etmesi yürütmenin başı olmasının doğal sonucudur. Çünkü Anayasa madde 8'e göre yürütme yetkisi ve görevi "Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından… kullanılır ve yerine getirilir" denilerek yürütme işlemlerinin hukuksal geçerlilik için ikisinin de katılımıyla ortaklaşa yapılması gereğini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Anayasanın sistematiğine göre Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri yasama, yürütme ve

16 Ahmet İyimaya (2017), "Anayasa Değişikliği Ekseninde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi-Anatomik ve Diyalektik Bir Yaklaşım", Yeni Türkiye Dergisi.,S. 94, s.75.
17 İyimaya, s.75.
18 Murat Sevinç, (2002), Güncel Gelişmeler Işığında, 1982 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanlığı, AÜ SBF Dergisi, 57-2, s. 117.
19 N. Kemal Öztürk (1992), Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Geleneği ve 1982 Anayasasındaki Düzenlemenin Parlamenter sistemle Uyumu, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 23, Sayı 1, Mart, s.70.

yargıya ilişkin olarak geniş bir şekilde anayasada düzenlenmiştir. Bazıları şu şekildedir (m.104):

Gerekli gördüğü takdirde, yasama yılının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisinde açılış konuşmasını yapmak, Türkiye Büyük Millet Meclisini gerektiğinde toplantıya çağırmak, Kanunları yayımlamak, Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar vermek, Başbakanı atamak ve istifasını kabul etmek, Başbakanın teklifi üzerine bakanları atamak ve görevlerine son vermek, Gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kuruluna başkanlık etmek veya Bakanlar Kurulunu başkanlığı altında toplantıya çağırmak, Kararnameleri imzalamak, Üniversite rektörlerini seçmek, Anayasa Mahkemesi üyelerini, Danıştay üyelerinin dörtte birini, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı vekilini, Askerî Yargıtay üyelerini, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi üyelerini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerini seçmek. Cumhurbaşkanının yargıya ilişkin yetkileridir. Bu yetkiler anayasa ve kanunlarda belirtilen usullere göre Cumhurbaşkanınca kullanılır.

Görüldüğü üzere 1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanına "güçlü" ve "etkili" bir konum verilmiştir. Ayrıca 104. madde de Cumhurbaşkanı, Anayasa'nın uygulanmasını gözetlemek yetkisi de verilerek devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını sağlamakla görevli kılınmıştır. Parlamenter sistemin geçirdiği değişikliğin tersine, 1982 Anayasası, gerçek güç sahibi parlamento çoğunluğuna dayanan ve sorumlu olan hükümetin yanına "yetki" ve "güç" sahibi Cumhurbaşkanını koyarak "simgesel" olmaktan uzaklaşmıştır[20]. Günümüzde parlamenter sistemlerde yürütmenin sorumlu kanadı hükümettir. Bunun doğal sonucu da Başbakan ve Bakan tarafından alınan bir kararın Cumhurbaşkanınca imzalanarak şekli olarak tamamlanmasına dönüktür. Cumhurbaşkanının, hükümetin taşıdığı sorumluluğa dikkat edip, uyarı ve tavsiye de bulunmaktan öte, hükümetle ters düşmesi veya hükümet kararlarına direnmesi sisteme ters düşen hususlardır. Parlamenter sisteme ilişkin esasen doktrinde de, Cumhurbaşkanının rolünün uyarı ve tavsiyeden öteye geçmemesi gerektiğine işaret edilmektedir.

d) Sorumluluk ve Sorumsuzluk Hali

Cumhurbaşkanının parlamenter rejimdeki sorumsuzluğu ilkesinin nasıl uygulanacağı anayasanın 105. maddesinde düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanın görevi sırasında TBMM önünde "vatan hainliği" dışında herhangi bir sorumluluğu yoktur. Cumhurbaşkanının sorumluluk gerektirmeyen kararlarından hangilerinin tek başına imzalayarak uygulayabileceği, yani istisnalar, Anayasa açıkça belirtilmemiştir. Bu durum 1982 Anayasasının bir yeniliğidir. Ayrıca 1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanının "vatana ihanetten" dolayı

20 Burhan Kuzu, (1997), Türkiye İçin Başkanlık Sistemi, Fakülteler Kitabevi, İstanbul, s.62-63.

suçlanabilmesi ve Yüce Divan'a gönderilebilmesi için de nitelikli çoğunluk kuralı getirilerek bu yolda güçleştirilmiştir. Parlamenter sistemlerde simgesel yetkilere haiz olan bir makamın yetkilerden dolayı sorumlu tutulmaması genel kural olmakla beraber 1982 Anayasasında bu kural, hem devletin başı hem de yürütme görev ve yetkisini Bakanlar Kurulu ile birlikte kullanan Cumhurbaşkanı makamının düzenlenmesi bu hususu açıkça zedelemektedir. Uygulamada ortaya çıkan krizler tam da bu yetki ve görev kullanımında sonucu seçilmiş Cumhurbaşkanı ile halka karşı sorumlu hükümetler arasında ortaya çıkmış ve ülkede birçok kriz baş göstermiştir.

III- 1982 Anayasası Döneminde Cumhurbaşkanları ve Uygulamaların Denge-Denetleme Çerçevesinde Değerlendirilmesi

1982 Anayasası döneminde, anayasanın ilk düzenlemesine göre beş Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Kenan Evren (9 Kasım 1982-9 Kasım 1989, Anayasanın amir hükmüne göre Halk oylaması sonucu MGK Başkanı doğrudan Devlet Başkanı olur kuralı gereğince); Turgut Özal 9 Kasım 1989-17 Nisan 1993), Süleyman Demirel (16 Mayıs 1993-16 Mayıs 2000), A. Necdet Sezer (16 Mayıs 2000-28 Ağustos 2007); Abdullah Gül (28 Ağustos 2007- 28 Ağustos 2014) Cumhurbaşkanlığı makamında bulunmuşlardır. Kenan Evren'in, Cumhurbaşkanlığı seçimini bir tarafa bırakacak olur isek, diğer Cumhurbaşkanları 1982 Anayasası gereğince TBMM tarafından ve anayasal kurala göre seçilmişlerdir. 1961 Anayasasında Cumhurbaşkanının seçiminde uygulanan kuralın seçimi çıkmaza soktuğu gerekçesiyle anayasa koyucu Cumhurbaşkanı seçimini esnek kurallara bağlamış her halükarda seçilmez ise Meclis seçimlerinin yenilenmesi hükmü getirmiştir. Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanlığı seçimine kadar bu kurala göre TBMM'de seçimler yapılmış ve bir Cumhurbaşkanı seçilebilmiştir. Ancak Abdullah Gül'ün, Cumhurbaşkanlığı seçiminde o güne kadar uygulanmayan ve anayasada da yer almayan bir kural ortaya atılmış ve seçim, Anayasa Mahkemesine taşınarak önce yürürlüğü durdurma sonrasında ise iptal edilme ile neticelenmiştir. (RG.26566, 27 Haziran 2007).

Böylece ilk kez bir Cumhurbaşkanı seçiminde, TBMM'nin iradesi dışında bir irade devreye girerek siyaset sahnesinde rol almıştır. Anayasa Mahkemesinin bu tutumuna karşı Meclis, hemen seçimlerin yenilenmesi kararı almış ve akabinde 2014'lere kadar sürecek anayasal sistem tartışmaları başlamıştır. Bu tartışmaların sürdüğü dönem de 12. Cumhurbaşkanı Recep Tayip Erdoğan doğrudan ve ilk kez halk tarafından seçilerek bu makama gelmiş ve 16 Nisan 2017 tarihinde, 2007 yılı anayasa değişikliğinin başlatmış olduğu tartışmanın nihai aşaması olan Türkiye'de hükümet etme biçimi Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişle nihayetlenmiştir. Bu konu ayrıca başka bir çalışmayı gerektirdiğinden burada üzerinde durulmayacaktır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemini ve 2007 sonrasını bir kenara koyarak Cumhurbaşkanlığı makamını denge denetleme bakımından ilk hali ile değerlendirecek olursak; parlamenter sistemlerde Devlet Başkanı ya ırsi ya da Meclis tarafından yapılan bir seçim yoluyla göreve gelen siyaseten güçsüz makamdır. Bu nedenle devlet başkanları parlamenter sistemlerde genellikle halk tarafından seçilmez ki, siyaseten güçlü bir makam söz konusu olmasın. 1982 Anayasası da bu kurala uymakla beraber; Cumhurbaşkanını yetkili buna karşın sorumsuz kılarak Cumhurbaşkanı ile Bakanlar Kurulu arasında bir tercih yapılacak olunur ise Cumhurbaşkanlığı makamını üstün kılmıştır.

Her ne kadar sorumsuz olsa bile güçlü bir konum söz konusudur. Bu durum Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığı döneminde kendini açıkça hissettirmiştir. Öyle ki Evren, Turgut Özal'ın, Anavatan Partisinin seçime girmesine izin vermesi bir yana seçimi kazanması sonucu zor durumda kalmıştır. Bu durum kurucu iradenin kendi kurduğu anayasal sistemde dengelerin alt-üst olmasına neden olmuş ve dönemin gazeteleri Evren'in hükümeti kurma görevini Özal'a verip vermemekte epey tereddütler yaşadığını yazarak anayasal kuralı yerine getirmediğini yazmıştır. Kenan Evren'de, anayasanın kendisine tanıdığı kural gereği kabineyi kurma görevini seçimlerden tam 32 gün sonra seçimden birinci çıkan parti genel başkanı Özal'a vermiş ve Özal'ın sunduğu kabine listesini kabul süresi seçimden sonraki 48. gün olabilmiştir. Hatta Evren'in, kabine listesinde önemli değişiklikler yaptığı ve bazı kişilerin Bakan olarak listeye eklediği basın tarafından yazılmıştır[21]. Kurucu iradenin denge-denetleme makamı olan Kenan Evren dönemi tam da istenen ve arzu edilen bir siyasal çizgide geçmiş; Cumhurbaşkanı- Hükümet krizleri çoğunlukla Cumhurbaşkanı lehine çözülmüştür.

Özal'ın Cumhurbaşkanlığı dönemi ise, sivil otoritenin Cumhurbaşkanı olması ile beraber farklı beklentilere neden olmuştur. Hatta Özal'la birlikte sistem tartışmalar açıkça dile getirilmeye parlamenter sistemin yetersizliğine ve ülke yönetimi için iyi bir hükümet modeli olmadığına dair üst perdeden söylemler dile getirilmiştir. Özal, yürütme kanadında etkin olmak bakımından partisinden Yıldırım Akbulut'u Başbakan olarak görevlendirerek farklı bir Cumhurbaşkanlığı yapacağının işaretini vermiştir. Özal-Akbulut döneminde göründe iyi bir ilişki kurulduğu izlenimi olmasına karşın bunların gerçeği yansıtmadığı bizzat Akbulut tarafından dile getirilmiştir. Özal'ın Çankaya Köşkü'ne çıkmasıyla Başbakanlık koltuğuna oturan Yıldırım Akbulut'ta, Cumhurbaşkanı ile zaman zaman ters düştüğünü bunlardan bazılarının Körfez Savaşı ve Zonguldak'taki maden işçilerinin grevi sırasında söz konusu olduğunu Başbakanlık dönemi bittikten sonra, ''tarihi açıklamalar' 'da bulunarak dillendirmiştir. Ayrıca Akbulut, Başbakanlığı döneminde Özal'ın bazı kararnameleri imzalamadığını, buna karşın kendisinin bunları kamuoyuna yansıtmadığını da dile getirmiştir[22]. Aynı siyasi geleneğe sahip halef-selefin böylesi yetki çatışmalarına girmesinin temelinde Cumhurbaşkanının sistem içindeki konumu ve siyasi kişiliği etkin olmuştur.

21 Milliyet Gazetesi 13 Aralık 1983, Cumhuriyet Gazetesi, 14 Aralık 1983

Özal döneminde Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasında yaşanan en belirgin tartışma Demirel'in seçim kazanması ile baş göstermiş ve Özal'ın ani ölümüne kadar da sürmüştür. Seçim meydanlarında Demirel, "Özal'ı Çankaya'dan indirme" planlarından bahsederken Hükümeti kurma görevi aldıktan sonra "Özal ile aramızda ateşkes var. Kimse bizden kavga beklemesin. Çankaya sorununu askıya aldık'' diyerek tartışmaları ertelemiştir[23]. Ancak Özal, ilk kez rakip bir başbakan ile çalışmak zorunda kalınca; Özal-Demirel kavgası Özal'ın onlarca kararnameyi bekletmesi, imzalamaması veya geri çevirmesi ile birlikte yürütmenin iki kanadı arasında derin çatlaklar baş göstermiştir. Öyle ki Demirel, "Ben Çankaya'nın memuru değilim ve olmam'' diyerek tansiyonu yükseltirken; Erdal İnönü'de ortağına destek vermiştir.

Özal- Demirel çatışma öyle noktalara varmıştır ki, Özal bir ilke de imza atarak, bir Başbakanı tazminata mahkum ettiren ilk Cumhurbaşkanı olarak tarihe geçmiştir. Özal-Hükümet ile restleşmesini son ana kadar hiç bırakmamış ve ölümünden yaklaşık 1.5 ay öncesinde Başbakanlığa giderek Demirel Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu toplantısına başkanlık dahi etmiştir[24].

Özal'ın ani ölümü ile Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan Demirel, Başbakanlık döneminde Özal'a ilişkin getirdiği eleştirileri bir kenara bırakmasının yanı sıra yaptıkları ile onu gölgede bırakacak işlemlere imza atmıştır. Özal'la sert bir dönem geçiren Demirel, cumhurbaşkanlığı döneminde çalıştığı ne kendi kurduğu ve genel başkanlığını yaptığı DYP'nin Lideri Çiller ne de seçimler de birinci parti olan RP genel başkanı Erbakan'la uyumlu bir süreç geçirebilmiştir. Öyle ki Demirel başkanlığında toplanan ve ülkenin kaderini etkileyen 28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısında alınan ve hükümete dikte edilen kararlarda, asker ve yargı ile aynı safta duran Demirel, Erbakan ile de sık sık karşı karşıya gelmiştir. 28 Şubat döneminde hükümette başbakan yardımcısı olan Çiller ile Erbakan başbakanlığı değişme hususunda mutabakata varmışlardır. Erbakan, hem istifa mektubunu hem de Çiller'in başbakanlığındaki hükümet için üç partinin milletvekillerinin imzasının bulunduğu taahhütnameyi Demirel'e sunmasına karşın Demirel; vesayet odaklar ile hareket etmeyi tercih etmiş ve ülkenin geleceğinde önemli siyasi ve ekonomik hasarlara sebebiyet vermiştir.

Demirel sonrası Cumhurbaşkanlığına A. Necdet Sezer oturtulmuştur.

22 Milliyet, 22.04.2013.
23 http://www.star.com.tr/acik-gorus/turkiyede-cift-basliligin-kisa-tarihi-haber-1193059/
24 http://www.hurriyet.com.tr/ilk-cankaya-hukumet-krizi-basbakani-yedi-39228174

Sezer'in seçilmesi gibi cumhurbaşkanlığı da kaidelerin dışında gelişmiş ve uygulamaları ile Sezer tam da Kurucu iradenin "denge-denetleme" görevini hakkıyla yerine getirmiştir. Anayasa Mahkemesi başkanlığı döneminde siyasal sisteme ve özellikle Cumhurbaşkanının yetkilerine ilişkin getirmiş olduğu karşı görüşlerin aksine Sezer, hükümetle olan ilişkilerinde oldukça katı tutum sergileyebilmiştir. Kendisini aday olarak gösteren Ecevit ile olan münasebetleri ve kararnamelere olan karşı duruşu, 19 Şubat 2001 tarihli MGK Toplantısı'nda zirve noktasına ulaşmış ve millete faturası en ağır olan Köşk-Hükümet krizi olarak tarihe geçmiştir. Devletin tepesindeki bu kriz meşhur ekonomik çöküntüye sebep olarak Kara Çarşamba'yı doğurmuş ve ülke de gecelik faizler yüzde 7500'lere kadar çıkmıştır. Bunun yanında Sezer, Ecevit'in başbakan olduğu dönemde tam 9 yasa değişikliğini de veto etmiştir[25].

Ekonomik krizin etkisiyle Türkiye erken seçime gitmiş; seçim sonuçları ülkenin siyasal yapısında önemli değişimlere neden olmuştur. Parlamentoda çoğunluğu tek başına sağlayan AK Parti kurluğundan kısa bir süre sonra ülke yönetiminde söz sahibi olmuştur. Bunun karşısında geçmişin köklü siyasi gelenekleri parlamento dışında kamışlardır. Bu dönem gelecek dönemin habercisi gibi Cumhurbaşkanı ile hükümet arasında sistem krizlerini ortaya çıkarmış ve sistem tartışmalarında Cumhurbaşkanın yeri ve konumunu gündeme getirmiştir. Bürokrat bir Cumhurbaşkanı olan A. Necdet Sezer ile Başbakan R. Tayyip Erdoğan arasında başından itibaren bir soğukluk baş gösterdiği gibi devlet yönetiminde sorumsuz ama yetkili bir Cumhurbaşkanı nedeniyle önemli kilitlenmeler söz konusu olmuştur. Öyle ki Sezer, Bakan atamalarından büyükelçilere, Vali atamalarından bürokratik makamlara kadar birçok noktada Başbakan Erdoğan döneminde, denge-denetleme makamı olarak konumlandırmış ve sistem krizlerine neden olmuştur. Bu dönemde bürokrasi geçmişte olmadığı kadar adeta vekâletle yürütülür hale gelmiştir. Eşleri başörtülü olduğu gerekçesi veya varsayımıyla ataması yapılamayan kadrolar yüzünden ülke bir yönetme sorunuyla karşı karşıya kalmıştır.

Cumhurbaşkanı Sezer, bu dönemde de, 72 yasa, 7 KHK[26], 14 atamalar dışındaki işlere ilişkin Bakanlar Kurulu kararı, 769 müşterek kararname ve 30 atamalara ilişkin Bakanlar Kurulu kararını iade etmiştir. Sezer, veto ettiği yasalar da kendisine ayrılan yasal süreyi sonuna kadar kullanarak bu yolda önemli bir denetleme işlevi görmüştür.

Sezer sonrası dönemin nasıl olacağına ilişkin tartışma görev süresi bitmeden başlamış ve ülkenin yönetimine ilişkin aktörler yeniden sahneye çıkarak çeşitli fikirler ileri sürmüşlerdir. Özellikle Cumhurbaşkanlığı seçimi ve seçimde uygulanacak kurala ilişkin tartışma sistemsel krizin baş göstere-

25 http://www.hurriyet.com.tr/ilk-cankaya-hukumet-krizi-basbakani-yedi-39228174

26 Kemal Gözler, (2000), Cumhurbaşkanı Hükümet çatışması, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, s.23.

ceğinin belirtisi olarak siyasi tarihimizde önemli bir yer edinmiştir[27]. Mevcut sistemde kronik olarak kendini tekrar eden sorunların, bu zaman zarfında minimize olması, çift başlılık meselesinde de kendisini göstermiştir. Sonuç olarak aynı ideolojiden, aynı siyasi gelenekten, aynı partiden hatta aynı partinin aynı fikri hareketten gelen cumhurbaşkanları ve başbakanlar bile gerek dış politikada gerek ekonomide gerekse bürokratik atamalarda krizler yaşamışlardır. Hatta cumhurbaşkanları ve başbakanlar arasında parti meseleleri bile kriz vesilesi olabilmiştir.

Sonuç

Sonuçları birkaç madde de belirtecek olursak; 1-1982 Anayasasına göre, Cumhurbaşkanı yürütmenin başı olarak her ne kadar simgesel yetkilere sahip olsa bile; asıl yetki sahibi Başbakan ve Bakanlara göre bu yetkileri kullanma bakımında farklı davranışlara girmesi muhtemeldir. Gerek Kenan Evrenin gerekse Ahmet Necdet Sezer'in Cumhurbaşkanlığı dönemlerinde simgesel bile olsa yetkilerini yoruma yer bırakmayacak şekilde kullandıkları görülmüştür. Bu yetkiler parlamenter sistem içerisinde simgesel olmasına karşın Türkiye'de farklı siyasal geleneğe sahip Cumhurbaşkanı ve Başbakan söz konusu olduğunda oldukça sert niteliğe dahi bürünebilmiştir.

2- Anayasaya göre Cumhurbaşkanı, devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetmekle görevlidir. Haliyle Cumhurbaşkanının siyaset üstü bir konumu söz konusu edilmelidir. Ancak bu uyum ve düzenli çalışmayı gözetmek kimi zaman siyasi iktidar ile Cumhurbaşkanı arasında siyasal çatışmanın doğmasına neden olduğu gibi kimi zamanda ekonomik krizlerin ortaya çıkmasına kadar da gidebilmiştir. Öyle ki bazen Cumhurbaşkanları, siyaset üstü davranmaktan öte bazen bir siyasi parti başkanıymış gibi Meclis açılış konuşmalarında siyasal iktidarı acımazsızca eleştirerek parlamenter sistemin temel ilkesi olan "sorumsuz cumhurbaşkanı-sorumlu hükümet" kuralını dahi çiğneyebilmişlerdir.

3- Parlamenter sistemlerde Cumhurbaşkanlarının kanunları geri gönderme ve kararnameleri imzalama gibi yetkileri bulunmaktadır. 1982 Anayasasında da bu yetkiler Cumhurbaşkanına verilmiştir. Ancak uygulamada Cumhurbaşkanlarının bu yetkiyi kullanırken siyasal iktidarlara göre farklı davranabildikleri siyasal yaşamınızda birçok kez görülmüştür. Kurucu iradenin Cumhurbaşkanı Kenan Evren bir tarafa bırakılacak olunursa A. Necdet Sezer'in bu konudaki tutumu hiçbir parlamenter demokrasilerde kabul edilecek nitelikte olmamıştır. Parlamenter demokrasilerde Cumhurbaşkanları bu

27 Cem Eroğlu, (2007), Cumhurbaşkanı Seçimi Bunalımından Çıkarabilecek dersler, AÜ SBF Dergisi, Sayı:62-3; Cem Eroğlu (2007), "1982 Anayasa Düzeninde Cumhurbaşkanlığı", 1982 Anayasasının 25. Yılı Sempozyumu, İstanbul Üniversitesi SBF, http//siyaset.politics.ankara.edu.tr/eski/yayınlar/eroglu/2007-3.pdf.

yetkileri çok istisnai olarak kullanırken; Türkiye'de ise kanunları geri gönderme ve kararnameleri imzalamama gibi eğilimlerle adeta Cumhurbaşkanı, Meclis ve siyasal iktidarla yetkileri bölüşme eğilimine girmiştir İyimaya bu durumu "parlmentolu vesayet sistemi" olarak nitelemektedir. Böyle bir sistem tanımlaması da haliyle hiçbir demokratik hükümet sistemleri içeresinde bulunmaz yer almaz demektedir.

4- 1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanı başkanlığında Milli Güvenlik Kurulu gibi önemi bir kurul oluşturulmuş (m.118) ve bu kurul yoluyla ordu-siyaset ilişkisi anayasal düzende belirlenmiştir. Böylece ordu, yürütme üzerinde en etkin kurum olma özelliğini pekiştirmenin yanı sıra Cumhurbaşkanı yoluyla ülkenin Milliği güvenliğinde karar alıcı ve uygulayıcı bir konum elde etmiştir. Öyle ki 28 Şubat 1997 tarihinde sivil bir Cumhurbaşkanı olan Süleyman Demirel bu yetkiye dayanarak ordu ile işbirliği yaparak seçilmiş hükümetin görevden el çektirilmesine neden olduğu gibi sonraki yıllarda telafisi imkânsız birçok sorunun baş göstermesine yol açabilmiştir. Kaldı k, olağan dönemlerde MGK'un **böylesi davranışlarda bulunması olağanüstü hal ve sıkıyönetim dönemlerin de Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanması parlamenter sistemin tamamen dışında bir kural olarak 1982 Anayasasında yer almıştır.**

5- 1982 Anayasası devlet yetkilerinin organlar arasında dağılımı bakımından parlamenter sisteme aykırı olarak eşit dağılıma yer vermemiştir. Yukarıda izahına çalıştığımız Cumhurbaşkanlığı makamı tam da bu noktada öne çıkan organ olarak görülmektedir. Parlamenter sistemlerde her bir organın kendine has yetki ve sorumluluğu söz konusudur. 1982 Anayasası bu yetkilerin dağılımında "yetkili" ama "sorumsuz" bir organa ağırlık vermiştir. Bu durum kurucu iradenin gelecek tasavvurundan başka bir şey değildir. Anayasal düzen böyle kurulmuş ise de kurucu irade, millet iradesi yerine hiçbir zaman geçememiş ve sonuçta 2007 ve 2017 yıllarında kurucu iradenin denge-denetleme makamı olan Cumhurbaşkanlığı, anaysa değişikliği ve millet iradesinin bu yönde tahakküm etmesi ile sahibine rücu etmiştir. Demokrasiye giden yolda sabırlı bir mücadele veren siyasi tarihimiz, bu kırılmalar ile birlikte katı vesayet odaklarından kurtulma ve geleceğini yeniden tesis etme şansını elde edecektir.

Kaynakça

Ahmet İyimaya (2017), "Anayasa Değişikliği Ekseninde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi-Anatomik ve Diyalektik Bir Yaklaşım", **Yeni Türkiye Dergisi**, S. 94, s.75.

Atilla Nalbant (1992), "Karşılaştırmalı Olarak Gözetleme Çerçevesinde Cumhurbaşkanının 1982 Anayasal Sistemi İçindeki Rolü", **Tarık Zafer Tunaya Armağanı,** İstanbul Barosu Yayını,

Burhan Kuzu, (1997), **Türkiye İçin Başkanlık Sistemi**, Fakülteler Kitabevi, İstanbul

Bülent Tanör,(1986), **İki Anayasa**, Beta yayınları, İstanbul

Cem Eroğlu, (2007), Cumhurbaşkanı Seçimi Bunalımından Çıkarabilecek Dersler, **AÜ SBF Dergisi**, Sayı:62-3

Cem Eroğlu (2007), "1982 Anayasa Düzeninde Cumhurbaşkanlığı", 1982 Anayasasının 25. Yılı Sempozyumu, İstanbul Üniversitesi **SBF,** http//siyaset.politics.ankara.edu.tr/eski/yayınlar/eroglu/2007-3.pdf.

Erdoğan Teziç (2005), **Anayasa Hukuku**, Beta 20. Bası, İstanbul

Ergun Özbudun, (2011), **Türk Anaysa Hukuku**, 12. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara

Halil İbrahim Tavaş (2007), "Türk Anayasalarında Cumhurbaşkanlığı Seçimi", **Yasama Dergisi**, Sayı:5.

Hasan Tunç&Bülent Yavuz, (2009), "Avantaj ve Dezavantajlarıyla Başkanlık Sistemi", **TBB Dergisi**, Sayı 81.

Hikmet Özdemir (2007), **Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanı Seçimleri**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Kemal Gözler (2016), **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, Ekin Yayınları, 8. Baskı, Bursa

Kemal Gözler, (2000), **Cumhurbaşkanı Hükümet Çatışması**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.

Kemal Gözler,(2015), **Anayasa Hukukuna Giriş**, Ekin Yayınları, 24. Baskı, Bursa

N. Kemal Öztürk (1992), "Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Geleneği ve 1982 Anayasasındaki Düzenlemenin Parlamenter sistemle Uyumu", **Amme İdaresi Dergisi,** Cilt 23, Sayı 1, Mart

Murat Sevinç, (2002), "Güncel Gelişmeler Işığında, 1982 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanlığı", **AÜ SBF Dergisi**, 57-2.

R. Cengiz Derdiman (2000), "Hükümet Şekli Bakımından Ülkemizde Mevcut Durum ve Getirdiği Sorunlara Çözüm Olarak- Başkanlık Modeli",

Polis Dergisi, Yıl:6 :22, Ocak-Mart.

R. Cengiz Derdiman, (2013), Anayasa Hukuku, Aktüel Yayınları, Bursa

Şeref Gözübüyük,(2004), Anaysa Hukuku, 13. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara

15 TEMMUZ 2016 DARBE GİRİŞİMİ VE TÜRK TOPLUMU

Doç. Dr. Hüseyin KOÇAK
Fatma Zehra DURNA

ÖZET

Türk toplumunun tarihinde askeri darbe ve müdahalelerin önemli bir yeri bulunmaktadır. Cumhuriyet tarihimizin yaklaşık son 56 yılı, askeri yönetimler veya olağanüstü hal uygulamaları ile geçmiştir. Darbeciler, ilk olarak 27 Mayıs 1960 klasik askeri darbesi ile demokrasiyi kesintiye uğratmışlardır. Ardından 12 Mart 1971 yılında bir muhtıra vererek demokratik hayata müdahale etmişlerdir. Bu muhtıradan 9 yıl sonra ise 12 Eylül 1980 tarihinde yapılan askeri darbe yaşanmıştır. Demokrasi dışı güçler 28 Şubat 1997 yılında post-modern darbe ile millet iradesini yok saymışlardır. Benzer bir durum 27 Nisan 2007 tarihinde e-muhtıra ile devam ettirilmek istenmiş ama siyasi irade buna karşı çıkmıştır. Türkiye'de 15 Temmuz 2016 günü farklı bir darbe girişimi kayıtlara geçmiştir. Doğrudan toplumu hedef alan kanlı bir darbe girişimi yaşanmış, çok sayıda yurttaşımız şehit ve gazi olmuştur. Bu kanlı girişime, başta halkın, siyasetin, darbeci olmayan güvenlik güçlerinin, medyanın ve sosyal medyanın tepkisi, hızlı ve yerinde olmuştur. Toplum topyekûn darbeye karşı direnmiş ve bir toplum mücadelesi vermiştir. Bu karşı duruş sırasında birçok kahramanlık hikâyesine tanık olunmuştur. Bu bildiride, Cumhuriyet tarihi boyunca yaşanan darbe ve muhtıralar genel hatları ile anlatılmaktadır. Ardından, 15 Temmuz Darbe kalkışmasına karşı, toplumun gösterdiği direniş ve karşı duruş

değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Darbe, Demokrasi, Direniş, Toplum.

15 JULY 2016 COUP ATTEMPT AND TURKISH SOCIETY

In the history of Turkish society, military coups and interventions have an important place. The last 56 years of our republican history have passed through military administrations or state of emergency. The coupseers first broke democracy with the classic military coup of May 27, 1960. Then, on March 12, 1971, they gave a memorandum and intervened in a democratic life. 9 years after this memorandum, a military coup was held on September 12, 1980. Non-democratic forces ignored the will of the nation with the post-modern coup in 28 February 1997. A similar situation was made to continue with the e-memorandum dated 27 April 2007, but the political will is opposed to it. On July 15, 2016 in Turkey, a different coup attempt was recorded. There was a bloody coup attempt aimed at the society directly, and a large number of our citizens became martyrs and veterans. This bloody interference, especially the people, politics, non-coup security forces, media and social media response has been quick and timely. Society has resisted all-out struggle against the coup and gave a society struggle. During this counter-stance, many heroic stories were witnessed. In this declaration, the coup and declarations that are experienced throughout the history of the Republic are explained with general lines. Then, against the July 15 coup attempt, the resistance and counter-stance the society shows are evaluated.

Keywords: Republic, Coup, Democracy, Resistance, Society.

GİRİŞ

Türk toplumu tarihler 15 Temmuz 2016'yı gösterdiğinde henüz gecenin ilk vakitlerinde hain bir darbe kalkışması ile karşılaştı. Darbeciler dışında herkes, özellikle de ülkeyi yönetenler büyük bir şok yaşadı. Çünkü darbe yapmayı gerektirecek herhangi bir ortam söz konusu değildi. Ama bu bir kamera şakası değildi. Toplum bu darbe kalkışmasını 249 şehit ve yaklaşık 2200 gazi vererek bastırdı. Ancak, burada özellikle üzerinde durulması gereken konu, halkın kahramanca ve destansı direnişi olmuştur. Uzun yıllar darbe ve muhtıralarla yaşamı karartılan ve geleceği çalınan toplum bu sefer bu hain girişime izin vermemiştir. Böyle bir direniş demokrasi tarihimizde ilk olması nedeniyle özel bir öneme sahiptir ve üzerinde daha detaylı çalışmalar yapmayı hak etmektedir.

Darbeler her zaman demokrasiye, milli iradeye, sivil siyasete karşı gerçekleştirilmiştir. Hiçbir şekilde topluma yararı olmamış ve ülkeyi 40 yıl 50 yıl gerilere götürmüştür. Darbeciler hep dış destekle hareket etmişler, darbe yapmadan önce toplumsal açıdan darbenin koşullarını hazırlamışlardır. 1960'dan 2016'ya gelinceye kadar darbeler incelendiğinde bu açık bir biçimde görülmektedir. Sivil siyaseti itibarsızlaştıran yayınlar, ekonomik krizler, terör, anarşi, uzlaşmaz siyasi tutumlar ve faili meçhul cinayetler darbelerin en çok sevdiği zeminlerdir. Yaşadığımız tüm darbelerin öncesinde bu tür ortamlar hazırlanmış, milli irade ve demokrasiyi yok sayarak "nitekim" yönetimi ele geçiren askerlere kurtarıcı gözü ile bakılmıştır. Oysa konunun görünmeyen boyutları farklıdır. Halk, 15 Temmuz 2016'da konuyu bütün boyutları ile değerlendirip darbecilere tepki koymuştur. Bu çerçevede ülkeyi yönetenlerin, bilgeliği ve halkı yönlendirmeleri de ayrı bir övgüye layıktır.

Bu çalışmada 27 Mayıs 1960'dan günümüze değin yaşanan darbe, muhtıra ve benzeri olaylar tarihsel süreç içerisinde genel anlamda değerlendirilmektedir. Konu ağırlıklı bir biçimde 15 Temmuz 2016 Darbe Kalkışması ve karşı direniş bağlamında analiz edilmektedir.

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE DEMOKRASİ VE MİLLİ İRADEYE VURULAN DARBELER

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi

1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti'nin esas amacından uzaklaştığı, dini politikaya alet ettiği, zümre diktası kurduğu, seçmenlerin iradesini kötüye kullandığı, parti programını suistimal ettiği, parti tüzüğünün dışına çıktığı ve en önemlisi politik parti olma özelliğini kaybedip, ülkeyi gitgide bir baskı rejimine ve kardeş kavgasına götürdüğü gerekçelerini ileri süren Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde bir grup subay, 27 Mayıs 1960 sabahı ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur. 27 Mayıs 1960 tarihinden 28 Ekim 1961'de kurulan 26. Cumhuriyet Hükümetinin kurulmasına kadar Türkiye, *"27 Mayıs Dönemi Rejimi"* adıyla olağanüstü bir döneme girmiştir[1].

27 Mayıs 1960 darbesi silahlı kuvvetler, siyaset ve toplum arasındaki ilişkiyi zedeledi. 27 Mayıs öncesi askeriye mensupları halk ile iç içe yaşıyor ve yakın

1 KONGAR, Emre (2005), *"21. Yüzyılda Türkiye/2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı"*, (36.Baskı), Remzi Kitapevi, İstanbul, s.144.

bir iletişim içinde olabiliyordu. Ancak darbe sonrası askeri lojmanlar, OYAK ve diğer bazı imtiyazlar ile toplumun diğer zümrelerinden soyutlandılar. Bireyler kendi iradesi dışında güç kullanan askeri kuvvetlere karşı güven kaybı yaşarken siyasetçiler de sürekli olarak silahlı müdahale endişesiyle çalıştılar. Diğer taraftan toplumun ve siyasetin bir kısmı da kendi isteklerini askeri kuvvetlerin desteğiyle yaptırabileceklerini gördüler ve sürekli olarak bu yolu denemeye başladılar.

1961 Anayasası sonrasında Türkiye'de demokratik ortam hiç gelişemediği kadar gelişme göstermeye başlamıştır. Bu özgürlükçü ortam içinde siyasal örgütlenmeler serbestçe yapılmış, temsili demokrasinin gelmiş olması ile toplumun her kesimi mecliste temsil edilebilir hale gelmiştir. Özellikle, sol gruplar yaygın bir şekilde örgütlenmeye ve 1950lerde hızlanan sanayileşme ve kırdan kente göç ile büyüyen işçi sınıfı tarafından benimsenmeye başlamıştır. 1960 darbesini oldukça kısa bir süre sonunda 1971 Askeri Muhtırası takip etmiştir.

12 Mart 1971 Muhtırası

Türkiye siyasetinde 12 Mart 1971 rejimi diye adlandırılan dönem, 12 Mart 1971 günü Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanı beş generalin gerçekleştirdikleri muhtıra ile başlayıp, Nisan 1973'te sona ermiştir. Bu dönemde her ne kadar meclis açık kalmış ve yönetim sivil siyasetçilerin elinde gözükmüşse de yönetimde belirleyici güç ordunun üst kademesi olmuştur.

Bu muhtıra ile Türkiye Cumhuriyetinin kısa tarihinde ikinci askeri müdahale gerçekleşmiş, ancak 27 Mayıs'tan farklı olarak ordu, yönetimi doğrudan ele almadan yeni bir hükümetin oluşturulmasını istemiştir. Muhtıra metninde Silahlı Kuvvetler, yaşanan olumsuz gelişmelerden hükümeti ve Meclisleri sorumlu tutmuştur[2].

12 Mart müdahalesini, toplum, ekonomi ve siyaset alanlarında muhafazakâr yapıdaki Türk parlâmento çizgisinde rejimin pekiştirilmesi şekliyle yorumlamak ve hükûmet değişikliğini hâkim güçlerin yönetici seçkinleri arasında nöbet değişimi olarak anlamak gerekmektedir. 12 Mart müdahalesi, hak ve özgürlüklerin kısıtlandığı başarısız bir girişim ve demokrasinin askıya alındığı bir ara rejim oluşturmuştur[3].

12 Mart süreci beraberinde 12 Eylül darbesine kadar yeni bir süreci başlatmıştır. 1961 Anayasası ile verilen ve sonrasındaki gelişmelerden büyük pişmanlık duyan ordu, 1971'de darbe yapmaksızın rejimi kontrol altına almaya çalışmış,

2 KONGAR, Emre (2000), *"21.Yüzyılda Türkiye"*, (26.Basım), Remzi Kitapevi, İstanbul, s.170.

3 ÖZDEMİR, Şevki (1994), *"Askerî Darbeler Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme ve Türkiye Örneği"*, Ankara, s.50.

ne var ki, bunu çok iyi bir biçimde başaramadığı için ülkede dirlik düzen hiçbir zaman kurulamamıştır. 1970'li yıllar anarşi ve ekonomik bunalımların yoğun yaşandığı yıllar olmuştur.

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi

12 Mart Muhtırası sonrasındaki dönemde bütün düzenlemelere rağmen sorunları çözmek mümkün olamamıştır. Demokrasinin kurumsallaşamaması dolayısıyla sistem kısa zamanda iflas etmiş, bir tarafta iktidar ile muhalefet bir araya gelerek sorunları konuşamazken, diğer taraftan da siyaset sağ ve sol diye ikiye bölünmüştür. Hızla artan köyden şehre göç sonucunda ortaya çıkan istemlere siyasetin çözüm üretememesi de bu dönemdeki krizi derinleştirmiştir [4]. Bunca krize bir de Cumhurbaşkanının meclis tarafından bir türlü seçilememesi eklenmiştir. Her gün yapılan seçim turlarından bir sonuç çıkmamış, bu durum toplumu rahatsız etmiştir. Hatta bazı kesimler açıkça darbe beklentisi içerisine girmişlerdir[5].

1970'lerin ortasından itibaren işçi sınıfının mücadelesi ve sol hareketlerde yükseliş eğilimi görülmüş, bu süreçte toplumsal hayattaki şiddet ve baskı artmıştır. Toplumsal gerginliğin artmasında 1977'de 1 Mayıs katliamı, Kahramanmaraş, Çorum, Malatya, Sivas, Bingöl olayları ve sol ve sağdan sembolik isimlere düzenlenen suikastlar etkili olmuştur[6].

12 Eylül 1980 askerî müdahalesi Türk toplumunda bir daha geri dönüşü olmayan büyük bir değişimin başlangıç noktasıdır. Ülkedeki mevcut siyasi fikirleri kendi varlığına birer tehdit olarak algılayan askeri rejim uyguladığı aşırı baskı ve şiddet ile siyasal, sosyal ve kültürel hayatı tamamıyla kontrolü altına alıp kısa sürede toplumu sindirmeyi başarmıştır. Bu tarihten itibaren, bir taraftan yönetimin siyasetle alakalı yasakları had safhaya ulaşırken diğer taraftan da özel hayat, cinsellik, feminizm, içe dönüş, yalnızlık, tüketim gibi konular medya aracılığıyla teşvik edilmiştir[7].

28 Şubat 1997 Post-Modern Darbesi

28 Şubat 1997'de yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısı sonucu açıklanan ve Türkiye siyasi tarihine geçen kararlar, *"post-modern darbe"* diye adlandı-

4 DURSUN, Davut (2005), *"Türk Demokrasisinde Kurumsallaşma Sorunu ve Krizleri Çözme Yöntemi Olarak Askeri Darbeler"*, Muhafazakâr Düşünce, Yıl 1, Sayı 3, Kış, s.191.

5 DURSUN, Davut (2000), *"Ertesi Gün; Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar"*, 1. Baskı, İşaret Yayınları, İstanbul, s.191.

6 AKÇA, İsmet (2013), *"Türkiye'de Ordu-Siyaset İlişkisi", Türk Siyasal Hayatı"*, 7. Üniте, Editör: Ahmet Demirel, Süleyman Sözen, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, s.184.

7 ALVER, Ahmet (2015), *"12 Eylül Askeri Darbesi 'Devrimciler' ile 'Yüz:1981' Romanlarından Hareketle 12 Eylül Döneminde Yaşanan Devlet Güdümlü Baskı ve Şiddet Sorunsalı"*, Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 1(1), s.21-22.

rılmaktadır.

Milli Güvenlik Kurulu'nun 28 Şubat 1997'deki toplantısında da, *"Rejim aleyhtarı irticai faaliyetlere karşı alınması gereken tedbirler"* başlığıyla resmen bir muhtıra yayımlandı. Muhtırada 8 yıllık eğitim, tarikatlar, laiklik karşıtı hareketler, TSK'den irticacılık suçlamasıyla atılan personelin RP'li belediyelerde istihdamı, bazı tarikatçıların cüppe ve sarıklarıyla kimi eylemlerde bulunması örneklerle anlatılıp, *"TSK'nın rejimin bekçisi olduğuna"* bir kez daha vurgu yapılıyordu. 12 Temmuz'da ANAP-DSP-Demokrat Türkiye Partisi arasında kurulan 55. hükümet TBMM'den güvenoyu aldı. 18 Nisan 1999 seçimlerine kadar işbaşında kalan bu hükümet zamanında 28 Şubat kararları harfiyen yerine getirildi. 8 yıllık kesintisiz eğitim kanunu TBMM'de kabul edildi. Bu kanunla İmam Hatip Liseleri (İHL) dâhil meslek liselerinin ortaokul bölümleri kapatıldı. Ayrıca İHL'lerin önünün kesilmesi için meslek liselerinden mezun olanların üniversiteye giriş sınavından aldıkları puanla kendi bölümleri dışında tercih yapmaları halinde ortaöğretim başarı puanlarının daha düşük katsayı ile hesaplanması kararı alındı. Türkiye'nin uğrayacağı bir sonraki askeri durak çok değil, 10 yıl uzaktadır. Bu kez adı "e-muhtıra" olacaktır.

27 Nisan 2007 E-Muhtıra

Saat 23.17'de Genelkurmay Başkanlığı internet sitesinde yayınlanan söz konusu basın açıklamasında çeşitli laiklik karşıtı olduğu düşünülen uygulamalardan örnekler verilmekte ve cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde laiklik konusunun tartışılıyor olmasından duyulan rahatsızlık belirtilerek TSK'nın bu tartışmalarda taraf olduğu ve laikliğin savunucusu olduğu, TSK'nın yapılmakta olan tartışmalarla ilgili gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacağı ve TSK'nın kendisine kanunlarla verilmiş olan açık görevleri eksiksiz yerine getirme kararlılığında olduğu vurgulanmıştır.

Hükümet adına açıklama yapılmış ve Hükümet, söz konusu basın açıklamasına sert bir tepki ortaya koyarak daha önce askeri müdahalelere maruz kalan hiçbir hükümetin yapmadığı bir duruş sergilemiştir. Hükümetin söz konusu basın açıklamasına cevabında öncelikle bu tür bir açıklamanın Hükümete karşı bir tutum olarak algılandığı ifade edilerek bu tür bir açıklamanın demokratik devlet düzeni bakımından yadırganması gereken bir durum olduğu belirtilmiştir. Açıklamada Genelkurmay Başkanlığı'nın bağlılık ve sorumluluk durumu hatırlatılarak Genelkurmay Başkanlığı'nın herhangi bir konuda Hükümete karşı bir ifade kullanılmasından demokratik bir hukuk devletinde düşünülemeyecek bir husus olduğu vurgulanmıştır[8].

8 Türkiye Büyük Millet Meclisi (2017), "*Fethullahçı, Terör Örgütünün (Fetö/Pyd) 15 Temmuz 2016 Tarihli Darbe Girişimi ile Bu Terör Örgütünün Faaliyetlerinin Tüm Yönleriyle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"*, s.1255-1257.

27 Mayıs 2013 Gezi Parkı Kaos Planı

Gezi Parkı protestoları, 27 Mayıs 2013 tarihinde İstanbul'da başlamış ve kısa zamanda tüm ülkeye yayılmıştır. Taksim Yayalaştırma Projesi kapsamında Taksim Gezi Parkı'nın 28 Mayıs 2013 günü bir duvarının yıkılmaya başlanması ve bazı ağaçların kesilmesi üzerine, bu haber sosyal medya üzerinden Topçu Kışlası inşaatına başlandığı şeklinde yayılmıştır. Bu haber sonucu, bazı aktivistler oturma eylemi yapmaya başladılar. 31 Mayıs gecesi polisin eylemcilerin çadırlarına müdahalesi ile tırmanan kriz, ülkenin günlerce kavga ve karmaşa içerisinde huzursuz günler yaşamasına neden oldu.

Gezi Parkı kalkışmasında FETÖ etkisi çok tartışıldı ve halen de tartışılmaya devam etmektedir. Gerek göstericilerin çadırına yapılan müdahalenin ve gerekse polisin sert tavrının aslında kalkışma hareketini kışkırtma amaçlı olduğu ve dönemin İstanbul Valisi ve Emniyet Müdürünün de FETÖ' ye yakın kişiler olduğu yazıldı, çizildi. Her ne kadar FETÖ lideri, Gezi Parkı kalkışması sırasında yaptığı açıklama ile kalkışmaya destek vermemiş ise de, en güçlü yayın organları olan Zaman gazetesi yazarları doğrudan ya da dolaylı olarak Gezi Parkı kalkışmasına destek vermişlerdi. Bu da Ak Parti tarafında, FETÖ ile ilgili şüpheleri daha da arttırdı. Örgüt lideri F. Gülen'in Gezi olayları sırasında yaptığı açıklamaların da şüphelerin artmasına önemli katkısı oldu[9].

17/25 Aralık 2013 Yargı Darbesi

17 Aralık 2013 sabahı Türkiye büyük bir sürprizle güne başladı. İstanbul ve Ankara'da eş zamanlı yürütülen operasyonlarda; aralarında üç bakanın oğlu, bir kamu bankası genel müdürü, bir belediye başkanı ve bazı işadamları olmak üzere 81 kişi sabah saat 05.00'te polis tarafından düzenlenen baskınlarla gözaltına alınmıştı. Operasyon sosyal medyanın da gündem konusu oldu.

Ülke bir darbe süreci sersemliği yaşarken, ilk ciddi tepki başbakandan geldi ve yaptığı açıklamada "Türkiye içinde ve dışında arkalarına bir takım karanlık çevreleri alanlar bu ülkenin istikametiyle oynayamazlar. Ayarlarımızı değiştiremezler. Türkiye, üzerinde operasyon yapılacak, ameliyat yapılacak bir ülke değildir. AK Parti iktidarı buna izin vermez. Birilerinin topu tüfeği varsa, hilesi hurdası varsa, neyi olursa olsun bizim Allah'ımız var. Arkasına medya, sermaye ve dış odakları alanlar Türkiye'de operasyon yapamaz. Türkiye'de artık söz milletindir, karar milletindir, yetki milletindir. Mühür milletin elindedir." şeklinde konuştu[10].

9 ŞENTÜRK, Hulusi (2016), *"Paralel İhanet"*, İşaret Yayınları, İstanbul, s.197-198.
10 a.g.e, s.203-208.

FETÖ'nün kontrolündeki Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından ise 26.12.2013 tarihinde kurumun internet sitesinden bildiri yayınlanarak 17-25 Aralık yargısal darbe girişimini gerçekleştiren örgüt militanlarına açık bir destek verilmiştir. Bu yargısal darbe girişimi sonunda ülke ekonomisi olumsuz yönde etkilenmiş ve ekonomik istikrar zarar görmüştür[11].

25 Aralık 2013

17 Aralık yolsuzluk kisvesi altında iktidara yönelik darbe girişiminin yankıları devam ederken 25 Aralık tarihinde ülke yeniden çalkalandı. Bazı medya organları ve internet gazetelerinde, savcılığın gözaltına alınması için emniyete bir liste gönderdiği ama emniyetin gereğini yapmama konusunda direndiği haberleri yer aldı. Bazı haberlerde listede 30 kişinin, bazı haberlerde de 41 kişinin isminin yer aldığı iddia ediliyordu. Aslında aynı gün sabah saatlerinde kamuoyu, 17 Aralık operasyonunda rüşvetle suçlanan üç bakanın istifa haberini almıştı. Medyada bu haberlerle ilgili yorumlar yapılırken, sosyal medyada istifalarla ilgili yoğun değerlendirme ve paylaşımlar yer alırken yeni operasyon haberi medyaya düşmüştü[12].

17-25 Aralık operasyonlarının yürütülüş şekli, delillerin yasa dışı şekilde toplanması, delillerin bazılarının incelenmeden sanki incelenmiş gibi işlemlere tabi tutulması, suçlamaların en azından bazılarının ne kadar asılsız olduğu, daha sorgulama aşamasında anlaşıldığı halde verilen tutuklama kararları, bu sürece eş olarak kimi medya organlarında yürütülen linç kampanyaları ve benzeri her şey, yaşanan trajik ve düşündürücü gelişmelerdir.

17-25 Aralık Darbe Girişimi, ülkemizde, başta emniyet ve yargı olmak üzere, devletin değişik kurumlarında güç kazanmış, bu kurumlardaki gücünü de kullanarak ülke siyasetinde belirleyici olmayı amaçlayan organize bir yapının tüm çıplaklığı ile ortaya çıkmasını sağlamıştır. Daha önce sağda, solda dillendirilen ama komplo teorisi olarak değerlendirilenlerin aslında gerçek olduğu artık anlaşılmış oldu[13].

19 Ocak 2014 Mit Tırlarının Durdurulması İhaneti

17/25 Aralık yargı darbesi ile bir sonuç alamayan FETÖ ihanet şebekesi bu sefer başka bir planı devreye soktu. 19 Ocak 2014 günü Türkiye, durdurulan MİT TIR'ları haberi ile çalkalandı. Aslında bu tarihten 18 gün önce de benzer bir olay Hatay'da yaşanmıştı. Yani, Türkiye'ye ve MİT'e karşı bir el operasyon üzerine operasyon düzenlenmekteydi. Mit tırlarının terör örgütlerine silah taşıdığı iddiaları medyada alabildiğince yer almaya başladı. Türkiye, tüm dünyanın gözünde terör örgütlerine silah yardımı yapan ülke konumuna düşürülmeye çalışıldı.

Örgütle iltisaklı kamu görevlilerince 7 Şubat'ta MİT Müsteşarının ifadeye çağrılması hadisesinden itibaren, FETÖ' nün siyasal iktidarı ele geçirme hedefinin nispeten açığa çıktığı, dershanelerin kapatılması süreciyle örgütün açıkça hükümete karşı cephe aldığı, bu bağlamda, kendisine müzahir basın yayın kanallarında ülkenin ekonomik durumunun kötüleştiğine dair yayınlar yaptığı, "darbe olabileceğine" dair tartışma ve yorumlarda bulunulduğu, "hükümetin siyasal iktidarın meşruiyetini kaybettiği", "yolsuzluk ve hukuksuzluğun arttığı" yönünde algı oluşturulmaya çalışıldığı açıktır.

Son olarak, darbe girişimi öncesinde MİT başta olmak üzere güvenlik ve istihbarat kurumlarından elde edilen bilgilerle TSK'da kadrolaşmış FETÖ mensuplarının tespit edilerek 3-5 Ağustos 2016 tarihlerinde yapılması öngörülen YAŞ toplantısında ihraç edilmeleri yönünde çalışmalar yapıldığı, örgütün bunun farkında olduğu ve son bir hamleyle 15 Temmuz Darbe Girişiminde bulunduğu yönünde kanaat ve değerlendirmelerin de yaygın olduğu gözlenmektedir[14].

15 Temmuz 2016 Kanlı Darbe Kalkışması

15 Temmuz darbe girişimi, daha önceki darbelerin hepsinden farklı gelişti. Halk ilk defa bir askeri darbeye karşı sokağa, tankların karşısına çıktı. Darbecilerin hesap edemedikleri şeylerden birisi buydu. Bir FETÖ üyesi akademisyenin, darbe girişimi öncesinde siyaset bilimci sıfatıyla "askeri darbe olduğu takdirde bizim millet sokağa çıkamaz, imam namaz kıldırmak için lojmanından camiye bile geçemez, olsa olsa üç beş komünist protesto eder." şeklindeki yorumları hatırlamakta fayda var. Hafızalarda en kutsallarına bile dokunulduğunda sesini çıkaramamış, seçtikleri yöneticiler ahlaksızca darbelerle, muhtıralarla alaşağı edilirken sesini çıkaramamış, tabir-i caizse "bekçi düdüğü ile cami boşaltan bir cemaat" vardır. Ancak bu kez, darbe bildirisi TRT'de okunduktan sonra Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın özel bir televizyon kanalından halkı sokağa çıkmaya davet etmesi, oyunu bozan bir hamle olmuştur.

Halk ilk kez bir darbeye karşı harekete geçmiştir. Türkiye'nin siyaset ve de-

11 Türkiye Büyük Millet Meclisi (2017), "*Fethullahçı, Terör Örgütünün (Fetö/Pyd) 15 Temmuz 2016 Tarihli Darbe Girişimi ile Bu Terör Örgütünün Faaliyetlerinin Tüm Yönleriyle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"*, s.1255-1257.
12 ŞENTÜRK, Hulusi (2016), *"Paralel İhanet"*, İşaret Yayınları, İstanbul, s.219-220.
13 a.g.e, s.223-225.
14 Türkiye Büyük Millet Meclisi (2012), "Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu", s.308-309.

mokrasi tarihi açısından daha önce tecrübe edilmemiş bir olay yaşanmıştır. Bu girişime karşı başta halk olmak üzere sivil siyasetin, darbeci olmayan askerlerin, emniyet güçlerinin ve medyanın dik duruşu, Türkiye'de siyasetin kendi meşruiyetine sahip çıkmasını sağlamıştır. Türkiye'nin darbe hafızası, daha önceki tecrübelerden tamamen farklı bir biçimde yeniden oluşmuştur. Ak Parti döneminde 27 Nisan e-muhtırasına karşı bir mukabele edilmesinde olduğu gibi 15 Temmuz darbesinde de millet destekli bir karşı darbede bulunulduğunu söylemek mümkündür[15].

Sonuç itibariyle 15 Temmuz, millet olarak kardeş olmayı ve diri olmayı öğretti. Sürekli uyanık olunması gereken bir jeo-stratejik değeri olan coğrafyada yaşadığımızı hatırlattı. Siyasi kültürümüzde var olan darbe geleneğimizi hiç aklımızdan çıkarmamız gerektiğini gösterdi. En önemlisi de siyasi kültürümüzde olmayan, darbelere karşı nasıl direneceğimizi öğreten bir gelişme oldu. Bundan sonra darbe planlayacak olanlar, birkaç defa daha düşünmek zorunda kalacaklar. Son bir tespit olarak 15 Temmuz süreci, milletin tabandan tavana gerçekleştirdiği bir "halk devrimi" dir. Devrim, değişim demektir. Dolayısıyla bundan sonra olacaklar eskisinden önemli ölçüde farklılıklar arz edecektir. Söz konusu değişim süreci, aynı zamanda çok iyi yönetilmeye de muhtaçtır[16].

27 Mayıs 1960 bir Cuma günüydü. 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980, 28 Şubat 1997, 27 Nisan 2007 ve 15 Temmuz 2016 günleri de öyle. Son 60 yıllık tarihimizde Cuma günlerimiz hep darbelerle karartılmaya çalışıldı. İç ve dış vesayet odakları, dinimizce mübarek olan Cuma günlerimizi birer Kara Cuma'ya çevirmek istediler. Maalesef, 15 Temmuz 2016'ya gelene dek de görece başarılı oldular. 15 Temmuz gecesi yaşananları önceki darbe girişimlerinden farklı kılan en temel unsur, darbeye karşı milletin gösterdiği direniş ve bu direniş sonucunda elde edilen zaferdir. Bu zaferi bize sağlayan direnişçilerimiz, karartılmaya çalışılan Cuma'mızı aydınlığa çevirdiler. O gece yaşananlar basit bir darbe girişiminden öte topyekûn bir işgal girişimiydi ve bu girişimini gerçekleştiren hainler daha önce eşi benzeri görülmemiş bir şiddet uygulayarak amaçlarına ulaşmaya çalıştılar[17].

Sonuç

15 Temmuz 2016 Darbe Kalkışması Türk siyasi tarihinde üç açıdan oldukça önemlidir. Bunlardan ilki ihanettir. 15 Temmuz gecesi siyasi tarihimizde eşi

15 AKIN, Mahmut Hakkı (2016), *"Türkiye'nin Darbe Hafızasının Yenilenmesi",* Tezkire Düşünce, Siyaset ve Sosyal Bilim Dergisi, Sayı 57, Temmuz/Ağustos/Eylül.
16 KARAKAŞ, Mehmet (2016), *"15 Temmuz Darbe Girişiminin Sosyolojisi Üzerine"*, Tezkire Düşünce, Siyaset ve Sosyal Bilim Dergisi, Sayı 57, Temmuz/Ağustos/Eylül.
17 *"15 Temmuz Milli İrade' nin Zaferi Araştırma Raporu"*, Ak Parti Sosyal Politikalar Başkanlığı, Temmuz 2017, Ankara, s.160.

ve benzeri görülmemiş büyük bir ihaneti Türk toplumu olarak ağır bir şekilde yaşamıştır. FETÖ'nün 50 yıldır devletin bütün kurumlarına sinsice yerleşmeye çalışan ve son derece gizlilik prensibi ile hareket eden bir yapı olduğu anlaşılmıştır.

Bu ihanete Türk toplumu soylu bir direnişle cevap vermiştir. Bu yüzden 15 Temmuz ruhunun ana gövdesini oluşturan ikinci unsurudur. Direniş soylu bir direniştir. Çünkü milyonlarca insan meydanlara inmiş ve sokaklarda sadece yürekleriyle mücadele etmiştir. Tüm bunları hiçbir taşkınlık yapmadan, kimseye zarar vermeden, kırmadan; çıplak elleriyle silahlara, tanklara, uçaklara, mermilere karşı direniş ortaya koymuşlardır.

Üçüncü husus ise bu soylu direnişin neticesi olan, büyük bir değişimi ifade eden ve milletin tabandan tavana gerçekleştirdiği şanlı bir halk devrimidir. Son yıllarda dünyaya açılan, gelişen iletişim teknolojisiyle hayatı değişen bir toplumun altmışlı ve yetmişli yıllarınkinden farklı tepkiler verebileceği elbette göz ardı edilmemeliydi. Büyük direniş sonrası meydana gelen gelişmelere, değişmelere bakıldığında ortaya çıkan yeni siyasal iklimin ve değişimlerin artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağının işaretleri görülmektedir. 15 Temmuz süreci, yeni bir siyasal toplumsallaşma biçimini ve yeni bir sosyolojik durumu ifade etmektedir.

15 Temmuz, ulus olarak birlik olmayı ve diri olmayı öğretmiştir. Vatan duygusunu güçlendirip önemini hatırlatmıştır. Ağır faturası olmasına rağmen, millet olarak geleceğe daha umutla bakma imkânı da tanımıştır. Türk toplumu yeri geldiğinde zorluklarla el ele vererek mücadele edileceğini ve zorlukların üstesinden gelinebileceğini dünyaya bir kez daha göstermiştir. Önemli olan birlik ve beraberlik ruhumuzu her zaman diri tutmaktır.

Kaynakça

AKÇA, İsmet (2013), "Türkiye'de Ordu-Siyaset İlişkisi", Türk Siyasal Hayatı, Editör: Ahmet Demirel, Süleyman Sözen, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, s.184.

AKIN, Mahmut Hakkı (2016), *"Türkiye'nin Darbe Hafızasının Yenilenmesi",* Tezkire Düşünce, Siyaset ve Sosyal Bilim Dergisi, Sayı 57, Temmuz/Ağustos/Eylül.

ALVER, Ahmet (2015), *"12 Eylül Askeri Darbesi 'Devrimciler' ile 'Yüz:1981' Romanlarından Hareketle 12 Eylül Döneminde Yaşanan Devlet Güdümlü Baskı ve Şiddet Sorunsalı"*, Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 1(1), s.21-22.

DURSUN, Davut (2000), Ertesi Gün; Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar, 1. Baskı, İşaret Yayınları, İstanbul, s.191.

DURSUN, Davut (2005), "Türk Demokrasisinde Kurumsallaşma Sorunu ve Krizleri Çözme Yöntemi Olarak Askeri Darbeler", Muhafazakâr Düşünce, Yıl 1, Sayı 3, Kış, s.191.

KARAKAŞ, Mehmet (2016), *"15 Temmuz Darbe Girişiminin Sosyolojisi Üzerine"*, Tezkire Düşünce, Siyaset ve Sosyal Bilim Dergisi, Sayı 57, Temmuz/Ağustos/Eylül.

KONGAR, Emre (2000), *"21.Yüzyılda Türkiye"*, (26.Basım), Remzi Kitapevi, İstanbul, s.170.

KONGAR, Emre (2005), *"21. Yüzyılda Türkiye/2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı"*, (36.Baskı), Remzi Kitapevi, İstanbul, s.144.

ÖZDEMİR, Şevki (1994), Askerî Darbeler Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme ve Türkiye Örneği, Ankara, s.50.

ŞENTÜRK, Hulusi (2016), *"Paralel İhanet"*, İşaret Yayınları, İstanbul.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (2012), "Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu", s.308.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (2017), "*Fethullahçı, Terör Örgütünün (Fetö/Pyd) 15 Temmuz 2016 Tarihli Darbe Girişimi ile Bu Terör Örgütünün Faaliyetlerinin Tüm Yönleriyle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu"*, s.1255-1257.

"15 Temmuz Milli İrade'nin Zaferi Araştırma Raporu", Ak Parti Sosyal Politikalar Başkanlığı, Temmuz 2017, Ankara, s.160.

ATİNA'DA DEMOKRASİ DENEYİMLERİ VE ANTİK DÖNEM DÜŞÜNÜRLERİNİN GÖRÜŞLERİ

DEMOCRATICAL EXPERIENCES IN ANCIENT ATHENS AND OPINIONS OF THE PHILOSOPHERS OF THE PERIOD

Doç. Dr. Hüseyin ÜRETEN

ÖZET

Eski Yunan'da doğan ve bir yönetim biçimi olan "demokrasi" (δημοκρατία [demokratia]); Yunanca "halk" anlamına gelen "demos" (δῆμος) ve "egemenlik" anlamına gelen "kratos" (κράτος) sözcüklerinin birleşmesinden türemiştir. İktidarın polis (πόλις) yani kent devletinde bulunan halk tarafından kullanılması anlamına gelen tarihin bu ilk demokrasisi Atina kent devletine aittir. Atina'da oturan zengin ve soylu sınıf ile halk tabakası arasında başlayan sürtüşmeler sonucu ortaya çıkmıştır. Tarihsel süreçte; adeta tanrı buyruğu olarak kabul edilen ve aristokratların işine yarayan sözlü yasalardan (Θεσμοί [thesmoi]) toplumun her kesiminin sosyal ve siyasal yaşamını adil bir şekilde düzenleyen yazılı yasalara (Νομοί [nomoi]) geçiş demokrasi için de önemli bir adım olmuştur.

Bu noktada Drakon, Solon ve Kleisthenes'ten oluşan üç ünlü yasa koyucunun topluma yeni bir düzen vermek üzere ortaya çıktığını görüyoruz.

Yasa koyucuların her biri sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda yaptıkları reformlar ile kralları, aristokratları ve tiranları devirerek demokrasiye ulaşılan yolda hiç de küçümsenemeyecek derecede önemli adımlar atmışlardır. Fakat şurası da unutulmamalıdır ki, söz konusu klasik demokrasi sadece erkeklerin yurttaş olarak temsil edilmesi ile günümüz demokrasi kavramından farklı ve sınırlı olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla o dönem de tıpkı günümüzde olduğu gibi her zaman yüceltilen ve gıpta ile bakılan bir yönetim biçimi olmamıştır: Herodotos, Perikles, Sokrates gibi taraftarları varsa da Aristophanes, Ksenophon, Platon ve Aristoteles gibi güçlü muhalifleri de vardır.

İşte biz de bu çalışmada antik Yunanistan'daki yeni toplum düzenine doğru giden yolda reformlarıyla demokrasinin kurulmasında önemli role sahip olan her bir yasa koyucusunu genel hatlarıyla açıklayacak ve o dönemde demokrasinin taraftarlarının ve muhaliflerinin görüşlerini dile getirmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Atina, Drakon, Solon, Kleisthenes.

Abstract:

"Democracy" (δημοκρατία [demokratia]) which was invented in Ancient Greece as a political regime was derived from the combination of the words of "demos" (δῆμος) and "kratos" (κράτος) which mean "people" and "sovereignty" respectively. This first democracy of history which meant to holding of people on the power within the polis (πόλις) i.e. city-state was belong to the ancient polis of Athens. It emerged as a result of the arising frictions between the wealty-noble class of the Athenians and the common people. Within the historical process, transition from the verbal laws (Θεσμοί [thesmoi]) which were considered as almost equal to laws of the Gods and favourable for the aristocracy to written laws (Νομοί [nomoi]) which justly regulated the social and political life of the all segments of society was an important phase for democracy.

At this point, it can be seen that three notorious law-givers, Dracon, Solon and Cleisthenes came to the fore to give a new order to society. Each of the law-givers took considerable steps by overthrowing the kings, aristocrats and tyrans with the reforms they made in the social, political and economical life. Yet it must be remembered that the classical democracy was different and limited comparing to notion of modern democracy given the fact that only men were represented as citizens. Therefore in that period too, as in the modern times democracy was not an always praised and envied political form. Though it had supporters like Herodotos, Pericles and Socrates, there were strong opposers as well, namely Aristophanes, Xenophon, Plato and Aristotle.

In this study, each law-givers who took important part in the setting of democracy with the reforms which lead to a new social order in Ancient Greece will be introduced in general and opinions of the supporters and of the opposers of democracy during that period will be recited.

Keywords: Democracy, Athens, Dracon, Solon, Cleisthenes.

İçinde yaşadığımız dünya, çeşitli yönetim biçimlerini barındırmaktadır. Nerede hangi yönetim şekli bulunmaktadır tarzında herhangi bir açıklamaya girmeden burada en belli başlılarını kısaca isimleri ile belirtmek isterim: μοναρχία[1], ἀριστοκρατία[2], *ὀλιγαρχία*[3], τιμοκρατία[4] ve tebliğimizin konusunu oluşturan, mevcut yönetim biçimleri arasından sıyrılarak günümüzde en yaygın kullanılan devlet sistemi olan δημοκρατία[5].

Bilindiği üzere, *monarşi*, *aristokrasi*, *oligarşi*, *timokrasi* ve *demokrasi* gibi tarihin tanıdığı tüm bu rejimler yalnız biçim değil kelimeler açısından da eski Yunan'a aittirler.

Peki, yalnız rejimler mi?

Edebiyatta, Felsefede… vb. bugün de kullanılan yığınla kelime yine onlardan.

Aşağıdaki paragraflardan da anlaşılacağı üzere, biz çalışmamızda açıklamalarımızı Atina[6] özelinde eski Yunan demokrasisi üzerine kuracağız.

1 Μοναρχία (Monarşi): Tek kişinin yönetimi. Genellikle babadan oğla geçen bir iktidar söz konusudur; yasal dayanağı vardır.

2 Ἀριστοκρατία (Aristokrasi): En iyilerin yönetimi. Genellikle soylu ailelere mensupturlar. Doğuştan soyluluk esastır.

3 Ὀλιγαρχία (Oligarşi): Bir grubun (azınlığın) yönetimi. Genellikle zengin olmalarına rağmen, doğuştan soyluluk esas değildir.

4 Τιμοκρατία (Timokrasi): Varlıklı kişilerin iktidarda önemli pozisyonlara gelebildiği yönetim sistemi.

5 Δημοκρατία (Demokrasi): *Demos*un yani halkın egemenliği. Halk Meclisi'nin önemli bir rolü vardır.

6 Kuzeyini Balkanlar'ın sınırladığı Yunanistan (Hellas [Ἑλλάς]) tıpkı Anadolu gibi üç yanı denizle çevrili bir yarımadadır. Oldukça dağlık olan ülke doğal olarak bu dağların böldüğü bölgelere ayrılmıştı. Bu bölgelerden biri de güneydeki Korinthos Körfezi'nin doğusunda yer alan Attika'dır. Yunanistan'ın belli başlı en ünlü kentleri ise Euboia Adası'nda, Khalkis ve Eretria; Peloponnesos'ta Korinthos, Megalopolis Mantineia ve Argos; batıda, Olympia; güneyde, Messene ve Sparta; Orta Yunanistan'da, Aitolia ile Attika arasında, Delphoi, Thebai, Megara ve Atina'dır. Kısaca özetlersek Kıta Yunanistan, lehçeleri, yönetsel sistemleri, kültürleri, aile yapıları ile çeşitlilik gösteren pek çok kent devletinden oluşmaktaydı. Yunan dünyasındaki bu farklılıkları her ne kadar akılda tutmamız gerekmekteyse de neredeyse söz konusu konuları aydınlatacak gün ışığına çıkarılan

İlk olarak "demokrasi" kelimesinin etimolojisini vereceğiz. Kavramın nasıl bir içeriğe sahip olduğunu anlamak için arkasında yer alan eski Yunan'daki toplumsal ve siyasal koşulları genel hatlarıyla çizmeye çalışacağız. İkinci bölümde, eski Atina'da bu yeni toplum düzenine doğru giden yolda reformlarıyla demokrasinin kurulmasında önemli roller oynayan üç ünlü yasa koyucuyu yani Drakon, Solon ve Kleisthenes'i sırasıyla tanıtacağız. Üçüncü bölümde ise "Demokrasi arzu edilen bir şey midir?" tarzında bir soruya antik dönem düşünürleri arasında ortaya çıkan bölünmeler ışığında elimizden geldiğince bir cevap aramaya gayret edeceğiz. Böylece günümüz toplumundan eski Yunan toplumuna bakarak "Klasik Demokrasi"yi anlamanın "Modern Demokrasi"nin sorunlarının çözülmesine nasıl bir katkı sunacağı da anlaşılmaya çalışılacaktır.

Bu bağlamda, ilk önce "demokrasi" kelimesinin etimolojisi yapılmalıdır.

Demokrasi, Yunanca Δημοκρατία sözcüğünden türemiştir. "Δῆμος", "halk" anlamına gelirken "κράτος" sözcüğü de "güç" ve "egemenlik" anlamlarına gelir. Demek ki δῆμος ve κράτος kelimelerinin birleşimi olan Δημοκρατία kavramı kısaca "halk egemenliği" anlamına gelmektedir[7].

Dünya tarihinde bazı kavramlarla özdeşleşmiş ülkeler vardır; kimi ülkeler bu kavramların en belirgin uygulama yerleri olduğundan, kimi ülkeler ise bu kavramların doğum yeri, yani anavatanı olduğundan dolayı bu yansımalar doğar. Nasıl ki "futbol" denilince, akla bu sporun ana vatanı İngiltere geliyor ise, "demokrasi" sözcüğü söylendiğinde şüphesiz ilk akla gelen ülke de eski Yunanistan'dır.[8] O halde şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, uygulamanın kendisi Yunanistan'da ortaya çıktığı gibi kelimenin kökeni de yine Yunan kültürünün eseridir.

Ancak hemen belirtelim ki, "Demokrasi", organize bir sosyal faaliyetin amaçları ve araçları hakkındaki fikirler bütünü değildir. Fakat daha ziyade, belli bir yönetim sistemi ve onun içinde güçlerin dağıtımının tanımıdır. Nitekim sonu *–krasi* ile biten *otokrasi*, *bürokrasi*, *plütokrasi* ve *demokrasi* gibi tüm terimler, yukarıda da ifade edildiği üzere, eski Yunancada "güç", ve/veya "yönetmek" anlamına gelen κράτος kelimesinden türetilmiştir. Demek ki, o dönemde de bu dönemde de "δημοκρατία" kavramını değerli kılan ve önemle üzerinde durmamızı sağlayan husus budur.

belgeler de hep Atina'ya özgüdür. Bir tek örnek verelim; yukarıda da belirttiğimiz gibi tarihin tanıdığı ilk demokrasi eski Atina'da var olmuştur. Sonuç olarak Atina'nın Yunanistan için bu konuda da bir eğitim ocağı olduğunu söylemek istiyorum.

7 Bkz., Sinanoğlu 1953, s.73.

8 Eski Yunan'da demokrasi ve demokratik düşünce konusunda bkz., Kışlalı 1984, s. 63-77.

Bu doğrultuda, eski Yunan demokrasisinin yani klasik demokrasinin düşünsel boyutu, yukarıda kavramsal boyutu ifade edilen "δῆμος" ve "κράτος" kelimelerinin açıklamaları çerçevesinde ele alınmalıdır. Kavramsal boyutta bu iki kelimenin anlamına baktığımızda; birinci kavram yani "δῆμος", küçük Attika'nın büyük Atina kentinde yaşayan halka karşılık gelmektedir. Bu arada okuyucularımızın kafasında meydana gelmesi kaçınılmaz gibi görünen şu soruya dikkatleri çekmek isterim. Acaba δῆμος kavramına karşılık gelen "halk" bugünkü "halk" ile aynı anlamda mıdır? Gerçekten ilk bakışta "Demokrasi" kavramını oluşturan δῆμοςa karşılık gelen "halk" ile günümüz "halk" kelimesinin aynı olduğu düşünülebilir. Fakat bu doğru değildir. Çünkü eski Yunan'da "halk" kelimesi İ.Ö. 5. yüzyılda *Ekklesia*'da (Halk Meclisi [Ἐκκλησία]) toplanan Atinalı özgür erkek yurttaşlar (topluluklar) anlamına gelir.[9]

Gerçekten, "δῆμος" eski Yunan anlayışında πόλις (polis) adı verilen "kent-devleti" tarzındaki bir siyasal organizasyonda en önemli iki unsurdan biridir: "Özgür erkek yurttaşlar". Diğerini ise "*kent"* yani "πόλις" oluşturmaktaydı. Hemen bir örnekle açıklayalım. Böylesi hesapların güç ve şüpheli olmalarına karşı, İ.Ö. 5. yüzyılda Atina'da yaklaşık 130.000 yurttaş (karıları ve çocukları hesaba katıldığından, bu durumda seçmen sayısı 130.000'den çok uzak), başka *polis*lerden gelip de Atina'da sürekli biçimde yerleşen ama siyasi haklardan yararlanmayan 70.000 yerleşik yabancı/göçmen (μέτοικος)[10] ve en sonu 200.000 köle[11] olduğu kabul edilmektedir. Bu demektir ki, eski Ati-

9 Tarihsel ve sosyolojik göstergeler demokrasiyi bir tanım sorunu haline getirmiştir. Bununla beraber mevcut durum eleştirisinden yola çıkılarak ortaya konan idealler de demokrasiyi bir değer sorunu yapmıştır. İlk bakışta, demokrasi "halk" ve "yönetim" olmak üzere iki fikri bir araya getiren basit bir kavram gibi gözükmektedir. Bu nedenle yaygın olarak demokrasinin, bu kelimelerin ne anlama geldiğine ve pratikte nasıl uygulanacağına fazla dikkat edilmeden, "halk tarafından yönetim" anlamına geldiği düşünülmektedir. Oysa demokrasinin temelinde "halk tarafından yönetim" ve "halk için yönetim" ifadeleriyle iki farklı anlayış yatmaktadır. Fakat bize göre, her iki ilkeyi de daha iyi ortaya koyabilmek için "demos" ya da "halk" teriminin açıklanması iyi bir başlangıç noktası sağlayacaktır. Kendilerine yönetim işi verilecek olan halk kimdir? Yönetim kimin çıkarına çalışacaktır? Kısacası halk kelimesi kesin olarak halkın tamamını mı kapsamaktadır? Bu bağlamda çeşitli anlamları olan "δῆμος" kavramı konusunda bkz., Heywood 1992, s. 269-291 ve Sartori 1987.

10 μέτοικος; antikçağda Yunan kent-devletlerine kendi isteğiyle gelip yerleşen göçmene verilen addır. Bir aydan daha uzun süre kalmak için resmi izne sahip olan ve resmi statüleri Atina'da olduğu gibi, bazen "mukim (ikamet eden/oturan) yabancılar" olarak sosyal bir sınıfla tanımlanmaktadır. Daha detaylı bilgi için bkz., Kears 2013.

11 Antik Yunan toplumu köleci bir toplumdu. Ekonomik refah ve siyasal demokrasi önemli ölçüde kölelerin üzerinde yükseliyordu. Köle, mülkiyet nesnesi olduğundan kendisinin mülkiyet hakkı yoktur. Bir başka ifadeyle, köle alınır satılır bir mülk ve insan ile hayvan arası bir varlık olarak düşünülürdü. Görülüyor ki, yalnız sitenin üyesi olmamakla kalmayıp, insan yerine bile konmaz köle: Hukuk açısından, o, ancak bir mülkiyet konusu, satılacak, devredilecek, kiralanacak, verilecek bir nesnedir. Bu durumda kölelik, Yunan demokrasisinin çok açık bir sınırlamasını oluşturmaktadır. Kölelik ve antik Yunan düşüncesinde

na kent devletinde nüfusun görece az kısmını özgür erkek yurttaşlar oluştururken diğer büyük kısmını onların eşleri ve çocukları, kentte yaşayan *metoikos*-lar ve köleler oluşturuyordu. Buna göre, kadınlar, kız çocukları ve 18 yaşına gelmeyen erkek çocukları da yurttaş sayılmadıklarından ve politik haklardan mahrum bulunduklarından, kent devleti "ironik" olarak "erkekler kulübü"nden oluşmuştu. O halde bu demektir ki, kadınların yanı sıra kentte yaşayan yabancılar ve köleler de yurttaş sayılmıyor ve Halk Meclisi'ne katılamıyorlardı.

Bu durumda, Atina demokrasisi sadece erkek cinsinin ergin yurttaşlarına indirgenen bir demokrasiydi. Demek oluyor ki, evet, eski Yunanlılar demokrasiyi icat etmişler. Ancak söz konusu demokrasiyi içerisindeki bir takım sınırlamalarla icat etmişlerdi. Aşağıda da ifade edileceği üzere, söz konusu sınırlamalar uğruna halkların bunca savaştıkları bu "halk egemenliği"nin değerini ve etkisini, hem de başından beri ciddi bir biçimde bozmuştur. Bu sınırlamalardan başlıca iki tanesini hemen burada belirtmek isterim: Birincisi kadına dayatılan kötü yaşam koşulu,[12] ikincisi ise köleliktir. Görülüyor ki, bu demokrasi o kadar az "halkın iktidarı" olarak karşımıza çıkar. Nitekim yukarıda verilen İ.Ö. 5. yüzyıl Atina örneğine dayanarak 400.000'lik bir nüfus üzerinden oluşumuna katılan yaklaşık 30.000 yurttaşın iktidarını anlamak gerekiyordu.

Özetleyecek olursak, Yunan'da *halk* kavramı, *demokrasi* kavramı çerçevesinde *siyasal haklara sahip yurttaşlar* olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak şu noktanın da özellikle belirtilmesi gereklidir ki, yurttaşlık sürecini ve siyasal katılım hakkını anlayabilmek için Yunan kent-devletinin toplumsal ve siyasal özelliklerinin de göz önünde bulundurulması gerekecektir. Nitekim yurttaşlık kavramının toplumsal ve siyasal olaylara bağlı olarak değişkenliği söz konusudur. Yani Yunan'da siyasal haklara sahip yurttaşların kapsamları aşağıda da görüleceği üzere, Yunan tarihinde dönemden döneme değişiklik göstermektedir. Ancak yurttaşlık kavramının toplumsal anlamı değişmemektedir. Dolayısıyla, toplumsal süreçler ve toplum yapısı ekseninde konuyu ele alma gereği söz konusudur.

Görülüyor ki, sıra şimdi eski Yunan siyasal ve sosyal yaşamının en

kölelik konusunda bkz., Bonnard 2004, s. 149-162.

12 Biliyoruz ki, Yunanlılar demokrasiyi içerisindeki birtakım sınırlamalarla icat etmişlerdir. Her ne kadar bunlar kadar ciddi başka sınırlamalar olsa da söz konusu sınırlamalardan başlıca iki tanesi kölelik ve kadına dayatılan kötü yaşam koşuludur. Demek ki, Atina toplumunda demokrasiden yoksun tek insani varlık köle değildir. Hemen onun kadar hor görülen kadın da bu sınırlamalar içinde yer almaktadır. Yunan toplumunda kadının yeri konusunda genel bir bilgi için bkz., Bonnard 2004, s. 162-168.

karakteristik örgütleniş biçimi olan πόλις[13] (polis) adı verilen kent-devletini Atina özelinde[14]ana hatlarıyla görmeye geldi.

Bu bağlamda, ilk önce kent-devletlerinin kuruluşu ve yapısal özellikleri genel olarak belirtilmeli ve daha sonra da eski Atina özelinde demokrasiye doğru giden yolda Drakon, Solon ve Kleisthenes'ten oluşan üç yasa koyucunun yaptıkları reformlar üzerinde durulmalıdır. Böylelikle tarihin tanıdığı ilk demokraside eski Atina kent-devletindeki siyasal organizasyonun yukarıda adları geçen üç sosyal reformcunun payları büyük ölçüde belirlenmiş olacaktır.

Ege Havzası'nda[15*] kent-devletlerinin ne zaman kurulmaya başlandığı konusu tartışmalıdır.[16] Bazı tarihçiler, ilk kent oluşumunu Minos Dönemi Girit'ine (İÖ. 3.000 – 1.200) kadar götürmektedir. Bazı bilim adamları ise kral (*basileus* [βασιλεύς][17]) ya da tiran (*tyrannos* [τύραννος][18]) gibi tek bir kişinin egemenliğindeki yerleşimlere kent adı verilemeyeceğini, dolayısıyla ancak İÖ. 6. yüzyıl sonlarına doğru demokratik rejimin kurulması ile ger-

13 Hatırlanacağı üzere, eski Yunan anlayışında kent-devleti tarzındaki siyasal organizasyonda önemli iki unsur bulunmaktaydı. Bunlardan biri "δῆμος" yani "halk", diğeri ise πόλις (*polis*) adı verilen "kent-devleti"dir. Modern dillerdeki "politika" sözcüğünün de kaynağı olan *polis*, esas itibarıyla İ.Ö. 8. yüzyıldan 5. yüzyıla kadar devam eden bir tarihsel süreç içinde oluşmuş ve 5. yüzyılda da ulaştığı doruk noktasından sonra açık bir şekilde çökme eğilimi içine girmiştir. Bkz., İplikçioğlu 1997, s. 117vd.

14 Atina'daki toplumsal ve siyasal gelişmeler, Sparta'dan farklı oldu. Yunan düşünüşünün en olgunlaşmış biçimlerini sunarak, öteki Yunan kent-devletlerindeki gelişmelere örnek olarak gösterilecek nitelik kazandı. Bilindiği üzere, Kıta Yunanistan, yönetsel sistemleri gibi, lehçeleri, kültürleri, aile yapılarıyla çeşitlilik gösteren pek çok kent-devletinden oluşmaktaydı. Dolayısıyla Atina'nın tek başına Yunan dünyasındaki uygulamaları temsil edemeyeceği de açıktır. Fakat Orta Hellas'ta yer alan küçük Attika bölgesinin en büyük kenti de Atina'dır. Ve Atina dışındaki yerlerde *polis* teşkilatını aydınlatacak gün ışığına çıkarılan belgeler de ne yazık ki henüz az sayıda ve dağınıktır. Bununla birlikte öncelikle Yunan dünyasındaki farklılıkları da kesinlikle aklımızda tutmamız gerekmektedir. Çünkü bu konuda da en güçlü ve kuşkusuz en fazla bilgi sahibi olduğumuz karşıtlık, Atina ile dünyanın en garip kültürlerinden biri olan ve tek uğraşları askerlik olduğundan "asker-toplum" olarak nitelendirilen Sparta'nın garipliklerle dolu dünyası arasındadır. Peloponnessos'un Lakonia Bölgesi'nde yer alan Sparta için bkz., Tekin 2011, s. 69-70.

15 * Ege Havzası denilince, kabaca Ege Denizi'ne kıyısı olan bölgeleri kapsayan coğrafi alan anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Yunanistan, Makedonya, Trakya ve Batı Anadolu, Ege Havzası'nın kapsamı içindedir.

16 Bir görüşe göre Demir Silahlı Dorların baskısı sonucu, Ege Denizi'ni aşarak Yunanistan'dan güneye inen ve eski Yunancanın değişik lehçelerini konuşan bazı topluluklar, Batı Anadolu'da özellikle Ionia Bölgesi'nde kent devletleri kurmuşlardır. Kuruluşu İÖ. 11. yüzyıla kadar götürülen Smyrna (eski İzmir), bazı tarihçiler tarafından en erken kurulan kent devletlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

17 Βασιλεύς (Basileus): Kral, şef, kral oğlu, prens, İ.Ö. 7. yüzyılda Atina'da dokuz *arkhon*dan ikincisi.

18 Τύραννος (Tyrannos): (Tanrılar için) mutlak yönetici; (İnsanlar için) zorba, despot.

çek anlamda kentin kurulması arasında bir paralellik söz konusu olabileceğini söylemektedir. Buna karşılık, bir topluluğun, nasıl olursa olsun *–oligarşik* ya da *demokratik-* kendisine iktidar şeklini seçmesinin kentin kurulması için yeterli olabileceğini söyleyenler de vardır. Bu durumda başlarında kralların bulunduğu kentlerin kurulması İÖ. 9. yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. Ancak bölgedeki yerleşimlerin gelişkin kent-devleti olarak ortaya çıkmalarına ilişkin yaygın görüş İÖ. 8. yüzyıldır.[19]

Görülüyor ki, kent-devletlerinin kuruluşu, tartışma konusudur. Fakat kent-devletleri ister Minos Dönemi'nde kurulsunlar, isterse 9. yüzyıl başlarında kurulsunlar, gerçek olan şudur ki, kent-devletlerinin hepsi şu genel özelliklere sahipti. Yapısal olarak bir kent devleti, dinsel, politik ve yönetim birimlerinin yer aldığı bir merkezi kısım (ἀκρόπολις)[20] ile bunun çevresindeki ekonomik alanı durumunda bulunan, diğer bir deyişle tarımsal üretimin sağlandığı χώρα yani kırsal kesimden oluşuyordu. Burada ἀκρόπολις ile χώρα arasında ortaklaşa bir yaşam (symbiosis [συμβίωσις]) söz konusudur. *Akropolis*te meclis vb. yönetim binaları ile bazı önemli kamu binaları ve tapınak gibi dinsel yapılar bulunurdu. *Akropolis*in dışında ise diğer kamu binaları ile yurttaşların evleri yer alıyordu. İktidar sahipleri kuşkusuz *akropolis*te ikamet ediyorlardı.[21] En önemli siyasal kurumlarını bir Danışma ve İdare Meclisi (*Boule* [Βουλή]) ve Halk Meclisi'nin (*Ekklesia*[Ἐκκλησία] / *Demos* [Δῆμος]) oluşturduğu bir kent-devletinin sahip olduğu ya da olmak istediği en önemli üç özellik, 1)- Başka devletlerin veya dış güçlerin egemenliğinde olmamayı ifade eden bağımsızlık (*eleutheria* [ἐλευθερία]), 2)- İç işlerinde özgür olmayı, dış güçlerin müdahalesine maruz kalmamayı ve kanunlarını dilediği şekilde oluşturmayı ifade eden özgürlük (*autonomia* [αὐτονομία]) ve 3)- Kendine yeterlilik bir başka deyişle ekonomik bağımsızlık (*autarkeia* [αὐτάρκεια])[22]. Kısacası her kent-devletinin kendi yapısı, kendi kişiliği, kendi yaşama biçimi vardı. Kurumlarıyla ve hukukuyla, tapınışı ve bayramlarıyla, anıtları ve kahramanlarıyla, ortak bir uygarlığın iktisadi ve siyasal, töresel ve düşünsel ilkelerini anlama ve uygulama biçimiyle her kent devleti bu uygarlığa sonsuz bir anlatım çeşitliliği kazandırıyordu. Bu kent-devletleri içinde öne çıkanlar Sparta (8.400 km^2) ve 2650 km^2'lik toprak parçasıyla Atina idi.[23]

19 *Polis* yani kent-devleti, esas itibarıyla İ.Ö. 8. yüzyıldan 5. yüzyıla kadar devam eden bir tarihsel süreç içinde oluşmuş ve 5. yüzyılda ulaştığı doruk noktasından sonra açık bir şekilde çökme eğilimi içine girmiştir. Bkz., İplikçioğlu 1997: s.117.

20 Ἀκρόπολις (Akropolis): Kentin merkezi, genellikle yüksekçe bir tepe üzerindeki, etrafı surla çevrili alan.

21 Tekin 2011: s. 64.

22 İplikçioğlu 1997: s. 117; Sözü edilen bütün bu unsurların dışında kuşkusuz kent-devletinin tanımları arasına başka özellikler de konulabilir. Örneğin, İ.S. 2. yüzyılda yaşayan Lydia doğumlu Pausanias, "agorasız ve tiyatrosuz bir kent-devleti düşünülemeyeceğini" yazmaktadır (*X.IV.1*); ayrıca bkz., Tekin 2011: s. 66.

23 Burada Peloponnesos'un Lakonia bölgesinde yer alan Sparta'dan kısaca söz etmek yerinde olacaktır, çünkü resmi adı Lakedaimon olan bu kent-devletinde de yurttaşlar mevcuttur. Dolayısıyla kendisine özgü siyasal ve sosyal bir yapısı vardır, ancak Atina'dan oldukça farklıdır. Söz konusu yapı, olasılıkla İ.Ö. 7. yüzyılda kentin efsanevi yasa koyucusu Lykurgos'un yasalarıyla oluşturulmuştu (Bkz., Plut. *Lykurgos'un Hayatı*). Sparta halkı esas olarak a)- Spartalılar (Sparta'da oturan yurttaşlar), b)- *Perioikos*lar (kentin civarında oturan yarı-yurttaşlar) ve c)- *Heilot*lardan (yani toprağa bağlı bir tür yarı köle-devlet kölesi) oluşuyordu. Sayıları ancak 9.000 civarında olan Spartalı erkek yurttaşlar nüfusun önemli bir kısmını oluşturan *heilot*ları egemenlikleri altında tutabilmek için katı bir yönetim uyguluyorlardı. Dünyaya gelen her Spartalı yurttaşa *kleros* [κλῆρος] denen bir toprak parçası veriliyor ve bu toprak *heilot*lar tarafından işleniyordu. Ticaret yapmak ve işçi olarak çalışmak yasaktı, tek uğraşları askerlikti. Her Spartalı yurttaş daha çocukluğundan başlayarak sıkı bir disiplin ve eğitim içinde yetişiyordu. Bu nedenle, Spartalıları "asker-toplum" olarak nitelendirmek çok yanlış olmasa gerektir. Bkz., Tekin 2011: s. 69 – 70.

Herkesçe bilinmektedir ki, klasik Atina demokrasisi Atina kent-devletinde gerçekleştirilen bir dizi reformlar sonucu ortaya çıkmıştır. Bu durumu dikkate aldığımızda en eski yasa koyucuları ele almadan önce, eski Atina özelinde Yunan'daki toplumsal ve siyasi koşullara kısaca temas etmenin yararlı olacağı düşüncesindeyim.

Atina kent-devletinde ilk yönetim şekli krallıktır (*monarşi* [μοναρχία]). Devletin başında bir kral (*basileus* [βασιλεύς]) vardı. Daha sonra kralların yönetimi döneminde gelişen sanayi ve ticaret, Atina'da büyük servet sahibi olan zengin aristokratların oluşmasına yol açtı. Onlar, krallar döneminde kralların danışma meclisi olan Atina *akropolis*inin 300 m kadar batısında yer alan *Areopagos Meclisi*'nin üyeleri oldular. Sanayi ve ticaret imkânlarından yararlanamayan küçük toprak sahibi Atina vatandaşları ise zamanla yoksullaştılar ve borçlarını ödeyemeyecek duruma gelince de zengin aristokrat sınıfının köleleri oldular. Bu arada *Areopagos Meclisi*'nin üyesi olan aristokratlar, hükümet işlerinde daha etkin olacak şekilde güçlendiler ve giderek kralların yetkilerini sınırlamaya başladılar. Aristokratik [ἀριστοκρατία] nitelikli bu yönetim sisteminde önceleri üç *arkhon* (ἄρχων) vardı: 1)- *Arkhon Basileus* (Din ve devlet işlerinin yürütülmesinden sorumlu *arkhon* [Ἄρχων Βασιλεύς]), 2)- *Arkhon Polemarkhos* (Askeri işlerin yürütülmesinden sorumlu *arkhon* [Ἄρχων Πολέμαρχος]) ve 3)- Genel idari işlerden sorumlu *arkhon*. Daha sonra kanun koyucular denen altı *arkhon* (*thesmothetai* [Ἄρχων Θεσμοθέται]) daha ilave edildi ki bunlar da devletin kanunlarından sorumluydular. Böylece başlangıçta dokuz *arkhon*un görev yaptığı anlaşılmaktadır. *Arkhon*lar zengin ve soylulardan seçiliyordu. Söz konusu idarede en önemli karar mercii şüphesiz yukarıda sözünü ettiğimiz *Areopagos Meclisi* idi ve daha önce *arkhon*luk yapmış olanlar bu meclisin doğal üyesiydiler.

Atina kent-devletinin siyasal örgütlenmesinde iki önemli meclis vardı: Birincisi yukarıda da sözünü etmiş olduğumuz üzere daha önce *arkhon*luk yapmış olan aristokratlardan seçilen ve Danışma ve İdare Meclisi yani *Areopagos Meclisi*. Bu meclis yürütme gücünü elinde bulunduruyordu tıpkı mo-

dern anlamda hükümet gibiydi. *Areopagos Meclisi*, yurttaşların oluşturduğu kabilelerden belli sayıda kişinin katıldığı bir meclistir. Üyelerinin kura ile belirlendiği bu meclise devam eden yurttaşlar 30 yaşın üstünde olmak zorundaydı. Genelde bir yıl ama nadiren iki yıl görev yaparlardı. *Areopagos Meclisi*, ikinci meclisin yani Halk Meclisi'nin (*Ekklesia Meclisi*) yönetim organı olarak faaliyet gösterirdi yani *Ekklesia*'nın gündemini hazırlamasının yanı sıra *Ekklesia*'da alınan kararların yürütülmesini de sağlamaktaydı. Devlet işlerinin aksamadan sürdürülmesi gerektiğinden normalde her gün toplanırdı. Önceleri olmasa da daha sonra *–Perikles zamanında alınan bir kararla-* üyelerine bir ücret ödemesi de yapılmaktaydı.

Ekklesia denilen ikinci meclis ise eski Atina siyasal yaşamının en önemli kurumu olan Halk Meclisi idi. Atina kent-devletinde yaşayan bütün özgür erkek yurttaşlar katıldığından çok büyük bir alana ihtiyaç vardı. Bu nedenle Atinalı tüm özgür erkek yurttaşlar Pynks Tepesi'nde toplanırlardı. Teorik olarak ayda iki ya da üç defa toplanan *Ekklesia*'ya 18 (ya da 20) yaşını doldurmuş ve bağlı oldukları *demos*a kayıtlı olan erkek yurttaşların tümü katılabiliyordu. *Ekklesia*, yasama ve yargı gücünü elinde tutan bir siyasal organ olup iç ve dış politika meselelerini görüşürdü; savaş ve barışa karar verme, kanun yapma, *magistratus*ların seçimi, yargılama ve sürgüne gönderme kararları *Ekklesia*'nın yetki ve sorumluluğundaydı. Tartışılacak ve oylanacak meseleler ise önce Danışma Meclisi'nde görüşülürdü. *Ekklesia* toplandığında önce görevli memur gündemi okurdu ve katılanlar maddelerin tartışmaya açılıp açılmamasını oylardı. Eğer tartışılması istenen bir konu varsa, görevli memur "kim konuşmak ister?" diye sorardı. Konuşmacılar kürsüye (*bema* [βῆμα]) çıkar ve fikirlerini söylerdi. Konuşmak isteyenler arasında sıradan yurttaşlar olabileceği gibi, bu işi profesyonelce yapan bir kişi de (*rhetor* [ῥήτωρ]) vardı. Konuşmadan sonra el kaldırma yöntemiyle oylama yapılırdı.[24]

İşte bütün bunlar gösteriyor ki, eski Yunan siyasal ve sosyal yaşamının en karakteristik örgütleniş biçimi olan Atina kent-devletinde İ.Ö. yaklaşık 600-400 yılları arasında gerçekleştirilen politik ve sosyal reformlar, günümüz toplumları için vazgeçilmez bir olgu olan demokrasinin doğmasına neden olmuştur. Gerçekten, Atina bu reform hareketleri sonucunda kabilelere ve soy gruplarına dayalı devlet yapısından kurtularak günümüz modern devletlerinde bile ulaşılması güç olan bir demokrasi geleneğine kavuşmuştur. Şimdi bu politik ve sosyal reformları düzenleyen en eski yasa koyucuları (*nomothetai* [νομοθέται]) ana hatlarıyla anlatmaya çalışalım.

En eski yasa koyucular arasında kronolojik açıdan ilk önce Atinalı Drakon'u (Δράκον) gösterebiliriz. İ.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısında baş gösteren yönetim ve iktidar sorununa ekonomik koşullardaki sıkıntı da eklenince,

24 Tekin 2011: s. 66-68.

Atina, toplumsal ve siyasal bir krize düşmüştü. Sorunların üstesinden gelmek adına radikal adımlar atılması gerekiyordu. İşte bu noktada, İ.Ö. 621'de yaraları iyileştirmek ve düzene koymak üzere Drakon özel yetkilerle donatıldı, çünkü Atina yasaları ilk kez yazıya geçirilecekti.[25] Ancak yasamasına ilişkin ayrıntılar bilinmemekle birlikte Drakon (İ.Ö. 624/621) esas olarak adam öldürme ve tecavüz suçlarına verilecek cezaları belirlemiştir; hemen bütün suçların (aylaklık dâhil) karşılığı ölüm cezasıydı. Bu nedenle Drakon için "yasalarını mürekkeple değil kanla yazdı" yakıştırması bile yapılmıştır.

Diğer taraftan Drakon'un İ.Ö. 7. yüzyılda Atina'da gerçekleştirdiği yasalar, aristokrasinin halkın üzerindeki gücünün ifadesidir. Bir başka deyişle, yasaların sözlü biçimden yazılı biçime getirilmesine rağmen aristokrat soy gruplarının Atina'daki üstünlükleri devam ediyordu. Atinalı sıradan insanlar her açıdan oligarşinin hükmü altına girerek eşleri ve çocuklarıyla zenginlerin kölesi haline geldiler. Özellikle Atinalı çiftçiler sürekli komşu zengin toprak sahiplerine karşı borçlandılar. Aristoteles'in *Atinalıların Anayasası*'nda da belirttiği üzere, ödeyemedikleri kadar borcun altına giren bu insanlar (*hektemoroi* [ἑκτήμοροι])[26] borçlarına karşılık ürünlerinin altıda birini zengin toprak sahiplerine tıpkı kira verir gibi ödeyerek kendi topraklarında köle durumuna düştüler.[27] Böylece kısa süre içerisinde birçok Atinalı, aristokratların hegemonyası altına girdi.

25 İ.Ö. 7. yüzyılda, kabile devleti içerisinde hâkimiyet, önemli memurlukları ellerinde bulunduran ve yönetimin merkezi konumundaki Areopagos Meclisi'ni yöneten soylu aristokratların (*eupatridai* [εὐπατρίδαι]) eline geçmişti. Kabileler içerisindeki akraba gruplarını kontrol eden aristokrat aileler kendi içlerinde de *oikos* (οἶκος) adı verilen aile birimlerine bağlıydılar. Ayrıca İ.Ö. 7. yüzyılda Attika'da büyük bir toprak erozyonu problemi de yaşanıyordu. Yamaçlarda oluşan aşınma, tarımsal alanları ciddi şekilde tehdit ederek ekilebilir tarım arazilerinin sayısal olarak azalmasına neden oluyordu. Bütün bunlara artan nüfus, erozyon yüzünden üretim yapılacak sınırlı alana bağlı yiyecek kıtlığı ve artan fiyatlar da eklenince Attika'da önemli ekonomik ve sosyal problemler ortaya çıktı.

Bundan başka Atinalılar İ.Ö. 632'de meydana gelen Kylon davasından dolayı yaşanan huzursuzluklarla uzun süreden beri mücadele ediyorlardı. Atina'da yönetimi ele geçirmek isteyen Kylon ve destekçileri başarısızlıkla sonuçlanan girişimleri nedeniyle Megakles ve *arkhon*lar tarafından katledildiler. Sonunda Kylon ve destekçileri öldürmekle suçlanan Megakles ve ailesi, soylulardan oluşan bir mahkemede yargılanarak Attika'dan sürgün edildiler. Kylon olayının yarattığı huzursuzluklar dindikten sonra bu kez de Atina'da yönetimsel anlaşmazlıklar baş gösterdi…Bkz., Aydoğmuş 2008: s. 3-4.

26 Ἑκτήμοροι (Hektemoroi): Mal varlığı borcunu karşılamıyorsa borçlunun alınır satılır bir mal sayılan köleler gibi satılması Atina dâhil çoğu arkaik dönem toplumunda geçerli bir adetti. Yükümlülüğünü yerine getiremeyen çok sayıda Atinalı, köle olarak yurt dışına satılıyor ya da bu yazgıdan kurtulmak için mecburen başka ülkelere kaçıyor ya da Attika'da kalıp alacaklıların kölesi oluyordu. Belki ἑκτήμοροι (altıncı paydaşlar) denilen bu Attika'da kalanlardı. Sözcüğün anlamı karanlıktır ama elde ettikleri ürünün altıda birini bir başkasına vermesi gerekenler anlamına gelebilir.

27 Arist., *Ath. Pol.* 2.1-3.

Bu durumda fakir halkın sırtından zenginleşen ve güçlerini arttıran toprak sahibi aristokratlara karşı ayaklanması kaçınılmazdı. Neticede her iki taraf da Atina'da yaşanan huzursuzluklara çözüm bulmak amacıyla aralarında uzlaşarak diğer bir yasa koyucuyu yani Solon'u arabulucu olarak tayin etti.

Atinalı doğuştan soylu bir aileden (*eupatrides* [εὐπατρίδης]) gelen ozan ve devlet adamı olan Solon (Σόλων), İ.Ö. 594/593 *arkhon*u seçildi. Solon, Drakon'un çıkardığı bütün yasaları yürürlükten kaldırdı, sadece adam öldürmeyle ilgili olanlara (ve cinayet davalarını Areopagos Meclisi'ne havale edenlere) dokunmadı. Solon'un Drakon'a göre insancıl, ılımlı reformları tiranlık yönetimi kurulmasını gerçi tamamıyla engelleyemedi ama en azından geciktirdi ve getirdiği anayasal çerçeveyle sonunda demokratik yönetime daha kolay geçilmesini sağladı.

Solon, İ.Ö. yaklaşık 640-561'den sonra (İ.Ö. 6. yüzyılın başlarında) yaptığı iki önlemiyle iç rahatlattı, her şeyden önce toprağın ya da kişisel özgürlüğün güvence gösterildiği borçları sildi,[28]ikinci olarak da gelecekte kişisel özgürlüğü güvence göstererek borçlanmayı tamamıyla yasakladı. Ancak, yurttaşların daha yoksullarının umduğu gibi yeniden bir toprak dağıtımına girişmedi. Solon ayrıca başka ekonomik reformlar da yaptı: Atina'nın ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmaması için o zamana değin sikke basmada kullanılan Attika ağırlık ve ölçü sisteminin yerine Euboia ağırlık sistemini getirdi. Ülkenin gereksinimi doğrultusunda, zeytin dışında bütün tarım ürünlerinin dışsatımını yasakladı. Böylece büyük toprak sahiplerinin daha önce Attika dışına sattıkları üretim fazlası tahıl, iç tüketimi karşılamak üzere alıkonuyordu. Solan aynı zamanda yerli sanayii güçlendirmek adına göçmen zanaatçılara yurttaşlık hakkı vererek onların Atina'da yerleşmelerini özendirici önlemler de aldı.

Bunlarla beraber Solon'un yaptığı en büyük reform, siyasal görevlere seçilebilirliği doğuma değil varlık durumuna göre derecelendirmesiydi. Artık dokuz *arkhon*, doğuştan soylu olsun olmasın, en zengin yurttaşlar arasından seçilecekti, önemi daha düşük görevlere daha alt sınıflardan yurttaşlar gelecek, en alt sınıf *Ekklesia*'da (Halk Meclisi) oy vermekle yetinecekti. Halk Meclisi ayrıca üst düzey devlet memurlarının kararlarına karşı bir temyiz mahkemesi işlevi görecekti. Solon'un bu dört sınıfı ve servetleri yukarıdan aşağıya bir sıralamayla şöyledir: 1)- Beşyüz *Medimnos*lular (*Pentakosiomedimnoi* [Πεντακοσιομέδιμνοι]): En az 500 *medimnos*[29] yıllık geliri olanlar. 2)-

28 Bu reforma σεισάχθεια, yüklerin silkilip atılması denildi. Solon *seisakhtheia* olarak adlandırılan bu uygulamasını *elegeia* ve *iambos* vezniyle yazdığı şiirleriyle de duyurmuştur. Bkz., Arist., *Ath. Pol*. 12.4.

29 Μέδιμνος (Medimnos): Katı maddeler için (buğday vs.) kullanılan bir ölçü birimi; bir *medimnos* yaklaşık 40 veya yeni bir görüşe göre 31 kg buğdaya, 50 lt sıvıya ve bir *drahmi*ye karşılık düşüyordu.

Atılılar (*Hippeis* [Ἱππεύς]): Yıllık geliri 300-500 *medimnos* olanlar. 3)- Küçük çiftçiler (*Zeugitai* [ζευγῖται]): Yıllık geliri 200-300 medimnos olanlar ve 4)- Fakir köylüler, toprağa bağlı köleler ve işçiler (Thetes [θῆτες]): Yıllık geliri 200 *medimnos* altı olanlar.

1.ve 2. sınıftaki yurttaşlar yüksek devlet memurluklarına (*arhon*luk) ve *Areopagos Meclisi*'ne, 3. sınıf yurttaşlar ufak memurluklara ve *Dörtyüzler Meclisi*'ne, 4. sınıf yurttaşlar ise *Ekklesia* ve *Heliaia*'ya seçilebiliyorlardı. Askerlik hakkı yalnızca ilk üç sınıfa verilmişti; 4. sınıf askerlikten muaftı. *Thetes* her türlü vergiden de muaf tutulmuştu. Bu yeni düzende dokuz *arkhon* görevlendirildi. *Arkhon*luğa seçilme

Pentakosiomedimnoi sınıfından herkese açıktı. Eski *arkhon*lar hala *Areopagos Meclisi*'ne doğrudan girebiliyordu. Fakat meclis yavaş yavaş aristokratik kompozisyonunu kaybediyordu; Solon da bunu istiyordu zaten.

Bütün bunlar gösteriyor ki, Solon'un eski Yunan siyasal yaşamına kazandırdığı kurumlar şunlardır: 1)- Halk Mahkemesi (*Ekklesia* [Ἐκκλησία]), 2)- Soylular-Aristokratlar Meclisi (*Areopagos* [Ἀρεῖος πάγος]), 3)- Dörtyüzler Meclisi (Βουλή), Halk Mahkemesi (*Heliaia* [Ἡλιαία]).

Fakat Solon'un reformları toplumu ve dolayısıyla kent-devletini ileriye götürecek[30]nitelikte olmasına karşın, çok geçmeden demokratikleşme sürecinde yeni sorunlar ortaya çıkmış ve düzenlemelerin uygulanmasında aksaklıklar baş göstermiştir. Örneğin borçlar, Solon'un kanunlarıyla kaldırılsa da birçok çiftçi yeterli sermayeye sahip olmadığı ve borç almak zorunda kaldığı için çok geçmeden kendisini tekrar borç batağında buldu. Köle olmasalar da borçlandıkları zenginlere bağımlıydılar.

Kısacası Solon'un reformları, ne aristokratları ne de alt katmanlardan gelenleri tam olarak hoş edebilmişti.

30 Solon öldükten sonra onun yaptığı yasaların hiçbirine dokunulmadı. Solon'un devrim niteliğindeki yasaları yüz yıla yakın bir süre Atina'nın anayasal yapısı içerisinde varlığını devam ettirdi. Şüphesiz Solon'un yasalarına Atinalılar tarafından bu kadar saygı gösterilmesinin altında bu dönem içerisinde Atina'da soy gruplarına dayalı kabile devletinden demokrasiye dayalı devlet yapısına geçişin temellerinin atılmasının önemi büyüktür. Örneğin Aristoteles'e göre demokratik açıdan bakıldığında Solon Atina demokrasisinde köşe taşları sayılabilecek üç önemli reform gerçekleştirmiştir. Birincisi borçlanmanın yasaklanması ve borçlu insanların güvenliği ile ilgili düzenlemedir. Bu reform insanların borç yükünden kurtularak rahatlamalarına sebep olmuştur. İkinci önemli reform halk mahkemelerinin kurulmasıyla haksızlığa uğradığını düşünen herkesin mahkemelere başvurarak hakkını arayabilmesinin önünün açılmasıdır. Üçüncüsü herhangi bir memurun kendisiyle ilgili verdiği karar karşısında, kişilere mahkemeye başvurabilme hakkı tanınmasıdır. Bkz., Arist., *Ath. Pol.* 9.1.So

Solon'un reform niteliğindeki bu yasalarının üzerinden çok geçmeden üç yeni soylu grup ortaya çıktı: 1)- Alkmaeonidlerin (Alkmaeon'un oğlu Megakles) liderlik ettiği "*Kıyıdakiler*" (Attika'nın güney-batı kıyısı), 2)- Boutadai ailesinin (Aristolaides'in oğlu Lykourgas) liderliğindeki "*Ovadakiler*" (Atina ve kuzeydeki ova) ve 3)- Peisistratos'un liderlik ettiği "*Tepelerin Ötesindekiler*" (Attika'nın doğu kıyılarındaki bölge).[31] Bu coğrafi ayrımda kabile organizasyonu temel alınmamıştı. Bu gruplardan birinin –*Tepelerin Ötesindekiler*- lideri olan, bildirimizin adından da anlaşılacağı üzere Atina'daki demokrasi deneyimlerinin sadece üç önemli yasa koyucunun reformlarıyla sınırlandırılmış olması nedeniyle burada değinemediğimiz Peisistratos İ.Ö. yaklaşık 546-527 yılları arasında Atina'da üç kez tiranlığı ele geçirmişti.[32] Tiranların ortadan kalmasından sonra ise Atina'da demokratik rejimin kurulması daha kolay olmuştur. Nitekim birkaç yıl sonra, aristokratların başında bulunan Isagoras'a karşı verdiği mücadeleden galip çıkan Kleisthenes, Atina'nın başına geçmiştir.[33]

Kleisthenes (Κλεισθένης) ve üyesi bulunduğu Alkmaeonid sülalesi halkın, çiftçilerin ve zanaatkârların desteğiyle Atina'da iyi

31 Solon ayrıldıktan sonra Atina'daki partisel anlaşmazlıklar ve söz konusu üç siyasi grup ayrıca partisel ayrımın dayandığı temeller konusunda bkz., Aydoğmuş 2008: s. 17-19.

32 Tiran sözcüğünün kökeni, Lydia dilinde "bey" ya da "efendi" anlamına gelen τύραννος'a dayanır. Oligarşi ile yönetilen kent-devletlerinde, yönetimi zorla, yasal olmayan bir şekilde ele geçiren kişiye tiran (zorba-despot) denirdi. Esas olarak İ.Ö. 7. ve 6. yüzyıllarda görülen tiranlar, genellikle toplumun yukarı ve zengin sınıfından çıkıyor ve yönetimi ele geçiriyordu. Bazı kent-devletlerinde tiranlar, krallıkla demokratik yönetim arasındaki geçiş sürecinde ortaya çıkmışlardır.

Adlarını bildiğimiz en ünlü tiranlar arasında Argoslu Pheidon, Korinthoslu Kypselos, Atinalı Peisistratos ve Samoslu Polykrates'i sayabiliriz. Tiranların en ünlüsü ise Peisistratos'tur. İlk olarak İ.Ö. 561'de tiran oldu; ancak birkaç yıl sonra muhalif partiler tarafından kovuldu. İkinci tiranlığı için Alkmaeonidlerle ittifak yaptı ve aile reisi Megakles'in kızıyla evlendi. Fakat bir süre sonra onlarla anlaşmazlığa düştü. Peisistratos, Marathon'da Pallene Savaşı'nda (İ.Ö. 546) muhaliflerini yenilgiye uğratarak üçüncü kez tiran oldu ve İ.Ö. 527'de ölünceye kadar tiran kaldı; öldüğünde 70 yaşlarındaydı.

Bu arada Peisistratos zamanında Atina en parlak dönemlerinden birini yaşamıştır. Çoğu tiran zalimce ve baskıcı davranışlarıyla anılırken o büyük bir hayranlıkla anıldı; Atina'ya refah ve istikrar getirdi. Solon'un anayasasını yürürlükte bırakan Peisistratos, köylünün ve fakirin haklarını gözetmiş, onlara toprak vermiş ve korumuştur. Atina'da önemli imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Atina kentinin tanrıçası Athena adına dört yılda bir yapılan ünlü "Panathenaia Şenlikleri" ile Dionysos onuruna yılda iki kez yapılan şenlikler onun zamanında başlamıştır. Keza, Homeros destanları gene ilk kez kendisinin direktifleriyle düzenlenerek, bugünkü metinlerin temeli oluşturulmuştur. Peisistratos komşu kent-devletleriyle de iyi ilişkiler kurmuştur. Yağ ve şarap üretimini arttırmıştır (Tekin 2011: s. 78-79).

33 Peisistratos ve ailesinin tiranlık döneminden sonra Atina'da, önde gelen hanedanlardan Alkmaeonidlerden olan Kleisthenes ve tiranların dostu olarak bilinen Teisandros'un oğlu Isagoras arasındaki parti kavgaları konusunda bkz., Arist. *Ath. Pol*. 20.1 ayrıca daha genel bir bilgi için bkz. Aydoğmuş 2008: s. 32-34

bir pozisyona gelmişlerdi. Diğer bir deyişle, Kleisthenes demokrasinin savunucusu olarak ortaya atıldı ve soyluları alt etti. Ondan sonra demokrasi yolunda geniş kapsamlı siyasal reformlar gerçekleştirdi. İlk olarak aile gruplarına, özellikle dört Ion kabilesine dayalı eski siyasal örgütlenmenin kalıntılarını ortadan kaldırdı, onun yerine topografyaya dayalı yeni bir düzen getirdi.[34] Atina kenti dâhil, Attika topraklarını *demos*lara ayırdı. Bütün yurttaşlar bu *demos*lardan birine kaydedildi, bu arada çok sayıda *metoikos* ve azatlı yurttaşlığa alındı. Sonra Kleisthenes bütün *demos*ları on yeni kabile halinde topladı[35], hiçbir kabileye sürekli aynı bölgeyi elinde tutma ya da yerel çıkarları temsil etme olanağı tanımadı, tam aksine, her kabile içinde kentten, kıyı bölgesinden ve iç kesimden *demos* gruplarının (*trittyes* [τριττύες])[36] yer almasına sağladı. Böylelikle Attika'nın çeşitli bölgelerinden insanlar arasında birlik oluşuyor ve bunların ortaklaşa hareket etmeleri gerekiyordu, bu sayede salt yerel çıkarlar doğrultusunda hareket eden eski siyasal gruplar ortadan kalktı.[37]

Ordunun örgütlenmesi *phyle*lere (kabile, boy [φυλή]) bağlıydı, her kabile orduya bir hoplites (ağır teçhizatlı piyade askeri [ὁπλίτης]) alayı ve bir atlı bölüğüyle katkıda bulunuyordu. Başlangıçta *phratria*lar (büyük aile toplulukları ya da bir *phyle* içindeki alt gruplar [φρατρία]) bazı kültlerden sorumlu dinsel gruplar olarak anayasada yer aldı. Kleisthenes büyük olasılıkla onları yurttaşlık hakkı verdiği kişileri aralarına kabul etmeye zorunlu tuttu, çünkü kimsenin kayıt dışı kalmaması gerekti. Bunun yanında, her yıl her bir *phyle boule*ye (*Beşyüzler Meclisi* [Βουλή]) *phyle demos*ları içinden nüfuslarına göre kurayla seçilen elli üye gönderiyordu.[38] Ellişer kişilik bu gruplar sırayla *boule*nin yürütme kurulu olarak çalışıyor, her grup yılın onda

34 Söz konusu bu dört Ion kabilesinin isimleri Ion'un oğulları Geleon, Aigikores, Argades ve Hoples'in isimlerinden esinlenilerek oluşturulmuştu. Bkz., Aydoğmuş 2008: s. 34.

35 Kleisthenes söz konusu dört Ion kabilesinin isimlerini değiştirdi ve kabilelerin dokuzuna yerel Hellen kahramanlarından esinlenerek, Erekhtheis, Aigeis, Pandionis, Leontis, Akamantis, Oineis, Kekropis, Hippothontis, Antiokhis isimlerini, bir tanesini de komşu ve müttefik olmasından dolayı "Aias"dan esinlenerek Aiantis ismini verdi. Kabilelerin isimleri, önceden belirlenen 100 yerel Hellen kahramanının ismi arasından Delphoi'daki Apollon Tapınağı'nın kadın kâhini Pythia tarafından kutsanarak seçilmiştir. Bkz., Aydoğmuş 2008: s. 35.

36 Τριττύς (Çoğul Τριττύες): Üçte bir anlamına gelmektedir. *Trittys*ler, toplam sayıları 139'u bulan *demos*lardan meydana getirilmişti ve bir *trittys* ortalama olarak 4 ya da 5 *demos* içeriyordu.

37 Aristoteles'e göre Kleisthenes, Atina kabile sistemini yeniden düzenleyerek halk arasında kolektif bir yapı meydana getirmeyi ve daha fazla kişinin devlet yönetimine katılımını amaçlıyordu (*Ath. Pol*. 21.2).

38 Atina'nın kabilesel olarak düzenlenmesi tamamlandıktan sonra on kabilenin her birinden elli kişi seçilerek eski *Dörtyüzler Meclisi*'nin yerine beşyüz kişiden oluşan *Beşyüzler Meclisi* meydana getirildi. Bu meclise üyeler, yıllık olarak ve 30 yaşını geçmiş Atina vatandaşları arasından seçim ile belirlenmekteydi. Bkz., Arist. *Ath. Pol.* 21.3.

biri süresince görev yapıyordu. Kleisthenes, bu bağlamda *boule*yi ve *Areopagos*'u bütün yurttaşların katıldığı, düzenli toplanan, bütün önemli devlet işlerini görüşmeye yetkili *Ekklesia*'nın, *Halk Meclisi*'nin yüksek yetkesi altına soktu.

Aristoteles'e göre (*Ath. Pol.* 22.2) Kleisthenes, yukarıda da sözünü ettiğimiz üzere, kabileleri tekrar düzenledikten ve Beşyüzler Meclisi'ni meydana getirdikten sonra İ.Ö. 508/507'de *Ostrakismos*'u (Çanak Çömlek Kırığı Mahkemesi [Ὀστρακισμός]) başlatmıştır.[39] Aristoteles'in Ostrakismos yasasının nedeni hakkındaki yorumundan da anlaşılacağı üzere, Peisistratos örneğinde olduğu gibi, toplumda önemli bir nüfuza sahip kişilerin Atina'ya tiranlık yönetimi getirmek isteyebilecekleriyle ilgili şüpheden dolayı çıkarılmış olmalıdır. *Ostrakismos* yasasının uygulanabilmesi için iki aşamalı bir süreçten geçilmesi gerekmekteydi. Her yılın altıncı ayı içerisinde meclise *Ostrakismos* yasasının uygulanıp uygulanmayacağı konusunda teklif getirilirdi. Eğer *Ostrakismos* yasasının uygulanması kabul edilirse, sekizinci ayın içerisinde yasayı uygulamak için *agora*da bir araya gelinirdi. Ve *Ostrakismos* yasası için her bir Atinalı *ostrakon* (ὄστρακον) adı verilen kırık çanak çömlek parçalarını alır ve yasayla cezalandırılmak istedikleri kişilerin isimlerini bu parçaların üzerlerine yazarak oy şeklinde *agora*daki barikatlarla çevrili yere bırakırlardı. *Arkhon*lar ilk olarak *ostrakon*ların sayısını hesaplar, eğer atılan toplam oy sayısı 6.000'den daha az olursa *Ostrakismos* yasası uygulanmazdı. Toplamda en az 6.000 sayısına ulaşılırsa *ostrakon* parçaları kendi aralarında, taşıdıkları isimlere göre tasnif edilir ve bu parçalar üzerinde ismi en çok geçen kişi, sahip olduğu malların gelirleriyle birlikte Atina dışına on yıllığına sürgüne gönderilirdi. Atinalı devlet adamı ve komutanlardan Hipparkhos, Megakles, Ksanthippos, Themistokles, Kimon ve Alkibiades de bu mahkeme kararı ile Atina dışına sürgüne gönderilmişti.[40]

Görülüyor ki, *Drakon* ve özellikle de *Solon* döneminden beri süre gelen politik gruplar arasındaki anlaşmazlıklar *Kleisthenes*'in kabilesel reformuyla yerini üniter bir yapıya bırakmıştır. Katılımsal vatandaşlık ile ilgili önemli bir adım olan *Beşyüzler Meclisi* sayesinde kısa sürede kendi gücünün farkına varan Atinalı halk kitlesi, demokrasiye giden yolda önemli bir engeli aşmıştır. *Areopagos Meclisi*'nin varlığını devam ettirmesine ve hala bazı alanlarda soyluların daha fazla nüfuz sahibi olmalarına rağmen demosların yerel yönetim merkezleri haline getirilmesiyle Atinalı vatandaşlar, yönetimsel anlamda, o döneme kadar elde edemedikleri bir güç sahibi olmuşlardır.

39 Raubitschek ise *Ostrakismos* yasasını Aristoteles'in aksine İ.Ö. 501'de generaller kurulu meydana getirildikten sonraya yerleştirir. Bkz. Raubitschek 1951: s. 224.
40 Aydoğmuş 2008: s. 41-47 ve Tekin 2011: s.87.

Sonuç olarak, Atina kent-devleti geleneğe göre önce monarşik bir yapıya sahip iken zamanla aristokratik (oligarşik) ve daha sonra demokratik bir yapıya sahip olmuştur. Bir başka deyişle, her ne kadar antik demokraside sadece erkeklerin yurttaş olarak temsil edildikleri ve bu yüzden günümüz demokrasi kavramından farklı ve sınırlı olduğu ortadaysa da Atinalıların bu kısıtlı demokrasiye kralları, aristokratları ve tiranları devirerek ulaştıkları düşünüldüğünde, demokrasiye ulaşılan yolda küçümsenmeyecek adımlar atıldığı görülmektedir. Gerçekten demokrasinin temeli işte bu kent-devletinde yani Atina'da atılmıştır; çünkü Eskiçağ'ın daha önceki devirlerindeki, Doğu devletlerinin başında bulunan ve kendini tanrının temsilcisi hatta tanrı olarak kabul eden hükümdar ile ona kayıtsız şartsız bağlı uyruklardan meydana gelen devlet yapısı karşısında, Batı'daki kent-devleti yapısı demokratik bir anlayışın ürünü idi. Burada ayrıca şunu da belirtmek isterim ki, Atina'da demokrasi için ilk ima Aiskhylos'ta (İ.Ö. yak. 525/4 - 456/5) bulunmaktadır. Bir yönetim biçimi olarak ise demokrasi ilk kez Herodotos'un (İ.Ö. yak. 484 - 426) eserinde geçmektedir.

Bütün bunlar gösteriyor ki, Kleisthenes Klasik Atine Dönemi demokrasisinin kurulmasında en büyük rolü oynayan lider olmuştur.

Yine yukarıda mevcut bilgilerden yola çıkarak ortaya koymaya çalıştığımız kronolojik gelişme süreci sonucunda, klasik Atina demokrasisinin şu temel ilkeleri belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır:

a)- *Isonomia* (Ἰσονομία) yani yasalar karşısında eşitlik,

b)- *Isegoria* (Ἰσηγορία), bir başka deyişle Meclis'te konuşma özgürlüğü ve

c)- Herkesin bir makama gelebilme, onurlardan eşit olarak yararlanma hakkı yani *Isotimia* (Ἰσοτιμία).

Klasik Atina demokrasisi her ne kadar sadece erkeklerin yurttaş olarak temsil edildikleri doğrudan bir azınlık demokrasisi olarak nitelendirilse ve bu yüzden modern demokrasi kavramından farklı ve sınırlı olduğu ortadaysa da, daha önce de belirttiğimiz üzere Atinalıların bu kısıtlı demokrasiyi kralları, aristokratları ve tiranları devirerek ulaştıkları düşünüldüğünde, demokrasiye ulaşılan yolda küçümsenmeyecek adımlar atıldığı görülmektedir.

Böyle olmakla beraber şu noktanın da özellikle belirtilmesi gereklidir ki, tıpkı bugünkü demokratik yönetimlerde olduğu gibi klasik demokratik yönetimde de Atina'da derin ideolojik bölünmeler doğmuştur. Yani söz konusu klasik Atina demokrasisi her zaman yüceltilen ve gıpta ile bakılan bir yönetim şekli olmamıştır. Çünkü klasik demokrasinin Herodotos, Perikles ve Sokrates gibi taraftarları varsa da diğer taraftan Aristophanes, Ksenophon, Platon ve Aristote-

les gibi güçlü muhalifleri de vardı. Örneğin demokrasiye karşı olanlara göre ancak soylular, zenginler ve eğitimliler devleti iyi bir şekilde yönetebilirdi; devlet yönetimi cahil halk tabakasına ya da ayak takımına bırakılamayacak kadar ciddi bir işti.[41]

Eski Yunan felsefesinin en önemli isimlerinden olan Platon'un (İ.Ö. 427 – 347) "*Devlet*" adlı yapıtına göre, Glaukon ile konuşan Sokrates, ona demokrasiyi şöyle anlatır: "*Bu düzen görünüşte düzenlerin en güzelidir… İlk ağızda böyle bir devletle iş görmenin rahatlığını düşün. Kimse seni iş başına gelmeye zorlayamaz. O işi en iyi başaracak sen olsan bile. Canın istemezse kimsenin emrini dinlemezsin, başkaları savaşa giderken sen gitmeyebilirsin, herkes barışı korumaya çalışırken sen bozmak isteyebilirsin. Kanunlar sana komutanlık, yargıçlık yetkilerini vermemiş olsa da komutanlık, yargıçlık edebilirsin. İnsan Tanrı da olsa, ancak bu kadarını yapabilir, değil mi?...Bu arada kimi mahpuslara da gün doğar…Halkın arasında ellerini, kollarını sallayarak, hortlaklar gibi dolaşırlar…Bizim devletin temellerini atarken büyük bir sevgiyle sözünü ettiğimiz ahlak değerlerine aldırış bile edilmez...Demokrasi'de hiçe sayılır bunlar. Bir devlet adamının nasıl yetişmesi, ne bilgiler edinmesi gerektiği düşünülmez. Kendimizi halkın dostu dedirtmek yeter…*"[42]

Demokrasinin Platon karşısında bir şansızlığı oldu. O da Atina'nın demokrasi döneminde, Sokrates'in idama mahkûm edilmesi ve öğrencisi olan Platon'un davayı sonuna kadar izleyerek, ölüm kararının verilmesinde yapılan haksızlığı gözlemesidir. Üstadı Sokrates'in ölüme gönderilmesi onun ruhunda onulmaz yaralar açtı ve demokrasiden nefret etmesine neden oldu.[43] Onun için Platon, demokrasiyi tiranlıktan sonraki en kötü sistem olarak gördü. Sokrates'i kurtarmak için gösterdiği çaba sebebiyle, demokrasi yönetimi liderlerini de kızdırdı ve arkadaşlarının tavsiyelerine uyarak Mısır'a gitti.

41 Tekin 2011: s. 66.

42 Plat. *Devlet*, s. 241-242.

43 "*Platon'u gençliğinde, politikaya atılıp, Atina'nın ve Yunan toplumunun geleceği üzerinde düşündüğü yönde etkili olmaya can atan bir Atinalı olarak görüyoruz. Atina'da İ.Ö. 404 yılında demokrat yönetimin Spartalılara yenilgisi üzerine gerçekleştirilen azlık aristokratların oligarşik devrimi sonunda kurulan "Otuz Tiranlar" yönetimi, ona beklediği bu fırsatı verir gibi oldu. Otuz tiranlar arasındaki akrabaları, ondan kendilerine katılmasını, önemli siyasal görevler üstlenmesini istediler. Bu öneriyi olumlu karşılamakla birlikte, "biraz düşüneyim" deyip beklerken geçen zaman içinde, otuz tiranların demokrat kenttaşlara karşı giriştikleri terör eylemleri onu oligarşik partiden soğuttu. Bunun üzerine (Atina politikasında etkili olmak isteyen bazı parlak aristokrat gençlerinin geleneğini izleyerek) demokratik parti içinde politikaya atılmayı düşünmeye başladı. Ne var ki, demokratların en sevdiği ve en beğendiği insan olan öğretmeni Sokrates'i ölümle cezalandırmaları üzerine düşünceleri değişti. Onlardan da soğuduğu gibi, demokrasiye karşı duyduğu güvensizlik bir düşmanlık biçiminde kökleşti.*" Bkz., Şenel 2013: 151 – 152; ayrıca bkz., Bilgin 2004: 27-28.

Sokrates'i öldüren sistem ve diğer yönetimlere ilişkin bu durum "Devlet Adamı" diyalogunda da açıklamasını bulmuştur. Platon, ideal ve tarihsel yönetim biçimlerini bir yana bırakmış, var olan yönetim biçimlerini, iyilik derecelerine göre sınıflandırmıştır. Yasaya yani kişisel, sınıfsal çıkara değil, toplum yararına inançla bağlı olan tek kişinin yönetimi "*monarşi*" düzenidir. Altı yönetim biçimi içinde en iyisidir. Ama tekin yönetimi eğer yasasız yönetim ise yani "*tiranlık*" ise yönetimlerin en kötüsüdür. Nitekim bu düşüncesinin altında tek kişi yönetiminin çok başlılıktan daha etkili olacağı görüşü yatmaktadır.

Az sayıda kimsenin yasaya bağlı, demek ki, katman çıkarını değil toplum yararını izleyen yönetimi olan "*aristokrasi*" iyilik sırasında monarşiden sonra ikinci gelir. Az sayıda kimsenin yasasız yönetimi yani katman çıkarını kollayan yönetimi olan "*oligarşi*", kötülükte tiranlıktan sonra ikinci sıradadır. Çünkü az kişinin yönetimi, tek kişinin yönetiminden daha az, çok kişinin yönetiminden daha çok etkilidir.

Çokluğun yönetimi ve bildirimizin de ana konusu olan "*demokrasi*"ler ise, en az etkili olan yönetimlerdir. Bu nedenle çokluğun yasaya bağlı yani katman çıkarını değil toplum yararını gözeten yönetimi olan "yasalı demokrasi", yasaya bağlı yönetimlerin en az iyi olanıdır. Aynı nedenle çokluğun yasasız yönetimi yani toplumun yararına değil sınıf çıkarını izleyen yönetim olan "yasasız demokrasi" yasasız yönetim biçimleri arasında en az etkili, dolayısıyla en az zararlısı, en az kötüsüdür.

Böylece yönetim biçimlerini, Platon, en iyisinden en kötüsüne doğru şu şekilde sıralamış olur: 1)- Monarşi, 2)- Aristokrasi, 3)- Yasalı Demokrasi, 4)-Yasasız Demokrasi, 5)- Oligarşi ve 6)- Tiranlık.[44]

Platon'un *Devlet Adamı* adlı eserinden derleyip birleştirdiğimiz bilgiler ışığında ayrıca kimlerin yönetici olması gerektiği konusunda da şu sonuca ulaşabiliriz. Platon eserinde devlet adamlığına, yönetim sanatına ilişkin görüşlerini bir mitosa dayanarak açıklamaya girişir. Bu mitosa göre, zaman olur evreni doğrudan doğruya tanrı yönetirmiş. Sonra koyuverirmiş evreni kendi başına. Bunun üzerine insanlar ilkin kendilerine bir monark (tek yönetici) seçerlermiş. Bu yönetim, yani monarşi (tekin yönetimi) tanrı yönetimi kadar kusursuz, yetkin olmamakla birlikte onun kopyası olduğu için, işler bir süre iyi gidermiş. Ama bu iyi yönetimin yani tekin yönetiminin yerini, önce azlığın, sonra çokluğun yönetiminin almasına yol açan değişik-

44 Platon *Devlet Adamı* içinde tanrının evrenin yönetimini bıraktıktan sonra yönetimlerin monarşiden demokrasiye kadar nasıl birbirlerini izlediklerini ayrıntılarıyla anlatır. Bu bağlamda Yönetimlerin Dolaşımı Şeması ve daha fazlası için ayrıca bkz., Şenel 2013: 162-168.

liklerle, her şey gittikçe artan bir bozulma süreci içine girermiş. Ta ki tanrının, bu kötü gidişe bir dur demek üzere, evrenin yönetimini yeniden eline almasına dek.

Bu çerçevede yönetim, Platon'a göre kölelerin, tacirlerin, gündelikçilerin anlamadıkları bir sanat olmaktan öte, bir bilimdir. Üstelik bilimlerin en çetini ve en yücesidir. Böyle bir bilim kalabalıkta bulunmaz. On bin kişinin (bir kent devleti halkının) içinde elli yüz kişide bile zor bulunur. Nitekim aşağıdaki paragrafta da görüleceği üzere, Platon *Devlet* adlı eserinde de devletin yönetim şekli olan demokrasiye karşı eleştirisini bu şekilde dile getirmiş, devlet adamlığı gibi yüce ve zor bir işin herkese açık hale gelmesinden yakınmıştır. Çünkü O, toplumu bilgelerin, filozofların yönetmesi gerektiğini savunur. Aklın üstünlüğüne ve dolayısıyla devlet yönetiminin akıllılara verilmesi gerekliliğine inanır.

"*Bu devletin cömertliğine, hoşgörürlüğüne diyecek yoktur. Bizim devletin temellerini atarken, büyük bir saygıyla sözünü ettiğimiz ahlak değerlerine aldırış bile edilmez. Bizce iyi adam olmak kolay iş değildi; önce insanın doğuştan bir üstünlüğü olacak diyorduk, çocukken hep güzel şeylerle oynayacak, sonra kendini bütün güzel şeyleri öğrenmeye verecek. Demokraside hiçe sayılır bunlar. Bir devlet adamının nasıl yetişmesi, ne bilgiler edinmesi gerektiği düşünülmez. Kendinize halkın dostu dedirtmek yeter; bütün şerefler kazanılır bununla*."[45]

Sonuç olarak, Platon gerek hocasının ölümüne sebep olması gerekse yönetimi halka bırakması açısından demokrasi yönetimine çok sıcak bakmamıştır.

Platon'un öğrencisi olan Aristoteles de demokrasiye karşıdır. Çünkü eşit olmayanlara eşitlik verilmesinin bir eşitsizlik yarattığı düşüncesine sahiptir. Nitekim ona göre, otoriteyi elinde bulunduranlar bakımından üç çeşit hükümet vardır. Otorite, ya tek kişinin ya bir zümrenin ya da çok sayıda kişinin elindedir. Bunlar: 1)- Krallık, 2)- Aristokratik Yönetim ve 3)- Demokrasi.

Söz konusu yönetim biçimlerinden olan "Demokrasi", *plütokrasi*ye[46] yani zengin erke karşı yapılan bir ihtilal sonunda ortaya çıkar. Bunun doğal sonucu olarak da bu, fakirler tarafından kurulan bir yönetimdir. Demokrasi, aristokrasiden aşağıdır. Çünkü bu rejim, yanlış bir eşitlik fikrine dayanır. Bunun dayandığı prensip, "bazı oranlarda eşit olanların", "bütün oranlarda eşit olmasıdır." Bundan, uzmanlığın kalabalığa feda edilmesi sonucu çıkar. Kalabalık, bazı tutkulu insanların hileli oyunlarına alet olur. Bu hal, fakirleri siteye

45 Plat. *Devlet*, s. 241-242.

46 Πλουτοκρατία: Zenginlerin egemenliği veya iktidarı.

efendi yapmak ve zenginleri, açgözlü oldukları kadar da zekâ yoksulu olan bir çoğunluğun emri altına koymak demektir. Sağduyudan ve alçakgönüllülükten mahrum olan bu topluluk, *demagog*ların egemenliği altına girer. Bu şekilde de kanunlar kanunları takip eder. Ya da bunlar daha ziyade tutkulu bir hevesten çıkmış olan kararnamelere yerlerini verirler. İşte böyle bir demokrasi, kısa zamanda hükümeti akılla yönetmeyen mutlak monarşiden daha korkunç bir kolektif diktatörlük halini alır. Bu şekilde halk, kolayca aldanmış oldukları hükümetlerinde kararsız bir hale gelince, seçme hakkının zeki insanlara verilmesi gerekir. Yani devlet karşısında bütün yurttaşların, mutlak bir eşitliğe sahip olmaları tehlikeli olunca, hükümetin önemli işlevleri hakkında karar verecek olan şey tesadüf değil yine akıl olmalıdır.[47]

Bunların yanı sıra; klasik Atina demokrasisinin taraftarları da vardır. Bunlardan biri Karia'nın Halikarnasos (Bodrum) kentinde Ionia kültürünün egemen olduğu bir dönemde doğan ünlü tarihçi Herodotos'tur (İ.Ö. yak. 490 – 425). Bilindiği üzere, Herodotos'un tarihi Yunanistan ile Asya arasında Kroisos zamanından (İ.Ö. 6. yüzyıl ortası) Kserkses'in Yunanistan'dan geri çekilmesine kadar (İ.Ö. 478) süren mücadeleyi konu edinir. Yapıtının her biri her ne kadar Musalardan birinin adını taşıyan dokuz kitaba ayrılmış[48]ve bu kitaplar işlenen başlıca konularıyla Pers Savaşları'nın gelecekte Akdeniz dünyasındaki gelişmeler açısından belirleyici önemini kavrayan bir yaklaşımla yazılmış olsalar da Herodotos'un tarihini çeşitli yönlerden gelen birçok etki biçimlendirir. Dolayısıyla monarşinin yozlaşması, uyumsuzluk ve sorumsuzluk eğilimine karşılık demokrasinin öne çıkan karakteristik özellikleri, kanun önünde eşitlik, hesap veren üst yöneticilerin kura sistemiyle atanması ve bütün kamusal sorunlara çözüm yollarının halk arasında tartışılması gibi düşünceler de tıpkı çeşitli yönlerden gelen etkiler gibi yapıtın biçimlendirilmesinde önemli bir etki olarak karşımıza çıkar. Nitekim demokrasinin iyi ve kötü yanları üzerindeki bir tartışmaya, Herodotos Tarihi'nin Üçüncü Kitabı'nda rastlanır. İ.Ö. 5. yüzyılda yazılmış olan bu yapıtta "demokrasi", "halkın yönetimi", "yasalar önünde eşitlik", "bütün sorunların açık bir tartışmaya sunulması" ve "yöneticilerin makamlarındaki hareketlerinden sorumlu tutulması" olarak nitelendirilmiştir.[49]

47 Bkz., Bilgin 2004: s. 29.

48 Yapıtın her biri Musalardan birinin adını taşıyan dokuz kitaba ayrılması büyük olasılıkla İskenderiyeli yayıncıların yaptığı bir düzenlemedir: Birinci Kitap: *Klio*, İkinci Kitap: *Euterpe*, Üçüncü Kitap: *Thalia*, Dördüncü Kitap: *Melpomene*, Beşinci Kitap: *Terpsikhore*, Altıncı Kitap: *Erato*, Yedinci Kitap: *Polymnia*, Sekizinci Kitap: *Urania* ve Dokuzuncu Kitap: *Kalliope*. Herodotos'un kendisi yapıtını *logoi* "bölümlere" ayırır. Bkz., Hrdt.

49 Hrdt. III; ayrıca bkz., Kışlalı 1984: s. 71.

Klasik Atina demokrasisinin taraftarlarından biri de Atina'nın yetiştirdiği en güçlü ve saygın politik şahsiyeti, devlet adamı ve komutanı olan Perikles (İ.Ö. 495 – 429)'tir. Halktan aldığı destekle rakiplerini etkisiz duruma getiren Perikles, gerçekleştirdiği reformlarla Atina'yı bir deniz imparatorluğu haline getirmiş ve tüm Atinalıları tek bir politik grubun çatısı altında birleştirerek altın çağını yaşamasını sağlamıştır. Atina devletinin bu önemli lideri, krallardan ve tiranlardan çok daha büyük bir güç kazanmasına karşın, bu gücü Atina'nın gelişmesi ve zenginleşmesi için kullanmıştır. Ve Atina'nın Perikles sayesinde kazandığı bu büyük zenginlik radikal demokrasinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim Perikles daha kendi döneminde *–bu yönetimin adı demokrasiydi, ama aslında önde gelen tek bir insanın yönetimiydi-* eleştirilere maruz kalmış olsa da elinde tuttuğu gücü kendi yararına kullanmamış aksine Atina'yı her anlamda geliştirmek için kullanmış ve yurttaşların yönetimine katılımını daha da arttırarak demokrasinin gelişmesine hizmet etmiştir.[50]

"*Yönetim sistemimizin başkalarının kullandığı sistemin aynısı olmadığını da söyleyebiliriz. Biz başkasını taklit etmiyoruz, başkaları bizi örnek alıyor. Yönetim biçimimize demokrasi denmektedir, çünkü egemenlik azınlığın değil tüm halkın elindedir. Kişisel anlaşmazlıkları çözümlemek söz konusu olduğunda, herkes yasalar önünde eşittir; kamu görevine getirilirken bir kişiyi bir başka kişinin önüne koymak söz konusu olduğunda, önemli olan o kişinin belli bir sınıfın üyesi olması değil, sahip olduğu yetenektir. Devlete hizmet edebilecek durumda olan hiç kimse, sırf yoksul olduğu için kamusal alandan yoksul tutulamaz… Yoksulluğa gelince, kimse yoksul olduğunu itiraf etmekten utanmamalıdır. Asıl utanılması gereken şey, yoksulluktan kurtulmak için gerekli önlemleri almamaktadır. Burada her birey, sadece kendi özel işleriyle değil, aynı zamanda devletin işleriyle de ilgilenir. Kendi işlerine* gömülmüş olanlar bile genel siyasi konular hakkında son derece geniş bilgiye sahiptirler. Bu bizim özelliğimizdir.

Sonuç olarak şehrimizin Yunanistan için bir eğitim ocağı olduğunu ve her bir Atinalının, yaşamının her alanında, kendi kendisinin efendisi olduğunu gösterebilecek yeteneğe sahip olduğunu ve bunu da olağanüstü bir zarafet ve olağanüstü bir beceriyle yaptığını söylemek istiyorum."[51]

50 Atinalı Perikles'in yaşamı ve dönemi (Sina 2011: s. 19 – 173), özellikle de Perikles demokrasisinin özellikleri (Sina 2011: s.67 – 71) hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz., Sina 2011.

51 Thukydides'in *2.35-46*'da aktardığı Perikles'in bu konuşması "Cenaze Söylevi" olarak bilinmektedir: *2.35-36*'da konuşmacı Perikles, söylevin giriş bölümünde ne amaçla ve hangi konuda konuşacağını anlatır. *2.37-41*'de, söylevin ilk kısmında Atina'nın üstünlüğünü, *2.42-45*'de ikinci kısımda böylesine üstün bir devlet uğruna ölenleri yücelterek geride kalanları aynı biçimde davranmaya, Atina için ölmeye yüreklendirir. *2.46*'da söylevin son bölümünde ölenlerin geride bıraktığı dul ve yetimlere devletin sahip çıkacağına söz verir.

Görülüyor ki, Perikles'in İ.Ö. 431 yılında yani Peloponnesos Savaşı'nın (İ.Ö. 431 – 404) ilk yılında savaşta ölen Atinalıların cenaze töreninde yapmış olduğu ve "Cenaze Söylevi" olarak da bilinen bu söylevi[52], Atina demokrasisinin özelliklerini en iyi dile getiren ve demokratik düşünceye önemli katkıları olan bir belgedir. Çünkü Perikles, savaşta ölenlerin ardından ağıt yakmak yerine, uğrunda can verdikleri Atina demokrasisinin ruhunu anlatmayı yeğlemiştir. Böylece Atina kurumlarının ve yasalarının nitelikleriyle, demokrasinin biçimsel özelliklerinden ziyade, resmi ideolojideki konumunu yansıtmayı amaçlamıştır.

Perikles'in bu söylevinden anlaşıldığı kadarıyla, demokrasinin birkaç seçkin yurttaşın değil, tüm yurttaşların katkılarıyla var olan bir rejim olduğu vurgulanır. Herkesin eşit hak ve yükümlülüklere sahip bulunduğu, herkesin soylu oluşuna göre değil, yeteneklerine göre devletteki yerini elde edebileceği söylenir. Dikkat edilirse burada vurgulanan sadece "yetenek" değil, aynı zamanda "kazanılan ün"dür.

Atina'nın ünlü devlet adamı ve komutanı Perikles'in söylevinde, çağdaş demokratik düşüncede büyük önem taşıyan bir öğe daha vardır. O da demokrasinin insanın kişiliğini ve yeteneklerini geliştirmeye en elverişli bir rejim olduğudur.

Bütün bu bilgilerin ışığında, klasik demokrasiyi anlamanın modern demokrasinin sorunlarının çözülmesine nasıl bir katkı sağlayacağı bağlamında günümüz toplumundan eski Yunan toplumuna bakarak klasik Atina demokrasisi ile modern demokrasiyi kısaca karşılaştıracak olursak, evet her ikisi de halkın egemenliğine dayalı. Amenna… Ama Atinalılar demokrasiyi, yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, birtakım sınırlamalarla icat etmişler. Bu durumda çağın getirdiği bazı şartlar altında uygulamalarda ciddi farklılıklar meydana geldiğini görürüz. Bu yönden de özetle bireysel hak ve özgürlükler olmadan tanımlanamaz duruma gelen modern demokrasi ile köleliğe yer veren ve kadın haklarını tanımayan klasik Atina demokrasisini asla bir tutamayız. Nitekim köle, kadın ve yabancılara siyasal hak tanımayan antik Yunan demokrasisine karşılık günümüz demokrasisinde kölelik kavramı bulunmadığı gibi reşit olan her bireye, kadın erkek ayrımı yapılmaksızın siyasal haklar verilmiştir.

Son olarak eski Yunan'da *polis*lerde devlet ve vatandaş iç içe

52 Savaşta ölenlere devlet tarafından resmi bir cenaze töreni düzenleme geleneği Solon tarafından başlatılmışsa da bu törenlerde ölenleri yüceltmek ve anmak için söylev geleneği sonradan çıkmıştır. Atinalılar, Peloponnesos Savaşları'nda ilk ölen yurttaşları anmak için İ.Ö. 431 yılının sonunda düzenlenen törende konuşma görevini Perikles'e vermişlerdi. Bkz., Sina 2011: s. 137vd.

geçmiş iken modern dünyada devlet ve vatandaş birbirinden bağımsız iki olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Demek ki, bu yönden de iki demokrasi arasında ciddi farklılıklar vardır.

KAYNAKÇA ve KISALTMALAR

AJA *American Journal of Archaeology*.

Arist. *Ath. Pol.* Aristoteles, *Athenian Politeia* with an English translation by H. Rackham, Cambridge: Harvard University Press.

Paus. Pausanias, *Description of Greece* with an English translation by W.H.S. Jones, Cambridge: Harvard University Press.

Plat. *Devlet*. Platon, *Devlet*, Çevirenler: Sabahattin Eyüboğlu – M. Ali Cimcoz, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.

Plat. *Devlet Adamı*. Platon, *Devlet Adamı*, Hazırlayan Ahmet Cevizci, İstanbul: Say Yayınları, 2014.

Plut. *Lykurgos'un Hayatı* Plutarkhos, *Lykurgos'un Hayatı*, Çevirmen Sabahattin Eyüboğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

Aydoğmuş 2008. Levent Ufuk Aydoğmuş, Atina Şehir Devletinde Politik ve Sosyal Reformlar (İ.Ö. 600 – 400), Muğla: Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Bilgin 2004. Nahit Bilgin, *Antik Yunan Dünyası: Felsefeden Ekonomiye*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Bonnard 2004. A. Bonnard, *Antik Yunan Uygarlığı Cilt I: İlyada'dan Parthenon'a*, Fransızcadan Çeviren Kerem Kurtgözü, İstanbul: Evrensel.

Hrdt. Herodotos, *Tarih*, Çeviren: Müntekim Ökmen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

Heywood 1992. A. Heywood, *Political Ideologies*, UK: Macmillan.

İplikçioğlu 1997. Bülent İplikçioğlu, *Eskibatı Tarihi I: Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Kears 2013. M.J. Kears, *Metic and Identity in Democratic Athens*, Birmingham: Birmingham University e-thesis.

Kışlalı 1984. Ahmet Taner Kışlalı, "Eski Yunan'da Demokrasi ve Demokratik Düşünce", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, s. 63-77.

Raubitschek 1951. A. Raubitschek, "The Origin of Ostracism", *AJA*, 55, s. 221-226.

Sartori 1987. G. Sartori, *The Theory of Democracy Revisited*, New York: Columbia University.

Sina 2011. Ayşen Sina, *Atinalı Perikles Yaşamı ve Dönemi*, Ankara: TİYDEM.

Sinanoğlu 1953. Suat Sinanoğlu, *Yunanca-Türkçe Sözlük: Kelimelerin Etymonu Esas Tutularak Tertiplenen*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Şenel 2013. Alâeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Tekin 2011. Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul: İletişim.

Thukydides Thukydides, *Peloponnesos Savaşı*, Çeviren Tanju Gökçöl, İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1976.

ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

TARİHTE BİR PARALEL YAPI DARBESİ: AKKOYUNLU DEVLETİ'NİN YIKILIŞI VE ŞAH İSMAİL

Yrd. Doç. Dr. Kemal Ramazan HAYKIRAN

ÖZET

Devlet içinde odak gurupların oluşması ve paralel bir güç odağı oluşturarak meşru devletin yerine geçmesi teşebbüsü sadece modern devletlerin yaşadığı bir sorun değildir. Tarihi süreç içinde pek çok devletin bu tehdit ile karşı karşıya geldiği görülmektedir. Bunlar içinde en dikkat çekenleri ve başarılı olanları arasında Şeyh Safiyüddin'in kurduğu ve Şeyh Cüneyd'in yaygınlaştırdığı bir tarikat olan Safaviyye'nin Akkoyunlu Devleti'nin sonunu getirmesi gelmektedir. Bu çalışmanın ana konusunu Safavyiye Tarikatının, Akkoyunlu Devleti içinde hangi yol ve yöntemlerle kendine yer ettiği ve nihayetinde nasıl devletinin sonunu getirip kendi devletini kurduğu oluşturmaktadır. Devrin kaynaklarının verdiği bilgiler ışığında Saffaviyye Tarikatinin Akkoyunlu Devletinin içten içe nasıl sonunu hazırladığı işlenecek bu tecrübeden hareketle bugüne ilişkin sonuçlara ulaşılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Akkoyunlular, Şah İsmail, Safaviler, Şeyh Cüneyt, İran

An Example of a Parallel Structure Coup in History: The Fall of Akkoyunlu State and Shah Ismail

ABSTRACT

The creation of alternative power groups within a state and the attempt of these groups to replace the legitimate state by establishing a parallel center of power is not the problem of modern states. Throughout the history many states has faced such kind of a threat. In this work, how Safaviyye, which was founded by Shaikh Safiyüddin and developed by Shaikh Cüneyd, built a paralell structure within the Akkoyunlu State and what kind of a road map they followed on the way of establishing their own state will be examined. In this effort the literature and the original sources of that period will be used in order to analyze the process and to reach results dealing with recent developments of our time.

Key Words: Akkoyunlu, Shah Ismail, Safavids, Shaikh Cüneyd, Iran

Safavi tarikatı, Tarihin gördüğü sırlı ve siyasi hırslara sahip yapılar arasında özel bir yere sahiptir. Siyaseten dışlanmış Şiiliği ve itikâdi olarak miladı dolmuş olan kadim gelenekleri birbirleri ile buluşturup buradan milli bir kimlik yaratacak kapasite ve azime sahip olan bu tarikatın gücü ele geçirme macerası da hayrete düşürecek bir hikâyeye sahiptir. Safeviler'de Şeyh Safi'den Cüneyd'e kadar mülayim Şiilik etkileri görülmekteydi. Fakat Cüneyd ile birlikte bu durum ziyadesi ile değişecekti. Amcası Cafer ile Şeyhlik makamı üzere rekabet eden ama başarılı olmayan Cüneyd Erdebil'i terk etmek zorunda kalarak Anadolu'ya geldi. Anadolu konar göçer ve çadırda yaşayan Türkmenler Müslüman olmalarına rağmen İslam'ı derinlemesine tanımıyorlardı. İslam'dan önce kendileriyle birlikte Türkistan'dan getirdikleri akide ve geleneklerine devam ediyorlardı. Bu Türkmenler 14 ve 15. yüzyılından beri Babai ve Bektaşi Tarikatlardan etkilenmişlerdi.[1] Cüneyd Bu Türkmenleri kendine çekmek için onların mübalağalı düşüncelerini benimsedi. Cüneyd'in aşırı bir şekilde Şiiliğe yönelmesinin diğer sebebi kendi hareketinin İran'ın güney ve batısında ayaklanan Moşaşaiye hareketiyle aynı zamanda denk gelmesiydi.[2]

İstanbul'un fethi dünya tarihinin en önemli olaylarından birisidir. Fetih ile beş asırdır süregelen haçlı seferleri nihayet bulmuş Avrupa kendine

1 Sümer, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, TTK Basımevi, Ankara 1967, s. 11-12.

2 Sümer, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 14-15.

yeni bir çıkış yolu arayarak coğrafi keşiflere yönelmişti. Bu başarının sahibi olan Osmanlılarda kaçınılmaz olarak hem Akdeniz dünyasındaki imparatorluk geleneğinin yegâne sahibi olmuş hem de Müslümanların liderliğine geçebilecek bir güç olduklarını göstermişlerdi.[3] Osmanlıların bu başarısı onların yolunu diğer bölgelere de açtı ve sonunda Osmanlıların hilafet iddiasına neden oldu.[4] Böylelikle Osmanlı Devleti II. Mehmet'in zamanından beri Mısır Memlükleri hilafet hakkında rekabete başlamışlardı.[5] İşte Osmanlının böylesine bir güç olarak ortaya çıktığı bir dönemde Osmanlının doğusunda bir başka Müslüman Türk devleti yer almaktaydı. Akkoyunlular tıpkı Osmanlılar gibi Sünni bir devletti. Mâverâünnehr'den Anadolu'ya gelip ilk olarak Bayburd ve havalisine yerleşen Akkoyunluların[6] diğer Türkmen beylikleri gibi, Anadolu'da siyasî ve askerî bir güç olarak rol almaları, Anadolu'daki Moğol İlhanlı hâkimiyetinden sonra mümkün olmuştur. Nitekim Ebû Sâ'îd Bahadır Han'ın 1335 yılında vefatından sonra Anadolu'daki İlhanlı hakimiyeti sona erdiğinde aslen Moğol olan Sutaylılar, Diyarbekir eyaleti ile Ahlat bölgesini hakimiyetleri altında tutmaktaydılar. Bu sahaya hâkim olan Sutaylılar arasında beliren mücadelede Karakoyunluları oluşturan Türkmen oymaklarının Emîr Sutay'ın oğlu Hacı Tugay'ı desteklediği, Akkoyunluların ise Hacı Tugay'ın İbrahim Şah adındaki yeğeninin tarafını tuttukları görülmektedir. Moğollar arasındaki bu mücadelenin ardından Hacı Tugay'ın hüküm sürdürdüğü Musul ve Van gölü civarını Karakoyunlular, İbrahim Şah'ın hâkim olduğu Diyarbekir sahasını ise Akkoyunlular ele geçirmişlerdir.[7] Akkoyunlu devletinin hâkimiyet sahası kadim inançların yaygın bulduğu bir coğrafya idi. Burada eski İran gelenekleri hala bir biçimde kendine yaşam alanı bulabiliyordu. Bununla birlikte batınî ve Şiî unsurlarında etki alanıydı. İşte Safaviye Tarikatı, Farklı açılardan Sünnî düşüncenin karşıtı olan bu üç unsuru da kendi bünyesinde birleştirip buradan siyasi bir kimlik çıkarmayı başarmıştı. Başlarda oldukça masum görünen bu tarikat hiç de kolay olmayan bir sürecin ardından baş edilmesi mümkün olmayan büyük bir güce dönüşmüştü. İşte bütün bu değişim Şeyh Cüneyd ile başlamıştır denilebilir.

Şeyh Cüneyd'in zamanında Safevi tarikatı yeni bir aşamaya ulaşmıştı. İki asırdan beri bu aşamaya erişmek için sabırla beklemekteydiler. Bedreddin ve Şücaeddin adını taşıyan Cüneyd Safevi şeyhleri içinde ilk kez kendisini "Sul-

3 İnalcık, Halil, "Mehmet II", VII, İ.A, C. VII, s. 513-514; Kemalpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, VII. Defter, Haz. Şerafettin Turan, Ankara 1965, s. 540.

4 Penahi Simnani, Muhammed Ahmet *Şah İsmail Mürşid-i Sorh Külahan (Kızıl Şapkalıların Murşıtı Şah İsmail Safevi)*, Numune Kitap Yayınları, Tahran 1973, s. 47.

5 Allouche, Adel, *Osmanlı-Safevi ilişkileri*, Çev. Ahmed Emin Dağ, Anka Yayınları, Ankara 2001, s. 24-29.

6 Miroğlu, İsmet, *XVI. Yüzyıl'da Bayburd Sancağı*, Üçler Matbaası, İstanbul, 1975, s. 10-14.

7 Erdem, İlhan, Paydaş, Kazım, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, Ankara 2005, s. 253.

tan" olarak adlandıran şeyh oldu. Böylece manevi güç ile birlikte maddi güce de ulaşmış oldu. O artık saltanat davası güden bir şeyh idi.[8] Cüneyd'in kendi müritleri üzerinde tam bir nüfuzu vardı ve irşat makamında oturarak izleyenlerine padişahlık müjdesini vermekteydi. Müritleri her taraftan onun yanına gelip bağlandılar.[9] Cüneyd, işin başlarında irşadının amacının kâfirlerle cihat etmek olduğunu söylemekteydi. Karakoyunlu Cihan-Şah bu durumdan korkmuş ve bir zaman Cüneyd saldırmasın diye arka arkaya elçilerini Cüneyd'in yanına göndererek Erdebil'den çıkmalarını ve nereye gitmek istiyorlarsa oraya gitmelerini emretmişti.[10] Uzun Hasan ise Sünni mezhepteydi, Şii mezhebinde olan Şeyh Cüneyd'in muritlerin üzerinde olan etkisini biliyordu. Karakoyunlu Cihanşah ile savaşta bulunan Uzun Hasan, politik açıdan Karakoyunlar'a karşı Safevileri destekledi.[11] Cüneyd birçok izleyenleriyle Anadolu seferleri esnasında Sivas, Konya sonra Diyarbakır'a geldi.[12] Diyarbakır hâkimi Uzun Hasan, Cüneyd'in gelişini iyi karşıladı ve kız kardeşi Hatice Begüm'ü ona nikâhlandırarak dostlukları akrabalığa dönüştü. Bu evlilik Şeyh Cüneyd'in bütün Akkoyunlu topraklarında serbest olmasına neden oldu.[13] Böylece Şeyh Cüneyd hiçbir engelle karşı karşılaşmadan düşüncesini her yerde yayabilecek bir pozisyona kavuşmuş oluyordu. Ayrıca Uzun Hasan'ın Şeyh Cüneyd üzerindeki destekleme politikası Şeyh Cüneyd'in Devlet kurmak temellerini yaratmasında etkili olduğu gibi Şeyh Cüneyd'in Müritlerinin çoğalmasını da kolaylaştırmıştı.[14] Uzun Hasan Karakoyunlulara karşı müttefik arayışının sonucunda yöneldiği bu hatası neticesinde meşrulaşan ve giderek güçlenen Şeyh Cüneyd'in daha doğrusu Safavilerin gücü ele geçirmelerinin önü açıldı ve nihayetinde tarikat 1501 yılında hükümeti ele geçirdi. Şeyh Cüneyd bu müritleriyle harekâta geçti ve Trabzon'da birçok ganimet kazandı.[15] Şeyh Cüneyd bu cihatlardan Erdebil'e dönmek istiyordu. Ama Uzun Hasan'ın kız kardeşiyle evlenip politik bir antlaşma yaptığı için Karakoyunlu Cihanşah şüphelendi ve Cüneyd'le savaşmaya hazırlandı. Bu nedenle Cüneyt 10.000 kişilik çoğunlukla Anadolu Türkmenlerinden olan

8 Kazvini, Mir Yahya Bin Abdullatif, *Lubbüt-Tevarih*, Çev. ve Notlandıran Hamidreza Muhammednejad, Birleşik Yayınevi, Ankara 2011, s. 387.

9 Saim, Savaş, "XVI. Asırda Safevilerin Anadolu'daki Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti'nin Buna karşı Aldığı Tedbirler", *Uluslararası 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, T.C. Selçuk Üniversitesi Konya, 7-9 Nisan 1999, s. 183.

10 Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. I-VIII, 5. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 226; Walter, Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, Çev. Tevfik Bıyıklıoğlu, Ankara 1992, s. 17; Kazvini, Mir Yahya Bin Abdullatif, *Lubbüt-Tevarih*, s. 388.

11 Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, s. 227; Sümer, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 16.

12 Kazvini, Mir Yahya Bin Abdullatif, *Lubbüt-Tevarih*, s. 388.

13 Togan, Z. V., *XVI. Asır'dan Günümüze Kadar Müstemleke Devrinde Asya Tarihi*, İstanbul 1965, s. 2.

14 Sümer, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 10.

15 Kazvini, Mir Yahya Bin Abdullatif, *Lubbüt-Tevarih*, s. 388.

müridleriyle Şirvan'a hareket etti.[16] Şirvan hâkimi Sultan Halilullah ona savaş açtı. Cüneyd'in müridleri ona fedakârlıkta bulmalarına rağmen hiçbir şey yapamadılar. Şirvan da Halilullah Şirvanşah'a yardımcı ordu gönderen Akkoyunlu Sultan Yakup Cüneyd'in öldürülmesine neden oldu.[17] Sultan Yakup hem Halilullah ve hem de Cüneyd'in ikisiyle de akrabalığı vardı ama Akkoyunlu Halilullah'ı tercih etti. Böylece tarikatin siyaset iddiasındaki ilk şeyhi amaca ulaşamadan ölmüştü. Fakat tarikat aynı kararlılık ve azim ile iktidarı ele geçirme amacında gayretlerine devam etmekteydi. Şeyh Cüneyd'in vasiyeti üzerine müritleri oğlu Haydar'ı onun yerine geçirdiler.[18] Şeyh Cüneyd'in ölümünü beraberinde getiren olaylar Safevi tarikatının iktidara erişme planlarını ve arzularını da ifşa etmiş oluyordu. Cüneyd'in ölümünden sonra Safeviler'in organizasyon düzenini parçalayarak güce erişmeleri için daha da hızlarını arttırmışlardı.[19] Haydar'ın ilk işi deşifre olan tarikatının gücünü göstermekti. Bunun için de izleyenlerine kızıl bezden 12 dilimli kızıl taç giydirilmiş ve sarık sarılmış olan erguvanlı renkten başlılığı takmalarını emretmişti. Buradaki 12 dilim Şia'daki 12 imamı temsil etmekteydi.[20] Onun bu hareketi neticesinde Safaviler bu tarihten sonra Kızılbaşlar olarak anılmaya başladılar. Böylece Anadolu Aleviliğinin önemli terimlerinden biri de ortaya çıkmış oluyordu. Safaviler bu tac diğer gruplardan ayrılıyorlardı. Bu esnada Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan, Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah'a galip gelmişti.[21] Bu gelişmeden sonra kızı Halime Begum'ı[22] babası Cüneyd'in yolunu devam eden Haydar'a nikâhlayarak akrabalıklarını daha sağlamlaştırıldı. Uzun Hasan'ın ölümünden sonra oğlu Halil yerine geçti ve 6 ay hükümdarlıktan sonra kardeşi Yakup onu Merend yakınında öldürdü.[23] Haydar Dağıstan ve Çerkez-

16 Yazıcı, Tahsin; "Safeviler" İ.A, C. X, MEB Basımevi, İstanbul 1966, s. 53; Sümer, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 10.

17 Sümer, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 16; Türkmen İskender Bek, *Alemarayı Abbasi*, C. II, Emirkabir Yayınları, Tahran 1972, s. 16; Emir Mahmut bin Handmir, *Şah İsmail ve Şah Tahmasp Tarih*, Mehmet Ali Cerrahî Çalışması Gostere Neşriyat, Tahran 1991, s. 26; Esterabad'ı, Seyyid Hasan, Şeyh Safiden Şah Safi'ye Kadar, Haz. Doktor Ihsan Işrağı, İlmi Yayınları, İkinci Basım, Tahran 1987, s. 22-24.

18 Kütükoğlu, Bekir; İran-Osmanlı Münasebetleri *(1578-1590)*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayını, 1962, s. 2.

19 Gölpınarlı, Abdulbaki, "Kızılbaşlar" İ.A, MEB, C. IV İstanbul 1977, s. 789; Kütükoğlu, Bekir; İran-Osmanlı *M*ünasebetleri *(1578-1590)*, s. 2; Uğur, Ahmet, *Yavuz Sultan Selim*, E.Ü.S.B.E. Yayınları, Kayseri 1989, s. 46; Saray, M, *Türk-İran Munasebetlerinde Şiiliğin Rolu*, T.K.A.E. Yayınları, Ankara 1990, s. 15.

20 Kazvini, Mir Yahya Bin Abdullatif, *Lubbüt-Tevarih*, s. 394-395.

21 Sümer, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 11-12.

22 Hândmîr, Gıyaseddin Hândmîr b. Hâce Humâmüddîn Muhammed b. Hace Celâliddin Muhammed Hândmîr (v. 941/1535), Habîbü's-Siyer TTV, nşr. Muhammed Debirsiyâkî, Tahran 1353, s. 43; Kum'i Gazi Ahmed Bin Şerefeddin el-Huseyini (Mir Munşi), *Hulasetü'l –Tevarih*, İhsan İşragi Çalışması, Tahran Üniversitesi'nin Yayınları, Eylül 1980, s. 47.

23 Erdem, İlhan, Paydaş, Kazım, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, s. 125-128.

ler ile savaşmak için Şirvan'dan geçmek zorundaydı. Oranın Padişah'ı Ferruh Yesar Sultan Yakub'a "Eğer Haydar Şirvan'ı ele geçirirse diğer mekânları da ele geçirmek istiyecektir" diye yazdı. Sultan Yakup'ta kardeşinin kocası olan Haydar'a karşı kayınpederi Ferruh Yesar'ın ordusuna askerlerini yerleştirdi.[24] Bu hazırlıklar neticesinde 1 Şubat 1488 (Hicri 893 yılının Recep ayının 20. Günü) iki ordu arasında büyük bir savaş vuku buldu. Bu savaşta Şeyh Haydar öldü.[25] Şeyh Haydar'ın 3 oğlu Ali, İsmail ve İbrahim anneleri ile birlikte dayıları (Yakup) tarafından Fars Bölgesinin İstahr Kalesinde hapsolmalarına emir verildi.[26] Takip eden sürçte ise Sultan Yakub Akkoyunluların iç çatışmalarından dolayı düzenlenen bir komplo da öldürüldü. Akkoyunluların arasında çıkan taht kavgasından sonra Rüstem Bey (897-902) 3 kardeş ve annelerini serbest bıraktı. Hatta Rüstem Bey İsmail'in ağabeyi Sultan Ali'ye destek vererek tahta geçmek (hem de babası Yakub'un intikamını almak) için Şirvanşah'tan yardım isteyen Baysungur'u da öldürdü ve bir fatih gibi Tebriz'e girdi.[27] Rüstem Bey saygı ve izzetle Sultan Ali'yi Erdebil'e gönderdi, az zamanda birçok mürit Sultan Ali'nin yanına toplandı ve Safeviler'in yükselmesi Rüstem Bey'i meraklandırdı ve birkaç kere ordusunu onu takibine gönderdi.[28] Sultan Ali anne ve kardeşlerini Erdebil'de koyarak yardımcılarına: ''Ben savaşta ölürsem ailemi Lahican'a götürün.'' vasiyet etti ve Miladi 1494 (Hicri 899) yılında Erdebil'in yakınında Rüstem Bey'le vuku bulunan savaşta öldü ve taraftarları da dağılmak zorunda kaldılar. Fakat İsmail bir sürü fedakâr müritlerle kaçmayı başardı. Miladi 1487 yılında (Hicri 892) annesi Uzun Hasan'ın kızı Halime Begüm (Alem-şah)'dan doğan İsmail[29] annesi ve kardeşi İbrahim

24 Kazvini, Mir Yahya Bin Abdullatif, *Lubbüt-Tevarih*, s. 390-391.

25 Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, s. 227; Saray, M, *Türk-İran Munasebetlerinde Şiiliğin Rolu*, s. 15; Brockelmann, C., İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi, Çev. Neşet Çağatay, Ankara 1954, s. 261-262; Yazıcı, Tahsin; "Safeviler", s. 45; Walter, Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, s. 63-82.

26 Hândmîr, Gıyaseddin Hândmîr b. Hâce Humâmüddîn Muhammed b. Hace Celâliddin Muhammed Hândmîr (v. 941/1535), Habîbü's-Siyer TTV, s. 447; Kazvini, Mir Yahya Bin Abdullatif, *Lubbüt-Tevarih*, s. 390-391.

27 Sabetian, Zeki, *Devrey-i Safeviye, (*İsnad *ve Namehaye Tarih-i)*, Tahran 1964, s. 90; Rasım Ahmed, *Resimli Haritalı Osmanlı Tarihi*, Şems Matbaası, C. I, İstanbul, 1326-1328hc., s. 178; Solakzade Mehmed Hemdemi, *Solakzade Tarihi*, Haz, Vahid Çabuk, K.B. Yayınları, C. II, Ankara 1989, s. 428i.

28 Bek, Abdi, *Tekmeletut-Tevarih*, VI. Cilt, Askı Hattı Nusha, Tahran Üniversitesinin Merkezi Kütüphanesi, no: 4626, s. 577.

29 Bek, Abdi, *Tekmeletut-Tevarih*, s. 577; Rumlu Hasan Bey; *Ehsenüttevarih*, Abdülhüseyin Nevayi Çalışması, Babek Yayınları, Tahran 1375, s. 25; Brown, Edward, *Tarih-i Edebiyat-ı İran*, IV Cilt, Çev. Raşid Yasemi, İbn-i Sina Yayınları, Tahran 1939, s. 21; Kazvini Budak Munşi, *Cevahiru'l-Ahbar*, Tahran Üniversitesinin Merkezi Kütüphanesi, Askı Nusha, nr. 3517, s. 285; Minorsky; "Uzun Hasan", *The Encylopaedia of İslam*, Volume X, Leiden 2000, s. 245; Walter, Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, s. 126; Ahmet Kum'i; tam 12 yaş diyor, Kum'i Gazi Ahmed Bin Şerefeddin el-Huseyini (Mir Munşi), *Hulasetü'l –Tevarih*, s. 48; Seyyid Hasan Esterabad'ı; 12 yaş diyor, Esterabad'ı, Seyyid Hasan, Şeyh Safiden Şah Safi'ye Kadar, s. 32; Roger Savory 12-13 yaş

ile Erdebil'e gittiler. Erdebil'in Rum mahallesinde Ebe adlı bir kadının yanında saklandı. Bunu duyan Akkoyunlu Emiri Aybe (İbe) Sultan İsmail'i ele geçirmek için çok sıkı evden eve arama emri vermişti. Ebe hanımın fedakârlığıyla İsmail müritlerine ulaştırıldı. Hatta Ebe Hanım işkence altında ölerek İsmail'in saklandığı yeri söylememişti. İsmail, İbrahim ve anneleri mülazımlarından olan 200 kişiyle birlikte Miladi 1493 (Hicri 899) yılında Gilan'a doğru gittiler. Gilan'ın Valisi Mirza Ali Karkiya onlara saygı göstererek, onları iyi karşıladı.[30] Bir süre sonra İsmail'in kardeşi İbrahim o diyarda öldü (ölümünün nedeni tarihçilere açıklanmadı) ve İsmail yaklaşık 6 buçuk yıl orada ikamet etti. Bu sürede Mevlana Şemsettin Lahici'nin yanında Kuran-ı Kerim okumayı öğrendi. Karkiya Mirza Ali ve kardeşi, İsmail'e her çeşit hizmette bulundu. Birkaç kere İsmail'i bulmak için önce Erdebil'i arayan Rüstem Bey kuvvetleri sonra Gilan ve Lahican'a geldiler ancak İsmail'in müritleri bu teşebbüsleri boşa çıkardı.[31] Gilan Hâkimi olan Karkiya Mirza Ali'nin aklını iyice kullanıp onları ikna ederek geri döndürdüğü Cihan-Ara kitabında yazılmıştır. Hatta bir kere İsmail'i bir sepete koyup ağaca asarak memurlara, İsmail Gilan'ın toprağı üzerinde yoktur şeklinde cevap vermişti. Miladi 1497 (Hicri 902) yılında, Akkoyunlular arasındaki iç çatışmalarından dolayı Rüstem Bey bir suikastla öldürüldü. Akkoyunluların ülkesi karıştı. Bu kaos ve savaş halinde olan Akkoyunlu sultanlarının[32] içinde bulunduğu böyle bir zamanda; İsmail, has Gazilere danıştıktan sonra sadık müritleriyle Gilan'dan hareket etmeye karar verdi.[33] İsmail, has adamlarının baş Sufilerden birisini Karkiya Mirza Ali'ye onu bilgilendirmek üzere gönderdi.[34] Karkiya Mirza Ali, İsmail yaş olarak küçük olduğu için hareketini ertelemesini istedi. Ama İsmail Karkiya Mirza Ali'nin

arası diyor, Savory, Roger, M., *Studies on the History of Safevid İran,* Çev. Ramazan Ali Roohollahie, Merkez Yayınları, Tahran 2001, s. 21; Alemaray-ı Safevi; 14 yaş yazıyor, Adsız, *Alemarayı Safevi (Alemarayı Şah İsmail)*, Bongah Ferheng Yayınları, Yedullah Şukrı Çalışması, Tahran 1971, s. 45; Kesrevi; 14 yaş diyor, Kesrevi, Ahmed, Şeyh Safi ve *Tabaraş*, Ketibe Yayınları, Tahran, 1975, s. 84; İsmail Hicri 892 yılının Recep ayının 25; Günüdoğmuştu ve Hicri 905 yılının Muharrem ayının ortasında yani 12 yaş altı ay yaşında Lahican'dan çıkmıştır. O zaman 13 yaşı bitirmemiştir.

30 Hândmîr, Gıyaseddin Hândmîr b. Hâce Humâmüddîn Muhammed b. Hace Celâliddin Muhammed Hândmîr (v. 941/1535), Habîbü's-Siyer TTV, s. 452-453; Emir Mahmut bin Handmir, *Şah İsmail ve Şah Tahmasp Tarih*, s. 50; Kum'i Gazi Ahmed Bin Şerefeddin el-Huseyini (Mir Munşi), *Hulasetü'l –Tevarih*, s. 55; Adsız, *Cihanguşayı Hakan*, İran-Pakistan Farsça Araştırma Yayınları, Allahdat Mustar Çalışması, İslamabad 1985, s. 107; Rumlu Hasan Bey; "Ehsenüttevarih" Abdülhüseyin Nevayi Çalışması, s. 36.

31 Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, s. 228; Sümer, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 16.

32 Sümer, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 16; Yazıcı, Tahsin; "Safeviler", s. 54.

33 Adsız, *Cihanguşayı Hakan*, s. 89; Rumlu Hasan Bey; *Ehsenüttevarih*, Abdülhüseyin Nevayi Çalışması, s. 26; Minorsky; *Uzun Hasan*, s. 246; Brown, Edward, *Tarih-i Edebiyat-ı İran*, s. 22.

34 Sümer, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 18-19; Saray, M, *Türk-İran Munasebetlerinde Şiiliğin Rolu*, s. 16.

ısrarına karşı olarak "Yukarı alemden (Allah'tan) memur ve harekete mecburum" dedi.[35] Böylece İsmail atalarının kan davası için Miladi 1499 yılının başlarında, (Hicri 906) yılında yaz mevsiminde öncelikle dedesi Uzun Hasan'dan kalan mirası sonrada İran'ın diğer illerini ele geçirmek amacıyla henüz 13 yaşını bitirmeyen İsmail Gilan'ın saklandığı Lahican ilçesinden yola çıktı.[36]Şah İsmail, çocukken iyi terbiye ve eğitim almıştı. İsmail'in Kur'an ve Arapça hocası Şeyh Necmeddin Gilan'i idi. Farsçayı çok iyi biliyordu. Çok zeki ve yöneticiliğe yetenekliydi. Çok cesurdu ve 14 yaşında ayı ve aslan gibi vahşi hayvanlar avlamıştı.[37] Atalarının Sufilik düşüncelerini çok iyi bir şekilde siyasi bir düşünceye dönüştürmüştür. Azerice divanı şiiri ile başarılı bir hitabeti olan İsmail, kitleleri çok kolay kendine çekmeyi başarmıştı. İstediği amaç uğruna yani atalarının düşüncelerini uygulanmak için hiçbir engel tanımazdı. Bunda başarılı olmak için öldürmekten çekinmezdi. Kendisinden sonra koyduğu temel o kadar güçlüydü ki 3 asır devam ederek iyi veya kötü olan etkisi, İran'da ve bazı İslam ülkelerinde hala görünmektedir. Çoğu tarihçiler İsmail'in çok erken geliştiği ve küçük yaşta oturmuş kişiliğe sahip olduğundan dolayı Dünya tarihinin çok dikkate değer tezahürlerinden biri olduğunu vurgulamaktadır.[38]

Bu arada Akkoyunlular arasında saltanat mücadelesi devam ediyordu.[39] Uzun Hasan torunu ve II. Bayezid'in yeğeni Göde Ahmed, Akkoyunlu komutanlarının isteğiyle İstanbul'dan Tebriz'e geldi.[40] Miladi 1497 yılı /Hicri 902 yılında Rüstem Sultan'ı yenerek saltanat tahtına geçti. Ama birkaç ay sonra Miladi 1497 yılı Aralık ayında kendisi de İsfahan'da Aybe Sultan eliyle öldürülmüştü. Miladi 1498 yılında Aybe Sultan, Yusuf Beyoğlu Elvend Mirza'yi Tebriz'de Akkoyunlu tahtına çıkarmıştı.[41] Bir yıl sonra Miladi 1499 yılı /Hicri 904 yılında Yusuf Bey'in diğer oğlu Muhammedi, kardeşi Elvend Mirza'yı yendi ve Aybe Sultan da öldürüldü. Miladi 1500 (Hicri 906) yılında Muhammedi Bey de Yakup oğlu Murad Bey tarafından öldürüldü.[42] Miladi 1500 yılında bu devam eden mucadeleler esnasında Gilan'dan ayrılan İsmail; sadece yedi kişiden oluşan sufi müritleriyle ilk başta Taliş'in Ercivan'ına sonra Karabağ

35 Kramers, J. H., "İran" İ.A., M.E.B, V/2 Cilt, İstanbul 1968, s. 1023; Sümer, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 20; Uğur, Ahmet, *Yavuz Sultan Selim*, s. 48.

36 Sabetian, Zeki, *Devrey-i Safeviye, (*İsnad *ve Namehaye Tarih-i)*, s. 90; Solakzade Mehmed Hemdemi, *Solakzade Tarihi*, s. 428.

37 Sümer, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 24; Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, s. 447.

38 Sümer, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 24.

39 Erdem, İlhan, Paydaş, Kazım, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, s. 25-26.

40 Erdem, İlhan, Paydaş, Kazım, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, s. 154.

41 Adsız, *Venedikli Tacirler'in Seyahatnamesi, (Altı Seyahatname)*, s. 408; Brown, Edward, *Tarih-i Edebiyat-ı İran*, s. 62.

42 Saray, M, *Türk-İran Munasebetlerinde Şiiliğin Rolu*, s. 48.

ve daha sonra Safeviler'in ilk başkenti olan Erdebil'e girdi. Bazı kaynaklar da yol esnasında Tarım'da 1500 kişinin ona katıldığını söylemektedir.[43]İsmail Erdebil'deyken,[44] atalarının mezarını çok duygusal bir ruh haliyle ziyaret ederek ağabeyi, babası ve dedesini öldürenlerden, ataları ve Şiilere karşı şiddet kullananlardan intikam almak için yemin etti. Sonra Erzincan'a kadar rahatça yöneldi. Anadolu'da muritlerinin arasında derin bir sevinç yarattı.[45] Her taraftan bölük bölük gelenler Şamlu, Rumlu, Tekelü, Ustaclu, Dulkadir, Karamanlu, Avşar, Karacadağ, Varsak ve Kaçarlar'a mensup olup çogunluğu Anadolu'nun orta ve güneyindendiler.[46] Zikredilen yılın sonbaharında babası ve dedesi ellerinde ölen Şirvanşah'a doğru yöneldi ve oranın Hâkimi Ferruh Yesar'ı öldürdü.[47] Sonra İsmail, Bakü'ye hareket etti ve orayı ele geçirdi. Miladi 1502 yılında Azerbaycan'daki Akkoyunlu Sultan'ı olan Elvend Mirza, İsmail'in bu saldırmalarına engel olmak için Nahçivan bölgesinde İsmail'le savaştı ve yapılan bu kader savaşında Akkoyunlu ordusu yenildi ve Elvend Bey Diyarbekir'e gitti.[48] Böylece bütün Akkoyunlular'ın elinde bulunan toprakların yarısı İsmail'in eline geçti. Galibiyetten sonra İsmail Tebriz'e girdi. Bu şehirde müritleri tarafından ona "Şah" unvanı verilerek saltanat tahtına oturtuldu. Şah İsmail emriyle Tebriz'de kaynakların verdiği bilgiye göre 3bin civarında insan katledildi.[49] Türkmen oymakları ve sufilik görüşlerine göre İsmail'in bulunduğu sıfatlarından dolayı o kadar ona tabidiler ki her yerde müritleri birbiriyle buluşunca selam vermek yerine "Şah" derlerdi. O kadar İsmail'in kişiliğini abartmıştılar ki hastalarını görmeğe varınca dua yerine "Şah" derlerdi. İsmail'in Anadolu'daki izleyenleri "bunca zahmet çekip Erdebil'e varacağınıza Mekke'ye varsanız, Hazreti Resulü ziyaret etseniz daha iyi olmaz mı" derlerdi. Sufiler de "Biz diriye varırız, ölüye varmayız" cevabını verirlerdi. Bu değişiklik bir tarikat reisinin düşüncesinin mutlak hâkimiyeti ve mabut şeklinde yükseltilmesinden kaynaklanmaktaydı. Şah İsmail fedakâr müritleriyle Tebriz'den öncede Irak-ı Arab'a gidip[50] oradaki Akkoyunlu Sultan'ı olan Murad'ı yendi bütün Akkoyunluların hâkimiyetine son verdi.[51] Miladı 1504

43 Saray, M, *Türk-İran Munasebetlerinde Şiiliğin Rolu*, s. 17; Danışman, Zuhri, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Yeni Matbaa, C. V, İstanbul 1965, s. 99.

44 Kazvini, Mir Yahya Bin Abdullatif, *Lubbüt-Tevarih*, s. 392.

45 Sümer, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 16; Kazvini, Mir Yahya Bin Abdullatif, *Lubbüt-Tevarih*, s. 392.

46 Togan, Z. V., *XVI. Asır'dan Günümüze Kadar Müstemleke Devrinde Asya Tarihi*, s. 22; Kesrevi, Ahmed, Şeyh Safi ve *Tabaraş*, s. 22; Kevserani, Vacih, *Osmanlı ve Safevilerde Din-Devlet İlişkisi, (El-Fakih ve's-Sultan)*, Çev. Muhlis Canyürek, Denge Yayınları, İstanbul 1992, s. 63; İbn-i Bazzaz, *Saffetüs-Safa*, Taş Basımı, Bambayi 1911, s. 438-439.

47 Savory, Roger, M., *Studies on the History of Safevid İran,* s. 160.

48 Erdem, İlhan, Paydaş, Kazım, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, s. 150- 160.

49 Sümer, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 24.

50 Öztuna, Yılmaz, *Büyük Türk Tarihi*, Ötüken Yayınevi, C. III, İstanbul 1977, s. 189.

51 Kazvini, Mir Yahya Bin Abdullatif, *Lubbüt-Tevarih*, s. 396.

yılında Irak-ı Acem'e kadar olan bölgeleri de kendi hâkimiyeti altına aldı.[52] Sonra "Muşa'şaiye" hanedanını ortadan kaldırıp Kazarun'u ele geçirdi. Bu şehirde bazı Sünni ulemaların öldürmelerine ferman verdi. Harekâtlarına devam edip Gum ve İsfahan şehirlerini ele geçirdi.[53] İsfahan'dayken Osmanlı hükümdarı tarafından gönderilen elçilerinin huzurunda Sünni bir âlim ve bir gurup halkı öldürdü. Böylece Osmanlı'ya dostane bir tutumda olmadığını gösterdi. Ayrıca Şah İsmail'in hem Anadolu'ya gönderilen propagandistlerinin faaliyetleri, hem de İran'daki Sünni ulemalarına çok sert davranması Memlüklular, Özbekler ve Osmanlıyla iletişimlerini olumsuz etkiliyordu.[54]Şah İsmail hem Osmanlılar'dan bağımsız olmak için hem de halk ve izleyenlerinin yanında kendilerini meşru kılmak için soylarını Hz. Ali'ye bağlamışlardı.[55]

Böylece bir şeyh tarikatının uzun süren uğraşlarının neticesinde artık "şah" olmuştu. Sünni bir Türk devleti olan Akkoyunlar'ı tarihe gömülmüş oluyordu. Bu olay sadece bir devletin sonu manasına gelmiyordu. Moğol istilası başlayan İran'ın Şiîleşme süreci tamamlanmış ve kadim İran gelenekleri ile Şiîlik birbirine bulaştırılarak İran'a ait bir milli kimlik ortaya çıkmış ve nihayetinde bu kimlik devletleşmiş oluyordu. Şah İsmail tahta oturmak için Miladi 1499 (Hicri 905) Lahican'dan harekete geçti. Bu yıl 15. Yüzyılın sonlarıydı ve Miladi 1501 (Hicri 907) yılında hükümdarlığa başladı. Şah İsmail Sâsâniler'den sonra, İran'ın ulusal birliğini ikinci kez sağlamıştır. Şah İsmail ile devletleşen Safevi toplumu piramit bir toplumdur. Bu piramitin uçunda padişah yer alır[56] ve toplumun merkezinde tek söz sahibidir. Kendisini ilahi bir güç ve tek gerçek olarak yansıtmaktadır. Toplumdaki çeşitli katmanları Padişah'a yakın-uzak olmalarıyla rütbelendiriyorlardı. Büyük alimler, Kızılbaş reisleri, divanda yer alan görevliler, tımar sahipleri, tüccar, illerin aşağı sınıfları ve köyde küçük yer sahipleri ve yersizlerdi.

İslamiyet'in yayılması ile İran ve çevresinde bulunan Mecusilik gibi kadim inançlar ve eski İran gelenekleri yok olacak derecesinde gerilemişlerdi. İslam'ın siyaseten ve kültürel açıdan hakim unsur haline gelmesi ile ancak gizli bir biçimde Batıni unsurlar içinde yaşam alanı bulabilen kadim gelenek ve inançlar Moğol istilasının Sünni hilafeti yıkması neticesinde yeniden yeşerme ve yayılma imkanı bulmuştu. Moğol istilasının bu bağlamda iki önemli sonucu olmuştu. Şiîliğin İran'a sıçraması ve kadim geleneklerin yeniden canlanma imkanı bulmuştu. Her iki unsurunda ortak hedefi Sünni otorite idi. Bu ortaklığında etkisi ile olsa gerek İran sahasında şekillenen Safaviye tarikatı gizili ve sinsi bir işleyiş ile Şiîliği batını ve İran'ın kadim

52 Emir Mahmut bin Handmir, *Şah İsmail ve Şah Tahmasp Tarih*, s. 65.
53 Kazvini, Mir Yahya Bin Abdullatif, *Lubbüt-Tevarih*, s. 399.
54 İbn-i Bazzaz, *Saffetüs-Safa*, s. 2-14.
55 Togan, Z. V., *XVI. Asır'dan Günümüze Kadar Müstemleke Devrinde Asya Tarihi*, s. 22; Kesrevi, Ahmed, Şeyh Safi ve *Tabaraş*, s. 7-8.
56 Savory, Roger, M., *Studies on the History of Safevid İran,* s. 176.

gelenekleri ile birleştirerek siyasi hedefleri olan bir tarikata dönüşmüştü. Şeyh Cüneyd ile bil-fiil bu uğurda mücadele eden Safaviler bu mücadelelerini sadece cenk meydanında savaşarak yapmamışlardı. Tarikatın masum göründüğü dönemlerde hanedan mensupları ile sıkı akrabalıklar kurarak bu akrabalıkları da bir meşruiyet aracı olarak kullanarak devleti sinsi bir biçimde ele geçirmişler en nihayetinde karşı karşıya gelmek kaçınılmaz hale geldiğinde Akkoyunlu devleti bu tarikat karşısında çaresiz kalmış ve hâkimiyet Safavilere geçmişti. İşin aslına bakılacak olursa daha en başından Akkoyunlu hükümdarları bu tarikatın sinsi emelleri ve sakat bir akideleri olduğunu biliyorlardı. Buna rağmen bunlara kapı açmış akrabalık kurarak meşruiyet kazandırmışlardı. Bunu yaparken ise sadece siyasi rakipleri olan Karakoyunlu devletine karşı kullanılacak bir koz olarak düşünmekteydiler. Fakat kontrolden çıkan tarikat elde ettiği ziyadesiyle gücün neticesinde kendilerini himaye eden devletin sonunu getirmiş ve İslam tarihinin en ciddi problemlerini ortaya koyacak olan bir siyasi gücün ortaya çıkmasını sağlamıştı. Tarihte yaşanan bu acı tecrübe hangi sebep ve koşul altında olursa olsun devlet otoritesinin hiçbir odağı ortak olarak kabul edemeyeceği gerçeğini bir kez daha net bir biçimde ortaya koymuştur.

Kaynaklar

Adsız, *Alemarayı Safevi (Alemarayı Şah İsmail)*, Bongah Ferheng Yayınları, Yedullah Şukrı Çalışması, Tahran 1971.

Adsız, *Cihanguşayı Hakan*, İran-Pakistan Farsça Araştırma Yayınları, Allahdat Mustar Çalışması, İslamabad 1985.

Adsız, *Venedikli Tacirler'in Seyahatnamesi*, *(Altı Seyahatname)*.

Allouche, Adel, *Osmanlı-Safevi ilişkileri*, Çev. Ahmed Emin Dağ, Anka Yayınları, Ankara 2001.

Bek, Abdi, *Tekmeletut-Tevarih*, VI. Cilt, Askı Hattı Nusha, Tahran Üniversitesinin Merkezi Kütüphanesi, no: 4626.

Brockelmann, C., İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi, Çev. Neşet Çağatay, Ankara 1954.

Brown, Edward, *Tarih-i Edebiyat-ı İran*, IV Cilt, Çev. Raşid Yasemi, İbn-i Sina Yayınları, Tahran 1939.

Danışman, Zuhri, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Yeni Matbaa, C. V, İstanbul 1965.

Emir Mahmut bin Handmir, *Şah İsmail ve Şah Tahmasp Tarih*, Mehmet Ali

Cerrahî Çalışması Gostere Neşriyat, Tahran 1991.

Erdem, İlhan, Paydaş, Kazım, *Ak-Koyunlu Devleti Tarihi*, Ankara 2005.

Esterabad'ı, Seyyid Hasan, Şeyh Safiden Şah Safi'ye Kadar, Haz. Doktor Ihsan Işrağı, İlmi Yayınları, İkinci Basım, Tahran 1987.

Gölpınarlı, Abdulbaki, "Kızılbaşlar" İ.A, MEB, C. IV İstanbul 1977.

Hândmîr, Gıyaseddin Hândmîr b. Hâce Humâmüddîn Muhammed b. Hace Celâliddin Muhammed Hândmîr (v. 941/1535), Habîbü's-Siyer TTV, nşr. Muhammed Debirsiyâkî, Tahran 1353.

İbn-i Bazzaz, *Saffetüs-Safa*, Taş Basımı, Bambayi, 1911.

İnalcık, Halil, "Mehmet II", VII, İ.A, C. VII.

Kazvini Budak Munşi, *Cevahiru'l-Ahbar*, Tahran Üniversitesinin Merkezi Kütüphanesi, Askı Nusha, nr. 3517.

Kazvini, Mir Yahya Bin Abdullatif, *Lubbüt-Tevarih*, Çev. ve Notlandıran Hamidreza Muhammednejad, Birleşik Yayınevi, Ankara 2011.

Kemalpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, VII. Defter, Haz. Şerafettin Turan, Ankara 1965.

Kesrevi, Ahmed, Şeyh Safi ve *Tabaraş*, Ketibe Yayınları, Tahran, 1975.

Kevserani, Vecih, *Osmanlı ve Safevilerde Din-Devlet İlişkisi (El-Fakih ve's-Sultan)*, Çev. Muhlis Canyürek, Denge Yayınları, İstanbul 1992.

Kramers, J. H., "İran" İ.A., M.E.B, V/2 Cilt, İstanbul 1968.

Kum'i Gazi Ahmed Bin Şerefeddin el-Huseyini (Mir Munşi), *Hulasetü'l –Tevarih*, İhsan İşragi Çalışması, Tahran Üniversitesi'nin Yayınları, Eylül 1980.

Kütükoğlu, Bekir; İran-Osmanlı Münasebetleri (1578-1590), İstanbul Fetih Cemiyeti Yayını, 1962.

Minorsky; "Uzun Hasan", *The Encylopaedia of İslam*, Volume X, Leiden 2000.

Miroğlu, İsmet, *XVI. Yüzyıl'da Bayburd Sancağı*, Üçler Matbaası, İstanbul, 1975.

Öztuna, Yılmaz, *Büyük Türk Tarihi*, Ötüken Yayınevi, C. III, İstanbul 1977.

Penahi Simnani, Muhammed Ahmet, Şah İsmail *Mürşid-i Sorh Külahan (Kızıl Şapkalıların Murşıtı Şah İsmail Safevi),* Numune Kitap Yayınları, Tahran 1973.

Rasim, Ahmed, *Resimli Haritalı Osmanlı Tarihi*, I-VI, I. Baskı, Şems Matbaası, C. I, İstanbul, 1326-1328hc.

Rumlu Hasan Bey, *Ehsenüttevarih*, Abdülhüseyin Nevayi Çalışması, Babek Yayınları, Tahran 1375.

Sabetian, Zeki, *Devrey-i Safeviye, (*İsnad *ve Namehaye Tarih-i)*, Tahran 1964.

Saim, Savaş, "XVI. Asırda Safevilerin Anadolu'daki Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti'nin Buna karşı Aldığı Tedbirler", *Uluslararası 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, T.C. Selçuk Üniversitesi Konya, 7-9 Nisan 1999.

Saray, M, *Türk-İran Munasebetlerinde Şiiliğin Rolu*, T.K.A.E. Yayınları, Ankara 1990.

Savory, Roger, M., *Studies on the History of Safevid İran,* Çev. Ramazan Ali Roohollahie, Merkez Yayınları, Tahran 2001.

Solakzade Mehmed Hemdemi, *Solakzade Tarihi*, Haz, Vahid Çabuk, K.B. Yayınları, C. II, Ankara 1989.

Sümer, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, TTK Basımevi, Ankara 1967.

Togan, Z. V., *XVI. Asır'dan Günümüze Kadar Müstemleke Devrinde Asya Tarihi*, İstanbul 1965.

Türkmen İskender Bek, *Alemarayı Abbasi*, C. II, Emirkabir Yayınları, Tahran 1972.

Uğur, Ahmet, *Yavuz Sultan Selim*, E.Ü.S.B.E. Yayınları, Kayseri 1989.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. I-VIII, 5. Baskı, T.T.K. Basımevi, Ankara 1988.

Walter, Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, Çev. Tevfik Bıyıklıoğlu, Ankara 1992.

Yazıcı, Tahsin; "Safeviler" İ.A, C. X, MEB Basımevi, İstanbul 1966.

II. MEŞRUTIYET DÖNEMINDE ASKER-SIYASET İLIŞKILERI (1912-1913): HALASKÂR ZABİTAN GRUBU

Prof. Dr. Kenan OLGUN

ÖZET

Osmanlı Hükümeti açısından 1912-13 dönemi hem iç hem dış ilişkiler bakımından oldukça çalkantılı bir dönemdir. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası arasında yaşanan iktidar mücadelesi, önce 1912 sopalı seçimlerini, ardından askeri isyan ve nihayetinde bir darbeyi getirmiştir. Bu dönemde yaşanan olaylar Balkan Savaşları'ndaki felaketin arka planını oluşturmuştur.

1912 seçimlerini kaybeden Hürriyet ve İtilaf Fırkası, seçim yolsuzlukları hakkında şikâyetlerde bulunmakla birlikte iktidarı İttihat ve Terakki'den almak için çareler aramaya başlamıştır. İttihat ve Terakki'nin askeri uygulamalarından rahatsız olan bir kısım subayın oluşturduğu Halaskâr Zabitan Grubu, işte tam da bu zamanlarda ortaya çıkmıştır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın bazı üyeleri tarafından da desteklenen Halaskâr Zabitan Grubu, 1912 yılı içinde yaptığı faaliyetlerle Meclise ve ittihatçı kabineye karşı bir askeri darbe girişiminde bulunmuştur. Prens Sabahaddin'in de desteğini alan Halaskâr Zabitan Grubu, ortaya çıktıktan kısa bir süre sonra gazetelerde yaptıkları açıklamalarla İstanbul'da kargaşaya sebep olmuştur.

Askeri Şura'ya 17 Temmuz 1912 tarihinde verdikleri bir muhtıradan sonra, Sait Paşa Hükümeti'nin istifası ve ardından "Büyük Kabine" olarak adlandırılan Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti'nin kurulmasıyla da "tarafsız kabine" amaçlarına ulaşmışlar, böylece sıra Meclisin feshine gelmiştir.

Halaskâr Zabitan Grubu son amacına Ahmet Muhtar Paşa'nın desteğiyle seçimlere gidilmek üzere 5 Ağustos'ta meclisin feshini sağlamakla ulaşmıştır. Meclis kapatılmakla birlikte iktidar mücadelesi bitmemiş, bu mücadeleye daha fazla dayanamayan Ahmet Muhtar Paşa istifa etmiştir. Yerine getirilen Kamil Paşa, ittihatçıların hiç istemediği bir kişidir.

İçeride iktidar kavgası devam ederken başlayan Balkan Savaşları'nda Bulgar ordusu Çatalca'ya kadar ilerlemiştir. Kamil Paşa Hükümeti, Aralık 1912'de Bulgaristan ile bir ateşkes imzalamış, savaşın sona ermesi için Londra'da toplanacak Barış Konferansına hazırlanmaya başlamıştır. İşte bu esnada ittihatçılar tarafından gerçekleştirilen Bab-ı Âli Baskını ile Kamil Paşa, iktidarı ittihatçıların istediği Mahmut Şevket Paşa'ya devretmek zorunda bırakılmıştır.

Bu makalede; askerin siyasetle ilgilenmesinin sonuçları üzerinde durulmuş, özellikle 1912-1913 yılları arasında yaşananların ülkeye ve siyasete etkilerinin neler olduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla, Meşrutiyet döneminde ordu-siyaset ilişkileri ile bunun sebep ve sonuçları arşiv vesikaları, Meclis-i Mebusan görüşmeleri, dönemin gazete ve dergileri ışığında incelenmiştir. Yapılan inceleme neticesinde başta Halaskâr Zabitan Grubu olmak üzere görevlerini kötüye kullanan subayların, siyaseti çıkarlarına alet ettikleri, böyle davranmakla aslında birbirlerine değil ülkeye zarar verdikleri sonucuna varılmıştır. Balkan Savaşları'nda yaşanan olumsuzluklar bu düşüncemizin en açık kanıtıdır.

Anahtar Kelimeler: Halaskâr Zabitan Grubu, İttihat ve Terakki Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, asker-siyaset ilişkileri, II. Meşrutiyet.

MILITARY AND POLITICAL RELATIONS IN THE II. CONSTITUTIONAL PERIOD (1912-1913): SAVIOR OFFICERS

Abstract

The period of 1912–13 was a highly turbulent time for the Ottoman government in terms of both domestic and foreign affairs. It marked a political power struggle between the Committee of Union and Progress (CUP) and the Freedom and Accord Party (also known as the Liberal Union or Liberal Entente), consisting of rapid exchanges of power involving a rigged election, a military revolt, and finally a coup d'etat on a background of the disastrous Balkan Wars.

Angered at their loss in the election, the leadership of Freedom and Accord (LU) sought extra-legal methods to regain power over the CUP, complaining vocally about electoral fraud. At around this time, a group of military officers, uncomfortable with injustices it perceived within the military, organized itself into an armed organization known as the "Savior Officers" (Turkish: Halaskâr Zabitan) and made their presence known to the imperial government.

1912 Ottoman coup (17 July 1912) was a military coup in the Ottoman State against the CUP government (elected during the 1912 general elections) by a group of military officers calling themselves the Savior Officers. The Savior Officers, quickly becoming partisans of Freedom and Accord, soon created unrest in the capital Istanbul. After gaining the support of Prince Sabahaddin, another opposition leader, the Savior Officers published public declarations in newspapers.

Finally, after giving a memorandum to the Military Council, the Savior Officers succeeded in getting Mehmed Said Pasha (who they blamed for allowing the early elections that led to the CUP domination of the Chamber) and his government of CUP ministers to resign in July. Mehmed Said Pasha was succeeded by the non-partisan government of Ahmed Muhtar Pasha (the so-called "Great Cabinet", Turkish: Büyük Kabine). With the support of the Savior Officers, Ahmed Muhtar Pasha also dissolved the Chamber, which was still full of CUP members, and called for new elections on 5 August. The eruption of the Balkan War in October derailed plans for the elections, which were canceled, and Ahmed Muhtar Pasha resigned as Grand Vizier. The new Grand Vizier, the LU's beacon Kamil Pasha, formed a LU cabinet and began an effort to destroy the vestiges of the CUP government remaining after the Savior Officers' revolt.

The Bulgarian Army had soon advanced as far as Çatalca, a western district of modern Istanbul. At this point, Kâmil Pasha's government signed an armistice with Bulgaria in December 1912 and sat down to draw up a treaty for the end of the war at the London Peace Conference.

This article examines relations between military and civil during Constitutional period by focusing on the causes and their consequences. It was observed that officers were abusing their duties and they were using politics in own interests. After the events in the country it was shown that the officers who were divided into three groups did not harm each other only, but were

actually damaging the country. Difficulties experienced during Balkan wars are vivid evidences of this.

Keywords: Savior Officers, The Union and Progress Party, Freedom and Accord Party, the arm and political relations, II. Constitutional Period.

Giriş

23 Temmuz 1908 tarihi, Osmanlı devlet sistemine "parlamenter" nitelik kazandıran bir dönemin başlangıcını temsil eder. II. Meşrutiyette meclise sunulacak yasa önerilerinin Padişahça uygun görülmesi zorunluluğu ortadan kalkmış, bakanlar meclise karşı sorumlu hale getirilmişlerdir. Demokrasinin gerektirdiği siyasi partiler yoğun olarak ilk defa II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkmıştır. Dönemin en güçlü partisi olan İttihat ve Terakki (İ.T.) karşısında yer alan muhalefet, ittihatçılara karşı mücadelede yetersiz kaldıklarından gücünü birleştirme kararı almıştır. Bunun sonucunda Mutedil Hürriyetperveran ve Ahali Fırkalarının kurucu sıfatı ile katıldığı, Ahrar, Osmanlı Demokrat Fırkası ve Osmanlı Sosyalist Fırkası mensuplarının da yer aldığı Hürriyet ve İtilaf Fırkası (HİF) Kasım 1911'de kurulmuştur. HİF, kurulur kurulmaz iktidardaki İ.T. karşısında büyük bir güç haline gelmiştir[1].

HİF'in kurulması ve Aralık 1911'de yapılan ara seçimi kazanması İ.T.'yi harekete geçirmiş, HİF'in teşkilatlanmasının engellemek için seçimi öne almaya karar vermiştir. Bunun da yolu Meclisin feshedilmesinden geçmektedir. Aralık-Ocak ayları arasında mecliste yaşanan fesih mücadelesi, millet egemenliği diye yola çıkanların nasıl "parti egemenliği" yolunda ilerlediğinin en güzel örneklerinden biridir. Mecliste yaşanan siyasi mücadeleden İ.T. galip çıkmış ve istediğini elde ederek, 5 Ocak 1912 tarihinde 1908 Meclisi feshedilmiştir. Böylece HİF tam olarak teşkilatlanmadan erken seçim kararı alınmış, iktidarda olmanın da etkisiyle İ.T., seçimlerde büyük bir zafer elde etmiştir.

1912 Meclis-i Mebusan'ı, tarihe "sopalı seçim" diye geçen seçimler sonucunda açılmıştır. Seçimlere iki parti İ.T. ile HİF katılmakla birlikte aslında seçimler HİF'in İ.T. karşısında tüm muhalefeti barındırması nedeniyle İ.T. ile onun karşısındaki muhalefet arasında geçmiştir denilebilir. 284 mebusun seçildiği 1912 seçimleri sonucunda, mecliste sadece 6 mebus muhalefet adına yer alabilmiştir. Meclis-i Mebusan'daki bu tartışılmaz üstünlüğünü kendi lehine değerlendirmek isteyen İ.T., iktidarını güçlendirmek için bir dizi tedbirler almak istemiş, bu amaçla en önemli adım olarak Kanun-i Esasi'nin (Anayasa)

1 HİF hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Ali Birinci, **Hürriyet ve /tilaf Fırkası**, İstanbul 1990.

bazı maddelerini değiştirmeyi, böylece yasama karşısında yürütmenin, başka bir deyişle meclis karşısında padişahın yetkilerini arttırmayı hedeflemiştir.

Kanun-i Esasi'nin 7. ve 35. maddelerinde yapılan düzenlemeyle meclisin fesih yetkisi 1876 yılında olduğu gibi yeniden "Ayanın görüşüne başvurmaksızın" padişaha tanınan bir hak haline getirilmiştir. Bu şekilde İ.T., Padişah V. Mehmet Reşat üzerindeki etkisine de güvenerek, bir bakıma meclisin feshinin kolaylaşmasını sağlamıştır. Ayrıca seçimler öncesi hükümet aracılığıyla çıkarılan ve daha sonra Meclisin açılması ile kanunlaşan "İctima ve Tecemmüat Kanunları" ile de muhalefetin yapacağı toplantılar hükümetin kontrolüne geçmiştir. İ.T.'nin bu şekildeki tavrı, kendisine karşı muhalefetin artmasında ve bunların faaliyetlerini hızlandırmalarında önemli bir etken olmuştur. Bu hareketler içinde konumuz açısından ele aldığımız orduda ortaya çıkan ve adına "Halaskâr Zabitan Grubu" (Kurtarıcı Subaylar Grubu) denilen hareket dikkat çekicidir. İ.T.'ye muhalif olan bir kısım subay, siyasete müdahale ederek İ.T.'nin çoğunluk olduğu meclisin tehditle kapatılmasını sağlamaya çalışmışlar ve bunda da başarılı olmuşlardır.

HALASKÂR ZABİTAN GRUBU

1- Halaskâr Zabitan Grubu'nun Kuruluşu ve Amacı

a- Kuruluşu: Mayıs-Haziran 1912 tarihinde gizli bir örgütlenmeyle ortaya çıkan Halaskâr Zabitan Grubu'nun kuruluşunu hızlandıran gelişmelerin başında, İ.T.'nin askeri yapıya yapmış olduğu müdahaleleri gelmektedir. Subayların tayin ve terfilerinin İ.T.'nin isteği doğrultusunda gerçekleşmesi ordunun siyasetle ilgilenmesine karşı çıkan subayların tepkisini çekmiştir. Bir de bunlara seçimler esnasında yaşanan olaylar eklenince subaylar arasındaki ayrılık iyice artmıştır. 1912 seçimlerinde İ.T.'nin askeri gücünü seçim yörelerinde bir baskı unsuru olarak kullanması İ.T. muhaliflerinin meclise girmesine önemli ölçüde engel olmuştur[2]. Diğer taraftan Sait Paşa Hükümeti'nin "Tasfiye-i Rüteb Kanunu" ile muhalif subayların yükselmelerine engel olmaları ve bu subayları merkeze uzak yerlerde görevlendirmesi, huzursuzluğun iyice artmasına sebep olmuştur[3]. Bir de bunlara resmi yazışmalarda dahi sadece İ.T. mensubu subayların söz konusu edilmesi[4], ittihatçı Sait Paşa Hükümeti'nin, Anayasa değişikliğini İ.T.'yi ayakta tutmak için istediğinin anlaşılması eklenince İ.T. karşısında yer alan subaylar kendi aralarında gizlice

2 Galip Vardar, *İttihat ve Terakki İçinde Dönenler*, (Yazan Samih Nafiz Tansu), İstanbul 1960, s.88.

3 Rıza Nur, **Cemiyet-i Hafiye**, İstanbul 1330, s.270-271.

4 1912 Meclisinde Trablusgarp'ta İtalya'ya karşı savaşanlara gönderilen selam da önce İ.T. mensubu subaylar yazılmış, komutan Neşet Paşa ise en son sırada yer almıştır. **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC)**, 2. Devre 1. Sene, C.I, İstanbul 1328, 2. Toplantı (4

örgütlenmişlerdir. Başlangıçta gizli olarak ortaya çıkan İ.T. karşıtı muhalefet "siyasi fırka-i muhalefe"[5], Mayıs-Haziran 1912 tarihinden itibaren yapmış olduğu faaliyetlerle görünür hale gelmiştir. Ancak, yine de grubun tam sayısı ve tam olarak kimlerden oluştuğu belli değildir.

Grup, Erkan-ı Harp Binbaşısı Gelibolulu Kemal (Şenkıl) başkanlığında, Erkan-ı Harp Kolağası (Kıdemli Yüzbaşı) Kastamonulu Hilmi, Süvari Kaymakamı (Yarbay) Manastırlı Recep, Bahriye Binbaşısı İbrahim Aşki, Yüzbaşı Kudret gibi rütbesi orta dereceli subaylardan oluşmaktadır[6]. Yüksek rütbeli subaylardan ise, Mirliva (Tuğgeneral) Ferit Paşa, Erkan-ı Harp Mirlivası Nazif Paşa, Zeki Paşa, Yaver Paşa ve Ahmet Abuk Paşaların bu gruba dahil oldukları söylenmektedir[7]. Grup, ileride Harbiye Nazırı olacak olan Nazım Paşa ile de iyi ilişkiler içinde olmuştur. Prens Sabahaddin Bey'in manen bu grubu desteklediği, katibi Safvet Bey'in her türlü yardımda bulunmasından da anlaşılmaktadır[8]. Halaskâr Zabitan Grubu, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile irtibat kurmamış, fakat bağımsız olarak Kemal Mithat, Mahir Sait ve Rıza Nur gibi önemli şahıslardan yardım görmüştür[9]. Ayrıca Bahriye Nazırı olan Hurşit Paşa'nın da bu gruba dahil olduğu söylenmektedir[10].

b- Amacı: Halaskâr Zabitan Grubu'nun amacı; askeri siyasetten uzak tutmak, siyaseti siyasetçilere bırakmaktır. Grup bu düşüncesini kısaca "Yakamızı bırakın bizi iç siyasete alet etmeyin" şeklinde ifade etmektedir[11]. Grup üyeleri, ülkeyi yıkıma götürdüğüne inandıkları İ.T. iktidarının sona ermesi ve ordunun siyasetten çekilmesi için çaba sarf edeceklerdir. Grup üyeleri seçimlerde meydana geldiğini iddia ettikleri bazı olaylar nedeniyle gayr-ı meşru olarak değerlendirdikleri Meclisi ve hükümeti dağıtıp, sonra kanuni yollardan yeniden kuracak ve kışlaya geri döneceklerdir. Hareket başarılı olduğu takdirde grup üyeleri, memuriyet kabul etmemeyi prensip olarak benimsemişlerdir.

Halaskârların isteği, ordunun mutlaka siyaset dışında kalması ve meşrutiyetin yalnız sözle değil, samimi bir şekilde fiilen tatbikidir. Halaskâr

Mayıs 1912), s.5-6.

5 Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi, **Muhalefetin İflası (Hürriyet ve İtilaf Fırkası)**, İstanbul 1991, s.45.

6 Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İstanbul 1987, s.199.

7 "Hurşit Paşa'nın Kabine Hatıraları", **Hayat**, Sayı 5, (23 Ocak 1964), s. 11.

8 Bu iki şahıs, grubun beyannamesinin basılmasında önemli görevler üstlenmiştir. A. Bedevi Kuran, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılap Hareketleri ve Milli** *Mücadele***,** İstanbul 1956, s. 502.

9 Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi, **a.g.e.,** s.46.

10 Hurşit Paşa'nın bu söylentiler karşısındaki tavrı için bkz., "Hurşit Paşa'nın Kabine Hatıraları", **Hayat**, Sayı 5 (23 Ocak 1964), s.5.

11 Ahmet Kemal Şemsioğlu (Şenkıl), "Halaskâr Zabitan Grubu'nun İçyüzü", **Tarih Hazinesi**, Cilt II, Sayı 161 (1952), s.839.

Zabitan Grubu olayı, askerin siyaset yapmaması amacıyla ortaya çıkmış, ancak zamanla İ.T. karşıtı bir hareket olmuş, İ.T. mensubu asker ve sivil kişilere yönelik bir olay haline gelmiştir.

2- Halaskâr Zabitan Grubu'nun Faaliyetleri ve Hükümetin Tedbirleri

Halaskâr Zabitan Grubu, amacına ulaşmak için ilk olarak, ittihatçı gördükleri Sait Paşa Hükümeti ve mebuslarını baskı altına almaya çalışmıştır. Manastırda çıkan isyan bu şekilde lanse edilmiş, ayrıca çeşitli kurum ve kişilere de tehdit mektupları gönderilmiştir. Grup, beyanname ve programlarında kullanılmak üzere bir de mühür hazırlatmıştır[12]. Mühür korkutmak amacıyla kırmızı mürekkeple kullanılmıştır. Halaskâr Zabitan Grubu'nun prensiplerini anlatan ayrıntılı bir beyanname gizlice basılarak subaylara dağıtılmış, subaylar arasında büyük bir ilgi uyandırmıştır[13].

a- Manastır olayı ve hükümetin tutumu: Grup amacına ulaşmak için Manastır'da çıkan isyanı da kullanmak istemiştir. Bu sayede siyasi bunalımı bir askeri ihtilale dönüştürmeye çalışmış, böylece hükümetin istifa etmesini ve seçimlerin yenilenmesini arzu etmişlerdir[14]. İsyancıların bu istekleri, hükümette büyük bir telaş ve endişeye sebep olmuştur. Hükümetin bu harekete en somut tepkisi, ordu mensuplarının siyasi partilere girmelerini, siyasi toplantılara ve gösterilere katılmalarını yasaklayan "Mensubin-i askeriyenin siyaset ile men-i iştigali zımnında Askeri Ceza Kanunnamesine Zeyl" olmak üzere hazırlanan kanun maddesini 26 Haziran 1912 tarihinde meclise göndermek olmuştur. Kanun teklifi mecliste yapılan görüşmeler neticesinde büyük bir oy çoğunluğuyla kabul edilmiştir. Kabul edilen maddeler ile askerlerin siyaset ile uğraşmaları yasaklanmakta, siyasi toplantılara katılan ve siyaset ile uğraşan subaylara, hapis, görev yeri değişikliği ve meslekten men etme gibi ağır cezalar ön görülmektedir[15]. Aslında ittihatçılar bu kanunla "bindikleri dalı" kesmişlerdir. Zira İ.T. en büyük gücü kendisine mensup olan subaylardan almaktadır. Kanunun kabulünden bir süre sonra bu kanunda ısrar eden Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa istifa etmiş, daha doğrusu istifa etmek

12 Rıza Nur bu mührün hazırlanmasında önemli görevler üstlenmiştir. Celal Bayar, **Ben de Yazdım, Milli Mücadeleye Gidiş**, C. II, İstanbul 1966, s.528.

13 Bu beyannamelerden birkaç tanesi de Rauf Bey'e (Orbay) gelmiştir. Cemal Kutay, **Osmanlıdan Cumhuriyete Yüzyılımızda Bir İnsanımız, Hüseyin Rauf Orbay (1881-1964)**, C.II, İstanbul 1992, s.263.

14 Kutay, **a.g.e.,** s.265.

15 Askerin siyaset yapmaması konusunda meclis görüşmeleri ve sonuçları için bkz., Kenan Olgun, **Demokrasi Tarihi Açısından 1912 Mebusan Meclisi ve Faaliyetleri,** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995, Kanun metni için bkz, **Düstur,** Tertib-i Sani, C.IV, Kanun No. 256, s.650; **B.O.A. İrade-i Meclis-i Mahsus** 1889/28 (26 Şevval 1330).

zorunda kalmıştır[16]. Mahmut Şevket Paşa'nın istifasını başka bakanların istifası izlemiş, hükümet istifalar karşısında zor durumda kalmıştır. İttihatçı Sait Paşa kabinesi, istifalar üzerine güvenoyuna gitme gereği duymuş yapılan oylama neticesinde, 194 kabul 4 ret oyu ile güvenoyu almıştır. Ancak ilginç olan Sait Paşa'nın güvenoyu almasına rağmen ertesi gün istifa etmesidir. Sait Paşa istifasına gerekçe olarak, ortaya çıkan kabine buhranını göstermiştir[17]. Gerçekte ise durum bundan farklıdır. Zira Sait Paşa kabinesinin istifasını sağlayan Halaskârlardır[18].

Sait Paşa'nın istifası sonrası boşalan Sadrazamlık makamına kimin getirileceği konusu, ittihatçıları ilgilendirdiği kadar HİF ve Halaskârcıları da ilgilendirmiştir. İ.T. bu makama Kamil Paşa'nın gelmesine şiddetle karşıdır. Zira Kamil Paşa'yı iktidardan uzaklaştıran İ.T. olmuştur. Bu nedenle ittihatçılar Kamil Paşa'nın intikam almasından korkmaktadırlar. HİF ve Halaskâr ise Kamil Paşa'dan yana tavır sergilemişlerdir. Neticede Padişah V. Mehmet Reşat, ittihatçıların da telkiniyle sadrazamlığı önce Tevfik Paşa'ya teklif etmiştir. Ancak Tevfik Paşa'nın sadrazamlığı bazı şartlarla kabul edeceğini ifade etmesi ve bu şartlar içerisinde özellikle Halaskâr Zabitan Grubu'nun da istediği meclisin feshi şartı gibi hükümlerden dolayı sadrazamlık Tevfik Paşa'ya verilmemiştir. Eski Sadrazam Sait Paşa'nın da görüşleri alınarak "tarafsız" olan Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Padişah tarafından Sadrazam olarak atanmıştır.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa, "Büyük Kabine" ya da "Baba-Oğul Kabinesi" olarak da adlandırılan kabinesini 22 Temmuz 1912 tarihinde kurmuştur[19]. Halaskâr Zabitan Grubu'nun hükümette yer almasını istediği Nazım Paşa da bu kabinede Harbiye Nazırı olarak görev almıştır.

b. Halaskârın tehdit mektuplarıyla Meclisi feshetme çabaları: Halaskâr Zabitan Grubu, Sait Paşa'nın istifasını sağlayıp, gayr-ı meşru olarak gördüğü hükümeti devirdikten sonra, diğer amaçlarını gerçekleştirmek için ümitlenmiş ve faaliyetlerini arttırmıştır. Bu faaliyetler içinde de en önemli yeri bazı kurum ve şahıslara gönderilen tehdit mektupları almaktadır. Bu tehdit mektuplarından amaç, yeni kurulacak kabine üzerinde etkili olmak ve akabinde meclisin feshini sağlamaktır. Askeri Şura'ya, Padişahın Mabeyn Katibi Halit Ziya Bey'e (Uşaklıgil) ve özellikle Meclis Başkanı Halil Bey'e gönderilen tehdit mektupları üzerinde önemle durulması gereken mektuplardır. Askeri Şura toplantısına elden verilen mektupta Halaskârlar, askerin siyasetle uğraşmamasını istemişler aksi takdirde sorumluluğun Askeri Şura üyelerinde olacağını belirtmişlerdir. Halit Ziya Bey'e gönderile mektupta ise Halit Ziya Bey, Padişah V. Mehmet Reşat'ı yanıltmakla suçlanmakta, Halit Ziya Bey'in "hemen" cezalandırılmasına karar verilmekle birlikte "edebi sahadaki başarılarından dolayı" şimdilik bundan vazgeçildiği yazılmıştır. Mektup aslında tehditle birlikte Halit Ziya Bey'in görevinden istifasını istemektedir[20]. Sonuçları bakımından en önemli mektup ise Meclis Başkanı Halil (Menteşe) Bey'e gönderileni olmuştur.

Bu mektuba geçmeden önce, Hükümetin içinde bulunduğu duruma ve aldığı bazı tedbirlere değinmek istiyoruz. Halaskâr Zabitan Grubu'nun faaliyetlerinin artması üzerine Hükümet bir dizi tedbir almak zorunda kalmıştır. Bu tedbirlerin en önemlisi Padişah adına orduya hitaben yazılan beyannamedir. Orduya hitaben yazılan, askerin siyasete müdahale etmemesi ve kendi vazifeleri ile meşgul olmalarını isteyen beyanname 19 Temmuz 1912 tarihinde yayınlanmıştır. Bu beyannamede askerin isteklerinin göz önünde bulundurulduğu belirtilmiş, İtalyan donanmasının Çanakkale'yi bombardıman ettiği bir sırada askerin bu tavrının, askeri disipline aykırı olduğu ve bu nedenle "ihanet" sayılacağına dikkat çekilmiştir[21].

16 Celal Bayar, Sait Paşa'nın sadrazamlıktan istifasını İ.T.'nin "bindikleri dalı kesmesi" olarak değerlendirmektedir. Bayar, **a.g.e.**, s.517.

17 "İstifaname", **Tanin**, No.1395 (18 Temmuz 1912), s.2.

18 Şerif Güralp, **Dinler ve Devrimler**, İstanbul 1961, s.53.

19 Padişahın Başmabeyncisi olan Lütfi Simavi anılarında, Sait Paşa'nın Gazi Ahmet Muhtar Paşa'yı teklif etme sebebi olarak "kadim hasmı ve rakibi olan Kamil Paşa'nın bu göreve gelmesini men için hiç hoşlanmadığı Muhtar Paşa'yı ehven-i şer olarak" gördüğü için yaptığını yazmaktadır. Lütfi Simavi, **Sultan Mehmet Reşat ve Halefinin Sarayında Gördüklerim,** Matbaai Amire 1340, s.73.

20 Halaskâr grubunun gönderdiği tehdit mektupları ve etkileri hakkında bkz., Olgun, **a.g.t.**.

21 Bahriye Nazırı Hurşit Paşa tarafından askerlere hitaben okunan beyanname aynen şu şekildedir:
"Asker,
Heyet-i Vükelanın istifasına mebni faidei meşrutiyete tevfikan Meclis-i Ayan ve Mebusan Reislerinin mülahazatını da istima' ettikten sonra Londra'daki Sefir-i kebirimiz Tevfik Paşa'yı mesned-i Sadarete davet etmiş idim. Heyet-i Cedide-i Vükelanın umur ve mesalih-i devlette tecrübekâr ve tamamiyle müstakil'ür-rey ve her
türlü tesirat-ı hususiyeden azade zevattan teşkili nezdimde matlub ve müttezemdir. Halbuki dünkü gün bazı zabitan namına olarak Kanun-i Esasi ahkamına ve herkesin riayetle mükellef bulunduğu hukuk-u mukaddesei Hilafet ve Saltanata karşı bazı metalib vukua gelmiştir. Hukuk-u sarihan saltanat ve başında kumandan-ı azam sıfatıyla ben bulunduğum ordunun ahkamına yemin ile mecburu itaat olduğum Kanun-i Esasiye münafi bir taleb dermiyan edecek orduyu şahanem içinde bir ferd-i askerin vucuduna kail olmadığım halde, adedinin pek kalil olması lazım gelen bir zümre namına vukua gelmiş olan müracaata iştirak edenlerin bazı su-i tefehhüm saikasıyla vazifei askeriyelerini bir an için unutmuş bulunanlardan olacağını tahmin ettiğimden ve askerliğin üss-ül esası inkiyad ve intizam ve Makam-ı Hilafet ve Saltanata irtibat tam demek olduğunun ve bu sıfatı haiz bulunanların siyasiyatı bir tarafa bırakarak yalnız amirlerinden alacakları evamiri harfiyen icra ve hak pak vatanın muhafazasına nefislerini tahsis ve feda ile mükellef bulunduklarından bunun aksine hareket millet ve memlekete ihanet olunacağı hatta bu yolda hadis olan tezahürat neticesiyledir ki müterakkib-i fırsat olan düşmanın dün gece Payitahtı Saltanatı seniyemizin kapısına kadar gelerek ferceyab duhul olmağa çalışması mühim bir levhai ibret olduğunun bütün asakir-i şahanemize neşrini ve iş bu irademizi Payitahtımızda bulunan kıtaat-ı askeriyemiz

Halaskâr Zabitan Grubu, Padişahın beyannamesi üzerine, neler yapılacağını görüşmek üzere beyannamenin yayınlandığı günün akşamı Bostancı'da bir toplantı yapmıştır. Yaklaşık elliye yakın kişinin katıldığı toplantıda, Hilafet makamının kutsiyetinden dolayı, Padişahın iradelerine uyacaklarını ancak, Padişahın da çevresinde bulunanlar tarafından yanıltıldığını belirtmişlerdir. Grup üyeleri toplantı sonucunda bir beyanname yayınlayarak, ülkenin selametinin bu beyannamede neşredilen programın uygulanması ile olacağını bildirmişlerdir[22].

13 sayfalık bir rapor şeklinde hazırlanan beyanname on önemli maddeden oluşmaktadır. Raporun konumuzla ilgili olan maddelerini şöyle sıralayabiliriz:

1- Avrupa'nın güvenini kazanmış şahsiyetlerden yeni bir kabine kurulması,

2- Hükümetin işine sorumlu olmayan hiçbir kuvvetin müdahale ettirilmemesi,

3- Ordunun tamamen ve fiilen siyasetten çekilmesi,

4- Tarafsız bir heyetin oluşturulması, bu heyetin seçimleri incelemesi,

5- Heyetin yapacağı inceleme sonucunda da seçimlerde kanunsuzluk görmesi halinde meclisin feshi ve jandarma müdahalesinden uzak yeni bir seçimin yapılması,

6- Terfilerin kıdem ve liyakat usulüne göre yapılması,

7- Subayların kıta ve geri hizmetlerinde imtiyazlı muamele görmemeleri, istisnasız ve sıra ile görev yapmaları[23].

b1-Meclis Başkanı Halil Bey'e gönderilen tehdit mektubu ve yankıları: Halaskâr'ın gönderdiği tehdit mektuplarından sonuçları bakımından büyük gelişmelere sebep olanı, Meclis Başkanı Halil [Menteşe] Bey'e gönderileni olmuştur. Halil Bey'e gönderilen mektup, grubun Bostancı'daki toplantısında yazılmıştır. Bu toplantıda Ferit, Suphi ve Zeki Paşalar da bulun-

muvacehesinde kıraat eylemesini Harbiye Nazırı Vekiline emr ettim.

4 Şaban 1330-6 Temmuz 1328 (19 Temmuz 1912)

Mehmed Reşad".

"Beyanname'i Padişahi", **Tanin**, No.1397 (7 Temmuz 1328-20 Temmuz 1912), s.1.

22 "Hurşit Paşa'nın Kabine Hatıraları", *Hayat*, Sayı 7 (6 Şubat 1964), s.15.

23 Beyanname için bkz., "Halaskâr Zabitan Grubu'nun Beyannamesi", **Yeni Gazete**, No:1409 (25 Temmuz 1912), s.1.

muş, mektubun yerine ulaştırılmasında "vasıtalık" etmişlerdir[24]. Halil Bey'in Erenköy'de kiraladığı yazlık köşküne 24 Temmuz 1912 tarihinde, akşamüzeri grubun üyesi mülazım Salih Efendi tarafından evde çalışan aşçıya bırakılmıştır[25].

İçinde yer alan ifadelere daha ürkütücü bir hava vermek amacıyla kırmızı mürekkeple yazılan Halaskâr Zabitan Grubu'nun bu tehdit mektubunda Halaskârlar, Meclis-i Mebusan toplantılarını "tiyatroya" benzetmişler, meclisin Fındıklı semtinde toplanmasından dolayı Meclis için "Fındıklı Tiyatrosu" ifadesini kullanmışlardır. Grup, Meclisteki ittihatçı çoğunluğu "pis kanlarınızla lekelenmek" istemedikleri gibi ağır bir dille suçlayarak derhal fesih yoluna gidilmesini istemişlerdir. Halaskârlar mektubun sonunda bu istekleri olmadığı taktirde 48 saat sonra "vazife-i vataniyelerini" yerine getirecekleri tehdidinde de bulunmuşlardır.

Halil Bey, kendisine 24 Temmuz 1912 tarihinde akşamüzeri gelen bu mektubu, bir "vatan görevi" olarak hemen meclise getirmiştir. 25 Temmuz 1912 tarihinde mecliste okunan Halaskâr Zabitan Grubu'nun tehdit mektubu aynen şöyledir[26].

"Meclis-i Mebusan Reisi Halil Bey'e

Gerek İttihat ve Terakki muhitinde ve gerek Meclis-i Mebusan sahasında vatan için hiçte hayırlı olmaksızın vukua gelen harekat-ı sefihanıza zamimeten [ilaveten] bu defa da nezd-i Şahane de sebk eden [vaki olan] teşebbüsat ve entrikalarınız grubumuzca malum olmakla ve bu da mucib-i cezayı azim görülmekle beraber pis kanlarla lekelenmek arzu etmediğimiz için ihtara lüzum görüyoruz. Ki, milletle beraber ordunun metalibat-ı muhikkasının [haklı isteklerinin] en mühimmini teşkil eden Meclis-i hazır-ı Mebusan'ın ve daha doğrusu Fındıklı Kulüp ve Tiyatrosunun feshi hususunda bir engel olmadığınızı ve hatta tervic-i metalibimiz [taleplerimizi kabul ettirmek] yolunda bi'l-fiil çalıştığınızı 48 saatte izhar ve ispat etmez iseniz üzerimize terettüb eden [gereken] vazifei vataniyeyi tamamen icra edeceğimizi ihbar ediyoruz.

11 Temmuz 1328 [24 Temmuz 1912]

Halaskâr Zabitan Grubu

Şu da ma'lum ola ki kendilerinde hiçbir kıymet ve meziyet görmediğimiz eşhasa hitaptan kendimizi müstağni ad ediyoruz".

24 Özellikle Zeki Paşa bu mektubun Halil Bey'e ulaşması için büyük gayret göstermiştir. Bayar, **a.g.e.,** s.540.

25 **Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları**, İstanbul 1986, s.32.

26 **MMZC,** 40. Toplantı (25 Temmuz 1912), s.768.

Bu mektubun okunmasından sonra mecliste, büyük gürültüler kopmuştur. Mebuslar heyecanlanmışlar, Talat Bey "alçaklar" derken, Hacı Mustafa Efendi (Ankara)'de "ölmeye hepimiz hazırız" diye bağırmıştır. İlk sözü alan İzmir Mebusu Seyit Bey, uzun bir konuşma yapmış, konuşması sık sık alkışlarla kesilmiştir. Seyit Bey, hiç bir zaman ordunun bir subayının dahi Meclis başkanına böyle bir tehdit mektubu yazacağını hatırına getirmediğini, çünkü orduyu, "meşrutiyetin kurtarıcısı" olarak tanıdığını söylemiştir. Bu hareketle Halaskârın, mebusların kalplerinde korku meydana getirmek istediğini, fakat bunun, "aksi tesir" yaptığını belirtmiş, "vatana vazife uğruna ölmek de varsa" hiçbir vakit çekinmeyeceklerini, heyecanlı bir şekilde ifade etmiştir.

Halaskâr Zabitan Grubu'nun, meclisi "meşru" görmemesi üzerinde de duran Seyit Bey, meclisin meşru olduğunu, seçimlerde kanunsuzluk yapılmadığını belirtiyordu. Seçimlerde kanunsuzluk yapıldığına dair şikâyetlerin sayısının az olduğunu, ancak 15'i bulduğunu belirten Seyit Bey, bu şikayetlerin de "kanuni" olmadığını iddia etmiştir.

Eski bir ihtilalci olan Ömer Naci Bey (Kırkkilise) ise, oldukça heyecanlı ve ateşli bir konuşma yapmıştır. Naci Bey, hak ve hakikat mücadelesinin başladığı günden beri tehditlerden korkmadıklarını, bu mektuptan da korkmayacaklarını söylemiştir. Bu mektubu yazanların, Osmanlı ordusuna mensup olmadığını belirterek, mektubu yazanlara şöyle seslenmiştir: "...İşte benim sinem açık, işte onlarda mertlik, namus varsa, hak varsa, hakikat varsa efendiler, bizde de ölmeye hazır bir sine, bir sine'i hamiyet vardır".

Konuşmalar içinde en ilginç olanı İstanbul Mebusu Halacyan Efendi'nin yaptığı konuşmadır. Halacyan Efendi, bu şahısları "caniler" diye isimlendirmiştir. "Canilerin" gün geçtikçe cesaretlerinin arttığını belirten Halacyan Efendi, bunun tek sebebini, onlara karşı gösterilen "korkaklık"ta görmektedir. Halacyan Efendi tehdit mektuplarının sadece Halil Bey'e değil, kendilerine de ayrı ayrı geldiğini söylerken bu kişilere karşı alınması gereken tedbirleri de sıralamaktadır. Ona göre, bu gibi subayların varlığı ordu içinde araştırılmalı, Sadrazam ve Harbiye Nazırı başta olmak üzere hükümet yetkilileri meclis toplantılarına katılmalıdır.

Halacyan Efendi'nin bu görüşüne Sinop Mebusu Hasan Fehmi Efendi ile Rize Mebusu Ziya Bey destek verirken, Mehmet Emin Efendi (Konya) ise, "korkaklık" sayılacağı gerekçesiyle karşı çıkmıştır[27]. Halacyan Efendi'nin konuşmasını ilginç yapan taraf, Halaskârın cüretini bu kadar arttırmasında hükümetin de rolü olduğu düşüncesinde olması ve bu doğrultuda konuşmasıdır.

27 **MMZC,** 40. Toplantı, s.769.

Halacyan Efendi'nin bu düşüncelerine Varteks Efendi de katılmaktadır. Erzurum Mebusu Varteks Efendi yaptığı konuşmada, milli egemenliği korumak için hazır olduklarını ve canlarını dahi feda edebileceklerini söyleyerek, mektubu yazanları "hainlikle" suçlamıştır. Kendisi de eski bir Ermeni ihtilalcisi olan Varteks Efendi, bu kişileri "sahtekar" olarak değerlendirmekte, "Efendiler, biz ihtilalci olduğumuz vakit böyle sahtekarlık yapanları katlettirmişizdir" diyerek, mektubu yazanların "katlini" istemektedir. Meclisin, böyle tehditlere önem vermeyerek görevine devam etmesini ve aynı zamanda da hükümetin çağrılarak bu olay hakkında bilgi vermesini talep etmiştir.

Mecliste yapılan bu tür konuşmalardan sonra açıklamalarda bulunmak üzere, aynı gün Sadrazam Gazi Ahmet Muhtar Paşa ile Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın meclise davet edilmesine karar verilmiştir. Sadrazamın işlerinin yoğunluğu nedeniyle meclise gelememesine rağmen Harbiye Nazırı Nazım Paşa, mebusların isteği doğrultusunda meclise gelerek açıklamalarda bulunmuştur. Nazım Paşa, bu tehdit mektubunun "blöf" olduğunu, Meşrutiyetin ilanından beri böyle oyunlara müracaat edildiğini, bunun da o kabilden olduğunu söylemiştir. Ayrıca, gerekli soruşturmanın başlatıldığını ve birkaç kişinin de yakalandığını belirtmiştir. Harbiye Nazırının bu rahat tavrı, mebusları sakinleştirmiş ve Nazırın sözlerini "senet" olarak kabul etmişlerdir. Bu nedenle konu meclis gündemini fazla işgal etmemiştir.

Halaskâr olayı meclis gündemini pek fazla meşgul etmemekle birlikte ülke genelinde büyük bir tepkiye yol açmıştır. Yurdun çeşitli yerlerinden Meclise, Halaskârı kınayan telgraflar gelmiş ve bunlar mecliste okunmuştur[28]. Meclisin 31 Temmuz tarihli toplantısında gelen telgraflarda Ayvacıklılar, "Halaskâr Cemiyet-i Fesadiyesi"nden, Gümüşhaneliler "Halaskâr cemiyeti maskesi altında türeyen bir takım menfaatperestlerden" söz etmişlerdir. Meclise gelen tüm telgraflar okunamadığından bunların resmi gazete ile ilan edilmesine karar verilmiştir[29].

Halaskâr Zabitan Grubu ile ilgili mecliste yapılan son görüşme, meclisin 46. Toplantısında (3 Ağustos 1912) İstanbul Mebusu Halacyan Efendi ve yedi arkadaşı tarafından verilen ve Harbiye Nazırı Nazım Paşa'dan açıklama isteyen teklif üzerinedir[30]. Halacyan Efendi'nin teklifinde hükümet, ihmalkârlık ve gevşeklikle suçlanmış, Halaskâr hakkında gereğinin yapılacağına söz verilmesine rağmen herhangi bir işlem yapılmadığı, yapmak iste-

28 Meclisin 42. Toplantısında Trabzon, Dedeağaç, Konya, Edirne, Bursa, Antalya ve Bayramiç'ten gelen telgraflar okunmuştur. **MMZC,** 42. Toplantı (29 Temmuz 1912), s.806-808.

29 **MMZC,** 44. Toplantı (31 Temmuz 1912), s. 853.

30 Teklifte imzası bulunanlar şunlardır: Hasan Fehmi (Sinop), Osman (Serfice), Halacyan (İstanbul), İbrahim (Musul), Talat (Edirne), Ziya (Rize), Mehmet Münir (Çorum) ve Nuri (Kerbela). **MMZC,** 46. Toplantı (3 Ağustos 1912), s.890.

yenlerin de azl veya azline teşebbüste bulunulduğu ifade edilmiştir. Harbiye Nazırının Meclisi tehdit altında bulundurmak için buradaki askerleri "talim ve terbiyeden yoksun" kaldıkları bahanesiyle, "Kanun-i Esasiye de aykırı" olarak değiştirildiği, yerlerine Halaskâr Grubu'na mensup subayların alındığı iddiasında bulunulmuştur. Hatta Manastır'da isyan eden ve yakalanarak İstanbul'a getirilen bir kısım subayların, "gazetede isimleri olmasına rağmen" mecliste serbestçe gezmelerine izin verildiği ifade edilerek, Harbiye Nazırından açıklama istenmiştir[31].

Hükümeti Halaskârlarla işbirliği içinde olmakla suçlayan Halacyan Efendi'nin teklifine, Süreyya Bey (Berat) karşı çıkmıştır. Süreyya Bey, Halacyan Efendi ve arkadaşlarının böyle davranmakla memleketi bu gibi oyunlara "alet" ettiklerini, bunun ise "günah ve ayıp" olduğunu söylemiştir. Berat Mebusunun bu sözleri üzerine mecliste gürültüler olmuş, Süreyya Bey de, kendisine karşı gösterilen tepkilere dayanamayarak "meclisteki alçaklarla çalışamayacağı" gibi ağır bir söz söylemiştir. Bu sözler meclisteki tansiyonu iyice arttırmıştır. Mebuslar "istifanın kabul edildiğini" ve "def olmasını" ihtar etmişlerdir. Bu gergin ortam Meclis Başkanı Halil Bey'in araya girmesi ile sakinleşmiştir. Daha sonra Süreyya Bey hakkında meclise hakaret etmesi nedeniyle gerekli cezai işlemin yapılmasına karar verilmiştir.

Mecliste sükûnet sağlandıktan sonra Harbiye Nazırı Nazım Paşa'dan gelen cevap okunmuştur. Nazım Paşa, teklife aynı gün verdiği cevapta, bu konudaki görüşmenin 5 gün sonra yapılmasını istemiştir. Fakat meclis, tekliften bir gün sonra feshedildiği için görüşme gerçekleşememiştir. Halaskâr Zabitan Grubu Meclis-i Mebusan'a gönderdiği bu mektubunda da istediğini elde etmiş, mecliste mebusların heyecanlanması, fesih aleyhinde hararetli sözler söylemelerine rağmen Meclis, mektupta öngörülen 48 saatlik süreden biraz fazla da olsa sonuçta grubun istediği gibi kapatılmıştır. Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi Anayasanın 43. Maddesini yorumlatarak Meclis-i Mebusan'ın 4 Ağustos 1912 tarihinde feshedilmesini sağlamıştır.

Mecliste yaşanan bu olayların yanı sıra, İ.T. mensubu subaylar da Halaskâr'a ortaya çıktıkları ilk zamandan beri tepki göstermişlerdir. Harp Okulu Komutanı Vehip Bey (Koçi), Sait Paşa'nın istifasından biraz önce 300'e yakın subay ile "Hürriyet-i Ebediye Tepesi"ne gidip, Halaskâr Grubuna karşı protesto hareketi olmak üzere bir beyanname yayınlamış[32], orada toplanan subaylardan İ.T.'ye ve Meşrutiyete bağlılık sözü de almıştır[33].

Aynı günlerde Selanik'te toplanan 116 subay da, "Ordunun Beyan-ı

31 **MMZC,** 46. Toplantı (3 Ağustos 1912), s.890.
32 **Hak**, No.145 (6 Ağustos 1912), s.4.
33 Mehmet Ragıp (Esatlıoğlu), *İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi*, İstanbul 1933, s.102.

Hissiyatı" başlığı altında imzalarıyla birlikte komutanlara bir dilekçe vermişlerdir. Bu dilekçelerinde Ordunun, her türlü siyasi ihtirasların üstünde din ve vatanın korunmasından sorumlu olduğu, bu hareketi yapanların "iğrenç ve haince olan fiil ve emellerini" ordu subaylarının hepsinin ret ettiğini ifade etmişlerdir[34].

Sonuç

Sonuç itibarıyla bu hareket asıl hedefi olan ordunun siyasetten çekilmesi amacına ulaşamamış ancak, hükümetin istifa etmesi (Sait Paşa) ve meclisin feshi sağlanmıştır (4 Ağustos 1912). Halaskâr Zabitan Grubu'nun Meclis Başkanı Halil Bey'e gönderdiği tehdit mektubunun mecliste okunması ile başlayan görüşmelerde, ayağa kalkan, vatan için gerekirse "canlarını feda" edeceklerini söyleyen mebuslar, meclisin feshi karşısında hiç bir şey yapamamışlardır. Böylece 1912 meclisi çok kısa bir çalışma döneminin ardından Halaskâr Zabitan Grubu'nun da etkisiyle kapatılmıştır. 1912 yılı içinde yapılması gereken seçimler, Balkan Savaşı'nın araya girmesi yüzünden ertelenmiş, ancak 1914 yılı içinde yeni bir meclis açılabilmiştir.

Halaskâr hareketinin çok çabuk etki yapmasının çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan belki de en önemlisi, harekete mensup olanların asker olmasıdır. Bir diğeri Arnavutluk'taki isyanlarla aynı zamana rastlamasıdır. Arnavutluk'taki isyanlara bazı subayların destek vermesi ile isyan kısa sürede büyümüştür. Bunlara İ.T.'nin, grubun gücünü ve sayısını tespit edememesinin rolünü de ekleyebiliriz.

Başlangıçta askerin siyaset ile değil, kendi vazifesi ile meşgul olmasını sağlamak amacıyla ortaya çıkan Halaskâr Zabitan Grubu'nun amacına ulaşmak için takip ettiği yol, isteklerinin aksi istikamette olmuştur. Grubun askeri gücünden de aldığı cesaretle, çeşitli makamlara, mebuslara ve dolayısıyla Meclise gönderdiği mektuplar bu kabildendir. Bu mektuplarda da kişiler tehdit edilmekte, meclisin kapatılması istenmekte ve bu yapılmazsa "gereğinin yapılacağı" uyarısında bulunulmaktadır. "Askeri siyasetten uzak tutma" iddiasında bulunan Halaskâr Zabitan Grubu, sergilediği bu tavrı ile siyasetin içine iyice girmiştir. Siyasete müdahale ederek, gelişmeleri kendi istediği yöne çevirme girişimi olarak görülebilecek bu hareketle, demokrasi mücadelesinde tehlikeli bir yol açılmıştır.

Halaskâr Zabitan Grubu olayının yaşanmasında dönemin mevcut siyasi ve askeri yapısı etkili olmuştur. 1912 Meclis-i Mebusan'ının neredeyse tamamı İ.T. mensubu mebuslardan oluşmaktadır. İ.T. böyle bir durumu, 1912 seçimlerinde gösterdiği tavır sayesinde elde etmiştir. Cemiyet askeri gücünü seçim yörelerinde bir baskı unsuru olarak kullanmış, hükümet aracılığıyla çı-

34 **Hak,** No.135 (27 Temmuz 1912), s.1.

kartılan "muvakkat" kanunlarla da muhalefetin meclise girmesi engellenmeye çalışılmıştır. Böyle bir durumun yaşanması İ.T. karşıtı muhalefetin artmasına sebep olmuştur. Ordu içinde İ.T.'ye mensup subayların gördükleri ayrıcalıklı muamelenin, İ.T. yanlısı olmayan subayların tepkisini çekmesi normaldir. Nitekim İ.T.'nin yanlış politikalarına duyulan tepki subaylar arasında da taraftar bulmuş ve neticede karşımıza Halaskâr Zabitan Grubu çıkmıştır.

Bu hareketin sonucunda orduda var olan ittihatçı-itilafçı çekişmesine bir de Halaskârcı eklenmiştir. Askerin siyasetle uğraşmasının, subayların siyasi fırkalara bölünmesinin sonuçları, Balkan Savaşlarında uğranılan yenilgi ile görülmüştür. Balkan Savaşı esnasında bu siyasi mücadele erken davranan İ.T.'nin galibiyeti ile sona ermiştir. İ.T., 23 Ocak 1913 tarihinde, Bab-ı Ali baskınını gerçekleştirmiş ve hükümeti ele geçirmiştir. Baskın esnasında, Halaskâr grubuna mensup olduğu yönünde iddialar bulunan Harbiye Nazırı Nazım Paşa da öldürülmüştür. İ.T. iktidarı bu şekilde ele geçirdikten sonra, siyasi muhaliflerini bertaraf etmek için harekete geçmiş, bir süre sonra Halaskâr Zabitan Grubu tasfiye edilmiştir. Üyelerinin bir kısmı sürgün edilen, bir kısmı da yurt dışına kaçan grubun adı, 1913 yılı içinde artık duyulmaz hale gelmiştir. Böylece Meşrutiyet tarihimizde askerlerden oluşan ve siyasi muhalefet kimliği ile ortaya çıkan Halaskâr Zabitan Grubu'nun ömrü fazla uzun sürmemiştir. Bununla birlikte Halaskar Zabitan Grubu'nun ortaya çıkışı ve faaliyetleri, ordu içinde o günlerden bu günlere kadar devam eden bir geleneğin de oluşmasına sebep olmuştur.

KAYNAKÇA

1-Arşiv Belgeleri

Düstur, Tertib-i Sani, C.IV.

Osmanlı Arşivi, *İrade-i Meclis-i Mahsus***.**

2-Kitaplar

Akşin, Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İstanbul 1987.

Bayar, Celal, **Ben de Yazdım, Milli** *Mücadeleye Gidiş,* C. II, İstanbul 1966.

Birinci, Ali, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, İstanbul 1990.

Esatlıoğlu, Mehmet Ragıp, *İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi*, İstanbul 1933.

Güralp, Şerif, **Dinler ve Devrimler**, İstanbul 1961.

Kuran, A. Bedevi, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılap Hareketleri ve Milli** *Mücadele***,** İstanbul 1956.

Kutay, Cemal, **Osmanlıdan Cumhuriyete Yüzyılımızda Bir İnsanımız, Hüseyin Rauf Orbay (1881-1964)**, C.II, İstanbul 1992.

Lütfi Simavi, **Sultan Mehmet Reşat ve Halefinin Sarayında Gördüklerim,** Matbaa-i Amire 1340.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 2. Devre, 1. Sene, C.I, İstanbul 1328.

Olgun, Kenan, **Demokrasi Tarihi Açısından 1912 Mebusan Meclisi ve Faaliyetleri,** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995.

Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları, İstanbul 1986.

Rıza Nur, **Cemiyet-i Hafiye**, İstanbul 1330.

Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi, **Muhalefetin İflası (Hürriyet ve İtilaf Fırkası)**, İstanbul 1991.

Vardar, Galip, *İttihat ve Terakki İçinde* **Dönenler**, (Yazan Samih Nafiz Tansu), İstanbul 1960.

3-Dergi ve Gazeteler

Hak

Hayat

Tanin

Tarih Hazinesi

Yeni Gazete

GALYA FATİHİNDEN DİKTATÖRLÜĞE: CAESAR DARBESİ

Yrd. Doç. Dr. Kevser TAŞDÖNER[1]*

ÖZET

İÖ 509 yılında Roma, Krallık Dönemi'ne son vererek Cumhuriyet yönetimine geçti. Bu tarihten itibaren Roma Cumhuriyeti yönetiminin sorumluluğunu tek başına üstlenecek kadar baskın bir kurum haline gelen Roma Senatosunun ve üyelerinin en büyük gayelerinden birisi sistemi korumak oldu. Fakat Senatonun sistemi korumak anlamında üstlendiği misyonun sürdürülebilirliği zamanla zorlaştı. Zira yüzyıllar boyunca ardı ardına yaşanan savaşlar ve fetihler, Roma Cumhuriyeti'ni Akdeniz dünyasının egemeni haline getirmiş zengin bir sınıf (optimates) yaratmış ve bu durum ekonomik ve sosyal eşitsizliğin derinleşmesine neden olmuştu. Gelişmeler, kaçınılmaz olarak Roma'nın fakir (populares) vatandaşlarının haklarının savunuculuğunu üstlenerek Roma Cumhuriyeti'nin teamüllerini sarsacak şekilde siyaset yapan liderleri yarattı. İÖ 2. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren görülmeye başlayan bu liderlerin anayasal teamülleri yok sayma siyaseti, aralarında Gaius Iulius Caesar'ın da bulunduğu darbeci generaller için bir meşruiyet zemini oluşturdu.

Roma siyasetindeki konumunu Marius taraftarı halkçıların (polpulares) tarafında yer alarak tayin eden Caesar, İÖ 61 yılında *propraetor* seçildi ve Hispania Ulterior Eyaleti valiliğine atandı. Bu eyaletten döndükten sonra

1 * Yrd. Doç. Dr. Adıyaman Üniversitesi Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Ana Bilim Dalı.

consul seçimlerinde aday oldu. Muhafazakârların (optimates) kendisine karşı güçlü muhalefetini zamanın iki güçlü generali ve siyasetçisiyle, yani Gnaeus Pompeius ve Marcus Licinius Crassus ile işbirliği yaparak aştı. Caesar, onlarla bir araya gelip Roma Cumhuriyeti'nin ilk Triumvirliğini (Üç adam yönetimi) kurdu ve bu sayede İÖ 59 yılı consullüğüne seçildi. Consul olarak görev yaptığı bir yıl içindeki bazı icraatlarında anayasal teamülleri dikkate almadı. Bu görevi sona erince de beş yıllığına Illyricum ve Gallia Eyaletleri valiliğine atandı. Sekiz yıl sonra Roma ordusunun terhis edildikten sonra Roma'ya dönebileceği İtalia sınırına, yani Rubicon Nehri'ne geldiğinde tüm Gallia onun tarafından fethedilmişti. Roma'daki siyasi rakipleri Caesar'a, Caesar da siyasi rakiplerine güvenmiyordu. Böyle bir durumda Caesar'ın iki seçeneği vardı. Ya ordusunu terhis edip sivil olarak Rubicon Nehri'ni geçecek ya da anayasayı tanımayarak ordusuyla birlikte Rubicon'u geçip bir askeri darbe ile başkent Roma'yı ele geçirecekti. Caesar, tercihini askeri darbe için kullandı ve İÖ 49 yılında başkent Roma'ya yürüdü ve böylece Roma iç savaşa sürüklendi. İç savaştan zaferle ayrılan Caesar, Roma Cumhuriyetini Caesar diktatörlüğüne dönüştürdü. Caesar'ın diktatörlüğüne siyasi ya da askeri çarelerle son verilemeyeceğinin ve Roma Cumhuriyeti'nin elden gittiğinin korkusu içinde olan kimi senatörler, bir suikast tertip ederek Caesar'ı İÖ 44 yılında öldürdüler.

Bu bildiride amacımız, halkın (populares) desteğini alarak Roma siyasetinde günden güne güçlenen Caesar'ın Roma Cumhuriyet kurumlarına karşı yaptığı darbe girişimleriyle diktatörlüğüne varan süreci değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Caesar, Darbe, Roma, İç Savaş, Diktatörlük.

From Conqueror of Gaul to Dictator: Caesar's Coup

Abstract

In 509 BC, Rome passed the administration of the Republic by ending the period of the Kingdom. From the date onwards, one of the most crucial intentions of the Senate and its members (Senators), who became a dominant institution to take over the responsibility of the Roman government alone, was to conserve the system. But the sustainability of the mission that the senate overtook in the sense of protecting the system had been strained over time. The battles and conquests that had prolonged for centuries made the Roman Republic as dominant power in the Mediteranean zone and also created a rich class (optimates), leading to the deepening of economic and social inequality. The developments inevitably created political leaders who overtook the advocacy for the rights of the poor (populares) citizens by debilitating the practices of Roman Republic.The policy of ignoring constitutional customs that arose as of the last quarter of the 2nd century BC constituted a legitimacy for some coup commanders including Gaius Iulius Caesar.

Iulius Caesar, taking place on the side of populists (polpulares) who were in favour of Marius, was elected as *propraetor* and appointed to the governorship of the province of Hispania Ulterior in 61 B.C. After returning from that state he was nominated for consul elections. He coped with the strong opposition of the Conservatives (optimates) by cooperating with powerful politicians of the time including Gnaeus Pompeius and Crassus. Caesar came together with them and founded the first triumvirate (three man management) of the Roman Republic and also was elected as the consule of the year of 59 B.C. During his first year of consulate with some of his law executions,he did not take constitutional practices into account.When that mission was over he was appointed as Governor to Illyricum and Galia provinces. Eight years later afterward of legions' disbanding ,the whole Galia land had been conquered by the time he reached at the Rebicon river across the border of italy. Neither Caesar nor his opponents in Rome didn't trust in each other any more. In such a case, Caesar had two options. Either he would have disbanded his troops and crossed the Rubicon River as a civilian or He would cross Rubicon with his army and invade the capital Rome via a military coup. Caesar chose the option of military coup, so he marched into the capital Rome in 49 BC and therefore Rome drifted into a civil war. Caesar, as winner of the civil war, transformed the Roman Republic into the Caesar dictatorship. Some Senators, who were afraid of Caesar's dictatorship and thinking about they were losing Roman republic, assasinated him by organising an assasinaton in 44 BC.

Key Words: Caesar, Coup, Rome, Civil War, Dictattorship

****

İÖ 100 yılında Roma'da dünyada gelen Gaius Iulius Caesar, Patrici sınıfına mensuptu[2] Çocukluğundan itibaren hayatı mücadelelerle geçen Caesar'ın siyasi yaşamını belirleyen ise aile mensuplarının içinde yer aldıkları politik taraftı. Halası Gaius Marius[3]'un eşiydi. Kendisi de dört kez consullük görevi üstlenmiş halkçı Cinna'nın kızı Cornelia ile küçük yaşta evlenmişti (İÖ 84). Bu akrabalık ilişkileri Caesar'ın Roma siyasetindeki yerini belirlemişti.

2 Aile, kökenlerini, Aeneas ile Venüs'e (Aphrodit) dayandığını iddia ederek soylarını şereflendiriyorlardı. Suetonius, *Caesar*, VI; Sabahat Atlan, *Roma Tarihi'nin Ana Hatları- 1. Kısım Cumhuriyet Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, 157.

3 Kuzey Afrika ve Galia'daki savaşlarda aristokrat generaller savaşlarda başarısız olduklarında, sorumlu aristokratlar, yetersizlikle suçlanıp halk tarafından yargılandılar. Onların yerine, Senatonun değil halkın seçtiği, yüksek tabakadan gelmeyen ama yetenekli olan kişilerde görevlendirildi. Böylelikle, Gaius Marius, ailesinde senatör olmamasına rağmen tekrar tekrar İÖ 108-90 yılları arasında (bazı kaynaklarda İÖ 104-100) her yıl Consul seçildi. S. Baker, *Eski Roma- Bir İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü*, (çev. E. Duru) Say Ya-

O halkçı sınıfının koyu taraftarıydı.

Dönemin ünlü diktatörü Lucius Corneius Sulla (İÖ 82-80), kendi oluşturduğu anayasaya göre Roma'da düzenlemeler ve katliamlar yaparken, Caesar'a, muhalif Cinna'nın kızından boşanmasını emretti[4]. Suetonius'un eserinde aktardığı şu bilgilerden de anlaşılacağı üzere Sulla, teklifini kabul etmediği halde Caesar'ı cezalandırmadı.

"*Caesar kabul etmedi. Bu nedenle hem rahiplikten hem karısının çeyizinden hem de aile mirasından yoksun bırakıldı. Karşıt partiden olduğu için, ortalıkta gözükmemek, sıtma nöbetlerinin sıklaşmasına karşın, neredeyse her gece saklandığı yeri değiştirmek zorunda kalıyordu ve casusların elinden parayla kurtuluyordu. Caesar'ın yakın dostlarının araya girmesiyle Sulla onu, istemeyerek de olsa bağışlamak durumunda kaldı. Ancak bu aracıların ardından şöyle seslendiği söylenir: " istediğiniz gibi olsun, alın götürün onu, kurtarmayı bu denli çok istediğiniz adamı yeter ki tanıyın, bu adam günün birinde benimle birlikte savunduğu soylular partisinin yıkımına neden olacak: çünkü Caesar'ın* içinde birçok *Marius var*"[5]

Sulla tarafından bağışlanan Caesar, İÖ 81 yılında Doğu'ya Asia Eyaleti'ne askeri görev alarak gitti ve Sulla ölünceye kadar Roma'ya dönmedi[6]. Büyük bir olasılıkla diktatör Sulla'nın öldüğünü duyduğunda, Sulla muhaliflerinin harekete geçeceğini düşünerek heyecanla Roma'ya döndüğünde tek amacı Sulla anayasasını geçersiz kılma adına faaliyetlere katılmak değildi. Aynı zamanda kendi siyasi geleceği için planlarını gerçekleştirebilme olanağı da yakalamıştı.

İÖ 68 yılında quaestor**,** İÖ 65 yılında aedilis olarak görev aldı[7]. İÖ 62 yılında praetor olarak görevine başladığında[8], Senato'nun tepkisini alacağı yasa tasarısı sundu. Quintus Catulus[9]'u, Capitolium'un onarılmasında görevini kötüye kullandığı konusunda halk önünde hesap vermeye çağırdı. Hazırladığı yasa tasarısında, Q. Catulus'un görevini Gnaeus Pompeius'a vermeyi teklif ediyordu. Senato bu durum karşısında acilen toplandı. Muhtemelen Caesar,

yınları, İstanbul 2013; 108. Roma ordusunu düzenlemeler yaptı ve kanunları geliştirmede şiddet kullandı. İÖ 86 yılında yeniden consül seçildi. L. Adkins& R.A. Adkins, *Handbook to Life in Ancient Rome*, New York 2004, 17. Rakiplerine ve düşmanlarına karşı zor bir rakipti.

4 Plutarkhos, *Caesar*, I.

5 Suetonius, *Caesar*, I.

6 Suetonius, *Caesar,*II *;* Atlan 2014, 157.

7 T. R. S. Broughton, *The Magistrates,* volume II 99 B.C.-33 B.C., American Philological Association Publish, New York 1952, 133, 159.

8 Plutarkhos, *Caesar*, VIII, IX; Caesar, *B.C.* 3.16.3; Appianus, *BC*, 2.6.; Dio 36-37; Broughton 1952, 173.

9 İÖ 78 yılı consulü olan Q. Catulus'a, aynı yıl Capitolium'daki Iupiter Tapınağı'nın restorasyonu görevi verilmişti. Broughton 1952, 85.

kendisine yönelik bu tepki karşısında başarısız olacağını anlayarak geri adım attı[10]. Praetorlük görevinin bitiminden sonra, Hispania Ulterior Eyaleti'ne İÖ 61 yılında propraetor olarak görevlendirildi[11]. Zira Caesar Roma teamüllerini çiğnedi ve eyaletlere verilmesi gereken donanımı almadan gitti. Onun acele davranışının sebepleri ise, eyalette gereken barışı sağlayıp, en hızlı şekilde Roma'ya dönmekti. Çünkü consullüğe adaylığını koyacaktı. Bunun için üzerinde askeri görevi olmaması gerekiyordu. Üstelik bu eyalette gösterdiği hızla başarısı karşılığında çok miktarda olan borçları Senato tarafından silinecekti. Bir yönetici olarak görevlerinin dışına çıktı[12] ve Kuzey Portekiz'deki bağımsız yerli kabilelerle savaşa tutuştu ve popülist bir politikacı olmasının yanı sıra iyi bir savaşçı ve general olduğunu kanıtladı. Tüm bunlar onun consullük adaylığı için önemliydi. İstediği her şey yolunda gitmedi. Onun adaylığına karşı gelenler vardı ve bu sebeple eyalette gösterdiği başarı için zafer töreni kutlamasını iptal etti[13].

Bu durumda kendisine yeni destek arayışına girdi. Bulduğu çözüm ise, Roma tarihinde öncesinde hiç uygulanmamış bir anlaşmayı doğurdu. Hedefleri için gereken prestij ve maddi kaynaklar için doğru kişilerin yanına gitti. İlki, G. Pompeius'du. O, büyük Pompeius'du. Askeri başarıları sayesinde inanılmaz bir itibara sahipti. Üstelik Senato'ya karşı öfkeliydi. Çünkü G. Pompeius, Doğu'da yaptığı siyasi düzenlemeleri bitirmiş[14] ve askeri görevi ve unvanı olmaksızın Roma'ya dönmüştü. Ancak Senato'dan üç talebi vardı. Bu taleplerin gerçekleşmesi için, kente henüz girmemiş yakın bir yerde bekliyordu. G. Pompeius'un söz konusu taleplerinden biri görevleri biten askerleri için toprak temin edilmesiydi. İkincisi, Doğu'da yaptığı düzenlemelerin Senato tarafından onaylanmasıydı. Üçüncüsü ise, zafer töreni (Triumphus) düzenlenmesiydi. Fakat Senatonun içindeki muhafazakârları, G. Pompeius'un istekleri endişelendirdi. Çünkü bu koşulların kabul edilmesi, G. Pompeius'un cumhuriyet içindeki üstün konumunun tanınması olacaktı[15].

Senato sadece, zafer törenini kabul etmişti. Zira Pompeius, askerlerini erken terhis ettiği için arkasında destek olacak bir ordusu da yoktu. Bir diğeri Marcus Licinius Crassus'du. Crassus özellikle Sulla'nın proskriptionları saye-

10 Dio Cassius, XXXVII, 44; Suetonius, *Caesar*, XV; Broughton 1952, 173.

11 Plutarkhos, *Caesar,* XI; Broughton 1952, 180.

12 Propraetor olarak imperiumu bir magistratınki gibi kendisine tahsis edilen provinciası, yani eyalet sınırları içinde geçerliydi. Aksi durumda Senato yetkisini aşan magistratı ya da valiyi uyarmak zorunda kalır ya da onu kendi sınırları içinde kalmaya zorlardı. Kevser Taşdöner, *Anadolu'da Roma Eyaletleri-Augustus* Dönemi, Bilge-Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul 2017, 79.

13 Appianos, *Civil Wars,* II. 2. 8; Suetonius, *Caesar*, XVIII; Baker 2013, 111.

14 Pompeius'un Anadolu'da yaptığı düzenlemeler için bkz. R. Seager, *Pompey The Great*, Blacwell, Oxford 2003; M. A. Kaya, "Anadolu'da Roma Egemenliği ve Pompeius'un Siyasal Düzenlemeleri" *TİD*, XIII (1998) 163-173.

15 Baker 2013, 109.

sinde oldukça zenginleşmişti. Üstelik o da Sulla'nın ölümünden sonra, kendi bütçesiyle oluşturmak istediği ordusunu aristokratlar karşı çıkmıştı[16]. Caesar'ın planları için uygun gördüğü her iki adayda hem güçlü hem de Senato'ya karşı öfkeli insanlardı. Caesar'ın girişimiyle bir araya gelen bu üç adam, İÖ 60 yılında, kendi aralarında bir anlaşmaya gittiler. Tarihe I. Triumvirlik olarak geçen bu üçlü yönetim, gayri resmi bir özellik taşıyordu. Caesar, G. Pompeius'un Senato tarafından reddedilen taleplerini yerine getirecekti, Crassus'a da onunla müşterek işleri olan vergi mültezimlere mali kolaylıklar sağlayacaktı. Caesar ise consullüğünün bitiminde Gallia Cisalpina ve Gallia Transalpina valisi olacaktı. Caesar için bu coğrafyalar askeri kaynak bakımından oldukça önemliydi. Yapılan bu anlaşma, Pompeius'un Caesar'ın kızı ile İÖ 59 yılında evlenmesiyle güçlendirildi[17]. Sonuçta İÖ 59 yılında Caesar consül seçildi[18].

Yeni consül olarak Caesar, hemen Pompeius'un taleplerini yerine getirmeye başladı. Bu kanunnamelerden bir tanesi, İtalia'daki devlete ait toprakların, Campania hariç, paylaşımı yapılacaktı[19]. Bu işi yapmak için 20 kişilik Caesar'ın dahil olmadığı bir komisyon kurulacaktı[20]. Caesar'ın en büyük muhalifi Cato, Senato'da yasanın görüşülmesini engellemeye kalktı ve Caesar taraftarları, senatörü yakalayıp sert bir tavırla hapse attılar. Pompeius ise emekli askerleri ile beraber Roma'ya doğru yürüyüşe geçerek gözdağı verdi. Söz konusu toprak yasasının oylanacağı gün, özellikle Pompeius taraftarları Forum'a girdi yasaya karşı olanları dışarıya attılar. Yine benzer bir oylamada, Cato ve Caesar'ın consüllüğü paylaştığı görev arkadaşı Bibulus toplantıdan atıldılar ve adamlarını dövdüler[21]. Tüm bu zorbaca davranışlar, cumhuriyetin özüne uymadığı gibi gelecekte yaşanacakların birer belirtisiydi. Senato'nun onaylamadığı bu yasa teklifini Caesar, Halk meclisine getirip, kanunlaştırdı. Bundan sonra artık tüm teklifler, Senatoya gösterilmeden halk meclisine getirildi[22]. Bunun dışında Caesar, halkla ilgili ve Senatodaki gelişmeleri günlük olarak toparlayıp yayınlatıyordu[23].

Caesar, aristokratlara yakın olan görev arkadaşı Bibulus'la çalışamayacağını fark etmiş olacak ki bir yolunu bulup Bibulus'u kendisinden uzak tutmuştu. Bu durum Suetonius'ta şöyle anlatılmıştır:

16 Plutarkhos, *Crassus*, II; Atlan 2014, 158.
17 Dio Cassius, XXXVII, 53 vd. Appianos, *Civil Wars*, II. 2. 9, 13; Plutarkhos, *Pompeius,* XLVII. V. Paterculus, II. XLIV. N. Faulkner, *Roma: Kartalların İmparatorluğu*, (Çev. Ç. Sümer), Yordam Yayınları, İstanbul 2015, 187.
18 Broughton 1952, 187.
19 V. Paterculus, II. XLV.
20 Broughton 1952, 191.
21 Appianos, *Civil Wars*, II. 2. 11.
22 Baker 2013, 113-114.
23 Appianos, *Civil* Wars, II. 2. 10; Suetonius, *Caesar*, XX.

Kehanetlerin toprak yasası önerisine ters olduğunu söyleyerek karşı çıkan görev arkadaşını silah zoruyla forumdan çıkardı. Bibulus ertesi gün Senatoda bu durumdan yakındı ancak istediği desteği göremeyince, kendisini evine kapadı. Sadece evinden yayınladığı bildirilerle karşı koydu. O zamandan başlayarak Caesar, devletle ilgili tüm kararları tek başına aldı[24].

Senato yeni consullere askeri bakımdan yoksun, ormanlar ve otluklardan oluşan eyaletleri görev yerleri olarak belirledi. Bu bölgelerde, herhangi bir savaş, dolayısıyla ganimet elde edilecek fırsat yoktu. Bu durum, consüllerine sadık askerlerin oluşmasına engeldi. Böylelikle Caesar pasifize ediliyordu[25].

Galya Valiliği

Büyük olasılıkla, Caesar, İhtiyacı olan maddi kaynaklar ve daha fazla şöhret için Gallia valiliğine talip oldu[26]. Gallia valisi İÖ 59 yılında ölmüştü ve acilen bir yönetici gerekiyordu. Caesar'ın düşlediği fırsat eline geçmiş olmalı. Senato Caesar'ı istekli olmasa da Gallia valisi olarak tayin etti[27].

Ancak Caesar Gallia'dayken Roma'daki siyasi hava çok değişti. Buna rağmen, Roma'da olmadığı her anın bilgisi kendisine bir şekilde ulaştırıldı ve kontrolü sağlamada sorun yaşamadı. Özellikle, Plep Tribunü P. Clodius[28] Caesar'ın taraftarlarını organize etmede çok başarılıydı. P. Clodius, Sulla tarafından kaldırılmış olan tahıl yasasını tekrar yürürlüğe koydu. Ücretsiz ve düzenli olarak dağıtılan tahıl, yoksul halk için sadaka niteliğinde olsa da Caesar ve taraftarları için oldukça işe yaradı. Caesar Roma'da olmadığı süre boyunca, Roma siyasetindeki değişimler için aldığı önlemler elbette tahıl yasası ile sınırlı kalmadı. Kentlerde yaşayan nüfusu siyasette aktif hale getirebilmek için, *Collegia* adında loncalar kuruldu. Cicero dahil kuvvetli muhalifler sürgüne gönderildi. Ancak tüm bu tedbirlere rağmen siyasetin akışını değiştirmede başarılı olamadı. P. Clodius, her ne kadar Triumvirler adına faaliyet gösteriyor olsa da, kendi halk tabanını yaratmıştı. İÖ 58 yılında G. Pompeius ile çatışmaya başladığında, G. Pompeius, desteğini diğer Tribuna Milo'ya vermişti. İÖ 57 yılına gelindiğinde Milo'nun da kentte kendi tabanı oluşmuştu. Böylece bir süre sonra, oluşan iki taban çatışmalara başladı ve Roma'nın arka sokaklarında şiddet yaşandı. Tüm bu kaosların yaşanması, G. Pompeius'un siyasi arenada öne çıkması için fırsat yarattı[29]. Zira güçlü muhalif Cicero, sürgünden döndü ve döner dönmez Senato ile G. Pompeius'un arasını düzeltmek için girişimlerde bulundu. Cicero, İÖ 57 senesinde Senatoya, 5 yıl süre ile

24 Suetonius, *Caesar*, XX. V. Paterculus, II. XLIV.
25 Suetonius, *Caesar*, XIX. Plutarkhos, *Caesar,* XIII; Baker 2013, 114.
26 Suetonius, *Caesar*, XXII. V. Paterculus, II. XLVI.
27 Appianos. *Civil Wars*, II. 2. 13.
28 Broughton 1952, 198.
29 Faulkner 2015, 189.

Roma'nın buğday ihtiyacının teminini G. Pompeius'a verilmesini teklif etti. Askeri bir pozisyonu olmayan bu görev, neredeyse proconsullük ayarındaydı[30]. Bu gelişmeler, Caesar'ın tasarısı olan Triumvirlik yönetimi için tehdit niteliğindeydi. Buna ilaveten kendisinden sonra consullüğe aday olan Lucius Domitius, praetor iken yapamadığını consul olarak yapacağını açıklayınca[31], Caesar, yeni bazı kararlar ve önlemler almayı öngörmüş olmalı. Bu sebeple Caesar'ın talebi üzerine İÖ 56 yılında Pompeius, Crassus ile Yukarı İtalia'nın güney sınırındaki Luka kentinde bir araya geldiler. Burada alınan kararlara göre, Pompeius ve Crassus İÖ 55 yılının consulü seçileceklerdi ve aynı zamanda 5 yıl boyunca Syria ve Hispania eyaletlerinin valiliklerini yapacaklardı. Caesar'ın Gallia valiliği de 5 yıl daha uzatılacaktı. Bu toplantıda alınan kararlar normal koşullarda Senato tarafından resmi alınması gereken kararlardı ki, Triumvirlerin kendi kendilerine aldıkları kararlar daha sonra, 55 yılında G. Pompeius ve Crassus'un consul olmasıyla resmiyet kazandı ve Caesar'ın görevi de 5 yıl daha uzatıldı. Crassus İÖ 55 yılında Doğu'ya doğru hareket etti. G. Pompeius ise, yeni görev yerine legatlarını gönderdi ve kendisi Proconsul unvanı ile buğday işi ile ilgilenmek üzere Roma yakınlarında kaldı[32].

Caesar'ın Gallia görevi beş yıl daha uzatıldıktan sonra[33], kendi bütçesinden harcama yaparak devletten aldığı lejyonlara başkalarını ekledi. Gallia Transalpina'dan topladığı ve adı Gallia dilinde *Alauda* diye adlandırılan bu lejyonların her bir eri, Roma kültürü ve öğretisi ile eğitildi ve her birine Roma yurttaşlık hakkı verildi[34]. Caesar'ın bu faaliyetleri, Roma Senatosu tarafından özellikle Cato'nun öncülüğünde Cumhuriyete karşı bir suç olarak görülüyordu. Böylelikle, Caesar, kendisine sadık bir ordu hazırlamış oldu ki bu ordunun sadakat sınavı çok uzak değildi.

Yaklaşık sekiz yıl kaldığı Gallia'da büyük bir başarı elde etmenin gururunu yaşarken Caesar, Gallerden Roma'ya gelebilecek tüm tehditleri ortadan kaldırmıştı ve elbette onun zaferi Roma'da büyük sevinç yaratmıştı. O, artık Gallia fatihiydi. İÖ 53 yılında Caesar Gallia'da tam barışın sağlandığını ilan etti. Oysa sorunlu pek çok kabile daha vardı ve Caesar'ın uzun sürede daha Gallia'da kalması gerekecekti.

Caesar'ın Triumvirliği paylaştığı görev arkadaşları, Roma halkı kadar

30 Plutarkhos, *Pompeius*, XLIX. Atlan 2014, 186; Faulkner 2015, 189.
31 Suetonius, *Caesar,* XXIV.
32 Appianos, *Civil Wars,*II, III, 17-18; Plutarkhos, *Crassus*, XIV, XV; *Pompeius*, LI; Broughton 1952, 215.
33 Galia kaldığı sürece Roma gücünü gösterme adına pek çok başarılar elde etti. Pirene Dağları, Alp Dağları, Cebenna Dağı ile Ren ve Ron Irmağı ile çevrelenen, çevresinin uzunluğu üç bin iki yüz mil olan tün Gallia'yı eyalet yaptı. Yaptırdığı bir köprü ile Ren Irmağı'nın ötesinde oturan Germenlere saldırdı. Britanlara saldırdı. Tüm bu zaferler ona vergi olarak döndü. Suetonius, *Caesar*, XXV. Caesar'ın Gallia görevi için bkz. G. Julius Caesar, *Gallic War*, (Engl. tranl. H. J. Edwards, C. B.)Harvard University Press, London 1917.
34 Suetonius, *Caesar*, XXIV.

Gallia'nın fethinden oldukça memnun olmuş olmalılar. Fakat bu durum aralarında adlandırılmamış kıskançlığa da sebep olmuş olmalı. Bilakis, Caesar'ın başarıları G. Pompeius'un başarılarını gölgede bırakmıştı. Hiçbir askeri zaferi olmayan Crassus ise Parthlara karşı başlattığı sefer hazırlığını İÖ 53 yılında tamamlayarak harekete geçti. Amacı, Euprates'i geçip Parthları yenmek olsa da muhtemelen asıl gayesi Caesar ve Pompeius'un askeri şöhretlerinin yanında kendisinin bir zafer elde etmek isteğiydi. Ancak bu sefer beklediği gibi gelişmedi. Askeri bir tecrübesi olmayan Crassus, Karrhai'da (Harran) Parthlarla giriştiği çarpışmada hayatını kaybetti. Roma için sonucu çok daha trajedik oldu. Çünkü yaklaşık 20.000 Romalının öldüğü savaşta, Roma sancağı ve 10.000 askeri esir olarak Parthların eline geçmişti[35]. Triumvir Crassus'un İÖ 53 yılında beklenmeyen ölümü, üç adam arasında yapılmış olan anlaşmanın da bitiş sebeplerinden biri oldu. Söz konusu ittifakın bitmesine neden olan olaylardan bir diğeri de, G. Pompeius'un karısı yani Caesar'ın kızının ölümü oldu[36]. Artık iki Romalı arasında bir akrabalık ilişkisi kalmamıştı[37]. Diğer sebep ise, Roma'da yaşanan Clodius- Milo çatışmalarının bir sonucu olarak G. Pompeius ile Caesar arasındaki siyasi uzaklaşmaydı[38]. Tüm bu gelişmeleri fırsat bilen Senato üyeleri G. Pompeius ile Caesar'ın arasını açmak, G. Pompeius'u kendi taraflarını çekebilmek için, yönetimin G. Pompeius'a verilmesini istediler. G. Pompeius ilk etapta bu teklifi sıcak bakmasa da Roma iç siyasetinde yaşanan olumsuz gelişmelerden dolayı –ya da kendi ihtirazından- kabul etti. İÖ 52 yılında G. Pompeius tek başına consul seçildi[39] ve göreve başlar başlamaz tüm siyasi kararları ve faaliyetleri oligarşi taraftarlarının menfaatlerine yönelik oldu. Gallia bulunan Caesar, Pompeius'un consullüğüne ses çıkarmamıştı. Muhtemelen, Caesar'ın sessiz duruşuna karşın Pompeius, Caesar lehine bir kanun çıkarttı. Kanuna göre, Ceasar Roma'ya gelmeden görev yaptığı eyaletten 48 yılı consullüğüne aday olabilecekti. Eski kanuna göre ise, bu mümkün değildi. Eski kanuna göre, Caesar'ın bizzat Roma'ya gelip müracaat etmesi gerekiyordu. Hatta Senato, Caesar'ı daha da güçsüzleştirmek için elinden eyaletlerini almayı düşünüyordu[40].

Bu arada Caesar, "*Gallia Savaşı Hakında*" (De Bello Gallico) adlı Gallia'daki zaferini anlatan sekiz ciltlik bir kitap yayınladı. Tamamen kendi provokatörlüğünü yaptığı bu eserler, kolaylıkla çoğaltılıp, dağıtıldı. Caesar bir

35 Plutarkhos, *Crassus*, XXV. vd. V. Paterculus, II. XLVI; S.P.Mattern- Parkes "The Defeat of Crassus and the Just War" *Classical Association the Atlantic States (Jstor),* Vol. 96, No. 4, (2003), 387-396; K. Taşdöner " Augustus Dönemi'nde Armenia: Roma-Parth Hakimiyet Mücadelesi" D.T.C.F. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.33. sayı.56 (2014) s. 59.
36 Appianos, *Civil Wars*, II, III, 19.
37 V. Paterculus, II, XLVII.
38 Suetonius, *Caesar,* XXVI; V. Paterculus, II, XLVII; Appianos, *Civil Wars,* II, III, 21; Faulkner 2015, s. 190.
39 Broughton 1952, 233,234.
40 Baker 2013, 132-133.

kez daha Roma halkı nazarında yücelmişti. O iyi, başarılı bir komutan aynı zamanda usta bir edebiyatçıydı.

Darbe ve İç Savaşlar

İÖ 49 yılında[41], Senato, Caesar'a komutanlığını bırakmasını emrettiği gibi G. Pompeius'u Cumhuriyeti korumak için her türlü yetkiyi kullanması konusunda bir emir çıkarttı. Bunun üzerine Caesar'ın taraftarlarından Marcus Antonius ve halk tribunları Roma'dan kaçtı[42]. Nihayetinde Roma'da Caesar aleyhine alınan tüm kararlar iç savaşı kaçınılmaz kılmıştı.

İç savaş için geri sayım başlamıştı. Caesar, 10 Ocak 49 yılında Rubicon ırmağını ordusuyla beraber geçti[43]. Caesar'ın görev-eylem alanının doğal bir sınırı olan bu nehir, yaşanacak olan iç savaş başlangıcının sembolü oldu. Her ne kadar G. Pompeius'un emrinde büyük bir ordu, arkasında Senato olsa da Caesar'ın avantajları vardı. Söz konusu avanjlardan ilki, Caesar tam anlamıyla strateji ve taktisyendi. Hedefi için riske girme konusunda oldukça cesurdu ki bu durum askerlerinin motivasyonlarını destekliyordu. Bir diğer avantajı, Gallia'nın fethi için savaşmış, en iyilerden oluşan 50.000 yakın lejyonerden oluşan ordusuydu. Zira Caesar'ın ordusu, savaşmaya hazır, kolay kolay pes etmeyen askerlerden oluşuyordu ve Caesar'ın ihtirası ile bu güç birleştiğinde karşı konulamaz hale geleceklerdi.

Suetonius'a göre, Caesar'ın kendisine bu derece sadık askerleri sağlamasını temelinde onların her birine ayrı ayrı önem vermesiydi. Onların cesaretleri her şeyin önündeydi. Ne zaman harekete geçecekleri son anda kendilerine bildirilirdi ki bu onların her daim hazır olmalarını sağlardı. Zira Caesar'ın itina gösterdiği askerleri, iç savaş çıktığında her lejyondaki yüzbaşılar kendi ceplerinden birer atlı donatıp orduya verdi. Tüm askerler maaş ve azık alamadan ona hizmet etti. Varlıklı olanlar ise, yoksulların geçimini üstlendi ve kimse onu terk etmedi[44].

İç savaşın sonucunu belirleyen çarpışma İÖ 48 yılında Thessalia'daki Pharsalos mevkiinde yaşandı. Caesar, 1200 adamını kaybettiği bu çarpışmada G. Pompeius'un 6000 askerini öldürdü[45]. G. Pompeius'un ordusu Caesar'ın ordusundan daha fazla olmasına rağmen Caesar, bu dezavantajını savaşta esir düşen askerlere karşı uyguladığı hoşgörü ile onları kendi ordusuna kabul etmek suretiyle gidermeye çalıştı[46]. Aynı yıl consul seçilen[47] Caesar, esir aldığı

41 Caesar karşıtları Senato üyeleri için bkz. Broughton 1952, 256.
42 V. Paterculus, II, LII; Faulkner 2015, 191.
43 Appianos, *Civil Wars*, II, V.35; Bu yıl ilk kez praetorü Aemilius Lepidus tarafından *Diktator* olarak adlandırıldı. Broughton 1952, 256-257.
44 Suetonius, *Caesar*, LXV; LXVII.
45 Caesar, *Alexandrian War*, 3.
46 Plutarkhos, *Pompeius*, LXV.
47 Broughton 1952, 272.

senatörleri ve atlı sınıfından olanları serbest bıraktı. Böylece, kendi idaresi altında herkese yer olduğunu mesajını vermiş oluyordu[48].

Pharsalos Savaşı'ndan sonra Caesar, ordusunun büyük bir kısmını Marcus Antonius'un emrinde İtalia'ya gönderdi. Kendisi de G. Pompeius'un peşinden Asia Eyaleti'ne gittiğinde G. Pompeius'un Mısır'a kaçtığı haberi geldi ve o da Mısır'a yöneldi. Ancak G. Pompeius, Mısır'a ayak basar basmaz kral XIV Ptolemaios tarafından öldürtüldü. G. Pompeius'un ölüm haberini üzüntü ile karşılayan Caesar'ın acilen Anadolu'ya geçmesi gerekti. Çünkü Anadolu'da yeni bir hareket başlamıştı. Pontos Kralı VI. Mithridates'in oğlu Kırım prensi Pharnakes babasının krallığını yeniden canlandırmak için asker toplamaya başlamıştı. Bu sorunu çözmek için hızla Anadolu'ya giren Caesar'ın ordusuyla Kırım Prensinin ordusu İÖ 47 yılında Zela'da karşı karşıya geldi[49] ve Caesar, tarihe "*veni, vidi, vici*" sözlerini yazdırtan zaferini kazandı. Roma dış politikası gereği zafer sonrası Anadolu'da yeniden düzenlemeler yaptı[50].

Zela zaferinden sonra Caesar'ın gücü tüm Roma'da konuşulur olmuştu. Senato ve Halk Meclisi Caesar'ın consullüğünü 5 yıl daha uzattı ve bir yıl süre ile diktatör ilan etti[51]. Bunun dışında, kendisine Halk Tribününün hakları da verildi ve tek başına, savaşa ve barışa karar verme hakkı tanındı. Praetor rütbesinden olan eyaletlere kendi istediği kişiyi atayabilecek, Halk tribünü ve Aedilisler dışında geri kalan magistratların kim olacağını karar verebilecekti. Henüz Doğu'da görevdeyken diktatör gibi hareket etmeye başlayan Caesar, M. Antonius'u kendisine Magister Equitum[52] tayin ederek Roma'da onun nüfuz kazanmasına sağladı.

Roma'daki endişe Caesar'ın Roma'ya dönüşünün ikinci bir Sulla hadisesi olarak sonuç vermesiydi. Ancak Caesar, Cicero'nun kendi tarafına geçmek istemesini bile oldukça ılımlı bakmıştı. Caesar, oluşturduğu otoritesi ve taraftarları sayesinde pek çok sayıda reformlar yaptı. Mesela, güneş yılı hesaplı *Iulian Takvimi* gibi. Tüm bu reformları için, İÖ 46 yılında Lepidus'un da desteğini alarak üçüncü kez consül seçildi[53]. Senatodaki üye eksikliklerini kendi yakınlarını yerleştirerek doldurdu. Aynı yıl rakibi G. Pompeius'un taraftarları ile savaştı ve yendi[54]. (İÖ 46 Thapsus Savaşı). Bu zaferden sonra artık karşısına çıkacak bir güç kalmamıştı. G. Pompeius taraftarları dahil yakla-

48 Pharsalus zaferinden sonra ikinci kez diktatör ilan edildi. Broughton 1952, 272; Atlan 2014, 193.
49 Suetonius, *Caesar*, XXXV.
50 Caesar, *Alexandrian War*, 34 vd; Plutarkhos, *Pompeius,* LXXX; Broughton 1952, 286.
51 Broughton 1952, 272, 293.
52 Broughton 1952, 272.
53 Richard D. Weigel, *Lepidus-The Tarnished Triumvir*, Routledge, London-New York 1992, 30.
54 Caesar, *African War*, 28 vd.

şık on bin kişi katledildi. Bagrada'da karargâhında bulunan Cato, tüm bunları duyduğunda intihar etti[55].

Caesar, Roma'ya döndükten sonra, kendisine karşı olanlara gösterdiği ılımlı davranışlarla Senatoyu ve daha birçok kişiyi etkiledi. Üstelik Thapsus zaferi sayesinde Senato tarafından pek çok onurlar verildi. Zafere layık görkemli bir kutlama yapıldı. Bunlara ilaveten, on sene için diktatör, 3 seneliğine censorlük yetkisi verildi[56].

Roma'da tüm bunlar yaşanırken, Thapsus Savaşı'ndan kaçabilen Pompeius'un oğulları Güney Hispania'da tekrardan askeri kuvvet toplamaya başladılar. Söz konusu bu askeri hareketlenme endişe yaratmış olmalı ki Senato, Caesar'ın yeniden harekete geçmesini istedi. İÖ 45 yılında tek başına consul seçilerek Pompeiusların üzerine gitti. Munda denilen mevkide meydan gelen çarpışmada, Sextus Pompeius[57] kaçmış olsa da zafer yine de Caesar'ın olmuştu[58].

Thapsus Zaferinden sonra, Caesar, bazı yenilikler yaptı. İlk önce kendisi için sadakatle savaşan emekli askerlerine para ve toprak dağıttı. Roma yurttaşlarının hazıra alışmışlığını son vermek amacıyla, devletten parasız buğday alanların sayısını 320.000 den 150.000'e indirdi. Yakın tarihte yaşanmış olan farklı siyasi taraflar arasındaki çatışmaların tekrar yaşanmaması için, Roma'da huzursuzluk kaynağı olabilecek siyasi cemiyetler kapatıldı. Zengin sınıfların fazla lüks tüketimi engellendi. Mahkemelerin jürileri Senato ve atlı sınıfından seçilecekti. Uzun yıllar süren savaşlardan sonra İtalia'da azalan nüfusun daha fazla azalmasını engellemek için 20 -40 yaş aralığındaki vatandaşların yurt dışında 3 yıldan fazla kalmaları yasaklandı. Senatör çocukları ancak resmi bir görev sebebi ile yurt dışına gidebileceklerdi. Şehir merkezindeki köle nüfusunu kırmak için, meralarda çalışan bu işçilerin arasına özgür işçiler yerleştirdi[59].

İÖ 49 ile 44 yılları arasında çok sayıda yapılan reformlara ek olarak, vatandaşların borçları devlet tarafından düzenlendi. Muhtemelen tüm siyasi hayatı boyunca borçlu olarak yaşayan Caesar için bu reform manidar olmuştu. Halkçı tarafını yitirmek istemediğinden dolayı mıdır bilinmez fakat fakir halkı korumaya yönelik aldığı kararlar arasında kiraların hafifletilmesi de yer alıyordu. Şüphesiz hemen hemen her liderin imar çalışmaları vardır.

55 Florus, IV. II; Broughton 1952, 304-305; Faulkner 2015, 194.

56 Weigel 1992, 32.

57 İÖ 45 yılında yaşanan Munda Savaşı'nda Caesar, Pompeius kardeşlerden büyük olanı, Gnaeus Pompeius'u yakalayabildi ve idam ettirdi. Küçük kardeş Sextus Pompeius kaçmayı başararak Sicilia'ya gitti. İÖ 35 yılında Miletos (Milet) kentinde yakalanıp idam edilinceye kadar Triumvirlerle sürekli mücadele etti. Strabon, III. 2. 2; Livius, *Periochae*, 117-119; Appianos, İç Savaş, V, 144; Dio eserinde (XLIX.18), Sextus Pompeius'un Phrygia Epictetus'un bir kenti olan Midaeium'da (Karahöyük) idam edildiğini yazmıştır.

58 Bkz. Caesar, *Spanish War*; Florus, IV. II.

59 Suetonius, *Caesar*, XLI.

Caesar da bu konuda yeterince faaliyetler gösterdi. Özellikle şehir plancılığı yeniden düzenlendi. Halkın hoşuna gidecek, kendi zafer günlerinin hediyesi olarak -ki sadece askeri başarılar değil aynı zamanda davasındaki zaferidir- çeşitli eğlenceler, şölenler düzenlendi. Lejyonerlerin maaşları 125 denarii'den 250'ye çıkartıldı. İÖ 46 yılında Caesar'ın askerleri için adam başına 5000 denarii ikramiye verildi. 80.000 yurttaş ve ailelerinin yerleşimi için 30 koloni kuruldu. Gallia Cisalpinelilere yurttaşlık hakkı verildi. İtalia'nın kırsal alanlarında ıslah çalışmaları yapıldı. Eyaletlerde vergi indirimi yapıldı[60]. Bunun yanında, Caesar, kendisini korumak, takipçilerini ödüllendirmek, devleti ve toplumu ıslah etmek amacıyla diktatörlüğünü kalıcı hale getirmek ve etkililiğini güvence altına almak için bir hükümet bürokrasisi yaratmak zorunda kalmıştı. Yarattığı bu bürokrasi İÖ 45-44 kışına gelindiğinde, Caesar'ın Roma'da kökleşmiş düşmanlarının oluşumuna neden oldu. Anayasal konumu usul dışındaydı. İç savaşın devam ettiği süre boyunca *dictator rei publicae constituendae causa* (devletin yeniden yaratılması için diktator) sıfatıyla olağanüstü yetkilere kavuşmuştu. Senato'da Caesar taraftarları sayıca çok fazlaydı. Eyalet valileri de dahil hemen hemen tüm yüksek kamu görevlileri onun tayin ettiği kişilerdi. İç savaş, Senato'daki eski meslektaşlarına karşı hakim bir konum gasp eden askeri bir diktatör yaratmıştı.

İÖ 44 yılının 14 Şubatında Caesar, kendisini *dictator perpetuus* (yaşam boyu dikatatör) ilan etti. Krallık sembolü olan mor elbise giydi. Fildişi ve altın kaplamadan yapılmış bir tahta oturmuştu. Bu geleneksel Roma aristokrasisi tarafından kabul edilebilir bir durum değildi. Zira Romalı aristokratlar, çok zaman önce bıraktıkları *krallık* yönetiminin tekrardan vuku bulmasından endişe duyuyorlardı. Caesar, adım adım krallığa doğru gidiyordu. Sadece yönetimin adı Cumhuriyetti.

Magistratların sayılarında değişiklikler yapıldı. Aedilisler 6, questorler 40, praetorler 16 oldu. Consuller yine 2 kişiden seçiliyordu ancak Caesar onları bir yıl sonra görevden azledip yenilerini atıyordu. Senato üyelerinin sayısı 900'e çıkmıştı. Bunların hepsi Senato üyesi ya da atlı sınıfından, İtalia ve İtalia dışından üyelerdi. Muhtemelen bundaki amacı, Senato'nun sadece Roma aristokrasisinin tekelinde olmasını istememesiydi.

Caesar'ın reformlarına ek olarak Senato tarafından bizzat kendisine verilen makamlar ve özel yetkilerde vardı. Munda Savaşı'ndan sonra ise, Senato, Caesar'a pek çok yetki ve onur verdi. *Pontifex Maximus*'luğu babadan oğula geçişi olan bir kurum haline getirdi. Böylece Caesar'dan sonra oğlu olacak kişi aynı onuru alacaktı. *Pater Patriae* yani vatanın babası unvanı verildi ve bu onur sebebiyle, Senatörler ve atlı sınıfı resmi görevlerine başlamadan önce, Caesar'ın huzurunda sadakat yemini edeceklerdi.

60 Faulkner 2015, 195. Baker 2013, 152-153.

Senato ayrıca Caesar'a "İmperator" unvanını kullanma hakkı da verdi. Bunun yanında başkomutanlık görevine de devam edecekti. Caesar, daha yaşarken tanrısallık kazanmıştı. Roma'da bu bir ilkti. Onun heykeli yapılmış ve Quirinus Tapınağı'na konmuştu. Geleneksel törenlerde heykeli dolaştırılan Caesar, öldükten sonra ise tanrılar arasına katıldı. Doğduğu yılın beşinci ayı (Quintilis) *Iulius* adını aldı. Sikkelerin üzerine ismi ve unvanları ile birlikte portresini koyma hakkı da verildi. Roma'da bu da bir ilkti. İlk kez yaşayan bir Romalının portresi paraların üzerinde yer aldı.

Gallia Cisalpina'da yaşayanlara, Roma'da doktor, avukat, öğretmen gibi değerli mesleklere sahip kişilere vatandaşlık hakkı verildi. Bunun yanında Roma'da oluşan fazla nüfusu dağıtmak için emekli askerlerini Roma dışındaki eyaletlere gidip yerleşmelerini istedi. Buna ilaveten, Caesar ileride planladığı savaşlar için asker kazanımları yaptığı gibi ordusunu da genişletti. Ordusunu 39 legiona (yak. 200 bin asker) çıkarttı[61].

Roma'da söz konusu düzenlemeler yapılırken, Syria Eyaleti'nden yeni bir haber geldi. Parthlar, Syria Eyaleti'ni istila edip bu eyaletin Roma valisini öldürmüşlerdi. Bu gelişme, Caesar için yeni bir zafer olabilirdi. Bu sebeple o, hem Euphrates'in doğusunu geçmek ve neredeyse çağın bilinen tüm coğrafyasını hâkim olmak hem de Roma'nın intikamını almak için Doğu'da Parthlara karşı büyük bir sefer planı yaptı[62].

İÖ 44 yılının 15 Mart günü, Parthia seferi hakkında Senato'yu toplantıya çağırdı. Başta Gaius Cassius, Marcus ve Decimus Brutus olmak üzere altmıştan fazla adam ona karşı tertip hazırladı. Pompeius Tiyatrosu'ndaki Senato toplantısı girdiği sırada, bir kalabalığın içine alınarak çok sayıda bıçak darbesiyle öldürüldü. En büyük düşmanının G. Pompeius'un heykelinin önünde can verdi[63]. Öldüğünde 56 yaşındaydı ve sadece resmi bir kararla değil halkın onayı ile de tanrısallaştırıldı[64]. Artık o *Divius Ilius* Caesar'dı

Sonuç

Roma siyasetinde hızla adımlarla ilerleyen Caesar, hırsı, zekâsı ve askeri başarılarıyla pek çok önemli kamu görevleri aldı. Onun bu özellikleri kendisine zaferler getirdiği gibi her geçen gün yeni muhaliflerin oluşmasına da sebep oldu. Söz konusu muhaliflerin başında Roma'nın aktif siyasetçileri ve edebiyat adamları olan Cato ve Cicero geliyordu ancak iki Romalının çabası Caesar'ın diktatörlüğe giden sürecini engelleyemedi.

61 Atlan 2014, 200-202; Baker 2013, 152-153.
62 C.B. Rose "*Partians in Augustan Roma*", American Journal of Archaeology, 109/1, (2000), 22. Taşdöner, *Parthlar*, 59.
63 Suetonius, *Caesar*. LXXX; Florus, IV.II; V. Paterculus, II, LVII; Faulkner 2015, 196.
64 Suetonius, *Caesar*, LXXXVIII.

Caesar'ın kendi tasarısı olan, G. Pompeius ve Crassus ile İÖ 60 yılında oluşturduğu gayri resmi özellik taşıyan üçlü yönetim, Senato tarafından reddedilen taleplerini yerine getirmede başarılı olduğu kadar Caesar'a İÖ 59 yılında ilk consullüğünü kazandırdı. Consullüğünün bitiminde askeri kaynak bakımından oldukça zengin olan Gallia Cisalpina ve Gallia Transalpina valisi olarak göreve başladı. Ona, "*Gallia Fatihi*" şerefini kazandırtan Gallia'da geçen yaklaşık sekiz yıl, eski görev arkadaşı, sonradan büyük rakibi G. Pompeius ile yaşayacakları iç savaş için güç kazandırdı.

10 Ocak 49 yılında Rubicon Nehri'nden ordusuyla beraber geçtiğinde, provinciasını yani görev-eylem alanını ihlal etti. Roma eyalet yönetimi gereğince Caesar'ın bu girişimi askeri bir darbe niteliğindeydi. G. Pompeius'a karşı İÖ 48 yılında Thessalia'daki Pharsalos mevkiinde kazandığı zafere müteakip İÖ 46 Thapsus, İÖ 45 Munda Savaşları süresinde *dictator rei publicae constituendae causa* (devletin yeniden yaratılması için diktator) unvanı ile olağanüstü yetkiler elde eden Caesar, İÖ 44 yılında *dictator perpetuus* yani yaşam boyu diktatörlüğünü ilan etti. Caesar'ın askeri darbe ile başlattığı süreç, Roma Cumhuriyet yönetimine karşı önemli ölçüde bir tehditti. Ömür boyu diktatörlüğünü ilan ettiği İÖ 44 yılının Şubat ayından yaklaşık bir ay sonrası, altmışa yakın Senator tarafından Roma Cumhuriyeti'ni kurtarmak ve korumak adına tertiplenen suikast sonucu yaşamı son buldu.

Roma Senatosu'nun bu duruma son vermek için bulduğu çözüm ise Roma iç savaşlarının yenilerinin yaşanmasına sebep olacaktı[65].

Bibliyografya

Adkins, L. & R.A. Adkins, *Handbook to Life in Ancient Rome*, New York 2004.

Atlan, S. *Roma Tarihi'nin Ana Hatları- 1. Kısım Cumhuriyet Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Baker, S. *Eski Roma- Bir İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü*, (çev. E. Duru) Say Yayınları, İstanbul 2013.

Broughton, T.R.S, *The Magistrates of The Roman Republic*, volume II /99 B.C.-33 B.C., American Philological Association Publish, New York 1952.

Caesar, I.G, *Alexandrian, African and Spanich Wars*, (Eng. trasn. by A.G.Way, M.A.) Loeb, London 1955.

65 Caesar'ın öldürülmesinden sonra, Marcus Antonius ve Caesar'ın evlatlığı Caesar Octavianus (Augustus) Caesar katillerine karşı savaştılar.

Cassius Dio, *Historia Romana* (Dio's Roman History, Eng. trans. by E. Cary). New York 1914.

Faulkner, N. *Roma: Kartalların İmparatorluğu*, (Çev. Ç. Sümer), Yordam Yayınları, İstanbul 2015.

Florus, *Epitome of Roman History*. (transl. E.S. Forster). Cambridge 1945.

Kaya, M. A. "Anadolu'da Roma Egemenliği ve Pompeius'un Siyasal Düzenlemeleri" *TİD*, XIII (1998) s. 163-173.

Livius, *Periochae* (Livy's Summaries-From the Founding of the city). Ed. T.E. Page. Loeb. London 1952.

Mattern S.P.- Parkes "The Defeat of Crassus and the Just War" *Classical Association the Atlantic States (Jstor),* Vol. 96, No. 4, (2003), 387-396.

Rose, C.B. "*Partians in Augustan Roma*", American Journal of Archaeology, 109/1, (2000), 21-75.

Plutarkhos, *Bioi Paralelloi*. **(** Plurach's Lives, transl. by B. Perin). Loeb. London 1932,1961,1967.

Seager, R. *Pompey The Great*, Blacwell, Oxford 2003

Suetonius, *Oniki Caesarın Yaşamı* (çev. F. Telatar-G. Özaktürk). Ankara 2008.

Strabon, *Geographika* (Coğrafya XII-XIII-XIV çev. A. Pekman) İstanbul 2000.

Taşdöner, K. "Augustus Dönemi'nde Armenia: Roma-Parth Hakimiyet Mücadelesi" D.T.C.F. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.33. sayı.56 (2014), 55-72.

Taşdöner, K. *Anadolu'da Roma Eyaletleri-Augustus* Dönemi, Bilge-Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul 2017.

Weigel, R.D. *Lepidus-The Tarnished Triumvir*, Routledge, London-New York 1992, 30.

Velleius Paterculus, *Historia Romana* (transl. by J.S.Watson). New York 1888.

ROMA CUMHURİYETİ'NİN İÖ 80'Lİ YILLARI: SİYASET, DARBELER ve İÇ SAVAŞ

Prof. Dr. Mehmet Ali KAYA

ÖZET

Roma Cumhuriyeti İÖ 80'li yıllarına Müttefikler Savaşıyla (İÖ 91-89) girdi. Bu savaşı Pontos kralı VI. Mithridates'in adıyla tarihe mal olmuş bulanan üç savaştan ilkinin (I. Mithridates Savaşı: İÖ 88-85) patlak vermesi izledi. Başkent Roma ise İÖ 123 yılından beri devam eden iki rakip tarafın, yani cumhuriyetçi muhafazakârlar (optimates) ve halkçı demokratların (populares) iktidar mücadelesine tanıklık etmeye devam ediyordu. Müttefikler Savaşı'nın komutanlarından birisi olarak yıldızı parlayan cumhuriyetçi lider Cornelius Sulla, İÖ 88 yılı Consulluk (Consulatus) seçimlerini kazandığında demokratların lideri Gaius Marius'tu. Pontus kralı VI. Mithridates'e karşı savaşın komutanlığı Roma senatosunun kararıyla *Consul* Sulla'ya verildi. Fakat bu komutanlığı Gaius Marius kendisi için istiyordu. Bu nedenle o, Halk Tribunu Publius Sulpicius Rufus ile iş birliği yaptı. Sulpicius Rufus, Mithridates'e kaşı savaşın komutanlığını Marius'a veren bir kanunu senatosuna rağmen Halk Meclisi'nden çıkardı. Yasa, Sulla'yı yasa dışı komutan konumuna düşürdü. O zaman Sulla başkent Roma dışında konuşlu bulunan orduya kaçtı ve ordunun desteğini alarak başkent Roma'yı ele geçirdi. Böylece Roma Cumhuriyeti, tarihinin ilk askeri darbesine tanık oldu. Roma'yı işgal eden Sulla, Sulpicius Rufus'un yasalarını lağvetti ve Rufus'u öldürdü. Sonra diğer rakip liderlere sürgün ve ölüm kararı verildi. Roma Cumhuriyeti, İÖ 80'li yıllarda ayrıca iki darbeye ve iç savaşa daha tanıklık etti. Bu bildiride cumhuriyetçi lider Sulla'nın ve onun demokrat rakiplerinin darbelerinden ve İÖ 80'li yılların

darbeler sürecinde Roma siyasetinden söz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Roma Cumhuriyeti, Darbeler, İç Savaş, Marius, Sulla

Abstract

Roman Republic in 80s B.C. Policy, Coups and Civil War

Roman Republic went into its 80s B.C. along with Social War (91-89 B.C). First Mithridatic War broke out right after Social War. While Rome, the capital of Roman Republic, was keeping power struggle between conservatives and democrats from 123 B.C. Gaius Marius was leader of democrats when Cornelius Sulla, distinguishing himself as one of commander in Social War won election to the consulship in 88 BC as Republican leader. He was given command of Mithridatic War by decision of Roman Senate. But Gaius Marius requesting this command for himself allied the Tribune Publius Sulpicius Rufus. Sulpicius Rufus, carried a bill giving the command of Mithridatic War as bypassing the senate. Sulpicius'law made Sulla illegal. Sulla then appealed his army and convinced his soldiers to march for Rome. Army's going into Rome was illegal. So Roman Republic testified the first military coup of her history. Sulla, having occupied Rome annulled the laws of Sulpicius Rufus and put the death him. Then other opposing leaders was decreed the exile and death. Roman republic testified later civil war and two coups in 80s B.C. In this paper conservative leader Cornelius Sulla's and his democrat rivals' coups, and Roman politics in pocess of coups in 80's is to be discussed.

Key Words: Roman Republic, Coups, Civil War, Marius, Sulla

İÖ 753 yılında ikiz kardeşi Remus'u öldüren Romulus tarafından kurulmuş olan Roma, İÖ 509 yılına kadar krallar tarafından yönetildi. Son Roma kralı, "Superbus" (=Mağrur) takma adlı Tarquinus'tu. Roma halkı, bu kralın zulmü nedeniyle krallık rejiminden nefret etmeye başladılar. Roma'nın toprak sahibi soyluları olan Patriciler, İÖ 509 yılında isyan ettiler ve kralın zulmünden onu Roma'dan kovarak kurtuldular. Artık onlar yeni bir "kral" istemiyorlardı. Zira onlara göre devleti yönetmek bir kişinin ya da bir hanedanın imtiyazı olamazdı. Devleti yönetmek halkın işiydi. Bu düşünce Roma'nın yeni siyasal rejiminin adını belirledi. Böylece bugün batı dillerinde, örneğin İngilizce'de "Republic" terimiyle korunmakta ve ifade edilmekte

olan " Res Publica" (=Halkın İşi/halka ait olan şey), yani "cumhuriyet", ilk kez Roma'da kurulmuş oldu. Cumhuriyetin hükümetini halk tarafından bir yıllığına görev yapmak üzere seçilen iki *Consul*[1] oluşturdu. Böylece kralların dinsel yetkileri dışında kalan tüm yetkileri *Consul*'lere geçmiş oldu.

Romalıların İÖ 509 yılında kurmuş oldukları *Res Publica*'nın, yani Cumhuriyet'in yazılı bir anayasası yoktu. Fakat zamanla gelenekselleşen bir teamül anayasası oluştu[2]. Roma'nın resmi devlet binalarında yer almış bulunan *SPQR* (*Senatus Populusque Romanus*=Roma Senatosu ve Halkı) kısaltmasıyla da vurgulanmış olduğu gibi bu anayasada Roma Cumhuriyeti'nin eşit güçte iki sahibi vardı. Bunlardan birisi Roma Senatosu[3] (Senatus) diğeri Halk Meclisi (comitia) idi[4]. Bu iki anayasal kurum, yani senato (*senatus*) ve halk (populus/plebs), Consuller ve diğer magistratlarla[5] (magistratus) birlikte,

1 Consul (Çoğ. Consules): Roma cumhuriyet hükümetinin *magistratus* denen yüksek kamu görevleri hiyerarşisinin en üstünde bulunan ve sayısı iki olan devlet görevlileri. Roma'daki kraliyet rejimi yıkıldıktan sonra kralın dini işler dışındaki tüm yetkilerini İÖ 451 yılına kadar *Praetor* unvanıyla üstlenmiş olan *Consul*'ler, Halk Meclisi (Comitia) tarafından bir yıllığına görev yapmak üzere seçiliyorlardı. İki *Consul*'den yalnızca birisi *imperium* (emretme/yönetme) yetkisine sahip olurken, diğeri onun icraatlarını *veto* (=*yasaklıyorum*) yetkisine sahipti. *Consul*'lerin sivil yetkileri zamanla yeni yüksek kamu görevlerin (magistratus: Praetor, Censor, Aedilis, Quaestor) ihdasıyla azaltıldı. İÖ 80'li yıllara kadar ordulara komuta etme yetkisi yalnızca *Consul*'lere aitti. Daha sonra ordu komutanlığı yetkisi de Consul'lerden alındı ve eski *Consul*'lere (Proconsul) verildi.

2 Polyb., VI. 11-18. North 2006, 256 vd.

3 İÖ 82 yılına kadar üye sayısı 300 olan Roma senatosu teknik anlamda Roma'nın *Patricii* denen toprak zengini yaşlılarından oluşturulmuş bir danışma kuruluydu. *Latus Clavus* denen kalın şeritli *toga* giyen Senato üyeleri, eğer ahlaki bir nedenle *censor*ler tarafından azledilmezlerse, ömür boyu senatör olarak kalırlardı. Senator olmak belli bir servetin sahibi olmayı gerektiriyordu. Zira onların danışmanlık görevi, devletin adli, dini, askeri işleriyle uluslararası ilişkileri yürütmekti ve bu görevlerini senatörler, bir ücret almaksızın icra ediyorlardı. Senato, sahip olduğu "veto" hakkı ve çıkardığı senato kararı (*senatus consultum*) sayesinde zamanla devletin yönetimini doğrudan üstlenen bir oligarşik hükümetin en etkili unsuru haline geldi.

4 Roma'nın halk meclisi (comitia) tek değildi. İlk meclisi *curia* meclisiydi (*comitia curiata*). Üyelerini Roma'nın tam hukuklu vatandaşlarının (*patricii*) yaşlıları oluşturuyordu. Patricilerin *curia* örgütlenmesinden dolayı bu adla anılıyordu. İkinci meclis *centuria* meclisi (*comitia centuriata*) idi. Askerliğin gerektirdiği şekilde *centuria*lardan (yüzler) oluşturulmuş bulunan bu mecliste *centuria* temsiliyeti zenginlik temelindeydi. Ayrıca İÖ 494 yılında Roma'nın az hukuklu vatandaşları olan *Plebs*ler (coğ. Plebes) kendi meclislerini kurdular. *Consilia Plebis* denen bu meclisin iki başkanı vardı ve onlara *Halk Temsilcileri* (*Tribuni Plebis*) deniliyordu. İÖ 284 yılında çıkarılan bir yasa, Patriciler ve Plebsleri yasalar karşısında eşitledi. Böylece Roma'nın *tribus* denen kabilelerini/mahallelerini temel alan bir meclis kuruldu. *Comitia Tributa* denen bu meclis tüm Roma vatandaşlarının meclisiydi. Romalılar, yeni bir meclis kurulduğunda eski meclisi feshetmiyorlardı.

5 Cumhuriyetin anayasal kurumlarından ikincisinin, yani Roma halk meclislerinin (*comitia*) devletin mülki, adli, askeri işlerini yönetmek için bir yıllığına görev yapmak üzere seçmiş olduğu magistratlar (*consul*ler, *praetor*ler, *aedilis*ler, *quaestor*ler) da senatonun üyeleriydiler. Magistratlık da senato ve halk meclisi gibi Roma Cumhuriyeti'nin

İÖ 123 yılına kadar bir darbe ya da iç savaşla nihayetlenecek bir iktidar çatışmasına neden olmayacak bir siyaset anlayışıyla devleti yönettiler. Birlikte Roma'nın Akdeniz dünyasına egemen bir imparatorluk haline gelmesini sağladılar. Roma'nın Akdeniz dünyasına egemen büyük bir siyasi ve askeri güç haline gelip bu dünyanın zenginliğini başkente akıtmaya başlamasıyla birlikte Roma'nın iç ve dış siyasetinin geleneksel anlayışı, İÖ 2'inci yüzyıl ortalarında terk edildi. Artık Roma siyasetini yönlendiren senato ve senatonun üyelerini (optimates) oluşturan soylu/zengin sınıfı (nobilitas), büyük çiftlik ve zenginlik sahibi olmanın cazibesine kapılarak mağrur olmuşlardı. Mağrurluk yalnızca Roma düşmanlarına ya da Romalı olmayanlara karşı değil Roma vatandaşı olan kendi fakir halkını da hedef aldı ve Romalı köylüler istismar edilmeye başlandı. Bu durum, köylü Roma vatandaşlarının köylerini terk edip, başkent Roma'ya göç etmesine ve kenti *proletarii* denen topraksız, mesleksiz, işsiz güçsüzlerden oluşan bir avam nüfusuyla büyüttü[6]. Tüm bunlar, Roma cumhuriyetinin geleceğinin birbirine rakip ve düşman olan iki siyasi hizbin iktidar mücadelesiyle belirleneceğinin işaretiydi. Nitekim İÖ 123 yılına gelindiğinde bu yılın Halk Temsilcisi / Halk Tribunu (=Tribunus Plebis[7]) seçilen Tiberius Sempronius Gracchus, muhafazakârlar (optimates) ve demokratlar (populares) olmak üzere tebarüz eden iki rakip hizbin siyasi mücadelesinin fiziki çatışmaya dönüşmesini sağlayacak halkçı reform programını uygulamaya koydu.

Tiberius Gracchus'un reform programının amacı topraksız Roma vatandaşlarına toprak tahsisini hedeflemişti. Bu nedenle o, bir yıllık görev süresi içinde toprak kanunu (Lex agraria) kapsamında olan bir seri kanunu halk meclisinden çıkarmayı başardı. Anayasal nitelikli teamüllerin çiğnenmesi suretiyle çıkarılan bu kanunların sonuncusu Tiberius Gracchus'un yeniden Halk Temsilcisi seçilmesini garanti ediyordu. Gracchus'un yasal olmayan bu girişimiyle "kral" olmak istediğinin düşünülmesine yol açtı ve nihayetinde

yazılı olmayan anayasal kurumlarından birisiydi. Roma Senatosu, meclisler ve magistratlar konusunda geniş bilgi için bk. Lintott 1999, 40 vd. Bonnefond-Coudry 1989. North 2006, 260 vd.

6 Kaya 2016, 286 vd. Brunt 1971, 269 vd. Scullard 1988,18 vd.

7 *Halk Temsilcileri* (=*Tribuni Plebis*): İÖ 494 yılında Roma'nın az hukuklu vatandaşları olan Plebslerin kendi aralarından iki temsilci/tribunus (=Tribuni) seçmeleriyle başlayan süreç, *Halk Temsilcilerini* (*Tribuni Plebis*) Roma Cumhuriyeti'nin tarihinin etkin siyasi unsurları haline getirdi. Resmi makam sembolleri ve "imperium"u (emretme/yönetme yetkisi) olmayan *Halk Temsilcileri*'nin sayısı İÖ 451 yılında 10 oldu. Halk temsilciliği yalnızca *Plebs*'lerin hakkıydı. Bu nedenle eğer Roma'nın tam hukuklu vatandaşları olan *Patricii* sınıfı ailesinden birisi *Halk Temsilcisi* olmak isterse bir *Plebs* (çoğ. *Plebes*) ailesi tarafından evlatlık alınması gerekiyordu. *Halk Temsilcileri*'nin gücünün ve güvenliğinin kaynağı Plebslerdi. Halk Temsilcilerine yönelik Patricilerden gelen bir saldırının cezasını halk verirdi. Saldırgan Plebsler tarafından bu nedenle öldürülebilir ve Plebslerin öldürdüğü kişinin hukuki hakkı olmazdı. Bu nedenle Halk Temsilcileri kutsal bir dokunulmazlık (sancrosanctus) kazanmıştır. Halk Temsilcileri, Consuller ve diğer magistratların icraatlarına müdahale etmek, Halk meclisine yasa teklifi sunmak haklarına sahipti.

bir sokak çatışması sırasında rakip muhafazakâr hizip tarafından öldürüldü. Tiberius Gracchus'un kaderini, on yıl sonra Halk Temsilcisi seçilen kardeşi Gaius Gracchus da paylaştı. Reformlarını senato onayını almadan doğrudan halk meclisine götürüp halkın onayıyla gerçekleştirmesi, onun da bir sokak çatışmasında muhafazakâr hizipler tarafından öldürülmesinin nedeni oldu[8]. Muhafazakârlar ve demokratlar arasındaki iki kutuplu siyasi mücadele daha sonra da devam etti. Söz konusu siyasi kavgalar İÖ 101 yılında bir kez daha muhafazakâr ve demokrat hiziplerin sokak çatışmasına dönüştü. Askeri başarılarıyla çok saygın bir konumda bulunan eski *Consul* Gaius Marius, toprak tahsisi yapmak isteyen bu yılın (İÖ 101) Halk Temsilcisi Lucius Apulleius Saturninus ile işbirliği yaptı. İki rakip tarafın sokak çatışması, kendisine bağlı olan eski askerleriyle başkent Roma'ya giren Marius tarafından sonlandırıldı. Böylece Roma tarihinde ilk kez, başkentin siyasetine eski askerlerle müdahale edilmiş oldu[9]. Muhafazakârlarla halkçılar arasındaki gerginlik, Başkent Roma'nın İÖ 90 yıllarının siyasetinde eksik olmadı. Mevcut hükümeti devirmeye yönelik gerçek bir askeri darbe ise İÖ 88 yılında Cornelius Sulla tarafından gerçekleştirildi.

Antik kaynakların aktardığı bilgilere göre *Patricii* soyundan, hırslı, fakat ilkesiz bir kişiliği bulunan Sulla, muhafazakâr bir insiyaka sahipti. İS I. Yüzyılda yaşamış olan Plutarkhos'un aktardığı bilgilere gör onun kişiliğinde bir aslan ve bir tilki vardı ve korkulması gereken de tilki kişiliğiydi[10]. Resmi kamu görevi hiyerarşisindeki yükselişine İÖ 107 yılında *quaestor*[11] seçilerek başladı. İlk askeri ününü halkçıların/demokratların lideri olan Gaius Marius'un Afrika'da Numidia kralı Iugurtha'ya karşı İÖ 106 yılında savaşan ordusunda elde etti. Bu savaşta yenildikten sonra Mauretenia kralı Bocchus'a sığınmış olan Kral Iugurtha'yı teslim alıp Roma'ya getiren de Sulla oldu[12]. Onun askeri ve siyasi başarıları sonraki yıllarda da devam etti. Söz konusu başarılı askeri hizmetlerinden ilkini İÖ 102 yılında Cimbri, Teutones ve Tigurini adlı Germen kabilelerine karşı yapılan savaşta[13] lejyon komutanı (legatus legionis)

8 Plut. *TG* 9-20; *Gaius* 4 vd. App. *BC* I.2.5; 12.4. Sall. *Iug.* 42. Vell.Pat. II. 2 vd. Broughton 1968, I, 493 vd. Boren 1962, 358 vd. Boren 1968. Early 1963, 103 vd. Badian 1972, 706 vd. Bernstein 1978, 136 vd. Scullard 1988, 25 vd., 378, 383. Urgern-Sternberg 2006, 89 vd. Konrad 2006, 167 vd. Tiberius Garacchus'un yeniden Halk Temsilcisi seçilmesinin yasal olup olmadığı konusunda farklı görüşler için bk. Scullard 1988, 381, dn. 14.

9 Faulkner 2015, 160 vd.

10 Plut. *Sull.* 1; 28.3.

11 *Quaestor* (çoğ. *Quaestores*): Roma Cumhuriyeti'nin *magistratus* denen üst düzey kamu görevlerinden birisidir. İlkin *Consul*'ler tarafından adli işlerinde yardımcı olması için tayin edildi. İÖ 451 yılından itibaren *Quaestor*'ler de halk tarafından bir yıllığına görev yapmak üzere seçilen magistratlardan birisi oldu. *Quaestor*'lerin sayısı İÖ 421 yılına kadar 2'ydi. Bu tarihten sonra sayı 4'e çıkarıldı. İÖ 281'de sayısı 8 olan *Quaestor*'lerin 2'si devlet hazinesinden, 2'si kentin işlerinden, diğer dördü devletin mali işlerinden sorumluydu.

12 Sall. *Iug.* 95.1 vd; 102, 105, 11 ve 114. Plut. *Sull.* 3.1 vd. Flor. III.1. Scullard 1998, 49 vd.

13 Flor. III.3. Scullard 1988, 51 vd.

olarak sergiledi[14]. Sulla'nın elde ettiği başarılar, zamanın ünlü demokrat lideri Marius ile aralarının açılmasının nedeni oldu. Fakat kıskançlığın neden olduğu bu durum, Sulla'nın yükselişinin önüne geçemedi. Sulla, İÖ 93 yılı *Praetor*'lerinden[15] birisi olmayı başardı. Bir yıllık bu görevini *Kent Praetor*'ü (*Praetor Urbanus*) olarak tamamladı[16]. İÖ 92 yılında senato tarafından ex-praetor (*pro praetore*) olarak Kilikia'ya gönderildi. Onun görevi Pontos kralı VI. Mithridates tarafından tahtından indirildikten sonra ülkesinden kaçıp Roma'ya gelen Kappadokia kralı Ariobarzanes'in yeniden tahtına oturmasını sağlamaktı. Bu görevini başarıyla tamamladıktan sonra Roma'ya döndü[17]. Bir askeri darbeyle Roma siyasetini teslim almadan önceki son askeri görevini ise Müttefikler Savaşı'nda aldı[18]. Roma'nın İÖ 80'li yıllarına bu savaşın hemen ardından patlak veren I. Mithridates Savaşı ile girildi[19].

Müttefikler Savaşı'nın Roma galibiyetiyle sonlandığının kesinlik kazandığı İÖ 89 yılının son haftalarında İÖ 88 yılı *Consul*'lerinin belirleneceği seçimler yapılacaktı. Özel bir *imperium*'un (emretme yetkisi) sahibi olarak Müttefikler Savaşı'nda görev almış bulunan *Praetor* rütbeli (pro praetore) Sulla, seçimlerde *Consul* adayı olmak için emrindeki orduyu terhis edip başkent Roma'ya döndü ve seçimlerde başarılı olan iki adaydan

14 Plut. *Mar.* 11-26; *Sull.* 4. 1 vd. Scullard 1998, 51 vd. Konrad 2006, 179.

15 *Praetor* (çoğ. *Praetores*): Roma Cumhuriyeti'nin *magistratus* denen üst düzey kamu görevlerinden birsidir. Hiyerarşide *Consul*'erin ardından ikinci sırada gelen *Praetor*'ler, devletin adli işlerinden sorumluydu. Halk Meclisi (Comitia Tributa) tarafından bir yıllığına görev yapmak üzere seçilen Praetorlerin sayısı, görevin tahsis edildiği İÖ 366 yılında bir idi ve ona Kent *Praetor*'ü (*Praetor Urbanus*) deniliyordu. İÖ 242 yılında ikinci *Praetor* (*Praetor Pregrinus*) ihdas edildi. Onun görevi Roma'daki yabancıların davasına bakmaktı. Daha sonra Roma eyaletlerinin *Praetor* rütbeli valilerine duyulan ihtiyaca uygun olarak sayısı artırıldı.

16 Plut. *Sull.* 5.1-2. Plin. *NH* VIII.20.53. Liv. *Per.* 70. Vell. Pat. II.17.3. Ayrıca bk. Badian 1964, 34 vd., 206 vd. Kallet-Marx 1990, 129 vd. Konrad 2006, 179.

17 Sulla, Doğu'daki bu görevi sırasında bir Parth elçisini kabul etti. Liv. *Per.* 70. Plut. *Sull.* 5.3-6. App. *Mith*. 57. Roma'ya döndükten sonra rüşvet almak iddiasıyla suçlandı, fakat Censorinus adlı davacının iddiasından vazgeçmiş olması nedeniyle dava düştü. Plut. *Sull.* 5.6.

18 App. *BC* I. 38-53. Plut. *Sull.* 6.6 vd. Müttefikler Savaşı konusunda geniş bilgi için ayrıca bk. Mouritsen 1998, 150 vd. Gabba 2006, 104 vd. Müttefikler Savaşı'nın patlak vermesinin nedeni Roma müttefiki (socii) olan İtaliklerin vatandaşlık talebine Roma siyasetinin cumhuriyetçi muhafazakâr kesiminin katı muhalefetiydi. Fakat Müttefikler Savaşı'nın patlak vermesiyle muhalif direnişin zayıflaması, İtalik müttefiklere vatandaşlık hakkının verilmesini isteyen halkçı siyasetin önünü açtı. Nitekim İÖ 89 yılının Halk Temsilcisi (*Tribunus Plebis*) M. Plautius Silvanus, meslektaşı Papirius Carbo'nun da desteğini alarak Roma'nın İtalya'da meskûn bulunun tüm müttefiklerine Roma vatandaşlığı hakkının verilmesini sağlayan yasayı Halk Meclisi'nden çıkarmayı başardı (Cic. *Arch*.7). Böylece İtalik müttefiklerin isyan ve savaş nedenleri ortadan kalkmış ve İtalya Romalılaşmış oldu. Bk. Mouritsen 1998, 153 vd. Urgern-Sternberg 2006, 97. Konrad 2006, 178.

19 Birinci Mithridates Savaşı konusunda geniş bilgi için bk. Arslan 2007, 127-267. McGing 1986, 1-124. Hind 2006, 144 vd.

birisi oldu[20]. Böylece Sulla, Pontos Kralı VI. Mithridates'in Roma'nın Asia Eyaleti'ne saldırarak başlatmış olduğu savaşta[21] Roma ordularının komutanı olma hakkını kazanmış oldu. Roma senatosu, başarılı bir askeri kariyeri olan Sulla'ya kendisine arzu ettiği şan, şöhret ve büyük serveti kazandıracak olan VI. Mithridates'e karşı savaşın komutanlığını ve Asia Eyaleti valiliğini verdi. Fakat aynı savaşın komutanlığı, bu tarihte 69 yaşında olan eski *Consul* Gaius Marius'un da arzusuydu[22]. Demokratların lideri olarak Roma siyasetindeki itibarını muhafaza etmekte olan eski *Consul* Marius, VI. Mithridates'e karşı savaşın komutanlığını alabilmek için İÖ 88 yılının Halk Temsilcilerinden (Tribuni Plebis) birisi olan Sulpicius Rufus ile işbirliği yaptı. Bu işbirliği anayasal teamüllerin halkın kararıyla aşılıp bir anayasal kriz çıkarılacağı anlamına geliyordu. Nitekim cumhuriyetçi muhafazakâr hizip, halkçı demokrat hizibin bu girişimini boşa çıkarmak için harekete geçti. Böylece iki rakip hizip, kendi taraftarlarıyla Halk Meclisi'ne egemen olmak mücadelesini başlattılar. Gergin tartışmaları fiziki savaşa dönüştüren bu mücadelenin galip ayrılan tarafı halkçı/demokrat hizbin temsilcisi olan Marius taraftarları (Mariuscular) oldu. *Praetor*'lük yapmadığı halde *Consul* seçimlerinde aday olmak isteyen muhafazakâr magistrat (magistratus) Iulius Caesar Strabo'ya muhalefetiyle de bu yılın siyasetine damgasını vurmuş olan Halk Temsilcisi Sulpicius Rufus[23], meslektaşı P. Antistius ile işbirliği yaparak ve silahlı adamlarıyla Forum'da toplanan Halk Meclisi'ne egemen oldu ve Halk Meclisi'ne sunduğu üç tasarıyı kanunlaştırmayı başardı. Bu yasalardan birisi Sulla ile ilgiliydi ve bu, Roma Cumhuriyeti'nin İÖ 80'li yıllarının kaderini belirledi. Zira bu yasa, Sulla'nın anayasal teamüllere uygun olarak üstlenmiş olduğu Pontos Kralı VI. Mithridates'e karşı savaşın komutanlığını elinden alıp, özel bir *imperium* (yönetme/emretme yetkisi) bağışıyla halkçı lider Gaius Marius'a vermişti[24]. Halk Temsilcisi Sulpicius'un bu tasarrufu açıkça bir sivil darbeydi. Söz

20 Seager 2006, 165 vd. Konrad 2006, 179.

21 Bk. Yukarıda dn. 19.

22 Plut. *Sull.* 7.1 vd; *Mar.* 34.1 vd; *Mith*. 30. Flor. III. 21. Magie 1975, 219. Scullard 1998, 68. Hind 2006, 148. Konrad 2006, 179.

23 Plutarkhos'a (*Sull.* 8. 1 vd.) göre Sulpicius Rufus, çok kötü ve alçak bir kişiydi. Acımasız, saygısız ve cimriydi. Ayıp ve kötülükte hiçbir sınırı yoktu. Azatlılara ve yabancılara Roma vatandaşlığını parayla satan, bu satışlardan elde ettiği parasını Forum'da herkesin önünde bir masada oturarak sayabilen bir adamdı. Emrine amade üç bin sivil-hançerli adamı ve 6 yüz genç atlı topluluğu vardı ve Sulpicius bunlara "karşı senato" adını vermişti. Hiçbir senatörün iki bin drahme'den daha fazla borçlanamayacağını çıkardığı bir yasayla yasa garantisi altında alınmış olmasına rağmen kendisi öldüğünde üç milyon borç bırakmıştı. Ayrıca bk. Plut. *Mar.* 35. 1 vd.

24 Plut. *Sull.* 8.2 vd; *Mar.* 35.4. Scullard 1998, 69. Seager 2006, 166 vd. Konrad 2006, 179. Sulpicius'un yasaları için ayrıca bk. Liv. *Per.* 77. Diod. XXXVII.29.2. Vell. Pat. II. 18.5 vd. Plut. *Mar.* 34 vd. App. *BC* I.55-56. Sulpicius Rufus'un diğer üç yasadan birisi siyasi sürgünlerin Roma'ya dönmesini sağlıyordu (Liv. *Per.* 77). İkincisi vatandaşlık hakkı verilmiş olan İtalik müttefiklerin vatandaşlarıyla azatlıların tümünün Roma'daki tribus'lara (kabile/mahalle) kayıtlarının yapılmasıydı. Üçüncüsü Roma senatosunun üyelerinin borçlanmasıyla ilgiliydi. Yasa, senatörlerin borçlanma miktarının üst sınırını 2000 *denarius* ile sınırladı. Bk. Broughton 1968, II, 42.

konusu sivil darbe sürecinde Sulla, evine sığındığı Marius sayesinde ölümden kurtuldu[25].

Muhafazakâr insiyakı, hırslı ve fırsatçı kişiliğinden de tahmin edileceği üzere Sulla, Halk Temsilcisi Sulpicius'un sivil darbesine boyun eğmek istemedi. Sivil darbeye askeri darbe ile karşılık vermek üzere başkentten kaçtı ve Marius'tan önce Capua'daki Nola kentine ulaştı ve orada bulunan veteran ordusuna sığındı. Müttefikler Savaşı'nda görev yapmış olan ve Pontos Kralı VI. Mithridates'e karşı yapılacak savaş için hazırlanan 6 lejyonluk Roma ordusu (yaklaşık 35 bin lejyoner), Gaius Marius ve Sulpicius Rufus'un denetimindeki senatonun Sulla'yı yasa dışı ilan eden kararını tanımadı. Senato kararını getiren magistratları kovdu. Sulla, kendisine sadık olan Nola'daki Roma lejyonlarının verdiği destekle başkent Roma'ya yürüdü. Meslektaşı (*Consul*) Pompeius Rufus'un da desteğiyle çok hızlı bir şekilde başkent Roma'ya girdi ve kentin kontrolünü ele geçirdi[26]. Sulla'nın gerçekleştirdiği askeri darbenin hızı, darbeye karşı etkili olabilecek bir direnişin organize edilebilmesi olasılığını ortadan kaldırmış ve başkent Roma, Sulla'nın demokrat rakiplerini ortadan kaldırmaya yönelik bir temizlik sürecini başlatabileceği hale gelmişti. Zira demokratların lideri olan yaşlı General Marius başta olmak üzere Mariuscu hizbin önde gelenleri, Sulla'nın ordusuyla birlikte başkent Roma'ya gelmekte olduğu öğrenildikten sonra kaçmışlardı. Fakat onlar kadar hızlı olamayan Halk Temsilcisi Sulpicius Rufus ve diğer bazı muhalifler yakalandılar ve yargılanmadan idam edildiler. Ardından muhalifler senato tarafından halk düşmanı (hostes publici) ilan edildi[27]. VI. Mithridates'e karşı komutanlığını elinden alan Halk Temsilcisi Sulpicius Rufus'un yasalarının tümü yok hükmünde sayıldı. Çıkarılan bir seri kanundan birisiyle başta Marius olmak üzere kaçak muhalif Mariusculara sürgün cezası verildi[28].

İÖ 88 yılını Roma'da harcayan Sulla, İÖ 87 yılı *Consul*lük seçimlerini yaptırdı. Seçilen iki *consul*'den birisi L. Cornelius Cinna, ikincisi Cn. Octavius'du. Sulla, her iki *Consul*'e de çıkardığı kanunlara sadık kalacaklarına dair yemin ettirdi[29]. Kentin barışının korunmasını kentte konuşlanmış bir garnizona emanet ettirdikten sonra özel bir *imperium*'un sahibi olarak

25 Plut. *Mar.* 35. 2 vd; *Sull.* 10.1 vd.

26 Plut. *Mar.* 35. 4 vd; *Sull.* 9.1 vd. Liv. *Per.* 77. App. *BC* I.55 vd.

27 Plut. *Sull.* 10.1. Liv. *Per.* 77. Vell. Pat. II. 19.1; 20.1. App. *BC* I. 60 vd.. Cic. *Phil*. VIII.7; Nep. *Att*. 2.1 vd. Flor. III.21.

28 App. *BC* I.59. Cic. *Phil*. VIII.7. Vell. Pat. II.19.1. Flor. II.20. İkincisi kanun tasarılarının Halk Meclisi'ne götürülmeden önce Senato onayının alınmasını garanti etti. Üçüncüsü yasa çıkarma yetkisini Halk Meclisi'nden (*Comitia Tributa*) alıp, Centuria Meclisi'ne (*Comitia Centuriata*) verdi. Dördüncüsü Halk Tribunlarının yetkisini sınırlandırdı. Diğer üç kanundan ilki senatonun üye sayısını kaydedilen 300 yeni üyeyle 600'e çıkardı (App. *BC* I.59). Fakat bu kanun galiba uygulanmadı (Scullard 1998, 70). İkincisi veteran askerler için koloni kurulmasıyla (Livius, *Per.* 77), üçüncüsü borçların faizleriyle ilgiliydi. Sulpicius'un kanunlarıyla ilgili olarak ayrıca bk. Broughton 1968, II, 40.

29 Plut. *Sull.* 10.3 vd. Dio, XXX-XXXV.102.2 vd.

Proconsul rütbesiyle ordusunun başına geçti ve emrindeki beş lejyonla Yunanistan'a gitmek için İÖ 87 yılı başlarında başkent Roma'dan ayrıldı[30].

Başkent Roma'da rakip iki partinin kavgası ve nihayetinde Sulla darbesi yaşanırken Pontos Kralı VI. Mithridates tüm Anadolu'yu teslim almış, Yunanistan'a gönderdiği orduları ise bu ülkenin en ünlü kenti olan Atina'yı ele geçirmişti[31]. Bu nedenle Sulla, yalnızca Anadolu'daki Roma eyaleti Asia'yı değil, Yunanistan'ı da Roma adına yeniden fethetmek zorundaydı. Sulla, Yunanistan'a geçtikten sonra Atina kentine saldırdı. Zira Pontos kralı VI. Mithridates'in ordusu tarafından ele geçirilmiş olan bu kent, Pire limanında demirlemiş durumda bulunan Pontos donanmasınca desteklenmekteydi. Sulla tarafından korulukları kesilerek, tapınaklarındaki hazinelerine el konularak kuşatılan Atina, açlık nedeniyle Sulla'ya teslim olmak zorunda kaldığı İÖ 86 yılının Mart ayı başına kadar direnişini sürdürdü. VI. Mithridates'in gönderdiği iki yeni Pontos ordusu Trakya ve Makedonya üzerinden Yunanistan'a girdiğinde yalnızca Atina değil, kentin Pire limanı da Sulla tarafından ele geçirilmişti. Sonra VI. Mithridates'in Yunanistan'a gönderdiği ordularına karşı ilki Boiotia'nın batısındaki Khaironeia'da, ikincisi Boiotia'daki Orkhomenos yakınında olmak üzere iki savaş yaptı. Sert çatışmaların yaşandığı bu savaşlardan zaferle ayrılan taraf Sulla'nın komutasındaki Roma ordusu oldu[32]. Böylece Sulla'nın Avrupa'dan Asya'ya geçişinin yolu açılmış oldu.

Sulla, VI. Mithridates'in tarafını tutan Yunan kentlerini yağmalayarak Pontos'a doğru ilerlemeye başladı. Roma ordusu tarafından esir alınacağı korkusunu ensesinde hissedecek kadar büyük bir tehlike atlatan Pontos kralı VI. Mithridates, barış istemek zorunda kaldı. Barış görüşmeleri VI. Mithridates'in Yunanistan'daki ordusunun komutanı Arkhelaos aracılığıyla zaten başlatılmıştı. Sonraki görüşmeler ise eski adı Hellespontos olan bugünkü Çanakkale Boğazı'nın Anadolu yakasındaki Dardanos'ta (Troas bölgesindeki Troia yakınında) Sulla ve VI. Mithridates'in bir araya gelmesiyle yüz yüze yapıldı. Dardanos'ta yapılan barış antlaşması (Dardanos Antlaşması), Sulla'nın koşullarının VI. Mithridates tarafından kabul edilmesiyle imzalandı. Savaş öncesi durumu (status quo) garanti eden bu antlaşmaya göre VI. Mithridates, savaş öncesindeki kraliyet topraklarını muhafaza etti. Anadolu'da kısa süre önce fethettiği tüm yerleri geri vermeye, Ege donanmasını teslim etmeye ve makul bir tazminat ödemeye razı oldu[33]. Barış şartlarının VI. Mithridates

30 Magie 1975, 219. Konrad 2006, 179 vd.

31 Plut. Mith. 28 vd.

32 App. Mith. 30-41 (Atina ve Pire limanının ele geçirilmesi); 42-45 (Khaironeia Savaşı); 49-50 (Orkhomenos Savaşı); Plut. *Sull.* 11-14; 16-24; *Luc.* 2. Strab. IX.1.15, 20 (Atina ve Pire limanı); XIII.1.28. Liv. *Per.* 81 vd. Diod. XXXVIII.7. Paus. I.20.4; IX.40.7; X.34.2. Flor. III.5. Frontin. *Str*. II.3.17; 8.12. Oros. VI.2.4-7. Vell. Pat. II.23.3 vd. Ayrıca bk. Arslan 2007, 203 vd. Hind 2006, 154 vd. Scullard 1998, 75. Magie 1975, 220 vd.

33 App. *Mith*. 54-58, 64, 112; *BC* I. 76. Plut. *Sull.* 22-24; *Luc.* 4.1. Diod. XXXVIII.6. Liv. *Per.* 83. Strab. XIII.1.28. Vell. Pat. II. 23.6. Flor. III.5. Ayrıca bk. Arslan 2007, 240 vd. Hind 2006, 161 vd.

adına oldukça hafif olmasının nedeni, Sulla'nın savaşın uzamasına yol açacak bir sonucu göze alacak kadar çok zamanının olmamasıydı. Savaşı hızlı bir şekilde sonlandırıp başkent Roma'ya dönmesi gerekiyordu. Zira Roma'daki siyasi durum Sulla'nın bıraktığı gibi kalmamış, kendisi aleyhine korku verici şekilde ağırlaşmıştı[34].

Daha önce belirtmiş olduğumuz gibi Sulla, VI. Mithridates'e karşı savaşacak ordunun komutanı olarak Yunanistan'a hareket etmiş olduğu İÖ 87 yılında başkent Roma'nın yönetimi iki *Consul*'ün, yani Cinna ve Octavius'un elindeydi[35]. Halk Meclisi'nin yasama gücü Sulla'nın yasalarıyla elinden alınmış ve bu nedenle Halk Tribunları da etkisiz siyasi figürler haline getirilmişti. Fakat Sulla'nın Roma'dan ayrılmasından kısa bir süre sonra koşullar değişmişti. Zira her ne kadar demokratların başkentteki gücü Sulla'nın askeri darbesiyle dağıtılmış olsa da tamamen ezilmiş değildi. Bu nedenle Sulla'nın VI. Mithridates'e karşı savaşmak için İtalya'dan ayrılmış olduğu zamandan kısa bir süre sonra başkent Roma'daki siyasetin yönü, yeniden Marius ve taraftarlarının denetimine girecek şekilde değişmişti. Sürecin liderliğini Sulla'nın yasalarına sadık kalacağını yemin ederek garanti eden İÖ 87 yılı *Consul*'ü L. Cornelius Cinna yaptı. Onun muhalif icraatlarından ilki, Roma'nın tribuslarına (mahallelerine) yeni vatandaşların ve azatlıların kaydedilmesiyle ilgili bir kanun tasarısını Halk Meclisi'nde kanunlaştırmak girişimiydi. İkincisi Marius ve taraftarlarının sürgünden geri çağrılmasını sağlayacak olan bir yasa tasarısıydı[36]. Fakat onun bu girişimi, meslektaşı (*Consul*) Cn. Octavius ile Halk Temsilcisi Sex. Lucillius'un muhalefetine takıldı. Yeniden başlayan iki rakip parti arasındaki siyasi gerilim nihayetinde sokak çatışmalarına dönüştü. Bu çatışmaların galip tarafı Sulla'ya sadık olan meslektaşı Octavius oldu. Octavius'a yenilince başkentten sürülen Cinna'nın yerine L. Cornelius Merula *Consul* (suffectus consul) seçildi[37]. Böylece başkent Roma'da yeni bir darbe ve iç savaşa doğru sürüklenecek koşullar üretilmiş oldu.

İç savaş süreci *Consul* Cinna'nın meslektaşı (*Consul*) Octavius tarafından Roma'dan sürüldükten sonra Capua'daki Nola kentine giderek orada konuşlu bulunan Ap. Claudius komutasındaki Roma ordusunun desteğini almasıyla başladı. Afrika'dan dönen Marius ve onun taraftarları (Carbo ve Sertorius) da Cinna'ya katıldı. Böylece demokrat hizibin sahip olduğu ordu başkent Roma'yı kolayca ele geçirilebilecek kadar çok güçlendi. Bu orduyla başkent Roma'ya yürüyen demokratlar, kenti işgal ettiler. Açlık ve hastalıktan dolayı gücü tükenmiş durumda bulunan Roma'daki garnizonu kolayca yendiler. Mevcut hükümeti devirdiler. *Consul* Octavius ve pek çok senatör Marius ve Cinna liderliğindeki demokratlar tarafından öldürüldü ve

34 Plut. *Sull.* 22.1. Faulkner 2015, 168.
35 Bk. Yukarıda dn. 29. Plut. *Sull.* 10.3 vd. Dio, XXX-XXXV. 102.1 vd.
36 App. *BC* I.64. Cic. *Phil*. VIII.7. Vell. Pat. II.20.2. Flor. III.21. Konrad 2006, 180.
37 Plut. *Mar.* 41.1 vd. App. *BC* I. 75. Flor. III.21. Ayrıca bk. Broughton 1968, II, 46 vd.

öldürülenlerin kesik başları forumda sergilendi. Roma'da egemen olan güç, artık Cinna diktatörlüğünün kanlı terörüydü. Halk düşmanı (hostes Publici) ilan edilen Sulla'nın yasaları feshedildi ve öldürülen Halk Temsilcisi Sulpicius'un yasaları yeniden yürürlüğe konuldu. Artık başkent Roma'da siyaset, Cinna diktatörlüğüne teslim vaziyette İÖ 84 yılına kadar devam edecektir[38].

Cinna ve Marius, İÖ 86 yılının *Consul*'leri seçildiler. Yeni hükümet Pontos kralı VI. Mithridates'e karşı savaşın komutanlığını Marius'a verdi[39]. Böylece halk düşmanı (hostes publici) ilan edilmiş olan Sulla'nın *proconsul* olarak devam ettirdiği komutanlık yasal olmaktan çıktı. Fakat Marius, İÖ 13 Ocak 86 yılında bir hastalık nedeniyle yaşamını yitirdi[40]. Cinna, Marius'tan boşalan *Consul*'lüğe L. Valerius Flaccus'u seçtirerek onun VI. Mithridates'e karşı savaşın komutanlığına atanmasını sağladı[41]. Flaccus, Yunanistan üzerinden Anadolu'ya geçtiğinde ordusunda lejyon komutanı (Legatus Legionis) olan Fimbria'nın ele başılığını yaptığı bir isyanda öldürüldü. Böylece VI. Mithridates'e karşı savaşın komutanlığını Fimbria üstlendi[42]. VI. Mithridates'in ordularıyla yaptığı savaşlarda başarılı olan Fimbria[43], aynı başarıyı Cinna hükümetince komutanlığı yasal olmaktan çıkarılmış olan Sulla karşısında tekrarlayamadı. Ordusunun Thyateira'da (Akhisar) Sulla tarafına geçmesi üzerine Pergamon'daki Asklepion tapınağında intihar etti[44]. Artık Sulla'nın Mithridates'e destek veren Asia Eyaleti'ni yeniden fethetmesi için önü açıktı. VI. Mithridates'i desteklemiş olan pek çok kent Sulla tarafından özgürlükleri alınarak ve çok yüksek vergi talep edilerek cezalandırıldı.

38 App. *BC* 73 vd; *Mith*. 51. Flor. II.22 vd; III.21. Konrad 2006, 180. Seager 2006, 173 vd. Scullard 1998, 70 vd. Magie 1975, 221. Broughton 1968, II, 46.
39 Plut. *Mar.* 43.1 vd. App. *BC* I.75; *Mith*. 51.Flor. II.23. Brouhgton 1968, II, 53.
40 Plut. *Mar.* 46.5; *Sert.* 6.1. Flor. II.23.
41 Plut. *Sull.* 20.1. App. *BC* 1.75; *Mith*. 51. Flor. II.23. Scullard 1998, 71.
42 Plut. *Sull.* 23.6; *Luc.* 7.1 vd. App. *BC* I.75; *Mith*. 52-53. Diod. XXXVIII.8.1 vd. Strab. XIII.1.27. Liv. *Per.* 82. Vell. Pat. II.24.1. Dio, XXX-XXXV.104.1 vd. Flor. II. 23. Oros. VI. 2.9. Arslan 2007, 229 vd. Hind 2006, 160. Magie 1975, 222, 226.
43 VI. Mithridates'e karşı ilk savaşını Anadolu'daki Metropolis (Torbalı) kentinde yaptı. Bu savaştan galip ayrılan Fimbria, VI. Mithridates'i Pitane'de (Çandarlı) hapsetmeyi başardı. Bu arada Kyzikos (Erdek) ve Ilium (Hisarlık) kentlerini yağmaladı. Bk. Plut. *Sull.* 23.6; *Luc.* 3.4 vd; 7.2. App. *Mith*. 52 vd. Diod. XXXVIII.8. Liv. *Per.* 83. Frontin. *Str*. III.17.5. Magie 1975, 226 vd.
44 App. *Mith*. 59 vd. Diod. XXXVIII.8. Plut. *Sull.* 25.1 vd (Fimbria ordugâhında intihar etti). Liv. *Per.* 83. Vell. Pat. II.24.1. Arslan 2007, 230 vd. Hind 2006, 160 vd. Seager 2006, 181 vd. Magie 1950, 232 vd.

Mithridates'e direnen kentlerin ise özgürlüklerine dokunulmadı[45].

Birinci Mithridates Savaşı'nda elde ettiği ganimet ve savaş tazminatları sayesinde büyük bir servetin sahibi olan ve 40 bin kişilik güçlü bir orduya komuta etmekte olan Sulla, İÖ 84 yılında Batı Anadolu'daki Ephesos'tan deniz yoluyla ayrılıp Yunanistan'a geçti. Yunanistan'a geçince Atina ve Delphoi tapınağını soyarak zenginliğini artırmaya devam etti. Oradan ordusuyla İtalya'ya dönüş hazırlıklarına başladı. Bu hazırlıklardan birisi Roma senatosu ile görüşmeleriydi[46]. Bu arada başkent Roma'daki Cinna hükümeti de Sulla'ya karşı yapılacak iç savaşın hazırlıklarını İÖ 84 yılı başlarından itibaren başlatmıştı[47]. Fakat savaş hazırlıklarını Ancona'da başlatan Cinna, Sulla ile savaşmak için oradan Adriyatik Denizi'nin batı kıyısındaki Epeiros'a geçiş hazırlıklarını yaptığı sırada birliklerinin çıkardığı isyan sonucunda öldürüldü[48]. Roma'daki hükümetin tek temsilcisi kalan Papirius Carbo, Sulla'ya karşı savaş hazırlıklarına tek *Consul* olarak devam etti. Roma'daki demokrat hükümeti, bu hükümetin dayanacağı zemini pekiştirerek güçlendirmek için blok oy kullanan Roma'nın mevcut tribus'larına (kabile/mahalle) yeni vatandaşlar kaydedip onları eski yurttaşlarla eşit kıldı. Borçlarda cömert bir indirim sağladı ve para siteminde reform yaptı[49]. Askeri faaliyetlerini ise Orta ve Kuzey İtalya'nın Picenum ve Gallia Cisalpina bölgelerinde sürdürdü[50]. Genel bir asker kaydını örgütledi ve bu sayede İtalya'nın her yerinden toplanmış 200 bin askere sahip oldu. Fakat Sulla'nın hem kendisi hem de askerleri deneyimliydi. Çok yüklü bir savaş hazinesine sahipti. Bu nedenlerle o, hem demokratlardan öç almak isteyenlerin, hem askerlerinin hem de siyasi ve askeri kariyer hırsı olanların çıkarlarına ümit vadediyordu. Nitekim İÖ 83 yılı baharında İtalya'nın güneydoğu ucuna yakın olan Brindisium limanı üzerinden İtalya'ya girdikten hemen sonra hem askerlerinin hem de destekçilerinin sayısını hızla artırmaya başladı. Rakiplerinin vatandaşlık kartıyla alacağı desteği zayıflatmak için

45 Plut. *Luc.* 4.1 vd. App. *Mith*. 61 vd. Cic. *Verr*. II.1.89. VI. Mithridates tarafını tutmuş olan Batı Anadolu kentlerine kesilen savaş tazminatı 20 bin talantondu ve bu tazminatı kentler bir defada ödeyeceklerdi. Ayrıca her bir Roma lejyoneri ezalandırılan kentlerin evlerinde kışı geçirecek ve her asker kaldığı evin reisinden günlük dört drahme alacaktı. Ayrıca her askerin ve hatta davetli olan misafirlerinin yiycek ve içecekleri de evin reisi tarafından karşılanacaktı. Kalınan evin kış boyunca konuğu alan asker rütbeliyse ona ödenecek günlük ücret 50 drahme olacaktı. Her askerin masrafı kaldığı evin sahibi tarafından karşılanacak ve ev sahibi ona birisi sokak, diğeri ev giysisi olmak üzere iki elbise alacaktı. Bk. Plut. *Sull.* 25.2. Ayrıca bk. Kaya 2009, 214 vd. Arslan 2007, 248-265. Konrad 2006, 181. Scullard 1988, 75 vd. Badian 1962, 51 vd.

46 Plut. *Sull.* 26.1. App. *BC* I.77 vd; *Mith*. 63. Atina ve Delphoi ganimetleri için bk. Paus. X.21.6. Nep. *Att*. 4. Flor. II. 23.

47 App. *BC* I.79. Liv. *Per.* 83. Seager 2006, 184 vd.

48 Plut. *Pomp.* 5.1 vd; *Sert.* 6.1. App. *BC* I.77 vd. Liv. *Per.* 83. Vell. Pat. II.24.5. Seager 2006, 184.

49 Plut. *Pomp.* 5-6. App. *Mith*. 30-63. App. *BC* 1.78 vd. Liv. *Per.* 83. Oros. V.9.24. Badian 1962, 56 vd. Brunt 1988, 132 vd. Faulkner 2015, 169. Scullard 1998, 72.

50 Plut. *Pomp.* 5 vd.

yeni vatandaş kayıtlarını da onaylayan Sulla'nın güney İtalya'ya egemen olma sürecinde sahip olduğu asker sayısı 50 bine ulaşmıştı. Aynı yıl içerisinde karşısına çıkan iki *Consul*'ü de yenmeyi başardı. Bu Consul'lerden birisi Cornelius Scipio'ydu ve Sulla onu Taenum'da yenip esir aldı. Diğer *Consul* C. Narbonus'u ise Tifata dağı yakınlarında yendi. Yenilen Narbonus, Capua'ya çekilmek zorunda kaldı. Birçok lideri kendi etrafında toplayan Sulla, artık çok güçlüydü. Ona katılan komutanlar arasında geleceğin güçlü ve etkili iki lideri de vardı. Bunlardan birisi Crassus, diğeri henüz 23 yaşında olan Gneaus Pompeius'tu [51]. İÖ 89 yılı *Consul*'ünün oğlu olan Pompeius, kendi inisiyatifiyle Picenum'da topladığı bir orduyla savaşa dâhil oldu. Orada *Proconsul* Q. Caecilius Metellus Pius ile birlikte bu yılın (İÖ 83) proconsul'ü Carbo'yu yenen Pompeius, bu sırada karşısına çıkan birkaç Mariuscu subayı yenerek Sulla'ya katılmak için ilerledi. Sulla kendi taraftarı olarak iç savaşa dahil olan Pompeius'u "imperator" diyerek selamladı[52]. Gallia Transalpina'yı Sulla adına kazanan ise Caecilius Metellus oldu[53].

İÖ 83 yılında Güney İtalya'nın tümünü denetim altına almış bulunan Sulla karşısında başarısız olan demokratların kuvvetleri, İÖ 82 yılına girildiğinde Latium, Etruria ve Po nehri vadisine dağılmış durumdaydılar. İÖ 82 yılının iki *Consul*'ünden birisi Carbo, diğeri ünlü demokrat lider Gaius Marius'un henüz 26 yaşında olan aynı adlı oğlu Marius'tu. Demokratlarla Sulla arasındaki en çetin savaşlar bu yılda yapıldı. Sulla, *Consul* Marius ile Sacriportus'ta savaştı ve onu yendi. Sonra onu Praeneste'de kuşattı. Bu arada Roma'yı ele geçirdi. Diğer *Consul* Corbo'nun genç meslektaşı Marius'u kurtarmaya yönelik girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı. Marius, yenilginin ardından kaçmaya çalışırken yaşamını yitirdi. Carbo ise Etruria'da karşı karşıya geldiği Sulla'ya yenildikten sonra Afrika'ya kaçtı[54]. Fakat aynı yılın son aylarına doğru Sicilya'ya döndü ve orada yapılan bir savaşta Sulla'nın adamlarından birisi olan Gn. Pompeius (Magnus) tarafından esir alındı, öldürüldü ve kesilen başı Sulla'ya gönderildi. Sulla'nın demokrat rakiplerine karşı son büyük çarpışması Roma dışındaki Colline Kapısı'nda yapıldı[55]. Colline Kapısı savaşında demokratların ordusundaki askerlerinin

51 Plut. *Sull.* 27.1-28.3, 8; *Pomp.* 7.3; *Crass.* 6.2 vd. App. *BC* I.79-94. Cic. *Phil*. XII.27. Liv. *Per.* 85 ve 86. Flor. II.23 vd. Eutrop. V.7.4. Sulla esir aldığı Scipio'a zarar vermedi ve onu serbest bıraktı. Fakat Sulla'ya karşı hainliği (App. *BC* I.95) nedeniyle daha sonra Sulla tarafından foruma asılan listede (proscriptio) onun da adı yer aldı. Scipio, Massilia'ya kaçtı. Faulkner 2015, 70 vd. Konrad 2006, 182. Seager 2006, 189 vd. Scullard 1998, 77. Broughton 1968, II, 62 vd.

52 Plut. *Pomp.* 5-8; *Crass*. 6.4; *Sull.* 28.8. Ayrıca bk. Badian 1962, 60. Scullard 1998, 77. Konrad 2006, 182.

53 App. *BC* I. 81-82; 87-88; 91-92. Sulla'ya İtalya'da katılan bir diğer kumutan da Servilius'tu. Bk. Plut. *Sull.* 28.8.

54 Plut. *Sull.* 28.4-29.8; 32.1. App. *BC* I.87-92. Liv. *Per.* 86-88. Diod. XXXVII.29.4; XXXVIII.12-15. Vell. Pat. II.26-27. Strab. V.3.11. Plin. *NH* XXXIII. 5.16. Flor. II.26 vd. Eutrop. V.8. Broughton 1968, II, 66 vd.

55 Plut. *Pomp.* 10.1-4. App. *BC* I.96. Cic. *Fam*. IX.21.3; *Att*. IX.14.2. Liv. *Per.* 89.

çoğu acemiydi ve Samnitlerden oluşturulmuştu. Bu nedenle ordularındaki asker sayısı 70 bin olmasına rağmen Colline Kapısı Savaşı İÖ 1 Kasım 82'de Sulla'nın galibiyetiyle sona erdi.

İç Savaşın muzaffer tarafı olan Sulla'nın rakiplerine karşı hiçbir acıma hissi yoktu. Samnitlerin tümü öldürüldü. Teslim alınan az sayıdaki kişi de Sulla'nın emriyle hemen idam edildi. Her iki *Consul* öldüğü için Roma senatosu, İÖ 82 yılı sonunda çıkarılan bir yasa ile senatonun başkanı (princeps senatus) L. Flaccus'a *interrex*[56] yetkisi verildi ve o da Sulla'yı "dictator" (=*dictator rei publicae constituendae*) ilan etti. He ne kadar demokratlar direnişlerini dağınık olarak devam ettirseler de artık kendisini "dictator" ilan ettirmiş ve 120 yıldan beri kullanılmamış olan "dictator" unvanıyla Sulla, Roma'nın efendisiydi. Bu unvanıyla yargı muafiyeti kazanmış, istediği kanun ya da kararı çıkarma hakkına ve istediğini öldürmek, mala el koymak, kolonileri bozup yenilerini kurmak yetkisine sahip olmuştu[57]. Nitekim o, sahip olduğu "dictator" unvanıyla Gracchus'un, Marius'un, Cinna'nın ve Carbo'nun halkçı/demokrat reformlarının partisini bir daha ayağa kalkamayacak şekilde yok emiş, Roma'ya egemen kıldığı siyasal rejim de "geçici bir monarşi" olmuştu[58].

Ölmüş olduğu 78 yılına kadar devam eden Sulla monarşisinde siyasi rakipleri yok etme süreci sistematik terör koşullarında ve insafsızca işledi. Zira infazlar, iç savaşta ve kentlerin yağmalanması sırasında öldürülenler ile esir alındıktan sonra katledilenlerle sınırlı kalmadı. Diğer pek çoğu adına *proscriptio* denen öldürülecek kanun kaçakları listesine dâhil edilerek ortadan kaldırıldı. Söz konusu liste (proscriptio) ilk hazırlandığı şekliyle de muhafaza edilmedi. Muhbirler tarafından ihbar edilenler ile kişisel düşmanlık nedeniyle halkçı/demokrat denilerek suçlananların da eklendiği yeni listeler

Flor. II.27; III.21. Eutrop. V.8.2. Oros. V.21.11; 24.16. Seager 2006, 194 vd. Bu savaşta demokrat liderler şunlardı: Praetor C. Carrinas, Praetor L. Iunius Brutus Damasippus ve lejyon komutanı (legatus legionis) C. Marius. Bk. App. *BC* I.87-93. Eutrop. V.8. Oros. V.20.5,9; 21.10.

56 App. *BC* I.98. Roma'nın krallık döneminden beri gerektiğinde devreye giren yüksek kamu görevi unvanıdır. Krallık döneminde bir kral öldüğünde yeni bir kral seçilinceye kadar senato tarafından senatörler arasından tayin ediliyordu. Cumhuriyet döneminde "interrex"e ihtiyaç duyulması, iki Consul'ün ikisi de ölmesi durumunda mümkündü. Consul seçimlerini yaptırması için senato tarafından tayin edilen interrex'in görevi consuller göreve başlayınca sona eriyordu.

57 Plut. *Sull.* 33. App. *BC* 97 vd. Kaeveney 1982, 148. Sulla'nın diktatörlüğünün tam olarak hangi tarihte başladığı kaynaklarda belirtilmedi. İÖ 82 yılının Consullerinden birisi olan C. Marius, aynı yılda Colline Kapısı Savaşı öncesinde yaşamını yitirdi. Diğer Consul Carbo, onun ölümünden sonra Afrika'ya kaçmış, sonra Sicilya adasına dönmüş ve adanın Cossyra kentinde Pompeius tarafından esir alınmış, Lilybaeum'da öldürülmüştü. Valerius Maximus'un (VI.2.8; IX.13.2) aktardığı bilgiye göre Carbo, üçüncü Consullüğü sırasında, yani İÖ 82 yılında yaşamını yitirmişti. Bu nedenle Sulla'nın diktatörlüğünün başlangıç tarihi için Colline Kapısı Savaşı'nın sona ermiş olduğu İÖ 1 Kasım 82 yılı uygundur. Bk. Vell. Pat. II.27.1. Broughton 1968, II, 73 n. 1.

58 App. *BC* I. 98 vd. Scullard 1998, 78 vd. Faulkner 2015, 170.

yayınlandı. Böylece yaklaşık 100 senatörün ve 1600 Atlının (Eques) da aralarında bulunduğu onbinlerce insan katledildi ve malları devlet tarafından müsadere edilip, Sulla'nın destekçilerine ödül olarak dağıtıldı[59]. İS I. Yüzyılda yaşamış olan "Sulla" biyografisinin yazarı Plutarkhos'un aktardığı bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla tüm bunlar, Plutarkhos'un deyimiyle "işi gücü kan dökmek" olan Sulla'nın *proscriptio*ları (ölüm listeleri) süresince başkentin her tarafında sayısız cinayetler işlenmek şeklinde tebarüz etmişti. Katiller cinayetin ödülü olan iki talanton'u alabilmek için kardeşlerini, çocuklarını, ana ve babalarını, köleler efendilerini öldürmüşlerdi. Öldürülenlerin tüm malları müsadere edildiği için yalnızca çocukları değil torunları bile maktulün varisi olabilme hakkından mahrum edilmiş oluyordu. Cinayetler, erkeklerin karılarının, çocuklar analarının gözleri önünde insafsızca işleniyor, kesilen başlar da Forum'da getirilip Sulla'ya teslim ediliyordu. Kimi katillerin gözü yalnızca zenginlikteydi. Onlar kurbanlarını büyük evi, güzel bağı bahçesi ya da hamamı olanlar arasından seçtiler. Sulla, öldürttüğü insanların mal ve mülklerini meydanda tribün kürsüsüne oturarak destekçilerine bağışladı. Bu bağıştan pay alanlarla ilgili olarak bir standardı da yoktu. Bu nedenle güzel kadınlar, soytarılar ve köle çocukları da Sulla'nın bağışlarından yararlandılar[60]. Sulla'nın cezası bireylerle de sınırlı kalmadı. Kendisine karşı olan Marius, Cinna ve Carbo taraftarı Umbria, Etruria, Lucania ve Samnium bölgelerindeki İtalya şehirleri de onun acımasızlığından paylarına düşeni aldılar. Bu kentlerin toprakları Sulla'nın terhis ettiği 23 lejyonun, yani yaklaşık 120 bin veteranın meskûn olacağı koloni toprağı için müsadere edildi[61].

İç savaşı İÖ 81 yılında kendi lehine sonlandıran Sulla'nın diktatörlüğü, sayısı 10 civarında olan bir seri yeni kanunun çıkarılmasıyla devam etti. Bu yasalardan birisiyle senatör sayısını artırıp 600 yaptı. Yeni senatörler atlı (eques) sınıfındandı[62] ve Senato üyeliği için "onurlular hiyerarşi" (*cursus honorum*) yaratıldı. Bu hiyerarşide yükselebilmenin ilk adımı *Quaestor*'lük ile atılacaktı. Artık *Quaestor* olan her Roma magistratı *Censor* müdahalesi olmaksızın senato üyesi olacaktır. İkincisi *Quaestor*'ler ve *Praetor*'lerle ilgiliydi. *Quaestor*'lerin sayısı 20'ye, *Praetor*'lerin sayısı 8'e çıkardı. Üçüncüsü magistrat (magistratus) seçilebilmenin koşullarıyla ilgiliydi. Dördüncüsüyle Halk temsilcilerinin (Tribunus Plebis) yetkisine sınırlama getirildi. Diğer beş kanun eyalet valileriyle, valilerin yargılandığı mahkemelere (quaestiones)

59 Sulla'nın *Proscriptio*ları ve katliamlarıyla ilgili olarak bk. Plut. *Crass.* 2.3;6.7; *Sull.* 1.3; 31; *Cato* 3.3 vd;17.4 vd. Cic. *Verr.* II.1.38; 123; II.3.81; *Phil.* XIV.23. Sall. *Cat.* 37.6 vd; 51.32 vd. *Hist.* I.43-45; 47.51; 55.6. Diod. XXXVIII.19; Liv. *Per.* 88-89; Dion. 5.77; 8.80.2. Vell. Pat. II.22.5; 28.2-4. App. *BC* I.100. Flor. III.21. Dio, XXX-XXXV.109.11 vd. Oros. V.21.1-10. Ayrıca bk. Faulkner 2015, 170. Seager, 2006, 189 vd. Konrad 2006, 182 vd. Brunt 1988, 218. Scullard 1998, 81. Hinhard 1985, 104 vd.

60 Plut. *Sull.* 30-32.

61 App. *BC* I.100, 104. Flor. III.21-22. Faulkner 2015, 170. Seager 2006, 203 vd.

62 Dion. 5.77.4. App. *BC* I.100. Seager 2006, 200. Broughton 1968, II, 75.

yalnızca senatörlerin jüri üyesi yapılmasıyla, rahip kurullarının sayılarının artırılmasıyla, maliyeyle, düşman kasaba ve kişilerin vatandaşlık haklarının alınmasıyla ilgiliydi[63].

İÖ 80 yılında kendiliğinden devlet işlerinden elini çekip özel yaşamına dönen, fakat resmi görevini sonlandırdığı halde başkentin yönetimi üzerindeki kanlı elini ölünceye kadar çekmeyen Sulla, İÖ 78 yılında yakalanmış olduğu bir deri hastalığı yüzünden yaşamını yitirdi[64]. Fakat geride itibarsızlaştırılmış anayasal teamüller, Sulla teröründen beslenip zengin olmuş fırsatçı dalkavuklar, Sulla destekçisi olarak anılmanın utancını yaşayan Roma halkı ve gelecekte ihtiraslı devlet adamı olan generallerin örnek alacağı kötü bir miras kalmıştı. Nitekim Sulla'nın ölmüş olduğu tarihten takriben 30 yıl sonra Caesar'ın yaptığı askeri darbenin cesaret kaynağı Sulla'nın bu mirası oldu. Caesar'ın İÖ 49 yılındaki askeri darbesi Cumhuriyet'in sonunu getirecek olan yeni iç savaşlar serisini beraberinde getirdi ve nihayet Roma, İÖ 27 yılından itibaren Principatus denen yarı monarşik rejimin kuruluşuna tanık oldu.

KAYNAKLAR

Antik Kaynaklar

App. *Mith*.

Appianos, *Mithridateios*. Kullanılan Metin: *Appian's Roman History*, vol. II (transl. E. Cary), London 1912.

App. *BC*

Appianos, *Bellum Civile*. Kullanılan Metin: *Appian's Roman History*, vol. III (transl. H. White). Loeb, London 1964.

Cic. *Arch*.

Cicero, *Şair Archias Savunması* (çev. B. Demiriş-Ç. Dürüşken). Kabalcı Yay. İstanbul 1997.

Cic. *Phil*.

Cicero, *Philippicae*. Kullanılan Metin: Cicero, *Philippics* (transl. W.C.A. Ker). Loeb, London 1957.

63 Broughton 1968, II, 75. Yasaya göre *Quaestor* seçilmek için en az 30; *Praetor* seçilmek için 39 ve *Consul* seçilmek için 42 yaşında olmak gerekecekti. Bk. Scullard 1998, 81 vd. Faulkner 2015, 171. Seager 2006, 201 vd. Konrad 2006, 183. North 2006, 263. Brennan 2000, II, 388 vd. Keaveney 1982, 169.

64 Plut. *Sull.* 36.2 vd. App. *BC* I. 105.

Cic. *Verr*.

Cicero, *In C. Verrem*. Kullanılan Metin: *M. Tulli Ciceronis Scripta Quae Manserunt*. Vol. V: *In Q. Caecilium Divinatio et In C. Verrem Actio I et II* (ed. Schulten). Libsae.

Dio

Dio, *Rhomaike*. Kullanılan Metin: *Dio's Roman History*, vol. II (transl. E. Cary). Loeb, London 1914.

Dion.

Dionysios Halikarnoseos, *Rhomaikes Arkhaiologios*. Kullanılan Metin: *The Roman Antiquities of Dionysius of Halicarnassus*, vol. I-VII (transl. E. Cary). Loeb, London 1940, 1943, 1950, 1955, 1960, 1963.

Diod.

Diodoros Sikeliotos, *Bibliothes Historikes*. Kullanlan Metin: Diodorus of Sicily, *The Library of History*, (tarnsl. C. H. Oldfather). Loeb, London 1967.

Eutrop.

Eutropius, *Breviarum Historiae Romanae*. Kullanılan Metin: *Roma Tarihinin Özeti* (çev. Ç. Demircioğlu). Kablcı Yay. İstanbul 2007.

Flor.

Florus, *Epitome*. Kullanılan Metin: *Sallust, Florus and Velleius Paterculus* (çev. J. S. Watson). New York 1888.

Frontin.

Frontinus. Kullanılan Metin: Frontinus, *The Stratagems and the Aqueducts of Rome* (transl. Ch. E. Bennett). Loeb, London-New York 1925.

Liv. *Per*.

Livius, *Periocae*. Kullanılan Metin: Livy, *From the Founding of City* (transl. A.C. Schlesinger). Loeb, London-New York 1967.

Nep. *Att*.

Cornelius Nepos, *Atticus*. Kullanılan Metin: Cornelius Nepos, *Great Generals of Foreign Nations* (transl. J.C. Rolfe). Loeb, London 1965.

Oros.

Orosius, Historiarum Adversus Paganos Libri VII. Kullanılan Metin: Orosius, *Seven Books of History against the Pagans* (tranl. I. W. Raymond). Loeb, New York 1936.

Paus.

Pausanias, *Hellados Periegeseos*. Kullanılan Mtin: Pausanias, *Description of Greece*, Vols. I, IN (transl. W.H.S. Jones). Loeb, London 1935, 1968.

Plin. *NH*

Plinius, *Naturalis Historia*. Kullanılan Metin: Pliny, *Natural History*, vols. III, IX (transl. H. Rackham). Loeb, London 1967.

Polyb.

Polybios, *Histories*. Kullanılan Metin: Polybios, *The Histories*, vol. III (tranl. W.R. Paton). Loeb, London 1979.

Plut. *Cato*

Plutarkhos, *Cato Minor*. Kullanılan Metin: *Plutarch's Lives*, vol. VIII. *Sertorius and Eumenes, Phocion and Cato the Younger* (transl. B. Perrin). Loeb, London 1959.

Plut. *Crass*.

Plutarkhos, *Crassus*. Kullanılan Metin: *Plutarch's Lives*, vol. III. *Pericles and Fabius Maximus, Nicias and Crassus* (transl. B. Perrin). Loeb, London 1932.

Plut. *Gaius*

Plutarkhos, *Gaius Gracchus*. Kullanılan Metin: *Plutarch's Lives*, vol. X. *Apis and Cleomenes, Tiberius and Caius Gracchus, Philopoemon and Flamininus* (transl. B. Perrin). Loeb, London 1954.

Plut. *Luc*.

Plutarkhos, *Lucullus*. Kullanılan Metin: *Plutarch's Lives*, vol. VI (transl. B. Perrin). London 1959.

Plut. *Mar*.

Plutarkhos, *Gaius Marius*. Kullanılan Metin: *Plutarch's Lives*, vol. IX. *Demetrius and Antony, Pyrrhus and Caius Marius* (transl. B. Perrin). Loeb, London 1949.

Plut. *Pomp*.

Plutarkhos, *Pompeius*. Kullanılan Metin: *Plutarch's Lives*, vol. V. *Agesilaus and Pompey, Pelopidas and Marcellus* (transl. B. Perrin). Loeb, London 1955.

Plut. *Sert*.

Plutarkhos, *Sertorius*. Kullanılan Metin: *Plutarch's Lives*, vol. VII. *Sertorius and Eumenes, Phocion and Cato the Younger* (transl. B. Perrin). Loeb, London 1959.

Plut. *Sull*.

Plutarkhos, *Sulla*. Kullanılan Metin: *Plutarch's Lives*, vol. IV. *Alcibiades and Coriolanus, Lysander and Sulla* (transl. B. Perrin). Loeb, London 1949.

Plut. *TG*

Plutarkhos, *Tiberius Gracchus*. Kullanılan Metin: *Plutarch's Lives*, vol. X. *Apis and Cleomenes, Tiberius and Caius Gracchus, Philopoemon and Flamininus* (transl. B. Perrin). Loeb, London 1954.

Sall. *Cat*.

Sallustius, *Catilina*. Kullanılan Metin: *Sallust, Florus and Velleius Paterculus* (çev. J. S. Watson). New York 1888.

Sall. *Hist*.

Sallustius, *Historia*. Kullanılan Metin: *Sallust, Florus and Velleius Paterculus* (çev. J. S. Watson). New York 1888.

Sall. *Iug*.

Sallustius, *Iugurtha*. Kullanlan Metin: *Sallust, Florus and Velleius Paterculus* (çev. J. S. Watson). New York 1888.

Strab.

Strabon, *Geographika*. Kullanılan metin: *The Geography of Strabo*, vols. II, IV, VI (tarnsl. H. JC. Jones). Loeb, London 1960, 1961.

Vell. Pat.

Velleius Paterculus, *Historia Romana*. Kullanilan Metin: Velleius Paterculus, *Compendium of Roman History, Res Gestae Divi Augusti* (transl. F. W. Ship-

ley). Loeb, London 1961.

Günümüz Kaynakları

Arslan 2007

M. Arslan, *Roma'nın Büyük Düşmanı Mithridates VI Eupator*. Odin Yay. İstanbul 2007.

Badian 1962

E. Badian, "Waitin for Sulla". *Jornal of Roman Studies* 52 (1962), 47-61.

Badian 1964

E. Badian, *Studies in Greek and Roman History*. Oxford 1964.

Badian 1972

E. Badian, "Tiberius Gracchus and the Begining of the Roman Revolution". *ANRW* I/1 (1972), 668-731.

Bernstein 1978

A. H. Bernstein, *Tiberius Sempronius Gracchus: Tradition and Apostasy*. Ithaka-London 1978.

Bonneford-Coudry 1989

M. Bonneford-Coudry, *Le sénat de la république romaine; de la guerre d'Hannibal à Auguste*. Rome 1989.

Boren 1962

H.C. Boren, "Tiberius Gracchus: The Opposition View". *AJPh* 82 (1962), 358-69.

Boren 1968

H.C. Boren, *The Gracchi*. New York 1968.

Broughton 1968

T.R.S. Broughton, *The Magistrates of Roman Republic*. Vols. I-II. Cleveland-Ohio 1968.

Early 1963

D.C. Early, *Tiberius Gracchus: A Study in Politics*. Brussels 1963.

Brunt 1971

Italian Manpower, 225 B.C.-A.D. 14. Oxford.

Brunt 1988

P.A. Brunt, *The Fall of the Roman Republic and Related Essays*. Oxford 1988.

Faulkner 2015

N. Faulkner, *Roma: Kartalların İmparatorluğu* (çev. Ç. Sümer). İstanbul 2015.

Gabba 2006

G. Gabba, "Rome and Italy: The Social War". Şurada: *The Cambridge Ancient History*, Vol. IX (ed. J.A. Crook, A. Lintott, E. Rawson). Cambridge (2006), 104-128.

Hinard 1985

F. Hinard, *Les proscriptions de la Rome republicaine*. Paris & Rome.

Hind 2006

J.G.F. Hind, "Mithridates". Şurada: *The Cambridge Ancient History*, Vol. IX (ed. J.A. Crook, A. Lintott, E. Rawson). Cambridge (2006), 129-164.

Kaya 2006

M. Ali Kaya, *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*. Pegem Yay. Ankara 2016.

Kaya 2009

M. Ali Kaya, "Anadolu'da Roma egemenliği (İÖ 205-25). Doğu Batı Dergisi, 49 (2009), 195-233.

Kallet-Marx 1990

R.M. Kallet-Marx, "The Trial of Rutilius Rufus". *Phoenix*, 44 (1990), 122-139.

Keaveney 1982

A. Keaveney, *Sulla: The Last Republican*. London&Canberra 1982.

Konrad 2006

C.F. Konrad, "From Gracchi to the First Civil War (133-70 B.C.). Şurada: *A Companion to the Roman Republic* (ed. N. Rosenstein & R. Morstein-Marx). Blackwell Publishing (2006)167-189.

Lintott 1999

A. Lintot, *The Constitution of the Roman Republic*. Oxford 1999.

Magie 1975

D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ*, vols. I-II. Princípon 1975.

McGing 1986

B.C. McGing, *The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator, King of Pontus*. Leiden 1986.

North 2006

"The Constitution of the Roman Republic". Şurada: *A Companion to the Roman Republic* (ed. N. Rosenstein-R. Morstein-Marx). Blacwell Publishing (2006) 256-277.

Scullard 1988

H.H. Scullard, *From the Gracchi to Nero A History of Rome from 133 B.C. to A.D. 68*. Londo-New York 1988.

Seager 2006

R. Seager, "Sulla". Şurada: *The Cambridge Ancient History*, Vol. IX (ed. J.A. Crook, A. Lintott, E. Rawson). Cambridge (2006) 165-207.

Urgern-Sternberg 2006

J. von Urgern-Sternber, "The Crisis of the Republic" (çev. H. I. Flower). Şurada: *The Cambridge Companion to the Roman Republic* (ed. H. I. Flower). New Jersey 2006.

İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN YERALTI FAALİYETLERİ: FEDAİ ZABİTAN OLUŞUMU VE SİYASİ CİNAYETLER

Yrd. Doç. Dr. Mehmet BAŞARAN
Ali ÖZÇELİK

ÖZET

Türk siyasi tarihinin 1908–1918 yılları arasına damgasını vuran, fakat o dönem yaratmış olduğu siyasal etkiyi bugün dahi hala hissettirebilen Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, İstanbul Askeri Tıbbiye öğrencilerinden 5 kişinin 1889 yılında bir araya gelerek 'İttihadı Osmanî' adlı bir örgüt kurması sonucunda ortaya çıkmıştı. İmparatorluğun dağılmasına engel olma amacıyla örgütlenen bu Cemiyet, bir yeraltı örgütü olarak uzun bir süre Avrupa'da çıkartılan gazetelerle ve ordu içerisindeki propagandalarla genişleme politikası izlemiş, hummalı çalışmaların ardından da özellikle III. Ordu mensubu genç subaylar arasında kendisine bolca taraftar bulmuştu.

Uzun bir süre gizli yollarla mücadele veren Cemiyet, nihai sonuca ulaşılması adına 1907 yılındaki İkinci Jön Türk Kongresi'nde radikal bir karar almış ve Bulgar ihtilal çetelerinin usullerinden etkilenmesi sonucu fikri muhalefeti terk ederek silahlı mücadele yolunu seçmişti. Alınan bu kararın sonrasında gerek suikastların icrası gerekse karşılaşılacak zorlukların şiddet ve yıldırma yoluyla aşılması için 'Fedai Zabitan' adı verilen özel bir birlik kurulmuştu. 'Serez Komitesi' ya da 'Serez Heyet-i Cinaiyesi' olarak tanınan

bu grubun mensupları, doktrinal tartışmaların uzağında, Cemiyet uğruna ölmeyi ve öldürmeyi göze alarak yemin eden gönüllü subaylardan oluşmuştu. Fedailer, bağlı oldukları şubelerinin emirlerini mutlak bir itaatle tatbik etmişler ve Merkez-i Umumi'nin hakkında ölüm kararı çıkarttığı kişilerin infazını tetikçi vasfıyla gerçekleştirmişlerdi.

Cemiyetin manevi şahsiyetine ya da üyelerine yönelik aleyhte tutumları vatana ihanet olarak değerlendiren bu topluluk, İttihatçıların karşılaştığı her krizde ön safa çıkma eğilimleriyle tanınmıştı. Muhalefet tarafından *"Makedonya Kabadayıları"* olarak adlandırılan fedai subaylar; Meşrutiyet öncesindeki siyasi cinayetlerle Cemiyete iktidar yolunu aralamışlardı.

Yeraltı faaliyetlerinde ve Cemiyet içerisindeki hizip mücadelelerinde kullanılmalarının yanı sıra Trablusgarp Savaşı'nda, Balkan Savaşları'nda, I. Dünya Savaşı'nda ve Milli Mücadele'de aktif görev alan İttihatçı fedailerin pek çoğu Cumhuriyetin ilanı sonrası yeni sisteme entegre olup önemli görevler üstlenmişti. Siyasi şiddet geleneğinden kopamadıkları için tehdit olarak görülenler ise İzmir Suikastının ardından tasfiye edilmişlerdi.

Bu çalışmada; İttihatçı yer altı yapılanmasının Meşrutiyet arifesinden İmparatorluğun yıkılışına dek uyguladığı tedhiş siyaseti kişi ve olaylar üzerinden değerlendirilecek, tüm bu faaliyetlerde kullanılan düşük rütbeli hırçın subayların, askeri hiyerarşiyi yok ederek nasıl olağanüstü bir siyasi prestij kazandıkları irdelenerek ordu ve siyaset ilişkisi bağlamında genel bir panorama çıkarılacaktır.

Anahtar Kelimeler

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Komitacılık, Fedai Zabitan, II. Meşrutiyet, Siyasi Cinayet, Bab-ı Âli Baskını.

UNDERGROUND ACTIVITIES OF THE COMMITTEE OF UNION AND PROGRESS: ORGANIZATION OF FEDAİ OFFICERS AND POLITICAL ASSASSINATIONS

Abstract:

Ottoman Committee of Union and Progress which set seal to the Turkish political history between 1908-1918 and left an enduring political impact that can be felt even today, was formed with the founding of an organization under the name of the Union of Ottomans by five students from Military School of Medicine in İstanbul in 1889. This organization, which was founded in order to prevent dissolution of the Empire, for a long period, pursued a policy of expansion via newspapers published in Europe and propagations within the army and thanks to intensive efforts found many supporters especially among young officers of the IIIrd Army.

However, the Committee, for the sake of reaching its final aim, took a radical decision in the Second Congress of the Young Turks in 1907 and inspiring from the methods of revolutionary Bulgarian bands, abandoned the path of ideological opposition and adopted the path of armed struggle. Following to this decision a special force under the name of "*Fedai* Officers" was formed for the execution of assassinations and elimination of encountered difficulties with the help of violence and intimidation. Also known as "Committee of Serres" or "Serres Council of Murder", members of this group was comprised of volunteer officers who were abstained from doctrinal disputes and swore risking to die and kill for the sake of the Committee. *Fedai*s, with an absolute obedience, carried out the orders of the branches that they were contingent upon and as hitmens accomplished the execution of those who were sentenced to death by the General Center.

Considering negative attitudes towards the corporate body of the Committee or its members as treason, this association was notorious with its members bold attitudes in the face of every crisis which Unionists encountered. Called by opposers as "Villains of Macedonia" these *fedai* officers, with the help of political assassinations before IInd Constitutional Period, paved the road to power for the Committee.

Along with their utilization for the underground activities and factional struggles within the Committee, most of the Unionist *fedai*s, performing active duties during the Turco-Italian War, Balkan Wars, World War I and Turkish National Struggle integrated to the new system following to the proclamation of the republic and assumed important positions. Those who were considered to be dangerous because of their insistence on the political violence, were liquidated following to the İzmir Incidence.

In this study, terrorizing policy implemented by the underground organization of the Unionists, from the eve of IInd Constitutional Period to the dissolution of the Empire, will be evaluated on the basis of personalities and cases, and a general panorama will be laid out within the context of relations between the army and politics by examining how these embittered, low-rank officers who were utilized in various activities, gained an extraordinary political prestige by denying military hierarchy.

Keywords

Committee of Union and Progress, Committee Membership, *Fedai* Officers, IInd Constitutional Period, Political Assassination, Raid on the Sublime Porte.

Giriş

XIX. yüzyılın son çeyreğinde tahta çıkan II. Abdülhamit'in Balkan politikasını; sıkıyönetim, sürgün ve çetelerle mücadele oluşturuyordu. Özellikle bölgeye atanan genç kurmay subaylar Makedonya'ya hâkim olan Edirne ve Selanik'teki iki ordunun kadrolarında görevlendiriliyor ve devamında da çetelerin takibinde ya da demiryollarının korunmasında kullanılıyorlardı.[1] Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük toprak kayıpları yaşadığı bu dönemde Balkan dağlarındaki Bulgar ve Sırp çetelerle mücadele eden birliklerin başında ise ağırlıklı olarak III. Ordu'ya mensup mektepli subaylar bulunmaktaydı. Ve bu mektepli subayların pek çoğu isyanların önüne geçme, yabancı müdahalelerden kurtulma ve sonucunda devleti kurtarma adına yegâne çözümün Meşrutiyet olduğu fikrine gönülden bağlanmışlardı. Zira Rumeli'de 1902 yılından beri var olan siyasi bunalımlardan dolayı, milliyetçi isyanlarla haritasındaki Balkan sınırları oldukça daralan Osmanlı Devleti'nin Makedonya'yı da kaybedeceği korkusu bölgede fazlasıyla hissedilmekteydi.[2] Subayların görevleri sırasında maaşlarını düzenli alamamaları ve II. Abdülhamit'in şüphe temelli atama politikalarının liyakate uygun olmadığını düşünmeleri de şüphesiz huzursuzluğu daha da arttırmaktaydı. Bu olumsuz halet-i ruhiye içinde askeri okullarda kendisine hızlı bir yayılma imkânı bulan ve o tarihlerde bir yeraltı örgütü olan İttihat ve Terakki Cemiyeti ise Balkanlarda hızla örgütlenmiş ve özellikle genç zabitler arasında kendisine bolca taraftar bulmuştu.[3]

1 Balkanlar'da türeyen çetecilerin yarattığı olaylara son vermek amacıyla 1903 yılında bölgeye gelen Rus, İngiliz, Avusturya ve Fransız jandarma subay ve askerleri de Abdülhamit yönetiminin bölgedeki kontrolünü azaltmışlardı. Bkz: Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma,* İstanbul, 1978, s. 383.

2 Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası, II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar,* İstanbul, 2012, s. 31.

3 İttihat ve Terakki'nin kurucularından İbrahim Temo, söz konusu subayların Meşrutiyet'in ilanındaki rolü için şu cümleleri kurmaktadır: *"... Kahraman ordularımızın özellikle Üçüncü Ordu subaylarının içerde ayaklanması ve taşrada çalışan ve her türlü fedakârlığı göze alan ehli kalemin hürriyet mücadelesi neticesi istibdat, hakka karşı boyun eğmeye mecbur olmuştu."* İbrahim Temo, *İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Kurucusu ve 1/1 No'lu Üyesi İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları.* İstanbul, 1987, s. 215.

4 Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılâbı Tarihi, Cilt I, Kısım I, Ankara, 1991, s. 403.

5 Bayur'a göre, 1907 sonu ve 1908 başlarında İttihat ve Terakki Cemiyeti istibdada son vermek için ihtilal ve suikast biçiminde kan dökmeye de karar vermiştir. Bayur, *a.g.e.,* ss. 404-405.

II. Abdülhamit

Türk siyasi tarihinin 1908–1918 yılları arasına damgasını vuran, fakat o dönem yaratmış olduğu siyasal etkiyi bugün dahi hala hissettirebilen "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti", İstanbul Askeri Tıbbiye öğrencilerinden 5 kişinin 1889 yılında bir araya gelerek "İttihad-ı Osmanî" adlı bir örgüt kurması sonucunda ortaya çıkmıştı. İmparatorluğun dağılmasına engel olmak amacıyla örgütlenen, Avrupa'da çıkartılan gazeteler ve ordu içerisindeki propagandalarla büyüyen Cemiyet'in önderleri başlangıçta inkılâpçı veya ihtilalci değillerdi, sadece mevcut kanunların yürütülmesini istiyorlardı. Ancak 1907 yılından itibaren bu görüş ve anlayış değişmişti.[4] Nihai çözümün ancak padişahı silahlı mücadele yoluyla yıldırmak olduğuna inanılmış ve 1907 yılındaki II. Jön Türk Kongresi'nde, Abdülhamit'e karşı fikri mücadelenin terk edilip silahlı mücadeleye geçilmesi kararı alınmıştı.[5] Alınan bu karar, hedefe ulaşmak için komitacılığa başlanması anlamına geliyordu. Komitacılık ise takip edilen amaç için kanlı sahneler tertip etmeyi, gerektiğinde öldürmeyi ve lüzum görülürse

ölmekten kaçınmamayı gerektiren bir meslekti.[6] Nitekim bu, Cemiyet'in ihtiraslı subaylarının pek de yabancı olmadığı bir durumdu ve alınan kararın tatbiki pek kanlı olacaktı.

Fedai Zabitan'ın Ortaya Çıkışı ve İdari Yapısı

XX. yüzyıl başlarında Balkanlardaki kargaşa ortamında; Sırplar, Bulgarlar, Makedonlar, Ulahlar ve Rumlardan oluşan siyasi çeteler hem birbirleriyle hem de Türklerle mücadele ediyorlardı.[7] İMDÖ olarak bilinen ve komitacı hücreler sistemiyle mücadele eden İç Makedonya Devrim Örgütü, Narodniklik adı verilen Rus Pan-Slavizmine karşıt halkçı bir ideoloji taşıyordu. Bu çetelere karşı mücadele eden çoğunluğu Cemiyet mensubu subaylar bunların basit eşkıya çeteleri olmadıklarını ve savaş yöntemlerinin de kendilerine kurmaylık eğitiminde öğretilmeyen gerilla tekniğiyle mücadele olduğunu anlamışlardı.[8] Özellikle Bulgar çeteleriyle mücadele sırasında yapılan operasyonlarda ele geçirilen evraklardan Makedonya Bulgar komitasının ne gibi usullerle çalıştığı öğrenilmişti. Bu çetelerin o zamana kadar gösterdiği başarıları bir referans olarak gören İttihatçı subaylar kongrede alınan silahlı mücadele kararı sonrası Bulgar komitalarının izlediği yolu örnek almışlardı.

Cemiyet yöneticileri Balkan çetelerinin uyguladıkları ve genel olarak başarılı oldukları bu yoldan ilerledikleri takdirde padişahı yıldırarak başarıya ulaşacaklarına inanıyorlardı. Yani imha edilemeyen Bulgar çeteleri kendileri-

6 Mustafa Ragıp. *İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi, Yakup Cemil Niçin ve Nasıl Öldürüldü?,* Akşam Kitaphanesi, İstanbul, 1933. s. 36.

7 Virhovit denilen Bulgar komitacıları Makedonya'yı Bulgar toprağı yapmak isterlerken Santralist'ler ise Makedonya'nın bağımsızlığını amaçlıyordu.

8 Berkes, *a.g.e.*, s. 384.

ne bir nevi ilham kaynağı olmuş ve böylelikle İttihatçılar, siyasi cinayetlerin yarattığı korku ortamını iktidara giden bir yol olarak görmeye başlamışlardı. Bu anlayış doğrultusunda özellikle askeri açıdan güçlü oldukları Rumeli'de, Yıldız Sarayı'ndan gelebilecek müdahalelere karşılık gözdağı verebilecek ve Cemiyet adına harekât yürütebilecek bir yeraltı grubuna ihtiyaç duyulmuştu. Neticede İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasi propaganda dışında kalan ve mutlaka silahla halledilmesi gereken işlerini yapacak, bir nevi teşkilat ve irşad politikalarına tabancalarıyla takviyede bulunacak olan genç subaylar birliği "Fedai Zabitan" adıyla tarih sahnesine çıkmıştı.[9]

Fedai Bölükleri'ne üye olmak gönüllülük esasına dayanıyordu. Cemiyet'in içindeki kendine güvenen ve güvenilir zabitler ile istisnai olarak cesur siviller bu oluşuma kabul ediliyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1907 tarihli nizamnamesinde, fedai şubeleri başlığı altında ayrı bir kısım açılmıştı. Öncelikle Cemiyet'e katılan tüm üyeler gerektiği zaman Cemiyet'in kutsal amaçları uğrunda canlarını ortaya koymak zorundaydılar. Oluşturulan nizamnameye göre idare heyeti, fedai yazılan üyelerden oluşan fedai şubeleri kuracak ve özel görevlerle Cemiyet'in zabıta işlerini yerine getireceklerdi. Fedai olarak yazılmak isteyen üyeler ilk önce bağlı bulundukları şubenin rehberi aracılığıyla adlarını idare heyetine bildireceklerdi. Merkez heyeti tarafından verilen karar şubeye bildirilecek, şube de kendi bünyesinde fedailer arasında kura çekecek ve seçilen isim görevi yerine getirecekti. Eğer eylem birden fazla kişiyle gerçekleştirilecekse bu isimleri şube belirleyecekti. Fedai şubeleri, merkez heyetinin bilgisi olmaksızın herhangi bir eylem yapmaya yetkili değildi. Keyfi adam öldüremezler, sadece şubeleri aracılığıyla öneride bulunabilirlerdi. Fedai bir üyenin ya da bir şubenin görevinde isteksizlik veya ihmal bulunursa hakkında hâkimler heyetince verilecek karar yirmi dört saat içinde yerine getirilecekti.[10] Verilecek vazifeleri zamanında yapmayanların cezalandırılmamaları için idare heyetinden sebep göstermek şartıyla yeni müddet istemeleri gerekmekteydi. Hayatını tehlikeye atarak fedakârlık görevini yerine getiren her fedainin geçim zorluğuna düşen ailesinin geçimi sağlanacaktı.[11] Görüldüğü gibi söz konusu maddeler oldukça kesin hükümler içermekteydi. Fedailer, Cemiyet nizamnamesine göre; Merkez-i Umumi'nin aldığı karar şiddet gerektiren bir içerik taşıyorsa icra kuvveti olarak harekete geçiyorlardı. Verilen emirlere itiraz edilemez ve koşulsuz itaat edilirdi. Aksi takdirde ölüme

9 Fedai Bölükleri; Serez Komitesi ve Serez Heyet-i Cinaiyesi adlarıyla da anılmaktadır. Bkz: Ahmet Turan Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset,* İstanbul, 2013, s. 82.

10 Cemiyete dâhil olanlar Cemiyetin emirlerini yerine getirmeye mecburlardı ve ettikleri yeminin dışına çıkanlar öldürüleceklerini önceden göze almış kabul ediliyorlardı. Fedailerden Silahçı Tahsin görevlendirildiği Sofya'daki şartları beğenmeyip izinsiz olarak İstanbul'a döndüğü için 1913 yılında öldürülmüştür.

11 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi,* Cilt I, İstanbul, 1984, ss. 55-56; Celal Bayar, *Ben De Yazdım, Milli Mücadeleye Gidiş,* Cilt 1, İstanbul,1997, s. 93.

varan sert cezalara çarptırılırlardı.

Fedailer, Cemiyet'in manevi şahsiyetine ya da üyelerine yönelik tutumları ihanet olarak değerlendiren bir zihniyete sahiptiler. Bu yüzden İttihatçılar, *"kutsal devlet"* geleneğini en şiddetli hale getirenler olarak tarihe geçmişlerdir. Hüseyin Cahit Yalçın, *"Cemiyetin ruhunun kuvvet teşkil etmesi ise bir nevi din ve mezhep, adeta bir tarikat mahiyetini almasından ileri geliyordu"* diyerek varılan mistik ve şizofrenik boyutu gözler önüne sermekteydi.[12] İttihatçılar, bu adanmış psikolojiden hareketle kendilerine ilahi bir imtiyaz tanımakta herhangi bir beis görmemişlerdi. Halil Menteşe'ye göre *"İttihatçılar vatan mihrabı önünde secdeye kapanmış birer mümin idiler."*[13] Tunaya ise fedaileri şu sözlerle tanımlamaktadır:

"Fedailik İttihatçılık karakterinin en uç noktasıydı. Cemiyet'in her üyesi bir fedai sayılırdı ama asıl fedai olmak isteyenlerin ayrı bir statüsü vardı. Fedailer inanç adamları kategorisine girdikleri için Türkçülük, İslamcılık, Osmanlıcılık ve başka doktrinal sorunları tartışan kişiler değillerdi. İttihat ve Terakki'nin ismiyle bütünleşen bu insanlar, verilen emri yerine getiren militanlardı."[14]

Kongre'nin hemen ardından Rumeli'deki askeri kuvvetlerin bulunduğu her şehir, her kasaba ve her nahiyede hem Cemiyet'in şubeleri hem de bu Cemiyet'e bağlı Fedai Bölükleri oluşturulmuştu.[15] Oluşturulan Fedai Zabitan'ın öncelikli hedefi Cemiyetin amaçlarına muhalefet eden, ihtilal ve inkılâp hareketine engel olmak isteyen herkesti. Devlet adamları, paşalar ve öldürülmesi halinde büyük yankı uyandıracak sivil toplum önderlerine karşı düzenlenen eylemler nedeniyle fedailerin varlığı tüm Cemiyet mensuplarınca bilinir fakat üstü kapanırdı. Öyle ki Cemiyet mensupları kendi aralarında bile bu oluşumun ismini anmaz, *"Doksan Dokuzuncu Bölük"* adını kullanırlardı.[16] Yazışmalarda fedailerin adları açıkça zikredilmez, resimleri gazetede basılmazdı.[17] Bir fedai kendi rehberinden başka kimseyi ve rehber de kendi mensup bulunduğu idare heyetinden başka kimseyi doğrudan tanımazdı. Heyetlerin birbiriyle temas etmesi de yasaktı. Bu gizlilik nedeniyle birçok suikastta, Yakup Cemil, Mustafa Necip ve Abdülkadir[18] gibi kişilerin isimleri olağan şüpheli olarak ön plana çıksa da asıl sorumlular hiçbir zaman bilinememiştir. Bahsi geçen isimler gibi henüz birkaç senelik zabit olan ve mülazım rütbesinde bulunan pek çok fedai bünyelerinde barındırdıkları ideolojik iman ile kısa zamanda birer ölüm makinesi haline gelmişlerdi. Fedailer, Cemiyet'in karşılaştığı her krizde hemen ön safa çıkma eğilimleriyle varlıkları bilinen bir grup teşkil ediyorlardı. Öyle ki Cemiyetin muvaffak olabilmesi, bu özel birliğin başarısına veya başarısızlığına bağlıydı.[19]

Fedai Zabitan'ın Meşrutiyet Öncesi Faaliyetleri

Genel yapısını ve üyelerinin katı bir askeri disiplin içerisinde örgütlenen Fedai Zabitan Şubeleri'nin Meşrutiyet'i ilan ettirme adına ilk hedefi, Selanik Merkez Kumandanı Yarbay Nazım Bey olmuştu. Nazım Bey'in öldürülmesiyle Selanik'teki ihtilalcı zabitlerin rahat bir nefes alması ve üyelerin bağlılığının arttırılması amaçlanmaktaydı. Mustafa Ragıp'ın ifadesiyle, *"İttihat ve Terakki'nin fedai bölükleri aracılığıyla gerçekleştirdiği bu hadise yalnız Selanik Merkez Kumandanı'nın vücudunu delmeyecek, Abdülhamit'in vicdanında da endişeli bir yara açacaktı."*[20] Selanik ve Makedonya'daki telgrafhaneleri kontrol altında tutan Cemiyet, hedefin belirlenmesinden sonra Nazım Paşa'yı takibe almış ve bir gün sonra Selanik'i terk edip İstanbul'a gelmesini emreden bir telgraf aldıkları ihbarını alır almaz suikast planını devreye sokmuşlardı.

12 Bayur, *a.g.e.*, s. 302.
13 Halil Menteşe, *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları,* İstanbul, 1986, ss. 121-122.
14 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, İttihat ve Terakki Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi,* Cilt III, İstanbul, 1989, s. 327.
15 Meşrutiyet öncesi Selanik'teki ismi bilinen fedailer: "*Mülazım Hilmi, Mülazım Yakup Cemil, Mülazım Beyrutlu Hüsnü, Mülazım Abdülkadir, Gümrük memurlarından Bahri, Telgrafçı Fazlı, Enis Avni, Mehmet, Topçu Mülazımı Hamdi, Mustafa Necip. Manastır'da ismi bilinen fedailer: Topçu zabiti Erzurumlu Mülazım Dadaş Salim, Topçu Mülazımı Kayserili Ziya, Topçu Mülazımı Manastırlı Ata, Topçu Mülazımı Manastırlı Kazım, Piyade Yüzbaşı Ali, Yüzbaşı Bursalı İbrahim, Manastırlı Mülazım Yahya Efendi."* Bkz: Mustafa Ragıp, *a.g.e.*, s. 303.
16 Mustafa Ragıp, *a.g.e.*, ss. 39-40.
17 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam, Mustafa Kemal 1881-1919,* Cilt 1, İstanbul, 1999, s. 127.
18 Cumhuriyet döneminin ilk Ankara valisi olmuş fakat ve İzmir suikastında suçlu bulunarak idam edilmişti.
19 Mustafa Ragıb, *Meşrutiyet'ten Önce Manastır'da Patlayan Tabanca,* İstanbul, 2007,s. 37.
20 Mustafa Ragıp, *a.g.e.*, s. 40.

İttihatçıların Manastır teşkilatının kurucusu Erkân-ı Harp Binbaşısı Enver Bey, Nazım Bey'in öldürülme görevi için gönüllü olmuştu. Nazım Bey, Enver Bey'in kız kardeşi Hasene Hanım'la evliydi ve büyük ihtimalle yakın çevresi böyle önemli bir görevin Enver Bey'in Cemiyetteki kariyerini olumlu etkileyeceğini düşünmüştü. Ancak her tür akrabalık ve aile bağları zaaflarının amaca engel olabileceği endişesiyle bu istek ret edilmiş[21] ve Merkez-i Umumi'nin Selanik Fedai Şubesi'ne gönderdiği emir doğrultusunda fedailer arasında çekilen kura sonucunda Mustafa Necip, tetikçi olarak görevlendirilmişti. Merkezin talimatlarını iletmek üzere de Talat Bey gönderilmişti.[22] Yapılan plan doğrultusunda Enver Bey, 29 Mayıs 1908 akşamı, eniştesi Nazım Bey'i, fedailerden İsmail Canbulat ile birlikte terfi konusunda yardımcı olması için Selanik Yalılar akaretlerdeki evinde görüşmeye ikna etmişti. Görüşme esnasında Enver ile Canbulat, Nazım Bey'i pencereye yakın bir yerde lafa tutup oyalarlarken bahçeye giren Mustafa Necip ateş açmış fakat Nazım Bey'i ancak bacağından yaralayabilmişti. İsmail Canbulat da yanlışlıkla bacağından vurulmuş, olay yerinden hızla uzaklaşan genç fedai ise bir süre Selanik'teki güvenli evlerde saklanıp korunduktan sonra Tikveş'e kaçırılmıştı.

21 Mustafa Ragıp, *a.g.e.*, s. 41.

22 Resneli Niyazi hatıratında; Nazım Bey'in öldürülmesi görevini Piyade Alayı'ndan bir teğmen olan Silahçı Tahsin'in üstlendiğini belirtmektedir. Cemiyet'in gizlilik prensibi doğrultusunda Niyazi'nin hatıralarını inceleyen Cemiyet, o günün koşullarında Mustafa Necip'in adının verilmesini doğru bulmamışlar ve bilinçli olarak bu ismi düzeltmemişlerdir. Bkz: Resneli Niyazi, *Balkanlarda Bir Gerillacı, Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Bey'in Anıları* (Çev. İhsan Ilgar), İstanbul, 1975, s. 49.

Enver Bey, Nazım Bey'i kendisine suikast düzenleyenlerin Bulgar çeteleri olduğu konusunda ikna etmiş,[23] ancak tahkikat derinleştirildikçe suikastın, Bulgar çeteleriyle ilgisinin olmadığı ortaya çıkmış ve dikkatler Cemiyet üzerinde yoğunlaşmıştı. Resneli Niyazi'nin kaleme aldığı *"Hatırat-ı Niyazi"*de, hükümetin yaptığı araştırma ve soruşturmaların Cemiyet'in ayak oyunlarıyla sonuçsuz kalmasının genç subayları mücadeleye özendirdiği ifade edilmektedir.[24]

Fedailerin ilk eylemi olan Merkez Kumandanı'nın maruz kaldığı bu suikast, Selanik şehrini çalkalamış ve kahvehanelerde, gazinolarda, sokaklarda, evlerde günlerce konuşulmuştu.[25] Bu olayın ardından gerçekleşen ikinci sansasyonel eylem ise Manastır Müftüsü'nün öldürülmesi olmuştu. Yıldız Sarayı'nın jurnalcilerinden olan ve bu sebeple Cemiyet için tehlikeli addedilen Manastır Topçu Alayı Müftüsü Mustafa Şevket Efendi İstanbul'a gitmek için Selanik'e gelmiş ve Kolombus Oteli'nde kaldığı istihbaratını alan Cemiyet hızla harekete geçmişti. Fedailerden Abdülkadir[26] asker elbiselerini çıkartıp sivil kıyafet giymiş, tüm gece otelin çevresinde gözlem yaptıktan sonra sabahın erken saatlerinde otelin merdivenlerinden inen Müftü'yü, arabasına binmeden ateş açarak öldürmüştü. Manastır Müftüsü'nün öldürülmesi, örgüt faaliyetlerinin daha cüretkâr olmasını sağlamış ve yeni eylemlerin yapılmasına teşvik etmişti. Fedailer, Sami Bey'i de Kırşova'da pusuya düşürerek öldürmüştü. Pusuda *"gırra"* denilen bir tüfek cinsi kullanılarak cinayet o dönemlerde bu tüfeği kullanan Rum eşkıyaların üzerine atılmak istenmişti. İşlenen bu siyasi cinayetler her ne kadar ses getirse de dönemin sansür ve jurnal politikaları nedeniyle lokal etkiler yaratmış ancak o tarihlerde yaşanan bir olay İttihatçılar için bir dönüm noktası olmuştu.

Tarih kitaplarında Reval Görüşmeleri olarak isimlendirilen ve Büyük Britanya Kralı ile Rus Çarı'nın 8-10 Haziran 1908 tarihlerinde Reval'de bir araya gelmesiyle gerçekleşen toplantı Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması konusunda bir anlaşmaya varıldığı söylentilerini de ayyuka çıkarmıştı.[27] Bu durumu fırsata çeviren Cemiyet derhal harekete geçmiş ve devleti ayakta tutmanın tek yolunun istibdadı sonlandırmak olduğunu ve Kanun-ı Esasi'nin ilan edilmesinin yabancı müdahalesini önleyeceğini beyan ederek büyük bir başkaldırı başlatmıştı. 3 Temmuz'da Ahmet Niyazi Resne'de, 7 Temmuz'da Enver Tikveş'te, 20 Temmuz'da da Eyüp Sabri Ohri'de emirlerindeki asker-

23 Olay, resmi yazışmalara; *"Merkez Kumandanı Nazım Bey'in bir şahs-ı meçhul tarafından saldırıya uğramak suretiyle yaralandığı"* şeklinde geçecekti.

24 Resneli Niyazi, *a.g.e.*, s. 50.

25 Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü, İttihat ve Terakki Katibi Umumisi,* İstanbul, 2010, s. 50.

26 Tetikçinin Yakup Cemil olduğu da söylenmiştir.

27 Reval görüşmelerinin imparatorluk nezdindeki ayrıntıları için bkz: François Georgeon, *Sultan Abdülhamid* (Çev. Ali Berktay), İstanbul, 2006, s. 547.

lerle beraber dağa çıkmıştı. Yıldız Sarayı, derhal birliğiyle birlikte dağa çıkan Kolağası Resneli Niyazi Bey'i yakalaması için Rumeli'yi çok iyi bilen ve çete takibinde tecrübeli olan Şemsi Paşa'yı görevlendirmişti. 1908 yılında Cemiyet için en büyük tehdit kabul edilen Manastır Merkez Jandarma Tabur Kumandanı (Metroviçe 18. Fırka Kumandanı) Şemsi Paşa, Metroviçe'deki görevini Miralay Fevzi (Çakmak) Bey'e bırakarak Manastır'a gelmişti.

İttihatçılar üzerine gönderilen Şemsi Paşa'yı ortadan kaldırmak için yine bir yakını kullanılmıştı. Şemsi Paşa'nın damadı Binbaşı Rıfat, Cemiyet mensubuydu. Rıfat Bey'in eniştesi Fuat Bey de aynı taburda görevliydi ve İttihatçıların güvenilir adamlarındandı. Cemiyet, bu iki üyesi sayesinde Şemsi Paşa'nın İstanbul ile yazışmaları dâhil her hareketinden anında haberdar oluyordu. Dolayısıyla kendileri üzerine gönderildiği haberini alan Cemiyet, Şemsi Paşa'nın Resne'ye gitmeden öldürülmesine karar vermişti. Manastır şubesinin başındaki Miralay Sadık Bey, Şemsi Paşa'yı öldürmek için fedailerden Mülazım Atıf (Kamçıl)'ı[28] görevlendirmişti. Atıf Bey'in, Şemsi Paşa'yı öldürememesi durumunda ise Resne yolunda Paşa'ya pusu kurulacak ve çapraz ateşle öldürülecekti. 7 Temmuz 1908'de öğleden sonra üç civarında iki araba ile Yıldız Sarayı'na rapor vermek için Manastır telgrafhanesine giden Şemsi Paşa, iki fedai ile birlikte kalabalığın arasından çıkan fedai Atıf'ın üç el ateşiyle yere yıkılmıştı. Arnavut muhafızlar şaşkınlıkla oraya buraya ateş etmeye başlamışlar, çıkan kargaşada halktan birkaç kişi de can vermişti. Şemsi Paşa'nın yakın dostu Prizren Belediye Başkanı Rıfat Efendi, kaçmaya çalışan Atıf'ı tabanından vurarak yaralamış, ancak fedai kaçmayı başarmıştı. Herhangi bir aksilik durumunda havaya ateş açarak panik yaratacak ve kaçışı kolaylaştıracak olan iki fedainin bölgeden uzaklaşmasının ardından kalabalık içinde bulunan Cemiyet üyeleri ise polise yanlış bilgi vererek kaçışı kolaylaştırmışlardı.[29] Atıf, Mülazım Mahmut'un[30] evinde yaralarını tedavi ettirip saklanmış, örgütün Manastır merkezinden Resneli Niyazi'ye gönderilen mektupta *"Şemsi Paşa Manastır'da kurşunla vurulmuş, vuran korunmuştur"* diye haber gönderilmişti. Cemiyetin gizlilik prensibi burada kendini göstermişti. Miralay Sadık Bey, Cemiyet'in Manastır şubesi adına Şemsi Paşa suikastını gerçekleştiren Atıf Bey'e bir teşekkür mektubu yazmış ama metinde ismine yer vermemişti. Ayrıca Atıf Bey'in ismini de bir süre güvenlik nedeniyle saklı tutmaya karar vermişlerdi. Cemiyet'e bir mektup gönderen Resneli Niyazi, Şemsi Paşa'nın Mülazım Atıf tarafından öldürülmesini öğrendiğini belirten bir mektup yazdığında Resneli Niyazi'ye cevap yazan Cemiyet merkezi,

28 Atıf'ı örgütün fedailer koluna alan ve yemin törenini üstlenen Kolağası (Ön Yüzbaşı) Kazım Karabekir'di. Atıf'ın Cemiyete kabul edildiği yemin töreninden 11 ay sonra Şemsi Paşa öldürülecekti. Bkz: Abdullah Muradoğlu "Resmi Tabanca İşleri-Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Faili Meçhul Cinayetler (3)", Yeni Şafak Gazetesi, 16 Kasım 2011.

29 Bleda, *a.g.e*., s. 56.

30 Cumhuriyet döneminde Halk Fırkası'ndan Siirt Mebusu ve Milliyet Gazetesinin kurucusu Mahmut Soydan.

"Şemsi Paşa'yı öldüren fedai arkadaşımız, sizin adınızı verdiğiniz değildir. Bununla beraber adını kesinlikle yazıda belirtmemenizi gönülden dileriz" diyerek uyarıda bulunmuştu.[31] Neticede soruşturmalar, Resneli Niyazi'nin anılarında dile getirdiği üzere, Cemiyet'in nüfuzu sayesinde sonuçsuz kalmıştı. Soruşturmayı yürüten Manastır Vilayeti Baş Sorgu Hâkimi, Savcı Yardımcısı ve Komiser Muavini, Cemiyet mensubuydu. Baş Sorgu Hâkimi, Şemsi Paşa'nın öldürüleceği konusunda Cemiyet tarafından uyarılmıştı. Ayrıca İttihatçılar, Atıf Bey'in yakalanması halinde cezaevinden kaçırılması için gerekli organizasyonu da yapmıştı. Askeri cezaevinden sorumlu bir subay, durum aydınlanıncaya kadar görev yerinden ayrılmamıştı. Üstelik tetikçiyi yakalanması için görevlendirilen subaylar da örgüte mensup idiler. Manastır'ın çıkışlarını kontrol altında tutan askerlerin komutanları Cemiyet'ten *"Falan arabayı durdurmayın, Manastır'dan çıkışlarına refakat edin ve selam çakın"* talimatı almışlar ve öyle yapmışlardı.[32] İttihatçıların önde gelen şeflerinin hatıralarında, Atıf Kamçıl *"Hürriyet kahramanı"* olarak görülmüş ve bu anılarında kimi zaman abartılı sayılabilecek ifadelerle Şemsi Paşa'nın öldürülmesi yüceltilmişti.[33] Neticede bir ağ gibi Makedonya'yı saran Cemiyetin Meşrutiyet öncesi en sarsıcı eylemi Şemsi Paşa'nın Manastır'da öldürülmesi olmuştu. [34]

II. Meşrutiyet Dönemi ve Fedai Tedhişi

Suikast ve dağa çıkmalarla vuku bulan İttihatçı tedhiş politikaları 23 Temmuz 1908'de Kanun-ı Esasi'nin tekrar ilan edilmesiyle başarıya ulaşmıştı. Cemiyet artık gün yüzüne çıkmış ve Selanik'ten Payitaht'a gelen İttihat ve Terakki üyeleri Yıldız Sarayı'nı gölgede bırakarak fiili bir iktidar ve başvuru makamı olmuşlar imparatorluğun en önemli siyasal gücü haline gelmişti.[35] Tunaya'nın ifadeleriyle, *"Meşrutiyet'in anarşik bir çoğulculuk içindeki siyasal hayatında kendiliğinden oluşan bu yeni siyasal kuvvet büyük bir prestije sahipti ve 'Kahraman-ı Hürriyet, Ruh-u Devlet ve Cemiyet-i Mukaddese'" sayılmaktaydı. Zafer sarhoşluğu içindeki günlerde İttihatçı olmak bir vatan*

31 Abdullah Muradoğlu "Resmi Tabanca İşleri-Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Faili Meçhul Cinayetler (3)", Yeni Şafak Gazetesi, 16 Kasım 2011.

32 Abdullah Muradoğlu "Resmi Tabanca İşleri-Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Faili Meçhul Cinayetler (3)", Yeni Şafak Gazetesi, 16 Kasım 2011.

33 Bu sözlerinin ardından İbrahim Temo heykelin dikilmemesi nedeniyle Cemiyeti eleştirmiş, hatta kendisi Atıf'ın fotoğrafını Viyana'ya yollayıp on bin parça kartpostal bastırmış sekiz binini Donanma-yı Osmanî Muaveneti Milliye Cemiyeti yararına sattırmıştı. Bu nedenle Cemiyet tarafından bir teşekkürname gönderilmişti. Bkz: Temo, *a.g.e.,* s. 215-216.

34 Erık Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık,* İstanbul, 1995, s. 78.

35 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi,* Cilt I, s. 23.

borcu, karşı çıkmak ise ihanet olarak nitelendirilmekteydi."[36] Bu bilinçle İttihat ve Terakki, Meşrutiyet'i ilan ettirmeyi başarmıştı fakat bu başarıyı yeni rejimin geleceği için yeterli görmüyorlardı. Bu nedenle İttihatçılar, Cemiyet'in ilkelerini kökleştirmek ve otoriterlerini tam anlamıyla kurmak için ülke içinde geniş bir teşkilatlanma yoluna gitmişlerdi. Bu teşkilatın başına da cemiyete sadık fedakâr İttihatçıların getirilmesi prensip olarak kabul edilmişti. Vilayet merkezlerine cemiyetten sorumlu müfettişleri (murahhas-ı mesullükleri) unvanıyla devlet memurlarını denetliyorlar ve İttihat ve Terakki'nin amacı dışında hiçbir işin yapılmadığına emin olmak istiyorlardı. Cemiyet bu görevlerin başına da ihtilale fiilen karışmış genç zabitleri sivil ittihatçılara tercih ediyorlardı. Adana'da 1909 yılında çıkan karışıklıkları bastırmak için buraya vali olarak Cemal (Paşa), müfettiş olarak da fedailerden Yakup Cemil tayin edilmişti. Bunun dışında Mümtaz, Hüsrev Sami (Kızıldoğan), Sapancalı Hakkı, Topçu İhsan, Nail, Atıf, Süleyman Askerî gibi askerlikle bağı gevşemiş silahşorlarda müfettişlik yapmıştı.[37] Bu kitlesel psikolojinin şımarıklığıyla Cemiyet'in hırçın fedaileri ellerindekini korumak ve çabalarının karşılığını almak için Meşrutiyet'ten sonra daha pervasız ve şiddet dolu hareket etmeye başlamışlardı. İttihat ve Terakki'nin bu cüretkâr tavrının şekillenmesinde, başta Tanin olmak üzere Cemiyet taraftarı gazetelerin de büyük payı bulunmaktaydı. Hüseyin Cahit'e göre; "*Memlekette bir teşkilat ve idare kabiliyeti, bir samimiyet ve vatan muhabbeti varsa bu yalnız İttihat ve Terakki'de toplanmıştı. Onun haricindeki kuvvetler; sırf kendi şahsi ve milli menfaatleri namına Türk vatanını yıkmak için çalışan menfi, muzır ve hain unsurlardan yahut hakikati bilmeyecek kadar düşüncesizlerden ibaretti."*[38] Taşra gazeteleri de Cemiyet'i ve Cemiyet'e mensup olanların hatalarından bahseden herkesi mürtecilik veya benzeri sıfatlarla suçluyorlardı.[39] Cemiyet'e atfedilen bu kutsallık mantalitesiyle muhaliflere karşı baskı ve tehditler artmış, Cemiyet'in Makedonya'daki fedaileri, İstanbul'daki kamplaşmanın adeta silahlı güçleri haline gelmişlerdi. **İttihatçılara karşı muhalefet Meşrutiyet'in ilanından** hemen birkaç ay sonra başlamıştı. Ve akabinde Cemiyet'in baskı politikalarının yarattığı rahatsızlığın ilk kıvılcımı bir gazeteci cinayeti olmuştu.

Cemiyet'e karşı en sert muhalefeti Mevlanzade Rıfat'ın çıkardığı Ahrar **Fırkası** yanlısı "Serbesti" gazetesinin başyazarı Hasan Fehmi yürütüyordu.[40] Hasan Fehmi, hemen hemen her yazısında İttihat ve Terakki'yi yolsuzluk ve ordunun siyasete etkisi gibi nedenler yüzünden keskin bir dille eleştiriyor ve bu yüzden tehdit alıyordu. 6 Nisan 1909 tarihinde akşamüzeri Hasan Fehmi, arkadaşı Ertuğrul Şakir ile Galata Köprüsü'nde yürürken arkalarından be-

36 Tunaya, *a.g.e.*, s. 24.
37 Tunaya,*a.g.e.*, s. 23.
38 Birinci, *a.g.e.*, s. 41.
39 Birinci, *a.g.e.*, s. 41.
40 Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü,* İstanbul, 1990, s. 86.

liren bir kişi kendilerine **üç el ateş etmişti.** Tetikçi *"Al sen de Mevlan"* diyerek gazetenin sahibi Mevlanzade Rıfat zannettiği Ertuğrul Şakir'in de belden aşağısını kurşunlamış sonra da Eminönü tarafına kaçmıştı. Zabıtanın olayın hemen ardından tetikçiyi takip etmek yerine kasığından yaralanan Şakir'i cinayet zanlısı olarak götürmesi ve iki tarafında asker, zabit ve ortasında bahriye nöbetçileri bulunan Galata Köprüsü üzerinde gerçekleştirilen cinayetin failinin bulunamaması Meclis-i Mebusan'da sert tartışmalara neden olmuştu. Cemiyet ise bir bildiriyle bu suikastı kendilerinin yapmadıklarını duyurmuştu.[41] Ancak görgü tanıklarının ifadelerinden dolayı, suikastı gerçekleştiren pelerinli zabitin Mustafa Necip, Silahçı Tahsin, Kara Kemal veya Abdülkadir olduğu tarzında söylentiler çıkmıştı. Hasan Fehmi'nin fail-i meçhul bir cinayete kurban gitmesi, İttihatçılar ve muhaliflerin arasındaki gerginliğin infilak etmesine sebep olmuş ve farklı muhalif grupların ve saiklerin birleşimiyle 13 Nisan 1909 tarihinde 31 Mart Vakası olarak bilinen isyan ortaya çıkmıştı.[42] Derin bir İttihatçı nefretinin yansıması olan bu olay, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişiyle son bulmuş, ancak bu tarihten sonra şikâyet edilen İttihatçı despotizmi daha da şiddetlenmişti. Olayın ardından da baş sorumlu olduğu gerekçesiyle II. Abdülhamit'in otuz üç yıllık iktidarına son verilmiş ve yerine V. Mehmet Reşat geçmişti. Nitekim bürokrasinin en başındaki isimler İttihatçı subayların inisiyatifiyle görevlerinde kalabilmiş, büyük rütbeli paşalar eğer Cemiyet mensubu değilse İttihatçı astlarına selam vermek zorunda kalmış, dahası adalet ve özgürlük mottosuyla karşı çıkılan sansür ve baskı, sadece uygulayıcı isimlerin değişmesiyle yeni dönemde de varlığını devam ettirmişti.

Hasan Fehmi'nin öldürülmesinin üzerinden on dört ay geçtikten sonra, 9 Haziran 1910 gecesi İstanbul Bahçekapı'da şair Fazıl Ahmet Bey'le yürüyen "Sada-yı Millet*"* Gazetesi'nin başyazarı ve muhalif Ahrar Fırkası'nın önde gelen isimlerinden Ahmet Samim ensesine sıkılan kurşunla öldürülmüştü.[43] Refii Cevat (Ulunay) gibi muhalif gazeteciler; 31 Mart Vakası'nın intikamını almak isteyen İttihatçı fedailerin tek kurşunla suikast gibi komitacı metotlara başvurarak cinayeti işlediklerini iddia ederek ünlü fedai Yakup Cemil'i suçlamışlardı. Ahmet Samim cinayetini, eski Duyun-u Umumiye komiserlerinden Maliye Mütehassısı Zeki Bey'in Bakırköy'deki evinin civarında gece

41 8 Nisan günü Serbesti Gazetesi'nin ilk sayfası sadece şu cümleyle çıkmıştı: *"Serbest basının ilk kurbanı ömrünü sürgünlerde geçirmiş olan evlad-ı hürriyetten Hasan Fehmi Bey'in ruhuna Fatiha."* Abdullah Muradoğlu "Resmi Tabanca İşleri-Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Faili Meçhul Cinayetler (4)", Yeni Şafak Gazetesi, 18 Kasım 2011
42 Cinayeti protesto eden üniversite öğrencileri *"Gizli eller kırılsın"* diyerek Bab-ı Âli'ye ve Meclis-i Mebusan'a yürüdü. Meclis'te de iktidar ve muhalefeti birbirine düşüren bu kışkırtma, İstanbul'u alt üst eden 31 Mart Vakası'nın da habercisiydi. Abdullah Muradoğlu "Resmi Tabanca İşleri-Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Faili Meçhul Cinayetler (4)", Yeni Şafak Gazetesi, 18 Kasım 2011.
43 Ahmet Samim, aynı zamanda Kamil Paşa Hükümeti'nde Harbiye Nazırı olan Ali Rıza Paşa'nın kardeşidir.

yarısı benzer tarzda kurşunlanarak öldürülmesi takip etmişti. Her şeyi silahla halletmeyi en kesin yol olarak gören ve adını Selanik'te çıkardığı "Silah" gazetesinden alan Silahçı Tahsin, önce Ahmet Samim'e daha sonra da Zeki Bey'e tehdit mektupları göndermesi nedeniyle iki cinayette şüpheleri üzerine toplamış, fakat soruşturmayı yapan müstantik soruşturmada yeterli delil bulamamıştı. Yine de fail-i meçhul cinayetlerin müsebbibi olarak, fedailer ve dolayısıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti görülmüştü. Söz konusu cinayetlerin gölgesinde meydana gelen huzursuzluk 1911 yılında İttihatçı karşıtı Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın doğmasını sağlamıştı. 1912'de yapılan seçimler ise İttihatçıların basın ve hükümet özgürlüğüne engel olan mevzuatları çerçevesinde yapılmış, oluşturulan baskı ortamı nedeniyle bu dönem "Sopalı Seçimler" adıyla siyasi literatüre girmişti. Seçim sonucunda 270 mebustan ancak 6'sı muhalifti ve bu durum infiale neden olmuştu. Seçimlerdeki şaibe iddiasıyla İttihatçı karşıtı Arnavut silahşorlardan oluşan "Halaskar-ı Zabitan"ın 16 Temmuz 1912'de verdiği muhtıra sonucu İttihatçı hükümet istifa etmişti. Bu siyasi çalkantı sırasında zor durumda olan sadece Cemiyet değildi. İmparatorluğun kadim toprakları da tehdit altındaydı.

Cephelerdeki Fedailer

İtalyanlar, 1911 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuzey Afrika'daki son toprağına saldırmışlar ve Trablusgarp ile Bingazi'ye asker çıkarmışlardı. Mevcut saldırı üzerine İttihat ve Terakki'nin önde gelen şefleri ve birçok gönüllü subay buraya yerel savaşçıları örgütlemeye gitmişlerdi. İtalyan donanmasının denizi ablukaya alması nedeniyle Binbaşı Mustafa Kemal ile fedailerden Sapancalı Hakkı, Ömer Naci, Yakup Cemil[44] ve Abdülkadir, gizli kimlikle çölü geçmek üzere beraber yola çıkmışlardı. Berlin'deki görevinden gelen Enver Bey, Fethi (Okyar) Bey, İzmitli Mümtaz, Cevad Abbas, Süleyman Askeri, Doktor Refik (Saydam), Kuşçubaşı Eşref, Afyonkarahisarlı Ali (Çetinkaya), Enver Bey'in kardeşi Nuri (Killigil) Bey ve amcası Halil (Kut) Bey gibi pek çok İttihatçı zabit ve fedai de bu işte görev almıştı. Paramiliter örgütlenmeyle birlikte İtalyanlara karşı başarılı bir milis savaşına girişilmiş, böylelikle İtalyanlar ancak donanmalarının top menzili içinde bulunan kıyılarda tutunabilmişlerdi. Fedailer ile Enver Bey arasında Trablusgarp Cephesi'nde oluşan organik bağ da kısa bir süre sonra "Teşkilat-ı Mahsusa" adıyla kurulacak özel örgütün temellerini atmıştı.[45] İtalyan birliklerine karşı kısmen

44 Trablusgarp'ta bulunan zabitlerin sınıf arkadaşı olan Bandırmalı Zenci Şükrü Efendi Bingazi'ye gönüllü olarak gelmişti ve Yakup Cemil, bunun meşrutiyetten sonra ne yaptığı hakkında kimsenin bilgisi olmadığı ve böyle aniden ortaya çıkması nedeniyle şüphelenip casus zannetmiş ve gece çadırına girip öldürmüştü. Bu durum çevresi ve ordugâhta tepki çekmiş o da cepheden ayrılıp İstanbul'a geri dönmüştü. Bkz: Mustafa Ragıp, *İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi, Yakup Cemil Niçin ve Nasıl Öldürüldü?,* İstanbul, 1933, s. 363.

45 Ayrıntılı bilgi için bkz. Orhan Koloğlu, *Curnalcilikten Teşkilatı Mahsusa'ya,*

başarı kazanılmış fakat İstanbul'u tehlikeye düşüren yeni bir savaş nedeniyle Trablusgarp'tan vazgeçilerek apar topar geri dönülmüştü.

1912-13 tarihlerinde eski Osmanlı tebaası Balkan devletleriyle girişilen Balkan Savaşları İmparatorluk için ne kadar korkunç sonuçlar doğursa da İttihatçılar için büyük bir fırsat anlamına gelmekteydi. Libya'daki Fedai Zabitan başarısına karşı Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile Halaskar- ı Zabitan, Balkanlarda büyük bir mağlubiyet yaşıyordu. Bu durumda ortaya çıkan hezimet tablosu İttihatçıların ivedilikle harekete geçmesini sağlamış ve 23 Ocak 1913 tarihinde, yani savaş sırasında Edirne'nin ve Çatalca'nın Bulgarlara verileceği söylentisi gerekçe gösterilerek harekete geçilmişti. İttihat ve Terakki Merkez Örgütü, Balkan Savaşları'nın gölgesinde Enver ve Talat Bey'lerin önderliğinde üniformasız yüzbaşı ve üsteğmenlerden oluşan bir grupla birlikte "Bab-ı Âli Baskını" olarak bilinen hükümet darbesini gerçekleştirmişti.[46]

Bu baskında beyaz atının üzerinde ilerleyen *'Hürriyet Kahramanı'* Binbaşı Enver'in ve Talat Bey'in yanında Yakup Cemil, Süvari Yüzbaşısı İzmitli Mümtaz, Mustafa Necip, Enver'in amcası Halil, Hilmi, Sapancalı Hakkı, Silahçı Tahsin, Gümülcineli Eyüp gibi fedailer de bulunmaktaydı.[47] Baskın sırasında fedailerden Yakup Cemil, Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı önce şakağına silah dayayarak vurmuş, ardından üzerine bir el ateş ederek öldürmüştü. Fedailerden Mustafa Necip ise Nazım Paşa'nın yaveri Nafiz Bey tarafından

İstanbul, 2013.

46 Bayram Bayraktar, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Subayların Siyaset Yapmasını Engellemeye Yönelik Uygulamalar", *Toplumsal Tarih*, Aralık 1999, s. 8.

47 Mustafa Ragıp, fedailerin sayısını 60 olarak vermektedir. Mustafa Ragıp, *İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi,* s. 264. Baskın'ın ayrıntısı için bkz. Fethi Tevetoğlu, *Ömer Naci*, İstanbul, 1987, ss. 146-159.

öldürülmüştü. Baskında biri Mustafa Necip olmak üzere 7 kişi ölmüş, 19 kişi de yaralanmıştı. Neticede Sadrazam Kâmil Paşa'ya istifa belgesi imzalatılmış ve üç sene önce 31 Mart İsyanı'nı bastıran Hareket Ordusu'nun başında İstanbul'a giren Mahmut Şevket Paşa sadrazam olmuştu. Böylelikle İttihat ve Terakki, askeri bir darbeyle fiilen iktidarı ele geçirmişti. Ancak Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, en üst rütbelisi binbaşı olan Babıâli baskıncılarının müşir rütbesindeki Nazım Paşa'yı öldürmeye cüret etmelerinin cezası olarak fedailerin önde gelen isimlerini ordudan uzaklaştırmıştı. Yüzbaşı Mehmet Nazım, Mülazım-ı Evvel Sapancalı Hakkı, Yüzbaşı Yusuf Musa ve Mülazım-ı Evvel Hasan Tahsin, Mülazım-ı Evvel Hüseyin Rahmi'nin askerlikle ilişkisi kesilmişti.[48] Söz konusu cezalandırma ve Mahmut Şevket Paşa'nın söz dinlemez tavırlarından rahatsız olan Cemiyet'in önündeki engel ise 11 Haziran 1913 tarihinde kalkmıştı. Mahmut Şevket Paşa uğradığı bir suikastla otomobilinin içerisinde delik deşik edilmiş, böylelikle İttihatçılar iktidara tam olarak hâkim olmuşlardı. Üstelik saldırının ardından şiddetli bir tahkikata başlanmış ve ne kadar İttihatçı muhalifi varsa cinayetle ilişkilendirilerek hapsedilmiş veya sürgün edilmişti. Devamında da II. Balkan Savaşı sırasında Balkan Devletlerinin birbirleriyle girdikleri mücadeleden faydalanarak müthiş bir propaganda başarısıyla Edirne'ye giren Enver, *"Hürriyet Kahramanı"* sıfatının yanına *"Edirne Fatihi"* payesini de elde etmiş ve sadık fedailerin omuzlarında 1 Ocak 1914'te Harbiye Nazırlığı'na yükselmişti.

Enver'in Genelkurmay'ın başına geçmesi sonrası etkileri artan fedailerden, I. Dünya Savaşı'nın başlarında da fazlasıyla faydalanılmıştır. Harbiye Nazırı Enver Paşa, I. Dünya Savaşı sırasında kendisine bağlı fedaileri Teşkilat-ı Mahsusa adındaki gizli örgüte aktarmıştı. İzmir, Afyonkarahisar, Sinop gibi yerleşimlerden toplanan asker kaçakları ve hapishanelerdeki mahkûmlar ile taburlar oluşturulmuş, bu çetelerle ordu gerisinde veya öncü birlik olarak mücadele edilmişti. Teşkilat'ın başına Süleyman Askeri getirilmiş, fedai Atıf (Kamçıl) ise yaveri olmuştu. Ömer Naci İran'a gönderilmiş,[49] Eyüp Sabri, İzmitli Mümtaz, Yenibahçeli Şükrü, kardeşi Nail, Kuşçubaşı Eşref, kardeşi Selim Sami, Yakup Cemil gibi fedailer ise Kafkas Cephesi'nde görevlendirilmişlerdi.

Fedailerin I. Dünya Savaşı'ndaki varlıklarını, klasik bir prototip olduğu için Yakup Cemil üzerinden anlatmakta fayda vardır. Kafkas Cephesi'nde Teşkilat-ı Mahsusa'ya mensup bir müfrezenin başında cepheye gönderilen Yakup Cemil Ardahan'ı işgalden kurtardıktan sonra kendine *"Ardahan Fatihi"* unvanını vermiş, fakat daha sonra birliği Ruslar tarafından imha edilince Erzurum'a dönmüştü. Ardahan'a giderken Çorum'da bulunduğu zaman tartıştığı

48 Bayraktar, *a.g.m.*, s. 8. Yüzbaşı Yakup Cemil daha önce Trablusgarp Savaşı'ndaki disiplinsizliği nedeniyle ordudan atılmıştı.

49 Ömer Naci, İran'da müfrezesinin başındayken 1915 senesinde tifüsten öldü.

bir adamı Çorum halkının gözü önünde asmış ve Dâhilîye Nezareti'ne şikâyet edilmişti. Ardahan'a varınca Mahmut Kamil Paşa'nın emrinde ordu gerisinde 1.000 kişilik birliğin başında çetelerle savaşmıştı. Ancak Hasankale'de casus olmalarından şüphelendiği köylülerden 16 kişiyi kurşuna dizdirmesi üzerine Bitlis'teki alayın kumandanı olan Ali (Çetinkaya) Bey'in yanına gönderilmişti. Burada disiplinsiz hareketlerine devam edince de Bağdat'a, VI. Ordu Komutanı Halil (Kut) Paşa'nın birliğinde görevlendirilmişti. Söz dinlemesi için burada ordu bünyesine alınmış fakat birliğinin başında İngilizlere karşı cephede savunma yaparken kimseye danışmadan bir sabah taburuna hücum emri vermişti. Bu düşüncesiz hareketi sonucu bölüklerini İngiliz siperlerinin içine kadar sürmüş fakat İngilizlerin mitralyöz ateş karşısında neredeyse tüm taburu yok olmuştu. Bunun üzerine de Yakup Cemil İstanbul'a geri gönderilmişti.[50] Disiplinsizliği, başarılarını gölgelemiş, bu da meşhur silahşorun kısa bir süre sonra sonunu getirmişti. Esasında bu süreç önemli bir fedainin nazarında bu oluşumun ne kadar kontrolden çıktığını da gösterecek, sonuçta diğerleri de ya sisteme entegre edilecek ya da tasfiye edilecekti.

Fedai Zabitan'ın Tasfiyesi

Tek yapılı bir örgüt olmayan İttihat ve Terakki Cemiyeti değişik geçmişleri, bağlantıları ve liderleri olan grup ve fraksiyonlardan oluşuyordu. 1908 İhtilali büyük ölçüde Cemiyet'in içindeki genç subayların, Üçüncü Ordu'nun yüzbaşı ve binbaşılarının faaliyetlerinin sonucuydu. Ama Meşrutiyet'tin ilanından sonra Cemiyet siyasal hayatta da bir rol oynamak zorundaydı. Oysa Cemiyeti iktidara götüren askeri grubun eylemci çekirdeği 40-50 tane subaydan ve birkaç astsubaydan oluşuyordu.[51] Bu subaylar içerisindeki gönüllülerden seçilen fedailer, vatansever fakat fazla ihtiraslı ve öfkeliydiler. Bunlar; siyaset ve diplomasi inceliğinden ziyade silahlı mücadeleye ve kaba kuvvete yatkındılar. Bu yüzden iktidarı ele geçirdikten sonra Cemiyet içerisindeki siviller öne çıkmalıydı. Başlangıçta hükümet, eski rejimin daha yaşlı ve daha tecrübeli devlet adamları eline bırakılırken, Talat'ın çevresindeki Doktor Nazım, Bahaeddin Şakir ve Mithat Şükrü gibi etkili isimlerden oluşan sivil grup siyasal gelişmeleri yakından izliyorlar ve hükümet ile meclise yön vermeye çalışıyordu. Bu durum Cemiyet'in iktidarı kaybettiği 1912 yılına kadar sürmüştü. Ama Talat'ın sivil grubu, Cemiyet içerisinde fikirleri ve metotları genellikle daha aşırı olan asker grubuyla mücadele etmek zorunda kalmıştı. Enver-Talat rekabeti, siyasi çekişmeden ziyade asker-sivil kavgasıydı. Sivil kanadın başını Talat Bey çekiyordu ve daha sonra İaşe Nazırlığı'na getirilen Kara Kemal'in önderlik ettiği İstanbul örgütü ile İttihatçı mebuslar onun başlıca destekçileriydi. Talat Bey, bir yandan fedailerin bir kısmını kendi tarafına çekmek istiyor diğer yandan eli kanlı olarak değerlendirdiği fedailerin

50 Mustafa Ragıp, *İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi,* ss. 366-367.

51 Zürcher, *a.g.e.*, s. 87.

nazarında Enver Paşa'nın nüfuzunu azaltmayı amaçlıyordu. Dolayısıyla bu durum, Talat ve Enver hizipleri arasındaki güç savaşıydı. Cemiyet'i iktidara ordu getirmişti fakat artık geri plana çekilmesi isteniyordu. Fedailer ise Meşrutiyet'in ilan edilmesi de dâhil Cemiyet adına yapılan bütün olumlu şeylerde kendilerine borçlu olunduğunu savunuyor ve Cemiyet içinde kendilerine ayrılan payenin daha fazla olması gerektiğini düşünüyorlardı. Makedonya dağlarından emrinde oldukları genç Binbaşı Enver'in, Harbiye nazırı Enver Paşa olma sürecinde düşük rütbeli gözü pek komitacı subaylar büyük emek harcamışlardı. Bu genç subaylar resmi görevlerde ön kademelere çıkmamışlardı. Fakat İttihat ve Terakki'nin komitacılık ruhunu ve geleneğini bünyelerinde temsil etmişler ve bir nevi perde arkasında yaşamışlardı.[52]

Fedailer; Meşrutiyet öncesi ve sonrası siyasi cinayetlerde, Trablusgarp çöllerinde, İran dağlarında, Balkan Savaşlarında, Bab-ı Âli Baskını'nda ve I. Dünya Savaşı'nda daima Cemiyet'in ve özellikle Enver'in koruyuculuğunu üstlenmişlerdi. Öyle ki Harbiye Nazırı olmadan hemen önce Alman Hastanesi'nde ameliyat olacak olan Enver Bey'in doktoru Cemil (Topuzlu) Bey'i "*Eğer Enver masadan sağ olarak kalkmazsa seni öldürürüm"* diye tehdit eden Yakup Cemil'in tavrı, bu yargıyı izah etmeye yetecektir. Daha da ötesi Atıf, Sapancalı Hakkı, Süleyman Askeri, Topçu İhsan, İzmitli Mümtaz ve Yakup Cemil; Enver'in, Harbiye Nazırı olması konusunda Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'ya baskı yapmaya kalkışmışlar, hatta üstü kapalı onu tehdit etmişlerdi.

Ancak bu bağlılık ve sadakat, fedailerin tasfiyesine engel olamamıştı. Zira fedailerin sindirilmesi, Cemiyet'in selameti ve devamı için şart olarak görülüyordu. Muhalefetin *'Makedonya Kabadayıları'* olarak adlandırdığı bu topluluk baş belası olarak görülmeye başlanmıştı. Üstelik Enver Paşa'nın iktidarını sürdürmek için artık bunlara ihtiyacı yoktu. Ordu tamamen emrindeydi. Arkasında da Alman Genel Kurmay Karargâhı vardı. Dolayısıyla komitacılığın ateşli ruh hali siyaset oyunları içinde erimiş, fedailer ise artık misyonlarını tamamlamışlardı. Tüm bu saiklerin de etkisiyle, istediği unvanlar verilmeyince sadakat yemini ettiği, yanında defalarca ölümü göze aldığı Enver Paşa'yı bir darbeyle devirip yerine Mustafa Kemal'i getirmek isteyen Yakup Cemil, vatana ihanet suçundan idam edilmişti. Cemiyet'in hırçın ve şımarık çocukları olan fedai zabitlerin güç sarhoşluğu, Yakup Cemil'in Divan-ı Harp kararı gereği Kâğıthane'de bir direğe bağlı halde kurşuna dizilerek öldürüldüğü gün sona ermişti. Yakup Cemil'e engel olmak istedikleri halde onu engelleyemeyen Sapancalı Hakkı ve Hüsrev mahkeme tarafından cezaya çarptırılmamalarına rağmen Kastamonu'ya sürülmüşlerdi. İzmitli Mümtaz İzmit'te, Nail Eskişehir'de ikamete mecbur edilmişlerdi. Geri kalan fedailerin bir kısmı cephelerde ölmüş, diğerleri de I. Dünya Savaşı'nın ardından İttihatçı önderlerinin yurt dışına kaçmasından sonra Milli Mücadele'ye katılmışlardı. Milli Mücadele yıllarında Yenibahçeli Şükrü, Kara Kemal ve Kara Vasıf gibi eski İttihatçı fedailer Karakol Cemiyeti'ne kurarak gerek teşkilatlanma gerekse lojistik destek konusunda Ankara Hükümeti'ni desteklemişlerdi. Milli Mücadele sonrasında kurulan Cumhuriyet rejimine adapte olabilen fedai subaylardan Atıf Kamçıl, Ali Çetinkaya gibi isimler milletvekilliği ile taltif edilip ödüllendirilirken Filibeli Hilmi, İsmail Canbulat, Abdülkadir gibi İttihatçı nostaljisini içlerinde yaşayıp İzmir Suikastı'na isimleri karışanlar ise yağlı ipte sallandırılmışlardır. Sonuç olarak komitacı İttihatçı şiarı da bu fedailerin ölü bedenleri üzerinden ibret-i âlem bir usulde tasfiye edilmiş ve Fedai Zabitan oluşumu siyasi şiddet geleneğinden kopamaması nedeniyle ortadan kaldırılmıştı. Fedailerin nezdinde İttihatçıların haris siyasi geleneklerini ise Mustafa Kemal Atatürk şu unutulmaz sözlerle dile getirmiştir:

"Bir İttihatçı iyi dosttur, iki İttihatçıdan korkulur, üç İttihatçı için ise iktidarı almaktan başka tatmin yolu yoktur."[53]

KAYNAKÇA

- Ahmad, Feroz. *İttihat ve Terakki 1908-1914,* Kaynak Yayınları , İstanbul, 1999.
- Alkan, Ahmet Turan. *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset,* Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2013.
- Arif Cemil (Denker), *Birinci Dünya Savaşında Teşkilat-ı Mahsusa,* Arma Yayınları, 2. Baskı. İstanbul.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa (1860-1908),* Cilt I. , Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972.

52 Aydemir, *a.g.e.*, s. 127.

53 Fethi Okyar, Üç Devirde Bir Adam, (Haz: Cemal Kutay), Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980, s. 447.

- Aydemir, Şevket Süreyya. *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa (1908-1914),* Cilt II. Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *Tek Adam, Mustafa Kemal (1881-1919),* Cilt I, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.
- Bayar, Celal. *Ben De Yazdım, Milli Mücadeleye Gidiş,* Cilt I, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997.
- Bayraktar, Bayram, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Subayların Siyaset Yapmasını Engellemeye Yönelik Uygulamalar", *Toplumsal Tarih*, Aralık 1999.
- Bayur, Hikmet. "İkinci Meşrutiyet Devri Üzerinde Bazı Düşünceler", *Belleten,* Cilt: 23, S. 90, Nisan 1959.
- Bayur, Yusuf Hikmet. *Türk İnkılabı Tarihi,* Cilt I, Kısım I, Türk Tarih Kurumu Basımevi , Ankara, 1983.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma,* Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978.
- Birinci, Ali. *Hürriyet ve İtilaf Fırkası, II Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar,* Dergah Yayınları , İstanbul, 2012.
- Bleda, Mithat Şükrü. *İmparatorluğun Çöküşü, İttihat ve Terakki Katibi Umumisi,* Destek Yayınevi, İstanbul, 2010.
- Çiçek, Hikmet. *Dr. Bahattin Şakir, İttihat ve Terakki'den Teşkilatı Mahsusa'ya Bir Tük Jakobeni,* Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.
- E. E. Ramsaur. *Jön Türkler ve 1908 İhtilali* (Çev.Nuran Yavuz), Sander Yayınları, İstanbul, 1982.
- Fethi Okyar, Üç Devirde Bir Adam, (Haz. Cemal Kutay) , Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980.
- Georgeon, François. *Sultan Abdülhamid (Çev. Ali Berktay),* İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- İbrahim Temo. *İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Kurucusu ve 1/1 No'lu Üyesi İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları,* Arba Yayınları, İstanbul, 1987.
- Kabacalı, Alpay. *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü,* Gazeteciler Cemiyeti Yayını, İstanbul, 1990.

- Karabekir, Kazım. *İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1896-1909.* Emre Yayınları, İstanbul, 2005.
- Koloğlu, Orhan. *Curnalcilikten Teşkilatı Mahsusa'ya,* Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2013.
- Kuran, Ahmet Bedevi. *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler,* Kaynak Yayınları , İstanbul, 2000.
- Leskovikli Rauf Mehmet. *İttihat ve Terakki Ne İdi?,* Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 2013.
- Menteşe, Halil. *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları,* Hürriyet Vakfı Yayınları , İstanbul, 1986.
- Mustafa Ragıp. *İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi,Yakup Cemil Niçin ve Nasıl Öldürüldü?,* Akşam Kitaphanesi, İstanbul, 1933.
- Mustafa Ragıb, *Meşrutiyet'ten Önce Manastır'da Patlayan Tabanca,* İstanbul, 2007
- Niyazi, Resneli. *Balkanlarda Bir Gerillacı, Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Bey'in Anıları (Çev. İhsan Ilgar),* Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1975.
- Nur, Dr. Rıza. *Cemiyet-i Hafiye,* Şehir Yayınları, İstanbul, 2005.
- Okur, Mehmet. "Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Cemiyetler: İllegal Yapıdan Legal Yapıya Geçiş", *Doğu Batı,* II. Meşrutiyet "100. Yıl", Cilt: 2, Yıl: 11, Sayı: 46, Ağustos-Eylül-Ekim 2008.
- Ragıb, Mustafa. *Meşrutiyet'ten Önce Manastır'da Patlayan Tabanca,* Bengi Kitap Yayın, İstanbul, 2007.
- Ramsour, Ernest Edmondson. *Genç Türkler ve İttihat Terakki, 1908 İhtilalinin Hazırlık Dönemi,* Etkin Kitaplar, İstanbul, 2013.
- Stoddard, Philip H. *Teşkilat-ı Mahsusa,* Arma Yayınları, İstanbul, 2003.
- Tevetoğlu, Fethi. *Ömer Naci,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi,* Cilt: I, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984.

- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasal Partiler, İttihat ve Terakki Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi,* Cilt: III, Hürriyet Vakfı Yayınları , İstanbul, 1989.
- Zürcher, Erık Jan. *Milli Mücadelede İttihatçılık,* Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995.

15 TEMMUZ DARBE KALKIŞMASI'NIN ÖNAÇICI LİDERLİK VE ÖNALICI GÜVENLİK BAĞLAMINDA ANALİZİ

Öğr. Gör. Menderes ALPKUTLU[1]

ÖZET

Gerek insan, gerekse devlet hayatında öyle anlar olur ki, Aytmatov'un "gün olur asra bedel" ifâdesinde vurgulandığı gibi, ilgili döneme damga vurur. Bu bağlamda Türk/iye tarihinde de çeşitli kesitler gösterilebilir ki bunların etkisi asırlarca hissedilmiştir. İşte bu anlardan biri de Türk tarihinde "darbe" olarak nitelenen gayrımeşrû süreçler olmuştur. Dolayısıyla, milletin irâdesine zor kullanılarak yapılan bu tür müdahâleler, karşılanış ve kabulleniş şekliyle de geçmişten bugüne kesintisiz tartışılmıştır. Ne var ki 15.07.2016 tarihinde, dış ve iç unsurların karmasından oluşan komplike işgal kalkışması, Türk milletinin nevi şahsına münhasır direnişiyle demokrasi tarihînde bir milada dönüştürülebilmiştir. Zira Türk milleti ve lideri, bu girişime dönük, bir kez daha "anın ruhunu doğru okuyup hükmünü icra ederek" 24 saatlik bir zaman dilimini asırlık hâsılata ve destansı bir söyleme çevirebilmiştir.

Kısaca, bu eksende gelişecek bu çalışmada; ilgili soru, hedef ve amaç zinciri doğrultusunda Türkiye'de darbe kavramı ve örneklerine değinilerek,

1 Doktor, Adıyaman Üniversitesi/Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü-ÖGP/malpkutlu@gmail.com

bu olgunun algılanışını alt-üst eden 15/07 Direniş öyküsünün müstesna yönlerine odaklanılacaktır. Süreçte, darbe literatürü taranarak 15/07 Kalkışması'na ilişkin basın ve medyaya yansıyan güncel veri, bilgi ve belgeler analiz edilerek yol alınacaktır. Çalışmanın temel tartışması, taktik ve stratejisi ise 15/07 Darbe Kalkışması sürecinin "önaçıcı lider ve önalıcı güvenlik" bağlamında gelişecektir. Böylece, sürecin; "tek millet, tek bayrak, tek vatan ve tek devlet" üzerindeki belirleyici yansısı anlaşılmaya çalışılacak ve bu özde çeşitli çıkarımlarda bulunulacaktır. Böylece, nitel bir çalışma olan bu metin, çalışmanın can alıcı vurgusu, duruş ve tutumuyla hizmetkâr lider ile millî irâdenin devlet güvenliğine yansısı üzerinde gelişecektir. Bu istikamette çeşitli tespitler de paylaşılarak 15/07 Direnişi'nin, Türkiye'nin 2023, 2053 ve 2071 hedeflerinde ne anlâm ifâde ettiğinin altı çizilerek konuya ilişkin akademik çalışmalara aktüel bir katkı sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Darbe, önalıcı güvenlik, önaçıcı liderlik ve 15/07 Kalkışması**.**

Abstract

In both human and state life such moments happen that, as Cengiz Aytmatov said, "The day is equals of one century." In this context, various events can be shown in the history of Turkey that their effects have been felt for centuries. In fact, there are some informal processes that are called "coups" in Turkish history. However, on July 15, 2016, the complicated and uncompleted coup-like invasion of homeland has been lived. Which is a mix of external and internal elements that turned coup attempt into a history of democracy victory with the exclusive resistance of the Turkish nation. So, Turkish nation and leader once again managed to translate a critic 24-hour period into a centuries-old revelation and epic poem by "reading the spirit of the moment and performing the judgment".

In short, this work will develop on this axis; The topic will be focused on the concept of the coup in Turkey and its goals, method in example of the exceptional aspect of the July 15 Resistance story. Because, which overthinks the perception of this coup phenomenon. In the proces. the coup literature is gonna searched and the current information and documents reflected on the press and media on July 15 will be analyzed. So, the basic argument for the work, tactics and strategy will develop in the context of the initiative leader and preventive of the 15 July period. Thus, the process and the decisive this reflection on "one nation, one flag, one homeland and one state" will be understood and this essence will be found in various inferences. So this text, which is a qualitative study, will develop on the reflection of the servant leader and the freedom lover people that serve their homeland at the expense of their soul. At the and various determinations will be shared in this direction. Thus, an actual contribution will be made to the pulp literature by underlining what the July 15th insurrection means in terms of Turkey's 2023, 2053 and 2071 targets.

Key Words: Coup, Front-Opening Leader, Preemtive Security and July 15th Coup.

a.1. **Kavramsal Çerçeve**

Tarihin çoğu döneminde olduğu gibi bugün de devlet ve vatandaş hayatında lider, darbe ve güvenlik üçlüsü eşsiz önemini korumaktadır. Bu kavramlardan lider (önder ve şef; İngilizce: Leader), sözlük anlamıyla "bir partinin veya bir kuruluşun en üst düzeyde yönetimiyle görevli kimse" demektir[2]. Terim (ıstılah) olarak ise lider, ağırlıklı olarak istisnai meziyetleriyle öne çıkıp içinde bulunulan koşulları olumluya çevirebilen, ileri görüşü, fazileti ve cesareti özgün kişilikleri tanımlar[3]. Bu şahsiyetlerden, doğmatik yönü ağır basıp, sosyal kimlik teorisiyle ifâde edildiği şekliyle, toplumun değerlerini üzerinde biriktirip yansıtanlara[4] "ünvansız lider" de denilmektedir[5]. Toplumun içinde ve onun değerleriyle uyumlu yetişen bu kişilikler, bugün de doğal lider ve halkın adamı gibi tamlamalarla ön plan çıkmaktadırlar.

Diğer bir söylemle, önaçıcı (ön+açmak) yönü ağır basan bu liderler, "kendilerini takip edenlerin yalın destekleriyle ayakta kalmaz, o destekle güçlerini tahkim ederek "araç-amaç döngüsünde" [6]bir "takım kaptanı" gibi takipçilerini organize ve motive ederler[7]. Bu meziyetleriyle önaçıcı liderler; halkının, hatta aidiyet hissettikleri medeniyetin geleceğini her şeyin önüne koyabilen vizyoner simalardır. Bu da gösteriyor ki doğal liderler; çoğunlukla önaçıcı kişiliklerdir ki millet ve devletin önünü açtıkları oranda arkalarında cesur kitleler alarak tehdit ve tehlikelere karşı siper olabilmişlerdir. Hatta bugün de "yeni ve daha üstün uygarlık biçimleri yaratmak, en geniş halk kitlelerinin ahlak ve "uygarlığını, üretimin ekonomik mekanizmasının sürekli gelişmesinin gündeme getirdiği zorunluluklara uydurmak ve dolayısıyla da fizik olarak da yeni insanlık tiplerini geliştirmek amacına yönelik, Devletlerin

2 Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları), 1308
3 John F Kennedy, *Cesaret ve Fazilet Mücadelesi*, (İstanbul: Hayat Yayınları, 2012).
4 Canbolat, Ela Ö. vd. "Türk Liderlik Profili: Türk Siyasî Liderleri Üzerine Niteliksel Bir Çalışma", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2/II, 38
5 Robin Sharma, Ünvasız *Lider*, (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2010), 11
6 İnci Bolat, Öz Yeterlilik ve Lider/Üye Etkileşimi İlişkisi, (Ankara: Detay Yayıncılık, 2011), 121
7 Adel Safty, et al, *Multidisciplinary Global Leadership*, Enver Yücel (Foreword), (İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2003), 124-125.

de eğitici ve biçimlendirici rolü söz konusudur[8].

Çalışmanın kavramlarından bir diğeri olan darbe (Ar. Vuruş, çarpış ve devirme) ise, "bir ülkede baskı ve zor kullanarak hükûmeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme" kalkışmasıdır[9]. Bir diğer izahla darbe; fitne ve fesadı önlemek, ihtilâf ve nizaları halletmek suretiyle adalet ve hakkaniyeti hâkim kılmak" görevi olan hükûmeti, gayrımeşrû şekilde devralma girişimidir[10]. Aktüel değerlendirmeyle ise darbe, uluslararası çıkar gruplarınca, hedef alınan bir millet, devlet ve hükümetini, ülke içindeki gayrı millî araçlarla teslim alma hamleleridir.

Güvenlik kavramına gelince, o da "toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi ve kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi" anlamlarını içerir[11]. Diğer yandan küresel dünyanın popüler açılımı olan önalıcı güvenlik (engelleyici/önü alıcı) ise "bir şeyin esas tutulan yüzü" [12]demek olan "ön" ile "engellemek ve önlemek" karşılıklarını barındıran "alma/k" sözcüklerinden müteşekkil bir tamlamadan oluşur[13]. Dolayısıyla kavram olarak önalma; bir ülkede, devlet ve vatandaşlarının can, mülk ve namus gibi kadim değerleriyle; millet, bayrak, vatan ve devlet gibi kollektif değerlerine dönük herhangi bir risk, tehdit ve tehlikenin zarar ve ziyana dönüşmeden önlenmesini ifâde eder.

Demek ki "insanları ortak bir amaç için yönlendirme kapasitesi ve isteği" olan liderlik[14], insanın ve devletlerin uğrunda hiçbir masraftan kaçınmadığı güvenlik ile onu hedef alan darbe kavramları, 21'inci yüzyılda da yaşamın göbeğinde yer almaktadır. Aynı zaman da her üç kavram, sebep ve sonuç bakımından da bir birini etkileyen bir ilişkiye sahiptir. Her ne kadar liderlik, Batı'da özgün içeriğinden uzak ve yöneticiden evrilme yapay liderlik uygulamalarıyla dinamik tutulmaya çalışılıyorsa da[15]; Doğu toplumlarında bu kavram, nispeten daha geleneksel denilebilecek önemini ve etkisini korumaya devam etmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de liderlik, klasik pozisyonunu korumakla birlikte, Anadolu coğrafyasının kendi kaderini tayinde rahat bırakılmayışı ile zihin dönüşümünde yaşadığı dayatmaları göğüslemek gibi bir engebeye de sahiptir.

8 Antonio Gramsci, *Modern Hükümdar*, çeviri: Hasan Erdem, (İstanbul: Arya Yayıncılık, 2013), 176.

9 Türk Dil Kurumu, (Türkçe Sözlük), 10. Baskı, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları), 474

10 A. Fuad Başgil, *Demokrasi Yolunda*, (İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1961), 7

11 Türk Dil Kurumu, (Türkçe Sözlük), 10. Baskı, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları), 817

12 Türk Dil Kurumu, (Türkçe Sözlük), 10. Baskı, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları), 1541-1542

13 Türk Dil Kurumu, (Türkçe Sözlük), 10. Baskı, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları), 1541-1542

14 John C Maxwell, *Liderlik Nitelikleri: Reddedilmez 21 Liderlik Niteliği*, 3. Baskı, Türkçesi: İbrahim Şener, (İstanbul: Beyaz Yayınları, 2006), 5

15 Barbara Kellerman, *Kötü Liderlik*, Çeviren: Fadime Kâhya, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008), 9

Demek ki 21'inci yüzyılda da güvenlik, klasik başlıklara eklemlenen modern yeni değer ve değerlendirmelerle kıymetini korumaktadır[16]. Nitekim "21'inci yüzyıl ekonomi ve güvenlik yüzyılı" söylemleri ile bunu doğrulayan ulusal ve uluslararası çekişme ve çatışma içerikli olay ve olgular da bu gidişatı desteklemektedir. Öyle ise yer küredeki yeri dün de bugün de önemini korumuş olan bu üç kavramın; gerek devlet, gerek millet ve gerekse her bir birey tarafından gerektiği gibi anlaşılması, yönetsel birçok sorunun çözümüne katkı yapabilir. Bu hassasiyet, özellikle çok sorunlu ve üzerinde farklı devletlerin planının kesiştiği Anadolu coğrafyası için günün geçer akçesidir[17]. Bir de 15/07 Kalkışması gibi, hâlâ kodları yeterince çözülememiş meşum işgal girişimi hesaba katıldığında, Türkiye gibi bir ülke için lider ve güvenlik kavramları; devlet ve millet yarınlarının adeta sigortası mahiyetinde önemli bir yer edinmektedir.

Nihai olarak, çalışmanın belirleyici olayı olan 15/07 Kalkışması'nın (isyan ve ayaklanma), Türk/iye siyasî tarihinde yapı, eylem, organizasyon ve uluslararası boyutuyla istisnai bir yerde olduğu çok zaman geçmeden anlaşılmıştır. Ne var ki bir kuşatma ve işgal girişimi olarak da okunan bu kalkışmayı, önceki tüm darbe tecrübelerinden ayıran bazı yönler de yok değildir. Bu boyutlar, zaman ilerledikçe daha da berrak anlaşılacaktır[18]. Zira bu girişim, "fuzuli kahramanlık yerine ele geçirmeyi tercih ederim" prensibiyle "örgütlü bir din istismarı" organizasyonunca geliştirilmiştir ki [19] kapsamlı anlaşılması zaman alabilir. Dolayısıyla, amacına ulaştırılmayan bu kritik kalkışmanın bozguna uğrayış öyküsündeki temel noktaların anlaşılması, asırlık yansısı olacak çıkarımın etkisini de artıracaktır. Hatta muhtemeldir ki bu etki, Kurtuluş Savaşı örneğinde olduğu gibi, Anadolu sınırlarını aşarak, 'dünyada makûs talihi, modern sömürge ve sömürülme aracı olan darbelerle yaşamak olan milletlerin uyanış, duruş ve tutumuna da yansıyabilir. Nitekim Venezüella'da Ağustos ayında (2017) bir grup asker tarafından girişilen darbe kalkışmasının derhal "terörist eylem" olarak nitelenip bastırılması, bu uzantıda anlamlı bir yere konulabilir[20].

16 Chris Parkeri and Brian Stone, *Devleoping Management Skills For Leadership*, (Prentice Hall Financial Times, United Kingdom, 2003)

17 Cihangir Dumanlı, *Ulusal Güvenlik Sorunlarımız*, (İstanbul: Bizim Kitaplar Yayınevi, 2007).

18 Yusuf Çağlayan, *Orduda ve Yargıda Darbeci Kuşatma*, (İstanbul: Nesil Yayınları, 2011).

19 DİB (Diyanet İşleri Başkanlığı), "Din İstismarı Hareketi FETÖ/PDY: Olağanüstü Din Şûrası Kararları" (Düzenleniş Tarihi: 3-4.08.2016, DİB, Ankara, Yayım Tarihi: 26.07.2017), (DİB, 2017;37/42)

20 NTV, 2017, Venezuela'da Askeri Ayaklanama Bastırıldı, (yayım tarihi: 06.08.2017),

a.2. **Millet** İmkânıyla **Devleti Gasp Hareketi: Darbeler**

Geçmişten bugüne, dünya döngüsüne katılmış devletlerin yaşamındaki ince çizgi, her zaman düz bir şekilde sürmemiştir. Bu yazgı; kişi ve devletlerin hayatlarında kimi zaman olumlu, kimi zaman ise olumsuz yönde gelişmiştir[21]. Bu çerçevede Türkiye'nin de yönetim mazisi göz önüne getirildiğinde, genel çerçevede insan yazgısının bir benzerini yaşadığı açıktır[22]. Bu pencereden Türk milleti ile devletinin geçmişine kabaca bakıldığında, gerek İslamiyet öncesi ve gerekse sonrasında tarihte yer edinmiş kimi devletlerin, çok sayıda hırs ve heves kaynaklı iktidar kavgası ile ihanet ve "hainlere ihanet" [23]ürünü çok çeşitli hukuksuz girişimle devrilmeye maruz kalışı neredeyse ahvâl-i âdiyedendir.

Bu yelpazede yer bulan Cumhuriyet Dönemi'nde ise "1946 tarihli ilk cunta hareketinden"[24] başlanarak darbeler zihniyetine kapı aralanmıştır. Müteakiben gelişen 27 Mayıs 1960 Darbesi, 12 Eylül 1980 Darbesi ve 28 Şubat 1997 Postmodern Darbesi, gayrımeşrû iktidar oyunlarının sergilendiği bazı zaman dilimleridir. Yine, 9/12 Mart 1971 Muhtıraları, 27 Nisan 2007 E-Muhtırası ile Talat Aydemir siması ile özdeşleşen dar çerçeveli şahsileştirilmiş kalkışmalar da (22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963) silahın devlet ve millet mülküne ve iradesine yöneltilmeye kalkışıldığı olaylar arasında öne çıkmıştır[25]. Bu dönemlerde, devletin güvenlik, yargı ve eğitim başta olmak üzere, çeşitli kurumunun demokratik görevlerinden uzak duruşu ise tam anlamıyla darbelere önayak olmuştur. Nitekim 12 Eylül Darbesi'ne ilişkin dönemin siyasetçilerinden Süleyman Demirel'in, sıkıyönetime rağmen bitmeyen olayların 12 Eylül sonrası hemen kesilişini, askerin aslî görevini yapmayışına yorması, bu durumu doğrulayan örneklerden sadece biridir[26]. Cumhuriyet Dönemi'nin büyük kısmına hâkim olan bu özdeki millet, devlet, siyaset ve hassaten asker ilişkisi, gizemli işgal metoduyla sergilenen 15/7 Kalkışması'na dek sürmüştür.

Bu dizgede 15/07 Kalkışması da bir kez daha ortaya koymuştur ki Türkiye'nin neredeyse tüm asker merkezli sivil ve diğer çıkar grupları des-

http://www.ntv.com.tr/dunya/venezuelada-askeri-ayaklanma-bastirildi,PO6n4t-DIvk63IwqBsYqyXg, (erişim tarihi: 12.08.2017)

21 Alpkutlu, Menderes, "Türkiye'de Özel Güvenlik Politikasının Analizi", Doktora Tezi, PA/Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, 2017.

22 İbn-i Haldun, *Mukaddime*, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, 4. Baskı, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005).

23 Montaigne, *Denemeler*, Türkçesi: Selçuk Ünlüulkut, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 109-110

24 Cemil Koçak, *Darbeler Tarihi: 27 Mayıs, 22 Şubat, 21 Mayıs ve 12 Mart*, 2. Baskı, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2016).

25 Cemil Koçak, *Darbeler Tarihi: 27 Mayıs, 22 Şubat, 21 Mayıs ve 12 Mart*, 2. Baskı, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2016), 9-10.

26 Akıncı, Abdulvahap, "Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra", *Trakya Üniversite Sosyal Bilimler Dergisi*, 15/II, (2013), 43-44

tekli gayrımeşrû kalkışmaların önünde veya arkasında ABD merkezli farklı devletler ve yurt dışı kaynaklı oluşumlar yer almıştır. Bu durum, bilhassa "darbeyi bizim çocuklar başarmış" mottosuyla 12 Eylül 1980 Darbesi'nde gün yüzüne çıkmıştır. Öyle ki 80 Darbesi öncesi yıllarda bazı ABD gazeteleri, 1977 yılından itibaren Türkiye'de yönetime el konulabileceğini sayfalarına taşımaktan bile beis görmemişlerdir[27]. Bu ilişki, son olarak ise -Türk milletinin tamamını karşısına alma pahasına- 15/7 Kalkışması öncesinde, esnasında ve sonrasında yaşanan gelişmelerle de güncellenmiştir. Bu hamle de göstermiştir ki öndersiz ve dağınık olması hâlinde -ki tam bir millî mücadele ruhuyla millet kenetlenmiş- Türk milleti, "ekonomik ve sivil istikrarsızlığı"[28] üzerinden makûs bir talihe mecbur bırakılacaktı.

Son söz olarak, Hamilton'a atfen denilir ki "Türklerden başka dini ve vatanı uğruna canını vermeye hazır asker yoktur." Bu **çerçevede, 1**5/07 Kalkışması'nın da can alıcı gelişmesi, Türk milletinin kendisini hedef alan bu kalkışmayı, zihin ve vatan işgali girişimi olarak kabul edip canı pahasına bağımsızlık iradesi sergilemesidir. Millet ve önaçıcı lider performansıyla gelişen bu demokrasi finali de doğrulamıştır ki Türk milleti -sessiz, ancak derin akan su misali- darbeler sürecini iyi tahlil etmiş ve son hamleyi de asırlık kazanca çevirmesini bilmiştir.

1.1.1. Bir İşgal Tasarımı Olarak 15/07 Kalkışması

Çok denklemli bir işgal tasarımı olan 15/07 Kalkışması, sebep-sonuç ilişkisiyle asırlık yansısı olacak büyük bir oyunun bozulmuş hâlini andırmaktadır. Dolayısıyla, bahse konu kripto örgütlenme ayrıntılı bir şekilde anlaşılamazsa, bundan sonra gelişebilecek yeni taktik ve stratejik işgal planları, ne Türkiye'de ne de dünyanın benzer öteki coğrafyalarında yeterince anlaşılıp önlenebilir[29]. Öyle ise 15/7 Kalkışması'nın Türk/iye siyasî hayatındaki kritik sonuçlarına atfen Türkiye'deki darbelerin anatomisine bakıldığında, öncelikle üçlü tasnife uygun bir zihin ve eylem yapısı çıkarılabilir ki bu:

1. Devlet ve milletin iç dinamiklerinin uyumsuzluğundan ve kontrolsüzlüğünden kaynaklı iç darbeler,
2. Ülke içindeki bazı güç gruplarının ülke dışından da destek bularak geliştirdikleri muhtıralar,
3. Ülke içinden edinilen destekle ülke dışından organize edilip milleti

27 Murat Özata, "ABD ve 12 Eylül Darbesi: Bir Demokrasinin Darbeye Bakışı", *Asia Minor Studies-International Journal of Social Sciences (AMS)*, 5/9, (2016), 48/52

28 Murat Özata, "ABD ve 12 Eylül Darbesi: Bir Demokrasinin Darbeye Bakışı", *Asia Minor Studies-International Journal of Social Sciences (AMS)*, 5/9, (2016), 49

29 Mete Yarar ve Ceyhun Bozkurt, *Darbenin Kayıp Saatleri*, 42. Baskı, (İstanbul: Destek Yayınları), 2016

esir ve vatanı işgal etmeyi hedefleyen tasarımlar şeklinde sıralanabilirler.

Bu üçlü grubun ilk iki kademesinde yer alan muhtıra ve darbe tahayyül, tasarım ve uygulamaları, özgünlüğü ve özgürlü sınırlandırılmış devlet ve millete dönük girişimler olarak görülebilir. Ne var ki üçüncü sırada sıralanan seçenek, "milletin esir ve vatanın işgalini" hedefleyen girişimdir ki bu tür girişimler, uzaktan kontrol mekanizmasından hedef ülkenin çıkma emareleri göstererek yerli dinamikleriyle yoluna devam etme iradesinin belirdiği dönemlerde uygulamaya konulacak nitelikte okunabilir. Bu planların neticesi ise, ya milletin aleyhine harekete geçenlerin başının arı kovanına sokması[30], ya da milletin kafasına ve ruhuna çuvalın geçirileceği sonuçlardan birini doğuracak formattadır.

O hâlde, darbeler ile kalkışmaların tamamı gayrımeşrû olmakla birlikte, genel olarak bunların ortak gerekçelerine bakıldığında bazı ayırıcı noktalar ön plana çıkarılabilir ki bu özellikler, Türkiye örneğine atfen şöyle özetlenebilir:

- Ülkede/toplumda doğal lider eksikliği [31] veya sistemin yerli ve yerleşik işlemeyişi,
- İdeolojik ve dinî söylem merkezli ayrışmaların neden olduğu millî birlik yetersizliği,
- Toplumsal sinerji ve enerjiyi parçalara bölen uç söylem ve meşrû imajla gayrımeşrû işler yapan örgütlerin faaliyetleri,
- Halka dönük; ekonomi, düzen ve güvenlik merkezli istismar alanının genişliği,
- Ülke dışı aktörlerin, kontrollerinden uzaklaştığını hissettikleri devlet mekanizmasını tekrar kontrol etme isteği, şeklinde sıralanabilir. Farkı bir söylemle, soft savaşa karşılık gelen darbe ambalajlı bu kalkışmalar, sıcak savaş ilanı dışında gelişen işgal denemesi olarak statükoyu yeni simalar üzerinden tekrar tesis etmeyi amaçlar. Nitekim 15/07 Kalkışması da böyle bir strateji ve amacın neticesini gözler önüne sermiştir.

1.1.1.1. Kalkışmanın Nedenleri

Öncelikle, Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinin ağırlıklı olarak milletleşme ve zenginleşmeye yeterince zaman ve sermaye ayırmamış siyasî örüntüsü, darbelerin hem sebebi hem de sonuçlarını etkilemiştir. Hâliyle, millî iradenin etkisiz kılındığı böyle dönemlerde demokrasi, ağırlıklı olarak muhteviyatı yansıtmayan bir tabela işlevi görmüştür[32]. Bundan ötürü, 15/07 Kalkışması'nın yöntem, şiddet ve çeperini belirleyen önemli etkenlerden biri de ülkenin gerçek demokrasiye ve millî ekonomiye evrilme yönündeki ciddî temayülü olmuştur. Dolayısıyla 15/07 Darbe Kalkışması'nın anatomisini ortaya koyabilmek için, Türkiye'nin darbe örüntüsü ile 15/7 Kalkışması'nın ortak bazı sebeplerini sıralamada yarar var ki kısaca bunlar:

- Türk milletinin, özgürlük ve özgünlüğünün ayırıcı unsurları olan millî değerlerini anlama eğilimi,
- Halkın, "acemi yöneticiler" yerine, "potansiyeli yüksek"[33] doğal liderleri tercih eğilimi,
- Devletin, kangrenleşmiş sorunlarından kurtulma arayışı ile vatandaşının daha fazla "demokrasi, özgürlük, huzur ve güvenlik talebi",[34]
- Türk milletinin üç asrı aşkın bir dönem bilinçaltında tuttuğu özgüvenini dışa vurumu,
- Devlet erkleri ile millet dinamiklerinin adım adım barışma ve uyuşma atılımları,
- Millet, bayrak, devlet ve vatan bilincinde yaşanan pozitif dönüşümle ekonomide görülen bağımsızlık hamleleri gibi bazı noktalarr sıralanabilir.

Sonuç olarak, Türkiye'de yaşanan darbe ve benzeri girişimler, çoğunlukla potansiyeli yüksek bilge lider eksikliğinde yaşanan yönetsel etkisizliği doldurmaya dönük hamleler şeklinde okunabilir[35]. Halk ise lidersizlik ilişkili çaresizlikten kaynaklı bu dayatmaları çoğunlukla kabullenmek zorunda kalmıştır. Ancak, tüm darbe girişimlerinin neticesinde halkın izini sürdüğü demokratik değişim ve dönüşüm envanterinden anlaşılan, Türk milletinin özüne dönüş hamleleri içinde olduğudur[36]. İşte, bu akımdır ki yönetici kadrosu, yurt dışı unsurlarınca, orta ve alt düzey yapılanması ise örgütün kendi iç dinamiklerince mankurtlaştırılmış FETÖ'yü (Fetullahçı Terör Ör-

30 Cahit Zarifoğlu, *Yaşamak*, 18. Baskı, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 221
31 Robin Sharma, Ünvasız *Lider*, (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2010), 11.
32 Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çeviren: Yavuz Alogan. 2. Baskı, Ankara: Doruk Yayıncılık. 2002
33 Bill George vd. "Sahici Liderliğinizi Keşfetmek" Harvard Business Review, "Potansiyeli Yüksek Liderler Yetiştirmek", Ankara: *Türkiye Metal Sanayiciler Sendikası* (MESS), (2010), 171.
34 Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, *Sessiz Devrim: Türkiye'nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri (2002-2012)*, (Ankara: Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı Yayınları, 2013),159
35 Bill George vd. "Sahici Liderliğinizi Keşfetmek" Harvard Business Review, "Potansiyeli Yüksek Liderler Yetiştirmek", Ankara: *Türkiye Metal Sanayiciler Sendikası* (MESS), (2010), 171.
36 Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, *Sessiz Devrim: Türkiye'nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri (2002-2012)*, (Ankara: Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı Yayınları, 2013),159

gütü) harekete geçirmiştir[37]. Çünkü devletin milletle özdeşleşecek olmasının kapatacağı boşluğun, önlerini tıkayacağını öngören bu yapı ve imkan sağlayıcıları, son beş yılda geliştirdiği yasal görünümlü hamlelerin can alıcısını, 15.07.2016 tarihinde yapmıştır. Bu hamlenin daha ilk anda anlaşılan nedeni ise, üç kategoride devşirilerek organize ettirilmiş gizil bir örgütün, Türk milletini ve devletini ya Batı'ya tekrar güdümlü kılmak, ya da Anadolu'yu, istendik işgal koşullarına sokabilme şeklinde belirmiştir.

1.1.1.2. **Kalkışma** Öncesi ve **Süreç**

Cumhuriyet Türkiye'sinde ilk kez serbest seçimle (14 Mayıs 1950) iktidar kazanan bir siyasî hareket olan Demokrat Parti (Demirkırat), askerî bir darbeyle siyasetin dışına itilmiştir[38]. Bir diğer söylemle, çeşitli komploların son hamlesi olan bu darbe ile memleketin idaresinde kendini bulan halk iktidarına hukuksuzca ve dramatik şekilde son verilmiştir. Bu girişimle başlayıp adım adım devletin temel erkleri ile kurumlarının kılcal damarlarına kadar sızan darbeci zihniyet, hissiyat ve yapı, zaman zaman halkın önünü açacağını vadeden birkaç liderin ve ona ümit bağlayan halkın gösterdiği vakur kurtulma hamlelerinin ise önünü kesmesini bilmiştir.

15/7 Kalkışması da bu zincirin son halkası şeklinde görülebilir. Zira bu kalkışmanın kolektif amacı, yıllarca büyük bir ekonomik ve iradesiz beşeri niceliği yönetmiş olan bir örgütün devletin tamamını yönetme arzusu şeklinde tezahür etmiştir. Dolayısıyla 15/07 Kalkışması'nın ön hazırlıkları, başlaması ve müteakiben öne çıkan suç aktörleri göstermiştir ki süreç, çok karmaşık bir yapılanmanın neticesidir. Bu kalkışmanın arkasında ise karışık istihbarî yapısıyla içinde barındığı çıkar, hırs ve güçle [39]milleti esir, bayrağı müteessir, vatanı müşkül ve devleti ise tarumar etme niyeti belirmiştir. Nitekim başarısız kalkışma neticesinde ortaya çıkan görsel manzara ve sürecin aktörlerinin mahkeme oturumlarında geliştirdikleri söylem, eylem ve davranışlar da bu tespiti teyit eder niteliktedir.

Bu gelişmeler de doğrulamaktadır ki FETÖ'nün çok eskilere dayanan arka planı ve yöntemi, ülke içindeki siyasî denge ve yapıya göre dönemsel politikalar belirlemiştir. Ancak, 15/07 Darbe Kalkışması'nın ülkenin son on beş yılını yöneten muhafazakâr kimlikli bir iktidar döneminde gerçekleşmesi, örgütün çok denklemli yapısını daha da dikkat çekici kılmaktadır. Bilhassa

37 Cengiz Aytmatov, *Gün Olur Asra Bedel*, 24. Basım, İstanbul: Ötüken Yayıncılık, 2011.

38 Tuncer Günay, *Darbe ve Komploların Pençesinde Demirkırat'ın Dramı*, Ankara: Yıldırım Ajans, 2009.

39 DİB (Diyanet İşleri Başkanlığı), "Din İstismarı Hareketi FETÖ/PDY: Olağanüstü Din Şûrası Kararları" (Düzenleniş Tarihi: 3-4.08.2016, DİB, Ankara, Yayım Tarihi: 26.07.2017), 48

örgütün din ve ilişkili değerler üzerinden faaliyet göstermesi, bu hareketin, takipçileri ve seçmenleri nezdindeki karizmasını (Sennett'e göre: Kahramanca güç) [40]canlı tutabilen Erdoğan liderliği üzerinden süreci uygulamaları, planı, birkaç derece daha dikkat çekici kılmıştır. Öyle ise PDY (Paralel Devlet Yapılanması) evveliyatıyla FETÖ'nün, iktidar partisine dönük yaklaşımı[41] -lider tutumu rezerviyle- aşağıdaki şekilde kategorize edilebilir ki bu süreç:

1. **2010 yılına kadar ki süreç:** Örgüt; kendini, ülkenin millî değerlerinin korucusu ve kollayıcısı göstererek iktidar partisiyle ilişki kurma yolunu tercih etmiştir. Bu süreçte altı çizilmesi gereken nokta, örgütün, doğal lider ile yol alan bir iktidarın ne yapabileceğini yeterince okuyamadığıdır.
2. **2010 ile 2013 yılları arasındaki süreç:** Bu evre ise iktidar partisinin çeşitli politikalarının, çeşitli siyasetçi ve bürokratlar üzerinden, örgüt lehine, iktidar aleyhine istismar edildiği dönemdir. Bu süreç de göstermektedir ki örgüt, bu dönemde de doğal lider gerçeğini ve tek parti iktidarını görmüşse de arkasındaki gerçek halk gücünü yeterince önemsememiştir. Örgütün, bu şekilde, iktidar partisini devre dışı bırakmanın yollarını kademe kademe sertleştirmesi, galip gelmesi halinde bile, asıl yapılanması ile hedefinin anlaşılmamasını tercih edişine/ettirilişine yorulabilir. Nitekim, başarısız her hamleden sonra örgütün parça parça deşifre edilişi arasındaki doğru orantı da bunu doğrulamaktadır.
3. **2014 ile 2016 yılları arasındaki süreç:**

Doğal liderlerin belirgin özelliklerinden biri de "düşlenen bir geleceği tasarlayabilme, geliştirebilme ve paylaşabilmedir"[42]. Dolayısıyla bu yıllar aralığındaki gelişmeler ise, vizyoner lider hamleleri ile örgütün, o lidere son darbeyi vurma arayışı etrafında şekillenmiştir. Diğer yandan, bu dönemdeki mağduriyet söylem ve eylemleri altındaki gelişmeler anlamlandırıldığında, örgütün, artık vizyoner (visioner) yönü belirgin doğal lider realitesi ile güçlenmiş Türkiye direncini artık net olarak kabul ettiği, ancak son hamlesini de yapmaktan vazgeçmediğini göstermektedir. Lâkin şu açıktır ki örgütün ön plandaki kimi isimlerinin, bu zaman dilimi zarfında artan yurt dışı tercihleri, bu dönemde örgütün psikolojik üstünlüğü kaybedişine de yorumlanabilir. Belki de bu somut kabulden ötürüdür ki örgüt, ülkenin bu dönemde

40 Tüylü, Özge Seda, "Türkiye'de Askeri Darbelerin Karizma Üretme İşlevi: 28 Şubat Süreci ve Adalet Kalkınma Partisi Örneğinde Sosyolojik Bir Çalışma", Yüksek Lisans Tezi, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 2012), 103

41 Tüylü, Özge Seda, "Türkiye'de Askeri Darbelerin Karizma Üretme İşlevi: 28 Şubat Süreci ve Adalet Kalkınma Partisi Örneğinde Sosyolojik Bir Çalışma", Yüksek Lisans Tezi, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 2012), 106

42 Şule Erçetin, *Lider Sarmalında Vizyon*, 2. Baskı, (Ankara: Nobel Yayınları, 2000), 88.

yaşadığı seçimlerde, "düşmanımın düşmanı dostumdur" politikasını tercih ederek -özünü açık etme pahasına- uç gruplarda konumlanan uç gruplarla işbirliği yapmaktan da beis görmemiştir. Ancak, öyle anlaşılıyor ki 7 Haziran 2015 Seçim sonucuna rağmen (koalisyon koşulları), aynı yıl Kasım Seçimleri örgütün istediği gibi neticelenmeyince, başvurulan demokrasi oyunlarının yerini doğrudan darbe hazırlıkları almaya başlamış görünmektedir.

Sonuç olarak, yarım asrı bulan gizli bir örgütün içinden çıktığı/çıkarıldığı Türk milleti ve demokratik yönetimine dönük bu son hamlesinin hangi nedenlerle nasıl boşa çıkarıldığı kritik öneme haizdir. Zira bu süreç, Türkiye örneğinde modern açılımıyla doğal lider unsuru ile toplum ve devlet güvenliği ilişkisini de açıklayıcı tarafa sahiptir. Bu da Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinin "ulusal birliği koruma" ve kardeş kavgasını önlemek" söylemleri üzerinden tasarlanan 27 Mayıs 1960'daki ilk darbe deneyimi[43], 15/07 Yeni Tasarım Darbe Tasarımı ile yerini yeni bir işgal tarzına bırakmıştır ki bu hamle de lider ve milletin ortak cesaret ve direncine çarpmıştır.

1.1.1.3. Kalkışma Sürecinde Önaçıcı Lider Faktörü

Ön açma (Ön ve açma/k) sözcüğü, "bir şeyin esas tutulan yüzü" demek olan "ön" ile "engeli (tedbiri) kaldırmak ve bir şeyin kapağını kaldırmak" gibi anlamları olan "açmak" [44]sözcüklerinin birleşiminden oluşur. Yönetim bağlamında, milletin ve devletin önüne konmuş ve konabilecek engellerin aşımında inisiyatif almayı ve erken davranmayı karşılar. Bu bağlamda ön almanın niteleyebileceği en köklü ve hükümlü kelimelerden biri de lider/lik kavramıdır. Nitekim liderler, halkın önündeki engelleri kaldırıp onu hoşnut ettikleri oranda etkili ve verimli olmuşlardır[45]. Nitekim gerçek liderler, yaşadıkları dönemin şartlarına teslim olmayıp, o ortamı, bir şekilde kendi özgün yaklaşımlarıyla halkın beklentilerini denkleştirip vizyonları etrafında şekillendirebilen fenomenlerdir[46]. Dolayısıyla bu tür liderlerin yaşadıkları dönemde, başta yakın çevreleri olmak üzere, çoğunlukla takipçileri tarafında yüzde yüz öngörülemedikleri ve tanımlanamadıkları da dillendirilen bir hakikattir. Böyle vasıflarından ötürü doğal liderler, gerek kendileri için gerekse içinde bulundukları topluma dönük beklenmedik engel ve tehditleri bertaraf edici karar ve eylemleriyle çoğu kez çağlara damgasını vurmuştur.

43 Enver Ziya Karal, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1978), 229.

44 Türk Dil Kurumu, (Türkçe Sözlük), 10. Baskı, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları), 16

45 İnci Bolat, Öz Yeterlilik ve Lider/Üye Etkileşimi İlişkisi, (Ankara: Detay Yayıncılık, 2011), 121

46 Lütfü Özşahin, *Siyasî Bir Fenomen Olarak Recep Tayyip Erdoğan*, 2. Baskı, (İstanbul: İlke Yayınları, 2012).

Demek ki dünya tarihinde istisnai yerleri olan bu kişiliklerin, J. McGregor Burns'ın kavramsallaştırmasıyla "dönüşümcülük" ile "kendini uyarlama" kabiliyeti, doğal liderlerin belirgin bir özelliğidir[47]. İşte, 15/07 Darbe Kalkışması'nın başarısızlıkla sonuçlanması da bu cepheden değerlendirilebilecek bir hikâyeye sahiptir. Nitekim yukarıdaki satırlarda sıralanan üç evreli yeni nesil darbe planının engellenişinde, milletin önünü ve ufkunu açıcı doğal liderlik refleksiyle yorumlanabilecek birçok gelişmeyi içinde barındırmaktadır. Özellikle, 15/07 Cunta Hareketi'nin, 12 saatlik zaman diliminde, Cumhurbaşkanının ortaya koyduğu cesur liderlik pratiği, kendi tespitleriyle; "parayı, bilgiyi, zamanı ve insanı yöneten başarılı olur" sözünün "zaman" boyutuyla bir uygulama anı olmuştur[48].

Öyle ise denilebilir ki yeni tasarım bu tür kollektif tehditlerde, "dünya ekonomisinin anarşik yapısı[nda]"[49] beliren borsa manipülasyonu ile ülke ekonomisi; sanal uzanımlı bilgi kirliliğiyle gündem; kısa süre içinde sonuçlandırma planı ile zaman ve insan algısı yönetilmeye devam edilmektedir. Ancak, şunun altını çizme gerekir ki lider sınırlılığı yaşayan dünyada, doğmatik yönü olumlu şekillendirilmiş liderler, yönetsel tüm yeni açılımlara rağmen, kritik dönemlerde insanlarca en fazla izlenilen ve nasıl bir tutum takınacağı hararetle beklenilen cesur karakterler olamaya devam etmektedir[50].

Zira "insanların bir kısmı düşünür, bir kısmı yaşar"[51]. Liderler, bu iki sınıftan düşünenler kategorisindeki aksiyon adamlarıdır. 15/7 İşgal Kalkışması süreci de bu realiteyi güncellemiştir. Bu bağlamda da öncelikle şunun altını çizmek lazım gelir ki 15/7 Kalkışması, test edici hamleleri birkaç yıl öncesine dayanan kapsamlı bir planın son hamlesi niteliğindedir. Ancak, bir paratoner işleviyle önaçıcı lider faktörü, halkın zihnini ve önünü açarak öncü söylem ve hamlelerle darbeyi en az zararlı hâle getirmiştir. Özellikle hükümet ile hedef alınan liderin tutarlı duruşu, süreci, örgüt için daha stresli boyutlara taşımıştır ki bu kararlılık sonucu da olumlu etkilemiştir. Şayet bu tutum takınılmamış olsaydı, ya örgüt küçük bir operasyonla düşüreceğini planladığı iktidar amacına ulaşacak, ulaşamazsa da son hamlesi olacak 15/7 Kalkışması'nda gelişebilecek tüm tepkileri, spekülatif ve manüpülatif haber ve eylemlerle etkisiz kılabilecekti. Ne var ki kalkışma gecesi, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın; "ben hayatımda milletin gücünün üstünde bir güç tanımadım, gelsinler

47 Hilarie Owen, Vicky Hodgson ve Nigel Gazzard, *Liderlik Elkitabı*, çeviren: Münevver Çelik, (İstanbul: Optimist Yayınları, 2007), 174/315

48 Yalçın Akdoğan, *Siyasî Liderlik ve Erdoğan*, (İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2017), 58

49 Nikolay Buharin, *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi*, İkinci Basım, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2005),58/90

50 John C Maxwell, *Liderlik Nitelikleri: Reddedilmez 21 Liderlik Niteliği*, 3. Baskı, (Türkçesi: İbrahim Şener, (İstanbul: Beyaz Yayınları, 2006), 1.

51 Nurettin Topçu, *Yarınki Türkiye*, 14. Baskı, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 57

de ne yapacaklarsa burada milletimle bana yapsınlar…" sözü, lider ve toplum güvenliği ilişkisinde, aktüel ve önaçıcı lider çıkışıyla sürecin neticesini belirleyerek tarihteki yerini almıştır[52]. Böylece, dar çerçevede 21'inci yüzyıl, geniş çerçevede tarihe damgasını vuran bu tür lider iradesi ile ona eşlik eden millet performansı, Türkiye üzerinden dünya siyasî tarihine de damgasını vurmuştur.

Diğer bir ifâdeyle, anormal koşullarda koşmak ve aşmak zorunda kalınan darbe gibi hâller, normal koşullarda atılmayan adımların bedelidir. Bu bağlamda iddia edilir ki Türkiye'de bu tür sorunların temelinde, sorun çözücü olarak hep bir olağanüstü lider beklentisi de yer almıştır. Bu sav, lidersizliğin sorun çözmenin önünde engel olmadığını iddia etse de, öteki taraftan ise normal koşullarda üste düşenin yapılmadığının da göstergesidir. Nitekim Türkiye'deki siyasî tarih göstermektedir ki stratejik anlarda çok sayıda kurum ve kuruluş, pek çok zaman "kamusal hesabını vermenin iç zorunluluğunu" göstermeden, devlet ve vatandaş mülküne karşı duygusal vazife devşirme arayışı içinde bulunmuştur. İşte, hukukî ve yetki zemini flu bu durumlar, istikrarlı demokratik süreçlerin önündeki önemli engellerden biri olmuştur. Bu gerçekten ötürü demokratik değerleri özümsemiş doğal liderler, dünyanın olduğu gibi Türkiye güvenliğinin de temel unsurlarıdır. 15/07 Kalkışması'nın bastırılmasındaki lider rolü de bunu perçinlemiştir

Sonuç olarak, "çalkantılı zamanlar muhteşem liderler yaratır"[53]. Nitekim her örgütün yaşamında karşılaşabileceği kriz durumları"[54], Türk/iye tarih döngüsünde de sık sık yaşanmıştır. Böyle anlardan biri de darbelerdir ki öncesi, esnası ve sonrası gelişmelerle liderlerin sınav anı olmuştur. Örneğin: Mete Han, Alparslan, Fatih Sultan Mehmet ve M. Kemal gibi liderler, böyle bir zenginliğin tarihteki yalnız birkaç örneğidir[55]. Dolayısıyla Cumhuriyet Türkiye'sinin de ortalama yarım asırlık darbe ve demokrasi mücadelesi, bir bakıma liderler ile darbeciler mücadelesi mahiyetinde görülebilir. Nitekim Cumhuriyet Dönemi'nde darbeler tarihi kadar eski olan dini görünümlü bir örgütün lokomotifi olduğu kalkışmanın boşa çıkarılmasında anahtar rolü -vatansever halk ve görevini meşrû zeminde yaparak direnen kamu görevlileri ile kurum rezerviyle- lider faktörü oynamıştır. Zira, bu kalkışmanın yapıldığı gece, lider faktörünün halkın ve devletin yarınına yorulan söylem ve eylem ağırlıklı hamlelerle halkın önünde yer alması, vatandaşı tankın üstüne ve paletinin altına taşıma cesaretinde ön açmıştır. Söz konusu gece, Türkiye Cumhurbaşkanı'nın İstanbul merkezli mücadele kararı ve akabinde ulusal bir kanalın canlı yayınında "ben bugüne kadar halkın iradesi dışında bir güç tanımadım…" söylemi[56] "şeffaf ve aydınlanmış liderlere"[57] özgü cesur bir ifâde olarak tarihe geçmiştir. Demek ki güncellenmiş bir darbe ve akabinde işgal girişimi olarak bu kalkışmanın önlenmesi, Türk/iye'nin birkaç asırlık geleceğine etki edecek bir özgüvenle şekillenen demokrasi zaferi olarak tarihe kayıt düşmüştür[58].

52 CNNTürk, 2016, "Milletimizi Meydanlara Davet Ediyorum" (Yayım tarihi: 16.07.2017), (Sunucu: Hande Fırat), https://www.cnnturk.com/turkiye/erdogan-milletimizi-meydanlara-davet-ediyorum, ET: 28.07.2017

53 Robin Sharma, Ünvasız *Lider*, (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2010), 111.

54 Hasan Tutar, *Kriz ve Stres Yönetimi*, 2. Baskı, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2007), 17.

55 Enver Ziya Karal, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1978).

1.1.2. Önaçıcı Güvenlikten Önalıcı Güvenliğe

Osmanlı'dan Cumhuriyet Dönemi'ne geçişle birlikte savunma ağırlıklı bir güvenlik yaklaşımı benimsenmiştir. Bu politika; "yurtta sulh, cihanda sulh" ifâdesiyle de özetlenir. Nitekim bu kabul, başarılı bir Millî Mücadele'nin de etkisiyle 1960'lı yıllara kadar darbesiz bir ortamda sürdürülmüştür. Ancak, 27 Mayıs 1960 Darbesi ile bitlikte, millî direnç ve irade zayıflama eğilimine girmiş, böylece, iç güvenlik meselelerinin ardını toplayıcı bir güvenlik paradigmasının kapısı aralanmıştır. Böylece, Türkiye'nin bir asrı bulan mazisinde güvenlik; olayların arkasını toplayıcı tutumla pratiğe dökülen defansif anlayışla sürdürülmüştür.

Nihayetinde, 21'inci yüzyıl dünyasının topyekûn farklı bir döneme ve vekâlet sıfatlı çatışmalara girdiği bir dönemde fevkalade dirençsiz bir görüntü vermiştir. Tabiî ki Türkiye'nin bu gerçeği, 2000'li yıllarla birlikte savunma sanayinde dışa bağımlılığı azaltmak ve alternatif yollar bulma şeklinde güvenlik politikasına yansımıştır. Ne var ki Türkiye'nin bu arayışı ve ilişkili adımları, ülkenin içini terör ve Gezi olayları gibi çeşitli girişimlerle engelleme adımlarını da hızlandırmıştır. Bu gelişmelerin de etkisiyle artan yeni arayış ve atılan adımlar sonuç vermiş ve ülke, 21'inci yüzyılın ikinci on yılının başlarından itibaren göz doldurur projeleri hayata geçirmeye başlamıştır. Nitekim Atak helikopterleri, insansız hava araçları, millî uydu, Mızrak, Kirpi ve Altay tankı gibi savunmaya dönük ürünler, bu güvenlik felsefesinin birer neticesi projeler olmuştur. Ancak, millî güvenlik unsurları olarak bu adımlar dahi, devlet erkleri ile görevlilerinin ağırlıklı çoğunluğun yeterince öngöremediği ve tarihinin en büyük güvenlik tehlikesi olacak olan FETÖ Kalkışması'na engel olamamıştır. Neyse ki "gaflet, dalalet ve hıyanetin" neticesi olan bu plan, milletin inisiyatif almasıyla atlatılarak güvenlikte millî insan gücü ile taarruz odaklı önalıcı güvenlik felsefesine yol açmıştır.

56 Albulkadir Selvi, Darbeye Geçit Yok: 15/07 Eksiksiz Hikâyesi, (İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 2017).

57 Albulkadir Selvi, Darbeye Geçit Yok: 15/07 Eksiksiz Hikâyesi, (İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 2017),

105-106

58 Kâzım Yurdakul, *Milletin Darbesi 15 Temmuz*, (İstanbul: Çevik Matbaacılık, 2016), 262.

1.1.3. Darbeler Süreci Bitti mi, Yoksa Yeni Nesil Darbeler Dönemi mi?

Küresel dünyanın gelişmelerini anlamanın ve üstesinden gelmenin yolu, dünü idrak etmekten geçmektedir"[59]. Bu anlamda siyasî darbeler de geniş anlamda, insan hırsının yasa dışı zeminde gelişen eylemlerinin bir türevi olarak yönetimi devralma girişimidir. Türkiye tarihinde de koşulları darbe organizatörlerince hukuksuz zeminde hazırlanıp azınlık bir kesimce destek gören çeşitli kalkışma, muhtıra ve darbe örneği görülmüştür. Bu tür girişimlerin genelinde, milletin klasik ve modern değerlerinden en elverişli görülenler sınırsızca suiistimal edilmiştir. Bu bağlamda darbelerin düşündürücü yönlerinden biri de hem darbecilerin hem de ona karşı koyanın hararetle dillendirdiği, ancak çoğu zaman darbecilerin can simidi hâline getirilen hürriyet kavramı olmuştur[60].

Türk demokrasi tarihinde gelişen darbeleri, genellikle, devlet örgütlenmesinin gizil birer aktörü olan devlet içinde ve dışında yapılanan güç grupları harekete geçirmiştir. Devlet mekanizması içinde beliren doğal liderler ile onların yol açabileceği dönüşümün doğuracağı güç ve pozisyon kaybı korkusu ise bu kalkışmaları tetiklemiştir. Nitekim 15/07 Darbe Kalkışması da temel gerekçe olarak böyle bir sebep ve sonuç ilişkisinin bir ürünü görülebilir. Bu yelpazede 15/07 Darbe Girişimi'nin de din, kültür, özgürlük ve eğitim gibi olguları araçsalaştırarak kitleleri saptıran yöntemiyle yeni tür bir işgal biçimi olduğu anlaşılmaktadır[61]. Dolayısıyla, 15/07 Kalkışması'nın, ne Osmanlı'da, ne de Cumhuriyet Dönemi de ağırlıklı olarak iç dinamiklerce organize edilen öteki darbelerin tam bir benzeri olduğu söylenebilir. Öyle ise FETÖ örneğinden hareketle yeni nesil darbe girişimi olarak da nitelenebilecek kalkışmalar, çeşitli yönlerden önceki darbelerden ayrışır ki bu noktalar:

- Bu kalkışmar, uzun tarihli, komplike ve gizemli bir örgütlenmenin son hamlesi,
- Bu kalkışmanın aktörleri; lider ve hükümet politikalarını kullanarak millet ve devletin misyon ve vizyonunu hedef almıştır,
- Orta vade de ülkeye dönük silahlı işgal koşullarını oluşturma amacı da çıkarılabilir,
- Sürecin planlama ve uygulamada boyutlarında farklı ülkelerden destek ve himaye görülmüştür,
- Kalkışma, gizil ve kapsamlı bir kadro ile ondan beklentileri olan çeşitli grupların kolektif ürününü anımsatır,

59 Cemil Koçak, *Darbeler Tarihi: 27 Mayıs, 22 Şubat, 21 Mayıs ve 12 Mart*, 2. Baskı, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2016).

60 Tevfik Çavdar, 2008, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, 4. Baskı, (Ankara: İmge Kitabevi, 2008).

61 Yusuf Devran ve Ö. Faruk Özcan, 2016a, "15/07 Darbe Girişimi: Gelenekselden Yeniye Medya Araçlarının Kullanımı", *Online Academic Journal of Information Technology*, (2016a), 7/25: 15/74

- Başarısızlığa rağmen, kalkışmanın aktör ve destekçileri, hayatî riskler alacak şekilde girişimlerini sürdürebilmiştir.

Anlaşılacağı üzere, özellikle medeniyet havzası zengin milletlere karşı geliştirilebilecek bu nitelikteki yeni nesil darbe girişimleri, diğer darbe tasarımlarından daha güçlü iç ve dış desteğe sahiptir. Ne var ki "küresel mimarların derin dünya devleti" [62]denilen güçlerce yapılan FETÖ hamlesi, hiçbir zaman tam anlamıyla tanımlanamamış olan doğal lider ve cesur halk tutumuyla engellenmiştir. Bir diğer söylemle, Albert Sorel'in; "Dünya iki bilinmeyen vardır. Biri kutup, diğeri Türkler" şeklinde tanımladığı bir milletin anın ruhunun doğru okumasıyla bu girişim akim bırakılmıştır.

Bir de "bölünmüş dünyayı seven küresel dünya[nın]" [63]sermaye ve iktidar savaşlarıyla FETÖ'ye bakılırsa, süreç daha berrak anlaşılabilir. Zira Soğuk Savaş Dönemi'nin son bulmasıyla içine girilen "yeni bir uluslararası düzen" [64]arayışının doğurduğu acı ve sarsıcı vekâlet savaşları ve demokrasi oyunları tüm hızıyla devam etmektedir. Peki, çok çeşitli yan etkiler de içinde barındırdığı anlaşılan 15/07 Darbe Girişimi'nin geniş çaplı bir halk dirilişiyle etkisiz kılınması, bu olgunun Türkiye'de son bulması anlamına gelir mi?

Bu açıdan ilk olarak denilebilir ki 15/7 Darbe Kalkışması'nın Türk milletine özgü bir direnişle bastırılması, özgürlüğün bedelini ve değerini bilen bir milletin uyanışında soğuk su misali uyarıcı olmuştur. Ancak, yakın dönem tarih de göstermektedir ki Türk milleti ile sahip olduğu coğrafyanın düşmanı da düşmanlarının ülke içindeki dostları da hiçbir zaman eksik olmamıştır. Dolayısıyla, bundan sonra nasıl gelişeceği bilinmeyen bu tür girişimleri ve arayışları minimize etmek veya bunları, harekete geçemez durumda bırakmak -bisiklet teorisi misali- milletin sürekli çalışmasını ve teyakkuzda olmasını gerektirir. Bu yolda etkili millî eğitimle eğitilmiş nesiller ile bu nesiller içinden belirlenmiş millî güvenlik sistemi, olmazsa olmazlardandır[65]. Çünkü millî nesillerle donatılmış devlet erkinin ekonomi ve savunma başta olmak üzere, bilgi teknolojilerinde de lider olması, sürecin başarı oranını daha da artıracaktır. Öyle ise 15/7 Kalkışması vesilesiyle, devletin tüm yönetsel kademelerini niteliksiz makam-mevki, rütbe ve unvan ile meşgul etmek yerine; onu, bir an önce tek millet, tek bayrak, tek vatan ve tek devlet değerleriyle barışık ve uyumlu liyakatli vatandaşla donatmakla ilk adım atılabilir.

62 Tahir Tamer Kumkale, *Derin Devlet Nedir?* (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2007), 52

63 Mahir Kaynak ve Ö. Lütfi Mete, *Erdoğan Operasyonu: Küresel Sermayenin İktidar Savaşı*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2008), 153.

64 David Held, *Kozmopolit Demokrasi: Yeni Dünya Düzeni İçin Bir Gündem*, Derleyen: Daniele Archibugi ve David Held, çevirmen: Neşe Nur Domaniç, (İstanbul: Ütopya Yayınları, 2000), 82.

65 Thomas Gordon, *Etkili Liderlik Eğitimi*, 2. Baskı, İstanbul: Profil Yayınları, 2016.

Sonuç ve Tespitler

Lider, güvenlik ve darbe olguları arasındaki etkileşimin yönü, küresel dünyada sulh-u salâhın temel belirleyicisi olmaya devam etmektedir. Bu olgular, Türkiye'nin de dirlik, düzen ve güçlü istikbalinin belirleyici unsurları arasındadır. Bu bağlamda istikbale kast eden girişimlerden biri olan darbeler, milleti haraca bağlama ve onu iradesiz kılma hareketinin bir açılımıdır. Darbeciler ise amaca giden her değeri araçsallaştıran bağımlılar olarak, millî irade tefecilerini andırmaktadır ki bunların etkinliği, yöntemleri her geçen gün güncellenebilmektedir. İşte, tam da böyle durumların aktörü olan doğal liderler ise millet ve devletin önünü açabilen simalardır. Nitekim bu tür liderler, vatandaşının önünü açabildiği oranda tehdit ve tehlikelerin önünde halkın da durabilme azmi ve cesareti pekişmiştir. Demek ki güvenlik bağlamında da bu denklemin 21'inci yüzyılda istendik sonuçlar doğurmaya devam etmesi, erdemli bireyler yetiştiren huzurlu toplum çıktısı önaçıcı liderlerle ancak mümkün olabilir.

Bir başka söylemle, "beklenmedik şeyi beklemedikçe olgun sayılmazsın." Bu tespit, devletler için de önemli bir düsturdur. Ancak bu ihtiyaç, yeni milenyumun açık ve gizil çok sayıda yeni risk, tehdit ve tehlikesinin; kimini varlıkta, kimini ise yoklukta bunalttığı mevcut koşullarında önaçıcı bilge liderlerle giderilebilir. Nitekim tarih sayfaları da göstermektedir ki insan hayatı ile beşeri örgütlerin en güçlüsü olan devletlerin varlık sürgüsü de hep aynı ritimde devam etmemiştir. Bu inişli-çıkışlı sürecin yönünü belirleyen öncü kişilikler ise liderler olmuştur. Zira güçlü liderler ile fonksiyonel yönetim sistemleri güçlü devletlerin de temel dinamiği olmuştur. Aksi durumlarda beliren zayıf yöneticiler ile ekipleri ise adaletli ve düzgün işlemeyen devlet uygulamalarına yol açmıştır. İşte, gerek modernite öncesi, gerekse sonrasında devletlerin önündeki tehditlerden biri de 'içinde ölçüsüz hırs, elinde hukuksuz güç olanın' yönetim erkini ele geçirme girişimleridir ki bunun bir formu da darbelerdir.

Demek ki Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile milletine dönük kapsamlı güvenlik tehditlerden biri de Osmanlı'dan bugüne kabuk ve aktör değiştirerek süregelen kalkışmalar, muhtıralar, darbeler ve darbe görünümlü işgaller olmuştur. Dolayısıyla, Türkiye yakın geçmişindeki belirleyici siyasî gelişmelerin tabanında, darbe koşullarına hizmet eden veya onun sonucu gelişen güvenlik olayları yer almıştır. Zira güven(lik)sizlik ve meşrûiyet yokluğu demek olan darbe dönemleri, bir bakımı güvenlik fonksiyonlarının yerine getirilmemesinin de kâh sebebi kâh bir neticesi olmuştur. Dolayısıyla denilebilir ki Türkiye gibi kritik bir coğrafyada demokrasi ile özgürlüğü birlikte ayakta tutan vizyoner bir lider iradesi yoksa güvenlikte önalıcı sistem kurmak ve darbe meyillilerini engellemek kolay değildir.

Son olarak, doğal liderler, halkın önünü açma potansiyeli yüksek olan

özgün karakterlerdir. Nitekim doğal liderli yönetimlerde, halkın, "önümüzü görebiliyoruz" söylemi de buna işarettir. Demek ki güven/lik ve istikrarda önaçıcı liderler, aynı zaman da içinden çıktıkları milletin en önemli güvenlik aktörleridirler. Darbeler ise milletin seçtiklerinin, gayrımeşrû müdahâlerle, ya itibarsızlaştırarak, ya da çalışamaz duruma getirerek etkisiz kılınması hareketleridir. Çünkü bu girişimler neticesinde halk, "koyunun olmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler" önermesiyle yüz yüze kalmıştır. Ne var ki tarihte görülmüş kimi darbe/işgal girişimi, önaçıcı lider marifetiyle nükseden millet kenetlenişi ve direnişiyle asırlık veyahut milenyumluk özgürlük ve demokrasi hasılatına da çevrilebilmiştir. Nitekim 15/07 Darbe Kalkışması da lider ve millet dayanışmasıyla maziye kayıt düşecek güncel bir istikbal mücadelesi örneği olmuştur. Hatta Türkiye Cumhuriyeti; eğitim, ekonomi ve sanayi başta olmak üzere, sahip olduğu medeniyetin muktedir temsilcisi olma yolunda güçlendikçe bu destan, dünya demokrasi tarihinin de çok önemli dönüm noktalarından biri olarak anılmaya devam edecektir.

Yararlanılan Kaynaklar

A. Fuad Başgil, *Demokrasi Yolunda*, İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1961.

Adel Safty, et al, *Multidisciplinary Global Leadership*, Enver Yücel (Foreword), İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2003.

Akıncı, Abdulvahap, "Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra", *Trakya Üniversite Sosyal Bilimler Dergisi*, 15/II, (2013): 39-58.

Albulkadir Selvi, Darbeye Geçit Yok: 15/07 Eksiksiz Hikâyesi, İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 2017.

Alpkutlu, Menderes, "Türkiye'de Özel Güvenlik Politikasının Analizi", Doktora Tezi, PA/Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, 2017.

Antonio Gramsci, *Modern Hükümdar*, çeviri: Hasan Erdem, İstanbul: Arya Yayıncılık, 2013.

Barbara Kellerman, *Kötü Liderlik*, Çeviren: Fadime Kâhya, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.

Bill George vd. 2010, "Sahici Liderliğinizi Keşfetmek" Harvard Business Review, "Potansiyeli Yüksek Liderler Yetiştirmek", Ankara: *Türkiye Metal Sanayiciler Sendikası* (MESS), 2010.

Cahit Zarifoğlu, *Yaşamak*, 18. Baskı, İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.

Canbolat, Ela Ö. vd., "Türk Liderlik Profili: Türk Siyasî Liderleri Üzerine Niteliksel Bir Çalışma", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2/II, 37-45

Cemil Koçak, *Darbeler Tarihi: 27 Mayıs, 22 Şubat, 21 Mayıs ve 12 Mart*, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.

Cengiz Aytmatov, *Gün Olur Asra Bedel*, 24. Basım, İstanbul: Ötüken Yayıncılık, 2011.

Chris Parkeri and Brian Stone, *Devleoping Management Skills For Leadership*, Prentice Hall Financial Times, United Kingdom, 2003.

Cihangir Dumanlı, *Ulusal Güvenlik Sorunlarımız*, İstanbul: Bizim Kitaplar Yayınevi, 2007.

CNNTürk, 2016, "Milletimizi Meydanlara Davet Ediyorum" (Yayım tarihi: 16.07.2017), (Sunucu: Hande Fırat), https://www.cnnturk.com/turkiye/erdogan-milletimizi-meydanlara-davet-ediyorum, ET: 28.07.2017

David Held, *Kozmopolit Demokrasi: Yeni Dünya Düzeni İçin Bir Gündem*, Derleyen: Daniele Archibugi ve David Held, çevirmen: Neşe Nur Domaniç, İstanbul: Ütopya Yayınları, 2000.

David Taylor, Şeffaf Lider, çeviri: Selim Yeniçeri ve Arlene Yeniçeri, İstanbul: Lifecycle,

DİB (Diyanet İşleri Başkanlığı), "Din İstismarı Hareketi FETÖ/PDY: Olağanüstü Din Şûrası Kararları" (Düzenleniş Tarihi: 3-4.08.2016, DİB, Ankara, Yayım Tarihi: 26.07.2017).

Enver Ziya Karal, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1978.

Fahri Karakaş, *Sıfır Merkez Liderlik: İnsan Yönetimi*, İstanbul: Hayat Yayınları, 2009.

Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çeviren: Yavuz Alogan. 2. Baskı, Ankara: Doruk Yayıncılık. 2002

Hakkı Öznur, *1993 Örtülü Darbe*, 2. Baskı, Ankara: Timaş Yayınları, 2012.

Hasan Tutar, *Kriz ve Stres Yönetimi*, 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları, 2007.

Hilarie Owen, Vicky Hodgson ve Nigel Gazzard, *Liderlik Elkitabı*, çeviren: Münevver Çelik, İstanbul: Optimist Yayınları, 2007.

İbn-i Haldun, *Mukaddime*, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, 4. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005.

İnci Bolat, Öz Yeterlilik ve Lider/Üye Etkileşimi İlişkisi, Ankara: Detay Yayıncılık, 2011.

John C Maxwell, *Liderlik Nitelikleri: Reddedilmez 21 Liderlik Niteliği*, 3. Baskı, Türçesi: İbrahim Şener, İstanbul: Beyaz Yayınları, 2006.

John F Kennedy, *Cesaret ve Fazilet Mücadelesi*, İstanbul: Hayat Yayınları, 2012.

Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, *Sessiz Devrim: Türkiye'nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri (2002-2012)*, Ankara: Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı Yayınları, 2013.

Kâzım Yurdakul, *Milletin Darbesi 15 Temmuz*, İstanbul: Çevik Matbaacılık, 2016.

Lütfü Özşahin, *Siyasî Bir Fenomen Olarak Recep Tayyip Erdoğan*, 2. Baskı, İstanbul: İlke Yayınları, 2012.

Mahir Kaynak ve Ö. Lütfi Mete, *Erdoğan Operasyonu: Küresel Sermayenin İktidar Savaşı*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2008.

Mete Yarar ve Ceyhun Bozkurt, *Darbenin Kayıp Saatleri*, 42. Baskı, İstanbul: Destek Yayınları, 2016.

Montaıgne, *Denemeler*, Türkçesi: Selçuk Ünlüulkut, (İstanbul: Kum Saati Yayınları)

Murat Özata, "ABD ve 12 Eylül Darbesi: Bir Demokrasinin Darbeye Bakışı", *Asia Minor Studies-International Journal of Social Sciences (AMS)*, 5/9, (2016), 48-63

Nikolay Buharin, *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi*, İkinci Basım, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2005.

NTV, 2017, Venezuela'da Askeri Ayaklanama Bastırıldı, (yayım tarihi: 06.08.2017), http://www.ntv.com.tr/dunya/venezuelada-askeri-a-yaklanma-bastirildi,PO6n4tDIvk63IwqBsYqyXg, (erişim tarihi: 12.08.2017)

Nurettin Topçu, *Yarınki Türkiye*, 14. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.

P. J. Proudhon, *Mülkiyet Nedir? Ya da Hak ve Hükümet İlkesinin Sorgulanması*, Çeviren: Fatma Zehra Çolak, İstanbul: Öteki Yayınevi, 2017.

Robin Sharma, Ünvasız *Lider*, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2010.

Şule Erçetin, *Lider Sarmalında Vizyon*, 2. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları, 2000.

Tahir Tamer Kumkale, *Derin Devlet Nedir?* İstanbul: Pegasus Yayınları, 2007

Tevfik Çavdar, 2008, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, 4. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2008.

Thomas Gordon, *Etkili Liderlik Eğitimi*, 2. Baskı, İstanbul: Profil Yayınları, 2016.

Tuncer Günay, *Darbe ve Komploların Pençesinde Demirkırat'ın Dramı*, Ankara: Yıldırım Ajans, 2009.

Türk Dil Kurumu, (Türkçe Sözlük), (2005), Türkçe Sözlük, 10. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 549

Tüylü, Özge Seda, "Türkiye'de Askeri Darbelerin Karizma Üretme İşlevi: 28 Şubat Süreci ve Adalet Kalkınma Partisi Örneğinde Sosyolojik Bir Çalışma", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 2012

Yalçın Akdoğan, *Siyasî Liderlik ve Erdoğan*, İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2017.

Yusuf Çağlayan, *Orduda ve Yargıda Darbeci Kuşatma*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2011.

Yusuf Devran ve Ö. Faruk Özcan, 2016a, "15/07 Darbe Girişimi: Gelenekselden Yeniye Medya Araçlarının Kullanımı", *Online Academic Journal of Information Technology*, 7/25, 72-91

Yusuf Devran ve Ö. Faruk Özcan, 2016b, "1960'tan 2016'ya Askeri Darbe ve Muhtıra Metinleri Anlamlar, Amaçlar, Niyetler ve ideolojiler Temmuz Darbe Girişimi: Gelenekselden Yeniye Medya Araçlarının Kullanımı" *Online Academic Journal of Information Technology*, 7/25, 72-91

TÜRKİYE EDEBİYATINDA 15 TEMMUZ HADİSELERİNİN TESVİRİ

Doç. Dr. Necefova MERZIYYE

ÖZET

Edebiyat zamanın nabzı. Her halkın ictima-siyasi hayatında edebiyatın, şiirin önemli bir yeri var. Türkiye'de yaşanan darbe tabii ki Türk edebiyatında, basınında yansıdı. 15 Temmuz darbesinden hemen sonra Türkiye edebiyat, basını olaylara münasibet bildirdi. 100-lerce Türk şehitleri hakkında ayrı ayrı makaleler, şiirler yazıldı. İnternet sayfalarında 100-lerle sanatsal örnekler dikkat çekti. Olayın sabahı, yani 16 iyul- Türkiye'nin şehirlerinde şehitler hakkında meclisler kuruldu. Şehitler anılaraq onlar hakkında anılar soylenildi. Bu tür toplantılarda bir fikir gelişmeye. Şehitlik, herkese nasip olmuyor. Tanınmış Azerbaycan şairi- Hüseyin Cavid demişkən- «Toprak, üstünde ölen varsa vatandır.» Türk tarihinden, edebiyatından biliyoruz ki, Türk halkı zaman zaman savaşlara maruz qalsada, ayakta kalmayı, mücadele etmeyi başarmıştır. Ve edebiyatımız, metbuatımız da her zaman diliminde bu olaylara tepki vermiştir. «15 Temmuz şehitleri» kitabının piyasaya görmesi buna en iyi delildir. Bu kitabın yazarı M.Davut Göksu resimlerin yazarı, fotograf sanatçısı Nevzat Yıldırımdır. Kitabın Koordinatörü Gülizar Sönmezə aittir. Özellikle, Ahmet Kemal'in, Umut Gül'ün şiirleri dikkatimi çekti. Ve onların poeziyalarınınfikri,konusubana Azerbaycanın dahi şairlerinden: Bahtiyar Vahapzade, Zelimhan Yakup,Sabir Rüstemxanlının poeziyalarındakı benzerlik dikkatimi çəkdi.

Bu açıdan Ahmet Kemal'in son dönem şiirinde son dönemde ayrı ayrı şehitlerin adına şiir yazması çok alqışa hak ve takdir olunası bir ideyadır. «15 Temmuz», «Şehitler destanı», «Şehit Hakan Gülşen», «Şehit Muzeffer Aydoğdu», «14 kanatlandı şehir», «23 Erol ve Abdullah Olcan», «22 üç büyük adam ve üç kahraman», «şehit Demet Sezer «ve diğer şiirlerinde şehitlerin vatan yolunda,bu zirveye yücelmesi, kahramanlıkları önemli yer tutuyor. Ahmet Kemal «Şehit Hakan Gülşen»adlı şiirinde çok önemli bir meseleye değiniyor. Şehit olmuş ister Azeri, gerekse Türk yiğitleri bir düşünceyi tercih etmişlerdir.»Bize kadınlar gibi evde oturmak yakışmaz»diyen Igidlerimiz her zaman şehit olmuşlardır. Onlar önde giden,rahat,olmayan ve Vatan için canlarından geçen yiğitlerdir. Ahmet Kemal bir kahramanın tüm özəllikərini tam,bir şekilde yansıtabilecek bilip.Bu şiirinde «Vatan için,diniiçin savaşmayı, ölmeyi göze alan, Hakan adına layık kahraman» diyen şair qəhrəmanın düşüncelerini, vatana olansevgisini, vatan hainlerinin iyrəncliklərini şiirsel bir dille ifade ediyor. Umut Gül ise «Şehitler ölürmü,Baba?» Şiirinde ise baba ve oğul diyaloğu üzerinde oluşan bu örnek dikkatimizi çekiyor. Yazar, şehit babanın oğlunu özləməsini, düşüncelerini ön plana çıkarır. Şehit baba oğluna diyor: «Biliyorum bekliyorsun yolu,bal gözlerin hasretle, Anneciğinin elinden tutup, bekliyorun eskisi gibi kapının eşiğinde gelişimi» ... Sanki bu ifadelerle şəhidliyin kahramanlık seviyesinde yer vermekle birlikte, aynı zamanda dökülen kanların,insanlara, Özellikle, çocuklara açtığı yarayı temsil eder. Makalemde Türkiye şairlerinin şiirlerinde 15 Temmuz darbesi konusundan bahs edicem. Bu konuda yazılan şiirleri tahlil ediceyim

Zaman zaman Türk halklarının yaşadığı trajediler, savaşlar, onun literatüründe, özellikle, publisistikada ve şiir türünün daha operatif şekilde yansıdı. Bildiğimiz gibi, bedii publisistika bir tür olarak daha çevikdir.Və öyle, 1916 yıl 15 Temmuz tarihinde yaşanan darbeye teşebbüs 16 Temmuz'da artık gazete sayfalarına ve ekranlara ayak açmıştır. Şehit olan masum Türk halkının gösterdiği yiğitlik, kahramanlık hakkında hızlı makaleler dışında, şiirlerde yazıldı. Artık, basın sayfalarında şehitlerle ilgili yazılar Türkiye edebiyatından (Geleneksel olarak tabiri caizse) Şehitlik Edebiyatı şekillenmeye başladı. Türkiye yaşanan bu olay bana Azerbaycanda baş vermiş, 1990 20 Ocak olaylarını xatırlatdı.Günahsız insanların üzerine gecenin karanlığında tankları sürüp, mermileri yağdırdılar. Aynı geceden itibaren, şehitler önünde söylenen, bayatılar, ağıtlar, ninniler ve onlarca yazar yazılar şehitlik edebiyatının oluşmasına yol çıxartdı.Xüsusilə, şiirde bu facianın eksi, daha şiirsel tarzda okuyucularına ulaştırıldı. Aynı zamanda olayların dünyaya ulaştırılmasında edebiyat çok önemli bir yer tuttu. Olayın ertesi günü şair- Kabil şehitler hakkında kendi

mərsiyəsini yazdı. Masum insanların dökülen kanını, yaşanan olayı Kerbela musibetine benzeterek, bu faciadan etkilendi, isyan ederek, dünyaya uyarısında çok şiirsel bir dille anlattı.

Öldü genç, öldü çocuklar, öldü gelin-kızlarımız.

Ölmedi, şanlı şehit oldu birkaç yüzlərimiz.

Bu saat Kərbübala düzlükleri, düzlərimiz.

Nasıl kan ağlamasın üzlərimiz, gözlerimiz? (1,9.)

Her zaman türk oğlu vatana olan sevgisini, onu koruyabilmek ve gerektiğinde Vatan özgürlüğü, birliği için şehit de olabilmek isteğinde görüp. Hele yıllar önce Türkiyeli şair Atsız'ın ünlü mısralarında söylediği gibi:

İnsan büyür beşikte,

Mezarda yatmak için

... Kahramanlar can verir,

Yurdu yaşatmak için. (2,98)

Ve öyle 2016 yıl 15 Temmuz hadisələridə Türk halkının kahramanlık, şehitlik destanlarından haber verdi.Və bu yaşanan facialar literatürde anıldı, şiirde şiirsel ifadesini buldu. Özellikle, «15 Temmuz Şehitleri» başlıklı kitap yayınlandı.

Kitabın yazarı M.Davutdur. Kitapta resimlerden geniş şekilde kullanılıp ki, bu da olayların daha canlı açıklamasına etki ediyor. Kitaba resimleri fotoğrafçı sanatçısı Nevzat Yıldırım çekmiştir. Eserin editörü Gülzar sönmez. Kitap İstanbul Kültür evinde yayınlanıp. Bu konuda daha bir kitap «Millet destanı» denir. Bu kitapta da 16 temuz sabahı Cumhurbaşkanlığı küllüyesinde şehit olan Muhammet Yalçın anısına hazırlandı. 15 temmuzda milletimiz, devletimizin başı ve Türk milletinin birliğini temsil eden cumhur başkanımız sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın arkasında demokrasiyi, hukuku, milli iradeyi, anayasayı ve seçtiklerini korumak için bir araya gelmiş, ölümüne mücadele etmiştir.Bu gibi kitapların baskı olunması türk şehitlerinin anısına sonsuz bir anıttır. Bu örneklerden görüldüğü gibi, Azerbaycan'da 20 Ocak 1990 yıllarında yaşanan olayların yani, siyah Ocak olaylarının bir gün sonra şiire dönüşmesi hali işte Türkiye şiirinde da yaşandı. Zaman zaman yaşanan olaylar edebiyatın özellikle şiir dalında daha aktif olup. bu da tebiidi .Çünkü şiir ve publisistika en aktif janrlardandı.Hər iki halkın poeziyasındakı fikir, amaç eynidi .cunki şiir yaşam olaylarını daha hızlı ve gerçekçi biçimde yansıtmak açısından en önde

gelen janrdır.Hər iki durumda dedik ki şiir olayların topluma, ailelere en temel da bebeklere çarpan ağrılarını eks eder. Umut Gül'ün «Şehitler ölürmü baba?» şeiiri qarşımdadı. Oğulun babasına verdiği soru insanı düşündürür, tesirlendirir. «Baba Şehitler ölürmü? -Ölməz oğlum, niye sordun? -şey baba rüyamda şehit olmuştun da ..» mısraları ile başlayan şiirde bir baba ve çocuğun şahsında dünyaya sesleniş ve haykırtı var. Daha kan olmasın, daha evlatlar valideyin itirmesin, çocukların gözleri yollarda kalmasın. Yazar eserde babanın oğluna olan sevgisini, özlemini ümumləşdirərək yansıtmaq bilir bilip şehit olmuş baba oğlunun her isteğini hatırlar. Önceki görüşlerinin birinde yaşananları hatırlıyor.

Oğul can oğul

Aynı röyayı gördüm yine dün gece,

Elinde kırmızı gelincikler vardı.

Başında kırmızı gelincikler uçuyordu

Babam dedin sarıldın ellerime

Gördüm oğul.

Gözlerinde umudu,

Yüzünde barışı,

Haykırdın bana;

«Artık hep mutlu olacağız!

Ağlamayacağın dedin,

Ağlamayacağım!

Hep olacaksın yanımda,

Unutma gelirken en sevdiğim çikolatalar getir .. «

Derken, titredi sesin .... (3)

Şiirin sonraki fıkralarında hasret, ayrılık hisleri daha etkili olur. Kapı ağzında oğlunun trafik beklentisini hayaline getiren baba «küsme bana ne olur, kızma» diye üzülür. «Yolumu gözle diyor, yatma yoldayam, kapıyı sen aç» diye eserin etki gücünü artırır. Ama bunar verilen vədlərdi ve bunun baba da istmir boş vaatler olmasını. Diğer mısralarda şehit olan dostlarındn bahsediyor. Bu

sahneler de olaylar müharbəyə nefret hissi aşılamaqla birlikte olayları gerçekçi bir şekilde temsil eder.

Az önce çığlığını duydum son Şehidin ....

Nişanlıydı, bəkliyirdi her gün mektup ..

Okuyamadı az önce gelmişti

Şimdi göğsünün üstünde duryor. (3)

Şiirde bir evlat, baba muhabbetinin çok erken yarıda kalması okuyucuyu tesirlendirir. Savaşa, teröre, Derbe'ye nefret duygusu aşılamaktadır. Bir anliq yaşananları yaşıyorsun. Bu olayları her birimiz yaşayabileceği billik diye düşünür kan dökenlere nefretler yağdırırsan.şeirde olaylar çok doğal eks olunub. müəllifin şeiir dili de basit ve oxunaqlıdı.Ahmet Kemalin onlarca şiiri 15 temmuz şehitlerinin ölməzliyini, qehremanlığını eks eder. Onun «15 Temmuz Şehitler daşanı armağan olsun», «şehit Cuma Dağ», «şehit Emre Sağaz», «Erol ve Abdullah olcak», şehit Yakur Kozan «,» şehit Kubra Doğanay «,» şehit Demet Sezer «ve s. Şiirleri ilgi doğurur.müıllifin «Erol ve Abdullah olcak» şiirinde baba ve oğlun gösterdiği kahramanlığı yansıtmakla birlikte, bir türk ailesinde vatana olan sevgini, azdlıq isteğini bildiriyordu.Onlar gittiler ölüme aşkla

Erolun aşkı bir başka

Abdullah'ın aşkı bir başka

Onlar hürriyete aşik qəhrəmandılar

Bir aşkla yaşadılar bu ateşte yandılar.

Koşdular ihanet gecesinde Şehitler köprüsüne

Yemin etmişlerdi vatanlarını vermemek için hainlere ölümüne. (4)

Şiirde baba ve oğulun bu yolda baba oğul gibi değil bir kardeş gibi kombinasyon dikkat çekiyor. Vatanın özgürlüğü uğruna kardeş gibi olmak, el-ele tutarak bu yolda ölüme gitmek, ancak vatan özgürlüğünü korumak en muhteşem istektir ve bu yolda ölmek şehitlik zirvesini feth etmektir. Şehitlik ise en yüksek

zirvedir ve bunu her oğul kazana bilmez. Azerbaycan şairleri Şehitlik zirvesini feth eden oğullar hakkında değerli şiir örnekleri yaratmışlardır. 1990 20 Ocak tarihinin trajik kahramanları halk kaderi ve çıkarları uğruna mübarizler, ölüm anında amacından dönmeyerek, canından geçen özgürlük fedaileri idi. Bu trajedi demokrasi ve ulusal bağımsızlık için mücadele yolu geçen insanların milli-manevi dünyasının zafere, unutulmaz zaferi olarak tarihe yazıldı. Ama bu trajedi tarihe kanlı harflerle yazılsa da, esas olan, önemli olan özgürlük mücadelesinin toplumsal tarihi içeriği idi.

«15 Temmuz Şehitler destanı- Şehit Cuma Dağ» şiiri de, ilgi doğurur.Şeirdə olayların cuma gününde baş vermesini şair eks eletdirir. Bu ise şiire realite vermekle kalmayıp, aynı zamanda şiirin etki gücünü artırır. Burada dağ gibi Cumanın hainler tarafından silahsız basıldığı yer buluyor. Şair, cuma gününün Müslüman bayramı olmasını Cumayla elaqelendirerek yazıyor.

Dağ gibi bir adamdır, Cuma.

Günlerden cuma idi, cuma bayramı idi.

Cuma, Müslümanlara bayramdır.

Dağ gibi bir adamdır, Cuma.

Bir cuma günü, devrildi dağ gibi adam.

Bir ihanet qurşunun.

Bayram günü devirdiler dağ gibi adamı, hainler.

Dağ gibi adam bayramı doyasıya yaşamadı.

Başını kaşıyamadı.

Dağ gibi adamın karşısına çıxamadı xainler.

Silahsız kişiye silah çektiler.

Milletine silah çekti hainler.

Milletin silahını millete dikdilər. (5)

Şiirde olaylar gerçek yer bulmakla birlikte, bir şair du_uncYlYridY kendine has şekilde yansıdı. Hatta, bu olayın tanığı olmayan, bu olayla ilk kez bu şiirde tanışan oxucuda bile, 15 Temmuz olayları hakkında bitkin bir fikir yarana bilir. Şehit Cumanın ölümü okuyucuyu tesirlendirir, silahsız birine silahın kalkması korkaklıktan, xainlikdən, hileden haber verir. Eserin sonunda şair

şehitlik zirvesini fetheden bu yiğidin qehremanlığını değerlendirir ve türk oğlu ile gurur duyuyor. Şehidin bu zirveye ulaşmasını, qehremanlığını mutluluk olarak kabul ediyor.

Ne mutlu, Cuma! -ya ne mutlu,

Bir kurşunla kendinden geçti Cuma.

Şehadet şerbetini içti Cuma. (5)

15 Temmuz olaylarında genç oğlan ve kız feci şekilde Şehit olması Ahmet Kemalin şiirlerinde daha çok dikkat çekiyor. Şehitlerin adıyla onlarca yazdığı şiirlerde her şehidin özünemexsusluğu vurğulanırsa da, onları bir istek birləşdirir- Vatan uğruna gerekirse kurban gitmek, şehitlik zirvesine yükselmek ve bu fikir bizim türk dünyasında vatanseverlik konularında yaşıyordu. Yıllar önce Türk şairi birlik, özgürlük arzulu Hüseyin Cavid efendinin «Toprak uğrunda ölen varsa vatandır» deyiminde de Vatan birliği, bütünlüğü esas fikir olarak götürülürdü. Sözlü halk abidələrimizdə «Dede Korkut» destanında Korkut «Toprağın Toprak olması için ekib-yetiştirmek gerekir» - deyimi esirlerden gelerek, oluşmuş, nesillerden-nesillere geçmiştir.

Ahmet Kemal'in «Şehit Yakup Kozan» şiirinde de olaylara şairin tutumu olayların gerçeği dikkat çekiyor. Bu gecenin faciası gerçek şekilde tasvirini buluyor. Şair gösteriyor ki, o gece facielerle dolu bir gecedir, fakat aynı zamanda da, var olma gecesidir, kutsal bir gecedir, zor bir gecedir.

Var olma gecesi, bu gece.

Var olma, yok olma gecesi.

Var oluş kavgası verilen gece,

Yok olmamak için direnilen gece.

Kutsal gece, zor gece.

Sabahı dört gözle beklenen gece.

Kritik gece, bu gece. (6)

Sonraki paragrafta şair düşmanı koyun kılığına bürünmüş kurtlar adlandırır. Düşmanı içeriden ve dışarıdan, iç düşmanla dış düşmanın birlik olup saldırmasına şair hile işletmelerini vurguluyor. Sabah da hayır olabilir diye okuyucusunu da olaylarda tanık olanlarada kurt quzudan ayrılacak bu gece diye olayları doğal boyalarla belirtiyor. Aynı zamanda, olayı görmeyen, yaşamayan

insanlarda bile fikir üretir: ve o gece kardeşin Yakup ve Yasin Kozanlar olay yerinde tarif olunur.İgid Yakup kardeşine ve Türk dünyasına cümle ile kendisinin vatana olan sevgisini ihsar ediyor.

Benim kalbim özgür olsa ne yazar,

Milletin gönlünde yara var.

Haydi kardeşim qəzamız mübarek ola,

Gedəlimki vatan kurtula (6)

Ve 15 Temmuz olaylarında Vatan ve onun kurtuluşu için kurban gidebilen oğulların varlığı yukarıdaki şiir örneklerinde açıklanmaktadır. Bazı durumlarda yaratıcılığını özellikle 15 Temmuzla ilgili yazdığı makale ve kitaplara eleştirel yaklaşan müelliflere de rastlıyoruz. Böyle yazarlar kendileri kendilerinden «15 temmuz olayını aydınlatan mi?» - diye sorular geliyor, rahat olamazlar. Böyle müelliflerden biri de, Abdülkadir Selvi. Onun «Darbeye geçit yok» başlıklı kitabı bu bakımdan ilgi doğurur.Müəllif yazıyor «15 Temmuz 2016cı yıl gecesi CNN türkte gazeteci arkadaşım Hande Fıratla birlikte cumhurbaşkanı Erdoğanla yaptığım tarihi yayına gelince bu yaşadığım süreci unutmayacağım bir andır. Son sözüm aslında ilk sözüm olmalıydı. 15 Temmuzun kitabını yazdım ama 15 Temmuzu aydınlatan mi? Buna «Evet» yanıtını vermeyi çok isterdim. Ama verseydim de en geri ben inanmazdım. 15 Temmuzla ilgili çok kitap yazıldı. Ama darbenin kitabı henüz yazılmadı «- diye yazar teessüf hissi ile kaydetse de, bu halk yaşadığı olayın tersi edebiyatını yarattı ve yaratmaya devam edir.Qarşımızda nice dergilerin, kitapların ortaya çıkmasına tanık oluyoruz. «Halk sözü» - nün 305-306cı numarası qarşımdadı. İçerisinde onlarca 15 Temmuz olaylarıyla ilgili sanatsal-publisist yazılar ve şiir örnekleri var. Yılmaz Çakır'ın, Rıdvan Kayanın, Hamza Türkmen'in, Musa üzerin, Şefik Selimin, Mustafa Yılmaz'ın, Ali Emre'nin ve başkalarının canı, kanı ile yazdığı makaleler baskı olunub.Bu yazarların isimlerini sadaladıqca Azerbaycan'da 20 Ocak olayları yine gözlerim önüne gelir. 20 Ocak şehitlerinden bahseden yazarlar hakkında makale yazan bu yazarlar sırası kurtarmak bilməzdi.tanınmış yazarlarla beraber, amatör yazarlar, özellikle, Şehitlerin mezarı önünde bayatı, ağı, laylay diyen annelerimizin seslerindeki nale tədqiqatçılarımızı yakıp yaxardı.Günahsız türkün faciası şiirlere, bayatılara sığmazdı.Xüsusilə , 20 Ocak faciası günü Şehitlerimizin yere dökülen kanının üzerini örtmek için Bakü köylerinde zevkle, sevgiyle beslenen dünyada yaygın olan karanfil adlı çiçekler şehit kanları üzerine çekilmiş zımni idi. Uzun yıllardır, Şehitlerin mezarı üzerine konulan karanfilleri artık insanlar ellerine almıyor, hec kese vermeye qıymırlar.artıq karanfil çiçekleri Şehitlerimizin kan hafızasına olmuş ve tarihe bu adla düştü. 20 Ocak gecesinin sabahı, Mehmet Aslan

Karanfil-Şehit kanı,

Ağla, karanfil, ağla.

Ağla, inlet meydanı,

Ağla, Karanfil, akla.

Bəxti açılan kıza,

Hüneri aslan kıza.

Toyu yas olan kıza,

Ağla, Karanfil, akla. (7)

Buradan açıkça görülmektedir ki, Edebiyatta yaşanan facialar beddi şekilde aksın buluyor ce gelecek nesile, aynı zamanda dünyaya olayların teslimat şiirsel şekilde kendi aksın buluyor. «Haksöz» dergisinin 305-ci sayısında Mustafa Yılmaz'ın «Sen terle ben sileyim» başlıklı makalesi dikkat çekiyor. Küçük makalede yazar yaşanan olayları bu şekilde temsil eder. «Sinsice geldiler. Ellerinde silahlar vardı. İnsanlar geceye durmuştu, çocuklar uykuya. Ay on döürdüne duruyordu, çakallar ulamaya. Kalbimiz bir kabuklu yara gibiydi.Sokaklar yeni yetme bir tamirci çırağı gibi acemiydi. Namaz vaktiydi. Akşama koşuyordu minareler, ezanlar gökyüzüne merdiven dayamışdı, sıcaktı, sıcak. Gün akşam olacak ve çocuklar ıslak bir dal gibi kırılacaktı. Tanklar yürüdü, namlular bilendi halkın kanına, yollar tutuldu, uçaklar havalandı.İhanet bir zehir gibi mayalandı. Boğazlar yakalandı, hava meydanları sarıldı, halkımın kaderine bir cunta dayılandı. (8)

Bu gibi yazılarda darbecilerin iç yüzü aşılanır, onların gizlice gelmeleri yansır. İster sanat, ister se de makaleler yazılarda olayların şiirsel anlamı ile gerçeği olayların oxucularda fikir yaratmasına olanak tanır. Söz konusu dergide Ali Emre'nin «Temmuz kıyamı» adlı şiirinde de olaylar hakkında bilgi elde edilir, olaylara gerçekçi bir tutum bildirilir. Mesel şiirin bir paragrafında

Iman dolu göğsü tutsak sandılar.

Herkesi uyuşuk korkak sandılar.

Kendileri gibi alçak sandılar

Hemen bozduk kurdukları tuzağı. (9)

Bu gibi ifadelerde türk milletinin kahramanlığını asla korkak olmadığını ve gerektiğinde kendi topraklarının bütünlüğünü koruyabileceklerini hatırlatmakla birlikte, diğer tarafın xarakterlərindəki alçağlığı, riyakarlığı anlatır. «Haksöz» dergisinin 306-cı sayısında bedii-publisistik dalda ayrıca makaleler ve şiirler yayımlanmıştır. Bu yazılarda da 15 Temmuz darbesi anlatılır, özellikle şiirlerde olaylar sırasında şehit olmuş bebeklerin faciaları yansır. Bu açıdan Vedat Sevgigörün «Gökkuşağı» şiiri Zehra Türkmen'in Halepli Ümran hekayesi çok etkilidir. Ve bu eserlerde darbenin yaşattığı facialar Türk halkının darbecilere iletmek istedikleri hak sesinin asıl.

Tahlile dahil ettiğimiz edebiyat örnekleri göstermektedir ki, Türkiye literatüründe genellikle, Türk dünyasında vatana hainlerin vurduğları yara literatürde her zaman yer buluyor ve bu örnekler yaşanan trajediler geleceğe ve dünyaya ulaştırmada önemli işler görməkdədir.Həyatın aynası olan Edebiyat yansıtmakla beraber, səhvilərimizi görmekte bizlere yardımcı olarak , kusurlarımız təmizlənməyimizə yardımcı olan en güzel araçtır. (Merziyye Nəcəfova)

Edebiyat

1.Qabil «Seçilmiş eserleri» Ankara: Doğu-Batı 2004.

2.Nəcəfova Merziyye. «Şiir ve Karabağ sorunu» Bakı «MBM», 2009

3.Ümüt Gül. «Şehitler ölürmü, baba?».

4.Ahmet Kemal. «Erol ve Abdullah olcak»

5.Ahmet Kemal. «15 Temmuz Şehitler destanı- Şehit Cuma Dağ»

6.Ahmet Kemal. «Şehit Yakup Kozan»

7.Məmməd Aslan. «Ağla, Karanfil, akla». «Sabah» gazetesi, 1990,16 Şubat

15 TEMMUZ 2016 DARBE GİRİŞİMİN TEOLOJİK TAHLİLİ -Felsefe, Kelam ve Tasavvuf Disiplinlerinin Eşgüdümünü Sağlayarak Yeni Bir Din Dili Oluşturmak

Prof. Dr. Mevlüt UYANIK[1*]

ÖZET

Türkiye, enerji üretim ve arz merkezlerine yönelik küresel güçlerin Arap Baharı adıyla yapılan yeni düzenlemelerle doğrudan etkilenmeye başlamıştır. Özellikle etnik/PKK ve dinsel terörle birlikte ülkemizde milli birliktelik ve dayanışma ruhu zedelenmektedir. Harici zihniyetli (İşid, Taliban, el-Kaide) ve Batınî (Feto) yapılanmalar dini kavramları merkeze aldıkları için mücadelesi daha da zor olmaktadır. Sufî ve batini yorum arasındaki farka dikkat ederek, sufî yorumu benimseyen Sünni yapıların Şii/Batini yoruma teslim olmaları mümkün mü sorusunun cevabı Selçuklu, Osmanlı Türkiye Cumhuriyeti kültürel sürekliliği bağlamında aranacaktır. Böylece felsefeyi küfür, kelamı/teolojiyi zındıklık, tasavvufu da şirk olarak gören radikal okumalar yerine bu üç disiplinin eş güdümlü eleştirel ve mukayeseli okumalarıyla yeni bir din dilinin imkânı üzerinde durulacaktır.

1 * Prof. Dr; Hitit Üniversitesi, (Çorum) İlahiyat Fakültesi mevlutuyanik@gmail.com, mevlutuyanik@hitit.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Kelam, tasavvuf, Din Dili

Giriş:

1. **Sorun Tespiti**

Kadim dünyanın küresel güçlerin Ortadoğu, Uzak doğu, Yakın doğu diye nitelendirdiği enerji üretim ve arz merkezlerinde gerçekleştirdiği sürekli çatışma/gerginlik hali artık doğrudan Türkiye'yi; milli birliktelik ve toplumsal barışımızı tehdit etmeye başlamıştır. Türkiye'nin sosyal, laik ve hukuk devleti olarak bu çatışmaların teolojik dilinin dışında kalarak temel insan hakları ve evrensel standartlarını merkeze alan politikalar üretemedi. Şiî/Selefi-Sünni adıyla çatışmalara dini verilerin meşruiyet aracı olarak kullanılmasına engel olacak felsefi bir dil, tutum ve tavır geliştiremedi.

2. **Durum Tespiti**

Osmanlı'nın İslam dünyasından siyasal olarak çekilmesiyle birlikte bölge İngiltere başta olmak üzere emperyalist ve sömürgeci güçlerin hâkimiyetine geçti. İslam dünyası kuzey Afrika'dan Arap Ülkeleri, İran, Pakistan, Afganistan'a oradan İç Asya'daki Türk Devletleri, Kafkasya ve Türkiye'ye kadar alan "lanetli ve/ya kriz bölgesi" olarak belirlenmişti. O tarihten itibaren buralarda ya iç çatışmalar ya da dış müdahalerle "sürekli bir istikrarsızlık hali" yaşanmaktadır. Ortadoğu, Yakın Doğu ve Uzakdoğu gibi nitelemeler yüzyıl önce sömürge güçleri tarafından yapılmış, stratejik ve jeo-felsefi tanımlamalar olup, dönemin küresel işgal güçlerince bölgeler daima kavga ve kargaşaya müsait bir şekilde düzenlenmişti. Nitekim dikkat edildiği zaman bu bölgelerin ya enerji (su-petrol, gaz ve diğer değerli madenler) üretim merkezleri ya da enerji arz merkezleri olduğu gözlemlenmektedir. İngiltere, İtalya, Fransa, SSCB; yakın dönemde ABD, Çin, yeni konumuyla Rusya aktif siyasi güçler olarak bölgede etkinliklerini sürdürmektedir. Kadim devlet geleneği ile Pers ve Türk siyasi yapılanmaları da bunlara rağmen varlıklarını sürdürme çabasındalar.

Kanaatime göre 1989-1990 yılında SSCB dağılınca iki kutuplu dünya yerini ABD öncülüğünde Yeni Dünya Düzenine bıraktı. Yeni uluslararası sistemde ideolojik temele dayalı Doğu-Batı bölümlenmesi yerini ekonomik temele dayalı Kuzey-Güney bölümlenmesine bıraktı. Yukarıdaki bölgelere başta ABD olmak üzere diğer batılı küresel güçler demokrasi ve insan hakları adı altında operasyonlar düzenlediler, Irak-İran savaşı ve Irak'ın, Kuveyt'i işgali ile bölgede çatışmalar tetiklendi. Bunların meşruiyeti ise Samuel Huntington'un Medeniyetler Arası Savaş ve Francis Fukuyama'nın Tarihin Sonu tezleriyle sağlanmaya çalışıldı. [2]

2 Mevlüt Uyanık, Medeniyetler Arası Çatışma Tezlerinin Analizi:-Medeniyetler İttifakı

SSCB'nin dağılmasıyla 1989 yılı itibarıyla başlayan yeni yüzyıl siyasal ve kültürel düzenlemelere karşı önlem almak için Rusya içine çekildi. Ama kendini toparladıktan sonra SSCB siyasi ve kültürel alandaki etkinliğini hala devam ettiren politikalar üreterek varoluşunu korumaya çalıştı. Nitekim kapitalist ülkeler (ABD ve AB) ile sosyalist ülkeler (Rusya ve Çin) arasındaki mücadele, enerji arz ve üretim merkezlerinde olanca gücüyle devam etmektedir. Türkiye bulunduğu stratejik konum, tarihsel ve kültürel birikimi ile bu çatışmanın tam merkezinde yer almaktadır. Çünkü hem Doğu-Batı, hem de Kuzey-Güney geçişlerinde köprü konumunda olan Türkiye'nin içinde bulunduğu alt sistem ve bölgeler (Balkanlar, Kafkasya, Orta Doğunun kesişim alanı olan bir Türkiye) eskisine göre daha oynak ve belirsiz ve o derece önemli bir hale geldi".[3] Rusya ve Çin'in küresel aktör olarak yeniden sahneye çıkmasıyla birlikte medeniyetler arası savaş tezinin de geçerliliği kalmadı. Bölgelerdeki sürekli gerilim ve çatışmalara meşruiyet sağlayacak yeni tasarımlar devreye sokuldu.

Bu çerçevede düşündüğümüz zaman 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'nin stratejik merkezlerine yapılan menfur saldırı sonrasında uygulamaya konulan düzenlemeler ve uygulamalar yeni bir yüzyılın veya örtülü olarak 3. Dünya savaşının da başlangıcı olduğunu söyleyebiliriz. ABD ön planda, arka planda ise "commonwealth" ülkeleri ve özellikle İngiltere ve AB merkezli küresel güçler, enerji üretim ve arz merkezlerine, demokrasi insan hakları vb gerekçelerle müdahalelerde bulunmaya başladı. Irak'tan başlayarak (bir zamanlar "İpek Yolu"nun güney hattı olan) Afganistan ve Pakistan bölgesine kadar alanda "sürekli bir istikrarsızlık" durumu oluşturuldu. Bu tarihten itibaren bölgelere yönelik yeni operasyonlar düzenlendi. Burada da patrimonyal/ebevi sistemle yönetilen ülkelere demokrasi getirileceği söylendi ama bölgeler daha da istikrarsızlaştı ve iç çatışmalar iyice tetiklendi. El-Kaide, Taliban, Boko-Haram ve günümüzde iyice etkinliğini artıran İşid/Daeş adlı örgütlerle vekâlet savaşları başladı. 2010 Arap baharı adıyla başlatılan ve medeniyet içi çatışma yani "Müslüman'ı Müslüman'a Kırdırma Politikası"yla vekâlet savaşları yaygınlaştırıldı. [4]

ve Türkiye'nin Katkısı. An analysis of theCivilasationConflictThesis:Alliance of CivilisationandTurkishContributions, ICAPA [International Conference of theAsianPhilosophicalAssociation]THePathtoAlliance of Civilisations, University of Indonesia, jakarta.4-6 November 2009,SS.427-438; Medeniyetler Arası Diyalogda Modern Türkiye'nin Konumu ve Önemi, Yeni Türkiye 2/9, (1996)

3 Muhsin Yazıcıoğlu, Yeni Uluslararası Sistem ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirmesi" Hakkı Öznur, Muhsin Yazıcıoğlu Külliyatı C 1, Akçağ Yayınları, Ankara 2012, s. 144-150; Mevlüt Uyanık, Sivil Anaya, Sivil Toplum ve Demokratik Bir Türkiye İçin Darbelere Karşı Muhsini Tavır, Selefi Zihniyet, Arap Baharı ve Türkiye, Araştırma yay. Ankara.2016,s.281-292 http://www.muhsiyad.com/haber.php?id=17&PROF-DR-MEVLUT-UYANIK-SIVIL-ANAYASA-SIVIL-TOPLUM-VE-DEMOKRATIK-TURKIYE-ICIN-DARBELEREKARSI--MUHSINI-TAVIR 03/07/2016;

4 Mevlüt Uyanık, Arap Baharının Mezhepçilik ve Kabilecilik Bağlamında Analizi, Eski

3. 15.Temmuz 2016: Artık Türkiye'de Hiçbir Şey Eskisi Gibi Olmayacak

15 Temmuz 2016 öncesinde dini cemaatlerin cemiyetleşmesi ve bir sivil toplum kuruluşuna dönüşmesi, Atayurt/Türkistan ve Anayurt/Türkiye kültürel sürekliliğini bütün dünyaya anlatan yumuşak güç (soft-power) olma ihtimalini önemsiyordum. Kolektif hak talebinde bulunan ve müntesiplerini önceleyen cemaat bilincinin bireysel hak ve özgürlükleri önemseyen cemiyetlere dönüşmesi gerektiğini de vurgulamıştık. Bu olmazsa bireylere cemaat/grup baskılarının artacağını ve si siyasal gücün baskı yapma ihtimalini gündeme getirmiştik.[5] 15 Temmuz'da bir cemaat/grup siyasallaşarak devlet erkini ele geçirmeye çalıştı. Sonrasında yaşanılanlar da artık cemaatlerin her birinin siyasi/iktisadi birim olduğunu, sıfır sermayeli dini değerleri pazarlayan şirketler ve gelişim durumlarına göre holdingler gibi davrandığını ortaya çıkardı.

Bu bağlamda yaşanılan travmadan niçin ders alınmadığı ve "diğer cemaatlerin cemiyetleşerek sivil toplum kuruluşu olup, bireysel hak ve özgürlüklerin korunmasında devlet ve halk arasında denge unsuru olmak yerine hala kolektif hakların peşinde olduğu" sorusu önem kazanmaktadır. [6]

3.1. Sufî ve Batini/İbahi Yorum

Bunun için de 15 Temmuz 2016 terörist saldırı ve darbe girişiminde dini değerleri içerden sömüren, dönüştüren bir cemaatin (FETÖ) ezoterik dil oluşturması gerçeğinden hareketle batınî/ibahî yorum ve sufî yorum arasındaki farklara dikkat etmek gerekir. Bunun öncesine bakacak olursak, 17-25 Aralık 2014 tarihleri arasında gerçekleşen olaylar sonrasında AK parti hükümeti ile Fethullah Gülen cemaati arasındaki ayrışma netleşti ve ülke yönetimi paralel yapı, terör örgütü ve hükümet arasında kamplaşma merkezli gerilimler yaşamaya başladı.

Aslında bu dönem, bir cemaatin cemiyetleşme sürecini beklerken, silahlı bir

ve Yeni Dergisi, sayı:25, 2012, ss. 84-93; Arap Dünyasında Dönüşümler: Yemen, Kamu'da Sosyal Politika Dergisi, yıl 5, sayı.18, 2011/3, Ankara. Memur Sen, ss. 28-42; a.mlf, Selefi Zihniyet ve Arap Baharı, s. 137-208

5 Mevlüt Uyanık, Sivil İtaatsizlik Eylemleri ve Dini Değerler, Elis yay. Ankara.2010, s.55, 178-184; a. mlf, Selefi Zihniyet, Arap Baharı ve Türkiye, Araştırma yay. Ankara. 2016, s. 249-263

6 Mevlüt Uyanık, "15 Temmuz Terörist Saldırısının Ardından Yeni Bir Din Dili Oluşturmanın Gerekliliği" http://www.anahabergazete.com/15-temmuz-terorist-saldirisinin-ardindan-yeni-bir-din-dili-olusturmaningerekliligi-haberi-0 16 Mart 2017; http://www.kirmizilar.com/tr/index.php/guncel-yazilar3/2022-15-temmuz-terorist-saldirisinin-ardindan-yeni-bir-din-dili-olusturmanin-gerekliligi

terör örgütüne dönüşme aşamasının önemli bir belirtisiymiş. Hükümetin "Paralel Devlet Yapılanması" ve "Haşhaşi" nitemeleri de akla Hasan Sabbah ve örgütünün ezoterik yapısını akıllara getirdi. O dönemde kendilerine "hizmet hareketi" diyen cemaatin çok sert Şiî karşıtlığından dolayı bu nitelemenin anokronizm olduğu, dolayısıyla "bir iktidar paylaşımında yaşanılan iç çekişme ve çatışma olduğu" tezi hakimdi. Çünkü tarihsel olarak incelendiği zaman Selçuklu ve Fatimi devletlerinin hükümranlık mücadelelerinin teolojik arka planlarının Sünni ve Şiî görüşlerle sağlandığı malumdur. Abbasi hilafetine manen bağlı olan Selçuklu lideri Tuğrul Bey, Ehli Sünnet ekollerinden Hanefi ve Maturidi; sadrazamı Nizâmülmülk (1018-1092) ise Şafii ve Eşari geleneklere bağlıydılar.[7] Fatimi devletinin dini öğretisi ise Şiî fıkhı ve İsmailî öğreti üzerine temellenmişti. Tuğrul Bey ve Nizâmülmülk'ün temel kaygısı, Hasan el-Sabbah'ın (v.1054-1124) liderliğini yaptığı İsmailîlik/Batınîlik ekolünün maddi ve manevi zararlarını engelleyecek, Sünni akideyi merkeze alan bir eğitim sistemi oluşturmaktı.[8]

Nitekim bu çerçevede ilk Selçuklu medreseleri 1040 yılında Nişabur'da açan Tuğrul Bey, sadrazamına Ehli Sünnet üzerine eğitim verecek (Nizamiye)

7 Çağrı bey tarafından Sultan Alparslan'a (455 / 1063- 465 /1072) kıymetli bir yönetici diye önerilen NizâmülmülkTürk devlet geleneği açısından oldukça önemli bir şahsiyettir. Sultan Alparslan ve oğlu Melikşah'a (465 / 1072 -485 / 1092) otuz yıl civarında vezirlik yapmıştır. Alparslan ve Melikşah'm saltanatları esnasında Selcukluların gücü zirvesine ulaşmıştı; sınırları Afganistan'dan Akdeniz kıyılarına kadar ulaşan imparatorlukta Nizâmülmülk de kariyerinin altın yıllarım yaşamaktaydı. Nizâmülmülk Siyasetname, çeviri ve sunuş, M.Taha Ayar, TİŞ, 7 baskı, İstanbul.2009, s.vii-viii; Mehmet Altan Köymen, Büyük Selçuklu Veziri Nizâmülmülk ve Tarihi Rolü, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.2002. c.5, s. 265 vd; Ali Ertuğrul, Bir Kaynak Olarak Nizâmülmülk'ün Siyasetnamesi, aynı ansiklopedi, c.5, s.271-276

8 Hanefilik ve Şafilik dışındaki mezhepleri sözde Müslüman, özde kafir olarak gören Nizâmülmülk Batınîlere isyan ettikleri tarihe ve şehre gore bir isim ve lakap vererek mücadele etmiştir. Bu sebepten oturu muhtelif adlarla anılmaktadırlar. Esasında ozleri birdir. Örneğin Halep ve Mısır'da İsmailî; Kum, Kaşan, Taberistan ve Zebzivar'da Şiî; Bağdat, Maveraunnehr,Gazne'deKaramati; Kufe'deMubareki; Basra'da Revendi ve Burkai; Gurgan'dauhammiri; Şam'da Mubayza; Mağrib'deSaidi; Lahsa ve Bahreyn'de Cinani; İsfahan'da Batınî -kendilerine de ta'limi derler- olarak adlandırılmışlardır. Nizâmülmülk Siyasetname, çeviri ve sunuş, M.Taha Ayar, TİŞ, 7 baskı, İstanbul.2009, s.325, 266-268, Rafiziler için bkz.293-295, Batınî ve Karmatiler için bkz.296-325, sunuş; s.xviii, Abdülkerim Özaydın, Nizamiye Medresesi maddesi, TDV, İslam Ansiklopedesi, **cilt: 33; sayfa: 188;** Ali Muhammet Sallabi, Selçuklular: Batınî Fitnesine ve Haçlı Savaşına Karşı Bir İslami Mücadele Projesinin Doğuşu, çev. Şerafettin Şenaslan, Necmeddin Salihoğlu, Ravza yay. İstanbul.2013, s. 427-433; Suat Kaymak, Selçukluların Eğitim Kurumları: Nizamiye Medreseleri, www.academia.edu/3688345/Selçuklularda_Bir_Eğitim_Kurumu_Nizamiye_Medreseleri;
http://tarihvemedeniyet.org/2013/03/selcuklularin-egitim-kurumlari-nizamiye-medreseleri.html

medreselerinin çoğaltması ve sistematik hale getirmesini emretti. Masrafları vakıflar tarafından sağlanan bu medreselerde yatılı ve burslu eğitim verilmeye başlamıştır. Hem devlete eğitimli insan yetiştirmek hem de Fatimi/Şiî/İsmailî öğretilerine karşı Ehl-i Sünnet'e bağlı eğitim vermek gibi bir boyutu vardır. Çünkü İslamiyet'e yeni geçmiş olan Oğuz boylarının Ehl-i Sünnet merkezli inançlarını korumak ve sağlamlaştırmak da gerekiyordu.[9] Nizâmülmülk, dönemin en ünlü alimi olan "İmamu'l-Haremeyn" olarak bilinen Cuveynî'yi (ö. 1085) medresenin başına getirdi. Gazzalî'nin hocası İmamu'l-Harameyn el-Cuveynî ölümüne kadar Nişabur Nizamiye Medresesi'nin (yaklaşık 20 yıl) başkanlığını yaptı.[10] Cuveynî'nin ölümünden sonra beş yıl (1091-1095) Bağdat'taki medresenin başkanı Gazzalî oldu. Gazzalî, Şiî ve Batınî düşünceye karşı metinler yazdı. "Fadâihu'l-Batınıyye ve Fadâilu'l-Mustahzırıyye" adlı eserini halife el-Mustahzir'in emriyle kaleme aldığı belirtilir. Felsefecilere olan eleştirilerin de Batınî öğretiye alt yapı hazırladığından dolayı olduğu söylenilir.[11]

Gazzalî, döneminin hakikat paradigmalarını eleştirel bir tarzda inceledi, kelamcı ve filozoflara eleştirel yöneltti. Ama esas önemli olan sufî ve batınî/ibahî yorum arasındaki farka dikkat çekerek, Batınî/İsmailî yorumların ibahî/aşırı yorum ve kabul edilemez olarak niteledi. Mantık ilmine sahip olmayan ilim adamına güvenilemeyeceğini belirterek Miyaru'l-İlm, Mihakku'n-Nazar, Menacihü'l-Edille gibi kitaplar yazdı. İtikadda Orta Yol'un nasıl olacağını (el-İktisadfi'l-itikad) ve Kıstasu'l-Mustakim gibi eserleriyle kendi öğretisinin temellerini sağlamlaştırdı. Batınî okumaların asla kabul edilemez olduğunu ise yukarıda bahsettiğimiz Fadâihu'l-Bâtınıyye adlı eseriyle kamuoyuna açıkladı.

9 Nizâmülmülk Siyasetnâme adlı eserinde Sultan Melikşah'a şu tavsiyelerde bulunmuştur: "Padişaha, din işlerini araştırıp farz ve sünnetleri korumak ve Allah'ın emirlerini yerine getirmek, din âlimlerine hürmet etmek, nafakalarını Beyt'ül-mâldan ayırıp tayin etmek, zâhid ve âbidlere saygı göstermek vaciptir. Bekir Biçer, Kuruluş devrinde Nizamiye Medreselerinin Müderrisleri, Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS) Aralık 2013 December 2013 Yıl 6, Sayı XVI, s. 264, 273

10 Abdülkerim Özaydın, Nizamiye Medresesi maddesi, TDV, İslam Ansiklopedesi, **cilt: 33; sayfa: 190** İlk Nizâmiye medreselerinden biri olan bu medreseyi Nizâmülmülk'ün, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî adına yaptırdığı, Cüveynî'nin burada yirmi yıldan fazla ders verdiği rivayet edilir. Cüveynî'nin, Sultan Alparslan'ın saltanatının ilk yıllarında kurulduğu anlaşılan (İbn Halikân, III, 167) Nîşâbur Medresesi'ndeki derslerine 300-400 öğrencinin devam ettiği kaydedilmektedir (İbnü'l-Cevzî, el-Muntažam, IX, 249). Gazzâlî, Ebü'l-Kāsım el-Kuşeyrî'nin oğlu Ebû Nasr Abdürrahîm el-Kuşeyrî ve Muhammed b. Ahmed el-Mervezî, Cüveynî'den sonraki müderrisler arasında zikredilebilir.

11 Muhammet Sallabi, Selçuklular: Batınî Fitnesine ve Haçlı Savaşına Karşı Bir İslami Mücadele Projesinin Doğuşu, çev. Şerafettin Şenaslan, Necmeddin Salihoğlu, Ravza yay. İstanbul.2013, s.437

Bana göre günümüz açısından bakıldığında Gazzalî'nin yaptığı en önemli katkı, vahdet-i vücud bağlamında ortaya çıkan sufî yorumların ibahî/batınî yorumlar olarak görülemeyeceğini ama temellendirmede yaşanılan olası sorunlar ve kamu düzenine yönelik yanlış anlamalara yol açma ihtimalinden dolayı öncelemenin de gereksizliği üzerinde durmasıdır. Neticede felsefe, kelam ve batınî/ibahî paradigmaların tutarsızlıklarına işaret ettikten sonra kendisi, sufî yorumu tutarlı olarak gördü ve bir nevi sufîliği itidalleştirdi, yani Ehl-i Sünnet paradigmasının kabul edebileceği bir şekilde sundu. Aklî ve şer'î ilimleri tahsil eden bir kişinin bunlara uygun davranması (muamele) ile mukaşefeye ulaşabileceğini söyledi. Bu husus, sufî ve batınî yorum farklılığı açısından oldukça önemliydi, dini ve toplumsal açıdan kamu düzeninde ortaya çıkan sorunların çözümüne katkısı da zamanla iyice belirginleşti. Dini açıdan bu gelişmeler yaşanırken siyasal açıdan da 1055 yılında Tuğrul Bey halifeyi Şiî Buveyhiler'in elinden kurtardı.[12]

3.2. Sufî Yorumu Benimseyen Sünni Yapıların Şii/Batini Yoruma Teslim Olmaları Mümkün mü?

Şimdi benzer durum hatta daha vahimi Türkiye'de yaşanılmaktadır. Öncesinde Türkiye'nin içeride ve dışarıda yumuşak gücü (soft-power) olmaları yönünde sivil toplum kuruluşlarına olan cemiyetlere dönüştüğünü düşündüğümüz bir cemaat, darbe teşebbüsünde bulundu. Sonrasında çıkan bilgelere göre, her türlü kamusal sınavda kopya çekerek kolektif hakların kendi müntesiplerine dağıtılmasını temin etmiş olduğu gündeme geldi. Bunları da Sünni paradigma içinde düşündüğüm, ama aslında bir nevi yanılmazlık buyrultusuna sahip bir mehdi/kurtarıcı imge oluşturarak yapmış olması dikkat çekicidir. Yani sen-ben ilişkisinin kalktığı, zamansızlık ve mekânsızlığın olduğu, eşyanın mahiyetinin görülebildiği şeklindeki tasavvurlara, liderin erişebildiğini sandığı/iddia ettiği ve müntesiplerinin de buna inandığı ortaya çıktı. Yoksa şirkten sonra Allah'ın asla affetmeyeceği kul hakkını –ki bana göre bireysel hak ve özgürlükler bu bağlamda değerlendirilmelidir- ehliyet ve liyakat ilkesini ihlal ederek nasıl ihlal edilebilir?!

"15 Temmuz sonrasında hiçbir şey eskisi gibi olmaz" denilirken, dini açıdan tam da bu noktayı vurgulamak gerekir. Zira kendilerini Sünni ve itidal sufî yorumu tercih edenler olarak niteleyen cemaatlerin de öz eleştiri yaparak, devlet ve halk arasında bir sivil toplum kuruluşu gibi durup, kolektif hak talebinin yanlış olduğu gibi bir hareket de gözlemlenmiyor maalesef. Dolayısıyla Selçuklu, Osmanlı, Türkiye Cumhuriyeti kültürel sürekliliğinde devam

12 Bkz. Mevlüt Uyanık, İslam Bilgi Felsefesinde Kalbin Anlaması: Gazzalî ve Mevlana Örneği, Araştırma yay. Ankara.2016, s.32-36;117-132: https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0smaililik; https://tr.wikipedia.org/wiki/Ha%C5%9Fha%C5%9Filer

ettiğini sandığım Gazzalî'nin büyük bir vukufiyetle yaptığı sufî ve batınî/ibahî yorum farklılığının günümüz cemaatlerinde olmadığını düşünüyorum. Yani Şiî/İsmailî öğretiye dayanan bir masum imam ve/ya onun vekilinin benzer konumlarının gerek Fetö gerekse 15 Temmuz darbe girişiminden sonra gerekli özeleştiri yapmayan diğer Sünni tarikatlarda da olduğunu gözlemliyorum. İmamlarının, şeyhlerinin, liderlerinin gördükleri rüyalara, geldiği iddia edilen ilhamlara göre amel edilmesi, kendi müntesipleri için kolektif haklar talebinde bulunulması tam bir ironidir. Acı bir gerçek diyeceğim, ama vakıa, ironi içinde bulunduğumuz durumu tam olarak izah etmektedir.

Bu yaşanılanlardan sonra oluşan kanaatime göre İslam düşünce tarihinde önemli oranda yine Şiî/İsmailî öğretiye dayanan İhvanu's-Safa örneğinde görüldüğü üzere etkinliklerini gizlilik içerisinde sürdüren yapılanmalar maalesef Sünni paradigma içinde de oluyormuş. [13] İşte bu nedenle kolektif hak talebinde bulunan, ehliyet ve liyakat ilkesine göre hareket etmeyen yapılanmaları artık cemaat yerine "siyasi ve iktisadi birim" diye nitelemek daha tutarlıdır.

Gazzalî'nin sufî ve batınî/ibahî yorum arasındaki farkın korunması için bunlara cemaat ve/ya tarikat yerine bu adın verilmesi ve nitelemenin yapılması, Yesevî geleneğini takip etmeye çalışanlar için önemlidir. Fakat yakın zamanda bunun gerçekleşme ihtimali gözükmüyor, bu nedenle bireysel hak ve özgürlükleri, ehliyet ve liyakate göre görev dağıtımını öngören felsefi duruşun ve (personalizm anlamında) şahsiyetli bir tutumun gerçekleşmesi, ancak bireysel yönetimle olabilir. "Felsefeyi Anadolu'da Yeniden Yurtlandırmak" projesi bağlamında İbn Bacce'nin bireysel yönetime (tedbiru'l-mütevahhid) dair tespitlerini bunun felsefi açıdan temellendirilmesini temin edeceğini düşünüyoruz.[14] Böylece özellikle devlet yönetiminde herhangi bir kolektif yapıya (cemaat ve gruba) ait olmadan başarılı olma imkânı tekrar gündeme gelebilir. İlaveten diğer sorunlarla yüzleşmek için günümüz şartlarına yönelik bir hazır bulunuşluk temini de sağlanabilir. [15]

13 İhvanu's-Safa gizli cemiyetine alınma sürecine dikkat ettiğimiz zaman bu sürecin tarihsel temellerine vakıf olabiliriz. Bunlara göre yaşları on beşe ulaşan keskin anlayış ve kalp temizliği gösteren kişi, çıraklık/aday mertebesindedir. Otuz yaşlarına geldiği zaman, şefkati, kurnazlığı ve halkın yönetim işlerinde pratik düşünmeyi öğrenmiş olanların ulaştığı liderlik mertebesi 2. Aşamadır. Hakimlik veyahut meliklik mertebesine kırk yaşında ulaşılabilir. İtaat etmek için çağrılan ve ilahi yasa tarafından yardım edilen kimseler 3. Mertebededir. Son aşama peygamber veyahut melek mertebesidir. Bütün ihvan, ellisinde ona ulaşmaya davet edilir. Hakikatin idraki ve melekut alemine yükselme imtiyazları ve Allah'a yakınlık hasıl olur. Bkz. Bayram Ali Çetinkaya, 10.Yüzyılda Felsefi Bir Topluluk Olarak İhvan-ı Safa, İslam Felsefesi Tarihi, ed.B.A.Çetinkaya, Grafiker yay. Ankara.2012, cilt.1, s.245-246

14 Mevlüt Uyanık, Aygün Akyol, İslam Ahlak Felsefesi, Elis yay. Ankara. 2015, s.42-43

15 Mevlüt Uyanık, "Yusuf Has Hacib'e göre Mutluluk Bilgisi -Fârâbî'ninTahsilu's-Saade Tasavvuru Bağlamında Bir İnceleme- "Türk Ocakları İstanbul Şubesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türksoy Uluslarası Türk Kültürü Teşkilatı (Türksoy) Türkiye Kırgızistan Manas Üniversitesi işbirliğiyle 18-20 Kasım 2016 İstanbul'da düzenlenen Yusuf Hashacip'in Doğumunun 1000.yılında Kutadgu Bilig-Türk Dünya Görüşünün Şaheseri Uluslararası sempozyum İstanbul.2016, s. 81-114
http://www.kirmizilar.com/tr/index.php/konuk-yazarlar2/1702-yusuf-has-hacib-e-gore-mutluluk-bilgisi

4. Çözüm Önerisi: Felsefe, Kelam ve Tasavvuf Disiplinlerinin Eşgüdümünü Sağlayarak Yeni Bir Din Dili Oluşturmak

28 Şubat 1997 post modern darbesinin 20. yılında yeni bir din dili oluşturmanın gerekliliği üzerine yazacağım hiç aklıma gelmezdi. 28 Şubat 1997 post modern darbesi sonrasında, "bin yıl sürecek" denilen ve "irtica ile mücadele" etmeyi hedefleyen ve dini değerleri aşağılayan bir seri eylem planı ortaya konuldu. 3 buna ilaveten 27 Nisan 2007 ayında E-muhtıra yayımlandı. Bu bildirinin iki yıl Genelkurmay sitesinde kalması hala 28 Şubat sürecinin Ak Parti icraatlarına rağmen etkisinin devam ettiğini gösteriyordu.

Bu hususlara dair birçok değerlendirmeler yapıldığı için burada ayrıntıya girilmeyecektir. Çünkü burada müzakereye açtığım husus 28 Şubat 1997 eyleminden 19 yıl 4 ay 17 gün sonra dini, yerli ve milli değerleri önceledeğini söyleyerek 28 Şubat'ın izlerini gidermeyi hedefleyen AKP hükümetine yönelik 15 Temmuz 2017 tarihinde bir darbe girişimi sonrasında yaşanılan maddi ve manevi tahribata yöneliktir.

Şöyle ki; 28 Şubat 1997 sonrasında yaşanılanlar irtica ile mücadele adı altında ilerici-gerici, laik-anti-laik/İslamcı diye kamplara bölmüştü. 15 Temmuz 2016 terörist darbe girişiminde iktidarla birlikte olduğu bilinen sürekli hoşgörü, diyalog ve eğitim-öğretimin niteliğinin artırılmasından bahseden bir cemaatin örgütlü bir siyasal güce (FETÖ) dönüştüğünü, hükümet nezdinde devlete yönelik terörist saldırıya bile teşebbüs edebildiğini hep birlikte gözlemledik, yaşadık ve tecrübe ettik. [16] Yaşadığımız farklı iki boyutlu travma (1997/2016) da din dili üzerinde ayrıntılı analizler yapmamız gerektiğini ortaya koydu. Çünkü dinin söze dökülmüş, kavramlaşmış kısmı son derece önemlidir; ama dil ötesinde tecrübe etme ve bilincine varmanın yani yakini bilgiyi elde etme çabasının ise daha büyük bir önemi vardır. [17] Özellikle 15 Temmuz terörist saldırısından gereken dersin alınmadığını görünce dinin bir ayrışma noktasına yeni bir din dili oluşturulması zorunluluk haline gelmiştir.[18]

16 Hüseyin Arslan, Dini Gruplar ve Siyaset 2 Fetö/Pyd, Ankara Okulu, Ankara. 2016, Mustafa Öztürk, Din Sermayesinden İktidar Devşirmek: Fetö, Ankara Okulu, Ankara. 2017

17 Turan Koç, Din Dili, İz yayıncılık. İstanbul.1998. s.216

18 Mevlüt Uyanık, "Yeni Bir Türk-İslam Medeniyeti Tasavvuru İçin Hoca Ahmed-i Yesevî ve Yönteminin Önemi" Diyanet İlmi Dergi, cilt.52, sayı:4, Aralık 2016; s.191-214; Yusuf Has Hacib'e göre Mutluluk Bilgisi - s.81-114; Kur'an'ın Tarihsel ve Evrensel Okunuşu (K. Hamdi Okur ile beraber) Fecr. Yay. Ankara. 2012., s.181-224: Selefi Zihniyet, s.107-136

Yeni bir din dili oluşturmak bir nevi İslam Aklının Eleştirisi'ni yapmakla mümkün olabilir. Müslüman coğrafyada ilk dönemden itibaren Emevi-Abbasi siyasal erk kavgasıyla başlayan savaşlarda dinin meşruiyet aracı olarak kullanım sürecini incelemek, burada gömülü Müslüman aklının iktidarlarca yüzyıllarca nasıl kullanıldığını, Peygamberimizin Veda Hutbesi ile dünya kamuoyuna açıkladığı cahili sistemin yeniden güncellendiğini ve nasıl dönüştürüldüğünü görmektir. Bunu yapmak demek, Makasıdu'l-Kuran, yani "gönderilen metnin temel ilkeleri"yle, Makasidu'-Şeria yani "gönderilen metnin farklı zaman ve mekânlarda, farklı dillerde, farklı soru ve sorunlara çözüm üretmek için kullanılan yol ve yöntemleri" mukayeseli bir şekilde incelemek, günümüze neyi nasıl söylediği ve söyleyeceği üzerinde düşünmektir. [19]

Bana göre, yeni bir din dili oluşturmak, "kaygıları paylaşmak ve seçenekleri artırmak" için gereklidir. "Tahsilu's-Saade" yani mutluluğu elde etmek şeklindeki genel felsefe tanımının nihai amacı olan 'saadetü'l-kusva' yani 'nihai esenliğe ulaşma' kaygısını paylaşmak için de gereklidir. Bu dünyada refah ve mutluluk, huzur, ahirette de En Yüce İyi'nin bilgisine ulaşmak, Rabbimizin rızasını kazanmak, yani mutlak kurtuluşa, felaha ulaşmaktır. Din, bu anlamda nihai kaygımızın hali/nesnesidir.

Bu yeni din dilinde, Anadolu'da/Türkiye'de işe başlama ve yol alma, Hanefi fıkhı, Maturidi Akaidi, Yesevî tasavvufi zihniyeti ve Yusuf Has Hacip gibi alimlerimizin yol ve yöntemini, bunun temel kodlarını anlayıp güncellenmesiyle mümkün olabilir. Bu açıdan öncelikle mevcut politik söylemlere meşruiyet sağlayan ve mutlak hakikat tezleri gibi sunulan, 73 fırka sözüyle[20] meşruiyet sağlanmaya çalışılan zihniyetten, yani 'yalnızca benim mezhebim/tarikatım kurtuluşa erdirendir, diğerleri sapkındır' diyen cedelî/diyalektik yöntemden kaçınmak gerekir. Çünkü bu yöntem aslında temelde tahrip ve tahrif edilen önceki İbrahimi öğretileri/şeriatleri analiz etmek ve son Muhammedi geleneğin iç tutarlılığını savunmak, ispat etmek ve tutarlı bir şekilde açıklamak amaçlıdır. Halbuki durum böyle olmadı, ulaştıkları sonuçları mutlak doğru gibi sunup, bunlara yöneltilen eleştirileri kabul etmediler. Delilin butlanından medlulunda butlanı gereceği önermesinden hareketle, diğer hakikat tasarımlarını ötekileştirdiler, kelami dil ile tekfir ettiler. Halbuki hakikatin sunumundaki beş sanatın dördü (burhan, cedel, hitabet, şiir) insanların anlayış

19 Bkz. Mevlüt Uyanık, "İslam Aklının Eleştirisi: Muhammed Arkun Örneği", Kur'an'ın Tarihsel ve Evrensel Okunuşu (edit.M.Uyanık ve K.Hamdi Okur) Fecr. Yay. Ankara. 2012,s.181 vd

20 Hadis/söz için bkz. Ahmet Keleş, "73 Fırka Hadisi Üzerine Bir İnceleme, Marife Dergisi, yıl:5, sayı:3, 20005; ss.25-45;
Kadir GÖMBEYAZ , "73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi" Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 2, 2005 s. 147-160; Osman ORAL; , "73 Fırka Hadisinin Kelam İlmi Açısından Değerlendirilmesi, Kelam Araştırmaları, cilt:12, sayı: 2 (2014), ss. 295-314. 73

kapasitelerine göre (kellimu'n-nase ala kadari'l-ukulihim)[21] farklı boyutlarda işlevsel olabilirdi, mugalata/safsatadan kaçınmanın yolu için bu gerekliydi. Müslüman filozofların burhan yöntemini öncelemeleri işte bu sakıncalardan kaçınmak içindir. Çünkü burhan ile bilinmesi istenilen hakkında kesin bilgiyi arar. Cedeli sözler ise ya soru karşısında cevap verenin meşhur sözler ile korunmak ve zafer temin etmek istediğini görünce kensininde ona karşı üstünlük sağlaması ve zafer kazanması için bütün insanların kabul ettikleri meşhur sözleri kullanmasıdır. Ya da insanı kendisinde veya başkasında düzeltmek istediği fikir hakkında kuvvetli zan hasıl etmek için kullandığı sözlerdir. Önemli olan bu dört hakikat sunumu yöntemin farklarını bilmek, safsatadan kaçınarak hakikate dair bilgileri kime nasıl ve hangi derecede anlatabileceğinin idrakinde olmaktır. [22]

Burhan yöntemi gereği yani "hakikatin nesep ve sebep bağı bağlamında Arap-Fars iktidar savaşları ve bunlara meşruiyet arama yorumları dışında oluşan fıkıh/Hanefi, itikad/Maturidi merkezli bireysel ahlak ve zühdü önceleyen, sivil bir dini tavır nasıl olabileceği" bağlamında Yesevî ve Yusuf Has Hacib'i yeniden okuyabiliriz. "Niçin bu âlimlerin merkeze alındığı" sorulursa, cevabı şudur: Din, insan hayatında karşılaşılan ve tecrübe edilen oldukça geniş bir dünyayı kendisiyle anlamlandırdığımız inanç ve davranış sistemleridir. Din dili de, bu din açısından anlamlı görülen olgu ve olayların açıklanmasında, yorumlanmasında kullanılan başlıca araçtır.[23] O halde, dini ifade ve önermelerin sürekli gelişen, yeni boyutlar kazanan tecrübelerimiz açısından yeniden yorumlanması kaçınılmazdır. Biz de günümüz insanına dinin felsefi sunumunu yapmanın imkânını, Türkistan-Türkiye hattında yaşanılan dinin bilgisi ve bunun sunumunu gösteren dilin tecrübesinden hareketle yapmayı deniyoruz. Aslında bu yeni bir yerelleşme, mahallileşme değildir, Arap, Fars iktidar çatışmaları dışında Atayurtta (Türkistan) gelişmiş Türk Müslüman tasavvurunun tikel (yerli/milli) değerlerinin Anayurtta (Türkiye) yaşanan yeni soru ve sorunlar karşısında yeniden okunma çabasıdır. [24]

21 İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî'nin (ö. 1162/1749) Keşfü'l Hafâ ve Müzîlü'l ü-bâs Amme'ş Tehere mine'l Ehâdîş Calâ el-Sineti'n Nâs' nşr. Ahmed el-Kalâş), Beyrut 1985 c. 1, s. 196, Hadis No: 592. Bünyamin Erul, Keşfu'l-Hafa Maddesi, TDV, İslam Ansiklopedisi, c.25, s.321

22 Ebu Nasr el-Farabi, İlimlerin Sayımı, Telif ve Tercüme, Aygun Aykol ile Elis yay. Ankara. 2017, 102,110-116, "Felsefeyi Anadolu'da Yeniden Yurtlandırmak Projesinin Hareket Noktası Olarak Farabi ve İhsau'l-Ulum Adlı Eseri" adlı makale, aynı eser, s.50-51; İfade Özgürlüğü -İslam Felsefe Tarihi Açısından Bir Sunum Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Hürriyeti, ed. B. Berat Özipek, LDT, Avrupa Komisyonu. Ankara.2003, S.148-158; UYANIK Mevlüt, AKYOL Aygün İslam Ahlak Felsefesi, (Aygün Akyol ile birlikte) Elis yay. Ankara. 2015, s.139-141

23 Bkz. Koç, age, s.271

24 Koç, age, s.274, Uyanık, *Sivil İtaatsizlik ve Dini Değerler*, Elis Yayınevi, Ankara 2010,s. 34-44; a.mlf, Felsefi Düşünceye Çağrı, s.283;

Tam bu noktada ortaya koyduğumuz düşünce yapısının 28 Şubat 1997 itibarıyla yaşanılan "Gerçek İslam", "Türk İslamı", "Halk İslamı", "İslam"ın Türk-Anadolu Yorumu" gibi fikirlerin jakoben/totaliter bir yapı sunmadığını özellikle belirtmek gerekmektedir. Yukarıda vurguladığımız üzere tikel (yerli/milli) değerlere tümelleştirerek geniş bir alanda uygulamaya koyan Hanefi fıkhı ve Maturidi akaidine dayalı (bir nevi resmi) İslam tasavvurunu Ahmet Yesevi'nin bir nevi "Türk Halk Müslümanlığı" diyebileceğimiz tasavvuruyla yatay ve dikey müslümanlaşma arasındaki farka dikkat etmektir. Amaç, Arap, Fars ve Türk Müslümanlık tasavvurları arasındaki farktan hareketle Türkistan ile İslamiyet'in terkibini oluşturan, farklı kutupları etrafında toplayabilecek vasıfta bir sufî olan Yesevi'nin öğretisini merkeze almaktır. Atayurt (Türkistan/İç Asya) ile Anayurt (Türkiye/Ön Asya) arasındaki kültürel sürekliliği "yaşadığı dönemden günümüze kadar Türklerin mürşidi"[25] denilen Yesevi'nin öğretisi Hanefi-Maturidi sistemi halka ulaşması ve yaygınlaşmasında bize hareket noktası olabilir.

Bu noktada yatay ve dikey farklılaşmayı biraz daha açmak gerekir: Bundan kasıt, inanç sistemleri farklı kültür coğrafyalarında yayıldıkça aradan geçen zamana ve değişen kültür ortamına paralel olarak bir yandan insanları değişim içine sokarken, aynı zamanda bu insanların birtakım niteliklerine uygun bir yapıya da bürünmüşlerdir. Ahmet Yaşar Ocak buna *Müslümanlığın yatay farklılaşması* demektedir. Bir de Müslümanlığın aynı toplum içinde çeşitli sosyal kesimlere göre farklılaşması vardır ki, bunu da *Müslümanlığın dikey farklılaşması* diye isimlendirir. [26] Bize göre, Arap Müslümanlığı, Fars Müslümanlığı ve Türk Müslümanlığı farklılığı bundan dolayı doğaldır.

Günümüz Ortadoğu'sunda çıkan erk kavgaları, sosyo-politik çatışmalara meşruiyet sağlanması Şii-Selefi öğretilerin çatışması şeklinde okunma ihtimali de bu farklılıkları göstermektedir. "Türk Müslümanlığı"ndan kasıt da İslam'ın Türkler arasında yeni kabul edildiği günden itibaren daha çok halk tabakaları tarafından eski inanç ve gelenekler doğrultusunda bir çeşit kavmi nitelik taşıyan, kitabı vasıflarından çok, halkın geleneksel değer yargılarına uygun bir biçim alış şeklidir. Bu anlamda bir Kuzey Afrika, bir Orta Doğu, bir Uzak doğu ve hatta Avrupa ve Amerika'da oluşan Batı Müslümanlığı şeklindeki sosyolojik olgudan bahsedilebilir. Türklerin Müslümanlığı kabul etmesinden itibaren, Atayurt'tan Balkanlara kadar uzanan bir coğrafyada tarihsel süreç içinde İslam'ın yaşanma biçimi, aldığı görünümler ve yarattığı zihniyete

25 M. Fatih Şeker, Türk Dini Düşüncesinin Teşekkül Devri, Dergah yay. İstanbul.2016, s.229,239-240

26 Ahmet Yaşar Ocak, "Ahmed-i Yesevi ve Türk Halk Müslümanlığı" *Ahmed-i Yesevi, Hayatı, Eserleri, Fikirleri, Tesirleri*, Seha yay. İstanbul. 1996,581-587, aynı makalenin genişletilmiş şekli, Yesevilik Bilgisi *Yesevilik Bilgisi*, ed.Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı, MEB, Ankara.2000, s.178-1180, ayrıca bkz. Şeker, Türk Dini Düşüncesinin Teşekkül Devri, s.167 vd

''Türk Müslümanlığı" denmektedir. Araplar içinde de Kuzey Afrika Müslümanlığı farklı kültürel biçimlere sahiptir. Aynı şekilde Avrupa ve Amerika'da bir Batı Müslümanlığı şeklinde bir sosyolojik ve antropolojik durum vardır. Bunlardan herhangi birini tek başına bir Müslümanlık Modeli olarak görmek tutarlı değildir. Tersine hepsi bir Dünya Müslümanlığı oluşturur. [27]

Fuat Köprülü bu bağlamda, Arap ve Fars Müslümanlığından farklı bir niteliklere sahip olan bir Türk Müslümanlığı olduğunu Ahmed Yesevi örneğinde incelemiştir.[28] Bu Türk Düşüncesinin tarihe paralel olarak inceleme yahut tarihi düşünceye muvazi olarak ele alma geleneğinin bizdeki ilk örneğidir. Bu, Türklerin Müslümanlaştıkça İslamiyet'in de Türkleştiği, yani bu milletin mizacına temel niteliklerine göre yeniden yorumlanmadığını gösterir. II meşrutiyet sonrasında bu görüşü savunan. Ziya Gökalp, Yahya Kemal, Fuad Köprülü ve Ahmet Hamdi Tanpınar gibi bir çok alim vardır. Bunun ideolojik ayağını Gökalp, sanat ve edebiyat boyutunu Y. Kemal ve Tanpınar derinleştirmişlerdir.[29] Bu arayış ve temellendirme çabaları, milletlerin şuur altlarını teşkil eden, mazi ve halin arasından istikbali görmeye sağlayan tarih ilminin felsefesi yapılarak bu hususlar yeniden incelenme çabasıdır. Çünkü " Düşünce kendini kuşatan geçmişten ve şartlardan müstağni olamayacağına göre tefekkür tarihine mal olmuş bir meselenin geldiği ve gitti noktaları tespit ve teşhis edebilmek için her şeyden evvel başvurulması gereken disiplinler" tarif ve felsefedir, bunlardan hareketle aynı zamanda bir tarih felsefesi oluşturma çabasıdır. [30] Çünkü o dönem de temel sorun, "Müslüman kalarak modernleşmek ve/ya modern dünyanın bir parçası haline gelirken Müslüman olarak kalabilmektir" Kaşgarlı Mahmud'un Türk ve Müslümanlığı ilk dönemlerde aynı görmesiyle, Şemseddin Günaltay'ın son dönemde, İslam'ın ve Müslümanların mukadderatını Türklerin mukadderatına bağlı görmesi aynı felsefenin ürünüdür. [31]

Burada bizim önerdiğimiz. Hanefi fıkhı, Maturidi Akaidini halkın anlayacağı bir tarzda sunarak fıkıh, kelam ve bunun tasavvuf felsefesiyle halka ulaştırılmasının yeniden düşünülmesine çağrıdır. Böylece İslamiyet'in ilk dönemlerinden itibaren başlayan erk kavgalarının (Emevi-Abbasi) günümüzde Şii-Selefi çatışmalarıyla örtülenerek devam etmesinin dışında kalınabilir ka-

27 Ahmet Yaşar Ocak, "Ahmed Yesevi ve Türk Müslümanlığı" *Yesevilik Bilgisi*, ed. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı, MEB, Ankara.2000, s.180

28 Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar, DİB, Ankara, 1991,s.1-2, 18-19, 76, Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, Ankara.1959, s.98, Köprülüzade Mehmet Fuat, Milli Din, İstanbul.1942, Ocak, agm, s,177-179

29 M. Fatih Şeker, Türk Dini Düşüncesinin Teşekkül Devri, Dergah yay. İstanbul.2016, s.167 vd; Said Başer, Yahya Kemal'de Türk Müslümanlığı, İrfan yay. İstanbul. s. 18 vd; Osman Turan, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, İstanbul. 12. baskı c.1,s.227

30 Şeker, agm, s.15, 18-19, 167-179

31 Şeker, agm, s.185-186

naatindeyim. Bunun daha net anlaşılması için şimdi üç tarz-ı tefekkürü biraz daha açalım.

4.1. Felsefi, Kelâmî ve Tasavvufi Düşünme Tarzları

Burhan yöntemini önceleyen felsefe, varoluşun yapısı hakkında ontolojik sorular sorarken, teoloji/kelam nihai kaygının yapısı hakkındaki aksiyolojik/değer sorularıyla ilgilenir. Kelam, varoluşsal anlamda gelen/edinilen vahyi bağlamda bu soruların cevaplandırılmasını hedeflediği için bir anlamda felsefe ile yapılan diyalogdur. Felsefe, bu arayışı evrensel terimlerle yaptığı için aralarında bir çatışma ve/ya sentez aramanın bir anlamı da yoktur; zira felsefe ve teoloji birbirinin yanındadır. Kelâmî yargılar, son tahlilde "Tanrı merkezli bir hayat" içinde işlevseldir. Yani bu kelâmî yargıların işlevlerini, değerini ve tasavvur değerleriyle tasdik süreçlerini bu Tanrı merkezli hayata göre inceleyerek kullanımları keşfedilebilir. Halbuki din felsefesi, oluşturduğu din diliyle dini inançların sistematik bir formülasyonu olan teoloji/kelam-ilahiyat anlamında bir araştırma değil; aksine felsefenin bir disiplini olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü dini düşüncenin yanı sıra, dinin kavramlarını ve inanç sistemlerini de inceler. Kelam, teolojik dille bunları ifade eder; "Tanrı Hakkında Konuşmalar" üzerine bir "konuşma" yaparken Din Felsefesi dini ifadelerin dayanaklarını araştırır.

Böylelikle din felsefesi, şeraitlerin ortaya koyduğu teolojik yapıları felsefi bilgi araçlarıyla analiz eder, dinin zaman ve mekân üstü özünü yakalamaya çalışır. Bunun yapılması demek, ed-Din ile bunun farklı zaman ve mekânlarda farklı dil ve farklı kavimlere indirilen vahyin uygulanmasının aklî olgu olarak incelenmesi; şeriat şeklinde belirlenen bu uygulamaların kavramsallaştırmaları, önermelere dönüştürülmesi ve yapılan kıyasların temel öncülleri değillemesiyle ortaya çıkan tahrifleri de olgusal doğru bağlamında incelemek demektir. [32]

Bunun yolu "Felsefe, Kelam ve Tasavvuf disiplinlerini Eşgüdümünü Sağlayarak Yeni Bir Din Dili Oluşturmak"tan geçmektedir. Bununla kastımız şudur: Dil, düşünce irtibatını irdeleyip, iç konuşma ve dış konuşma, tasavvur ve tasdikin mantıksal temellendirmesini yapmak. İster başlı başına bir disiplin isterse bir alet ilmi olarak alınsın Mantıksal sorgulama ile "delilin butlanından medlulun da butlanı gerekmeyeceğinden" yani "bir olgu/nesneyi ispat için ortaya koyduğumuz kanıtların geçersiz kılınması, o nesne/olgunun geçersizliğini gerekli kılmaz" tespitinden hareketle düşüncelerimizi, kavramlarımızı rasyonel eleştirel ve tutarlı önermeler haline getirmemiz şarttır.[33]

32 Mevlüt Uyanık, Felsefi Düşünceye Çağrı, Elis yay. Ankara. 2012, s.278; "Doğruluk", "gerçeklik", "hakikat" ve "temellendirme" kavramları için bkz. Aynı eser, s.48-51

33 Necip Taylan, Mantık: Tarihçesi, Problemleri, İfav, İstanbul.1996, s.42 vd

Buradan hareketle yapılan çıkarsamalar/kıyasların tutarlılığının temel önermelerimizle çelişip çelişmediği, son yaşanılan darbe girişiminde de ortaya çıktı. Dolayısıyla felsefi, kelâmî, batınî ve sufî okumaların tutarlılıklarını yeniden gözden geçirmemiz de zorunludur. Metni/sözü (zahiren) yorumlama (tefsir) zorluk çekildiğinde iç anlamlarını yorumlama (te'vil) ile Sufî yorum ile batınî okuma ve Anadolu'daki deyim ile "zırva tevil götürmez" şeklindeki aşırı yorumları tefsir, hadis, fıkıh, kelam ve tasavvuf disiplinlerinin temel önermeleriyle yeniden analiz etmek ve güncellemek gerekir.

Özellikle ilahiyat bağlamında söyleyecek olursak, Medeni/siyaset ilimler/i olarak sunulan fıkıh, kelam ve ahlak-tasavvuf ilişkisini yeni bir din diliyle ifade etmemiz gerekir. Biz bunu Çorum İlahiyat Fakültesinde "*Felsefeyi Anadolu'da Yeniden Yurtlandırma*" adı altında yapmaya çalışıyoruz. Eğer Türkistan/Atayurt-Türkiye/Anayurt kültürel sürekliliğini felsefe, kelam ve tasavvuf disiplinlerinin eşgüdümüyle birlikte okur ve güncellersek **yeni din dilini** oluşturabiliriz. Bunun teorik temelleri Hanefi fıkhı ve Maturidi itikadi öğretisi ile atılmıştır. Felsefi boyutu Farabi ile temellendirilmeye, (b)ilim tasavvuru Biruni ile açıklanılmaya, halka anlatımı ise Ahmet Yesevî yöntemiyle yapılmaya çalışılmaktadır. Böylece Şehir Halkı/Resmi İslam ile Göçebe Halk/Halk İslam'ı arasında bir köprü yeniden kurulması hedeflenmektedir. [34]

Bu çerçevede, felsefe, Burhan yöntemiyle İbrahimî geleneğin Musevî ve İsevî yorumların Platonculuk ve yeni Platonculuk üzerinden değerlendirilerek Muhammedî geleneğe aktarılması ve teolojik dilin önermelerini felsefi dil ile okuyarak evrenselleştirilme çabası içindedir. Kelam ilmiyle Mütekellim, inanç ilkelerini aklî yollarla ispat etmeyi hedefler. Bu aslında içlem/kapsam ile önceki şeriatlerde bozulan yönlerin yeni Muhammedî şeriaitle tashihini ve aklî ispatlamalarını kullanmayı gerektirirken, bir süre sonra aynı şeriat içinde farklı dinlere dönüşme riski olan mezhep/tarikatler ortaya çıkaracak bir ötekileştirme süreci ortaya çıkmıştır. Tekfir ve ötekileştirmenin meşruiyeti ise "73 fırka" gibi hadis/sözlerle temellendirilmek istenmiştir. Dolayısıyla Cedelî/diyalektik yöntemi kelâmî birikimin değerlendirilmesini diğer geleneklere karşı yapması gerekirken, iç çatışmalara yol açabilen insanları kategorize eden ve kâfir diyerek ötekileştiren bir süreç içinde gitti. Gazzalî ile birlikte "mantık ilmi bilmeyenin söylediklerine itibar edilmez" ilkesi yerleşince, "delilin butlanından medlulun da butlanı gerekmeyeceği" ilkesi genel kabul gördü ve bu sürecin tutarsızlığı ortaya çıktı.

Bir kelamcının temel önermelerden hareketle yaptığı çıkarımın tutarsızlığını

34 Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, Ötüken yay. İstanbul.1983, c.1, s.151; Hanefi Özcan, İlk Müslüman Türk Devletlerinde "Düşünce", Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye yayınları, Ankara.2002 c.5, s.463 , 468

söylemek, Birinci Kurucu Öncülü inkâr etmek anlamına gelmez, dolayısıyla herhangi bir ötekileştirmeyi/tekfiri de gerektirmez, bu sadece o âlimin tutarsız olduğunu söylemek gerekir. Bunu söylemek, İslam düşüncesinde özeleştiri ve özgüveni de tetikledi. Aslında bu, fıkıh ilminde, "soru/n çözme bağlamında yapılan kıyaslar/içtihatlar bağlamında yapanlar, çıkarımlarında isabet etmezlerse bir sevap alırlar" ilkesiyle zaten vardı, ama felsefe ve kelam dilinde temel öncülle çelişmeyen yorumlarda geçerli olmamıştı. Hatta fakihler, "benim doğrum, içinde yanlışı barındıran doğru; sizin yanlışınız, içinde doğruyu barındıran (bana göre) yanlış olandır" derlerdi. Neticede "mantıksal düşünmeyenin ilmine itibar edilmez" düşüncesinin yaygınlaşmasıyla felsefi terimler, kelam ve tasavvuf disiplinlerinin de belirleyicisi haline geldi. Kelam, savunmacılığı bırakıp felsefi kavramlarla da temel önermelerini düzenleyince, bir nevi metafizik ortaya koyarak evrensel bir disiplin olmaya çalışmıştır. Böylelikle kelam ilmi, yukarıda bahsettiğimiz salt Tanrı hakkında konuşmanın ötesine mantık, epistemoloji, kozmoloji ve antropoloji gibi felsefeye ait birçok konuyu da içeren bir disiplin olmaya çalışmıştır. Metafizik bir disiplin olmaktan kasıt budur. Felsefi kelamdan kasıt da budur. O kadar ki felsefe ve kelam arasında sınırlar, bazen belirsiz bile olmuştur; ama felsefe salt metafizikten ibaret değildir ve hareket noktaları da farklıdır, dolayısıyla bu iki disiplini birbirine indirgemeden verilerini tahlil etmek gerekir. [35]

Aslında İbn Teymiye, Gazzalî, Şehristani gibi alimlerin, İslam Felsefesi'ndeki kurucu unsur olan Meşşai geleneğe yönelttiği eleştirilerle yeni bir bilinç durumu zaten oluşmuştu. Özellikle Fahruddin Razî (1210/606) Gazzalî'nin sert eleştirilerini yumuşatarak felsefe, kelam ve tasavvuf ilkelerini yeni bir boyuta taşımıştı. Razi felsefi kelam ilmiyle; İbn Arabi (1240/638) ve Sadreddin Konevi (1273/672) ise felsefi tasavvufla İslam dünyasının (tikel) verilerini evrenselleştirmeye çalıştılar. Böylelikle İslam dünyasında "yeni bir âlim tipi" hasıl oldu. Diğer bir ifadeyle, sufî, kelamcı ve fakih, felsefeyle iç içe olmaya başladı. [36] İşte bu nedenle, yeni bir din dili oluşturmak için 13. Yüzyılı önceleyerek bir inceleme yapmak gerekir kanaatindeyiz.

Tekrar Ahmed Yesevî'yi merkeze alma gerekçemize dönecek olursak, özellikle **Tasavvuf,** Belagat/hitabet ve Şiîr yöntemleriyle kelâmın ötekileştirici, fıkhın keskin dilinin gerilimini düşürdü, böylece halkın anlayacağı ve uygulayabileceği bir sunum ortaya çıktı. Diğer bir ifadeyle yöntemiyle Hanefi Fıkhı, Maturidi Akaidi'nin verilerini halkın anlayacağı bir dil ile sunduğu için başarılı oldu, etkisinin yüzyıllardır devam etmesi de bunun göstergesidir. Bundan dolayı olsa gerek, Yesevi'nin Türk Metafiziği'ni Tasavvuf adı altında

35 Cüneyt Kaya, " Giriş: İslam Felsefesin Mahiyeti Üzerine", İslam Felsefesi Tarih ve Problemler. Edit. C. Kaya, İsam yay. İstanbul.2013. s.25-27; Hilmi Demir, Delil ve İstidlalin Mantıki Yapısı: İlk Dönem Sunni Kelam Örneği, İsam yay. İstanbul.2012, s. 23

36 Kaya, agm, s.33

somutlaştırdığı; Fârâbî'nin, *Tahsilu's-Saade* ve *Fusul el-Medeni* ile soyut ve havas metafiziğini halk metafiziğine dönüştürdüğü söylenir. Velhasıl Yesevi, metafiziği bir hayat tarzı haline getirmiştir. [37] İşte bundan dolayı Yesevi'nin bireysel ve/ya kolektif birlikteliklerin (cemaat ve tarikatlar) üzerindeki etkisi büyüktür.

Üzücü olan nokta, bu geleneği devam ettirdiğini düşündüğüm cemaatlerin 15 Temmuz 2016 terörist darbe ve sonrasında yaşanılanlar karşısında herhangi bir öz eleştiri sürecine girmediklerinin, cemiyetleşemediğinin ortaya çıkması ve sürdürülmesidir. Onun için Yesevî yol ve yöntemini güncellerken kolektif haklar talebinde bulunmaya devam eden cemaatlerin olası yanlışlıklarına taraf olmamak ve hak/görev taleplerinde kendi müntesiplerini öncelemelerini engellemek için Yusuf Has Has Hacib ile de bireysel zühd ve takva ile donanmış kişi tasavvurunu güncellemek gerektiğini düşünüyorum. İbn Bacce'nin bireysel yönetime (tedbiru'l-mütevahhid) dair tespitleri de bunun felsefi açıdan temellendirilmesini temin edecektir. Böylece özellikle devlet yönetiminde herhangi bir kolektif yapıya (cemaat ve gruba) ait olmadan başarılı olma imkânı tekrar gündeme gelebilir.[38] İlaveten diğer sorunlarla yüzleşmek için günümüz şartlarına yönelik bir hazır bulunuşluk temini de sağlanabilir. Bunu da yeni bir din dili ile "Dindar Demokrat" kavramıyla yapabiliriz. [39]

SONUÇ:

15 Temmuz 2016 tarihi öncesinde dini cemaatlerin cemiyetleşmesi ve bir sivil toplum kuruluşuna dönüşmesi, Atayurt/Türkistan ve Anayurt/Türkiye kültürel sürekliliğini bütün dünyaya anlatan yumuşak güç (soft-power) olma ihtima-

37 Aslında M. Fatih Şeker'e göre, bu sadece felsefi boyutunu gösterir, kelami açıdan Maturidi ve *Kitabu't-Tevhid* ve felsefe-kelam-tasavvuf bir arada olduğu Yusuf Has Hâcib 'in *Kutadgu Bilig*'in hulasasıdır. Bkz**.** Türk Dini Düşüncesinin Teşekkül Devri, Dergâh yay. İstanbul.2016, Mevlüt Uyanık, "Yusuf Has Hacib'e göre Mutluluk Bilgisi -Fârâbî'nin Tahsilu's-Saade Tasavvuru Bağlamında Bir İnceleme- ", Yusuf Hashacip'in Doğumunun 1000. yılında Kutadgu Bilig-Türk Dünya Görüşünün Şaheseri UluslararasıSsempozyum; İstanbul.2016, s.90-94; Mine Tokyürek, "Mevlüt Uyanık ile Uydurulmuş Dinlere Karşı İndirilmiş Din Üzerine Bir Söyleşi" İlesam Dergisi, yıl.2, sayı.3, Ocak-Şubat.2017, s.4-7

38 Mevlüt Uyanık, "İslam Felsefesinde Bireysel Ahlaki Ve Sivil Bir Tutumun Toplumsal Barışa Katkısı -İbn Bacce'nin Kitâb-ü Tedbîri'l-Mütevahhid Bağlamında Bir Okuma- "Türkiye İmam Hatipliler Vakfı'nın düzenlediği 3 Uluslararası Dini Araştırmalar ve Küresel Barış Sempozyumu: Medeniyet ve Birlikte Yaşama Kültürü Sempozyumu'na sunulan bildiri. 17-22 Mayıs 2017, Sevilla, İspanya

39 Mevlüt Uyanık, "Türkiye'nin Son 15 Yılında Siyasal ve Sosyal Kimlik Teşekkülü Süreci Analizi: Muhafazakâr Demokrat; "Müslüman Demokrat" ve "Dindar Demokrat" Tasavvurları-Yeni Bir Din Dili Oluşturmanın Gerekliliği-" HFSA ve İstanbul Barosu'nun düzenlediği Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar –VIII (15-18 Mayıs 2017, İstanbul) sunulan bildiri.

lini güçlendirmişti. Terörist darbe girişiminden sonra artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır; dolayısıyla cemaat ve tarikatlerin her birini siyasi/iktisadi birim olduğunu, sıfır sermayeli dini değerleri pazarlayan şirketler ve gelişim durumlarına göre holdingler gibi değerlendirmek şu aşamada daha tutarlıdır. Çünkü terörist saldırı ve darbe girişiminden sonra cemaatler ve/ya tarikatler bir öz eleştiri ve nefis muhasebesine girmedi, hatta aralarındaki gerilim biraz daha arttı. Aynı cemaatin iki grubu Mekke'de bile kavga eder hale geldi. Velhasıl dinin birleştirici unsur olma yerine bir ayrışma ve ayrıştırma aygıtına dönüşme ihtimali güçlenmeye başladı.

Bu durumda yeni bir din dili oluşturulması zorunluluk haline gelmiştir. Felsefe, kelam ve tasavvuf disiplinlerinin verilerinin birbirini ötekileştirmeden eşgüdümlü bir şekilde yorumlanmasıyla mümkün olacaktır. Yeni Din dilinden kasıt da budur; böylece felsefe dilinin kelam ve tasavvuf disiplinlerine taşındığı ve bir Tanrı-evren-insan ilişkilerini kavrama ve yeni sorunlar için ortaya atılan mevcut çözüm önerilerinin tutarlılığını test edecek veya yeni çözüm üreterek seçeneklerimizi artıracaktır. Böylece radikal/harici ve batini/ezoterik siyasi-iktisadi birimlerin cemaat ve cemiyet adı altında dini değerleri suiistimal etmelerinin de önüne geçilme ihtimali güçlenebilir.

KAYNAKÇA

- *el-Aclûnî*' İsmâil b. Muhammed *Keşfü'l Hafâ* ve Müzîlü'l ü-bâs Amme'ş Tehere mine'l Ehâdîş Calâ *el*-Sineti'n Nâs' nşr. Ahmed el-Kalâş), Beyrut 1985 c. 1,
- Arslan, Hüseyin. Dini Gruplar ve Siyaset 2 Fetö/Pyd, Ankara Okulu, Ankara. 2016
- Başer, Said. Yahya Kemal'de Türk Müslümanlığı, İrfan yay. İstanbul.
- Biçer, Bekir. Kuruluş devrinde Nizamiye Medreselerinin Müderrisleri, Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS) Aralık 2013 December 2013 Yıl 6, Sayı XVI
- Çetinkaya, Bayram Ali . 10.Yüzyılda Felsefi Bir Topluluk Olarak İhvan-ı Safa, İslam Felsefesi Tarihi, ed.B.A.Çetinkaya, Grafiker yay. Ankara.2012, cilt.1
- Demir, Hilmi, Delil ve İstidlalin Mantıki Yapısı: İlk Dönem Sunni Kelam Örneği, İsam yay. İstanbul.2012,
- Ertuğrul, Ali Bir Kaynak Olarak Nizâmülmülk'ün Siyasetnamesi, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.2002, c.5

- Erul, Bünyamin . Keşfu'l-Hafa Maddesi, TDV, İslam Ansiklopedisi, c.25
- el-Farabi Ebu Nasr, İlimlerin Sayımı, Telif ve Tercüme, Aygun Aykol ile Elis yay. Ankara. 2017
- Gömbeyaz, Kadir "73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi" Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 2, 2005
- Kaya, Cüneyt. " Giriş: İslam Felsefesin Mahiyeti Üzerine", İslam Felsefesi Tarih ve Problemler. Edit. C. Kaya, İsam yay. İstanbul. 2013.
- Kaymak, Suat Selçukluların Eğitim Kurumları: Nizamiye Medreseleri, www.academia.edu/3688345/Selçuklularda_Bir_Eğitim_Kurumu_Nizamiye_Medreseleri;
- http://tarihvemedeniyet.org/2013/03/selcuklularin-egitim-kurumlari-nizamiye-medreseleri.html
- Keleş, Ahmet. "73 Fırka Hadisi Üzerine Bir İnceleme, Marife Dergisi, yıl:5, sayı:3, 20005
- Koç, Turan . Din Dili, İz yayıncılık. İstanbul.1998
- Köprülü, Mehmet Fuat. Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar, DİB, Ankara, 1991
- ---------- Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, Ankara.1959
- ---------- Milli Din, İstanbul.1942, Ocak, agm, s,177-179
- Köymen, Mehmet Altan. Büyük Selçuklu Veziri Nizâmülmülk ve Tarihi Rolü, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.2002. c.5
- Kurnaz, Cemal Mustafa Tatcı. ed Yesevilik Bilgisi *Yesevilik Bilgisi*,., MEB, Ankara.2000
- Nizâmülmülk. Siyasetname, çeviri ve sunuş, M.Taha Ayar, TİŞ, 7 baskı, İstanbul.2009,
- Ocak, Ahmet Yaşar "Ahmed-i Yesevi ve Türk Halk Müslümanlığı" *Ahmed-i Yesevi, Hayatı, Eserleri, Fikirleri, Tesirleri*, Seha yay. İstanbul. 1996
- Oral Osman; , "73 Fırka Hadisinin Kelam İlmi Açısından Değerlendi-

rilmesi, Kelam Araştırmaları, cilt:12, sayı: 2 (2014)

- Özaydın, Abdülkerim Nizamiye Medresesi maddesi, TDV, İslam Ansiklopedesi, **cilt: 33**
- Özcan, Hanefi . İlk Müslüman Türk Devletlerinde "Düşünce", Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye yayınları, Ankara.2002 c.5
- Öztuna, Yılmaz. Büyük Türkiye Tarihi, Ötüken yay. İstanbul.1983, c.1,
- Öztürk, Mustafa. Din Sermayesinden İktidar Devşirmek: Fetö, Ankara Okulu, Ankara. 2017
- Sallabi, Ali Muhammet. Selçuklular: Batınî Fitnesine ve Haçlı Savaşına Karşı Bir İslami Mücadele Projesinin Doğuşu, çev. Şerafettin Şenaslan, Necmeddin Salihoğlu, Ravza yay. İstanbul.2013
- Şeker, M. Fatih Şeker Türk Dini Düşüncesinin Teşekkül Devri, Dergah yay. İstanbul.2016, s.229,239-240
- Turan, Osman,*Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi,* İstanbul. 12. Baskı.1999
- Taylan, Necip. Mantık: Tarihçesi, Problemleri, İfav, İstanbul.1996
- Uyanık, Mevlüt. Medeniyetler Arası Çatışma Tezlerinin Analizi:-Medeniyetler İttifakı ve Türkiye'nin Katkısı. An analysis of theCivilasationConflictThesis:Alliance of CivilisationandTurkishContributions, ICAPA [International Conference of theAsianPhilosophicalAssociation]THePathtoAlliance of Civilisations, University of Indonesia, jakarta.4-6 November 2009

---------- Medeniyetler Arası Diyalogda Modern Türkiye'nin Konumu ve Önemi, Yeni Türkiye 2/9, (1996)

---------- Sivil Anaya, Sivil Toplum ve Demokratik Bir Türkiye İçin Darbelere Karşı Muhsini Tavır, Selefi Zihniyet, Arap Baharı ve Türkiye, Araştırma yay. Ankara.2016

---------- http://www.muhsiyad.com/haber.php?id=17&PROF-DR-MEVLUT-UYANIK-SIVIL-ANAYASA-SIVIL-TOPLUM-VE-DEMOKRATIK-TURKIYE-ICIN-DARBELEREKARSI--MUHSINI-TAVIR 03/07/2016;

---------- Arap Baharının Mezhepçilik ve Kabilecilik Bağlamında Analizi, Eski ve Yeni Dergisi, sayı:25, 2012

---------- Arap Dünyasında Dönüşümler: Yemen, Kamu'da Sosyal Politika Dergisi, yıl 5, sayı.18, 2011/3, Ankara. Memur Sen

---------- Sivil İtaatsizlik Eylemleri ve Dini Değerler, Elis yay. Ankara.2010

---------- İslam Bilgi Felsefesinde Kalbin Anlaması: Gazzalî ve Mevlana Örneği, Araştırma yay. Ankara.2016

---------- İslam Aklının Eleştirisi: Muhammed ArkunÖrneği", Kur'an'ın Tarihsel ve Evrensel Okunuşu (edit. M.Uyanık ve K.Hamdi Okur) Fecr. Yay. Ankara. 2012

---------- "Yeni Bir Türk-İslam Medeniyeti Tasavvuru İçin Hoca Ahmed-i Yesevî ve Yönteminin Önemi" Diyanet İlmi Dergi, cilt.52, sayı:4, Aralık 2016

---------- İfade Özgürlüğü -İslam Felsefe Tarihi Açısından Bir Sunum Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Hürriyeti, ed. B. Berat Özipek, LDT, Avrupa Komisyonu. Ankara.2003

---------- Felsefi Düşünceye Çağrı, Elis yay. Ankara. 2012

----------"İslam Felsefesinde Bireysel Ahlaki Ve Sivil Bir Tutumun Toplumsal Barışa Katkısı -İbn Bacce'nin Kitâb-ü Tedbîri'l-Mütevahhid Bağlamında Bir Okuma- "Türkiye İmam Hatipliler Vakfı'nın düzenlediği 3 Uluslararası Dini Araştırmalar ve Küresel Barış Sempozyumu: Medeniyet ve Birlikte Yaşama Kültürü Sempozyumu'na sunulan bildiri. 17-22 Mayıs 2017, Sevilla, İspanya

---------- ve Aygün Akyol , İslam Ahlak Felsefesi, Elis yay. Ankara. 2015

---------- "Türkiye'nin Son 15 Yılında Siyasal ve Sosyal Kimlik Teşekkülü Süreci Analizi: Muhafazakâr Demokrat; "Müslüman Demokrat" ve "Dindar Demokrat" Tasavvurları-Yeni Bir Din Dili Oluşturmanın Gerekliliği-" HFSA ve İstanbul Barosu'nun düzenlediği Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar –VIII (15-18 Mayıs 2017, İstanbul) sunulan bildiri.

---------- Yusuf Has Hacib'e göre Mutluluk Bilgisi -Fârâbî'ninTahsilu's-Saade Tasavvuru Bağlamında Bir İnceleme- Yusuf Hashacip'in Doğumunun 1000.yılında Kutadgu Bilig-Türk Dünya Görüşünün Şaheseri Uluslararası sempozyum İstanbul.2016,

http://www.kirmizilar.com/tr/index.php/konuk-yazarlar2/1702-yusuf-has-hacib-e-gore-mutluluk-bilgisi

---------- “15 Temmuz Terörist Saldırısının Ardından Yeni Bir Din Dili Oluşturmanın Gerekliliği” http://www.kirmizilar.com/tr/index.php/guncel-yazilar3/2022-15-temmuz-terorist-saldirisinin-ardindan-yeni-bir-din-dili-olusturmanin-gerekliligi. http://www.anahabergazete.com/15-temmuz-terorist-saldirisinin-ardindan-yeni-bir-din-dili-olusturmaningerekliligi-haberi-0 16 Mart 2017

- Yazıcıoğlu, Muhsin . Yeni Uluslararası Sistem ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirmesi” Hakkı Öznur, Muhsin Yazıcıoğlu Külliyatı C 1, Akçağ Yayınları, Ankara 2012

مواقف وسائل الاعلام السورية والمصرية من محاولة الانقلاب الفاشلة في تركيا

ملخص البحث

Yrd. Doç.Dr. Mohamed KURDI
Arş. Gör. Muhittin ÇEKEN
Mustafa ALP

في ٥١ يوليو ٦١٠٢، قام تنظيم مركّب متعدّد الأذرع داخل الجيش والشرطة (تغلغل سابقاً في جهاز القضاء وأجهزة الدولة الأخرى) بمحاولة انقلابية فاشلة، فقد احتل مئات (ربما آلاف) الجنود مبنى هيئة الأركان والإذاعة والتلفزيون وميادين مدن كثيرة، منها أنقرة واسطنبول. ادّعى بيان الانقلابيين الحرص على الديمقراطية وحقوق الإنسان وعلمانية الجمهورية أهدافاً لتحركّهم؛ لكن الشعب التركي لم يستمع لكلمة واحدة من البيان لأنه صادر عن انقلاب عسكري على حكومةٍ منتخبة، فهو انقلاب على إرادتهم وحقهم في اختيار من يحكمهم. يلعب الاعلام دورا مهما في تعديل موازين القوى خلال الصراعات؛ وهذا ما دفع شبكة الانقلاب إلى السيطرة على المؤسسات الإعلامية الرسمية والخاصة ومحاولة بث اشاعات كاذبة لخفض معنويات معارضي الانقلاب، بيد أن الخطاب السريع للسيد الرئيس أردوغان مع الجمهور الذي جاء بعد ساعتين ونصف من بدء المحاولة الانقلابية ودعوته لهم بالتمسك بالديوقراطية والخروج للميادين والتصدي للخونة أفشل خططهم, فخرجت ملايين المواطنين في الميادين الرئيسية وحول المؤسسات الحيوية خلال فترة قياسية معلنة التحدي ضد حظرالتجول المفروض وواجهوا الدبابات بصدورهم العارية فسطروا ملحمة في البطولة والشجاعة والتضحية فداء للوطن ودفاعا عن الديموقراطية. أثناء المحاولة الانقلابية وحتى منذ ساعتها الاولى تفاوتت

وسائل الاعلام الاجنبية في ردات فعلها حيال الاوضاع الجارية في تركيا، فبعض وسائل الإعلام العربية كوسائل اعلام النظامين السوري والمصري احتفل بالانقلاب من دون خجل، وأعلن نجاح المحاولة في حالة انتشاءٍ سابقة لأوانها، وعيّن نفسه في منصب الناطق باسم الانقلابيين، مما خلق مواجهة بينهم و بين شعوب الربيع العربي. في هذا العمل نسلط الضوء على أهم ما جاء في وسائل اعلام النظامين السوري والمصري حول محاولة الانقلاب الفاشلة. بالنتيجة نجد أن كل تم نشره في وسائل اعلام النظامين السوري والمصري كان عبارة عن روايات مضللة وكاذبة تهدف الى تبرير ودعم الانقلاب الفاشل ضد الشعب التركي وحكومتهم الشرعية المنتخبة من قبلهم بشكل حر وديموقراطي. إن هذه النتيجة ليست مفاجئة لان تلك الوسائل الاعلامية لا تستقصي صحة الاحداث المنشورة وانما تقوم بتزييف الاحداث وسردها بشكل يتوافق مع مصلحة الانظمة الحاكمة لها. تركيا بلد ديموقراطي والحكومة فيها استمدت الشرعية من صناديق الاقتراع بينما الحكومات في سوريا ومصر هي حكومات فاقدة للشرعية منذ زمن طويل لانها تقوم بقتل شعبها وقمعه، وهذا ليس امرا غريبا، فهي حكومات وصلت للحكم عن طريق الانقلابات العسكرية.

مقدمة:

في خمسينات القرن الماضي وستينياته كان كافياً أن تحتل مجموعة من ضباط الجيش مبنى الإذاعة والتلفزيون، وأن يتوجّه رتل من الدبابات إلى العاصمة و يُعلن بيان الانقلاب لكي ينجح انقلابٌ عسكري في أي دولة. في تركيا المعاصرة، وتحديداً في ٥١ تموز ٦١٠٢، قام تنظيم مركّب متعدّد الأذرع داخل الجيش والشرطة (تغلغل سابقاً في جهاز القضاء وأجهزة الدولة الأخرى) بمحاولة انقلابية فاشلة، فقد احتل مئات (ربما آلاف) الجنود مبنى هيئة الأركان والإذاعة والتلفزيون وميادين مدن كثيرة منها أنقرة واسطنبول، وادّعى بيان الانقلابيين الحرص على الديمقراطية وحقوق الإنسان وعلمانية الجمهورية أهدافاً لتحركّهم؛ لكن الشعب التركي لم يستمع لكلمة واحدة من البيان لأنه صادر عن انقلاب عسكري على حكومةٍ منتخبة، فهو انقلاب على إرادتهم وحقهم في اختيار من يحكمهم، أي إنه انقلابٌ عليهم. إن وجود قوة عسكرية تتحكّم بالبلاد هو أمر سيئ ونذيرٌ بحدوث ما هو أسوأ، فهي تبدأ بإعلان حالة الطوارئ وحظر التجوّل، ثم تحلّ البرلمان، وتعتقل النشطاء السياسيين، وتغلق الصحف، وبقية القصة معروفة. بالرغم من أن الأحزاب التركية المعارضة (من اليسار واليمين) تختلف في الرأي مع سياسات الحكام الحاليين في الامور الداخلية والخارجيةً للدولة، لكنها رفضت أن يعزل الجيش الحكومة و دافعت عن نظام الحكم الديمقراطي، فهي تعرف أن حكم العسكر خطر على الحياة السياسية المدنية برمتها، وهي تفضّل انتظار الانتخابات المقبلة على أن يقوم الجيش بإطاحة خصومها السياسيين.

لقد أنجز الجيش التركي في العقد الأخير مراحل مهمة في التخلي عن الطموح السياسي، والتحوّل نحو المهنية وتبني الدفاع عن النظام المنتخب، كما تجذّرت الثقافة الديمقراطية لدى النخب السياسية، والمجتمع السياسي التركي المؤلف من الأحزاب والقوى السياسية الفاعلة وأجهزة الإعلام الرئيسية وكان الانقلابيون بحاجةٍ لتزوير توقيع قيادة الجيش وإرادتها، لكي يعتقد الناس أن الجيش كله يقوم بانقلاب، فهم يعرفون وزن الجيش على المستوى الوطني.

يلعب الاعلام دورا مهما في تعديل موازين القوى خلال الصراعات؛ وهذا ما دفع شبكة الانقلاب إلى السيطرة على المؤسسات الإعلامية الرسمية والخاصة وبث اشاعات كاذبة لخفض معنويات معارضي الانقلاب، بيد أن الخطاب السريع للسيد الرئيس أردوغان مع الجمهور الذي جاء بعد ساعتين ونصف من بدء المحاولة الانقلابية ودعوته لهم بالتمسك بالديوقراطية، والخروج للميادين، والتصدي للخونة أفشل خططهم فخرجت ملايين المواطنين في الميادين الرئيسية وحول المؤسسات الحيوية خلال فترة قياسية معلنة التحدي ضد حظر التجول المفروض وواجهوا الدبابات بصدورهم العارية فسطروا ملحمة في البطولة والشجاعة والتضحية فداء للوطن ودفاعا عن الديموقراطية.

أثناء المحاولة الانقلابية وحتى منذ ساعتها الاولى تفاوتت وسائل الاعلام الاجنبية في ردات فعلها حيال الاوضاع الجارية في تركيا. فبعض وسائل الإعلام العربية كوسائل اعلام النظامين السوري والمصري احتفل بالانقلاب من دون خجل، وأعلن نجاح المحاولة في حالة انتشاءٍ سابقة لأوانها، وعيّن نفسه في منصب الناطق باسم الانقلابيين، مما خلق مواجهم بينهم و بين شعوب الربيع العربي.

في هذا العمل نسلط الضوء عن أهم ما جاء في وسائل اعلام النظامين السوري والمصري من تضليل وتكذيب مع محاولة تحليل اسباب انعدام مصداقيتهم ومهنيتهم ودعمهم للانقلاب ووقوفهم ضد الشعب التركي وحكومتهم الشرعية المنتخبة من قبلهم بشكل حر وديموقراطي.

أهم ما جاء في وسائل اعلام النظام السوري

لم تكن مسارعة النظام السوري عبر إعلامه الرسمي والخاص الموالي له للتعامل مع الحدث التركي، سوى استجابة منظمة لتقييد الحدث ورسمه ضمن حكاية محددة يسهل تكرارها حسب الوصفة العسكرية للنظام السوري. ان حكم بشار الاسد لسوريا هو وريثة أبيه حافظ الاسد الذي وصل للحكم عن طريق الانقلاب العسكري الذي

قام به عندما كان وزيرا للدفاع في ٣١-٦١ تشرين الثاني ٠٧٩١. لم يرث بشار من ابيه الحكم فقط وانما ورث معه العنف والدكتاتورية، وهذا يتضح من الطريقة التي تعامل بها بشار مع الثورة السورية المباركة منذ انطلاقتها في ٨١ آذار ١١٠٢ ،والتي احتوت كل اشكال الظلم والوحشية. إن وقوف السيد الرئيس أردوغان بجانب الشعب السوري ضد بشار الطاغية (حيث تقوم تركيا باستيضاف حوالي مليون لاجئ سوري ومعاملتهم بشكل حسن) جعل منه عدوا لبشارونظامه، ولهذا السبب، قام النظام السوري بدعم الانقلاب الفاشل عبر وسائل اعلامه.[4]

حيث أنه قامت وسائل الاعلام الموالية للنظام السوري عبر قنواتها الفضائيّة ومواقعها على شبكات التواصل الاجتماعي بتغطيةً آنية وخاصةً لمحاولة الانقلاب العسكري الفاشلة في تركيا ليلة ٥١ تموز ٦١٠٢. فاعتبرت معظم هذه الوسائل الانقلاب العسكري «ثورة ضد حكم الرئيس رجب طيب أردوغان، العدو الأول للنظام السوري»، على حد قولها، و أنّ «أحد أسباب الانقلاب هي ضد سياسته المعادية لسورية»، ودخلت القنوات التلفزيونية السورية الرسمية التابعة للنظام على خطّ التهليل للانقلاب، حيث أنه قامت القناة التلفزيونية «سما» بايقاف برامجها وبدأت بنقل الأحداث في تركيا، مؤكدة بكلّ «سرور» وقوع الانقلاب ومصدّرة تغطيتها بكلمة "كل عام وأنتم بخير" وكأنها في عيد، وعنونت تغطيتها بـ "ليلة سقوط أردوغان" ونقلت أنباء الاحتفال بذلك لدرجة وصلت الى وصف السيد اردوغان بـ»الهارب»، وأنه يحاول الحصول على لجوء في أوروبا وبشكل خاص في ألمانيا، وأن بلدان أوروبا ترفض استقباله.

عاشت هذه الوسائل حالة من الفرح الشديد خلال تغطية الأحداث في تركيا، واعتبر العديد منها أن «نجاح الانقلاب نصر لنظام الأسد»، وتمنت النجاح للانقلاب. ونقلت عدة صفحات موالية للنظام احتفالات مؤيدي النظام في الشوارع بالانقلاب، داعيةً الناس الى الاحتفال و النزول إلى الشوارع. وبالفعل قامت مجموعات من الجنود والميليشيات الموالية في المناطق الخاضعة لسيطرة النظام بالإطلاق الكثيف للعيارات النارية بشكل غير مسبوق، وذلك بالتزامن مع الانباء المتواترة من تركيا عن نجاح مجموعة من الضباط الانقلابين بالسيطرة على عدد من المواقع الحيوية في العاصمة التركية انقرة وفي مدن تركية اخرى، وتم وصف هذه الاحتفالات الهمجية وغير المنظمة من قبل المسلحين الموالين للنظام في قناة «الدنيا» بأنهم «يطلقون نيران الانتصار في سماء سورية الأسد.» ودفع المدنيون في هذه المناطق الثمن بسقوط قتلى وجرحى بالرصاص الطائش في العاصمة دمشق وفي الساحل السوري. و في جميع المحافظات قاد الحملة الشعبية برلمانيون

وأعيان تجارية شريكة لعائلة النظام. في دمشق والساحل كان آل الأسد ومخلوف في قيادة المظاهرات، وبعد فورة إطلاق النار الإجرامية قام اعضاء في مجلس الشعب و رجال اعمال شريكة لعائلة النظام بتمجيد بشار الاسد و بمخاطبة الحشود المتجمعة بكلام لا يمت للسياسة ولا للحدث في شيء، و بأن الجيش السوري قد اتصل بالجيش التركي وأيد العملية الانقلابية، من هنا هتف الموالون للنظام السوري أن بشار هو من أسقط أردوغان .[4].

ومع تغير الاوضاع على الساحة التركية وبدء تواتر الانباء عن تمكن حكومة الرئيس أردوغان من إفشال محاولة الانقلاب العسكري قطعت قناة "سما" التغطية المباشرة للأحداث في تركيا، وتوقفت الصفحات الموالية للنظام السوري عن نقل اخبار الاحتفالات في المناطق الموالية ونشر أي اخبار عن الضحايا نتيجة احتفالات شبيحة النظام. وقامت الترويج عن أخبار انقلاب جديد قد يأتي خلال الأيام القادمة [2][3]. وأيضا توقفت قناة " الإخبارية " الموالية للنظام السوري عن التغطية المباشرة للأحداث في تركيا عملياً مع نزول الشعب التركي إلى الساحات رفضا لحكم العسكر ودفاعاً عن الديموقراطية مبررة ذلك بانقطاع كافة الشاشات التركية عن البث، و اعلنت ان اسباب وجود الناس في الشوارع هو "بحثهم عن الخبز" خوفاً من انقطاع المواد الغذائية، وتم وصف الحشود الداعمة للسيد أردوغان بأنها «ساقطة في حال وجودها»، وأن المشهد يتحول إلى حرب أهلية سيقتل فيها السيد أردوغان نصف شعبه، في وقت كان فيه الجيش ينسحب من الشوارع تحت الضغط الشعبي [5].

أهم ما جاء في وسائل اعلام النظام المصري

قامت وسائل الاعلام المصرية بتغطية احداث المحاولة الانقلابية الفاشلة في تركيا بشكل مشابه لوسائل اعلام النظام السوري، فالنظام الحاكم في مصر جاء في الثالث من تموز ٣١٠٢ اعلى اثرالانقلاب العسكري الذي قام به وزير الدفاع المصري عبد الفتاح السيسي على أول رئيس مصري مدني منتخب في تاريخ مصر السيد محمد مرسي، وأعلن عزله، واحتجزه في مكان غير معلوم، وعطّل العمل بالدستور، وأصدر أوامر باعتقال المئات من أعضاء جماعة الإخوان المسلمين الذين أحيلوا لاحقا إلى المحاكمة، وصدرت أحكام بإعدام العديد منهم. ولهذا السبب كان في مصلحة النظام المصري دعم أي الانقلاب العسكري في دولة اخرى لتبرير جرائمه وخصوصا عندما يكون الانقلاب في تركيا و ضد حكومة السيد أردوغان الذي رفض مقابلة عبد الفتاح السيسي لانه يعتبره رئيس غير شرعي .[7] [4].

مع بداية توارد أخبار بدء المحاولة الانقلابية في إثر سيطرة المجموعات العسكرية على مطار أتاتورك في إسطنبول ومبنى الإذاعة والتلفزيون (قبل تحريرهما) أظهر إعلاميون مصريون في قنوات مختلفة حالة من البهجة والاحتفاء مصحوبة بثقة كبيرة في نجاح هذه التحركات والقضاء على السيد أردوغان وحزب العدالة والتنمية. وكان من آثار هذا التسرع ظهور صحف محلية صباح اليوم السبت ٦١ تموز ٦١٠٢ بعناوين حملت تبشيرا بسيطرة الجيش التركي على الحكم في تركيا وإطاحته بأردوغان، في الوقت الذي أصبحت فيه صورة فشل هذه المحاولة أكثر وضوحا واستقرارا، وهو ما استدعى حالة واسعة من السخرية على وسائل الاعلام المصرية من قبل نشطاء ومتابعين [6].

حيث أنه قامت الصحف المصرية بتعليق طبعاتها الثانية في المطابع للحاق بخبر «الانقلاب العسكري في تركيا»، فخرجت صحيفة «الأهرام» القومية المصرية بمانشيت «الجيش التركي يطيح بأردوغان»، مع صورتين شغلتا نصف الصفحة الأولى بالكامل. المانشيت نفسه كتبته صحيفة "المصري اليوم" الخاصة وقالت في عنوان شارح عقب المانشيت الرئيسي «الجيش يطيح بأردوغان»، إن «الدبابات في الشوارع.. إعلان حالة الطوارئ.. وبيان للقوات: علاقاتنا مع العالم مستمرة" . وخرجت أيضا صحيفة «الوطن» الخاصة بمانشيت «الجيش يحكم تركيا ويطيح بأردوغان»، مع عنوان شارح «الرئيس التركي يدعو الشعب للتصدي للعصيان العسكري.. ويطلب اللجوء لألمانيا" [1].

الحرج الذي وقع فيه الإعلام المصري نتيجة سرعة فشل المحاولة الانقلابية دفع أسامة كمال -أحد أبرز رموزه في فضائية «القاهرة والناس»- إلى اعتبار الحدث «تمثيلية أراد بها أردوغان كسب تعاطف من أجل تحقيق السيطرة المطلقة على شعبه، ورفع شعبيته التي انهارت في الفترة الأخيرة من جديد» [6].

الاستنتاجات

ان الكذب والتضليل الاعلامي الذي مارسته وسائل الاعلام الموالية للنظامين السوري والمصري في تغطية احداث محاولة الانقلاب الفاشلة في تركيا ليس شيئا مفاجئا وانما هو امر اعتيادي و متوقع، لان هذه الوسائل الاعلامية لا تستقصي صحة الاحداث المنشورة وانما تقوم بتزييف الاحداث وسردها بشكل يتوافق مع مصلحة الانظمة الحاكمة لها. تركيا بلد ديموقراطي والحكومة فيها استمدت الشرعية من صناديق الاقتراع بينما الحكومات في سوريا ومصر هي حكومات فاقدة للشرعية

منذ زمن طويل لانها تقوم بقتل شعبها وقمعه، وهذا ليس امرا غريبا، فهي حكومات جاءت للحكم عن طريق الانقلابات العسكرية.

المراجع

[1]

sptth://www.aljazeera.net/news/reportsandinterviews/2016/7/17/الإعلام-العربي-منقسما-إزاء-محاولة-الإنقلاب-في-تركيا

[2]

http://alsulta-alrabi3a.com/2016/07/7192.html

[3]

http://www.all4syria.info/Archive/328961

[4]

https://www.alaraby.co.uk/medianews/2016/7/19/الإعلام-السوري-فبركة-الحدث-التركي-بمقاييس-النظام-1

[5]

http://www.almodon.com/media/2016/7/16/الإخبارية-السورية-أنظروا-تنبؤات-بشار-الأسد#sthash.8gXwO4JV.dpuf

[6]

http://www.aljazeera.net/news/reportsandinterviews/2016/7/16/انقلاب-تركيا-سقطة-جديدة-للإعلام-المصري

[٧]

http://www.aljazeera.net/news/international/2014/11/3/أردوغان-يرفض-لقاء-السيسي-وينتقد-ازدواجية-الغرب

BİZANS'TA BAŞARISIZ BİR DARBE TEŞEBBÜSÜ: NİKA İSYANI

Arş. Gör. Muhittin ÇEKEN

Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

ÖZET

Her ne kadar modern bir kavram olarak kabul edilse de darbe, tarihi süreç içinde farklı dönemlerde, farklı coğrafyalarda ve farklı anlayış ve ideolojilerde vuku bularak insanoğlunun karşılaşmış olduğu bir olgudur. Eskiçağdan günümüze kadar gelen süreçte, gerek ilkel kabilelerde gerek imparatorluklarda gerekse milli devletlerde olmak üzere farklı rejimlerde kendinî göstermiştir. Bu darbe teşebbüsleri ya da gerçekleşen darbeler, meşru kabul edilen idarelerin iç ve dış politikalarından rahatsız olan belli bir grubun, bu meşru yönetimi cebren değiştirme arzusu ile gerçekleşmiştir. Tarihsel süreçte birbirinden farklı sonuçlar doğurmuş ve genelde bu sonuçlar meşru iktidarların ve darbeye maruz kalmış devletlerde yaşayan halkların aleyhine sonuçlar doğurmuştur. Bu darbe girişimlerinin bazıları, gerek iktidarların kararlı tutumu, gerekse halkların bu olay karşısındaki müşterek tavrı sayesinde başarısız kalmıştır. Tarihsel süreçte meydana gelen başarısız darbe teşebbüslerinin şüphesiz en önemli örneklerinden birisi Bizans imparatoru Justinianus döneminde gerçekleşen Nika saray darbesi teşebbüsüdür.

Justinianus Bizans imparatorluk tahtına oturduğunda, devlet siyasî, sosyo-ekonomik ve dinî açıdan bir inkıraz halindeydi. Bu durumu tetkik eden Justinianus'un en büyük hedefi devleti içinde bulunduğu bu tükenmişlik durumundan bir an önce kurtarmak ve Bizans İmparatorluğunu eski ihtişamlı günlerine kavuşturmaktı. Bu ideal doğrultusunda Justinianus, imparatorluk dahilinde çok büyük ve geniş ölçekli reformlar yaptı. Ancak bu durum, Bizans imparatorluğunda birer spor kulübü hüviyetinde görünen; fakat dinî ve siyasî etkiye sahip olup imparatorlar üzerinde nüfuz sahibi olan ezeli rakipler Maviler ve Yeşiller Partilerinin çıkarlarına ters düşünce, iki rakip parti, imparatorun da katıldığı bir spor müsabakasında birleşerek Justinianus'u devirmek için harekete geçtiler. Kısa sürede çığ gibi büyüyen olaylar, başkent İstanbul'da büyük bir trajediye dönüşmüş, birçok insanın hayatına mal olmuştur. Bu durumdan vazife çıkaran Maviler ve Yeşiller, İmparatorun sarayına girerek yerine bir başkasına imparatorluk erguvanı giydirdiler. Bu esnada meşru imparator Justinianus kaçmak üzereyken, karısı Theodora'nın kararlı tutumu ve kendisini direnmeye ikna etmesi sayesinde darbe teşebbüsünün seyrini değiştirmiştir. Zira Justinianus'un kaçmaktan vazgeçmesi ve kontrolü ele almasıyla imparatorluk içinde büyük bir karmaşaya sebep olacak bu teşebbüs, Justinianus ve kurmayları marifetiyle akamete uğratılmıştır. Darbe teşebbüsünün bastırılmasından sonra Justinianus, imparatorluk genelinde çok ciddi tedbirler aldı. Darbe teşebbüsüne adı karışan birçok senatör ve bürokratın mallarına el konuldu. Bazı olağanüstü tedbirler alınarak bu teşebbüsün izleri silinmeye çalışıldı.

Çalışmamızda, Justinianus döneminde gerçekleşen Nika darbe teşebbüsünün nedenleri, sonuçları, imparatorluğun siyasî, dinî ve sosyo-ekonomik yapısına etkilerini dönemin kaynakları ve tetkik çalışmalar ışığında irdeleyeceğiz.

Anahtar kelimeler: Nika İsyanı, Justinianus, Theodora, Maviler Partisi, Yeşiller Partisi

FAİLED A COUP ATTEMPT İN BYZANTİNE: NİKA REVOLT

Abstract:

Although it is considered as a modern concept, Coup is a phenomenon that human beings have encountered in different periods during the historical process, in different geographies and in different understandings and ideologies. İn the process of coming from ancient times to the day, the coups was seen in primitive tribes, in different regimes, both in the empires and in the national states. These attempts of coups or succesfull coups have occurred with the desire to change this legitimate management of a certain group that is disturbed by internal and external policies of legitimate administrations. Historically, they have produced different results and in general these outcomes have had consequences for the people living in legitimate powers and states that have been subjected to impact. Some of these coup attempts have been unsuccessful due to the determined attitude of both governments and the common attitude of the people towards this event. Undouptedly, one of the most important examples of unsuccesful coup attempts in the historical process is the Nica palaces strike initiative, which took place during the reign of the Byzantine emperor Justinianus

When Justinianus came to throne of Byzantine, the state was in political, socio-economic and religious decline. Justinian's greatest objective was to rescue the state from the situation of exhaustion and restore the Byzantine empire to its former glory days. In this idealist direction, Justinian made very large and extensive reforms within the empire. However, this is the case in the Byzantine Empire, which appears in the form of a sports club; But rivalry with religious and political influence and influence over the emperors, opposed to the interests of the Blues and the Greens Party, two rival parties were mobilized to overthrow Justinyan by unifying in a sporting event in which the emperor also participates. In a short period of time, the events that grew like an avalanche turned into a big tragedy in the capital city of Istanbul and it cost many people's lives. The Blues and the Greens, who took charge of

this situation, entered the emperor's palace and replaced it with another person's emperor. Meanwhile, while the legitimate emperor Justinyan was about to flee, his wife changed the course of his coup attempt through Theodora's decisive attitude and his persuasion of resistance. This attempt, which will cause a great confusion in the empire by Justinian's abandonment of fugitive control and control, has been inflicted by Justinian and his staff. After the coup attempt was suppressed, Justinian took very serious measures throughout the empire. Many of the senators and bureaucrats involved in the coup attempt were seized. Some extraordinary precautions were taken to remove the traces of this attempt.

In our work, we will examine the causes of the Nika coup attempt in the Justinian era, the effects of the results on the political, religious and socio-economic structure of the empire in the light of the times.

Key Words: Nika Riot, Justinianus, Theodora, Blues Party, Greens Party

GİRİŞ

Roma İmparatorluğu, M. S. 375 yılında yaşanan Kavimler Göç'ünün etkisiyle yaklaşık bir asır sonra batı yarısını yitirmiş, iktisadî ve demografik açıdan daha güçlü olan doğu yarısı ise, bu buhranı çok sancılı bir süreçten geçerek atlatabilmişti. Ancak Doğu Roma İmparatorluğu da Kavimler Göç'ünün bütün dehşetini yaşayarak bir asır boyunca devlet ve ordusunun barbarlaşması tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Kavimler Göç'ünün batıyı dalgalarının altına gömdüğü sıralarda Bizans da siyasî, sosyo-ekonomik, dinî ve hukukî alanlarda kötürümleşmişti.[1]

527 yılında Bizans tahtına oturan Justinianus, Makedonya-Arnavutluk sınırında yer alan bir köyde yaşayan İlliryalı bir ailenin ferdi olarak dünyaya geldi. Justin'in yeğeni olması sayesinde Bizans yönetim aristokrasi-

1 Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi,* Çev: Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006, s. 63.

sine giren Justinianus, bu sayede mükemmel bir eğitim görme ve Roma'nın görkemini kavrama fırsatı elde etmişti.[2] Amcası Justin döneminde (518-527) devlet siyasetinin işleyişini yakından müşahede etme fırsatı bulan Justinianus, kısa süre sonra imparatorluk ordusuna girerek subaylığa ve muhafız kuvvetleri kumandanlığına yükselmişti. Amcası döneminde Bizans'ın siyasî, askerî, malî malî ve hukukî yönlerini analiz edebilme fırsatını elde eden Justinianus, I. Anastasius'un ölümünden sonra oturduğu Bizans tahtında, bu tecrübelerine dayanarak radikal değişiklikler gerçekleştirecekti. [3]

Justinianus devri, Bizans İmparatorluğu için bir dönüm noktasıdır. Latin kökenli bir hükümdar olan Justinianus, imparatorluğu eski ihtişamına kavuşturmak için yabancı asıllı barbarlarla, devletin işleyişinde büyük aksaklıklara sebep olan dinî sapkınlıkla mücadele etmenin gerektiğinin farkındaydı.[4] İmparatorluk tahtına, hem Romalıların hem de Hristiyanların imparatoru olduğu düşüncesiyle çıkan Justinianus, kendisini Roma sezarlarının varisi olarak görmekte ve imparatorluk sınırlarını, I. ve II. asırlardaki genişliğine ulaştırarak İmparatorluğu yeniden bir bütün haline getirme ülküsüyle hareket etmekteydi. Justinianus, kendisini Roma imparatorluğu sınırları içerisindeki bütün yöneticilerin doğal hükümdarı olarak kabul ediyordu. Hristiyan bir imparator olarak da kendisini Hristiyan inancının hem sapkınlar hem de pagan inancına mensup olanlar arasında propagandasının yapılması görevine adadı. IV. Yüzyılda Kilise Babası Eusebius tarafından dillendirilen bu teori hususunda, sahip olduğu bu inancın merkezinde, yayımladığı fermanlarda belirttiği ettiği üzere *"Bir zamanlar sınırları iki okyanusa kadar uzanmış, fakat Romalıların ihmali neticesinde kaybedilmiş"*[5] ve *"Geçmişte var olan her şeyi… değeri azalmış olmakla birlikte… yeniden kuruyoruz… Romalıların adını saymakla, devletimizden geçmişin daha büyük bir ölçüde canlanmasını sağlayacağız."*[6] ifadeleri, Justinianus'un birleşik Roma İmparatorluğu'nu yeniden

2 M.V. Levtchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi,* Çev: Maide Selen, Özne yayınları, İstanbul,1999, s. 57.
3 Ostrogorsky, s. 64.
4 Mehmet Çelik, *Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğu'nda Din-Devlet İlişkileri-I,* Akademi Kitabevi, İzmir, 1999, s. 50.
5 Alexander A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi,* Çev: Tevabil Alkaç, Alfa Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 162-163.
6 Çelik, s. 50.

tesis etme gayesinin somut ibareleriydi.[7]

Bizans İmparatorluk tahtına oturur oturmaz, devleti içinde bulunduğu siyasî, ekonomik, dinî ve hukukî buhrandan kurtarmayı kendine vazife addeden Justinianus,[8] kurtuluşun devletin her alanında bir bütünlük oluşturmakta olduğunu düşünerek, bu muazzam topraklar üzerinde *"Tek Devlet, Tek Kanun ve Tek Kilise"* prensibini yerleştirmeye çalıştı.[9] Yani Justinianus, imparatorluk içinde siyasî, dinî ve hukukî bir birliği hedefleyerek, halkı bu prensibin ortak paydası altında birleştirmenin zaruretine inanıyordu. Bu amaç doğrultusunda imparator, hedeflerin gerçekleşmesinde başrol oynayacağını düşündüğü orduda düzenlemeye öncelik verdi. Bu dönemde Bizans ordusu, ünlü komutan Balisarios'un liderliğinde dönemin şartları ve mücadele edilen rakiplerin savaş teknikleri ve stratejileri göz önünde bulundurularak kendi taktik devrimini yaptı.[10] Ordu nezdinde yapılan düzenlemeler neticesinde sınırlarda geniş bir koruma sistemi kurularak merkezi idare kuvvetlendirildi.[11]

Justinianus, orduyla alakalı gerekli reformları gerçekleştirdikten sonra, hukukî sahada da çok önemli reformların gerçekleştirilmesi gerektiğine inanıyordu. Onun gözünde bir imparator: Yalnızca silahların gölgesinde yücelmemeli, aynı zamanda kanunlarla da donanımlı olmalıydı. Bu düşünce doğrultusunda Justinianus, hukuk sisteminin resmi yollarla tekrar revizyona tâbi tutulması gerektiğine inanarak, yüzyıllar boyu süregelen gelişiminin özünü ortaya çıkarma işine büyük önem veriyordu. İmparatora göre eski kanunlar

7 Vasiliev, s.163.
8 Radi Dikici, *Şu Bizim Bizans,* Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 114.
9 Çelik, s. 50; Vasiliev, s. 179.
10 İmparatorluk ordusu Justinianus döneminde kendi taktik devrimini yapmış, kılıç ve kargı ile girişilen yakın savaş tekniklerini muhafaza ederken, bir taraftan da at üstünde kompozit refleks yay kullanmanın zor tekniklerinde ustalaşmıştı. Bozkır savaşçıları operasyonel üstünlüklerini de büyük ölçüde yitirmişlerdi; zira süvarileri birincil unsur haline getiren imparatorluk ordusu, yüksek manevra kabiliyetine dayalı taktikler benimsemişti. Binicilik konusunda askerler teker teker ele alındığında saptanabilecek bazı eksiklikler, disiplinli ve uyumlu birlikler halinde bir araya gelmenin ortaya çıkardığı güçle telafi edilebiliyordu. Tabi bu aynı zamanda, imparatorluk ordusunun Afrika'nın Vandallar ile Alanların ve İtalya'nın Ostrogotlarına karşı da taktik ve operasyonel üstünlüğü de elde ettiği anlamına geliyordu. Bkz. Edward N. Luttwak, *Bizans İmparatorluğu'nun Büyük Stratejisi*, Çev: M. Efe Tuzcu, Epsilon Yayınları, İstanbul, 2012, s. 114.
11 Işın Demirkent, "Bizans", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA*), C. 6, s. 232.

yalnızca belli zaman aralığında yayımlanmış imparatorluk buyruklarını ihtiva edip hukuk literatüründen fazlaca bahsetmiyordu.[12] Hukukî devrimle İmparatorun en büyük amacı, imparatorlukta çeşitli ırklardan meydana gelen halkları, hem din hem de hukuk yoluyla birbirine bağlamaktı. Bu yüzden tahta çıkar çıkmaz kendisinden önce yayınlanan tüm kanunları bir araya toplattı. Bunlar oluşturuldukları zamanın şartlarına göre hazırlanmış kanunlar, fermanlar ve hukukî içtihatlardan meydana geliyorlardı ve çelişkilerle doluydular.[13] Ayrıca bu kanunlar kapsam ve içerik bakımından yetersizdi. Daha çok kişisel tercihleri içerdiği ve işleyişi zor olduğu için yeni bir kanun külliyatı oluşturma durumu elzem görünüyordu. Bu nedenle Justinianus, Tribonianus'un başkanlığını yaptığı on kişiden oluşan bir komisyona tarihe Justinianus Kanunları (Codex Justinianus)[14] adıyla geçen büyük bir hukuk külliyatı hazırlattı. [15]

İmparator Justinianus gerekli malî, askerî ve hukukî düzenlemeleri gerçekleştirdikten sonra, dinî alanda da köklü reformlar yapıp kiliseyi kendi denetimi altına almak istiyordu.[16] Justinianus, seleflerinden farklı olarak, rolünü dinî ifadelerle ortaya koyuyordu. İmparatorluk siyaseti çok bariz bir şekilde Tanrı'nın iradesinin bir ifadesi olarak takdim ediliyordu. İmparator, tüm plan ve eylemlerini İsa Mesih adına yaptığını vurguluyordu.[17] Justinianus, dinsel birlik arayışında Roma kilisesiyle birleşilmesi gerektiğini savunup,[18]

12 Dahası Justinianus, Tanrı'nın imparatorlara yasa oluşturup onları yorumlama hakkını verdiğini ve bu nedenle imparatorun göklerden bahşedilen lütuf neticesinde, kanun koyucu olması gerektiğine inanmaktaydı. Bkz. Vasiliev, s. 172-173.
13 Çelik, s. 50.
14 İmparator Justinianus, meşhur hukukçu Tribonianus başkanlığında bir hukukçular komisyonu kurdurtup 15 Aralık 530 yılında çalışmalara başlattı. Çalışmalar, 30 Ağustos 533 yılında tamamlandı. Yeni yasa içerisinde yer almayan eski kurallar geçerliklerini yitirdiler. İmparator, yasa üzerinde yorum ve şerh yapmayı yasakladı. Ayrıca, Digesia adı verilen yasa kopya dahi edilirken, anlam bulanukluğu ve şerh mecburiyeti olmaması için herhangi bir kısaltma yapılması da yasaklandı. Yasalarına karşı menfi fikirler ileri süren yörelerde (İskenderiye, Atina gibi.) hukuk okutulmasına izin vermedi. Her ne şekilde olursa olsun, yasayı çiğnemenin, ya da farklı anlam çıkarmanın mümkün olabileceği bir durum yaratılmasına müsaade etmedi. Bu konuda imparatorun tanrısal gücüyle verilmiş bir emir, hâkimi şu veya yönde karar vermeye yöneltse bile, hâkim yine de, sadece dinlemelidir. Arzumuz ancak yasada yazılı olanın, yasal olarak bağlayıcı olmasıdır. Bkz. Çelik, s. 50.
15 Vasiliev, s. 173.
16 Çelik, s. 51.
17 Stephen Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi (M.S. 284-641),* Çev: Turhan Kaçar, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2016, s. 436.
18 Zafer Duygu, *Hristiyanlık ve İmparatorluk: Geç Antikçağda Kilise-Devlet İlişkileri ve*

başka herhangi bir imparatora kıyasla hiçbir şeyden çekinmiyordu.[19] Tarihte *"Cesaropapizm"* olarak geçen ve hem imparator hem papa olmak anlamına gelen vasıf, Justinianus'u temel din-devlet politikasının vazgeçilmez ilkesi oldu. Zira O, kendisinin Tanrı tarafından seçildiğini ve bütün icraatlarında hata yapmaması için melekler tarafından gözetildiğine inanıyordu.[20] Bu uygulamalarla Justinianus, Kilisenin devletin elinde güçlü bir silah olabileceğini düşünerek, kiliseyi devletin önünde dize getirmek için gerekli bütün çabayı sarf etti. [21]

Yukarıda belirttiğimiz üzere, Justinianus Bizans İmparatorluk tahtına oturduktan sonra, imparatorluğu eski ihtişamlı gücüne kavuşturup, sınırları I. ve II. asırlardaki durumuna getirmek istemiştir. Bu hedef doğrultusunda da gerekli siyasî, malî, hukukî ve dinî sahalarda düzenlemeler gerçekleştirme yoluna gitmiştir. Justinianus bu düzenlemelerin gerekli olduğunun farkındaydı. Zira O, imparatorluğu öncesi devlet içinde bulunduğu idari görevler esnasında bu durumları tenkit etmiş ve tahta oturur oturmaz da uygulamaya geçmiştir. Özellikle dinî alanda gerçekleştirmiş olduğu yeniliklerle dinîn meşrulaştırıcı ve kucaklayıcı motor gücünden faydalanma yoluna gitmiştir. Tabii Justinianus tüm bu reformları gerçekleştirirken imparatorluk dâhilinde bir takım zümrenin ciddi bir muhalefetiyle karşılaşacaktı. Kısa sürede yapılan yoğun radikal değişiklikler, imparatoru bir darbeyle tahttan indirilmek tehlikesiyle karşı karşıya getirdi.

NİKA İSYANI

Justinianus tahta çıktığında imparatorluğun iç durumu tam bir karmaşa ve çalkantı halindeydi. Fakirlik ülke genelinde ve özellikle eyaletlerde yaygındı. Vergiler düzenli olarak ödenmiyordu. Ülkedeki çeşitli guruplar, büyük arazi sahipleri, imparatorluk tahtı üzerindeki hakları ellerinden alınmış olan

Kristoloji Paradigmaları, Divan Kitap Yayınları, Ankara, 2017, s. 388.
19 Stephen Mitchell, s. 436.
20 Çelik, s. 51.
21 Vasiliev, s. 179.

Anastasios'un akrabaları ve en son olarak da mevcut durumdan hoşlanmayan dinî guruplar, imparatorluğun içindeki sıkıntıların daha da artmasına zemin hazırlıyordu.[22] Devletin işleyişini aksatan bu durumlara imparatorun gerekli tedbirleri alma çabası, İstanbul tarihinin gördüğü en kanlı saray darbesi girişiminin fitilini ateşledi.

10 Ocak 532 yılında, Justinianus'un saltanatının henüz beşinci yılında, büyük bir isyan patlak verdi.[23] Tarihe Nika[24] isyanı olarak geçen ve İstanbul'un neredeyse tamamının yakılıp-yıkılmasına sebep olan bu isyanı,[25] bugünkü Sultanahmet Meydanı'nda gerçekleşti. İsyanla ilgili tafsilatlı bilgileri aktarmadan önce, isyanın başlaması ve gelişiminde büyük rol oynayan Maviler ve Yeşiller Partileri[26] hakkında bilgi vermek, konun anlaşılması hususunda faydalı olacaktır.

İstanbul'un ana mahalli, iki tekerlekli arabalarla yapılan yarışlara düşkün başkent halkının en gözde toplanma yeri Hipodrom'du. İmparatorluk tahtına yeni çıkan imparatorlar, taç giyme töreninden sonra genellikle

22 Vasiliev, s. 186.
23 Ostrogorsky, s. 66; Dikici, S. 116.
24 Nika, Yunanca bir kelime olup "fethetmek", " isyancıları birleştiren "zafer!" anlamına gelmekte olup Yunancadaki Nike haykırışından türemektedir. Bkz. Vasiliev, s. 186; Levtchenko, s. 60.
25 Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi: Bizans,* C. IV, Çev: Asım Baltacıgil, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1994, s. 1994, s. 57.
26 Partilerin ya da o dönemdeki deyimi ile demesler'in nereden çıktığı kesin olarak bilinmiyor. Bir takım tarihçiler bunların kaynağını Roma'ya götürüyor. Başlangıçta dört partinin varlığı biliniyor. Bunlar Yeşiller, Maviler, Beyazlar ve Kırmızılar olarak anılıyordu. Beyazlar ve Kırmızılılar sonra ortadan kalktı. Geriye Maviler ve Yeşiller kaldı. Mavilere "Venetioi", Yeşillere "Prasinoi" denildi. Kimi tarihçiler ve araştırmacılar bunların halk örgütleri olduğunu belirtiyorlar. Kimi bunların imparatorluk içinde çeşitli sınıfları temsil ettiklerini, aralarında inanç farkları bulunduğunu öne sürüyorlar. Yalnız bu partilerin hipodromdaki at yarışlarıyla ilgili oldukları kesin. Her parti kendi yarışçılarını hazırlıyordu, yarışları izleyen halk, Maviler ve Yeşiller olarak ayrılıp kendi yarışçısını destekliyordu. Belki bugünkü spor kulüplerinden birini desteklemek gibi bir şey. Ancak daha ileriye gitmiş biçimi. Çünkü Maviler ve Yeşiller diye parti ayırımı sadece hipodromda kalmadı, tüm imparatorluğa ve her düzeyde toplum kesimine yayıldı. Zamanla partizanlar birbirlerine girdiler ve huzursuzluk kaynağı oldular. Partilerin yöneticileri başlangıçta devlet tarafından atanırdı. Kentlerde çeşitli milis kuvvetleri kurdular ve surların onarım işleriyle görevlendirildiler. Kimi tarihçiler, partilerin merkezi yönetime karşı kentlerin eski demokratik inançlarını yansıttığını bir görüş olarak ortaya attılar. Ama bu konuda kesin bir bilgi yok. Bkz. Prokopios, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, Çev: Orhan Duru, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011, s. xvı-xvıı.

Hipodrom'da kendilerine tahsis edilen ve Kathisma adı verilen imparatorlar locasında halka görünür, burada kalabalığın kendisine tevcih ettikleri ilk tebrikleri kabul ederdi. Araba yarışı yapanlarsa yeşil, mavi, beyaz ve kırmızı olmak üzere dört farklı renkte elbiseler giyerlerdi. Erken dönemlerde Kilisenin gladyatör yarışlarını dine aykırı bularak yasaklamasından sonra hipodromdaki seyircilerin en gözde eğlencesi, bu araba yarışları oldu. Her bir renge mensup araba yarışçısının etrafında iyi organize olmuş gruplar mevcuttu. Bu grupların, araba yarışçısını, onun atlarını ve arabalarını finanse edecek kendi özel bütçeleri vardı. Her bir renge mensup gruplar arasında sürekli bir rekabet ve mücadele vardı. Bu gruplar daha sonraları Yeşil, Mavi, Beyaz ve Kırmızı isimleriyle tanınmaya başladılar.[27]

Bizans döneminde *demes* adını alan hipodromdaki taraftar gurupları zaman içerisinde çeşitli siyasî, sosyal ya da dinî temayülleri ifade eden partiler oluştu. Hipodromdaki taraftar gruplarının sesi bir anlamda kamuoyunun ve milletin sesi hükmüne geçer oldu. Yazılı basının yokluğunda hipodrom, adeta kamuoyunun düşüncesinin serbestçe ifade edildiği ve zaman zaman bunun hükümetin iradesi üzerinde etkili olduğu tek yer haline gelmişti.[28] Maviler ve Yeşiller, yarışlardaki rekabetlerinin dışında sosyo-politik hayat içinde belli bir grubu temsil etmekteydiler. Bu özellikleri dolayısıyla da dönemin siyasî nabzının birer göstergesi durumundaydılar. Her iki parti de içerisinde geniş ve her sınıftan halk kitlelerini barındırıyorlardı. Her iki parti de sadece İstanbul'da değil, imparatorluğun hâkim olduğu coğrafyaya yayılmışlardı. Parti mensupları, bulundukları yerlerde milis kuvvetleri şeklinde teşkilatlanmışlardı. Örneğin 378'deki Edirne Savaşı'nın sonrasında İstanbul'daki parti mensupları silahlanarak şehrin savunmasına katılmışlardır. Aynı şekilde bu partilileri 540'da Sasanilere karşı Antakya savunmasında da görebilmekteyiz.[29]

İmparatorluğun sosyo-ekonomik ve dinî yaşantısı üzerinde etkili olan bu partilerden Maviler, Ortodoksluğu destekleyip temelde aristokrat ve zengin kişilerin oluşturduğu bir partiydi. Yeşiller ise, monofizizmi destekleyip

27 Vasiliev, s. 187.
28 Vasiliev, s. 187.
29 Aydın Usta, *Sorularla Bizans İmparatorluğu,* Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2016, s. 42.

ağırlıklı olarak tüccar-sanayi sınıfından oluşmaktaydı.[30] Bu partiler tarihi süreç içerisinde öyle bir yetkiye sahip olmaya başladılar ki, imparatorluğun önemli ve büyük merkezlerinde siyasî ve dinî hareketleri yönlendirmeye başladılar.[31] İmparatorluk tahtına oturan imparatorlar da sosyal hayatın nabzını tutmak ve kontrolü sağlamak adına bunlardan birini diğerine karşı açık bir şekilde destekleyip,[32] kendi siyasî ve dinî görüşlerine yakın parti hangisiyse ona meylederdi. Yani bu partilerden hangisinin nüfuz sahibi olacağını tahta oturan imparatorun siyasî ve dinî görüşleri belirlerdi.[33] Başlangıçta profesyonel sporculara karşı duyulan sempati ve antipatiler bu partiler üzerinden halkı hiziplere ayırmıştı. Tıpkı günümüzdeki modern futbol kulüpleri gibi o dönemde her partinin kendine ait bir taraftar kitlesi ve bu kitlenin partilere özgü giyim-kuşam modeli, destek biçimi ve partisini destekleme tarzı vardı. Bu kitle zaman zaman partilerini birbirlerine karşı desteklemek için birbirleriyle sürtüşür, hipodromlarda başlayan sürtüşmeler sokaklarda büyük kavgalara dahi dönüşürdü.[34] Özetle, halk bu iki parti etrafında iyice bölünmüştü. Zaman zaman da imparatorlar bu partiler arasındaki hizipleşmelerden yararlanarak, genellikle birine dayanıp ötekinin itaatini sağlardı. Ancak bu siyaset, muhalefetin arttığı oranda etkisini yitirdi ve büyük bir isyana dönüşerek, Justinianus'u tahttan indirmenin eşiğine getirdi.[35]

Budaimon'un valiliği döneminde şehirde huzursuzluk yaratıp adları cinayet olaylarına karışan yedi kişi tutuklanarak sorgulandıktan sonra, bunlardan dördü suçlu bulunmuştur. Bu dört zanlının üçü idam cezasına çarptırılmıştır. Bu suçlular şehirde halka teşhir ettirildikten sonra, idamları gerçekleştirilmek üzere şehrin karşı yakasına götürüldüler.[36] Bu şahısların idamı gerçekleştirildiği sırada çok enteresan bir olay yaşanır ve biri Maviler Partisi,

30 Usta, s. 42.
31 Levtchenko, s. 61.
32 Usta, s. 42.
33 Çelik, s. 53.
34 Timothy E. Gregory, *A History of Byzantium, Blackwell Publishing,* United Kingdom, 2005, s. 123.
35 Levtchenko, s. 61.
36 *The Chronicle of John Malalas*, A Translation by Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys and Roger Scott with Brian Croke, Jenny Ferber, Simon Franklin, Alan James, Douglas Kelly, Ann Moffat, Ann Nixon, Melbourne, 1986, s. 275.

diğeri ise Yeşiller Partisinden olan iki suçlu asılıyken boyunlarındaki ilmik koparak suçlular son nefeslerini vermeden yere düşerler. Bu durum ikinci kez aynı şekilde tekrarlanınca, bu olaylara şahit olan St. Canon Manastırına bağlı din adamları[37], bunun Tanrı'nın bir isteği olduğunu yayıp,[38] bu iki suçluyu kaçırarak bir sandala bindirip deniz yolu üzerinden St. Laurentius Kilisesi'ne getirip onları burada sakladılar. Bu durumu haber alan Bizans valisi derhal buraya asker göndererek bu suçluları geri getirir.[39]

Bu olaylardan üç gün sonra, Ocak ayının ortalarına denk gelen bir Salı günü, geleneksel atlı araba yarışının yapıldığı ve imparatorun da bu yarışı izlemek üzere hipodromda hazır bulunduğu sırada, [40] Maviler ve Yeşiller Partileri taraftarları hep bir ağızdan idamdan kurtulan iki suçlunun affedilmesini istediler.[41] Bu talepler yarışların 22.etabına kadar sürdürüldü. Partililer imparator Justinianus'la bir pazarlık gerçekleştirmek istediler. Yeşiller Partisi sözcüsüyle imparatorun habercisi arasında uzun süren bu pazarlıktan[42] sonra imparator, partililerin iki suçlunun affedilmesi yönündeki taleplerine kayıtsız kaldı. Justinianus'un sessiz ve eylemsiz kalması, kalabalığa cesaret verdi ve belki de görünmeyen liderler perde arkasından isyanı planladı.[43]

Her zaman araba yarışları sırasında değişik şekilde tezahürat yaparak kendi renklerini destekleyen Yeşiller,[44] imparatorun malî politikasından hoşnut olmayan Maviler Partisi'nin de desteğini alarak *"Çok yaşasın fukarayı koruyan Yeşiller ve Maviler!"* diye tezahüratlara başladılar ve bu nümayişler

37 J. B. Burry, *History of the Later Roman Empire,* Published by Macmillan&Co., Ltd, 1923, s. 40.
38 Harold Lamb, *Theodora ve İmparator: Jüstinyen'in Dramı,* Çev: İbrahim Şener, İlgi Kültür Yayınevi, İstanbul,
2011, s. 101.
39
40 *The Chronicle of John Malalas*, s. 275.
41 Gregory, *A History of Byzantium,* s. 126.
42 Günümüze kadar ulaşan bu diyaloğun tamamı için bkz. Theophanes Confessor, *The Chronicle of Theophanes: Byzantine* And Near Eastern A. D. 284-843, Translated With İntroduction And Commentary By Cyrill Mango And Roger Scott With Assistance of Geoffrey Greatrex, Clarendon Press, Oxford, 1997, s. 277-278.
43 Lamb, s. 102.
44 Dikici, s. 117.

kısa sürede bir isyana dönüşerek tüm şehri sardı.[45] Tehlikenin farkına varan imparator, derhal locasını terk ederek saraya döndü.[46] Birleşmiş isyancılardan oluşan büyük bir kalabalık muhafız alayı kışlasını kuşatıp muhafızları öldürdü ve hapishaneye saldırdı; mahkûmları serbest bıraktıktan sonra hapishaneyi yaktı. Kalabalık kitlenin öfkesinden korkan zenginler, İstanbul Boğazı'nın Asya kıyısına kaçtılar.[47] Asiler ikinci gün Hipodrom'da tekrar toplanıp imparatordan, halktan büyük bir nefret toplayan üç idareci Kapadokyalı İoannes, Tribonianos ve başkent valisi Eudaimon'u görevden almasını istediler.[48] Durumun vahametini anlayan imparator, bu üç idareciyi derhal görevlerinden azletti[49] Ancak bu tavizler isyancıları durdurmak için yeterli gelmemişti. İsyancılar tüm nefretleriyle saldırılarına devam ediyorlardı. Bunun üzerine Justinianus, Balisarios yönetimindeki ordularına isyancılara saldırmaları emrini verdi.[50]

15 Ocak tarihinde komutan Balisarios'a bağlı askerler tarafları ayırmak için ellerinde ayin eşyaları ve röliklerle[51] Ayasofya'dan çıkan papazları hırpaladılar. Dinsel varlıklara karşı yapılan bu ihtiyatsız hareketi gören halk, bu kez öfkesine dinî bir boyut katarak savaşmaya devam etti. Pencerelerde ve çatılarda toplanan kadınlar da büyük bir öfkeye kapılarak bu savaşa katıldılar. Balisarios'un askerlerinin üstüne, kiremit ve taş yağdırıyorlardı; Askerler de çıraları tutuşturarak evlere fırlatıyorlardı. Bunlardan mı yoksa başka yabancı ellerden mi geldiği anlaşılamayan ateşler, yangına neden oldu ve ateş kısa sürede tüm kente yayıldı.[52] Askerler bu hınç karşısında bocaladılar ve çarpışarak saraya çekildiler; isyancılar da saray çevresindeki kamu binalarını ateşe verdiler. Senato ve sarayın çevresi alevlere gömüldü ve yangın üç gün devam etti. [53]

İsyancılar tüm şehri yakıp-yıkarken ve başkent İstanbul'un sokakları

45 Çelik,s. 53.
46 Dikici, s. 117.
47 Levtchenko, s. 62
48 Burry, *History of the Later Roman Empire,* s. 277.
49 Dikici, s. 117.
50 Gregory, *A History of Byzantium,* s. 127.
51 Hristiyanlıkta İsa Mesih, aziz ve azizelerle ilişkili ya da onlardan arta kalan kutsal eşya ve parçalardır.
52 Gibbon, s. 59.
53 Levtchenko, s. 62.

korkunç ve kanlı çatışmalara sahne olurken, imparator 17 Ocak tarihinde İstanbul'a çevreden askerî birlikleri sevk etti. Ancak bu takviye birlikler isyancıları durdurmakta yetersiz kaldı. Onları zayıflıkla suçlayan hükümet birlikleri de Yerebatan Sarayı'nın ve Milito Taşı'nın yanında yer alan Bizans yapıtı Oktogon portiğini ateşe verdiler. Yangın komşu kiliselere de sıçradı; Ayasofya'nın karşısında, Aya İrini Kilisesi'nin kuzeyinde bulunduğu sanılan Sampson Misafirhanesi ve hastanesi, içindeki hastalarla birlikte kül oldu. Forum Constantin'nden (Çemberlitaş) saraya ve hipodroma dek, dumanlar tüten moloz yığınları dışında ayakta hiçbir şey kalmamıştı.[54]

18 Ocak'ta saray dışında bütün kent isyancıların eline geçince,[55] Justinianus, isyancılarla uzlaşmak için hipodroma gitti.[56] Çevresi senatörler ve muhafızlarla kuşatılmış, elinde bir İncil'le hipodromdaki locasına giden imparator, olaylardan kendisinin sorumlu olduğunu açıklayarak,[57] isyancılara, bu zamana kadar yapılanları geride bırakmalarını ve bu konuda kimseyi cezalandırmayacağına dair söz verdi.[58] Tek tük alkış sesleri, "*yalan söylüyorsun, eşek, yalan yere yemin ediyorsun!"* haykırışları arasında kaybolup gitti. İsyancıları ikna edemediğini anlayan imparator, gizli bir kapıdan kaçıp hızla saraya dönmek zorunda kaldı.[59]

İmparator Justinianus, tüm çabalarına rağmen isyanı durduramıyordu. İsyancılarla hipodromda yaptığı pazarlık karşılık bulmamış, aksine isyancılar daha da cesaretlenerek "Nika! Nika! nidalarıyla önlerine gelen herkesi öldürüp şehri ateşe vererek imparatorluk sarayını kuşattılar.[60] Bazı senatörler bazı siyasal istikbal kaygısıyla asileri cesaretlendirip, onlara silah yardımında bulundular.[61] İmparatorluk ordusunun isyancılara karşı başarısız olması ve el altından da senatörlerin isyancıları desteklemesi, isyancıları öylesine teşvik

54 Levtchenko, s. 62.
55 Levtchenko, s. 63.
56 Timothy E. Gregory, *Bizans Tarihi,* Çev: Esra Ermet, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 147.
57 Levtchenko, s. 63.
58 Dikici, s. 117.
59 Levtchenko, s. 63.
60 Çelik,s. 53.
61 Usta, s. 44.

etmişti ki, isyancılar kitleler halinde silahlı bir şekilde Mese boyunca resmigeçitler yapıyorlardı ve binaları ateşe veriyorlardı. Böylesine kolay bir başarıdan cesaret almış olarak cephaneliğe girdiler ve daha fazla silah temin edip Mese Yolu'nun sonundaki Augusteon'a dayandılar. Onlar senatörlerle görüşmek istiyorlardı ve hiçbir senatör ortaya çıkmayınca da senato binasını dağıtıp ateşe verdiler. [62] Bu yangın esnasında, Ayasofya, Zeuksippos hamamları, imparator sarayı ile Mars alanı arasındaki bütün alan, Konstantin Meydanı'nda boydan boya uzanan büyük revak, sayısız saray ve zengin konaklarının tümü yıkıldı. İsyancılar, Justinianus'un saraya kaçması üzerine sâbık imparator Anastasius'un yeğeni Hypatius'u Konstantin Forumu'na götürüp burada ona imparatorluk erguvanı ile imparatorluk tacını giydirip açıkça O'nu imparator ilan ettiler. [63] Bu olayla birlikte, ayaklanmanın siyasî yönü de ortaya çıkmış oldu.[64] Bu apaçık bir darbe girişimiydi. Justinaianus, Hypatius'a imparatorluk tacının giydirildiğini öğrenince isyanın dinsel bir temele de dayandığını anladı.[65]

Nika İsyanının kontrol edilemez bir hal alması üzerine, imparator Justinianus'un olay karşısında takındığı tavır konusunda dönemin iki önemli kaynağı farklı bilgiler sunmaktadır. Bu kaynaklardan Prokopios'un gizli tarih adlı eserinde, imparatorun isyanı bastıramayacağını anlaması üzerine canını kurtarmak için kaçmaya teşebbüs ettiğine,[66] ancak imparatoriçe Theodora'nın onu: "*Bir insan dünyaya geldiğinde, ölüm onun için kaçınılmazdır; fakat hükmetmiş birisi için sürgün hayatı katlanılmaz bir şey. Ey imparator! Eğer hayatını kurtarmak istiyorsan, bunun için önünde bir zorluk yok! Pek çok paramız var. Hemen şurası deniz ve orada gemiler bekliyor. Fakat güvenli bir yere kaçtığında, ölümü, emniyete tercih edip etmeyeceğini iyice düşün. Ben erguvan renkli elbisenin asil bir kefen olduğunu söyleyen eski atasözüyle aynı kanaatteyim. Düşünelim bir adamın ölümden kurtulması için gördüğü tek ışık bu olsa bile, bir suçlu gibi kaçmak bir imparator için katlanılmaz bir durumdur. Bana gelince bu erguvan rengi giysim olmadan hiçbir zaman var olmak istemediğim gibi ve benimle karşılaşan kişilerin bana imparatoriçem diye hitap etmedik-*

62 Lamb, s. 102.
63 *The Chronicle of John Malalas*, s. 276.
64 Levtchenko, s. 63.
65 Lamb, s.103.
66 *Prokopios*, s. 64.

leri günü görmek bile istemiyorum."[67] sözleriyle kaçmaktan vazgeçirip isyanı bastırma konusunda Onu ikna ettiğini ifade etmektedir.

Bu dönem hakkında bilgi veren bir diğer önemli kaynak olan Malalas'ın Kroniğinde böyle bir durumdan hiçbir şekilde söz edilmemiştir. Malalas, İmparatorun isyan karşısında en başından beri kararlı bir tutum sergilediğini ve yetenekli kumandanları Baliserious, Mundus ve Narses sayesinde bu isyanı bastırdığını ifade etmektedir.[68] Ancak Malalas'ın bu olaylar esnasında kendi kasabasında olduğu[69] ve olayları kulaktan duyma bilgilerle aktardığı düşünüldüğünde,[70] kaynağın verdiği bilgilere ihtiyatlı yaklaşmakta fayda vardır.

Dönemin iki önemli kaynağı, bu isyan karşısında imparatorun tutumunu farklı şekilde değerlendirmişlerdir. Prokopios'un isyan karşısında imparatorun kaçma teşebbüsünde bulunduğuyla alakalı verdiği malumatın abartılı olduğu düşünülmektedir.[71] Zira birinci elden kaynak olma özelliğine haiz eserde anlatılanların dayanakları konusunda akıllarda soru işaretleri vardır. Çünkü iddia edilen kaçma teşebbüsü eylemi esnasında imparator Justinianus ve imparatoriçe Theodora arasında yaşandığı iddia edilen diyalog esnasında yazar Prokopios'un orada olup olmadığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, olaylar esnasında sarayda olduğu tahmin edilmektedir.[72]

İsyanın şiddetinin giderek artması ve isyancıların başkent İstanbul'u adeta bir harabeye çevirerek önlerine çıkan sivilleri katletmeleri, imparatorun bu duruma daha fazla seyirci kalma tahammülünün sınırlarını zorluyordu. İmparator, kurmaylarını toplayıp Mavilerle Yeşiller Partisi'nin ittifakını bozmak gerektiğini tartıştı.[73] Narses stratejik bir hamle yaparak, Mavilere bazı tavizler verileceğini bildirip, partililerin ittifakını bozdu.[74] Partililer bu hamle

67 Vasiliev, s. 190; Dikici, s. 118.
68 *The Chronicle of John Malalas*, ss. 279-280.
69 J. B. Burry, "The Nika Riot", Journal of Hellenic Studies, Vol. 17, 1897, s. 94.
70 Roger D. Scott, "Malalas, The Secret History, and Justınıan's Propaganda", Published by *Dumbarton Oaks*, Vol. 39, 1985, s. 102.
71 Umberto Eco, *Ortaçağ: Barbarlar, Hristiyanlar, Müslümanlar,* Alfa Yayınları, İstanbul, 2015, s. 97.
72 Burry, "The Nika Riot", s. 94.
73 Levtchenko, s. 63.
74 Çelik, s. 53.

neticesinde hipodromda kavga etmeye başladılar. Bu durumdan yararlanan Baliserious ve Mundus, paralı askerleriyle hipodroma girerek kuşatılmış partilileri katletmeye başladılar. Bu katliam neticesinde yaklaşık 35.000 kişi[75] katledilmiş,[76] Hypatios da bir gün sonra yakalanarak idam edilmiştir.[77] Bu isyana, bazı senatörler de katılmışlardı. Bu isyana katılan üst düzey 18 senatör asıldı, diğerleri de sürgüne gönderildi. Tüm kentlere, ayaklanma ve bu ayaklanmanın bastırılışı hakkında resmi bir açıklanma gönderildi.[78]

Tarihe Nika olarak geçen isyan, bastırılmıştı artık. Bu isyanın bastırılışı, yönetime muhalif tüm ittifakların yenilgisi anlamına geliyordu. Bu da, yöneticilerin yerlerini sağlamlaştırma ve kendilerini, herhangi bir Bizans hükümetinden daha iyi durumda olduklarını hissetme olanağı verdi.[79] Justinianus, isyana karıştığı tespit edilen başta senatörler olmak üzere birçok kişiyi cezalandırarak mallarına el koydu.[80] Bu durum, bazı yazarların; Justinianus'un hem rakiplerini ortaya çıkarıp yok etmek, hem hipodromdaki yarışların taraftarlarından doğan iki siyasî-askerî organizasyon olan ve genelde birbirine rakip olup bu isyanda bir araya gelmiş Yeşiller ile Mavilerin kibrini zayıflatmak,[81] hem de imparatorluğun içinde bulunduğu malî durumunu düzeltmek için, senatörleri bu isyanla ilişkilendirerek mallarına el koymayı meşrulaştırıp bu servetin imparatorluk bütçesine akışını sağlamak için, isyanın Justinianus'un bizzat kendisi tarafından tertiplendiği iddialarını ortaya koyuyordu.[82] Ancak tarihi kayıtlara bakıldığında, bu iddiaların hiçbir ilmi dayanağa sahip olmadığı, imparator Justinianus'un isyanın bastırılmasından sonra isyana adı karışan senatör ve muhaliflere yönelik uyguladığı politika-

75 Prokopios'a göre bu sayı 30.000'di. Bkz. Lamb, s.110.
76 *The Chronicle of John Malalas,* 280; Theophanes Confessor, The Chronicle of Theophanes: Byzantine And Near Eastern A. D. 284-843, Translated With İntroduction And Commentary By Cyrill Mango And Roger Scott With Assistance of Geoffrey Greatrex, Clarendon Press, Oxford, 1997, s. 182.
77 Vasiliev, s. 190.
78 Levtchenko, s. 63.
79 Levtchenko, s. 64.
80 Prokopios, s. 99.
81 Eco, s. 97.
82 Prokopios, s. 99.

lardan böyle bir netice çıkarılmasının; yani somut veriler olmaksızın böyle bir değerlendirme yapılmasının mübalağalı yaklaşımlar olduğu kanaatindeyiz. Zira böyle bir imada bulunan yazarlardan birisi Prokopios olup, Onun da Justinianus ve isyanın bastırılmasında kilit rol oynayan Baliserios'a karşı yaklaşımını yazımızın yukarıdaki kısmında değinmiştik. Ayrıca imparatorluğun tüm kontrolünü elinde bulunduran ve Bizans imparatorluğunun en kudretli imparatorlarından biri olarak addedilen Justinianus'un kendi saltanatını riske ederek akıbetinin ne olacağı bilinmeyen bir isyanı tertip etmiş olması, akla pek yatkın gelmemektedir.

Justinianus, Nika isyanını zor da olsa bastırdıktan sonra, isyanın başkent İstanbul'da yol açtığı tahribatı gidermek için derhal faaliyete geçti. İsyanın bilançosu şüphesiz çok ağırdı. Başkent İstanbul'un çok önemli dinî ve sosyal kurumları yıkılmış, şehrin yarısından fazlası yakılarak küle dönmüştü. Gücünü toparlayan Justinianus hiç zaman kaybetmeden İstanbul'un çehresini değiştirmek için uzun vadeli bir imar programını uygulamaya başladı. Ayaklanmanın neden olduğu yıkım şehirdeki pek çok büyük yapının imarını gerektiriyordu.[83] Yakılıp yıkılan İstanbul'u baştan dolaşan Justinianus, -garip tir ama- bir bakıma memnundu. Kafasında uzun süredir canlandırdığı muhteşem İstanbul'u artık istediği gibi yeni baştan inşa edebilecekti. En büyük yardımcıları Aydınlı Anthemius ve Sökeli İsidor'dur. Mimar ve mühendislerle oturulup aylarca çalışmalar yapılır. Yeni İstanbul'un projeleri hazırlanarak derhal faaliyete geçilir. [84] Justinianus ilk olarak Nika İsyanı'nda tamamen yıkılan İstanbul'un en büyük kilisesi Ayasofya Kilisesi'nin yeniden inşası projesiyle imar faaliyetlerine girişir.[85] Amacı Ayasofya ile eş zamanlı, modern bir İstanbul yaratmaktı. Ayasofya Kilisesi, [86] Nika İsyanı'nda tamamen yıkılmış, Justinianus yıkılan bu yapının yerine günümüze dek ulaşan kiliseyi inşa ettirmiştir.[87] Daha sonra Sergios ve Bacchus Kiliselerinin yapımıyla devam eden imar faaliyetleri tüm hızıyla devam ediyordu. Justinianus, Aya İrini Kilisesi'ni de Ayasofya'ya benzer bir tarzda yeniden inşa ettirdi. İstanbul'un surları dışında, şifalı bir çayın yakınındaki Panagia Pege Kilisesi (Balıklı Rum Kilisesi) de bu dönemde inşa ettirilen kiliselerden biriydi. Bu kilise ve onunla ilişkilendirilen mucizeler, Zoodokhos Pege (Hayat Veren Su) Meryem'in efsanelerine ve onu "hayat kaynağı" olarak betimleyen birçok ikonaya kaynaklık etti. Justinianus ayrıca isyanda hasar gören sarayın ve kamu binalarının onarımını da yaptırdı. [88] Sarayın yanına da böyle olası durumlarda kullanılabileceği ihtimalini göz önünde bulundurarak bir su deposu ile bir tahıl ambarı inşa etti[89] ve imparatorluğun merkezi olarak gördüğü Augustion Meydanı'nda da at üzerinde bir heykelini yaptırdı.[90]

532 yılında başkent İstanbul'da vuku bulan korkunç isyanın, şüphesiz pek çok farklı sebebi vardı. Bu sebepleri Justinianus'u hedef alan hanedan kaynaklı sebepler[91] ki, bu dönemde Justinianus I. Anastaisos'un himaye etmiş olduğu yeşillere mukabil, kendi devlet ve kilise siyasetini destekleyen Maviler partisini himaye etmişti. Ancak bizzat hükümdar olduktan sonra bu

83 Gregory, *Bizans Tarihi*, s. 148.
84 Dikici, s. 118-119.
85 Usta, s. 47.
86 Ayasofya ismi Hristiyanlık teslis inancının ikinci rüknü durumundaki Theia Sophia (Kutsal Hikmet) adının bozulmuş ieklidir. Kilisenin adının Ayasofya şeklinde söylenmesi 1453'te şehrin Osmanlılar tarafından fethinden sonrasına aittir. Kilise ilk olarak 360 senesinde Büyük Konstantin zamanında inşa ettirilmiştir. Başlangıçta buraya Megale Ekklesia (Büyük Kilise) adı verilmiştir. Üstü ahşap bir çatıyla örtülmüş bazilika tipindeki bu yapı çok uzun ömürlü olmamıştır. Patrik İoannes Khrysostomos'un İmparatoriçe Eudokia ile arasındaki anlaşmazlıklar neticesinde 403 senesinde sürgüne gönderilmesi üzerine galeyana gelen halkın çıkardığı bir isyan sonucunda tahrip edilmiştir. Daha sonra II. Theodosius (408-450) zamanında 415 senesi içerisinde Mimar Rufinos tarafından onarılarak yeniden ibadete açılmıştır. Ancak kilise çok geçmeden I. Justinianus döneminde Nika İsyanı'nda tamamen yıkılmıştır. Ayasofya'nın yeniden inşa edildiği sırada 50 yaşında olan Justinianus, ölmeden bir an önce eserin bitmesini, bunun için her türlü imkânın kendilerine verileceğini söyler. Dünyanın her tarafından ustalar ve inşaat işinde çalışmış yetişkin kişiler İstanbul'da toplanır. Gece-gündüz, 24 saat ve her vardiyada 5 bin kişi olmak üzere çalışma devam eder. Yine imparatorluğun her yöresinden kaliteli inşaat malzemesi ve mermer başkente gönderilir. İnşaatı tamamlanan Ayasofya'ya Kutsal Bakire (Meryem Ana) ile etrafında melek ve havarileri gösteren 15 metre boyunda bir ikona konur. Ayrıca Hz. İsa'nın havarilerle birlikte yediği son yemekte giydiği elbise, St. Peter'in zincirleri, St. Nicholas'ın halısı gibi önemli kutsal eşya burada yerini alır. Tam 5 yıl, 10 ay, 4 günde tamamlanan Ayasofya, o güne kadar dünyada inşa edilen en büyük ve en görkemli kilisedir. Ondan sonra bir daha bir daha aynı büyüklüğe ve ululuğa erişen bir kilise yapılmayacaktır. 27 Aralık 537 Pazar günü, yani inşaatın tamamlandığı gün Ayasofya'ya gelen İmparator Justinianus, bir süre hayranlık ve huşu içinde yaratılmasını sağladığı esere bakarak şöyle der: *"Süleyman, işte şimdi seni geçtim."* Bkz. Usta, s. 45-46; Dikici, s. 119.
87 Dikici, s. 119.
88 Gregory, s. 148-151.
89 *The Chronicle of John Malalas,* 280.
90 Gregory, s. 151.
91 Vasiliev, s. 189.

partililerin nüfuzundan tamamen kurtulmayı denedi ve devlet makamlarını bu huzursuz halk topluluklarına karşı şiddetli davranmaya sevk etti. Bu durum da iki partinin kendisine karşı birleşmesine sebep oldu.[92] İsyana sebep gösterilen bir diğer husus da dinî kaynaklı sebep idi. Bu da Monofizitlerin oluşturduğu şiddetli muhalefetten kaynaklanan sebeplerdi. Bu grup Justinianus'un imparatorluğu esnasında büyük yaptırımlara maruz kalmıştı. Çünkü imparator Diofizizmi destekleyerek Monofizit taraftarlarından kendisine karşı bir cephe oluşmasına sebep olmuştu. Ayrıca yüksek memurluk makamlarını işgal eden memurların kanunları ihlal ederek, utanç verici yolsuzluk yapıp halka zulm etmeleri de, bu sebepler silsilesinin son halkasını oluşturmaktaydı.[93] Sebepler ne olursa olsun, Nika İsyanının bastırılması, imparatora muhalif tüm kutuplaşmaların yenilgisi anlamına geliyordu.[94]

SONUÇ

Justinianus dönemi, Bizans imparatorluk tarihi için bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Çünkü bu dönem, Roma'nın Bizans karakterini kazandığı ve eski ihtişamlı günlerine dönme mefkûresinin tekrar hissedildiği dönem olarak anılmaktadır. 375 yılındaki Kavimler Göçü'nün etkisiyle bir asır sonra yıkılan Roma imparatorluğu, tarihçiler tarafından Bizans olarak anılan Doğu Roma'yı barbar kavimlerin menziline sokmuştu. Bu süreci zorlu bir mücadele neticesinde atlatmayı başaran Bizans, siyasî, iktisadi, askerî ve sosyoloji olarak büyük bir çöküşün eşiğine gelmişti. İşte Justinianus, böyle bir sürecin ardından Bizans imparatorluk tahtına oturmuştu.

527 yılında Bizans tahtına oturan Justinianus, tek hedef olarak imparatorluğu eski sınırlarına kavuşturup siyasî, ekonomik, askerî ve dinî açıdan müreffeh bir imparatorluk yaratmanın hayalini kuruyordu. İmparator olmadan önce devletin içinde bulunduğu buhranı iyi analiz eden Justinianus, tahta oturur oturmaz her alanda görülen eksiklikleri gidermek için canla-başla çalıştı.

92 Ostrogorsky, s. 67.
93 Vasiliev, , s. 189.
94 Levtchenko, s. 64.

Tek devlet, tek kanun ve tek kilise ülküsüyle Justinianus, önce devlet içerisindeki siyasî birliği sağlayarak dönemin ihtiyaçlarına cevap veremeyen kanunları her kesime uygulanabilecek bir külliyat haline getirip, Bizans halkını tek bir inanç paydasında birleştirmek istedi. Ancak bu uygulamalar, imparatorluk içerisinde bazı kesimlerin tepkisine yol açıp büyük bir isyanın başlamasına sebep oldu.

İstanbul tarihinin gördüğü en büyük ve en kanlı isyan olma özelliğine haiz Nika İsyanı, imparatorun ülküsüyle çıkarları çelişen zümrelerin, mukadderatını belirleyen büyük bir darbe girişiminin adı oldu denilebilir. İsyan sadece tek sebepli değildi veya tek bir kesim tarafından çıkarılmamıştı. Bizans tarihinde ilk defa görülen iki ezeli rakip Maviler ve Yeşiller'in bu isyanda birleşmesi, isyanın senatörler tarafından finanse edilip desteklenmesi ve din adamlarının iki suçlunun asılmasını bahane ederek isyana dinî bir meşruiyet sağlama çabaları, bu isyanın organize gelişen ve iktidarı hedef alan bir darbe teşebbüsü olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir. Zira imparator Justinianus henüz hayattayken isyancıların sâbık imparator Anastasius'un yeğeni Hypatius'a imparatorluk tacı giydirmeleri, bu olayın bir isyan olmaktan öte organize gelişen bir darbe teşebbüsü olduğunu açıkça göstermektedir.

Yaklaşık bir hafta süren ve başkent İstanbul'un neredeyse yarsını harabe haline getiren Nika İsyanı, Justinianus ve Theodora'nın kararlı duruşları, Baliserious ve Narses gibi tecrübeli devlet adamlarının stratejik hamleleri sayesinde zor da olsa bastırılmıştı. İsyanın bastırılmasından sonra Justinianus'un isyana karışan senatörlerin mallarına el koyması, yine isyanla bağlantıları olduğu gerekçesiyle devlet memurlarının azledilmesi ve bu süreçte sıkı güvenlik tedbirlerinin ihtiyaten alınması, bazı yazarların isyanın Justinianus'un kendisi tarafından tertiplendiği kanaatine hâsıl olmalarına sebep olmuştur. Ancak bu görüşler ilmi bir dayanağı olmayan ve sadece sonuca ilişkin uygulamaların düşüncelere tezahür edişidir.

KAYNAKÇA

Burry, J. B., History of the Later Roman Empire, Published by Macmillan&Co., Ltd, 1923.

Burry, J. B., "The Nika Riot", Journal of Hellenic Studies, Vol. 17, 1897, ss. 92-119.

The Chronicle of John Malalas, A Translation by Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys and Roger Scott with Brian Croke, Jenny Ferber, Simon Franklin, Alan James, Douglas Kelly, Ann Moffat, Ann Nixon, Melbourne, 1986.

Confessor, Theophanes, The Chronicle of Theophanes: Byzantine And Near Eastern A. D. 284-843, Translated With İntroduction And Commentary By Cyrill Mango And Roger Scott With Assistance of Geoffrey Greatrex, Clarendon Press, Oxford, 1997.

Çelik, Mehmet, Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğu'nda Din-Devlet İlişkileri-I, Akademi Kitabevi, İzmir, 1999.

Demirkent, Işın, "Bizans", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA*), C. 6, ss. 230-244.

Dikici, Radi, Şu Bizim Bizans, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009.

Duygu, Zafer, Hristiyanlık ve İmparatorluk: Geç Antikçağda Kilise-Devlet İlişkileri ve Kristoloji Paradigmalarai, Divan Kitap Yayınları, Ankara, 2017.

Gibbon, Edward, Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi: Bizans, C. IV, Çev: Asım Baltacıgil, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1994.

Gregory, Timothy E., A History of Byzantium, Blackwell Publishing, United Kingdom, 2005.

Timothy E. Gregory, *Bizans Tarihi,* Çev: Esra Ermet, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.

Mitchell, Stephen, Geç Roma İmparatorluğu Tarihi (M.S. 284-641), Çev: Turhan Kaçar, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2016.

Harold Lamb, Theodora ve İmparator: Jüstinyen'in Dramı, Çev: İbrahim Şener, İlgi Kültür Yayınevi, İstanbul, 2011.

Levtchenko, M.V., Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi, Çev: Maide Selen, Özne Yayınları, İstanbul,1999.

Luttwak, Edward N., Bizans İmparatorluğu'nun Büyük Stratejisi, Çev: M. Efe Tuzcu, Epsilon Yayınları, İstanbul, 2012.

Ostrogorsky, Georg, Bizans Devleti Tarihi, Çev: Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006.

Prokopios, Bizans'ın Gizli Tarihi, Çev: Orhan Duru, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011.

Roger D. Scott, "Malalas, The Secret HİStory, and Justınıan's Propaganda", Published by Dumbarton Oaks, Vol. 39, 1985, ss. 99-109.

Umberto Eco, Ortaçağ: Barbarlar, Hristyanlar, Müslümanlar, Alfa Yayınları, İstanbul, 2015.

Usta, Aydın, Sorularla Bizans İmparatorluğu, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2016.

Vasiliev, Alexander A., Bizans İmparatorluğu Tarihi, Çev: Tevabil Alkaç, Alfa Yayınları, İstanbul, 2016.